

ايندو آهي. الهيءَ ڪري هڪي پرپوءِ جي سمرڻ جي
عادت وجهه.

۱۰- نام جيٺ سان سون پاپ لاس ٿين ٿا. نام روپي اگني سڀ
پاپ جا پٺا ساڙي ڇڏي ٿي. الهيءَ ڪري نام جپ.

۱۱- دڪ سڪ ڪرمن جو ٿل آهي، الهيءَ ڪري منو ڪري
پوک. گيٽا دڪ نه اسين پنهنجي ڪلهن جي ڪري پهتا ٿا
ڪريون. الهيءَ ڪري الهيءَ آجاليءَ ڪلهن جو ٽرڪ ڪر.

۱۲- اڃا تڪليف اچي ڪونه اسين ان جو بحال ڪري، اڳيئي
پٺا پاڻ کي دڪ ڏيون. سوچ ٿڌهن ۽ جڏهن دڪ در تي
وارد ٿئي.

۱۳- مؤمت کان ماڻهو آڃاڻو پٺا ڊچن ۽ موت ٿي دڪ کان چوٽڪارو
ڏئي ٿو. مؤمت آهي ايءُ نئين زندگيءَ جو دروازو.

۱۴- السائي چولو آهي هڪئيءَ هي ڏاڪڻ جو آخرين ڏاڪو.
نام روپي چلائڻ ماريءَ موت ٿي چڙهي وڃ. نه نه اهڙو
ڪرندڙن جو سڌو وري وڃي پائال ۾ پوندڙن.

۱۵- اڃا نه وقت ويو ڪونهي. هينئر نه اٿس. پل پل کي پنهنجي
قبضت آهي. آڃاڻو وقت نه وڃاء.

۱۷- ڏاڪٽر ڇا ڪندو جي مريض دوا نه پيئندو! سگرڙو ڇا
ڪندو جي شش ستر نه آڃاڻندو.

۱۸- هن دنيا ۾ دڪ اڻس اڇڙو آهي، الهيءَ ڪري اڳي لپاري
ڪر. ان جي مرحبا ڪر نه خوش ٿي هليو وڃي ۽ اهو
ٽوڪي ٺڳ نه ڪري.

۱۹- جنهن چيو، ”مون عشق ڪيو“، تنهن به عشق نه ڪيو. ڇو
جو عشق جي چوٽ جي ضرورت زبان ٿي نه پوندي آهي.
عشق نه عاشق جي دور دور ۾ بکندو آهي.

۲۰- دنيا کي ٺاهڻو ڪري سمجهه. نون ٺاهڻ ٿي ۽. سڀ
ٺاهڻي ويس ڌاري آهن. اهو ڪن لاءِ ٺاهڻو آهي. آڳاٽو هر
هر پئي ٺاهڻي چولو پائي ۽ لاهي.

چُونڊ وَڇڻ

- ڪنهنجي به دل نه رنجاء. ٻين سان لائين هل، جيئن چاهين
- نه هو توهان هلي. نه ڪنهن کان نه ڊڄ.
- جي گلن جي پاڻي جي آڻيا ائين، نه ڪنهن کان نه ڊڄ.
- نه نه اچي ٿو سڳو جي دعوت ڏيڻ. نه آهي سڳو
- اچي، جنهنجو خوشيءَ سان آڏو ڀاڙ ڪريو.
- جيئن باهه جو ڪم آهي ساڙڻ، سڄو جو ڪم آهي ٽپڻ
- ڏيڻ، ٽيئن دنيا جو ڪم آهي نه ڏيڻ. هر ڪنهن جي
- پنهجي خاصيت آهي. انهيءَ ڪري هن دنيا جي ڇڏڻ
- سان پرڻ نه رک.
- سڄو جي سڄو تان سان پيار ڪري ڇا ڪنهن! اها سڄو
- ٻاهرين ۽ ٻي بقا آهي. هڏا، ماس، رت، گند. پيار ڪر
- آندو آيا سان، جنهنڪي نه رنگ آهي، نه روپ، ڇڏو
- هميشه آمر آهي.
- 5- ڪام جي بچڻ جو هڪڙو ئي آڀاءُ آهي نه انهيءَ رست
- جي اوڏو نه آڇ. وڏا رشي ۽ مٽي پيا ويا هن رست
- تي، انهيءَ ڪري پاڻ کي آزماءُ نه.
- 6- هڪ ڏينهن هن دنيا مان هليو پوندو. ڄاڻ هوندو
- اسين لائين پيا هليون ڇڏو هتي هميشه لاءِ رهڻو
- ڪل ڏهن پوندي، جڏهن اوچتو ڪال آچي ڪڍ
- ۽ اسين بنا تياريءَ جي هليا وينداسين.
- 7- هر ڪنهن کي ڪو نه ڪو نه ڳڻو پيو آهي. نه ڪار
- ڪو ڪونهي. ڇاڪاڻ ته هيءَ دنيا آهي نه ڳڻي شائتي
- 8- انسان کي هن دنيا ۾ سڄو سڳو، سڄي صرف ايشور سان
- آهي، ڇاڪاڻ ته آيا کي سڳو صرف ايشور سان
- ٽي ايندو.
- 9- من جو ڪم آهي سوچڻ، ماڻ ڪري ان کي

ڪين جهڙن ڳالهين لاءِ آهي. انهن کي ڪا به لکن لکي نه پوءِ
 کاڌو پيئو، آرام بلڪه ٻيو سڳو هن کي زهر لڻي ٿو لکي
 ۽ کيس اهائي جهوري لڳل هر لڏي آهي نه پنهنجي باري
 ڪم کي سندس ۾ سندس بظان.

هاڻي ٻڌاءِ نه تنهنجا جيڪي مالڪ سان ملڻ جا فرض آهن
 سي انهن مع ملهه وارن ڇهن کان گهٽ قيمتي ۽ عزت لائق
 نه آهن ڇا؟

جيڪڏهن سو ۾ چترالي ۽ غل جي گهٽائي آهي نه اها
 ڪا وڏي ڳالهه ڪانهي. توکي قدرت ٻيو گهڻو ئي ڏنو آهي!
 جيڪي گڻ تنهنجي پنهنجي اندر آهن، اهي ڪم آڻ، جي آهن
 سچائي، دٻرائي، سهڻا شڪتي، عيش عشرت کان نفرت،
 پاڻ کي ملو ڪري مڃڻ، راضي رهڻ، دٻاوان ٿيڻ، سادگي
 رکڻ، واعيد اول نه ڀرڻ، نهائي ۽ مالڪ جو سچائيءَ سان
 پنهنجي سمون ڪرڻ. پر تون اڳتي وڌ ڏاڏا کان پوءِ هڪڙي
 تون وشواس رکي سچيءَ دل سان مالڪ کي ياد ڪر نه پوءِ
 تنهنجي لاءِ ڄاڻي ڄاڻي پالڻ کي مهارڪ آهي! ڏن آهي!
 شايد آهي!

”ستا آئي ڇاڳ، لند نه ڪجي ايتري،

ڇو تو سائيه پائيو، سو مالچيالدي جو ماڳ،

سلطاني سهاڳ، لندن ڪندي لا ملي.“ (شاهه).

پورو ٿيو.

سٺا اٿي جاڳه

هڪ هڪ ڏينهن جو گذري ٿو سو اسانجي عمر ڳڻائي ٿو. اسانکي اها پڪ به آهي ته ٻڌڙيءَ تائين ڪا اسانجي ٻڌي ڪا سالم يا قائم رهندي. ماڻهو جڏهن اڍائي ۾ اچن ٿا، آلهيءَ وقت کڻي سندس خوراڪ، خيال، جذبات ۽ ٻيون قدرتي طاقتون نه به ڳڻجن ته به ڪارائتي ٿيڻ يا مرض پوري ڪرڻ ۾ هو اميرت ٿيندو پيو وڃي. اڄو ته هيٺ ٿي هڪ ڪري پوريءَ وقت ڪوشش ڪري مالڪ طرف وڌون.

هيو ڪريٽس پنهنجي وقت ۾ دنيا ۾، مشهور ڊاڪٽر هو، پر هو پنهنجو دڪان لاهي نه سگهيو ۽ چلي رهيو. چالڊيس جولائي، ڪيترن هي موت جي خبر اڳواٽ ٻڌائي سگهندو هو پر پاويءَ کس لوڙهي ڇڏيو. سڪندرو، پاهي ۽ سوزن الهن ڪيترن ئي ڏينهن ڪري شهر ڏاهي ڇڏيا ۽ لکن سولجر قتل ڪيا پر آخر ڪن اها موت جي راه وٺي پئي. نئين ڪري اي پاء يا پيٽ! هيٺ ٿي سڃاڻ ٿي، موت کي ياد ڪري، مالڪ جي سڃيءَ راه ٿي پير رک. اٽ! اٽي سڄو رهيو ڳول ۽ آلهيءَ کان سڄو رستو وٺي پنهنجو مولڪ جنم سڳو ڪر.

جيڪو وقت ٿو لاءِ باقي بچيل آهي سو تن جي اڃان وڃارڻ ۾ نه وڃاء، سواءِ جڏهن توکي الهن جي ڀلي جو ڪم اڳيان هجي. جيڪڏهن تون ٻين جي اڃان ڳالهين ۾ ڌيان ڏيندين ته پوءِ تون پاڻ وساري ڇڏيندين ۽ پوءِ توکي پنهنجو آدرش هڪ نه ايندو. پر اتي بچار ڪرڻ، پراوا ڳجهه ٺهڻ ۽ ٻين جي حسد ڪرڻ کان پوي پڇ. تون پنهنجا خيال ۽ وڃار اهڙا ڪليا ۽ آزاد رک جو تبا به لاهي سولائيءَ سان سمجهي سگهن.

سڄي منهن جي لاهي آهي ته هو انهن گذاري ٿو

بيحد وڏائيءَ ۽ ايڪتا جي خبر پئجي سگهي ٿي. انسان
 اسٽول شرار بي شمار اٽن Cells جو ٺهيل آهي. هڪ هڪ
 ۲۴ ڪروڪوزم Crocosm آهن. هر هڪ ڪروڪوزم
 جي ۾ پلٽڻ ماڻهن جي آهي. انهي پلٽڻ جي هڪ هڪ جڳي
 جي مائڪروڪوزم Microcosm ۾ چڱي ٿو. اهي سڀ تمام
 نفيس ۽ سنهن ڏاڳن سان هڪ ٻئي سان جهٽيا پيا آهن. اهڙي
 نموني سرشتيءَ جون آپايل شيون اٽن ۾ پوندي نه جهڙيءَ طرح
 انهيءَ ڳالهه کي سمجهي اسانکي خبر پوندي نه جهڙيءَ طرح
 اسانجو شرار، جدا جدا عضون سان ڳنڍيو پيو آهي، جنهن کي
 پڪو هڪ شرار سمجهون ٿا. تهڙيءَ طرح اسانکي ساريءَ
 سرشتيءَ کي، هڪ ايشور جو شرار ڪري سمجهڻ گهرجي.
 لائين ڪرڻ سان دنيا ۾ پياڻي ۽ جدائي نڪري ويندي ۽
 دڪ گهٽجي ويندو.
 ۱. (۱) انسان جو ستار يا بيان مان، هي ۴ ڳالهيون ثابت ٿيون
 ۲. (۲) انسان جي شيوو ڪري رهيا آهن. تهڙي
 ۳. (۳) انسان جي پنهجي شرار کي قدر ٿي قاعد
 ۴. (۴) انسان جي ڪم وٺندا رهون. ٿا، جيئن اسان
 ۵. (۵) انسان جي ڪم کان گهرون ٿا، جيئن اسان
 ۶. (۶) انسان جي ڪم کان گهرون ٿا، جيئن اسان
 ۷. (۷) انسان جي ڪم کان گهرون ٿا، جيئن اسان
 ۸. (۸) انسان جي ڪم کان گهرون ٿا، جيئن اسان
 ۹. (۹) انسان جي ڪم کان گهرون ٿا، جيئن اسان
 ۱۰. (۱۰) انسان جي ڪم کان گهرون ٿا، جيئن اسان

پوء هن به ٻاروڪ جو ويچار ڄاڻندو ۽ پرمشور کي سڃاڻڻ ۽
هنجي ڏورنن جي هن به سڃاڻندي.

انسان پهريون ايمان يا هٿ ڪري ٿو، جو آهي پنهنجي
سرور جي طاقت جو، پوء من جي حرڪتن، انگڻن ۽ ڇلن جو؛
پوء پنهنجي ٻڌيءَ يعني عمل جي هوشياريءَ جو. هي پنهنجي
سرور جي جوڙجڪ کي ڄاڻي ٿو ۽ ويڃي ٿو، ته هڪ
انسان جي ڪنهن عضوي لاش جو ٻل آهي ڇا، جو هو اضر
۽ وڌائي ڪري، پاڻ کي اتر ٿو سمجهي! اڪ، دل، مغز وغيره
کي ٿو ۽ مالڪ آهن به ڪهڙي نه ڪارگر رهي آهي، جنهن
جو بيان ڪرڻ ٿو ڪم آهي. هر هڪ عضوي به وري اليڪ ڀاڱا
۽ رڳون آهن. جنهن جو ڪم ۽ جوڙجڪ به قدرعت عجب
رهي آهي. انهن عضون جي رڳو، هڪ رڳو يا لس ٿو ڪي به
بيماري پيدا ٿي، سرور کي ئي ڪار ڪرڻو پوي! شاستر
چون ٿا ته: ”جو ٻڌي، سو پوهندي.“ يعني انسان جي
شرار به پوهندو سمجهي آهي. مثلاً! انسان ڇا هڏا، سرشتي ڇا
جمل آهن، پگهر مينهن آهي، وار روڻ آهن، مٿو آسمان آهي ۽
اندرون ٿورا آهن ۽ ساري پوهندو جو مالڪ خود خدا هن به
پراچان آهي.

پروانسوس! جو انسان ٻڌي، انهيءَ سڄي سائنس کي هر ٻاڏ
کان ٻاهر ٻهر ڳولي ڇڏي هن هڪي وڃي به ويجهو آهي!
انسان ڇا چمڪي سڀاءُ آهن، تن به هر هڪ سڀاءُ وارا جانور
ٿي سگهون ٿا. جيئن سؤره، ڪتي، ڳهوڙ، شينهن، ڪانءُ وغيره
وانگر سڃاڻن وارا ماڻهو، انهن جانورن جهڙي هلڪ ڪن ٿا.
هاڻي اسانجي شرير ڇا اليڪ ڀاڱا آهن، تن کي اسين
پنهنجي شرير اندر ٿو ڏسون ٿا. اهڙيءَ طرح اسين پنهنجو ويچار
هلائي، ڪل پوهندو ڇا اليڪ ڀاڱا، جي سڀ پرمشور به
سمجهي آهن جي اسانجي شرير به ڳڻندڙ آهن. سي ٿي
سگهون ٿا. انهيءَ ڳالهه جي سمجهڻ کانپوءِ انسان کي مالڪ

چي پوڄي ٿي ڏئي، سٺا اچڻ ٿي ٺاهي ۽ پڄڻ سمون ۾
 ڏن ٿي ڪري. طرحين طرحين نمونن ۾ هلي، پنهنجي پاڻ
 انسان، دنيا ۾ طرحين طرحين نمونن ۾ هلي، پنهنجي پاڻ
 دنيا ٺاهي، اها پنهنجي ساهيون ٿو رکي. شين جي پاڻ لاءِ
 کاڌي جي گهرج ٿي ٿئي. تنهنڪري پوڄڻ جي واسن ۾
 کان ٿي پيدا ٿي ٿئي. پر جيڪي ماڻهو وڻج سان ٺا هجن،
 سي رڳو کاڌي، ڪپڙي، رهن جي جاءِ ۽ پوڄڻ جي ڳولا ۾
 لڳا رهن ۽ ائين عمر برباد ڪري، سڄي سائينءَ کي ملڻ کان
 سواءِ رهجو وڃن. انهيءَ ڪري انسان کي وڻج ڪرڻ گهرجي
 نه، کاڌو، ڪپڙو، گهر وغيره ڇا لاءِ گهربل آهن ۽ مان خود
 هن دنيا ۾ ڇو آيو آهيان؟ انهن خيالن کي ڇڏي، هو پرلوڪ
 جو توشو ٺاهڻ وساري، ساڙو، ونڊ ۽ پوڄڻ ۾ ٻڌجي،
 ٿي، ترشنا، ڪنجوسي، ساڙو، ونڊ ۽ پوڄڻ ۾ ٻڌجي،
 پرلوڪ کي وساري ٿو وهي. پنهنجي وڏائي ٿو سمجهي،
 دنيا ۾ انسان جن ڳالهين ۾ پنهجي وڏائي ٿو سمجهي،
 آهي طاقت جي، ڪتب، مائٽن، ڌن وغيره جي آهي
 شيون بي بڻا آهن. دنيا اڄ آهي نه سڀاڻي ڪانهي. ماڻها
 جي ڇانو وائڻ آهي. اها ٻاهران ڏسڻ ۾ سڪن ڏيڻ واري
 سمجهجي، پر حقيقت ۾ اها ٽڪيلين، روڱن، بيمارين ۽ ڇوڏ
 سان ڀريل آهي. ڌن جي سنڀالڻ جو اونو، ڇوڏن جو ڌن
 پنهنجي جان جو خوف وغيره انسان کي ڳارو ڇڏين
 آمداس صاحب جن فرمائين ٿا ته:-
 اس ڇڳ مڙ، سوپا نام کي - ٻن ناويءَ سوپا
 اس مڙا کي سوپا، چار ڌن - چاندي بلم
 انسان جي ڪمزوري:- انسان شين، ڌن
 ڪري نرڀل ۽ پراڻن آهي. جڏهن هو پنهنجي
 جي ڳالهه سمجهندو نه پوءِ، هنجي همت چلت، مو
 کانسواءِ نر آهڪاري ۽ شپ ڪرڻ واري ٿيندي

رھيو ٿي ڪن. منهنجي لاءِ پوءِ ماڻهو ڇوڏا نه فلاڻا ھي لوڪ
 ڇڏي ٻاروڪ ھليو وازو. راتو رات ڪريو نه ڄمڻ کان اڳ، دنيا
 منهنجي لاءِ ھئي ٿي ڪا به ٽڪي موت ڪالھوءَ ايندڙ وقت
 به، ھيءَ دنيا منهنجي لاءِ ھوندي! اھا دنيا رڳو جيئري،
 ھلندڙ وقت به منهنجي لاءِ آھي. پوءِ انسان هن کن ٻيگر
 حياتيءَ لاءِ ڇا لاءِ ايترو موھ، مٺا، پاپ، ظلم، ڇوڙاڙن ۽
 لڳيون ٿر ڪري!

ٻه ستن جي اوسا آھڙي آھي، جو هو جيئري ھوندي
 به دنيا سان ڪوبه سھڻو ٿا رکن، ڇاڪاڻ ته هو جيئري ٿي
 مڪمل آھن. ھلندڙ وقت به هو استول شرار سان ڪم ڪندا
 ڏسڻ به آھن ٿا، پر سندن لبڪي هو ڪجهه ڪن ٿا ڪن.
 مٿان پيارا! ٽن ايترو ٿي ڇوڏن نه، اھا اوسا لامڪن
 آھي. انسان اھا ڏيري ڏيري، محنت سان حاصل ڪري
 سگھيو. انهيءَ لاءِ ڪنهن ڪامل ٻارڻ جو سنگ ڪر، پنهنجو
 ھڙو صاف ڪر، من کي ٽارو رک ۽ مراد اآندو پنهنجون
 گھرجون پورا ڪر. اھي گھرجون آھن، روئي، ٻيڙو، گھر
 ۽ وڏا. ٿوريءَ محنت سان اھي ھٿ ڪري سگھجن ٿيون.
 پر ھي من ڇاھي ٿو سٺا کاڌا، اوچا ڪپڙا، محلات ۽ غرهه.
 روئيءَ ڪالھوءَ ٻيون وڌيڪ شيون جيڪي آسڻ رکڻ ٿا، سي
 ڇنتا جو ڪارڻ بڻجن ٿيون. گھرج کان وڌيڪ ڪاٺون ٿا نه
 بيمار ٿو پون. گھرج کان وڌيڪ مالڪيه، ڳڻپيون ۽ فڪر
 پيدا ٿي ڪري.

ھي پيارا! ٽن هن دنيا به ٿوري وقت لاءِ جيئن آيو
 آھن، تھنڪري پاڻکي ھڪ مسافر ڪري سمجهو. انهن ڪرڻ
 سان، ٽن پوءِ مالڪ جي ڀڄڻ سمورن طرف لاڙو رکندڙن. ٽن
 پوءِ ڇوڏن نه مولڪي ڀڄڻ کانسواءِ ايتري فرصت ڪئي آھي،
 جو مان آڃاڻون مالڪيتون ھٿ ڪريان ۽ ڪارخانا ٺاھيان! باقي
 وڌيا ٻرائڻ لاءِ ڪجهه وقت لڳي ٿو. سڄي دنيا، مالڪ جي

ڇڏي بوجھ ٿي ٿڌي، سٺا اچڻ ٿي لاهي ۽ پڇن سمون ۾
 ڏن ٿي ڪري. طرحين طرحين نمونن ۾ هلي، پنهنجي پاڻ
 انسان، دنيا ۾ طرحين طرحين نمونن ۾ هلي، پنهنجي پاڻ لاءِ
 دنيا لاهي، اها پنهنجي ساهون ٿو رکي. شرير جي پاڻ لاءِ
 کاڌي جي گهرج ٿي ٿئي. پنهنجي پوڄن جي واسن جهڙو
 کان ٿي پيدا ٿي ٿئي. پر جيڪي ماڻهو ويچار سان نٿا هلن،
 سي رڳو کاڌي، ڪپڙي، رهڻ جي جاءِ ۽ پوڄن جي ڳولا ۾
 لڳا رهن ۽ ائين عمر برباد ڪري، سڄي سائينءَ کي ماڻ کان
 سواءِ رهجو وڃن. انهيءَ ڪري انسان کي ويچار ڪرڻ گهرجي
 ته کاڌو، ڪپڙو، گهر وغيره ڇا لاءِ گهربل آهن ۽ مان خود
 هن دنيا ۾ ڇو آيو آهيان؟ انهن خيالن کي ڇڏي، هو پرلوڪ
 جو توشو ٺاهڻ وساري، دنيا جي شين ۽ جهنگهڻن ۾ غرق
 ٿي، ترشنا، ڪنجوسي، ساڙو، وٺڻ ۽ پوڄن ۾ پڌجي، هو
 پرلوڪ کي وساري ٿو وهي.
 دنيا ۾ انسان جن ڳالهين ۾ پنهنجي وڏائي ٿو سمجهي،
 آهي طاقت جي، ڪٽنب، ماڻهن، ڌن وغيره جي آهي
 شيون بي بقا آهن. دنيا اڃ آهي ته سڀاڻي ڪانهي. ماڻا تو
 جي ڇانو وائڻ آهي. اها باهراڻ ڏسڻ ۾ سڪن ٿا واري
 سمجهجي، پر حقيقت ۾ اها ٽڪليف، روڳن، بيمارين ۽ ڇنڊ
 سان ڀريل آهي. ڌن جي سنڀالڻ جو اٽو، ڇوڙن جو ڏنڊ
 پنهنجي جان جو خوف وغيره انسان کي ڳارڻو ڇڏين.
 آمداس صاحب جن فرمائين ٿا ته:-
 ”اس جگ مه، سوپا نام ڪي - بن ناويءَ سوپ نه
 اس ماڻا ڪي سوپا، چار دن - جائدي بلسر نه
 انسان جي ڪمزاري:- انسان شرار، من ۽
 ڪري نرڻل ۽ پراڻين آهي. جڏهن هو پنهنجي ڪمزاري
 جي ڳالهه سمجهندو ته پوءِ، هنجي هلت چلت، موٽ
 کانسواءِ ٻر آهڪاري ۽ شپ ڪرمن واري ٿيندي.

دهيو ئي ڪمن. منهنجي لاء پوء ماڻهو چوندا ته فلاڻو هي لوڪ
 ڇڏي پرلوڪ هليو وارو. اهو لاس ڪريو ته ڄمڻ کان اڳ، دنيا
 منهنجي لاء هئي ئي ڪا به لڪي موت ڪانه هوندي وقت
 به هيء دنيا منهنجي لاء هوندي! اها دنيا رڳو جيئري،
 هلندڙ وقت به منهنجي لاء آهي. پوء انسان هن ڪن پٺڙ
 حياتيء لاء، ڇا لاء ايترو موٽ، مٽا، پاپ، ظلم، چورازن ۽
 لڳيون ٿو ڪري!

پر ستن جي اوسا اهڙي آهي، جو هو جيئري هوندي
 به دنيا سان ڪوبه سهند نٿا رکن، ڇاڪاڻ ته هو جيئري ئي
 مڪمل آهن. هلندڙ وقت به هو استول شراب سان ڪم ڪندا
 ڏسڻ به اچن ٿا، پر سندن ليکي هو ڪجهه ڪن ٿا ڪن.
 متان پيارا! تون ايترو ئي چون ته: اها اوسا ناممڪن
 آهي. انسان اها ڏيري ڏيري، محنت سان حاصل ڪري
 سگهي ٿو. انهيء لاء ڪنهن ڪامل پرش جو سنگ ڪر، پنهنجو
 هردو صاف ڪر، من کي قابو رک ۽ مراد ادا آندڙ پنهنجون
 گهرجون پوريون ڪر. اهي گهرجون آهن، روئي، بچڻ، گهر
 ۽ وڌيا. ٿوريء محنت سان اهي هٿ ڪري سگهجن ٿيون.
 پر هي من چاهي ٿو سٺا کاڌا، اڻڄا ڪپڙا، مڇا ۽ ٻيا.
 روئيء ڪانه پون ۽ ڏيک ٿيڻ جيڪي آسڻ وٺڻ ٿا، سي
 جيتا جو ڪارڻ بڻجن پون. گهرج کان وڌيڪ کائڻ ٿا ته
 بيمار ٿي پون. گهرج کان وڌيڪ ملڪيت، ڳڻتيون ۽ ڏڪر
 پيدا ٿي ڪري.

هي پيارا! تون هن دنيا به ٿوري وقت لاء جيڪو آيو
 آهين، تنهنڪري پاڻکي هڪ مسافر ڪري سمجهو. ائين ڪرڻ
 سان تون پوء مالڪ جي پڇڻ سمورن طرف لاڙو وڌين. تون
 پوء ڇو ڏين ته مولڪي پڇڻ کانسواء ايتري فرصت ڪئي آهي،
 جو مان آڃاڻون ملڪيتون هٿ ڪريان ۽ ڪارخانا لاهيان! باقي
 وڌيا پرائڻ لاء ڪجهه وقت لڳي ٿو. سچي. وڌيا مالڪ جي

آسيس ڇا آهي ۽ ڪيڏو نه جيءَ کي مٿي ڇاڙهي ٿي! اهو
ڏوهه مائٽن جو آهي. تنهن ۾ وڏو ڏوهه اهو آهي جو آهي.
هن ئي جوابداري آهي، ٻار نپاڻ جي. ٻار گهڻو ڪري ماءُ
پٺيان ويندو آهي ۽ نه ايترو پيءُ پٺيان.

اڄ ڪلهه جا ماڻهو، آسيس جي ضرورت نٿا سمجهن، پر
هو انهيءَ کان وڌيڪ گهڻن پئسن ڪمائڻ جي ضرورت نٿا
پاڻين. تڏهن نه ڪمائيءَ ۾ برڪت ڪانهي. انهن کي آسيس
جي ڪهڙي خبر! ڪو سنگ ڪيو هجي، ڪنهن سنسنگ ۾
رڙهي ويا هجن، ڪنهن سڄي سنت فقير جي صحبت ۾ آيا
هجن، نه ڪن پٽو پوي، نه آسيس ڇا ٿيندي آهي ۽ اها جيءَ
کي ڀرمارت توڙي دنوي ڪمن ۾ ڪيڏو نه اڏي ٿي!
ٻار پيري پوندو نه وڏا چوندس، نه 'ڀڄا ڇت'، 'عمر وڏي'
ٿيئي، 'واهگرو راکو ٿيئي' وغيره. مانا پتا جي آسيس ۾
وڏي برڪت سمايل آهي. آسيسون عجب آهن. ٺهل مان ئي
مهل ٿي ٿئي. مٿن مائٽن، ٻار دوستن، پاڙي وارن، ساڌ سمن
۽ سگوري سردار سڄي ستگروءَ جون آسيسون، جيءَ کي اڏي
عرش ئي ٿيون پهچائين.

دنيا جو وهنوار ۽ انسان جي ڪمزوري

دنيا ۾ پوريءَ ريت هلڻ لاءِ اسان کي سمجهڻ گهرجي ته دنيا
جي پدارتن سان اسانجو ڪهڙو سنڀند آهي ۽ انهن سان ڪيئن
ورتجي. دنيا جو ويچار رهيٽو، جيسين اسانجو شرار آهي، پر انسان
پنهجي شرار سان پاڻ کي منجهائيندو رهي ٿو. جيسين هو
جيئرو آهي، تيسين هو اها پاونا ٿورڪي نه، هي منهنجا ماءُ،
پيءُ، مالڪ مالڪيت، دوست دشمن وغيره آهن. مرڻ کانپوءِ
دنيا نه جيئن جو ٿين رهندي، پر منهنجي لاءِ نه هي لوڪ

آسپس يا دعا

ڏسو! اڄ ڪلهه زماني ڪٿي اچي پيو آهي! اهو نقشن
 ٿي پيو آهي ته ماءُ ٻار کي ٽي نه ڏارائي، پر ڏي ڇو ڪير
 پياري. الهي! اڃائي نقشن ڪري، ٻار جي حياتي ڇو ڪري
 ٿي پوي. هن زماني ۾ ماءُ کي ٽي ڏارائڻ ۾ ڇڻ نه شرم ڪر
 اچي. ٻار جي ماءُ جي ٽي نه ٻڌندو ته، هنجو ٻار مالا لاءِ
 ڪيئن ٿيندو؟ جي هو روئندو ته ٿور هو ڪونه آهي،
 ٻالو ڀر ۾ ٻائي ملائي، ٻول ٻار جي منهن ۾ وجهي هليو
 ويندو، پوءِ مالا لاءِ هنڪي ڇو ڪش يا ڇڪ ٿئي؟

اهو قدرت جو نيم آهي ته ٻار ماءُ جو ڪير پئي ۽ پئي
 جو ٻار ۾ پوءِ ۽ سهند ٿئي. ٻار جڏهن ٽي ڏاڏيندو آهي ته
 ڏسندا ته هن جا نرو مالا جي لپٽن ۾ ڪٿا پيا هولدا آهن. مالا
 جون ٻار جون ڏارائون (Vibrations) سندس لپٽن ۽ کير
 دواران، ٻار جي اندر وڃي، هڪ عجيب پوءِ جو اثر پيدا
 ٿيون ڪن. پر جي ٻار کي ماءُ جي ٽي، نصيب نه هوندي ۽
 پيو ٻول جا کير سڀني جي هٿان پئندو ته پوءِ ماءُ جون سڀ
 ڏارائون ڪيئن هالڪي جي اندر وينديون؟ اڄ ڪلهه جي ٻارن
 ۽ اڳئين زماني جي ٻارن، جن منڙيءَ ماءُ جو کير پيو آهي،
 تفاوت ڇاچي ڏسو! اڄ ڪلهه وري ماڻهو آٿائون ٿا رکن، جي
 ٻار جي سڄي سنڀال ٿيون ڪن. سڄي ڏينهن ۾ ڪو ڪن من
 ٻار منڙيءَ ماءُ جو منهن ٿو ڏسي. الهي! ۾ سياروڪ ٻار ۾
 آٿائڻ جا عيال ٿا پون. پوءِ حق ئي اڄ ڪلهه ٻارن کي ماءُ
 پيءُ لاءِ گهٽ قرب، همدردِي ۽ عزت آهي.

عالم کي زماني ۾ موڪلائڻ مهل، ڇاچو پيري پون ۽
 ڇاچي آسپس وٺڻ! وڃڻ مهل مشري وانگر سڀ پيا ٿا ڇوڻ.
 پيري پئي لٽ پٺيان ٿي، آسپس ٿي ملي. اڄ ڪلهه اولاد
 پيري آسپس

ون ڪجهه پنڌ ڪيو آهي. جي اها ڄاڻ آيس، ته پوءِ پنڌ به
 هجي ويندو ۽ اڳتي وڌڻ بند ٿي ويندس. جي ڪجهه نه
 ٿيس ته پوءِ ٻيو پُڙ پڄائيندو ۽ سگرُوءَ به شڪ شيها آڻيندو.
 ٿي به وڙ پنڌ بهجي. ٻنهي حالتن ۾ ڄاڻ ٿي نقصان ۾ ٿي.
 آميدون ۾ رهڻ مان اجهو اهو ٿو ٿئي. الله جا پنڌ نا آميديءَ
 وارا آهن. شاه صاحب فرمايو آهي ته،

”نا آميدي ٺيڄ، نه اوڏو ٿين آميد ڪي.“

يعني دنيا جي ڪمن ۽ جلد حاصليت جون آميدون ڇڏي
 اڳيان هل. جڳياسوءَ کي ڄاڻ ڇڏي اڃاڻ ٿيڻو آهي، تڏهن
 ئي هو منزلون طئه ڪري سگهندو. شاه صاحب جن فرمايو
 آهي :-

”ڄاڻين ٿا ته نه ڄاڻ، اي در ابرجهن جو،

ان در سڀي آڳيا، جن نه ڀانيو پاڻ،

ريجهاهو راجاڻ، آهي ابرجهن جو.“

جي ڪجهه به تون ڄاڻي ۽ پاڻ کي هوشيار ٿو سمجهين ته
 اها ڄاڻ ۽ هوشياري وساري ڇڏ. ڄاڻ وارن لاءِ مالڪ جو
 در بند آهي. اهو در ابرجهن ۽ نيستيءَ وارن لاءِ کليل آهي.
 ”ڏڏ ٿي ڏان ڇڏ، وڃا (ودا) وڃائي.“

سڄي ڀرمارت جي راهه تي هلڻ واري کي هوشياري،
 وڏائي ۽ وڌا ۽ ڊگري ۾ ايمان، ڇڏي ڏيڻو آهي. گهڻي
 ڄاڻ، گهڻي وڌا هن پنڌ ۾ نقصانڪار آهي. آڳين ڏينهن ۾
 سنت فقير شش کي چوندا هئا، ته وڃ! جيڪي پڙهيو اٿئي
 سو وساري اچ. اها وڌا جيڪا آڻڪ جي پار ۾ اٽڪ ڪري،
 گنهڪي ڇا ڪبو!

سگرُوءَ جي وڃڻ جي پيروي ڪرڻ وارا ٿيو ۽ نه رڳو
 وڃڻ ٻڌڻ وارا ٿيو.

Be the doers of the word and not hearers alone.”

”ڪرو ڪي ٻڃن ست جيا ڌارو، مالش جنم نستارو.“

(۲) ٿڙا چالبا ۽ چالبيءَ ۽ جيڙو پٺا پرنءَ جو،

ڪپڙي ڪالب ٿون ڪرڻ، مٿي پٺن پيهه،

جي ورق وارن ويڙ، نه اکر مڙوڻي هيڪڙو.

(۳) پڙهيو ٿا پڙهن، ڪڙهن ڪين ڦاڙب م،

پاڻ ڏوه چڙهن، چئن ورق وارن وٽرا.

جاڻ وارا آڃا عئل جي گهر م آهن، چنڊ ڦوڪ م آهن ۽

دٺ ڪٺ جي رستي تي آهن. جڳي عئل جي گهر م آهن،

سي ڪال جي حوالي ٿي ٿا. ٽپڪري پالڊيٽو پيهجي

عئل ڪي ڇڏي، جڳي سٽڪروءَ سمجهايو اٿس، ٽپهن لاءِ

هردي روپي جهول ڇڏي. هي جيڙا ٿون هڪڙي اکر (نار)

تي ٽپڪ ڪري وٺ، نه پوءِ، ڪڇ يعني ڳيٽا تي پوند.

جڳي سٽڪروءَ ڏٺو آهي اٽڪي جهڙي پٺ. ٺوڪي ٺهڻي مان ٺي

سڀ ڪجهه هٿ ايندو.

ڪير سوال ڪري، نه پالڊيٽو پٺ ڪندي جي واٽ تي

منڇوي، ٻيڙي، ٺهڻڪان اهو بهتر نه ٿيندو، جو هنڪي اڳواٽ

ٺي ٻڌائي ڇڏجي، نه ٺوڪي هٿن ڏسڻ پٺا م ايندو جيئن

ڪتاب ٿا ڪن؟ اهي سڀ عئل جون ڳالهيون آهن. سٽڪر

جڳياسوءَ کي جو ٻڌائي نه هن کان پوءِ ڇا ٿيو آهي. اٿرن کان

ڪس آڇو رکڻو آهي.

جڳياسوءَ کي واه م هلندي ڪي آزمودا ٿي ۽ اهي

ڏسڻ م آڃن نه هو پوءِ اچي سٽڪروءَ سان احوال ڪري، پوءِ

سٽڪر ڇڏي واجب سمجهندا، ٽپهن موجب هنڪي نه

لڳائيندا. جڳياسوءَ کي حڪم آهن پٺ ڪرڻ جا، سار جي

ڪمائي جا ۽ نه هڏي هڏي ٻيڙي وڃيائون جا. اڳواٽ ٻڌائڻ

مان، جڳياسوءَ ڳر ڳر ٿيڻ بدوان، اُمد م اڪيون وڃي وڃي

رهندو. جي ڪجهه ٿيس، نه هو پنهنجي واه واه سمجهندو نه

(۱) چالبا=ورن ٿي (۲) پيهه=ڪاه (۳) ڦاڙب م=الدر م

(۴) وٽرا=ڳيٽا.

ستنگ ۾ جڳياسوءَ کي گهڻي خبر پئجي ويندي. ٻڪ
 ۾ کانپوءِ سگروءَ جيڪا گم (نام) ٿي ويندي، تنهن ۾ هو گم
 ٿي کانپوءِ ڪمائي ڪري هڪ ٿئي، ت پوءِ آگم جي ديش
 يعني ڪمائي ڪري! گم يعني نام جي راز ملڻ کانپوءِ
 والي، کيس هٿ اچي! گم يعني ڪڍ پوڻ، نيڪ نه آهي.
 ويرو ڄاڻ جي بنيان ڪاهي ڪڍ پوڻ، ڪيتري آهي! مکي
 ڇا پوءِ وقت ويندي. عمر خبر نه آهي ۽ اڃان ڄالين ۾ وقت وڃائي
 عمر نام جي ڪمائي آهي ۽ ڪرڻو آهي!

حياتيءَ کي برباد نه ڪرڻو آهي!
 پوئين ۽ غير ڪنهن حد اندر پڙهڻ ليڪ آهن، پر رات
 ٿي پوئين ائين بنيان ڪاهي ڪڍ پوڻ، اهو درست نه آهي.
 پوئين ڇا آهن؟ پوءِ ٿيون. اڳ نه هيون پر پوءِ ٿيون.
 اهو به ائين جو آزمودو آهي جن لاهيون. پر روحانيت
 ۾ پنهنجي آزمودي يعني ڪمائيءَ جي پي مڙهاري نه
 آهي. پنهنجو ڪايل پنهنجي آزمودي ۽ پنهنجي پمارت جي
 پنڌ مان ٿيڻو آهي.

”پڙهڻ پڙوڙج پاڻ، پوئي پنڌ پرائو.“
 ٻئي جي گهر ۾ ڊگ ڇڙهي، نه اٿي ۽ مان پنهنجي ٻڪ
 نه لهندي! جڳياسوءَ گرنٽ پڙهيا، ويد واپچا ۽ ڏاڍي گهڻي ڄاڻ
 Knowledge هٿ ڪيائين، آخر اٿي ۽ مان ٿيو ڇا؟ اهو آهي
 مڙه جي پٺيءَ تي ڪتابن جو بار لڏڻ. انسان گرنٽي ٿيڻ
 ڇڏي ويد پڙهي ڇڏي ٿيڻ لاءِ ٿوروئي ڪو هن دنيا
 ۾ آيو آهي؟ هي آيو آهي فقط پاڻ بڻجي. سو ڪتاب پڙه
 ڄاڻ وڌائڻ مان، سڄو سائين ٿوروئي هٿ ايندي. اصل
 هڪڙو ئي وڃن جو سڄي سگروءَ جي ٻڪ مان جڳياسوءَ
 لاءِ نڪري ٿو، سو سڀني گرنٽن جو مول ۽ نت آهي.

صاحب ڄاڻ کي، گهڻي پڙهڻ کي ننديو آهي.
 (۱) اکر پڙه اٿڻ جو، ورق سڀ وسار،
 آندڙ نون آچار، ٻيا پڙهندڙ ڪيترا؟

نه اها شيء ڇا آهي ۽ ڪٿي آهي؟

سري رامچندر، وشنت رشيءَ کان شروعات ۾ ڪي سوال ڪيا. جواب ۾ وشنت کيس چيو ته، انهن سوالن جا جواب اڳتي هلي توکي ٻڌائيندس. جڏهن وشنت، رام کي سهڙو گبان ڏيئي پورو ڪيو، تڏهن هنکي چيائين، ته هاڻي ٻلي پنهنجا شروعات وارا سوال پڇ، ته انهن جا جواب توکي ڏيان. رام هن ڇوڙي چيو، ”ڀڳوان! هاڻي انهن جي ضرورت نه آهي. سڀئي سوالن جا جواب مونکي پالڻهي ڏنل مان ملي چڪا آهن.“ تنهنڪري اي سچڙو! وقت تي، سوڀ پائي، پالڻهي جهڙو ڪي سڀ خبر پڇي ويندي. وڳو ستگروه جي وچن تي پورن ويساھ رکي، ڪمائي ڪرڻي آهي. پالڻهي جي پنڌ پدران پهر ڪتاب پڙهڻ ۽ ڄاڻ Knowledge هڪ ڪرڻ ۾ جي وقت وڃائو، ته پوءِ اهڙن لاءِ سچل سائينءَ فرمايو آهي:-

”اڳيان وڃ ڇوڙي اڏيا، عشق جي ڇاڙهيءَ مڙل نه ڇڙهيا، سڀ ريز وجود وڃائڻ جي، لاهي حاجت پڙهڻ پڙهائڻ جي.“
جڳپاسوءَ کي آلمت ڪجهه ڄاڻ جي ضرورت آهي. اها خبر هجس ته سندس ٻهڙو روپي شرار اندر، روحانيت جي هٿن جواهرن جا خزانا پورا يا آهن، جي کيس نام جي ڪمائي ڪري ڪوئي ڪڍڻا آهن. پارڪن جي سنگ ۾ رهي، خبر وٺي، پوءِ ڪوڙڻ جو ڪم ڪري ۽ عام گان پاسو ڪري، ڪي آهي ڪوئي ڪڍي! جي سڀ نه، ته ٿورا گهڻائي سڀين هٿ ڪري. ”جي سڀون نه ڪتن، ته ڏنڊائي روڙ.“ نه نه سرار روپي اڻ ڪوڙڻل ٻهڙا اجاڙو رهجي ويندو. پوءِ اڄ نه سڃاڻي کيس ننگن کان وٺي، هر نام سنگ هٿ، ڪري مسائن ۾ ساڙي خاک ڪري ايندا ۽ سندس سرار سڀ اجاڙو ويندو. تنهنڪري منڊ ۾، هو ستگروه ڪا پڇي پڪ ڪري. اڀتائين ڪا به ميار نه آهي. اڀتائين ڄاڻ ملاح يعني معاف

لباهجي. نينهن نه نباھڻ جو مطلب آھي ته، انسان پاڻکي،
بين کان وڌو ٿو سمجھي، ته مان عقل ۾ وڏو، علم ۾ وڏو ۽
سڀني ڳالهين ۾ وڏو آهيان يعني هن ۾ ٻاهريون آھنگار يا
سوکير آھنگار جو ٻاھران هو ٿو ڏسي، سو ھنکي نينهن نباھڻ
کان روڪي ٿو.

ڏسو ته مالڪ! پنھنجي نينهن نباھڻ لاءِ، پنھنجين پيارين
آتماڻن کي وٺڻ لاءِ، هو ڪيئن نه، انسان جي ديهي ڌاري،
هن ڪنيءَ دنيا ۾ اچي، اسان جا پاپ، اوگڻ، ٻڃڙايون،
ٻڙايون وغيره پاسي رکي، اسان کي هو سچ ڪنڊ وٺي ٿو هلي
اھو آھي نينهن نباھڻ جو سبق. انسان ڪي دنيا ۾، نينهن
لباھڻ لازمي ۽ ضروري آھي. نينهن نباھڻ جو ڳو وڏو آھي.
پرنت ڪرڻ سولي، پر نباھڻ ڏکي.

هي چيو، ٽون ٻئي کي نه ڏکار، ڪنهن کي به ڏوهه نه
ڏي ۽ ڪنهن جو به عجب نه ڏس، پر سڀ ڪنهن سان نباھ.

جاڻ يا سڃاڻ (Knowledge)

”آلا! ڏاهي نه ٿيان - ڏاهيون ڏک ڏسن،

مڻن سين مون پرينءَ - ڀولائي ۾ پار ڪيا.“ (شاه)

پالڻ ٻڌڻ کي آڃايا بھ نه ڪرڻ گھرجن. رڳو ڪتاب
پڙهي بھ ۽ واد واد ڪرڻ مان ڪوبه فائدو نه آھي.
شيءَ ڏنل نه آھي ۽ اها ڪٿي آھي! تنهن لاءِ بھ ڪرڻ نه
اها هيئن آھي ۽ هونئن آھي، سو سڀ آڃايو آھي. اھو ڪتابي
گيان روحانيت ۾ ڪم جو نه آھي. شروعات ۾ اھڙين ڳالهين
جي جاڻ ۾ وڃڻ جو ڪھڙو پوزو جن؟ جڳياسوءَ جو ڪم آھي
نه سنگروءَ وڃڻ يعني نام تي ثابت قدم رکي هل
ناٿيهي آھستي آھستي کيس خبر پوندي

ڦينڦين ڦياھڻ

ڦرڻد صاحب جو هڪ گهرو دوست هوندو هو، جو ڪڏهن
وٽس ايندو هو، تہ وري ڪڏهن ڦرڻد صاحب جن، هن وقت
ويندا هئا. هڪ دفعي سندن وارو دوست وقت وڃڻ جو هو.
پر انهيءَ وقت ڏاڍو اچي. ٻين وسرو. هڪ طرف ڦرڻد
صاحب کي ٻين ڦياھڻ جو اورو هو، تہ وري ٻئي پاسي، سندن
من ٻيو جوي تہ ٻيو، اُچ ڪڍي تہ وڃا، جي ويندين تہ، جيڪا
هڪ لڙي اٿئي، سا مڻهن ۾ پسي پيا ٿي پوندا، انهيءَ
ڪري دوست وقت اُچ ڪڍي تہ وڃا. پر ڦرڻد صاحب، دوست
وقت وڃڻ ۽ ٻين ڦياھڻ جو فيصلو ڪري، هي ٻيتم اچارين:

”ڦرڻدا گلبي ڇڪڙ دور ڪر، لال ٻاري ٻي،

ڇان تہ اچي ڪملي، وهان تہ ٿي ٻي،

سجڻ سڄڻ ڪملي، آله ورسه ٻي،

جاء ملان ملان سڄڻ، ٿنڀ ٻاهي ٻي.“

يعني:- گهڻن ۾ مڻهن ڪري، ڇڪڙ ۽ گپ لڳي ٻي
آهي ۽ جنهن سڄڻ (دوست) سان منهنجو ٻيتم آهي، تنهنجو
گهر پري آهي. جي مان، هن وقت وڃان تہ تہ منهنجي لڙي
پسي ٿي ٻي، پر جي هن وقت ٿو وڃان تہ پوءِ، آسانتر
ٻيتم يا ٻيتم ٿو ٿي. آله سائين، مڻهن ٻيتم وڃي ۽ جي
منهنجي لڙي پڇي ڳري وڃي، تڏهن تہ مان منهنجي سڄڻ
کي ضرور وڃي ملندس، تہ مان آسانتر ٻيتم. تہ ٿي وڃي
پوءِ ڦرڻد صاحب جن، مڻهن ۽ گپ چڙهي، ٻيتم ڦياھڻ لاءِ
دوست جي گهر ويا. سڄڻ صاحب جن چيو آهي:-

”ٻيتم ڦياھڻ آڻ، سو ٻيتم آڻ،

ڪر تہ شڙس ڪو ٻيو.“

سو سڀ ڪنهن سان ٺاهجي. ماءُ سان، ٻي ۽ مان، ٻي

مان، ٻيتم سان، ٻيتم سان، دوست سان. مطلب تہ سڄڻ.

انسان جڏهن دنيا جي پچر ڇڏيندو، تڏهن نه مالڪ
 راهه ۾ هلي سگهندو. ويراڳ ئي دنيا مان خيال کي ٽو هٽائي
 ويراڳ هٿ ڪرڻ لاءِ به ورنئون ضروري آهن. هڪ آهي
 خيال يا ويچار جي ورتي، ٻي آهي، پيار يا سڪ جي ورتي
 ٻنهي جي ورتي آهي نه، جيڪي به مونکي آهي، سو سڀ
 منڙي مالڪ يا ستگروءَ جو آهي. منهنجو ڪجهه به نه آهي
 مان منڙي جو آهيان! اها عاشقن جي ورتي يعني ڀڳتي مارڻ
 جي ورتي يا هلت آهي. ٻي ورتي آهي نه، جيڪي به اسين
 دنيا ۾ ڏسون ٿا، سو سڀ ڪوڙ، مٿيا ۽ ناسولت آهي. اهي
 سڀ آست و ستو، ناس ٿيڻيون آهن يا اسانکي اهي ڇڏي
 وڃڻيون آهن.

جڏهن انسان پنهنجي خيالن کي لائين هيري ٿو نه پوءِ،
 آخر ۾ سنسار جي سڀني شين مان، سندس ذوق، شوق
 ۽ پيار اڪري ٿو وڃي ۽ کيس پوءِ ڪٿائي پيدا ٿي ٿئي. انهيءَ
 طرح ويراڳ هٿ ٿو اچي.

ويراڳ ٻن رنگن جو ٿو ٿئي. هڪ پڪي رنگ وارو، ٻيو
 ڪچي رنگ جو مسائي ويراڳ. سچو ويراڳ جٽائڻدار آهي ۽
 هميشه هلي ٿو. ڪچو ويراڳ ٿوري وقت لاءِ وڃ جي ڇهڪ
 ۽ لنگر آهي. ٻي ويراڳ ورتي آهي، سڪ واري ورتي. جيڪي
 اسين نڀاڳ ڪريون ان ۾ منڙي جي پاونا رکي ڪريون.
 پوءِ سواءِ سڄي ٻارنءِ يا ستگروءَ جي، جڳياسوءِ کي ٻي دنيا
 ۾ ڳالهه مني ڪين لڳندي، هن کي سڀ مان خيال نڪري
 ڇڏي ۽ پوءِ هرو سڌائين سڄي سائين جي رنگ ۾ رتو
 ڇڏي ٿو.

تياڳ ۽ ويراڳ

تياڳ ٿيندو آهي ٿن جو، ٽن جو ۽ من جو، من يا چست جو
تياڳ سڀني ۾ اٿم آهي. اُئين جي ڇڪن ۾، جي من جو تياڳ
سڀ ۾ اٿم آهي، نه پوءِ ٽن جو تياڳ ڇو ڪجي؟ برابر پئسو
ڪڍڻ ڏاڍو ڏکيو آهي ۽ پداوڪ ڇڏڻ ڏاڍا ڏکيا آهن، جي
پدارٿن ۾ من ڦاٿو پيو آهي يا ائين ۾ ساهه ٽنگيو پيو آهي يا
ڪمال آلهي ۾ ڇڻيو پيو آهي، نه پوءِ آلهي حالت ۾ من جو
تياڳ ڏاڍو ڏکيو آهي. مٿا ڪڍڻ، اُهو پاءُ ڪڍڻ ڪو سولو
ڪم نه آهي.

پدارٿن جي تياڳ بنا، انسان پداوڪ جي راهه ۾، اڳيان
وڌي ڪن سگهندو. هي ڇڏڻ پدارٿن جو تياڳ ڪندو،
لڏڻ ئي هو من جو تياڳ ڪري سگهندو. جيڪي جيتوڻيڪ
حوالي آهي، تنهن جو هو تياڳ ڪري، يعني انسان جيڪي
پاڻکي سمجهي ويندو آهي، سر تياڳي، سروساري. اهي ڳالهون
سڀ ويراڳ کانسواءِ نه ٿينديون آهن ۽ ويراڳ وري تياڳ کانسواءِ
نٿو پيدا ٿئي.

تياڳ هڪ قسم جي بڙيءَ مثل آهي. جيڪڏهن جهڙو
آلهيءَ تياڳ جي گهر ۾ ويندو هوندو، نه ليڪ وڃي پار پوندو.
جهڙو ڪي جي تياڳ جي ٽنهي پاڻ سان ٻڌل آهي، نه پوءِ ڪٿي
سساري درياءُ جون ڪيترائي به چورليون لڳندس، نه به هو
اصل نه ٻڌندو ۽ آخر ٿري وڃي پار پهچندو.

ويراڳ پيدا ڪرڻ لاءِ تياڳ ضروري آهي. مٿا! ويراڳ
کانسواءِ نه ڪم، نه پگڙي ۽ نه ڪيائين سڄو ڳل ڏيئي لا سگهن.
پهران منزل، گرم مارڳ ۾ آهي ويراڳ ۽ اُپاس جي. پاڻجي
مارڳ بي منزل آهي. تنهن ۾ ويراڳ ۽ ويراڳ ضروري آهن.
تنهن منزل ڪيائين مارڳ جي آهي. آلهي ۾ ويراڳ ۽ ويراڳ جي
نڪرڻ آهي.

ياد ڪندو هئين، ستگروءَ جي پيار ۾ آسون وهائيندو
هاڻي پلنگن، ٻڌلاپ جي گاديلن ۽ ڪوچن تي سمهي، اُ
والگر، نبدن ۾ غافل پيو آهين! لاهيءَ کي ٽون ديا ٿو سمجه
سڄي سائينءَ روئندڙن بالڪن کي اڳيان، لاهي راند
ڦٽا ڪري ڏيا آهن، نه پلي هر لاهي ۾ رڌا رهن. باقي مال
جي پار هلا جا رستا ٿي ڪي پيا آهن. مالڪ دليا جا سو
سڀني کي ٿورو ٿي موڪليندو آهي!
هي پالندڙ ٿا! ٽون لاهن سرون ۾ پنهنجي وڏو ڀاءُ سمجه،

نه رب ٿو ڪي پنهنجي نگاه ۾ رکيو آهي ۽ کيس پنهنجي
بهتريءَ جي وڏي اون يا خيال آهي. هي جيوا! ٽون جز عقل
يعني عقل جو هڪ ڪٽو يا ٽڙو آهين، مالڪ، ڪل عقل يعني
عقل جو مها ساگر آهي. هڪي خبر آهي نه، ڪهڙي ڳالهه ۾
پنهنجو فيض ۽ فائدو آهي. هي سچو! جيڪي به پنهنجي
باب يعني قسمت ۾ ٻڌجي اچي، انهيءَ تي رنج اصل نه ٿي.
ڪنجهه، ڪرڪ اصل نه. هتان ئي خوشيءَ سان، هرڪ مان،
لاهن سرون کي انگيڪار ڪر. لاهي ۾ پنهنجو پلو آهي. سُر
سائينءَ جي پار جا سولهاڻ آهن. دليا جا سک، ڏاڍو وارا
آهن پر ڪس وارا آهن. اهي آسان کان سائين جي سک
مڃن ٿا. خود مالڪ کي آسان کان چڪين ٿا. شاه صاحب
آهي:-
”ڏک سکن جي سولهن، گهوريا سک ڏکن ديءَ.“

يعني اڃيون دنيا تي عادتون مٽاءَ نه پوءِ مالڪ جي
 ويجهو ٿيندڙن. پاڻ مان آيو ڪڍي ڇڏڻ گهرجي. ڪيتر ڪري
 سڀ بيٺو، عزت ۾ ليها پيا آهن. عزت جو ڪيائو، وڏي ۾
 وڏو سؤر آهي. سڄا طالب عزت نه گهرندا آهن. هو چولدا
 آهن نه اي مالڪ! اسانکي ڏانءَ عزت نه ڏجانءِ. سڄا گهر
 يا طالب چولدا آهن نه ”اي سائين! دنيا جي عزت، وڃي ڏي
 دنيا دارن کي. اسانکي انهيءَ جي عرض، پنهنجي ذات
 ڏجانءِ، پنهنجو نام چٽ ڏجانءِ.“ پر چيان جي ماڻهن کي ڪهڙا
 مان شان، عزت آيو وغيره. عزت پالي ۾ ٻڌا پيا آهن مان ؟
 پنهنجيءَ ۾ غار ڦاٽا پيا آهن. اهو آيو، لڏهن ويٺو، جڏهن
 عزت جو ڪيائو ٿيندو يعني وڏائي دل مان نڪرندي. جڏهن
 عورتون، جليون ٿيون مٿان ٻولداون.

هي ڄميو! تو ۾ سڪ سڪڙ جو شوق پيدا ٿيو آهي نه ائين
 چئين ڦلن ۽ ٽڪلن کان لوح نه. سرهو مٿي ڪري اچي سو.
 ”سهران جي سؤر جو، ماڻهن ڏي نه مڃو.“

هي جڳپاسو! تون مالڪ يا ستگروءَ جو پيار آهين، لڏهن
 تو پون توکي سوز سختون مڙڪي. اهو سڀ پنهنجي ستوارڻ
 ۽ ستوارڻ لاءِ آهي. ستگرو تون انهيءَ ۾ پال ٿو پالي، توکي
 اڳيان قدم وڌائڻ لاءِ تو توکي اهي مڙڪي. اهي سؤر هو
 سڀني کي ٿورو ئي موڪليندو آهي.

ڪنهن سنگيءَ کان جي ڪٿي پڻ نه پائي ڪهڙو حال
 آهي؟ نه چولدا نه مالڪ جو شڪر آهي، هاڻي سڀ ڪجهه
 ڏنو اٿائين. اڳ هزار هوا، هاڻي لک آهن. اڳ ڪنهن کوليءَ يا
 چال ۾ رهندو غوس، هاڻي پنهنجو ناليت يا بنگلو آهي. گهر
 ۾ درج آهي، موٽر آهي، نوڪر آهن وغيره.

اي پالي! سوچ نه اچي مالڪ جي ملڻ لاءِ آڻڪون آهن

اي پالي! سوچ نه اچي مالڪ جي ملڻ لاءِ آڻڪون آهن

سڪ ۽ سور سختيون

”جي تو سڪڻ سگهو، نه کائي پئي م ڪنجه،
سوربان جي سور جو، ماڻهن ڏجي نه منجه،
اندر اي آهڻج، سانڍج سڪائون ڪري.“ شاه صاحب
يعني:- هي جيو! جي توکي سڪ سڪڻ جو چاهه ٿيو آهي
۽ جي تو پر سڄي سائين جي طرف هلڻ لاءِ، سڪ ۽ اڪير
پيدا ٿي آهي؛ نه انهي پر ٻن چئن ڳالهين جو اول خيال رکج.
اهي ڪهڙيون ڳالهيون آهن؟ ”کائي پئي م ڪنجه.“ کائي
لاها آهي نه، جيڪي آسانجي قسمت پر بنجي اچي- بدناموسي،
مايا جي گهٽتائي، وڌائي وغيره، تن کي خوشيءَ سان انگيڪار
ڪر ۽ نه رنج سان. اهي سور، خوشيءَ سان منا ڪري پوڳا
آهن ۽ نه دانهن، ڪنجه يا ڪوڪ سان. رب جي رضا ڪري،
انهن کي سهڻو آهي.

اهو سڀ ٺڏهن ٿيندو، جڏهن پاڻ مان آڀو نڪرندو. جڏهن
اندر مان، مان منهنجي غائب ٿيندي، جڏهن انسان، دڪ
سڪ، ٽنڌي ڪوسي صبر سان سهندو. رب جي رضا تي
راضي رهڻ معنيٰ نه، سڀ مال کي اڀڻ Total Surrender
ڪرڻ ۽ دنيا جون عادتون مڃائڻ. اندر ٻن جي اڳ
چيڪ ڇڏيل هيون، جن کي جيئن وڻيو ٿي، تيئن ٿي ڪيائون،
تن کي روڪجي. جهڙوڪ اکين سان ڪنهن جو عيب نه ڏسڻو
سڃاڻڻ، مردن وغيره جن پر لستين جي شڪلين ڏانهن
لهاري، اندر پر طرحين طرحين جا برا ۽ ڪامي خيال آهن ٿين
ٿا، تن کي روڪڻو هٿن کي شيوا ٺهل وغيره پر رٿائڻ؛ ٻين
کي ساڌو سمن جي مستند ۽ ستن پاسي وڃڻ سڃاڻجي.
شاه صاحب جن وري چيو آهي:-

”اڳين عادت مت، نه ويجهو ٿئين وصال کي.“

ڇڪ جي ڪري سُر ڪن ۽ هو سڃاڻي سمن ۾ اڳا رهن.
 منصور جي ڳالهه ڪندا آهن ته کيس لاسيءَ تي چاڙهڻ
 کان اڳ، سندس سڀ شيون هڪ هڪ ڪري، سندس اڳيان
 ساڙڻ لڳا، ته جي ڪنهن به شيءِ ۾ هنجو بحال اٿڪل هجي
 ته، آلهيءَ کي ويندو ڏسي، پاڻ نه دک ۾ ڇيڄائي مري ۽
 يڪدم اُفت نه مري. جڏهن سندس گودڙيءَ جي سڙڻ جو
 وار آيو، ته آلهيءَ جي چنڊڻ تي، هڪ وچون آلدوان لڪري
 آيو، جنهن کي ماري ڇڏيائون. هيل سوڌو منصور شاليت ۾
 هو، ۽ وچونءَ جي مارڻ تي، وٺي گهوڙا گهوڙا ڪيائين ته،
 اُڏي! منهنجي دوست کي لائق ڇو ماري ڇڏيو.

پڇيائون ته وچون تنهنجو دوست ڪيئن ٿيو؟ ڇاڪاڻ ته
 جڏهن اکين ۾ لند جو خمار ٿيندو هوم ته پوءِ، هن ٻار کي
 گودڙيءَ مان ڪڍي، پاڻ کي ڇڪ ڇڏيندو هوس. انهن منهنجي
 لند ويندي رهندي هئي. هن ٻار منهنجي لند ڇڏائي ڇڏي
 ۽ ڏڪر ۾ پڪو ڪيو.

هڪ ڏينھن وري منگهن واري هنڌ تي سمهندو هو، ته
 جيئن کيس منگهن ڇڪ هڻي جاڳائيندا رهن. ڪي اُپاس
 ڪرڻ وارا وري پٺ تي ٽڙي تي سمهي، سر جو وهائو
 ڪري رکندا آهن ته اوجاڳو رهڻ ۽ لند ۾ غافل نه ٿجي.

”ستا اُتي ڇاڳ، لند نه ڪڍي اُتري،

جو تو سائين پالون، سومانجهاندي جو ماڳ،

سلطاني سهاڻه، نندن ڪندي لا ملي.“ (شاه صاحب)

هي سڀ منائون نستانن آهن، جيستانن جيئو ۾ سڄو عشق

يا ٻيهر ٻيهر ٻڌا ته ٿيو آهي. هڪ واريءَ، مرشد جو سڄو

عشق اچي ورائيس ته پوءِ، ازخود پاڻي ٻيٺن مان لند

ٺڪال ٿي ويندي ۽ پوءِ ڪنهن کان نه پڇڻ جي ضرورت ٿي

نه ٻولندس ته ڪيئن لند ڦٽايان.

”جن کي عشقِ الاهي، مٿي ڪيئن سک سمن.“ (شاه صاحب)

آلڻ، ڳهي ۽ بدن جي ڳوڙاڻ نه ٿئي. هو جلد هضم ٿيندڙ کاڌو کائي. هو رات جو کائڻ بدران، شام جو کائي، جيئن صبح جو سويل نام چيڻ لاءِ اُٿي سگهي.

(۳) نند يا اوجاڳو:- استولتا مان سوکيڻا ۾ اچڻ لاءِ، نند ڦٽائڻ هڪ مفيد نسخو يا علاج آهي. اوجاڳو خيال کي سوکيڻ ٿو بنائي. جيترو ٿورا ڪلاڪ نند ڪجي، اوترو ڇڱو. نام کي ڳهو وقت ڏيڻ لاپڍاڪ آهي. گهٽ ۾ گهٽ اڍائي ڪلاڪ هر روز ٻن سمن کي ڏيڻ گهرجي.

نند ڦٽائڻ جا نسخا:- هڪ فقير ٿو ڳالهه ڪري، ته مون نند تي هيئن ظابطو پاڻو هو. هو چويٿو ته، ”پهرين مان اکين ۾ ڪٽيل لوڻ وجهندو هوس. ڪجهه وقت نند ڦٽل رهي ۽ ٻن ٿوري وقت کانپوءِ اکيون لوڻ سهي ويئون، جنهنڪري لوڻ جو اثر گهٽجي ويو. پوءِ ٿورا پينل مرچ اکين ۾ وجهڻ شروع ڪيا، انهن وڃي هڻي هنڌ ڪيو. هاڻي نند کان ڇڏي پيو آهيان.“ (انهيءَ جو مطلب اهو نه آهي ته اسين به اکين ۾ مرچ وجهون. پر اهو ڏيکاري ٿو ته فقيرن کيئن جاڳڻ لاءِ محنتون ڪيون آهن.)

ٻيو فقير ڪنهن واه جي ڪناري تي ويهي ايباس ڪندو هو، ته جي جهوٽو ايندو هوس ته هو ٿڌو وڃي پاڻيءَ ۾ ڪرندو هو. جتان ٻاهر نڪري وري اچي ڪناري تي سمن ڪندو هو.

هڪڙو ٻيو فقير وري ڪوه جو نار هلائيندي، ڳاڙهيءَ (ڪاٺ جو تختو جنهن تي ويهي نار ۾ ڍڳو هڪلبو آهي) تي ويهي رات جو نام جو سمن ڪندو هو. انهيءَ لاءِ ته اتفاق سان جي نند جو جهوٽو اچي، ته هو، ڦه وڃي ڍڳي جي سمن ۾ ڪري ۽ پوءِ اُٿي وري اچي سمن ۾ لڳي.

ڪي ڳڀياس وري وڏا وار رکائي، انهن کي پٽ ۾ لڳل ڪليءَ سان ٻڌي سمن ڪندا آهن ته جي جهوٽو اچي ته وار

چپ الهيءَ لاءِ ٿي ڪجي جيئن بالذاتڙو نام ٿي سال
 رهي. بل بل ٿي هو چوڪسي رکي نه هو نام جهي لڙيا نه
 ۽ اها چپ سڃي آهي يا نه، يا رڳو ٻاهران هو چپ آهي. جيترو
 هو چپ يا مات ڪندو اوترو اندر جي اولاد هنجي دور
 ٿيندي ۽ سرم ٿيندس، جنهن مان هن جي اٽلي وڃي ۽ م
 ٿورو ايندو.

پوءِ ڏاڪو نام جي راه ڏانهن وڌڻ جو آهي، سگرو
 جي ليٽن ۾ نڪائي ڪاٺا. اهو ئي هو ڪنهن جي اندر مالڪ
 جو مڪان آهي جي هو رهي ٿو. جي جگياسر پنهنجا ليٽا، مالڪ
 جي ليٽن ۾ اٽڪائيندو يعني دند لڳائيندو نه پوءِ، سگرو
 جي مٿي جي نظر هن ٿي پوندي. سگرو سٺ آهي جنهن
 ڪري سٺ جو هن ۾ واسو ٿيندو.

”اکيون لت اوراٿون، ڪنهن ٻي ڪرمان پير،
 لت لاهيندو ڪير، مون جهيءَ معذور کان،
 اکيون آريءَ چار جون، آڏيءَ سين آهين،
 هو جي وڻ وندر جا، سي مون سولهاڪن،
 ڏسيو ڏيکارين، پيشاني پنهون جي،
 اکيون آريءَ چار جون، آهين آڏيءَ ساڻ،

پسي ڪندون ٻاڻ، پيشاني پنهون جي.“ (شاه صاحب)
 جگياسر، جن کي نام جي بخشش ٿيل آهي، تن کي هيلون
 ڳالهون ياد رکڻ گهرجن.

(۱) وهڪ يا آسٽ: بالذاتڙو جڏهن نام جهڻ ٿي وهي،
 نه پوءِ ڪپڙي وهڪ وهي؟ اهو سڀ هير ۽ اوستا تي مدار
 ٿو رکي. هو اهو وهڪ وهي جنهن ۾ سولو سڌو، بنا لڪيل
 جي هو وڃي سگهي، پر هو سدائين سچيت ۽ سچاڻ هجي ۽
 چوٽا نه کائي.

(۲) کاڌو پيتو: جگياسر اهو کائي، جنهن مان هو لڙوڳو
 ۽ طاعت وارو رهي، پر ساڳئي وقت اُهي کاڌي مان هڪي،

تہ ھنجو شريزر غير وانگر آهي. اهو ئي آهي جنهن کي
 اچي جي مرين يا 'قبل موت' يا 'before death'
 ڪري ٿا چون. لٽهيءَ ڪري بيدل فقير جن فرمائين ٿا
 "سڪ رمز وجود وچالڻ جي، ناهي حاجت پڙهڻ پڙهائڻ جي
 نام جي ڪمائيءَ لاءِ، شد رهڻي هت ڪرڻي آهي
 پنهنجين عادن ۾ فقير گهير ڪرڻي آهي. ستگروءَ کان نام و
 مٿاڇرو نه ڇڏيو آهي، پر سچيون محنتون ڪرڻيون آهن. اڪي
 جو فقير نه بڻجيو آهي. جڳياسوءَ جو هن اڪي جي وٽ جي پاڙ م
 وڌڻ ائين آهي، جيئن ٻج مان وٽ ٿو ٿئي. نام ٻج ۾ ملڻ آهي
 پهرين ضروري آهي ته، ٻج زمين اندر اڪو رهي، جي کليل
 هوندو ته پکي يا جيت کائي ويندس. ٻج کي زمين ۾ پوري
 بچاءَ لاءِ لوڙهو ڏبو آهي. استريءَ کي گرپ ٿو ٿئي ته پوءِ
 هوءَ لڪڙو هلا، بار کڻڻ ڇڏي ٿي ڏئي ۽ کاڌو وغيره مٽائي
 ٿي. نيشن جڳياسوءَ کي نام ملڻ کان پوءِ، کي نير رکڻا آهن ۽
 محنتون ڪرڻيون آهن. جيڪي به ستگروءَ سمجهايو اٿس،
 تنهن تي ڳجهو پڪو قدم رکي هلي، ته پوءِ نام، جو هيٺ
 ٻج روپ ۾ آهي سو وڌي وٽ ٿئي.

پهرين پنهنجيءَ چپ کي روڪيو، زبان بند رکو. زبان بند
 ٿي ته ڪن ۽ اکيون پاڻيهي بند ٿيندا. جيئو جتي به وڃي،
 اتي ويهي ٻڌي ۽ ڏسي پر ٻولي اصل نه. ڪنهن به سيا يا
 سڻسنگ ۾ سوال ڪندو، پوءِ کڻي اهو مولچو لاهڻ لاءِ هجي،
 ته به اهو سوکير اهنڪار ٿو پيدا ڪري، جو نقصانڪار آهي.
 پنهنجي چپ رهجي. سيا کانپوءِ، اڪيلو سوال جو جواب
 ڏئي. پهرينءَ جي پڇار ڀلي ڪجي، اها لهه لهي ۽ پر جڏهن
 وڌائي چپ اختيار ڪري، ته پوءِ سيا ۾ چپ رهو
 يا هڪ ساڌنا آهي. شاه صاحب فرمايو آهي:-

"پا بسڻ پهرينءَ جو، يا پهرينءَ جي پڇار،
 انهن ٻنهي کان ڌار، شل قادر ڪنهن کي نه ڪري."

نام يا شبد لاء معنائون

سڀني سچن ڪامل منتن يا درويشن جي، سالڪ مان ملڻ جي ساڳي عڪس ئي وامت آهي، پوءِ ڪٿي هو ڪهڙي نه قدر ملڪ يا مذهب جا هجن.

”ناٿ ڪنول کان نام آلائين، ڪنٺ ڪنول ۾ واڻي لاهين، ڪري منتن مرشد جو ساڻ، سر ۾ لا سرت پڄاين.“
يعني هيئن چڪرن مان پنهنجو خيال يا سرت کي هٽائي، مرشد جي ٻڌايل جاءِ تي، نام ۾ سرت لڳائي، ٻانڌ پٽڙا آڻي خيال کي چمائي، نام جو سمون ٿا ڪن.

شاه صاحب چيو آهي:- ”جرعو الين چورو، جيئن ٻو پٽڪو نه ٿئي.“ يعني سرت مان آهستي، نام جو سمون ڪر، جيئن ٻوڙ آواز جو ذرو نه ٻاهر ٻڌڻ ۾ نه اچي. بدل نقشير چيو آهي:-

”دم دي سرت سنڀال رکين، دم هٽي اسرار الاهي ڏا، دم درياءَ، سمنڊي اولها، بي مثل هٽي بي نمونا، مڙج اڀندي ظاهر يا طرفان، قطره بصر سمائيندا.“

يعني:- پنهنجي هر هڪ دم يا ساه جي سنڀال ڪر، اڃا ٻوڙ الهن کي نه وڃاءِ. اهو مالڪ جو اسرار يا ڳجهو آهي. اسانجو هر هڪ دم يا ساه، بي مثل درياءَ ۽ سمنڊ وانگر اولهون آهي. الهيءَ دم عسي سنڀال ڪندي ۽ نام جهپندي، جڏهن مڙج گهندي ته پوءِ قطرو سمنڊ ۾ وڃي ٻوڙو يعني آتما مالڪ ۾ لڳن ٿي ويندي.

جڳپاسر جڏهن نام جهي، سرور ۾ مٿي چڙهي، لاوچوڊي هٿ مڪري، اي وجود گهڻو، نه پوءِ هو ڏسندو ته هو شرار نه آهي. خيال سوڌو هو پاڻکي، شرار سمجهي ويلو هو. مرشد جو ٻڌايل نام جو ڌيان، ليسري ٿل، شوليتر يا ٽين اک وٽ ڪري، پنهنجي آتما کي ٻانڌ پٽڙو مٿي آڻي، نه خبر ٻوڙاڻس

وچنن جي انڪرائي ۽ نافرمان برداري آهي. شيوا هڪ عجيب
 ڇيڙ آهي! سر جي ست پوي ٿڌهن به ٺهل، شيوا يا خدمت
 نه ڇڏجي. شيوا اکر نڪتو آهي شيون مان. جنهن جو مطلب
 آهي نه جيڪي به وچن سنگروءَ مڪ مان ڪڍيا آهن، تن جو
 چتون ڪرڻ يعني هڏاڻڻ ۽ اُٿندي وهندي، ذوق، شوق
 ۽ سرت سان نام جهڻ. هنن جي وچنن جي پيروي ڪرڻ ۽
 عمل ڪرڻ، اهاڻي وڏي ۽ سڄي شيوا آهي. اها شيوا ڪي
 وير ۽ غازي هوندا سي ڪندا. حڪم آهي نه سرت جي شيوا
 سان گڏ، بي شيوا به ضروري آهي. شيوا شبد جي ڪمائي لاءِ
 وڏي هٿي آهي.

سڄي سرشتي سڪ ۽ آئند پٺيان آهي. انسان توڙي حيوان،
 پکي پسون ۽ وڻ ٺڻ سڀني کي آئند ڪهي. اهو انهيءَ ڪري
 نه مالڪ انهن ۾ براجمان آهي. تنهنڪري انهن جي شيوا مالڪ
 جي شيوا آهي. شيوا ڪندي ڪندي، پائڻ پٽڙو پاڻکي شرار
 سمجهڻ ڇڏي ڏهندو ۽ کيس فٽائي اچي ويندي، فٽائي آلي
 نه پوءِ آئند ٺهه ٻه رکيو آهي. شيوا مان آيو مري ٿو. خودي
 وڃي ٿي ۽ من مري ٿو. شيوا مالڪ جي طرف وڃڻ جو
 عجيب ۽ پورو نسخو آهي. عام ماڻهو دنيا، گهر، ٻارن، قوم،
 ۽ ملڪ جي شيوا ۾ لڳا ٿا رهن. اهي سڀ شيوائون سٺيون
 آهن پر اهي اسان کي دنيا جي ٻڌن کان ڇڏائي مڪتي نه
 ٿيون ڏيئي سگهن.

گروءَ جي شيوا سڀ ۾ اُٿل ۽ سڄي شيوا آهي. ڇاڪاڻ ته
 گرو مالڪ جي پُرم جو سمنڊ آهي. انهيءَ جي شيوا سڀني
 ٻڌن کان آزاد ڪري، مالڪ جي اُلفت يا سڪ، اسان ۾
 جاڳائي ٿي. مالڪ جي پيار پيدا ٿيڻ ڪري، سڀني منهن جو
 ۽ جاندارن جو سڄو پيار، آسانجي اندر ۾ پيدا ٿو ٿئي.

ٿورا ماڻهو ملندا، پر آتما يا سرمه جي شيوا ڪرڻ وارا، ڪي
ڳاڻ ڳڻيا ٿا ٿين.

شيوا مان ٿرڻا ۽ ٻيا ڳڻ حاصل ٿيڻ ڪن ۽ نه آهيان. اهيائي
جيئو ڪي، الڪ ڪي پالڻ جي اندر ۾ پاڻا يا نه اصل نه آهي يا
نه اها ٻڪي نه آهي. اهڙي ماڻهوءَ کي ٿوري ڳڻي واه واه
ٿي، سوکڀر اهنڪار وراڻ وڃي، هر پاڻڪي ڪي ڇو ڪي
ٻيو سمجهي. شيوا لشڪار ڪڇي ۽ سگروءَ کي اڏي ڇڏي.
هميشه دل ۾ چڻجي نه سگرو منهنجو سائين آهي ۽ مان نسرو
لوڪر يا ٻالهن آهيان ۽ هيءَ سڀ شيوا سگرو منهنجي ڀلي لاءِ
ٻيو ڪرائي، ان ۾ منهنجو شرير هو پڻينجو اوزار ڪري ٻيو ڪم
آڻي ۽ مان ڪم نه آهيان. سولارو مترڪي سان زور ٿو
لاهي، اها سولاري جي ڪارڻگري آهي ۽ نه مترڪي جي.
پر جي مترڪو، هڪ ڪري چوي نه مان ٿو زور لاهيان نه
پوءِ اها مترڪي جي آڇائي ٻيوڏي ۽ ٻيوڏيءَ جي ڳالهه
ٿيندي. اهڙي لشڪار ۽ ٿرڻا واري شيوا مبارڪ آهي ۽ ڏن
آهي. جي جهڙو ائين ڪندو نه سوکڀر اهنڪار نه اهنڪار، جي
ڪنهن مهل ڪڍي اهو آس نه، نه جڻاءُ نه ڪندو ۽ ڪندو لڪري
ويندو. جهڙو هميشه ائين چوي نه هيءَ شرار، مال، ملڪيت
وغیره سڀ سائينءَ جو آهي، ڀل نه ڪن جي ڪم ۾ اچي
نه چڱو!

شيوا ڪرڻ ۾ جڳهاسوءَ جي هڻي هڻي، اڻڻي وهڻي،
آچار، عهدار ۽ ويچار ۾ ڦيرو ٿو پوي. جنهنڪري سندس
راڻ ڪلهو پوي ۽ پوءِ هنجو لوڪ ۽ ٻيڙوڪ ٻئي مهلا ٿيو
پون. جيئو ڪي پڻينجو نالو ياد هجي، تنهن کان بهتر نه اٿس جو
نالو ياد هجي. اسانکي شيوا ڪري سڄي سگروءَ ۽ هنن جي
وڃڻ جي. اکر نه اکر پري ڪري، راضي ڪرڻو آهي.
اٿين: نه نه اي شيوا ڇڏي، جڳهالهن گرو صاحب ڇن وڃن،
نهڙالهن ٻوڙي ٻڪون پائي، سندن پٺيان وڃجي. اها گروءَ جي

وچر هڪ وامت يا دستر ٿو ٺهي ۽ اندر ۾
ستگروءَ جي شيوا ۾ ڪير ٿا لڳن ۽ نام کي
فقط آهيئي شخص جي ٿن ۽ من کي قربان
گهرين ٿا. گرو امرداس جن فرمائين ٿا ٿڌ:-
”رامو رام نام ستي ست، گرمڪه جانيه
سيوڪي گر شيوا لاگا، جن من ٿن ارپ چڙهاڙ

سرت جي شيوا:- سرت يا آتما جو، شره
دوم يعني ٺري ٺري مان نڪري اندر ۾ شهد کي
اها سرت جي شيوا آهي. انهيءَ ۾ سڀ جه، ٺپ،
وغيره اچي ٿيون وڃن. انهي کي ڪرڻ ۾ خودي مر
۽ جيرو رضا تي راضي ٿو رهي. اسين جيڪڏهن ٻيون
شيوانون ڪريون، پر جي سرت يعني آتما جي شيوا
نٿا ڄاڻون، تہ پوءِ سچو مالڪ نہ ملندو. سرت جي
مالڪ جي دٻا کانسواءِ ٺٽي ملي. انهيءَ ڪري سرت جي
مالڪ جو روپ آهن، ٿن اڳيان عرض ڪري سرت جي
جيئن گرو صاحب جن فرمائين ٿا ٿڌ:-
”سيوا سرت نہ جالسا، نا جانيه جيڪي
اوت ٿيري جگ جيون، مير ٺاڪر اکر آزاد،
چڙهي ٿو. اها شيوا ستگروءَ جي خاص بخشش آهي. رام نام
سرت جي شيوا جو رنگ ستگروءَ هٿان، ڪنهن گرمڪه
ان ميلاب لاءِ آتما يا سرت جي شيوا وڏي شيوا آهي. اها
ني پڳتي آهي. اها شيوا ٺڏهن ٿي ٺهي، جڏهن جڳياسو
سمون ڪري، آتما کي ۹ دروازن مان ڪڍي، اندر ۾
بدل، سورج ۽ چنڊرمان کي پار ڪري پانڌيٽرو گروءَ
ي سروب ٿي ۽ شيد کي جهلي مٿين مبدان کي پار
سچ ڪند ٿانهن مٿي چڙهي، اهاڻي سرت جي شيوا
۽ ٽن جي شيوا سولي آهي. اهڙي شيوا
گهڻي ملندا. مگر من

ڪوڏو هڻڻ ڪجي. ڪنهن به جانور کي نه ستائجي، نه هجر
ماس کائجي ۽ نه پوري ۾ بند ڪجي. ڪنهن کي پاڻيءَ ۽ ٿو
پتارجي نه هو چوندو نه شابس هجڻي! پر جانور واپارا نه
گولگا آهن، سي اندر ۾ آسپس ٿا ڪن. ماءُ پيءُ ۽ وڏن جي
شيو ۾ وڏا سک آهن. آئين جي شيوائن سان گل ستگرو ۽ جي
شيو وڏي آهي.

مالڪ جو پنڌ بنا مراد جو آهي يعني آلهي ۾ ڪانه لڳا
يا مراد نه رکجي. جيو جي کڻي مراد نه ڪري، نه هڪ سڀي
ساليءَ کي پاڻڻ هي ڪري. آلهي کانسواءِ ٻيون مرادون حرام
آهن. جي ڪامنا رکي ستن جي شيوا ڪيائين يا ڪو دان
ڪيائين، نه به اها ڪهڙي ڪم جي! آلهيءَ شيوا جو ٿل
ڪامنا پوري ٿيڻ ۾ خرچ ٿي ويو. مايا گهرائين نه سست لاءِ
نه پاڻ اهو سستو سڏو آهي. اها مايا آهي نه سڀان ڪالهي.
مراد رکجي نه ڪنهن سست وسترءَ جي رکجي. آست جي ڇا
مراد رکجي.

من جي شيوا لڪل ٿيندي آهي. جيئن ٻين کي شبهال
۽ شبه لڳائون موڪلڻ. ڏٺيءَ کي ارداس ڪرڻ نه سڀي
پر نا آئي، سڀي کي نام دان ۽ سمع بضع. جنهن جيو ۾
لڳائون نه آهن، سو پوءِ کان اڃا پريو آهي. پر ٻي مکيه شيوا
من جي آهي. ٻن سمن ڪرڻ ۽ من کي اڻڪار ڪرڻ.
ڏن جي شيوا آهي جيڙوڪ گهرجائڻ کي ٻڌي، ڪهڙي،
کاڌي ٻڌي، دوا درمل ۽ وديا ڏيڻ وغيره. ٻن سمن
ڪري اندر ۾ ڪرو ۽ جي چرلن ٿاين پهچڻ، اها ئي سڀي ڪرو
جي شيوا آهي. ڪرو ۽ جي شيوا لڏهن سڦل ٿي ٿئي جڏهن
اها دل يا هٿن سان ڪٿي وڃي.

جيئن شاهه صاحب فرمايو آهي:-

”عمل هٿن سان هوم ڏي، پيرن پنڌ وسار.“

ڪرو ۽ جي شيوا ڪرڻ سان پنهنجي دل جي ۽ ڪرو ۽ جي

شيووا ڊيا خدمت

شيووا کي سنت نقد سڏو ڪري چوندا آهن. شيووا ڪر ۽ هن ئي حياتيءَ ۾ ڦل وٺ. شيووا آهي وڏن جي ڇڻي ۾ هلا، بهاري پائڻ، اٿائڻ ۽ گهرجائڻ ئي ڊيا پاڻ سان مدد ڪرڻ. جيڪو دل ۾ اهنڪار رکي شيووا ڪريو سر خالي رهجو وڃي. شيووا کان سواءِ هٿن پيرن وغيره کي ڌڪار آهي.

”بن سڀوا ڌرم هٿ پير - هر نهڦل ڪري.“ (مجله ۵)

شيووا ڇڻن قسمن جي آهي. ٽن، ڏن، من ۽ سرت جي شيووا. ٽن جي شيووا لاءِ گرو اُمر داس صاحب جن فرمائين ٿا ته جيئو هائيءَ والگر، مٿي ئي گروءَ جي حڪم جو سڙو سهي، جيئن گرو هلائي ٿين هو هلي. پنهنجو مٿو گرو جي سانڌاڻ تي رکي ۽ جيڪا به سختي نرمي، ڊڪ سڪ، اُچي، اُٺهيءَ ۾ هو خوب شيووا ڪري.

”هستي سر جيون آڪس هيءَ، اهرن جيون سر ڊي، ٽن من آڱر راک ڪي، اوڀي سڀو ڪري.“ (مجله ۳)

شرار جي شيووا لاءِ گرو ارڃن صاحب جن فرمائين ٿا، ”هي مالڪ! هٿن سان ڇا، مان ته اکين سان سنڌن جي شيووا ڪريان ۽ پنهنجي مٿي جي وارن سان، گروءَ جي چرڻن جي ڏوڙ صاف ڪريان. اُٺي پهر يعني ۲۴ ٽي ڪلاڪ مونکي سنڌن ۾ درشن نصيب ٿئي، اها ئي دولت شل گرو مونکي بخشي. مان پنهنجن وارن جو چنور ٺاهي، سنڌن اڳيان جهلايان ۽ پنهنجي مٿي کي سنڌن جي قدمن هيٺان رکي، انهن جي قدمن جي خاڪ کي، پنهنجي منهن تي مڪيان.“

”ننڍون سنگ سنڌن کي سڀوا، چرن جهڙي ڪيساو، آڏ پهر درشن سنڌن ڪا، سڪ نالڪ اڀر پاور.“ (مجله ۵)

آڏ کان وٺي آڻت ٿائين شيووا ڪرڻ لازمي آهي. جيئو دنيا ۾ ٻين جي سڪ ۽ شيووا لاءِ آيو آهي. جيئو کي ٺهل جو

ٺ، آلهيءَ ڏهن دروازي وٽ، آساجي آندو ۾ شيد وڃي رهيو آهي، جنهن کي ٻڌي، آسڻ روحاني منڊلن تي چڙهنداسين.

”شيد پيد ٿر ڪر سي پاتو، شيد مالو ٿر جاءِ سمانو.“
(سوامي جي مياراج)

* * * *

”اس ڪاٻا آندو ۾ سڀ آسڪان، ڪرمڪ ساڄ ملي ٿان ويڪان.“
ڪرو آمرداس صاحب جن ڊرمائين ٿا ٺ، آساجي شرار آندو، ڪروڙن رٿن پيا آهن ۽ خود خدا آلهيءَ ۾ آهي، پر اهو ٺڏهن ملندو، جڏهن آساکي ڪو سچو ڪامل ڪرو ملندو.
”ڪلجڪ ۾ رام ٺام ٺوهڻا، ڪرمڪ پار لنگهائي.“

يعني:- ڪلجڪ ۾ رام ٺام جي ڪمائي، چهار مثل آهي ۽ ڪرو چهار جو هلائيندڙ آهي، جنهنجي مدد سان ئي آسڻ ٻوساگر مان پار پهچنداسين ۽ نه ٻيءَ طرح، ڪٿي اسڻ ٻيون سون هزارين ڪوششون ڪريون!

”جڏسي جبل ۾ ڪمل لڙال، مرغالي لڙسائي،

سوت شيد ٻوساگر ٿري، ٺاڌڪ ٺام ٻڪالي.“

جهڙيءَ طرح ڪنول جو گل ٻاٽيءَ ۾ رهي ٿو، مگر ٻاٽي آلهي تي اُٿر نٿو ڪري ۽ ٻڌڪ جيئن سچو ڏينهن ٻاٽيءَ ۾ ٿري ٿي، پر هوءَ مڪل ٻون سان اڏامي ٿي وڃي. ڪرو ٺاڌڪ صاحب جن ڊرمائين ٿا ٺ، ”هي انسان! ٽون دنيا ۾ رهي، سرف شيد جو آپاس ڪري، دنيا جي ٻوساگر مان پار لنگهي وڃ.“

يعني:- اُکيون، ڪن ۽ وات بند ڪري، زبان هڪ هڪ ڄمائي، اندر ۾ آتما جي زبان سان نام جو سمون ڪري، نه پوکي شيد بدو ۾ ايندو، جنهن جي وسيلي تون سڄي حالت سان وڃي ملندين.

سرت شيد پوک جو ساڌن، ٽين اک يا شؤ نيتر کان شروع ٿي، مٿي ٿو وڃي.

”وڏ شاستر سمرت اور پراڻا، پڙه پڙه سب پندت بهارا، بنا ستگر اور بنا سرت شيد، ڪوئي نه اُٿري پارا.“

سوامي جن فرمائين ٿا ته، ماڻهو ۴ پندت ويد، شاستر، سمرتيون ۽ پراڻا پڙهي پڙهي ٽڪجي پيا، پر سڄو مالڪ ڪين ڪين ملي سگهيو. وڌيڪ کولي هو سمجھائين ٿا ته، اي سچو! بنا سڄي ستگروءَ جي شرن وٺڻ جي ۽ بنا سرت شيد پوک جي ڪمائيءَ ڪرڻ جي، ڪير به هن سنسار ساگر مان پار وڃي ڪين سگهندو.

”چار اُٿارنهن نو پڙهي، ڪت پڙه ڪو يا مڙ، سرت شيد چينهي بنا، جيون پيچي چنبدول.“

دنيا ۾ ماڻهن چار ويد، ارڙهين شاستر ۽ ڪت اُپنشد پڙهي، انهن ۾ جيڪا اصليت، مکيه ڳالهه يا نت آهي، سو ٿڌن يلجي وڃائي ڇڏيو ۽ هور ڳو انهن جي پڙهڻ کي ئي سمجهي ويٺا. انهن سڀني جو سار يا نت آهي ته، پرون سرت پوک جي ڪمائيءَ بنا، مڪتي ڪانه ملندي ۽ چنبدول پڪيءَ وانگر، چند ڏانهن ڊڳو ٺهاري ٺهاري وياسين.

دروازي دسوين مڪتا، اُنهد شيد وڃاوتيا.“ (مجله ۳) جي تون دروازن اکين، ڪنن وغيره ۾ مڪتي پوکي ڏهين دروازي يعني ٽيسري تل يا ٽينءَ سرت شيد پوک جي ڪمائي مان ملندي. ڇاڪاڻ

گند رستي ۽ وڏي عمر حاصل ڪري سگهين. مانسڪ يوگم،
 من کي قابو ٿو ڪري ۽ گمان يوگم، غل يا ٻڌيءَ کي
 سوکڻ ڪري، آتما کي برهم ٿاين پڇائي سگهي ٿو ۽ ان
 کان مٿي. انهن يوگن مان سڌارن يا طاقتون ملن ٿيون، پر اهي
 هيٺ ڪرائيندڙ آهن. پر انهن مان مڪتي نٿي ملي سگهي.
 ڪبر صاحب، گرو نانڪ صاحب ۽ ٻين گرن ۽ سچن ستن،
 سرت شهد يوگ جي سکيا ڏني آهي. سرت شهد يوگ، نام
 جي ڪمائيءَ جو پوئلڳ آهي.

”نانڪ نام لرنجن مائو، ڪني پگم پوئم ٿو لائي.“

سچي مالڪ کي ملڻ بعد، سرت شهد وارو دستور سولو
 آهي. انهيءَ ۾ يوگن وارن لکيلون نه ٿيون ڪرڻيون پون.
 انهيءَ ڪري اڪي سچ يوگ يعني سولو يوگ نه ڪري
 چوڻا آهن. هن ۾ ڏان جي وسيلي، شد يا ڌن کي ٻڌو آهي.
 انسان گهر ۾ ئي، دنيا جا ڪم ڪندي به، انهيءَ يوگ جي
 ڪمائي ڪري سگهي ٿو. هن ۾ ڪنهن به ڌرم يا مذهب
 بدلائڻ جي ضرورت ناهي. هر هڪ انسان، ڪنهن به ڌرم،
 مالڪ، مذهب يا ڌرم جو، سرت شهد يوگ جي ڪمائي ٿو
 وٺي ڪري سگهيو.

سرت شهد جون ٽي صورتون يا شڪلون آهن، جي آهن،
 سمون، ڏان ۽ ڌن جو ٻڌڻ. ڪامل ڏند گرو ئي، سرت شهد
 يوگ جو دستور ٻڌائي، اسان کي هر هڪ منزل تي مدد ڪري،
 مٿن مڏلن تي وٺي وڃي، مالڪ سان ملائي سگهيو ۽ ٻي
 ڪنهن به طرح سان آئين سچي مالڪ سان ڪڏهن ڪنهن ملي
 سگهنداسين. ڪبر صاحب جن فرمائين ٿا:-

”ٻيون بند لکاء ڪر، مک سي ڪڇڙن نه ٻول
 ٻاهر ڪي پٽ دي ڪر، اُتر ڪي پٽ ڪول.
 ٽيون بند لکاء ڪر، نام لرنجن لي،
 اُتر ڪي پٽ لب ڪنن، جب ٻاهر ڪي پٽ دي.“

سرت شبد يوگ

سرت معني ڏيان، حيان، روح، آتما يا Soul ۽ سونڊ جو
مطلب ڏن آتمڪ نام آهي ۽ يوگ يونٽي گڏجڻ آهي. سرتي
جو مطلب آهي آتما جو شبد سان ملي ڇڪ ٿيڻ ۽ ڏن ٿي ٻڌي،
سرت يعني آتما پاڻمراڪ و شبد جي طرف ڇڪتي ٿي وڃي.
ڏن يا شبد هر جڳهه وڃي رهيو آهي. چيسين ڏيان پڪو نه
ٿيندو، تيسين شبد اصل ٻڌي نه سگهيو. شبد، روشن، روشن
واري شرلي آهي؛ انهي کي آدگيت به چوڻا آهن. راءِ راءِ،
آتما يا سرت سان ئي ٻڌي سگهيو آهي ۽ نه ٻاهرين ڪمن سان.
يوگ چئبو آهي گڏجڻ يا ميلاپ کي. انهيءَ ڪري چئبو
طريقي يا رستي، سرت، شبد بر پسي يا آلي ٿي سگهي ۽
انهيءَ سان اهڙي طرح گڏجي، جو وري هوءَ اُتان جدا نه ٿئي.
اهڙي ميلاپ يا يوگ کي سرت شبد يوگ ڪري چئبو
آهي.

سرت شبد يوگ سڌائڻ آهي يعني تمام قديمي يا پراڻي
وقت کان هليو اچي. اهو هڪ قدرتي رستو آهي. اُٽي ڪهر
به وڌائي يا گهٽائي نٿو سگهي. اهو خود مالڪ جو لاهيل روحاني
رستو آهي. شبد سچي ۽ سرشتي شروع ٿيڻ کان وٺي هو.
انهيءَ مان ئي سچي سرشتي لهي. شبد سان آتما جو سڃاڻڻ
يعني قدرتي سڀيڻ يا لاڳاپو آهي. انهي ڪري آتما جي،
شبد ڏانهن ڪشش يا ڇڪ آهي، جنهن جي سڌڻ ڪرڻ
ڪا به ڏکيائي ڪانهي.

پا به ڪيترن ئي قسمن جا يوگ آهن، جنهن جو تعلق
ڪندلنيءَ کي ڄاڻائڻ جو آهي. اهي سڀ يوگ، شرار جي اکين
جي هيٺان، ڇڪرڻ سان سڀيڻ ٿا رکن. سڌڻ انهن يوگن کي
ڪا به آهي. انهن يوگن سان بدن جي صحت
کي ڪي روڪي، مالهه
لهي ٿي

ڪجهه ٻڌائين، ڪجهه هٽايائين، نه پوءِ سسنگ ٿلڌالڪ ليو.
 پر جي ٻاهر لڪرڻا ڪالپوءِ گهٽ ڪجهه هٽايائين، نه جيڪي ٻڌائين
 سو ويندو رهندو. سسنگ ڪالپوءِ ڪجهه ڇاپ وڃڻ ٿوڙي ۽
 جيڪي ٻڌو هجي، تنهن تي غور ڪري ٿو ٿوري ڪجهه نه
 نه عام ماڻهن ۾ عو پنهجي سسنگ کي ڏٺو ڪري ٿو ويندو،
 ڇاڪاڻ ته عام ماڻهو چوڻدا نه، هن سسنگ ۾ ڇا ٻڌو ۽ ڪيو،
 جو هو پنهجا اعمال ڪهڙا ٿو ڪري!

شستر ۾ جبل آهي نه، جهڙو ڇو به قدم کڻي سسنگ ۾
 وڃي ٿو، اهو قدم هڪ اُسمڊ لڳي جي نوانو آهي. اهو نه
 بلڪل سستر سڏو آهي. اهي جيڪي پرنءَ تي ٻار ڏانهن،
 سڪ سڀني ۾ پائي سسنگ ۾ اچن ٿا، پوءِ نه ٻڌو پر سندن
 پيرن جي مٿي به اڪ لهي. وڃ يا ڏوڙ آسپس پري آهي.
 اهڙن سچن جي پيرن جي ڏوڙ ڪا روايت مٿي ڪانهي! اها
 پوڙ ڇاڪ آهي. سنڌ ۾ ٿلهون جي درگاهه ۾، ڇاڪ جو پرساد
 ملندو هو. اها پرساد جي ڇاڪ ياد ٿي ڏياري نه هي جهڙو!
 نون مٿي آهن، مٿي ٿيڻ وارو آهن ۽ اهڙي مٿي ٿي ڇو
 سڀ کي ٻارو لڳن.

صدق، وشواس ۽ سڪ، سسنگ مان پيدا ٿا ٿين. عيسائين
 جهڙو لاوجود واريءَ حد تي پڄي، نيسائين سسنگ ڪرڻو
 آڻس. هي ٻارا! هينئر ئي اها ڳالهه سمجهه. وقت ٽڪڙو هلندو
 پوءِ وڃي. منس جنم ملڻ ڏاڍو ڏکيو ٿو ملي. اٽ سڃاڻ ٿي!
 ”جي لڪ استرمان پوءِ ڪري، ٿو ڪند وڃ ڪماڻي،

بنا سٽگرو سڪ نه پائيئي، ٿر ٿر چولي پائي.“ (مجله ۳)
 يعني:- جيڪڏهن ڪير کڻي دل ڏيا جي لڪ عيا سندر استرمان
 سان عيس ڪري ۽ سڄيءَ دل ٿي کڻي عو راج ڪري، پر
 سڄي سٽگروءَ ۽ عيتي سڪ ڪالراءِ سچو دالمي سڪ يعني
 مڪتي هرگز نه ملندي ۽ جنم مرن جو ٿيو نه لهندو.

ڪبير صاحب جن فرمائين ٿا ته جيئري سڄي سنت بنا، ڪا به درٻار يا مندر يا ستسنگ حقيقت ۾ سڄو نه آهي.

ستسنگ جي مهما ڪهڙي ڪجي! جتي ٻڪين جو چوڳو هوندو آهي، اُتي ڪنهن وقت هٿس به اچي وهندا آهن. هر ڪنهن ستسنگ جو لاپ ۽ شان نرالو آهي. لاهو مدار رکي ٿو نه، ڪهڙن سنتن ۽ فقيرن وٽ لاهو ستسنگ ٿئي ٿو. ستسنگ ٿوڙ سوڌو، مرن ڪهڙيءَ سوڌو ٿيڻ گهرجي. ستسنگ جا وچن هر هر ٻڌا آهن. لائين چوڻ نه، اڳي لاهو ٻڌو اٿئون ۽ هاڻي لاهي جي ٻڌڻ جو ضرور ڪونهي، سو غلط آهي. ستسنگ جا وچن هر هر ٻڌا آهن، جيئن ڪونه ڪو اُڪر دل تي جهي وڃي ۽ چٽ چڙهي! ستسنگ جيءُ کي ڇا ٿو سڀڪاري؟ ستسنگ جيءُ کي يادگيري ٿو ڏياري نه، اي جيءُ! تون پنهنجي اصلي ديش وڃڻ جا سبق (نام جهڻا) ياد ڪر؛ ستسنگ سان پيار رک؛ هر ڪنهن سان پيار رک؛ هر ڪنهن سان قرب سان هل ۽ سڀ ۾ مالڪ ڏس.

هي جيءُ! ستسنگ ۾ اچي اهڙي ڳالهه هٿ ڪر، جنهن مان مالڪ سان پنهنجي لٽو لڳي وڃي ۽ تون مالڪ سان ملي هڪ ٿي وڃي. هي سچو! تون گذر ٿي ۽ ايندڙ جو خيال نه ڪر پر حال يعني هلندڙ وقت جو خيال رک. لاهو خيال رک نه، لام کي ڪيئن پنهنجو ڪريان. ستسنگ سائينءَ وٽ وڃڻ جي آفيس آهي، جتي مالڪ ڏانهن وڃڻ جي خبر چار ٿي ملي ۽ ڏانءُ (وامت) ٿو سگهي ته ڪيئن مالڪ وٽ وڃي پهچجي. سڄي ستسنگ ۾، گذري ويل راجائن وغيره جون ڪهاڻيون ۽ راجا روپ ڪونه ٿيندا آهن. اُتي فقط نام جو پرچار ٿيندو آهي. اُتي ڪنهن به مذهب يا ڌرم جي ڳلا نه ٿيندي آهي. جيڪي به جيءُ اُتي ٻڌي، پنهنجي آرٽ جو خيال رکڻو آهي. اُنهي خيال مان ئي پائڻ پڙي جي ور ٿي يا هلٽ لهندي. ستسنگ پنهنجو اُتر ضرور ڏيکاريندو. جيءُ ستسنگ ۾ ويو، اُتي

ستسنگ

ستڪروءَ جي سنگ کي ستسنگ چئجي ٿو. جتي قضا، آڪاڻيون، لڙائي، جهيڙن ۽ وڏا جون ڳالهون هجن، اُهيءَ جو نالو ستسنگ نه آهي. ستڪروءَ جو روپ خود سڀ پُرش جو روپ آهي، تنهنڪري هن تي سنگ جو نالو ستسنگ آهي. باقي ٻيون سڀ ڳالهون اڃا پڻ ڳالهون آهن، جن مان ڪڏهن به جهيڙ جو اُڌار نه ٿيندو.

ستسنگ جو مطلب آهي سڀ جو سنگ. سڀ معنيٰ زنده ۽ سنگ معنيٰ چڙ، ڪڏجن، يا ميلاپ ٿيڻ. جيئري پُرش جي صحبت يا سنگ جو نالو ستسنگ آهي. ستڪروءَ جي آندڙ، سڀ يعني سڄي، سڄو مالڪ پرڪھت آهي. اُهيءَ جي سنگ جو نالو ستسنگ آهي. جتي ستڪرو، سڀ جو آندڙ، سنگ ٺهندو آهي، اُتي وڃڻ سان آلمڪ رنگ ٿو لڳي. جهيڙيءَ طرح ڪنهن درياءَ يا ناليءَ جي ڀرسان وهڻ سان ٿڌاڻ ۽ باهه جي ويجهو وهڻ سان گرمي معلوم ٿي ٿئي، ته پوءِ روحاني بادشاھ وٽ وهڻ سان، هنجي روحانيت جو رنگ ڪيئن نه چڙهندو؟ ستسنگ ۾ فقط نام جو آندڙ ٿيندو آهي. ستسنگ ان قسم جو ٿيندو آهي (۱) ٻاهرين ستسنگ، اهو گروءَ جي صحبت جو نالو آهي (۲) آندڙين ستسنگ، اهو سرف يعني آتما جو شبد يا نام سان لڳڻ يا ميلاپ ٿيڻ کي چئبو آهي.

(۱) ”ستسنگ ڪسي جاڻي، جتي اڪو نام رکائي.“ (مجله ۱) گرو نانڪ صاحب جن فرمائن ۾ به، ستسنگ اهو آهي، جتي هڪڙي نام جي ڳالهه هجي.

(۲) ”ستسنگ ٻاجهون سنگت نه هون.“ (مجله ۳)

گرو اُرداس صاحب جن فرمائن ۾ به، سڄي ستڪروءَ جي صحبت کانسواءِ مالڪ جو ميلاپ هرگز نه ٿيندو.

(۳) ”ساڌ بنا لاهين درٻار.“ (ڪبير صاحب)

مالڪ جي تلاش ڪريو. ٻاهر ڇڙ يا بي جان شين کي ايشور سمجهي پوڄڻ، اها هڪ مڇاڀاري پل آهي. ايشور کي رواجيءَ طرح کي ماڻهو سرو واپائي ٿا چون، اُهي فقط پوڻيون پڙهي اها ڳالهه ٿا چيئن. جيڪڏهن هو پنهنجي اندر ۾ هن جو روشن ڪن نه پوءِ کيس ٿوري ٿوري ۾ پتي پتي ۾ بلڪ سڀني ۾ ايشور ڏسڻ ۾ ايندو. مگر جيستائين ماڻهو پنهنجي اندر ۾ ايشور جو انيڙ نه ڪيو آهي تيئن ايشور کي سرو واپائي (سڀ ۾ موجود) چوڻ اها ڳالهه نه زبان جو جمع خرچ آهي. رڳو زبان سان ٻيا چوندا سين ته پرماتما سرو واپائي آهي، مگر اهو سرو واپائي پرماتما اسان کي ڪوبه فائدو ڪونه پهچائي سگهندو ۽ نڪي هو اسان کي ڪنهن ڪارڻ کان روڪي سگهندو ۽ نه هو محبت ۾ اسانجي دانهن جو جواب ڏيندو!

ٻاهر پرماتما اهڙو آهي جهڙو ڪير ۾ گيهه. ڪير گيهه جو ڪم نه ڏيئي سگهندو ۽ نڪي گيهه، ڪير ۾ ڏسڻ ۾ ايندو. پر جڏهن اسين ڪير جمائي ڏڌ ڪري، ولوڙي پوءِ انهيءَ مان مڪڻ ڪينداسين، تڏهن ئي اسان کي گيهه ملندو.

جيڪڏهن ڪنهن کي پرماتما سان گڏجڻو آهي ته پنهنجي

اکين جي وچ ۾ شاهه رڳ جي رستي هن جي ڳولا ڪري.

نولن اقرب واجهو وسي ٿو- ڏس هاديءَ جو هيٺي. (سچل)

يعني هاديءَ جو ڏس اهو آهي ته مالڪ نامر وڻجڻو وسي

ٿو. مگر اهو سڀ الهيءَ وقت ٿيندو جڏهن ڪو اندر ۾

پيڊي ڪامل مرشد انسان کي ملي! الهيءَ ڪري سڀني شاسترن

گروءَ جي ضرورت ئي زور ڏنو آهي. ڪبير صاحب چيو آهي:-

”ڇاڪو ڪرو ني رنگ ديا- ڪي نه هون ڪرنگ،

دن دن بالي اجلي - بڙهي سوايا رنگ.“

يعني ته جنهن کي ستگروءَ نام روپي رنگ ۾ رڳي ڇڏيو

آهي انهيءَ جو رنگ ڪڏهن به نه لهندو ۽ نڪي جوکو

ٿيندو، پر اهو هر روز پاڻ وڌيڪ ۽ وڌيڪ چمڪندو ويندو.

کاراږو پر پاڼو خړود کالمن وټمن ! ترلوچن چيو نه ځځه ځن پټر نه
 کالهندو آهي چا ؟ ټمن تي ډلي چيس نه ځځه ځن لاکر کالي
 به لغو، نه پوء تون هن مان چا حاصل کيدن ؟ تون مون سان
 ځځه ځل ؟ ځس نه منهنجو لاکر، منهنجو سب ڪم ڪري ٿو.
 ترلوچن پوء ډلي سان گڏجي آيو ؟ ڏلائين نه هنجي کوه چو
 لار پائڻي پيو هلي. ډلي چيس : لاهر منهنجو لاکر پيو هڻائي.
 هن چيس نه مولکي نه هو ځس نه ٿي لٽو اچي ! اٽليءَ وقت
 ډلي پگم ترلوچن کي سمجهاڻ شروع ڪيو.

”اي ترلوچن ! تون باهر مڪي ٿي ويا آهن. ٿو کي اهرمڻ
 هڻ چو اهنڪار آهي.“ پوء هن کي سڀ واهي سمجهاڻائين.
 ترلوچن روئي چو نه مان ٽينجي شون آيو آهيان، مولکي
 مڃي لاکر جو درشن ڪراء. اٽليءَ وقت ترلوچن کي، ډلي
 اندر وڃڻ چو دستر ٻڌائو ؟ گمان ڏنو.

اٽليءَ ڳالهه پر شڪ نه آهي نه ځځه ځن ماڻهو پټر پر اچي
 موري، چا ٿو ڪري نه اٽليءَ نه هو طرحين طرحين جا
 سڪب ۽ خيال ٻڌا ٿو ڪري، ڏانهن هو سمجهي ٿو نه
 منهنجو سب ڪم موري ڪري رهي آهي. جهڪي هن جا
 ڪم ساڻ ٿين، سي هو موريءَ جا ٿو سمجهي ۽ جهڪي
 ڪم پورا ٿي سي پنهني قسم کان ٿو سمجهي.

ڏاڍون سڌيون ۽ سڀ شڪتون، اسان جي اندر آهن.
 جيئن جيئن شرم نه ٿي اهنڪار ڪندو، تنهن تنهن هن جي اندر
 طاقت اٿندي وڌندي. پر جيڪا مڪني ڏيڻ واري شڪني
 آهي، جنهن کي ٿور ۽ شد ٿو چيو وڃي، سان انهن سڀني کان
 مٿي آهي، اها محنت ۽ اڀياس سان ئي ملندي.

منهنجي جو جوڙو آهي نه، ”جناح آسا، ٿيان واسا“ جهڙو
 سر ۽ اشتهار، ٻائي ٻا ۽ زور آهي، نه مرن کان پوء اسان
 حور ۽ اٽليءَ نه ٿيندو. وڏ ۽ پيا گرڻ. ٻڌائين ٿا نه
 سڀني جي اندر آهي، نئين ڪري پنهجي اندر پر

ڪريو، نه پوءِ توهين سڄي اندر ڏسندا. ڇنڊ جو ڌيان
ڪندا نه ڇنڊ کي ڏسندا، ڪنهن مورتيءَ جو ڌيان ڪندا
انهيءَ مورتيءَ کي ڏسندا.

انسان کي مٿي، پٿر، وڻ وغيره جي ڌيان ڪرڻ جي
ضرورت نٿي ڪانهي. انسان جي سڀ کان سرشت جوڙ
آهي، سڀ ڪجهه هن جي اندر آهي. جيڪڏهن ڪو سڄي
مندر آهي ته انسان جي اندر آهي. افسوس! دنيا ڇيڻ
مندري کي ڇڏي، جنهن ۾ سڄو ايشور، پرامنا موجود آهي،
انهيءَ کي پري ڦٽو ڪري، هوءَ جڙ شين ۾ ايشور کي ٿي ڳولي.
ڪي ماڻهو وري چوندا آهن ته ڌني پڳت کي پرميشور
پٿر مان مايو! حقيقت ۾ ڇا هون، ڌنو پاڻ گرو هو. نرلوچن
هن جو شش هو. ڌني، نرلوچن کان مورتي پوڄا ڇڏائي، هن
کي برهم پد ۾ وٺي وڃڻ لڳي چاهيو. ڌنو ذات جو جامت هو
۽ نرلوچن برهمڻ هو. برهمڻ، جامت کي ڪهڙيءَ طرح گرو
ڪندو؟ ڌنو ٻالو ڀولو بڻجي، جتي نرلوچن مورتن جي پوڄا
وٺي ڪئي، اُتي وڃي ويٺو. نرلوچن کي چيائين ته جيئن
تون پوڄا وغيره وٺو ڪرين، تيئن مان به ڪري سگهندس
يا نه؟ نرلوچن چيو ته ها، تون به ڪري سگهندان، مان توکي
لاڪر ڏيندس، بشرطيڪ تون مون کي هڪ گانءَ انهيءَ جي
عيوض ڏيندين؟ ڌني هن کي هڪ گانءَ آڻي ڏني. نرلوچن
سمجهيو ته ڌنو هڪ بيوقوف آهي، سو پوڄا مان ڇا سمجهندو!
سو هن کي هڪ وڏو ڪارو پٿر کڻي ڏنائين ته انهيءَ جي
پوڄا ڪر. ڌنو پٿر کڻي گهر آيو ۽ انهيءَ کي پاسيرو رکي
ڇڏيائين.

ڪجهه ڏينهن کان پوءِ ڌنو وري نرلوچن وٽ ويو. نرلوچن
لاڪرن جي پوڄا ڪري ڇڏهن مورتي کي پوڳ لڳائي اهو
پوڳ پاڻ کائي ڇڏيو، ڏهن ڌني چيس ته پندڻجي! تون
نه لاڪر سان لڳي ڪري رهيو آهين؟ تون نه لاڪر کي ڪول

وغیرہ پر ھڪ ٿڪ آھي. ڪيئن ماڪوڙن ۾ ۽ ٿڪ آھن پڪين
۾ ئي ٿڪ آھن ۽ جالورن ۾ چار ٿڪ آھن. پنڄ ٿڪ ٺٽا انسان
۾ آھن.

جيڪڏھن انسان جو پنجن ٿڪن جو مالڪ آھي، سو جي
مٿي، وٺ يا جالور کي پوڄي، تہ پوءِ ھو مري ڇا وڃي ٿيندو؟
پٿر، درخت يا جالور. ھو ايترو جو روپ، مٽيءَ جي مورت
۾ ٿي ٿو. پر انسان جي اندر، ايترو، پر مشور جيترو، ساڪيات
موجود آھي. انسان ساڪيات يا سچي کي ڇڏي، ھيٺ ٿو ڪري،
پوءِ ھو ھلڪن چوٽين ۾ ڪيئن نہ ويندو؟ جيڪڏھن انسان
بادشاھ يعني اشرف المخلوقات ھوندي نہ پاڻ کان گھٽ،
ھڪ چمراسيءَ کي ٿو پوڄي، تہ اھو پتھرالو ھن کي ڇا ٿيندو؟
انسان جي اندر سارو پرھمنڊ آھي. سڀ ڏاڍي، ڏاڍائون
اوتار، ايترو، ايترو، ٻار ايترو ۽ عدا ھنجي اندر ۾ آھي.
کي چولدا آھن تہ مورتي پوڄا ۾، آندو درشن ٿو ٿئي.
اھو سڀ ھنن جي من جو خيال آھي يعني Reflection
of mind آھي. جيڪا شڪل توھان جي آندو سامھون ٿي
اچي، تنھن کان توھن سوال ڪريو تہ تنھن جو ڪهڙو دانش
آھي؟ مولڪي ڪڏھن ولي ھلندي؟ مولڪي ڇا ڇا ڪر ٿو
آھي؟ ۽ منھنجو ڀردو کولي مولڪي مٿي روحاني ميدان تي
ولي ھل. توھن ٿيندا تہ جيڪا مورتي اندر توھان جي
سامھون آئي آھي، سا اھل ڪين ڳالھائيندي! سا ڳالھائي اٿي،
تنھن جي معنيٰ تہ اھو سچو درشن مورتيءَ جو نہ آھي. سچو
درشن ھجي تہ توھان سان ڳالھائي، آسرواد ٿئي ۽ سوالن
جا جواب ٿئي. انهيءَ کي توھان کي درشن ٿيڻ جو مطلب
گولڊو ٿي سڃاڻو تہ آھي. ھوءَ گولڊي آھي يعني تہ بي جا
آھي، سچي نہ آھي، پر حقيقت، سچ پچ اھو توھان جو خيال
آھي جو توھان کي سچو سمجھ ۾ اچي. اھو اعڙو آھي جيترو
توھن، ٿورو وقت سچ ٿاھن ٿاڀريو ۽ پوءِ وري اکيون بند

مورتي پوڄا

رشي مٺي جيڪي آندڙ اڀياس ڪندا هئا، تن مورتي جي پوڄا آلهيءَ لاءِ رکي نه جيڪي ٻاهر مڪئي آهن، تن به اندر جي اڀياس جو شوق پيدا ٿئي! آلهيءَ جو اهو مطلب هو ته اهڙي ماڻهو اندر اڀياس ڪري آلهن ديشن به پهچن، جتي جتي آهي مهاڻائون پنهنجي اڀياس جو ڦل پوکي رهيا آهن. ماڻهو اندر وڃي نه سگهيا، تنهنڪري آهي آلهن مهاڻائون جي مورتن کي ٻاهر مڙهي ٿيڪي ۽ آلهن جي پوڄا ڪري هو ٻاهر ئي رهجي ويا.

جن مهاڻائون کي گذر ٿي چڪن جا جڳ ٿي ويا، جي هن وقت هن اسان جي دنيا ۾ پنهنجي آلهيءَ روپ ۾ اچي نٿا سگهن، تن کي جي وري دنيا ۾ اچڻو هجي ها ته پوءِ هو آندڙيون اڀياس ڇو ڪن ها؟ جيڪڏهن هو اڀياس ڪري مالڪ ۾ ملي هڪ ٿي ويا ته پوءِ هو هن دنيا ۾ ڇو اچن؟

هي اسان جو مرڻ لوڪ سڀني ديشن ۾ دڪن جو ديش آهي! جيئن جيئن ٿوهين، اندر اچن ديشن ۾ ويندا، تيئن تيئن اتي سڪ ۽ سڪ ۽ آندڙ ڏسندا. پوءِ هن چوراسيءَ جي چيل مٺائي ۾ ڪنهن کي به اچڻ جي خواهش ڪانه ٿيندي!

تنهنجي لوڪن ۾ پورٽ شالتي ڪالهي، پر شالتي هر هڪ جي اندر آهي. سو جيستائين اسان ٽن گڻن جي رڇما کان مٿي نه ويندو جيستائين هن کي شالتي حاصل نه ٿيندي. سڄي شالتي، من ۽ ماڻا جي گهري معنيٰ حد کان پري آهي.

مورتيءَ کي اوتار، ديوتا يا برهم ڪري پوڄڻ، اهو سچو من جو دعوو آهي. اصل ۾ مورتي پوڄا ڪرڻ وارا، ويد شاسترن مان پوريءَ طرح واقف نه آهن. هيءَ ساري سرشتي، پنجن ٽنن جي لهيل آهي. مورتي ڪنهن ڌاتوءَ يا مٽيءَ جي لهيل هوندي آهي، جا هڪ ڪٽ اصل ۾ مٽي آهي. وٽ ڀاڄين

ٺون راجا گهو آهين، مان باه هي پوسان ڏوٺي ۽ ڪري ڪري
پيو سٺان، اسان جي پين پنگاڙي ۽ جو ڪم ٻي ڪري ۽ اسان
جي ماءُ ڇري ٿي اڳاڙي ٻي ڇري.

سو ڪرم جي قل جو اڙ هر هڪ جنم ۾ ٿئي ٿو. اسان
کي منس جنم ۾ شپ ڪرم ڪرڻ گهرجن.

گروءَ جي ڪرپا سان ڪرم جو بار لهي ٿو. ڪرم ٽن قسمن
جا آهن (۱) سڀ (۲) پراڻو (۳) ڪريمان.

(۱) سڀ: - اهي ڪڏن ڪرم آهن جن جو ڪل اڃان
اسان ۾ مليو آهي.

(۲) پراڻو: - اهي گذريل جنم جا ڪرم آهن، جن جي
ڪري هينئر ڏک سک پوکي رهيا آهن ۽ هن جي مدد
سان هي شرار لهيو آهي.

(۳) ڪريمان: - اهي ڪرم آهن، جي هينئر ڪري رهيا
آهيون. جيڪي ڪرم اسان پوکي رهيا آهن سو اسان ڪم
ڪرم آهن. انهن جو ڏوه يا دوش ڪنهن کي نه ٿو ٺهڻ ٿو گهرجي.
”دوش نه ٿو ٺهجي ڪاهو لوڪ جو ڪماون سولي پوک.“ (مجله ۵)
ڪريمان، سڀ ۽ پراڻو ڪرم لهندا رهن ٿا. سڀ
ڪرم هزارن جنمن تائين قائم رهن ٿا ۽ ڪڏهن به ختم نٿا ٿين.
انهن جو حساب ڪرڻ ناممڪن آهي.

ڪڏهن سچو گرو ٿو ملي، تڏهن هو اسانجي ڪرم جو
حساب ختم ٿو ڪري. هو اسانجي هلندڙ ڪريمان ڪرم کي
صاف ۽ پور ٿو ڪري. گرو ڏاڍو ڪري، نام جي ڪماڻي
ڪرڻ سان، جيئن ڪرم Karamless ڪرم ٿو ڪري جيئن
لڏاڪ لڏا ٿين. گرو کان ڪمان حاصل ڪري، نام جي ڪماڻي
ڪرڻ سان، ڪڏهن جيئن ٿو ڪري، تڏهن سڀ
ڪرم جو حساب ناس ٿو ٿئي. پورن گرو، پراڻو ڪرم هڪجا
ڪري، سڙي مان ڪندو ٿو ڪري. اهوئي طرح گرو اسان
جي سڀني ڪرم کي لاهي پوساڻو ٿو ڪرائي.

راجا پوڄ جي ڳالهه ڪندا آهن ته هن جوتشين کان پڇيو ته مون اڳئين جنم ۾ ڪيڙو شپ ڪرم ڪيو هو، جنهنڪري مونکي هي راجائي سڪ ملي رهيو آهي؟ جوتشين چيس ته هن شهر جي فلاڻي پنگياڻي آهي، تنهن کان وڃي اهر پڄ. جڏهن راجا ان پنگياڻيءَ وٽ ويو، ته وري انهيءَ چيس ته سامهون ٺڪريءَ تي هڪ ساڌو ڌوڻي ڏکائي ويٺو آهي، تنهن کان وڃي اهر پڄ!

راجا پوءِ انهيءَ ساڌوءَ وٽ آيو ۽ کائڻس اهر مڻيون سوال پڇيائين؟ ساڌوءَ ڏٺان ڪيو ته انهيءَ وقت اُتي هڪ ومارو وشنو پريءَ مان هيٺ لهي آيو. انهيءَ ۾ هو راجا کي وهاري ويڪٽ وٺي ويو، جتي هڪ سونو محل تيار ٿي رهيو هو. پڇڻ سان راجا کي معلوم ٿيو ته اهو محل راجا پوڄ لاءِ تيار ڪرايو پيو وڃي. جڏهن ٻئي هيٺ آيا ته ساڌو چوڻ لڳو، ته هي راجا! اڳئين جنم ۾ تون، مان ۽ هوءُ پنگياڻي، ڀائر ۽ ڀينر ٿياسين؛ هوءُ ٻڌي زال جا سامهون اڳڙي ڀاڳل ٿي پئي ٿري، مان آساليءَ ماءُ هئي. آسانجو پيءُ جوانيءَ ۾ گذاري ويو هو. اسين ٻڪ ۾ پئي پاهه ٿياسين. اُسان جي ماما ڪٿان اُٿو پئي ٿي هئي ۽ انهيءَ مان چار مانيون پڄايائين. جڏهن هڪ هڪ ٿي ڪري چئني ۾ ورهايائين ته، انهيءَ وقت هڪ ٻڪايل ڌوءَ اچي ماني گوري. اُسان جي ماما چيو ته اسين خود ٻايل آهيون، توکي ماني ڪٿان ٿا ڏيئي سگهون؟ پوءِ ڪاوڙ اچي، ساڌوءَ جي چادر کي وٺي ڇڪيائين، جنهن ڪري هو ٽڙو ٿي پيو. هو شائتيءَ وارو ساڌو هو ۽ مات ڪري پيو. مون به مان ڪالي ڪڍي ساڌوءَ کي ٺڪاءُ ڪرائي. منهنجي پيٽ ٻاهر سان ٻايل ٿو ڪري کلي، اهو گند ساڌوءَ ۾ اچي. مگر تون سوچيو ته هي ساڌو ضرور ڪو ٻڪايل آهي، هيترائي شدت ڪري پئي رهيو آهي! ته پوءِ منهنجيءَ جو آڌ پڄي، انهيءَ کي ڏنو. انهيءَ جي ئي قل ڪري،

اُڙيءَ طرح جڏهين ڪو ڪرم جو دؤر ٿو اچي، تڏهن سمجه ۾ اُٿر نٿي ڪري ۽ اُٿي وقت سان سمجهين ۽ سياڻپ جي دليل ۽ صلاح نٿو ٻڌي، تنهن ڪري هو من جي چٽي ۾ اچي ٿو وڃي. ڪرم، من اندرون جو سڀاءُ آهي. شرار يا من جي ڪرم کان به بچي نٿو سگهي. پنهنجي شرار کي رکن لاءِ محنت ڪري ڪمانڊ ۽ سن جي پلائيءَ لاءِ ڪرم ڪرڻ ضروري آهي، نه ته انسان پنهنجي پنهنجو بوجھ وجهي، ڪرم جي چڪر ۾ اهندو. جيئن جون اندرون اکيون بند آهن. هن جي اندر ۾ وڌائون وڌائون پستون آهن جن جي اندر هي قدم پيو آهي. انهيءَ ڪري هي جيءُ من مٿي هلڻ ۾ لائو بهو آهي ۽ گروه جي مٿي نٿو وٺي. ڏر ڪرم ڪرڻي هي جيءُ ڪنهن سن جي ويجهو اچي ٿو ۽ هن سان پري ڪري، نام وٺي ڪمائي ڪري، جنم مرڻ جي لهر کان چٽي ٿو.

انهن ڪرم جي حساب کان چئن لاءِ، سڄا سن ماس وغيره جي کائڻ جي منع ڪندا آهن. ڇاڪاڻ ته جنهن جو ماس کائينداسين، ڪرم موجب انهيءَ جو حساب ضرور ڏيڻو آهي ۽ انهيءَ کان ڪنهن به حالت ۾ چٽي نٿو سگهجي، تنهن ڪري جنم مرڻ کان چٽي نه سگهيو. انهي ڪري روحاني ٿري ۽ آواڻن کان چئن لاءِ ماس آهار کائڻ جي سخت منع ڪئي آهي.

ڪرم جو ڦل ويندي اولارن ٿاڻن پوکين ٿا. سن به ماڻهن جي ڪرم جو بوجھ پنهنجي سر تي ٿا کڻن. تنهنڪري هو شرار جو دڪ ۽ پوکين. ڪال پکوان ڪرم معاف نٿو ڪري. رامائڻ ۾ چيل آهي ته،

”سبارام ڪيا ڪالن جوڳو - ڪرم پرڏان ڪهين سب لوڪو.“
يعني نه رامچندر به ڪرم جو ڦل پوکيو.
”ساڌو! ڪرمان ڪي ڪم ٿاري.“

ڪرم جي فيلسوفي

سڀ ويد شاستر ۽ ٻيا ڌرمي ڪتاب انهن سڀني جو اهو رايو آهي ته ڪرم جو ڦل ضرور پوڳڻو پوندو. انسان جي لاءِ وڏي ڀل ۽ بي سمجهي آهي جو هو چوي ٿو ته، ”جه جگ منا- اڳلا ڪن ٻلا.“ يعني ته هن دنيا ۾ خوب مڙا ماڻي وٺون ۽ موت کان پوءِ جيڪي ٿيندو تنهن جي ڪهڙي خبر آهي ته ڇا ٿيندو؟ پڳوت گيتا ۾ لکيل آهي ته هڪ سؤ ڪلپ گذري وڃن پر تڏهين به ڪرم جو ڦل ضرور پوڳڻو پوندو. ۹۹۸ چونڪڙيون جڳهه هن جو هڪ ڪلپ ٿيندو آهي. ڪورون جو راجا ڌرتراشٽر جنم کان آندو هو. هن ڪرشن پڳوان کي چيو ته مولڪي پوک ٻل سان، پنهنجي ۱۰۰ جنمن جي خبر ٿي پوي ته مون، انهن ۱۰۰ جنمن اندر اهڙو ڪوبه بزو ڪرم نه ڪيو آهي، جنهن موجب مان آندو ٿيان. ڪرشن پڳوان هنجي مٿي تي هٿ رکي چيو ته هاڻي آندو ڏيان جماء. ڌرتراشٽر پوءِ ڏٺو ته هن ۱۰۱ جنم ۾، هڪ جيت کي اکين ۾ سڙي هڻي آندو ڪري ڇڏيو هو. تنهن ڪري هن جنم ۾ هو آندو ٿيو آهي.

گذريل جنم جي سندس ڪارن موجب، انسان جي ٻڏي يا سمجهه ٺهندي آهي. جڏهن آنت سمي پيشم پنهان، مهاپارت جي لڙائيءَ کان پوءِ، جنهن وقت هن جي سڄي بدن ۾ تير چپا پيا هوا، تن تي ليتو پيو هو ۽ گيان جون ڳالهيون ڪرڻ لڳو، تڏهن درويديءَ کي ڏٺو! پيشم پچيس نه چو پيئي ڪلين؟ هن جواب ڏنو، ”توهان جي سامهون، سپا ۾ جڏهن درويڙن مولڪي، ننگي ڪرڻ جي ڪوشش ٿي ڪئي، تڏهن توهين مات ۾ هوا ۽ چپ نه چورايو. انهيءَ وقت توهان جو گيان ڪٿي ويو هو؟“ پيشم جواب ڏنو ته، پتري! مان درويڙن جو ان ۽ ڏن کائي پنهنجي ٻڏي يرشت ڪري ويٺو هوس.

ڪيتر صاحب جن فرمايو آهي ته:-

۱. ٻڌي ورتا ويچارڻي - اڪي مندر ۾ باس
وڻه رنگرائي پيو ڪي - بگ گهر گهر ڦري اداس

۲. ٻڌي ورتا ڪو سڪ گهٽا - جاڪي ٻڌي هئي اڪي
مٿلي ويچارڻي - جاڪي خسر اڪي

يعني پتور ٿا ۽ ويچارڻي ٻڌي هڪ گهر ۾ رهن ٿيون. پتور

پنهجي هڪ ئي ٻڌي جي پيار ۾ رهي ٿي ۽ ڪي
اڪي سڪ ملن ٿا، پر ويچارڻي جنهن کي گهڻي مڙس آه
سا هڪ گهر کان ٻئي گهر پٽڪي ڏکي ٿي گذاري.

جيڪڏهن استري ٻڌي ۽ ۾ اوچي پاونا رکي شيوا ڪندي
ته ضرور هو ۽ ڀرمارت ۾ وادارو ڪندي. اهو فرض ٻار ۾ سا

ڪرڻ سان، استري ڪڍوان ٿي ٿئي. هاڻوڪيون زالون چوندا آهن
ته اها هڪ طرف جي ڳالهه آهي. پر ٻار ۾ اها وسڻ آهي جا

هن کي هڪ ئي ڪري ڇڏي. منڙا! گهر نه گهران. جي استري
ٻڌي ڪي ٻار ۽ عزت ڏيندي، نه ٻڌي به اڳي يا پوءِ اهڙي

ورلي اختيار ڪندو. جي پيءُ ماءُ جي وچ ۾ چڱو سهند
آهي ۽ پاڻ ۾ وڙهه جهيڙ ڪانه اٿن ته پوءِ، اولاد تي چڱو

اگر ٻولندو ۽ گهر جو شان وڌندو. ماڻهو ڄا ڌرم، آرٽ،
ڪام ۽ موڪش ٿڌهن ٿا سڏ ٿين، جيڪڏهن سندس ٻڌي هن

سان همراھ ۽ مددگار ٿي ٿئي. پتور ٿا ڌرم مان ٻيا گهڻي
گهڻ انسان ۾ اچن ٿا، جي گهر جو شان ۽ برڪت وڌائين ٿا.

هميشه نيتي سان خرچ ڪجي، ڪفالت سان هاجي، صفائيءَ
جو خيال رکجي، دان پچ ڏل سان ڪجي. ٻارن ۾ سٺا گهڻ

وڃهن ۽ قاعدي سان کين هلاجي. ماڻهو علم، پڙهي ۽ ٻڌي
۽ ڏسي سگهي ٿو. رڳو اسڪول وڃڻ سان ڪونه ٿو سگهي.

پتور ٿا ڌرم لاءِ دل ۾ وڌائڻ اچڻ لاءِ، هيٺيون ڳالهيون
ڏي مدد ٿيون ڏين. سونهن ڏسي من کي ڊاوان ڊول ٿيڻ

ن بچائڻ لاءِ من کي سمجهائجي ته شر ۾ جنهن لاءِ تون چڱو

وڌيڪ ٿيڻ ڪن، هٿن مان اهڙين شين کي ڇڻڻ، جن مان ڪام
 ترشنا جا خيال پڙ کي اٿڻ جو انديشو هجي. جو شخص عذاب
 ۾ نه پهتو ٿي خيال ۾ دالوادول نٿو ٿئي، اهو هر طرح عزت
 جو لائق آهي. وڏي ڳالهه نه ٿيڻي خيال ۽ عواهنه ٿي
 فتوح حاصل ڪرڻ ۽ اندر ۾ پورائي پيدا ڪرڻ لاءِ نام ۾
 سمورن هڪ وڏو ڪارنامو ۽ انگس علاج آهي.

Purity of soul and body must be practised both
 by flying the occasion of sin and by the exercise
 of self control over our impulses of our lower
 nature. (Bible).

يعني جي اڀرڻائي ڪرڻ جو موقعو ملي نه اهو ٿوري
 جڏجي ۽ من کي اڀرڻ خالن کان قابو رکجي.
 بتورفت ڌرم جو اڀرڻس کوسواپي لئسڊاس وامالڻ ۾ ڏنو
 آهي ته بتورفت ڌرم پالڻ ڪري استريون آسانيءَ سان ٻرم
 گم ٻرڻ ڪري سگهن ٿيون.

”ڌرم ڌرم متر اور لاري -
 آهت ڪال ٻرکي ٻه چاري.“

گروا جڏهن پتي ٿڌن، سار، اٿڌو، وغيره ٿي پوي ته
 الهيءَ وقت پتيءَ جي شعرا ڪرڻ هڪ ٻرم ڌرم آهي. چئن
 قسم جون بتورڻا استريون بيان ڪيون ويون آهن. ۱. اٿم
 ۲. مڌم ۳. ٻيج ۴. لگهن.

سڀ کان اول نمبر اها آهي ها پتيءَ کان سواءِ ٻئي ڪنهن
 کي نه مرد ٿئي سمجهي. ٻي وچوليءَ ها پراڻي ٻرڻ کي
 ٻيءَ، ٻيءَ يا ٻي جي نظر سان ڏسي ٿي. ٽين اها جا، خاندان
 جي بدناميءَ جي ڊپ ڪري بتورڻا ڌرم قائم رکي ٿي.
 چوٿين اها جا مڙس جي مار جي ڊپ يا وجهه نه ملڻ سبب
 ٻر ٻرڻ جي صحيف ٿي ڪري.

حاصل ڪري سگهجي ٿو، جي تندرستي وٺي نه ڪجهه وڌو،
 پر جي پٽر ۽ ڇال ڇاڻڪت وٺي نه پوءِ سڀ ڪجهه وڌو، جنم
 ئي برباد ٿي وڌو.

جيڪي ماڻهو پنهنجي نفساني جذبن يعني وشه وانشا تي
 قبضو ڪري نٿا سگهن، انهن لاءِ شادي ڪرڻ ضروري آهي ۽
 جيڪي شادي ڪري چڪا آهن انهن ۾ زال مڙس کي هڪ
 ٻئي سان ٻار ٻار پگهتي رکي، لهايت ضابطي ۽ سنجم سان پنهنجي
 زندگي گذارڻ گهرجي.

استريءَ جي گرب ڌارڻ جي وقت کان وٺي، جيستائين
 ٻار ٻن ٽن سالن جو ٿئي ٿيسين زال ۽ مرد کي ڪام جي واسن
 کان الڳ رهڻ پرم ٿورم ڪري سمجهڻ گهرجي. اهڙيءَ حياتيءَ
 رهڻ سان نه ماءُ جي صحت خراب ٿيندي ۽ نه اولاد جي ۽
 الاهيءَ ۾ ٻچن سمون ۾ نه وڏو ڦاڻڊو ٿيندو. جي ماڻهو ٻرهر
 ڇڙ نه ڪن نه اولاد جا خيال نه پور ٿيندا ۽ عمر به زياده ٿيندي
 ۽ تندرستي به سٺي رهندي.

ٻرهر ڇڙ نه جي پاليندي، ڳالهائڻ، ڪار به ۽ عمل سان ٿين
 گهرجي. جنهن شخص جو جسم پنهنجي اختيار ۾ هجي، پر جي
 هن جي دل ٻارن ڏانهن مائل هجي نه هو نه رڳو نادان آهي
 مگر عادتي ڏوهاري آهي. جيڪڏهن ٻارن ۽ گناهن ڪرڻ
 ۾ اسان من جي پٺڀرائي ۽ مدد نه ڪئي، ته پوءِ نتيج ڏک
 آسان جي آهي. يعني جيستائين اسين نفساني خيالن تي قبضو نٿا
 ڪري سگهون، ٿيسين دل ۽ شرار هڪ ٻئي جي پيروي ڪن
 ٿا يعني جيئن من ٿو چوي تيئن شرار ٿو ڪري تنهنڪري
 نفساني خيال تي ڀڪو قبضو ڪرڻ گهرجي.

باحش ناول پڙهڻ، ڪن سان انهن ڳالهين کي ٻڌڻ، جن
 مان نفساني ۽ شهوت جا خيال پيدا ٿين، اکين سان اهي شيون
 ڏسڻ، جهڙوڪ ٺاڻڪ سيميائون وغيره جن مان نفساني جذبا
 پيدا ٿين، زبان سان اهي شيون چڪڻ جي نفساني خواهشن کي

الدر ۾ آهي ۽ هو سڀ وٺو ڏسي؟

پرهر چريه کانسواءِ نه ڄڻ، نه ٿپ، نه ڳجه ۽ نه دان ڪو
 قل ٿا ڏين. والدوين کي وس ڪرڻ، ڀڄڻ سمورن کي هڪ قسم
 جو لوڙ هو آهي. پيءُ جي چوڌاري جي ڪنڊن جو لوڙ هو
 يا واڙ نه آهي نه پوءِ اها ڪيتي ڇت ٿي ويندي. پرهر چريه
 هر عمر ۾ بالدي وارو آهي. جهڪڻهن اهو جوانيءَ ۾ رکجي
 نه اڪسر آهي، پر انهيءَ عمر ۾ ڏاڏو مشڪل آهي.

ڪير صاحب ڪام جا اٺ اٺ ٻان ڪيا آهن. ۱. زال
 جو خيال ڪرڻ. ۲. زال سان ڳالهيون ڪرڻ. ۳. زالن جون
 ڳالهيون ٻڌڻ. ۴. زال سان اڪلائيءَ ۾ ڳالهيون ڪرڻ. ۵. زال
 سان کٽڻ. ۶. زال سان والدوين ڪرڻ. ۷. زال کي ڇڻڻ. ۸. زال
 سان پوڄڻ ڪرڻ.

سنت ايتري قدر عدايت ٿا ڪن، ته زال ڏاڍو جو خيال
 ڪرڻ به ڪام ۾ شامل آهي. دنيا ۾ زهر کائڻ سان لڳندو ۽
 اٽل ڏيکاريندو آهي پر ڪام جو زهر آهڙو قاتل آهي جو صرف
 زال ڏسڻ سان ئي مرد کي ماري ڇڏي ٿو.

ايڪ ڪڪر اور ڪامي - بيهڪ ڪئي آهڻ،
 ڊيڪي هي ايش جڙهي - ڇاڪاڻ هي مرجاء. (ڪير صاحب)
 ڪام کان اهو ٿو پڇي جنهن کي مالڪ پاڻ پڇائي. اهو هر
 هڪ لاءِ ممڪن نه آهي.

”اين سعادت روز باز نيس - تاه بضمه عدائي بضمده.“

* * * *

”سڄي ميري صاحبان ڪيا ٺاهي گهر ٿري.“

گهر ٿر ٿري سڀ ڪج هڻ، جس ڏوي سو ٺاهي.“

“If wealth is lost nothing is lost,

If health is lost, something is lost,

If character is lost, everything is lost.”

جي ٺاڻو وار نه سمجه ڪجهه نه وٺو، اهو وري ڪمائي

يعني پورائائي سڀني ڳڻن جو سردار آهي . جيڪڏهن
ڪنهن ۾ پاڪائي آهي، ته پوءِ باقي ٻيا سڀ سٺا ڳڻ ۽ خصلتون
هن ۾ پاڻمرادو پاڻيڻهي اينديون.

”شيل ڳيا سو سڀ ڳيا - شيل ڳيا سڀ جيتا،

ڀڳتي ڪيت ڪٿي ٻڌي - ٿو ڳي سڀ ٻاڙ.“

شيلي يا پورائائي وٺي ته پوءِ، سڀ ڳڻ هليا ويندا.

جڏهن پورائائيءَ جو لوڙهو ٽٽي پيو، ته پوءِ ڀڳتيءَ جي ٻئي
ڪيئن ٻڌي سگهندي؟

“Purity is of all virtues, the most lovable,
it brings on us a delightful peace of mind,
and renders man like angels of God in heaven.”
(Shakespear)

پورائائي سڀني ڳڻن کان وڌندڙ ڳڻ آهي . اهو ڳڻ اسان کي
خوشي ۽ دلي آرام ٿو بخشي ۽ ماڻهوءَ کي دٻو ٿا ٿو بڻائي.
برهمچر ۾ جي معنيٰ آهي ته من، وچن ۽ ڪرم ۾، شس ٿي
قبضو ڪرڻ. برهمچر ۾ جي اصل معنيٰ آهي برهم جي تلاش
ڪرڻ . برهم جتي ڪٿي موجود آهي. پنهنجي روح سان
رهاڻ ڪرڻ ۽ ان جي اوستا محسوس ڪرڻ سان ئي ان جي
تلاش ڪري سگهجي ٿي . پنهنجي حواسن تي چڱيءَ طرح
قبضي ۾ ڪرڻ کان سواءِ، اها تلاش ناممڪن آهي . اهڙيءَ
طرح هروقت پنهنجي سڀني حواسن تي، ڳالهاڻڻ، ڪم ڪرڻ،
۽ عمل ٿي قبضو ڪرڻو آهي . سٺن خيالن پيدا ڪرڻ لاءِ ٻڙڻ
شيون ڏسڻ گهرجن ۽ ناپاڪ شين جي سامهون اڪيون بند ڪرڻ
۽ منهن موڙڻ گهرجي.

“ f any man Violates the temple of God him shall
God destroy.” for “Know ye not that the Spirit
of God dwelleth in you.” (Bible).

جيڪو پنهنجي شرار کي اڀوڙ ٿو ڪري تنهن کي ٻر ميسر
ناس ٿو ڪري. توهان کي خبر نه آهي ڇا ته مالڪ توهان جي

آهي آهن:- ليار، لڙڪ ڪرڻ ۽ جيڪي سنگرو ۽ سڄڻاڻو آهي
 ان موجب ڪار ڪرڻي، هل ڇلان ڪرڻي، هيڏانهن هوڏانهن
 وڃڻ لڳا ٿا. جي ائين ڪندو ته پوءِ شرن پوڻ جهڙو
 ٿيندو ۽ سنگرو ۽ وڻ ڦهول ٻوڏو ۽ آسپا جو پاڻي ٻاهر.

برهمچريه، پوٽر ٿاڻي ۽ پٽو ٿاڻي

عورت ۽ مرد جي وچ ۾ ٿاڻي ۽ جذبن جي ڪشش شرم
 قدرتي آهي. عورت ۽ مرد جي دل کي خراب خيالن کان
 پاڪ ڪرڻ ۽ انهن کي انحراف جي تمام ويجھو پهچائڻ جو هڪ
 وسيلو شادي آهي.

زال ۽ مڙس جي وچ ۾ ٿاڻي خيالن کان رخصت ڪرڻ
 ناممڪن نه آهي. مرد ۽ عورت جي وچ ۾ ساڳي اهڙي ئي
 قدرتي ڪشش آهي، جهڙي پاڻ ۽ پيٽ، ماءُ ۽ ڌيءُ، پيءُ ۽
 پٽ جي وچ ۾ آهي. اهڙي قدرتي ڪشش آهي جنهن تي
 دنيا جو دارو مدار آهي.

“Light and lust are deadly enemies.” (Shakespear)

يعني روحاني روشني ۽ ڪارم جي اولاد هٿي هڪ ٻئي
 جا قاتل دشمن آهن.

برهمچاريءَ لاءِ پنهنجي زبان وس رکڻ تمام ضروري آهي.
 هن کي کائڻا گهرجي انهيءَ لاءِ نه هو ولدو رهي ۽ نه انهيءَ
 لاءِ نه هو جهڙو رهي، کائڻ ۽ چمڪڻ وٺڻ لاءِ.

“He should eat to live and not live to eat.”

ملين من رڳو اڀواس سان شڌ لڳو ٿئي. من جي ملهتا شڌ
 ويچارن، ستن خيالن، ايترو جي ڌيان سان ۽ آخر ڪار ڪرو
 جي ڪرڻ سان ئي دور ٿئي ٿئي. جيئن حافظ فرمايو آهي :-
 ”دز ڪرڻي ليڪه لامي مارا گذر دارلد. گر تر لمي پسندي.“

ڪانئن پڇي نه، ڦهلا! اهي نه سڀ خيال ۾ رکندس پر نياپو يا
پيغام ڪٿي آهي؟ اهو نه آڃا لکي ڪونه ڏنو اٿو. تنهن ئي
شاه صاحب ٿو چويس نه.

”هي سر صحيح غلام ٿسندا.“

دل دي مهر م لاوين.

يعني ٿون هي چئج نه، هي منهنجا ساٿين! مان سمورو
منهنجو آهيان. مان منهنجي شرن اچي پيو آهيان. هاڻي به اوهان
جو آهيان ۽ اڳتي به اوهان جو ٿي رهندس. مون تان مهر جو
هٿڙو نه لاهجو!

جڳياسو هتي پنهنجي شرن جو اقرار ٿو ڪري. مالڪ جي
راهه جي پار ۾ پهرين آهي شرن، پوءِ آهي سبق. پهرين
پاڻ ستگروءَ کي اڏي، پوءِ پنڌ ڪري نه رستي ٿي به نه ٿين.
به نه ٻارنهن. جي جڳياسو اڪيلو ئي قدم ڪندو ته هارائي
وهندو. جڏهن پنهنجو قدم ستگروءَ جي قدم سان ملائي
هلندو يعني هن جي حڪم پٽاندڙ هلندو ته پوءِ پنڌ ڪري
سگهندو.

جڳياسو ڪنهن ست پرش جي شرن وٺي، انهيءَ کان ڪا
جهول جهلڻ نه سگهي، پر هه جي برسات جهلڻ لاءِ، ڪي برڻڻ
نه پاڻ وقت موجود رکڻ سگهي! پرشارت ڪرڻ جڳياسوءَ تي
لازمي آهي. جهد جفائون ڀلي ڪري ۽ اهي ڪرڻيون اٿس،
پر جي ستگرن جي ڪرپا مٿس نه ٿي ته، پنڌ مٽو نه پئي
سگهندو. انهيءَ لاءِ سندن ڪرپا هٿ ڪري. ٽڏهن نه شاه
صاحب چوي ٿو، ”دل دي مهر م لاوين“ يعني ستگرو مون
تان مهر جي نظر نه لاهجو، پنهنجيءَ ڪرپا جو هٿ منهنجي
مٿان ڌريدا اچجو.

مٿي ڪهڙو جواب ڏنو سو نه انهيءَ وقت رهيو. مطلب
نه جڳياسوءَ کي اهي اٿليون، وهليون، رمزون، غمزون سڪيون
آهن جي هن کي سوکيمتا يا انترمکتا جي پنڌ ۾ ترقي ڪرائينس.

لاون. " يعني وڃڻ ۾ رستي ٿان هلندي ڏٺو ته ڪڇ. مٿان
چرين نه ڪيترائي بند ڪيو اٿس، گهڻي محنت ڪئي اٿس هاڻي
ٿورو لڪ پٻان، ٿوري ساهي پٻان. ڏا ڏا! خوش ٿي وڃي
نه آهي، وقت نه وڃائڻ آهي، لڳاتار ٿار جي ڪمائي ڪرڻي
آهي.

اهي ٿيون به هدايتون. شاھ صاحب چوڻس ٿو نه جڏهن
منهنجي مڙي متروڪ ٿي حاضريءَ ۾ پهچڻ نه هئي ٿي
رهيل ريتون اختيار ڪج.

"گل وچ ڪٽڻ، شهرين زباني-

دست پهران دي پاوين."

يعني ڳچيءَ ۾ ڪپڙو وجهج، مٿا ٻول بولج ۽ منهنجي
پرينءَ جي پيرن تي هٿ رکج. شاھ صاحب هتي جڳاسوءَ
کي سڪاري ٿو ته هي جڳاسو! جڏهن تون منهنجي سڪروءَ
جي حاضريءَ ۾ هجڻ نه ٿو ڪري، تڏهن عاجزي ڪرڻي
آهي ۽ ٻانهن جي ٻولي اختيار ڪرڻي آهي. ٿو ڪي هنن کي
پنهنجو سائين ۽ مالڪ سمجهڻو آهي ۽ پاڻ کي غلام يا ٻانهن
ڪري هلڻو آهي. ٿو ڪي هروقت هنن سان هيٺائين وڻي آهي.
ٿو ڪي ڏٺي وقت سدائين قبول آهي. جيئن ٿو ڪي ٿو ڪي،
ڪنڊ هٿ ڪندو ته آسپاسون ٻولي ٿو ڪي، ٿو ڪي،
ڪس اڏاڻو وينديون.

شهرين زباني يعني مٿو ٻالهائڻ به ٿو ڪي ۽ ٻي واري ٻانهن
ڪڏهن به ترس لٽ يا ڪوڙو اکر نه ٻالهائيندو آهي. هي
سدائين اهڙا ٻول ٻوليندو، جي سندس مالڪ کي وٺڻ، جنهن
مان هن جو راضو هٿ ڪري سگهي. راضو وڏي ٻالهه آهي.
راضو هٿ نه آيو ته پوءِ جڳاسو، سڪرون جي ڪرڻا جو ٻاڳي
ٿي ڪن سگهندو!

شاھ صاحب، ادب جي واٽ ۾ جڏهن آهي، پنهنجو
سڪرن اڳيان هلڻ جون مقاصد کي ٻڌائي رهيو هو، ته مقاصد

انگريز واطيون جيڪاسوءَ کي جڏهن هو سڳروءَ جي
۾ اچي، تڏهن اختيار ڪرڻيون آهن؟ اهي دعوتون
جيڪاسو ڪٿان سڳي؟ اهي سڀ سسنگ ۽ سڪيون
سسنگ عيبت جو ڪتب آهي، جتي سو ڪيٽا جا سڀ
سڪجن. جنهن لاءِ ڊگهين، هڪ سنگهه ۽ ٻيو ويساهه
آهن. سڳ يا عيبت هڪ وڏي ڳالهه آهي. ”جيئرو
ٿيڙو رنگ.“

انسان جي سسنگ ۾ رهندو نه سسنگ جو رنگ لڳندو
شاھ صاحب چوي ٿو ته،

”جيون آڪان ٿيون اکين - ويندي بل نه لاوين
پهرين اها عدايت آهي ته جيئن ٿو ڪي چوان ٿيئن ڇڏج. جو
نه ٿيڻ نه وڌ. جيڪاسو جو ڪم آهي ته جيڪي کيس سڳرو
سمجهايو آهي، انهيءَ موجب هلي پنهنجي ڪار ڪري. اها
ٿي پهرين رحمت، ادب جو پهريون قاعدو. جڏهن جو اٿتون ڪار
ڪمائي، شيد ڪمائن.

شيد آهي Master key اها چاڻي جا سيني ڪٿن کي
ٿي ڪولي. انهيءَ ۾ دٻڙ رکيل آهي ته، تون ڏنل ٿرڻي ۽ دٻڙ
سان دل روڙي ڪلف کي ڪول. دٻڙ هٿ نه آئي نه پوءِ
ڪلف نه ڪلندو. جيسين جيڪاسوءَ اول ڪم نه ڪيو هوندو
تيسين شيد قابوت نه ٿيندو. ڪم آهي شيوا ڪرڻ، پنهنجي
ڪتب جي، مانا پتا جي، گروءَ جي ۽ خلق خدا جي. جڏهن
ماهي ڪرڻ ڪندو تڏهن اندر جي زمين صاف ٿيندس، ۽
سار روڙي سلو ان ۾ اُڀرندو. شيوا، ٿيل ۾ سرڙ جي سڪن
پنهنجن جو ٿياڳ ڪرڻو ٿو پوي. مطلب ته جيئن شرڙ تان خيال
چئي وڃي ۽ من مان سو ڪير اهڪار ٿيڻ ڇڏي. نئين کان
۽ ٿي شيد، انهيءَ زمين ۾ اُڀرندو. هاڻي پهرين عدايت ٿي
جيڪو سڳرو وڃن يا نام ڏين، سو جيئن جو ٿيئن ڪمائن آهي.
بي عدايت شاھ صاحب چوي ٿو ته: ”ويندي بل نه

”لک ڪتاب ٿيڪون ڏيان، جي دلهر نون پهچاوين،
جيون آڪان، ڪيرس آڪن، ويندن بل له لاون،
گل وچ ڪٽڙا، شيرين ڙاڻي، دست پيران ٿي ٻاون،
هي سر صحيح غلام ساڻا، دل ڏي مير لاون.“

شاه صاحب قاصد کي چوي ٿو ته هي قاصدا مان پنهجي
پرينءَ لاءِ لياڻو ڏيانءَ اهو پهچاڪيندين؟ قاصد ڪو جواب ڏئي
نه سائين! ڇو ڪن؟ اڳئين زماني ۾ ٺهال ڪا هوندي هئي
۽ قاصد لياڻا پهچاڪيندا هئا. سو شاه صاحب قاصد کي ٿو چوي
ته ”اي قاصدا! اول ٻڌ ته سڀن نون آهن اسولتا وارن پيغام
يعني زماني جي ڳالھين بابت نياڻن پهچائڻ ٿي هرل، پر هي
سوڪمٽا جو لياڻو آهي. هن جي ڏيڻ لاءِ رمزون ورتيون،
وسون، اسولتا وارن پيغام کان مڙهي ٿي ۽ طرح ٿينديون
آهن. نون اهڙي لياڻي ٿي هرل نه آهن! پوءِ ڪيئن هي
سڀو ڏئي سگهندين؟“

نه ٿو قاصد جواب ڏئي ته، ”سائين! پوءِ اهي ريتون
وسون سيکارون.“ شاه صاحب ڏٺو ته هن ۾ سڪڻ جي شروعات
آهي ۽ جيئن پيغام ڏس، تيئن سيکاريل رمزون موجب وڃي
ڏيندو. پوءِ شاه صاحب چيو.

”لک ڪتاب تهڪون ڏيان، جي دلهر نون پهچاوين.“
هي قاصدا! ڪتاب ڏي ته ٿرڪي لياڻو لکي ڏيان. تنهن
جي يادگيريءَ ٿي ته پاڙو آهي، پر لياڻو لکي ڏيڻو آهي، ڇو
جو هي اسولتا جو سڀو نه آهي پر سوڪمٽا جو آهي، جنهن
بسم نون اڃا نون آهن. پر بيلي! انهيءَ پيغام پهچائڻ کان
اڳ، نينجي وٽ وٺڻ ڪٿي هڻڻ گهرجي، جا ٿرڪي پرينءَ
ٿيڻ لڪار ڪرڻي آهي سا ته ٻڌ! انهيءَ لاءِ ٿرڪي پنڃ
ٽنجن حال ۾ وڌيڪون آهن.

هي ڪٿي پون ريتون، وسون، ڪٽڙا ادب جا قاعدا ۽

هن ٻار کي ٻڪ جهڙو جي ڏمز نه هئي. اُمرت آڱرين مان وه
وٺو. ڪرپا نه هن جي به مٿان ٿي. ٻڪ جهڙو جو هنر، مصد
يا پرشارت هو نه سڳيو هو، تنهن ڪري ڪرپا ويندي رهي
جيئرو اول پهرين پاڻ ئي ڪرپا ڪري، پوءِ ٿي اُڪ جي
ڪرپا جو ڀاڱي ٿيندو.

ڪرپا ٽن قسمن جي ٿيندي آهي. هڪ پريءَ جي ڪرپا،
جنهن هلي انساني چولو ڏنو، ٻي آهي ستگروءَ جي ڪرپا،
جنهن کيس لام جي بخشيش ڪئي، ٽين آهي پنهنجي پاڻ ئي
ڪرپا. اها آهي نه جڳياسو پرشارت ڪري، آدم ڪري، پنڌ
پوي، جيئن مقصد ٿي وڃي رسي. اها منزل مات ڪري
بالهون ٻڌي وهڻ سان حاصل نه ٿيندي.

هي پنڌ سستيءَ جا نه آهن پر چستيءَ جا آهن. دنيوي
ڳالهين لاءِ جيئرو ڪوشش ڪري ٿو، نوڪري ڪري ٿو وغيره
پر لام جي پنڌ ۾ پرشارت ڪرڻ لاءِ کيس وقت ئي ڪونهي
هو انهيءَ ۾ سستي ٿو ڪري. آدم کي آدم ضرور ڪرڻو
هجي. پاڻ به به وڪون کڻي نه سهي.

”اڳيون ايندءِ هوت - تون به ٿڃانءِ اڳيري،
مٿان چوٽي بلوچ نه ڪميڻيءَ مان ڪين ٿيو.“

جيئرو جو هردو ڪت ۽ مٿل سان ڪيترن جنمن جي
سڪارن سان پريو پيو آهي. جڏهن هي پرشارت ڪندو ۽
پريو جي ڏنل رستي تي هارڻ لاءِ محنت ڪري پنهنجو
و صاف ڪندو، نه پوءِ ستگرو سڳه وارا آهن، سي هن
چڪي وٺندا. پرشارت انهيءَ ڪري ضروري آهي نه
سڃاڻي ٿي.

ان پهر ڪيءَ وانگر هت هت پنهنجن پرن سان پيو ڦر
ر، سڄڻ جو باز وانگر طاقتور آهي، سو ٺوڪي هتي کڻي
وڃي بهانن تي پهچائيندو.

ملي وٽي.

مالڪ جي راهه ۾ هلڻ سان گڏ، لٽڻ ۽ پرشارت آخر ۾
 ٿا ڪرائين. ڪنهن کي ڪٿا ڪرڻو آهي، هيءُ ڪنجي لڳائي
 ٿو پر ڪٿا لٽو ڪليس. ڪوشش ڪري ٿو پر ٿاڀ نٿي ٻوس
 ڪو ڏاهو کيس صلاح ٿو ڏئي ته چاڀي نه لڳي آهي، پر
 ڪٿا اندر ڪٿا چڙهي پئي آهي. ٿول آندڙ وجهي ان کي
 صاف ڪري پوءِ ڪنجي لڳاء. هو ائين ڪري ٿو ۽ پوءِ ڪٿا
 کلي ٿو ٻوس. جڏهن ڏاهي جو ڏس وٺي پرشارت ڪري
 ڪٿا لالائين ٿڌهن ته ڪٿا ڪلهو! وشواس ۽ پرشارت ڪار
 سد ڪيون ڇڏين. مانس جمر وٺي پرشارت يعني اُدر ڪرڻ
 انسان لاءِ ضروري آهي. هڪياسن جو سوڀ يا هار سان ڪهڙو
 ڪم آهي؟

پرشارت جو سڦل ٿيڻ جهڙو ئي نه آهي. هن کي فقط پنڌ
 ڪرڻو آهي. اهو سڦل ٿڌهن ٿيندو جڏهن هي پرنءِ وقت
 پاس ٻوڏو. جهڙو کي آڻندي وهندي، هل هلان ڪرڻي آهي
 اهو حساب ڪتاب جو ڪم نه آهي.

”واڪا ڪرڻ مون وٽس- پنڌ ڪم اڻوڃ جو.“ (شاه پٽالي)
 جهڙو جي ٻلي آهي پنڌ ڪرڻ، سوڀ ڏيڻ جو ڪم آڻهن
 جو آهي جن جو هو ٻڌو آهي. برابر ڪرڻا کي وڏي سگهه
 آهي ۽ انهيءَ کان سواءِ پُڙائي مَور نه ٿيندي! پر نه به پرشارت
 ضروري آهي.

ڪنهن طالب وقت مالڪ رات جو آيو ۽ اچي در کڙڪايائين
 پر هو سمجهو ٻيو هو ۽ دروازو نه کوليائين. سائين وڻندو رهيو.
 مالڪ جهڙو ئي ڪرڻا ڪرڻ آيو، پر هن ڇاڳڻ جو پرشارت نه
 ڪيو، هن پاڻ کي ڇاڳڻ ئي نه هڻيو هو. مالڪ اچي موٽي
 ويو، يعني ڪرڻا سڦلي نه ٿي.

هاڻي ٻيو مثال وٺو. سائين راضي ٿي پنهنجي ٻياري کي
 اُمرت پيارڻ آيو. اُمرت جو لوڻو سندس هڪ مر اوڻيائين پر

ٽين ۽ نه ماڻ ڪري ٻانهون. ٻڌي وهڻ سان! پرشارت اکر
 پرش معنيٰ پرش، پنهنجو سگرو يعني دل جو مالڪ. جڳيا
 کي استريءَ مثل ٿي هلڻ آهي ۽ سگروءَ کي پرش ڪر
 سمجهڻ آهي. آرٽ معنيٰ آرٽ، پاڻ کي هٿ جي حوالي
 ڪرڻ. جڳياسوءَ جو ڪم آهي ڪاهڻ، پنڌ ڪرڻ، اُدم ڪرڻ
 ڇت ۾ مالڪ کي رکي پنڌ ڪرڻ، لاهو آهي پرشارت. جي
 کي پاڻ پتروڙ ۽ هل هلاڻ ڪرڻي آهي.

انسان کي ڪرم مارڻ ۾ سرڻ کان، پڳتيءَ ۾ دل ڪان
 ۽ گيان ۾ دماغ کان ڪم وٺڻ آهي. گرو صاحب جن ڇپ
 صاحب لکيو. انهيءَ جي معنيٰ نه صاحب کي ڇپ، نام ڇپيندو
 وٽ. جهڻ آهي پرشارت.

اڳئين جنم جي پرشارت مان هن جنم جي پرابڌ ٿئي. هن
 جنم جي ڪرم سان گڏ، جي جيو پرشارت ڪندو نه ايندڙ
 جنم جي پرابڌ ٿيندس. اهڙيءَ طرح پرشارت ۽ پرابڌ پاڻ
 ۾ ڳنڍيا پيا آهن ۽ هڪ ٻئي جو ڪارڻ ۽ ڪاربه آهن. لاهو
 سڄو پرشارت ۽ پرابڌ جو قاعدو اُنهن دنيوي ماڻهن سان لاڳو
 آهي، جي آڃا ڏٺا نه ٿيا آهن يعني جيڪي سگروءَ جا نه
 بڻيا آهن.

جيئڙ شون ۾ پيو نه سندس ڪرم سگروءَ جي حوالي ٿيا.
 سگرو لاهي ڪرم ٻيڻيءَ ۾ رکي، کيس رسيد ڏيئي چون
 ٿا ته، هي جڳياسو! تون پرشارت ڪندو ره ۽ جيڪا ڪار
 توکي ٻڌائي اُتئون سا ڪندو ره. هو هڪ واريءَ سگروءَ
 جو بطور نه پوءِ پرابڌ ڇڏي ۽ سڀ سگروءَ جي حوالي ٿيو.
 دنيوي وهنوار ٿيندو آهي جيسين چوڪري ڪناري آهي.
 انهيءَ وقت سندس جيوت فقط گرهن پٺيان پيئي بچي. پر
 جڏهن پڙهي نه پوءِ سندس ۽ سندس ٻيڻيءَ جا گره ٻئي
 گڏجي، سندس جيوت بڻائين ٿا. اهڙيءَ طرح جڏهن جڳياسو،
 سگروءَ جو بطور نه پوءِ هنجي پرابڌ، جن جو هو بطور ٿيڻ سان

شون جهڙي قوت ۽ معجزون جيون لاءِ ٿي ڪانه ٿي ٿي
 سگهي. جيئو کي ڪهڙي ۾ سڀ پيش جي شون وٺي پنهجا
 سڀ غم، فڪرائون آلهيءَ جي حوالي ڪري ڇڏي. انهيءَ
 ڪري هر ڪوئن مٿن کان چٽي ٻوندو ۽ هو پاڻ کي هٿڪر
 سمجهندو. جيئن هن دنيا جون جانين، گروهه کي قبول نه ڪر
 آهي ۽ هنن جي شون ۾ نه پيو آهي، جيئن آلهيءَ پيو ٻوندو.
 سون معنيٰ لاءِ قدم رکڻ ۽ سر سائين آگاهان رکڻ. سون
 ڪهڙون ٻوندون آهن؟ نه، ڪن ۽ ڏان. اهي سڀ ستگروهه
 آگاهان پنهجا رکڻ آهن يعني نه آهن ٿي ضابطو رکڻ آهي ۽
 ستگروهه جي ڏسڻ ڪار ۾ ڪن ڪم آڻڻ آهي. نه ٻن جي
 عيب ۽ شڪلن ڏسڻ ٿي هر ٻن آهن، ٽن کي ستگروهه جي
 صورت کانسواءِ ٻيو ڪي نه ڏيکارڻ آهي. ڪنن کي ٿلا ۽
 آگاهان ٻنهن ٻن کان روڪڻ آهي. ڏان سان ٿلا ڪرڻ ۽
 ڪنن جي نه دل کي ڏکڻ کان روڪڻ آهي.

جڳواسوءَ کي ڪٽڻ ڪمان، سڱ سوان، لاءِ لاموس وغيره
 سڀ پنهجا کي آڻڻ ڪرڻ آهن. ٻيو هميشه پاڻ کي ٻوندو
 ڪري. هي ٻيو آگاهان پاڻ ٻيو پنهجا آهي نه مان ڪٿڻ وارو آهيان،
 مان ڏٺو آهيان، مان مڪي آهيان مان ڏاڏو آهيان وغيره.
 جيئو هڪڙي ٻوندو ٿي ۽ پوءِ ڏسي نه ستگروهه سندس
 لکپالي ڪيئن پيو ڪري! جيئو پاڻ کي ڪٿي يا مالڪ يا
 ايتت ڪري سمجهي ۽ پنهجي ڪٿڻ ۽ چتراليءَ کي اصل
 لاءِ اڻڌار ڪري ڇڏي. اهو آهي شون جو سڱ. جڏهن
 مڃتس نياز ۽ تڙت هوندي تڏهن نه هر مالڪ کي پيارو
 لڳندو.

انهيءَ کان پوءِ پوڻا ٽي چار ڏاڪو آهي. پوڻا ٽي کان
 سواءِ اڪي پڳتي، لکي ڪيان حاصل ٿيندو. ڏٺو آهيان ٻن
 نه مڃت ڪرڻي ٿي پوي، پوءِ مالڪ جي راءِ ۾ ڪيئن نه
 ڪم ڪرڻو آهي ڏٺو ڪول ۾ پوڻا ٽي ڏٺو آهيان ٻن ڏٺو آهيان ۽

آهي، سنڌن جو درشن ڪرڻ ۽ سنڌن مستنگ ٻڌڻ. اُتي
سنڌن جي جڳياسوءَ تي دٻا جي درشتي پوندي ۽ کيس پنهنجن
سوالن جا جواب ملندا.

ستنگ هڪ شهشاهي قلعو آهي. اُتي جيو شهشاهي
اُٽي وهڻي ٿو سگهي. ستنگ ۾ لاهوئي لعل اچن ٿا، انهن
جي سنگ مان هن کي رنگ ٿو لڳي. جيئن ٻٽري ٻڌ سڄاڄ
(خلاص) ٿي وڃڻ تي وري اُتيءَ کي رڳاڄ (پرائڙ) ڪرڻ
ٿو پوي، تيئن ستنگ ۾ جيو کي پاڻ رڳاڄ ڪرائڻو آهي.
دنيا جي لڏ وڃڻ ۾ ايندي، جڳياسوءَ مٿان وڪارن روپي
گند ٿا پون، جنهي هٿاڻ لاءِ ستنگ ۽ سنگرو ضروري آهن.
ڪي چوندا آهن ته مانا پتا ئي ڪرو آهن. مانا پتا ڪرو ۽ جي
جڳهه ڪنن پري سگهندا؟ ڪنهن حد اندر مانا ۽ پتا جيو جا
گرو ٿي سگهن ٿا، پر نام پرائڻ لاءِ جيو کي سڄو سنگرو هٿ
ڪرڻو آهي. جڏهن جيو سنگرو ڪيو ۽ پنهنجو سڀ ڪجهه هن
جي حوالي ڪيو ته ڇڻ نه جيو جو نئون جنم ٿيو. انهيءَ کان
پوءِ سنگرو ٿي هن جا مانا پتا آهن.

ڪي چوندا آهن ته، شاستر ۾ چيل آهي ته استريءَ لاءِ
سندس ٻئي ٿي ڪرو پرميشور آهن. شاستر ۾ برابر ڪن هنڌ
اهو چيل آهي ته ٻئي ٿي پرميشور آهي، پر لائين ڪنهن به
شاستر ۾ ڪليو ڪلايو منع نه ڪيل آهي نه زال ذات ٻيو گرو نه
ڪري. اڳئين زماني جي ڪيترين استرين جا شاستر ۾ نالا اچن
ٿا، جن ٻئيءَ کي گرو نه ڪيو پر ٻيو گرو ڪيو. جي ٻئي
شرابي ڪيائي. وغيره آهي ته اهو استري جو گرو ڪيئن
ٻڌجي سگهندو؟ جيڪو ٻئي پاڻ سسار روپي سمند ۾ ٻڌو
ٻيو آهي سو استريءَ کي ڪيئن تارهندو؟

انسان کي راه ۾ اڳتي وڌڻ لاءِ ٻيو ڏاڪو شون آهي.

”ڪنڊون، ڪلف، ڪڙا ڪر - حوالي هون جي.“
(شاه پٺائي)

مالڪ جي راه جا ڏاڪا (پوڙيون)

ڪي ماڻهو آهن جن کي رڳو ٻڌو آهي، ڪن وري کير
ڏنو آهي ۽ ڪن نه ماڳهر کير پيو آهي. ساڳيءَ طرح ڪن
راجا ٻاٻه ٻڌو آهي ۽ ڪن درشن ڪيو آهي، ڪي وري
اهڙا آهن جن سائنس ڳالهائون ٻوليائون آهي. ساڳي طرح مالڪ
جي باري ۾ به آهي. ڪن هن جو نالو ٻڌو آهي، ڪن
سندس ديدار ڪيو آهي ۽ ڪن وري هن سان ڳالهائون ٻوليائون
آهي.

جيئن جو مالڪ ٻاٻه ٻڌو رهيو پهرين ڏاڪو آهي. پير
ڏاڪو آهي مالڪ جي ڳوليا لاءِ پنڌ ڪرڻ، لام ولي اڻهيءَ
کي جهڙو ۽ ڏهان ڪرڻ. ٽيون ڏاڪو آهي پروڻا حاصل ڪري
سائين سان نالو رکي وهڻ. جڳناسو سٺ شاستر پڙهي ٿو،
انهن ۾ ڪن سوالن جا جواب کيس ملن ٿا. هي شرار جبل مثل
آهي جنهن جي اندر آندو روپي هيرا جواهر پيا آهن، رهيو
جبل ٽاڪي، اهو هيرا هڪ ڪرڻا آهي. پر اهو جبل ڪيئن
ٽاڪجي؟ اهو شاستر سمورو ٻڌائي ٿا سگهن. اهي ڪتاب
ڳولڻا آهن. اهي ڪنهن حد تائين ڪارگر آهن وڌيڪ نه. اهي
ستنگ جي لوڙ محسوس ٿي ڪجي. ستنگ اهو آهي
جتي سٺ وارڻا هجي ۽ نه گذريل مهاراجالن جون ڪٿائون
وارثائون هجن. اهو ستنگ سٺ جي مڪاروند سان ٿيندو
هجي. ستنگ ۾ سٺ پيش جون آڻڪ ڌارائون ويٺلن کي
ٻيون ٿيون. ستنگ ۾ ويڙهي نه هڪ ئي وهڪ ۾ ڇو ڪاٿي
ويڙهي، اڻهيءَ مان سرور جي وهڪ ۽ ايڪاڪرڻا ٿي ٿين.

جيئن سار ۾ رهي ٿو، ڪيترو نه سڪاڻو روپي وڪار
۽ ڪن ٿا سندس آندو ۾ اچي ٿو ڪنو ٿي. اهو ڪيئن
وهي؟ اڻهيءَ لاءِ رهن ڪي. جي رهن هڪ نه ايمدي نه پوءِ
اهو آندو جو ڪند ڪيئن ڏوهندو؟ اڻهيءَ لاءِ هڪ ئي اها

آهي جنهن ۾ جيئو پنهنجي خودي، پنهنجو اهميتو، پنهنجو
 اهنڪار وڃائي ٿو يعني فنا ڪري ٿو ۽ هو سرور کي پنهنجو
 ڪري ٿو سمجهي ۽ پنهنجو خيال ٽٽو ڪري هو سمجهي ٿو
 تہ سڀ مالڪ جو آهي. صوفياني راه ۾ جيو الله لائبات ٿڌهن
 ڪري سگهندو جڏهن پاڻ فنا ڪندو. جيئن اها هت نہ
 آئي آهي تيئن لاهي موج ماڻي نہ سگهندو.

پهرين هي فنا في آل شيخ بطبي، نہ پوءِ کيس فنا في
 الله ۽ بقا با الله حاصل ٿيس.

”جاڏي ٺهاريان ٿاڏي ٻار، اچي نہ نظر پيو، ٻاجهون ٻار جي.“
 جڳياسو کي دڪ در پيش اچي، نہ پوءِ پنهنجي سنگروءَ
 جي صورت ۾ فنائي ڪاڌل هوندس نہ اها صورت اچي
 مدد ڪندس. اول فنا في الشيخ جو سبق پڙهي ڏيکاريو،
 نہ پوءِ فنائي الله جي سبق تي ايندين. پنهنجي ڪاڏي پيئي،
 اٿڻ وهڻ وغيره ۾ ٿو ۾ سنگروءَ وارا اچڻ ڪٿي آهن؟ هي
 جيئو گروءَ کي ۽ مالڪ کي بنا رمزن ڪيئن ٻائي سگهندو؟
 پهرين ٽون سنگروءَ کي ڀرسن ڪرڻ جي ڪوشش ڪر.

”ڪنڊون، ڪلف، ڪڙا ڪر حوالي هون جي.“ جنهن
 پٽيءَ جي ٽون سهاڳڻ بطوط ٿي چاهين، تنهن کي نہ پاڻ اُڀرڻ
 ڪر ۽ هن جي فنائي ڪاء. جڳياسو جڏهن پنهنجي سنگروءَ جي
 صورت ۾ فنائي ڪائيندو، تڏهن نہ پاڻ نہ هن جيئو ٿي ٻوندو.
 جڳياسو کي نہ اصل مالڪ ۾ لين ٿيڻو آهي پر مالڪ نہ سوکير
 آهي، جنس جو جنس سان ميل ٿيندو آهي. ٽون پهرين سنگروءَ
 سان ميل ڪاء، نہ پوءِ ئي مالڪ سان ملي سگهندن! هي ٻنڌ
 وهڻ جا نہ آهن پر هل هلان جا آهن.

”ٽيءَ ٿڌيءَ ڪاه، ٺاهي ويل وهڻ جي،

متان ٿئي اونداھ، پير نہ لهين پرينءَ جو.“ (شاه)

(۱) فنا في الشيخ يعني سنگروءَ ۾ فنائي.

جڳياسو جي پنهنجي سبق تي قائم رهي، نه سندس سيني
 ۾ سڪ جاڳي ٻولدي ۽ سائينءَ کان سواءِ ٻيو ڪو نه ڏسڻ ۾
 نه ايندس، پوءِ ٻين ۾ عيب ڏسڻ ۾ ئي ڪونه ايندس. هي
 جيو! تون ٻئي کي ڏکار نه، ڪنهن کي به ڏوهه نه ڏي،
 ڪنهن جو به عيب نه ڏس. جي ائين ڪندڻ نه عيب جي
 موج مائي ڪنهن سڳهندڻ!

جڳياسو اول اهو خيال ڪري نه پاڻ عيبن کان آجو آهي
 جو ٻئي مان ٿو عيب ڪڍي؟ ٻئي کي مالڪ کان سواءِ، الهيءَ
 هڪ نور کانسواءِ ٻيو ڇو سمجهي؟ اهو ٿو مالڪ مان عيب ڪڍڻ!
 ”اول الله ٿور اٿاڻا - قدرت ڪي سڀ ٻڌي،
 اڪه ٿور ئي سڀ جڳهه اچيا - ڪن ٻئي ڪن منڍي.“
 مالڪ پهرين ٿور يا شد پيدا ڪيو ۽ سڄي سرشتي،
 الهيءَ نور مان اٿائي سڀ انسان هڪ ئي مالڪ جا جيو آهن،
 پوءِ ڪنهن چئجي نه ڪهر ٻيو ۽ ڪهر ٻرو آهي.

”ڪهر هر سڀ ئي ٿري - هر فتح ٻيو سڳو،

جن آڻا ڪر ماليا - ميه همارا سوء.“

ڪهر صاحب جن ڪيتري نه ٿو ٿا ڏيکارين ته مان ئي
 سڀ کان اڳو آهيان ۽ مون کان سواءِ سڀ سٺا آهن. هو چون
 ٿا ته جيڪر ائين هيٺائين واري ٿو سڀني منهنجي ٻارو يا مٿر آهي.
 عاشق لاءِ ٻي ڳالهه آهي توڳل. هاڻي اها ڪيئن اچي؟
 جيو پاڻ ٻڌو ڪي اڳي ٻڌي. الهيءَ پاڻ ۾ سڀ اچي وارو.
 آل اولاد، نسڪ لاموس پيسو ڏوڪڙ وغيره ۽ ٻيا سمورو.
 جنهن ائين پنهنجي ٻار مٿي سائينءَ تي رکيو، تنهن کي ڏئي،
 پنهنجي نگاهه ۾ ٿو رکي وڃي. مالڪ الهيءَ جي اون پاڻ ئي
 ٿو رکي.

سڀ سالڪ چون ٿا ته جيو خودي وڃائي نه خدا ٿئي.
 اها خودي ڪن محنتن پٺيان وڃي ٿي جن مان جيو کي لنگهڻو
 ٿو پري. ڪي ڦٽائون کانپون ٿيون ٽولس. ڦٽائي اها اوستا

۽ ڦٽي ڦوڪاري ڏيک وٺڪ جو پيو خيال ڪندو ته ماڻهو ڇا
 چوندا ۽ انهيءَ جو پيو خيال رکندو. عاشق نه ڪهڙي لٽي
 جو خيال ٿي نه ڪندو. جيڪر آيو سو ڪار. عقل کي عام
 جي واه واه وٺندي ۽ هنن کي راضي رکڻ پسند ايندو
 آهي. عاشق نه واه واه جي پرواه ڪانه ڪندو. هن کي
 فقط هڪ جي پرواه آهي، پنهنجي پرينءَ جي، هن کي
 راضي رکڻ جي.

”عاشق زهر پياڪ، وه ڏسي ڏهن گهڙن،

ڪهڙي ۽ قائل جا هميشه هيراڪ.“ (شاه)

مالڪ جا پيارا دکن تي هريل آهن ۽ هر دکن ۾ خوش ٿا ٿين.
 هو سورن ۾ خوش آهن ۽ ڪڏي ڪڏي سوز گهري ٿا
 وٺن. عقل وارن کي دنيا جا چاه چشڪا، سڪ سواد گهرجن.
 عاشق اهي سڀ ٿوڪاري ٿو ڦٽا ڪري.

دل اکر کي ڦيريو ته ٿئي ٿو لد يا لد. سڀ لد، سڀ ڇڏ.
 سواءِ هڪ مٺڙي پرينءَ جي ٻئي ڪنهن کي به دل ۾ جڳهه
 نه ڏي. سرور ڏيڻ مهل مالڪ چوي ٿو ته، ”هي جيو! مان
 توکي پنهنجي دل روپي امانت ٿو ڏيان. مٿان مولڪان سواءِ
 باقي ڪنهن کي انهيءَ دل ۾ جاءِ ڏئي اٿئي. اهو منهنجو
 تخت گاهه آهي.“ مالڪ جي ڏنل امانت ۾ اسين خيانت ڪريون
 ۽ انهيءَ کي ڪڪرن سان ڀريو ڇڏيون، ته پوءِ منڙو مالڪ
 ڪٿي وهي؟ ڦٽير بيدل پنهنجي دل مرشد کي ارڙي ڇڏي
 ۽ پاڻ کي بيدل يعني بنا دل سڏائيندو هو.

ڪنهن به ڳالهه تي سوکير آهنڪار اٿن ٿيو، ته پوءِ جڳياسوءِ
 جر ڳائڻو ڀڳڙو رکيو آهي. تنهن ڪري آندڙ ۾ ڀڙ ۽ پاڙ رکڻي
 تنهن سان گڏ نيٺن مان نير وهائيندو رهجي.

ڦٽير نه ڪنهن جو عيب ڏسندا آهن ۽ نه ڪنهن جو عيب
 زبان تي آڻيندا آهن. هو سدائين پنهنجي مٺڙي مالڪ سان
 رڌا پيا هوندا آهن.

سور ڪڏهن ٿا ڇڏن، اهي ڄمڻ کان وٺي مرڻ تائين آهن.
عڪ نئير چيو آهي:

”ڏي ڏکان دا ڏاج، مينون ڏي ڏکان دا ڏاج.“

ڏکن کي نئير، ڏاج يا سوغات ڪري ٿو سمجهي.

”سکن کان شاهس، ڏه ڏه پيرا ڏکن کي.“

نئير جيڪي جتي ويا آهن سو سڀ سورن جي ٻاري ۾.

ٻاڏ پراڻا لڻن سو سڀ سورن مان ۽ لڪي سکن مان.

”دڪ دارون، سڪ روڪ پيا.“

يعني دڪ دوا آهن ۽ سڪ بيماري آهن.

سورن کان سواءِ ڪجهه حاصل نه ٿيندو! اها ڪهڙي مائٽ

آهي جنهن سورن کان سواءِ ٻار ڇڻو؟ جڏهن سور سلائين،

تڏهن لعلڻ اچي ڳوڏ ۾ پيس. جو جنميتي سورن پٺيان ٿو.

عشق جو ٻيو نالو سور آهن.

”عاشقان را شش نيمالي، اي پسر!

دلگ زرده، آه سردو چمر لڙ،

الستاري، سي قرار، در بدر.“

عاشقن جون ڇهه نيماليون آهن. (۱) پيلو رنگ (۲) سرد آه

(۳) اکن مان ڳوڙها (۴) الستاري، (۵) ٿڌو (۶) در بدر ٿيڻ.

عاشقن جي پهرين نيمالي آهي سندن منهن جو رنگ پيلو.

دولندي رولندي، سندن ڪون ٻاڏي ٿي ويندو آهي، جنهن

ڪري هر بهلا ۽ ڪمزور ڏسبا آهن. عشق الاهي آڳ آهي.

اها ڪار ڪروڻ وغيره کي ساڙي رک ٿي ڪري، باقي

جيڪي بچي ٿو سو آهي مالڪ يا پوين. عاشقن ۾ ٻيو ڪو

نئير يا نياز جو نٿو ٿئي ٿو. هو سڀ سان پيا ملو ڳالهائيندا

ڪنهن جي به دل نه ڏکوئيندا.

عشق جي اچڻ سان عقل هليو ٿو وهي. عقل واري ۾ لڪ

ٿو، حساب ڪتاب، آڱر ٻيڙو ڇاڇڻ ٿئي ٿو، نه ڪهڙي ڳالهه

ٿيندي ٿا ڳالهايو آهي. عقل وارو ڪهڙي ٿئي. ۾ چاڪ هوندو

انهيءَ ڪري ڪنهن به حالت ۾ توکي ايمان ڪرڻ جو
ڪوبه اذڪار نه آهي، اهڙو ڏسي جي تون سياڻپ کان ڪو
ولندڙ نه تون ڏسندڙ يا معلوم ڪندڙ نه پوءِ هر ڪنهن
فخرواريءَ ڳالهه ۾ تون پاڻي ٽپ يا خسيس ۽ مالڪي سڀ
ڪجهه سمجهيندڙ.

مالڪ جي راه

”عشق اول در دل معشوق پيدا ٿي ٿو،
يا نه سوزد شمع، پروانه شيدا ڪيئي ٿو.“
يعني عشق اول معشوق جي دل ۾ پيدا ٿو ٿئي. جيئن
بتي نه اري نيسين پتنگ موهت ڪيئن ٿيندو؟ بتي آهي
معشوق، پتنگ آهي عاشق. جتي عشق آهي اُتي سُر آهن.
سورن ۾ عشق سهارو پيو آهي. سور جيوار جي سوار ٿا ڪن
۽ اندر جو غير ٿا ڪڍن. جيو ۾ ڪار، ڪروڙ، لوپ، موه،
اهنگار جا غير لڳا پيا آهن.
وڏي ۾ وڏو غير آهي اهنڪار جو. جڏهن خودي وڃي
ٿڏهن نه خدا مليس. سوري آهي انهيءَ کان آجو ڪرائيندس.
سور سائينءَ جي ٻار جا سونپا آهن. اهنڪار يا خوديءَ
جي نورت ڪرڻ لاءِ عشق، اُڄس ۽ سور موڪليندو آهي.
مابا وڃڻ جو اهڙو سُر نه آهي جهڙو عزت جي ڳڻائي جو
ڏک آهي.

”سائي سوندو پريم جو، آئينيءَ ۾ ڪان ۽ ڀانگر،
جي توکي خواهش ڪري ٿو، نه ڪر سر جو سانگر،
پُڙهي پاءُ ڳچيءَ ۾ — گسلا جو ڳڻانگر،
لنگهي پٺ لنگهي، نه مطلب سڏ ٿين ٿي من جا.
دنيا جا سڀ ڦهلا آهن، پر پها آهن ۽ سور پها آهن.“

جي طافڪ (۳) دل جي همڪ (۴) ٻڌيءَ جي طافڪ يعني
ودا. (۵) ذبح.

جيڪڏهن تون انهن پنجن ڳالهين مان، هر هڪ تي زبان
ڏين، ته تون ڏسندڙن جيءَ جا وڏائي يا فخر تون ڪرين
ٿو، تنهن لاءِ ڪو سبب تون انهن ڳالهين ۾ نه ڏسندڙن! ٻاهر
آڃاڻو آهڪار هو تون انهن جو ڪرين ٿو، تنهن جهڙي وڏي
آٽڪ، آپاس ڪوڙ ۾ ئي ڪاٽي! ڪوشش ڪري آسائين
آهڪار ۽ آپاس مان چٽل رهڻ گهرجي.

اي جيو! جي تون پنهنجي سولهن جو فخر آهي، ته سمجه
ته جيئن ڪل يا ڇوڙيءَ جي سولن تي ٻانڙو يا هٿ ٿيو آهي،
سا هڪ گند جي ٻاهر ئي چڙهيل ڇوڙيءَ جو فخر آهي.
هڪ ڏينهن سٺا نعر ڪرين ته ڪيتري نه بدبوءِ تون مان پئجي
آئي! جي ڪل ڏرو ٿي ٽپي ته وس ۽ روڊ جهڙو گند آهي
مان نڪرندو ڏسين ٿو. پست ۾ اڻڇا سواڊي کاڌا ٿو کائين.
ته پوءِ پست ۾ پاڻ سان وشتا جهڙو گند ڪيون پيو گهمين.
جيڪڏهن بدن جي طافڪ جو فخر آهي ته ڏسندڙن ته هڪ
مڪ، مچر، مڪوڙي يا منگيڻ وغيره جي توکي هلاڪ ٿا
ڪن، ته تون انهيءَ سان ٻڃي نرو سگهين.

وري جي همڪ جو فخر آهي، ته ڄاڻ ته ڪيئن نه
اولاد ۾ لوڙيءَ مان لاٽڪ يا ٽپي ڪسي چور ٻڌائي تون
ڏجي ٿو ٻڃين. جيڪڏهن ودا جو فخر ٿو ٿو ڄاڻي، ته ٻاهر
ٻاهر نه وسار ته جڏهن ڪو رڳو سرور جي ٿڌي ٿي پوندي
ته سڙ ۾ اڻ ٽڪن ۽ اها رڳو پوريءَ جاءِ تي نرو آئي سگهين!
جي ٻاهر جي لاڙ ڪا هٿ مٿي ٿڌي پوي، ته ڪيئن چور
ٿي ٻاهر ٿين! جي توکي ذبح جو فخر آهي، ته ياد ڪر ته
ڪيئن ماڻهو رڳو هڪ ٻنهي ڪري ذبح ٿين ٿا. بلڪ
ڇوڪر آپاسي جهڙا سڙ، ڪيئن پاري جي لاڙا ٿي يا مري
ذبح وڃان وڃن.

واري دل هڪ گهرجي. اسان جي چال چلڪت نيڪ هڪ
 گهرجي ۽ ساڻوڪا ڪاڌو ڪاڻڻ گهرجي. اخلاق بنا، روحاني توڙي
 دنوي ترقي نه ٿيندي. سدائين ڪلمڪ رهجي ۽ نه صبر
 سان سهجن.

مالڪ جتنا پيارا وڏي ٽهمل ۽ صبر وارا ۽ شپ ٽڪليف
 خوشيءَ ۽ صبر سان برداشت ڪندا آهن.

مالڪ بن دینار جي ڳالهه ڪندا آهن ته هن جي گهرجي
 پر سان هڪ يهودي رهندو هو. هو هر روز پنهنجي گهر جو
 مٿو هن جي ڏينديءَ ۾ اڇلائيندو هو. ڪيتري وقت تائين
 هو اها خڪتياڙي ڪندو رهيو. پر هن سائينءَ جي پياري
 ڪڏهن به هن کي هڪ اکر نه چيو ۽ نڪي ڪي انهيءَ ڳالهه
 جو ذڪر باقي سان ڪيو ۽ اها ٽڪليف سهندو پئي آيو. هن
 جو اندو صبر ڏسي آخر يهودي شرمندو ٿي، مالڪ بن دینار
 کان پڇيو ته منهنجي ڪاڪوس جي مٿي ڪري توهان کي
 ڪا ٽڪليف نه ڪانه ٿي ٿئي؟ تنهن تي هن مالڪ جي
 پياري چيس ته، مون بهاري ۽ برٽ پاڻ وٽ انهيءَ ڪم لاءِ
 کي ڇڏيان آهن. جنهن وقت مان مٿو ڏينديءَ ۾ ڏسندو
 هيان، تنهن مهل اهو ڪٿي ڇڏيندو آهيان ۽ مون کي ڪا به
 ٽڪليف ڪانهي!

هو چوندو هو ته وات سان اسين مالڪ جي بدگي ٿا
 ڪريون ۽ هن کان مدد ٿا گهرون، پر اسان جو اهو حال آهي
 ته توڙي ڪم لاءِ پين ۾ اميد ٿا رکون ۽ مالڪ جو سيارو
 اچاهيون. هي صاحب چوندو هو ته جنهن ماڻهوءَ کي ذڪر
 هائي (نام) کان وڌيڪ مڙو گپ شپ ۾ اچي ٿو، انهيءَ
 ماڻهوءَ جي عمر اچائي، ۽ بیکار آهي ۽ انهيءَ جي سمجهه
 ڏي ۽ دل انڌي هوندي آهي.

هي جيوڻا ٿوڻ هي ويچار ڪر، ته انسان کي جيڪا وڏائي
 ٿئي، تنهن جا ڪهڙا سبب آهن. (۱) سونهن (۲) سونهن

هئا لڳو ته به شاه صاحب اهڙو ڪچي ڇيڙي پست . آهي
 مائو شرمندا تي سندس پير تي ڪري پيا ۽ معافي گهرائون ،
 ۽ هيڏي صبر ۽ ڪاٺڙو سبب پڇيائون . هن مالڪ جي
 بيماري پاڻ کي ڏوهه ڏيئي فرمايو ته ، توهان جڏهن پنهنجي
 پيءُ جي بند ڀڳي ، تڏهن مون دل ۾ چيو ته ڏس ! ته مان
 ڪهڙو نه خود مطلب آهيان ، هر رڳو پر پنهنجي پيءُ کي
 پاڻي ڏان ۽ پوسان قدرتي جهنگ کي وساري ويٺو آهيان ،
 تنهن ڪري چڱو ٿيو جو توهان بند کي ڀڳو . وري جڏهن
 توهان لار مان ٻاڳا چوڙي ڇڏيا ، تڏهن مون پنهنجي من کي
 چيو ته ، ڏس ته مان ڪيڏو نه بي قابليت ۽ ظالم آهيان جو هنن
 ويچارن ٻڌڻ کي ڪيڏو نه مان وهان ٿو ، تنهن ڪري چڱو
 ٿيو جو توهان ليڪه مائين ، هنن کي آسائش ڏنو .

پر جڏهن توهان مرڻ کي ڏک هيا تڏهن ويچاريم ته ، مون
 ڇيڙو آپسوار ٿي ۽ ظالم اهڙيءَ ئي سزا جو لائق آهي ، اهو
 ويچاري پاڻ دل ۾ خوش ٿيس .

”سڪ رمز وجود وچائي جي -

ناهي حاجت پڙهڻ پڙهائڻ جي.“ (بديل)

يعني پاڻ مان آيو ڪڍڻ سڪ ، الهيءَ لاءِ پڙهڻ پڙهائڻ
 جي ضرورت نه آهي .

اڙهي شش ، ٻن جي ٿرهي ڏسي ، پنهنجي غريبيءَ ۾ به
 خوش گذاري ٿو ۽ شڪر ٿو ڪري . هو اڻي جي ڏن مال
 ڏالين لٽو ٿو ۽ پنهنجن ٻالن جو پرور ڪري ، پنهنجي
 حال ۾ راضي رهي ستروش ۾ ٿو رهي . جتي صبر آهي اتي
 ستروش آهي ۽ اتي ئي سڀ نعمتون اچيو واسو ڪن .

اسان کي هميشه سچ ڳالهيءَ ۽ وهنار ۾ سچو رهي ،
 ايماندار رهڻ گهرجي ۽ ڪنهن جي دل به ڏکڻ ڪورجي .
 ايساڪي هميشه رحر دل ۽ فراخ دل هئڻ گهرجي . محتاج
 ٿيڻ ۽ پراهن جو پيال رکجي . اسان کي هميشه معاف ڪرڻ

پرمات جي ڪاميابيءَ جي ڪنجي

پرمات جي ڪانگيءَ کي پهرين پنهنجي رهڻي ۽ ڪهڻي
 ۾ سڌارو آڻڻ گهرجي ۽ پنهنجي چال ۽ وهنوار ۾ بلڪل نيڪ
 هئڻ گهرجي. شش لاءِ لازم آهي ته سڀ ڪجهه گروهه جي
 حوالي ڪري ۽ تن، من، ذن گروهه کي سونپي ۽ مرشد جي
 آڳاٽا ۾ رهي. هن کي سڀ ڪنهن لاءِ پيار ڏيا ۽ رحم آندو
 ۾ هئڻ گهرجي. پريمي ڪڏهن ڪنهن جي دل نه ڏکڻيندو،
 ڇاڪاڻ ته هو سڀ ۾ پرم پرمالما ڏسي ٿو. هو هميشه سڀ
 جو خير گهرندو آهي ۽ سدائين مٿا ٻول ٻولي ٿو. اهڙي
 دلاوان هردي مان ئي ڌرم جي آهستي آهستي.

هو سدائين ٻين کي معاف ٿو ڪري. "Forgive and
 thou shall be forgiven." جيڪڏهن اسين ٻين کي معاف نه
 ڪنداسين ته پوءِ مالڪ اسان کي ڪيئن معاف ڪندو ۽
 بخشيندو! ٻئي جي گناهه معاف ڪرڻ سان ئي، ڪليش ۽
 جهڳڙو گهٽجي ٿو ۽ آندو ۾ شائستي اچي ٿي. آندو ۾ ستوش
 ۽ صبر ڌارڻ گهرجي. اهو پرمات جو ثبوت يا مڪمل آهي.

شاهه عبدالڪريم بلڙيءَ وارو، شاهه عبداللطيف ڀٽائي جو
 پڙ ڏاڏو هڪ ڪامل درويش ٿي گذريو آهي. تنهن جي ڳالهه
 ڪندا آهن ته هو هڪ ڏينهن نار هلائي پنهنجي ٻنيءَ کي
 پاڻي ڏيئي رهيو هو. ٻه ٽي ماڻهو جن هن صاحب جي صبر
 کي آزمائڻ ٿي چاهيو، تن اچي هن جي ٻنيءَ جي ٻنڌ ٻيٽي
 ڇڏي، جنهن ڪري هن جيڪو پاڻي پنهنجي ٻنيءَ کي ٻئي
 ڏنو، سو ٻاهر جهنگ ڏانهن وهڻ لڳو. هي ٿيل جو صاحب
 مات ۾ رهيو. جڏهن هنن ماڻهن ڏٺو ته شاهه صاحب صبر ۾
 آهي ۽ ڪابه ڪاوڙ نٿو ڪري، ته هنن وري ڇا ڪيو جو
 وري نار مان ٻي ڇوڙي ڇڏيائون، تڏهن به هن صاحب هڪ
 اکو به نه ڪپيو. ان ئي ڏينهن مان هڪ شاهه صاحب کي ڄڻائون

۾ ٿي آسان ڪي ڪيترا سبق سبڪاري ڇڏيائين ؟ ڪيترن ڪي پاڻ سان يعني سڄي ستن مان ملائي ڇڏيائين، جي هراد سڄي ڪامل ستن جي پناه ۾ هرگز نه اچن ها!

اسين ملڪيت موٽي ٿا ڇڏيون، اها چيٽري ڇڏائي وڌو سبق ڏيئي ڇڏيائين. انهيءَ مان به جي اسين نه سمجهيون ؟ جي ايترو ڏاڍي شين ۾ موهه ؟ لالچ وجهون، نه پوءِ اسين وڏا بيوقوف ؟ بيڪار آهيون. سڄي سائنس اسانجو انهيءَ ۾ ڪجهه نه حساب ڪتاب، ليڪچر ڏيڻو، ڇلڊي ڪڪڙو ڪري ڇڏار، جنهن لاءِ نه ڪيترا جنم وٺا پون ها! مٿي مرشد، اسان ڪي ڪجهه نه پنهنجي ويجهو آندو آهي. نه نه سنڌ مان اسين کيس هرگز ڳولي نه لهن ها!

اهي دنياڻي ڇڪر ۽ وڃ وارا مروتا، سڀ ٿوري وقت لاءِ آهن. طالب انهيءَ وڃ واري ٻروئي جي ڏک کان ڊڄندا آهن، نه مان ڪري نه پتون. انهيءَ ڪري هو ٻرينءَ جي بي پرواهين جو ڏاڍو خيال رکندا آهن. ڇڪياسوءَ کي پکيئي ڪندي پاڻ ۾ پڙ ۽ پاڙ رکڻو آهي. پاڙ به سٺو ۽ پاڙ به سٺو، پر سڀ کان مٿي انهيءَ جو ميل هٿ ڪهرجي يعني پاڙ ۽ پاڙ ٻئي ڪڏهن ڪهرجن نه پوءِ پڙا ٿي پارا

”پڙ مڇه پارا وڌا ٿول - من مڇه هڙي ٻرئي ٻول، سر ڏر چلبيءَ سڄي پار. ڏاڍي ڪري ڪري ڪري (محل ۱) يعني:- ٻار سهرور جو پاڙ ٿامار ٿرو آهي ۽ اسانجو عقل مڇه ۽ ٻڏي غلطي يعني گهٽ آهي. تنهنڪري آڃاڻو پيا وڌون ۽ ٻڪڙن. جڏهن مالڪ جي پڙ جو بوجس سر ٿي سهر، تڏهن سڄي صاحب جي مٿي مان گرمي جي گھٽ سمجهڻ ۾ ايندي. ”ڇرڇر پنهنجي چم ۾، پٽه پڙو جن،

اڙي ڪن ڪن، نه ڪانڌاڻين جو ڪوڏ ٻو.“ (شاهه جيڪي آڏو ۾ سگرور جو پڙ رکي، ٿام جو سمون ڪن ٿا، سي کڻي ٿو روئي ٿام جهڙن، نه نه اهي مرشد کي وطن ٿا.

اٿڻ سان، جي هو پياڻيءَ پاسي گهٽجي ويو ته پوءِ اها هڪ
ڪرڻ جي وڏي موت آهي. جيئن مٿي سوکيٽا ٻارڪي
اچي هيٺ ڪرندو. جڳياسو جيئن روحاني منزلن تي مٿس
ٿاڻين، توبه توبه، ڪندا ويا. انهيءَ ئي شاه صاحب فرمايو آهي
”ڪٿي به ڪنڊ بي اڳيان نٿو پوندڙ ٿڪا اٿي.“
سائين کي اهنڪار واري پڳتيءَ جي پرواهه نه آهي. هو
بي پرواهه بادشاهه آهي.

ٻانڌڻڙو آهي، جو پگھلڻ جي پاڻي تي پٺل رهي ۽ اٿندي
وهندي، مٿي جو پٽو ڪندو رهي ۽ پاڻو وڌائيندو رهي.
پاڻو ڪيترو به هجي پر جي ان سان گڏ پٽو نه آهي ته پوءِ جيو
دوڪي ۾ اچي ويندو. جيو تيار سان گڏ، توبه توبه به ڪندو
رهي ته، شل مينهنجي رهجي اچي.

مالڪ اٿي دٻالتا جو پندار آهي. لعل جا لطف به ڏاڍا
گهڻا آهن، پر سندس بي پرواهين کي به وسارڻ نه گهرجي.
هنکي بي پرواهين ضروري آهن، نه متان جڳياسوءَ جو پير
مين تي پڪو نه هجي ۽ سوکيم هو اهنڪار ۾ ڦولندجي نه
جي! انهن بي پرواهين ۾ راز رکيل آهن. مٿڙو سچو سنگر،
ڪل عقل آهي ۽ انسان جو عقل يعني چوڻيءَ ٻڌي وارو آهي.
هي ڪل عقل کي ڇا سمجهي سگهندو؟ هنجي بي پرواهيءَ
نه دٻالتا سمجهي آهي ۽ قرب ڀريل آهي. هنکي جڳياسوءَ
اون آهي. ڇا! اهو قرب نه آهي؟
مالڪ جو قرب ۽ دٻالتا زماني جي ڳالهين سان به لاڳو

آهي. اسانجوڻ ڏانهن، نه ڏٺيءَ اسانجا سنڌ جا گهر ڦرائي
۽ اٻان ديس نيڪالي ڏيئي ڇڏيائين وغيره. اسين آهيون
ل يعني ٿوريءَ سمجهه وارا ۽ اهو نٿا خيال ۾ آڻيون ته،
ڳالهه ۾ هٿائين اسان سان قرب ڪيو اٿائين. هن زندگيءَ

ٻرينءَ دستي ضرورت نه آهي ڇڏي.

اڏ ۽ ٻارُ مند کان وٺي لڳاڙيءَ تائين ڪرڻو آهي. سدالين
آواهه آواهه جي ٿورار ۾ جهڪواسوءَ جو ڪلهاڻ آهي. شاه صاحب
آرمار آهي، ”آواهه جي ٿالهر سان ٿري وٺا ٿو ٺاه.“

”آواهه آواهه هڪڙي لند ٿاڻي، لينجهه ٿري ڪرڇڻي ڇاڻي،
هر دم هتي هتي لند ٿورار، ٿورار ٿوري ڪڍ ڪا ٿار.“ (شاه)
آواهه آواهه هڪڙي، ٿڌي معافي، ٿڌي معافي ڇڏي، پنهنجي
آندو مان ڪهر هڪڙي، هر وقت ۽ هر دم مالڪ جو نام چڻم
وڌي اهو چڻم.

ڪرم مارڪ ۾ غلطيءَ جو ڊپ رهي ٿو نه متان! مون کان
بسي آڏي نه ٿي وڃي. اهو ضابطي (Discipline) جو مارڪ
آهي. ايڪو مارڪ ۾ بالڏيڙي کي اهو ڊپ ٿو رهي نه متان
سڙن ايندي، ڪا اوڻهڙ نه هڪڙي وهان ڪا مٿي لاءِ دانهن
ڪونه نه هڪڙي وهان، جهڙڪري هو مڃن نه موڙي ڇڏي!
ڪو ڊرواڻو ڇڏي ڇڏي سدالين ٻرينءَ ۾ ڪٽل هوندا

هوا ڪونه ڪارو، ڪچا لڻ اٿان لڪري، ٻئي پاسي ٺاهڻ
اڳا نه آڏوان ٻرينءَ وٽان ٺهڻ ٿيس، نه ٿو هي ڇا ڪيو؟ هڪي
ٿاڻو ڊپ ٿيو نه متان، الهيءَ پل هڪڙي، ٻين مڃن نه موڙي
وڃي. سو ٻڌندڙ ۽ ڌاريءَ وٽان وٺي ڪيائين نه هي مڃي
سڀا ڏسڻ ڏسڻ ڏسڻ ڏسڻ ڏسڻ ڏسڻ ڏسڻ ڏسڻ ڏسڻ ڏسڻ
ڪسي وقت سندس عرض اڳيو ۽ هو آيو تائين آندو ٿي رهيو.
ٿي اٿس جي ٻانهه آهي نه متان. سندس لڻ ٻئي پاسي نه

ٺاهڻ، سو ٿي ۴۵ سال ساندءِ اٿس جي ٻئي ٻڌي ڇڏي نه
سڏي، موڙي ساندءِ موند تالوڻا ٻئي نه مڃي نظر نه ٻري.
سو ٻڌي مارڪ ۾ مٿي هڪڙو تالوڻو ٿيو اٿس ۾ نه وٺو آهي!
ٿان مارڪ ۾ جهڪواسوءَ مٿان ۽ مٿان ڪري، هو ٻئي
ڪونه ڪونه مٿي ٿي ٿو ٿيو نه ٿيو ڪونه ٿو ٿي

هن ۽ ادب جي حد کان ٻاهر نڪرڻ جي جرئت نٿي
هو مات ۽ اچيو وڃي .

ڀؤ ۽ ڀاڙو (سبق ٻيو)

جيسين جيڙو شرار ڌاري آهي، تيسين هنڪي ٻانهپ
ٻولي ٻولي آهي، پوءِ هو ڪري ڪيڏي ۽ منزل جو صاحب
هجي . ڀؤ جنهنجو فقير ڏک ڪندا آهن، سو اهو ڀؤ نه آهي
جو شينهن، بگڙ جي ڏپ وارو ٿيندو آهي . پر اهو قرب
محبت ۽ ڀؤ ٿيندو آهي نه متان مٽڙو، منهن موڙي نه ڇڏي!
فقير انهيءَ ڳالهه جي اون ۽ ڏپ ڪندا آهن نه شل مرشد سان
دهجي اچي . هنجي منهن موڙ کان هو ڏاڍو ڊڄندا آهن .
هڪ فقير جي ڳالهه ڪندا آهن ته ڪنهن جڳياسوءَ کانئس
پڇيو، ”فقير سائين توهان جو سڄي عمر، محنتون ۽ جثائون
ڪري رهيا آهيو، سو ٻڌايو ته مالڪ وٽ قبول پيل آهيو يا
نه؟“ فقير چيس ته اهو سوال چئن مهينن کانپوءِ پڇي . چئن مهينن
پوءِ، فقير جو دنيا مان لاڏاڻي جو ڏينهن آيو . سوال ڪندڙ
پڇيو هو، ”گهرائي چيائين، ”تو کي ياد آهي آهي ته تون مون کان سوال
اسوءَ چيو، ”سائين! اهو جواب هو ۽ هيئن ئي قبول آهي.“
”فقير ورائيو ته، ”آڃا ڇهه مهينا ٿين ۽ وقت چو ڪين ٿي
واه ۽ اهو ڀؤ ٻئي ٿيو، نه متان انهيءَ عرصي ۾ مون
کا پيل نه ٿي وڃي ۽ مٽڙو ڏسي نه وڃي!“
”لطف صاحب جي ڳالهه ڪندا آهن ته هڪ دفعي
ٽن ڏينهن ڏسي چيو، ”تي روئي سڀڪا، تون
آهيو، پر نه وٽ پئجي، قبول پيل آهيو، پوءِ چو ٿا
سڳوري جواب ڏنو، ته برابر پر نه وٽ پئجي وڃي
هن به توبه آهي، ڌاري آهي نه متان پڇاڙيءَ جو

مالڪ کي نه اسان ڏٺو ڪونه آهي. پوءِ هجڻو ڏپ ڪرڻ
 اسان کي ٿيندو؟ مالڪ ستڪروءَ جي اندروسي ٿو. ڪامل مرشد
 مالڪ جو روپ آهي. تنهن ڪري ستڪروءَ سان ملڻ ڪري
 اسان به مالڪ جو خوف اچڻ لڳي ٿو، نه هو اسانجو اندر جو
 حال سڀ ڄاڻي ٿو. انهيءَ ڪري پنهنجن ڪرمن جو خوف
 ستائڻ لڳي ٿو. پوءِ اسان کي انهن ڪرمن کي دُور ڪرڻ جو
 ڏڪر ٿو ٿئي. تنهن کان پوءِ اسان انهن ڪرمن کان بچي نٿو
 ٿا ٿيڻ.

”ستڪر ملڻي پوءِ اچي - پتي ٻائي رنگ سٺو.“ (مجله ۳)
 ستڪر جي ڏپ ڪري اسان پنهنجي گندي همت ڇڏي
 ڪي ڇڏي ٿا ڏيڻ. مالڪ شيد آهي. ستڪرو شيد جي ڏاڍو
 وڻي، اسان کي شيد جي ڪمائيءَ جو ساڌن ڏئي ٿو. سڄي
 سنڪ ڪرڻ ۽ شيد جي ڪمائيءَ ڪرڻ سان، اسانجي دل به
 مالڪ جو خوف ڀڪو ٿي ٿو وڃي.

مالڪ جي پوءِ مان الڳ ٿاڻا آهن ۽ انهيءَ کانسواءِ ڪوبه
 ٻيو ساگر مان پار نٿو ٿئي سگهي! پوءِ مان ڀڳتي ٻڌا ٿي،
 شاعري ٿي اچي، شيد جي ظاهر ٿيڻ جو سامان ٿو ٿئي ۽ مالڪ
 اسانجي اندر به وڃي ٿو، وڌائي دُور ٿي ٿئي، ڄم جو خوف
 نٿو رهي ۽ مڪتي ٿي ملي.

”پيءُ به ڪو نه لنگهي پار - پيءُ پوءِ ڏاڪڻا پاء سٺو.“
 ٻنهي مالڪ جي پوءِ کانسواءِ ڪوبه سنسار ساگر پار نه ڪري
 سگهندو. جنهن کي مالڪ جو پوءِ آهي، تنهن کي اندر به مالڪ
 جو پيار ملي ٿو.

ستڪرو ٻيتر جي ميلاپ ڪري، ماڻهوءَ به پوءِ ٻڌا ٿو ٿئي
 ۽ انهيءَ جي پوءِ جي لاجواب حسن ۽ ڪشش ڪري دل به پيار
 به مٿو درد ٻڌا ٿو ٿئي ۽ هڪ عجيب پيار ٻولي ڏيک
 ڇو ڏيکجي ٿو وڃي. جڏهن سو ستڪروءَ جي سامهون ٿو اچي
 نه پوءِ، هڪ روح ۽ دل ڇڪڻو ٿا وڃن. پوءِ ۽ پاڻ جي محال

ڪري ويندو، اهوئي خيال هنڪي پرمارت جي طرف لڳائي ٿو. پاڻڪي نه سڃاڻڻ ۽ رات ڏينهن ڪنهن ۽ ٻين ۾ لڳو رهڻ، اهو پاڻڪي گهات ڪرڻو آهي. جنهنڪي مالڪ جو ڊپ هوندو آهي نه پوءِ هنڪي مهر لڳيو وڃي. هو نه خاموشيءَ ۾ رهي سگهيو ۽ نه ڪجهه چئي سگهي ٿو. ڀؤ ۽ پاڙ جي رنگ ۾ هو رنگجي هو پنهنجي پريتم کي فقط اکيون ٽڪڪائي ڏسندو رهي ٿو.

اهڙي پاڙ جا گهڻيئي فائدا آهن. انهي جي هٿ ڪري، جنم مرڻ جو خوف دُور ٿو ٿئي ۽ انهي ۾ پنهنجي خالڊان جو سڌارو ٿئي. دل مان وهم مٽي ٿا وڃن، هو نام کي ست ڪري سمجهي ٿو. نمر ٿا ۽ حامي انسان ۾ گهر ڪري ٿي وڃي ۽ سڄي پگتي هن ۾ پيدا ٿي ٿئي ۽ هنڪي پوءِ دنيا ڪوٺري ڏسڻ ۾ اچي ٿي.

ڄم جو ڊپ رهندو نه هر ٻين کان بچڻ جي ڪوشش ڪندو رهندو. مالڪ جي خوف کان سواءِ ڪوبه ڀوساگر مان پار نه ٿي سگهندو!

اهو ڀؤ ڪيئن پيدا ٿيندو؟ جنهن ٿي مالڪ جي دٻا هوندي آهي، انهي کي مالڪ جو هميشه خوف رهندو آهي. ماما جو آڙو وڏو ٿو ٿئي! دنيا ۾ هر ڪا شيءِ بداجندي ٿي رهي. دنيا ڪوڙي آهي پر، اسانجو من اها ڳالهه نٿو مڃي! جڏهن سڄي سائينءَ جي دٻا مهر سان، اسانڪي ڪو ڪامل گرو مليو ۽ انهي جي ست سنگ ڪري، انهي جي رنگ ۾ رنگجي وڃڻ کانپوءِ، هي ماما جو ڀردو ڀرو ٿو ٿئي نه پوءِ جيئو دنيا ۽ دنيا جي سامان کي ناسولت سمجهڻ لڳي ٿو ۽ انهيءَ کي دُور ڪرڻ جي هر ڪوشش ٿو ڪري. تڏهن هو مالڪ کي هر هنڌ موجود سمجهي ٿو ۽ اهڙيءَ طرح هنجي اندر ۾ مالڪ جو ڊپ بچي ٿو. هو پوءِ هنجي حڪم کي سمجهڻ جي ڪوشش ڪري ٿو.

جو روپ ئي وڃي ٿو. سڄي صاحب کانسواءِ ٻيو ڪير به نه آهي. جنهنجو ڊپ ڪرڻ چڱائي.

”دؤجا لاهي اور ڪر- ٿاڪا پؤ ڪري.“ (محلہ ۵)

ڊپ ڪنهنجو ٿو ٿئي؟ آلهي جو، جنهن جي حاضر ناظر هئڻ ۾ پڪو وشواس هجي. جنهن ۾ به وشواس يا يقين نه هوندو انهي جو ڊپ ڪرڻ ئي سگهندو. خوف ٽاهڻ ٿيندو، جڏهن ڪنهن هستيءَ تي پاڻ سان سدائين لڳاتار، گڏ هئڻ جو خيال رهيو. جڏهن خوف يا ڊپ ٿو ٿئي ته پوءِ دل ۽ دماغ آلهي جي ڳيري ۾ اچي ٿا وڃن.

سچو مالڪ هر هنڌ حاضر ناظر آهي. جيڪڏهن ڪنهن کي اندر ۾ مالڪ جو خوف هوندو، ته پوءِ هو هر دم مالڪ جي ياد ۾ رهيو. هو پوءِ ڪوبه ڀامپ يا گناهه جو ڪم نه ڪري سگهندو. اهڙيءَ طرح پؤ مان پاڻ پيدا ٿيڻ لڳي ٿو. مالڪ جي ياد ڪري ئي سڀ ڀڳتي پوڄا وغيره ڪئي وڃي.

برمارت کي حاصل ڪرڻ لاءِ، پؤ جي ذاتي ضرورت آهي. ڪوبه ڊپ ٿو ٿئي ته پوءِ آلهي کي دؤر ڪرڻ جي خواهش ٿي ٿئي. پنهنجي مقصد کي حاصل ڪرڻ لاءِ ڊپ، جهوپڪ جو ڪم ٿو ٿئي. انهيءَ ڪري مائٽو جلد واڌاري ڪرڻ ۾ وڌ وڌائي ٿو.

هر ڪو انسان پاڻ سان سواسن جي پوئجي لکائي کڻي ٿو اچي ۽ خبر نه آهي ته آهي ماه ڪڏهن ختم ٿيندا.

”ليکي ٿيري ساس گراس.“ (محلہ ۱)

هر ڪو ذهين، ڪلاڪ يا منٽ اسان کي موم جي وانجڻو آڻي رهيو آهي. هي انسان جو شرير هڪ ڪم ڪيتر آهي، جنهن ۾ هر ڪم ڪريو ۽ انهيءَ ۾ هو پاڻ کي سڃاڻي، مالڪ سان ملي هڪ ئي سگهيو. انسان کي اهو خوف ٿو رهي، ته جي هر شرير ڇڏڻ کان اڳ، پنهنجي مقصد کي حاصل نه ڪري سگهيو ته پوءِ، هنجو انساني چوٽو اڃا به پراڻ ٿي، هٿن مان

۾ اندر ۾ ابليس (شيطان) آهيون . پر ۾ دنيا جي جان ۽
زندگيءَ جو جوهر آهي . اهو پوئو ٿا ۽ سادگي جو سار يا نت
آهي . سنت مت ۾ تر، من ۽ ايمان سڀ پر ۾ مٿان قربان ڪرڻا
ٿا پون . هتي سر جو سانگو نه رکڻو آهي .

پر ۾ جي راه ۾ لوپ لالچ کي ڇڏڻو ٿو پوي ۽ صرف
سر جي ست ڏيئي، پر ۾ جو پيالو پي سگهجي ٿو .
”پر ۾ پيالا جو پيئي - سيس دکشنا دي ،

لوپي سيس نه دي سڪي - لام پر ۾ کالي .“

جيڪا رسائي سالن جا سال اڀياس ڪرڻ سان حاصل ٿئي .
ٿئي ، سا صرف هڪ گهڙيءَ ۾ سنت ستگروءَ جي رحمت
پري نظر سان پراپت ٿيو پوي . اها رحم جي نظر اسان تي
ڪيئن پوندي، جڏهن اسان جي اندر ۾ سچو پيار نه آهي ؟
پر ۾ هڪ قسم جي بجلي آهي، جا سڀ من جا ملين وڪار ،
اڃاين خيالن ۽ وهمن کي جلايو پسر ڪريو ڇڏي . پر ۾ آتما کي
پاڪ ۽ پوئو ڪري ، مٿن ۾ روحاني منزلون طئه ڪرائي ٿو .
”بن گر پربت نه اُڀجي پاڻي - منمڪ دُوجي پاء .“

گرو ارڄن صاحب جن فرمائين ٿا ته جيڪي ماڻهو پر ۾
جو مارڻ لڳا ڄاڻن، اهي بيوقوفن وانگر پيا پئڪن ۽ هو مالڪ
کي وساري، آخر ترڪ ۾ ٿا وڃن .

سنت مارڻ ۾ پر ۾ سان گڏ پيا به به ڏاڪا مالڪ وٽ
پهچڻ جا پڻ ۽ پاڻ آهن . سڀ ڪنهن کي ڪونه ڪو پڻ يا
ڊپ رهيو . دنيا ۾ انسان يا حيوان ڪوبه ڊپ کان بچيل
ڪونهي . رڳو سچو سائين يا مالڪ آهي جنهن کي ڪنهن جو
به پڻ ڪونهي، ڇاڪاڻ ته هو سڀ جو پيدا ڪندڙ آهي .

”اڳي ڪونهي پڻ ڪوئي - ڪرڻا ڪري ڪراوي سونئي .“
(مڃه ۱)

جنهن کي بي ڊپو ٿيو آهي نه پوءِ، هن کي ٿر پڻ جي ٿي
پوڄا ڪرڻ گهرجي . جنهن جو به لڳاتار خيال ڪجي ٿو، تنهن

”جس ٻار ڪير ٿي پايو،
 بنا ٻار ڪم هڪ نه آيو.“ (لسي صاحب)

* * * *

”جوکي جنگر ڇوڙا، منهنجي درويش،
 بنا ٻار پنهجي لهن. دل ٻي شگر ڏي.“ (ڪبير صاحب)

گهر ٻار، ڪاروبار يا حياتي جي ڪنهن نه ڪنهن ۾، ٻار
 جي وٺي کڻي ملايو، نه سڀ پاسي سڪ ۽ شڪلي ڦهلجي
 ويندي. ٻار مالا جي آڀاڻ سرشتي سان مجسم وڌو، ٻاڪڙا
 نه سڀ جهڙ ٻار جا حقدار آهن. هڪ ئي مالڪ سڀ جو
 ٻار بنا آهي ۽ اسين سڀ هن جا مالڪ آهيون. مالڪ سڀني
 کي ٻار ٿو ڪري، تڏهن واجب آهي ته اسين به سڀني کي
 ٻار ڪريون.

جڏهن سڄو ٻار بنا ٿو ٿئي، تڏهن اڻڪا، ٻالي ۽ شرم
 دل مان نڪري وڃن. سڄي ٻار وارن کي ڪڏهن به دل ۾
 سوڙهه ڪانه لهندي آهي. هو پاڻ کي لڪيل ۾ وجهي به
 ٻئي کي سڪ ڏيڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. اهائي ڪر پگڻي
 آهي، اهو ئي گروه جو سڄو ٻار آهي.

مالڪ يا مرشد نه ٻار جو پتلو آهي، سو پنهجي دٻا ۽
 دهر ٿو ڪري، نه ته سچ پچ اسين ٿو چيترو به لائق نه آهيون.
 هي بدن چنن جي ٻار ڪري اڏار ٿا ٿيون، سو انهي
 وجهي ويندو. جڏهن مومن ايندو تڏهن اسانجو ڪهڙو حال
 ٿيندو؟

”اڄ ڇيندو ره ٿئي - مڪ ۾ رهسڙ ڪسڙاس،

لڪ لڪ ٿي ڇو ڪو، جو دم دا ڪري وٺڙاس.“

يعني مومن وقت سڀ ڏسندي رهندي ويندو ۽ واپس
 ڪرڻ وجهندي اهو به رهندي ويندو. لڪن لڪن هن ڏانڊو
 کي آهن جو دم ٿي ٻروسو ٿو ڪري.

ٻاهران اسين وڏا ٿي پيا ٿيڻاري ڏيون، پر منهنجي

کٽي، سوکيٽا جي نظر کٽي، سُرُ استائين آهن جيسين آيو ۽
 اُهوڪار آهي. هي جڳياسو جي هن پار ڏانهن آچين، نه سرون
 جون جهوليون پري اچن.

جن سرون کي ساڻي نه ڪيو آهي ۽ استولتا جون عادتون
 نه ڇڏيون آهن، تن لاءِ هي پنڌ ڏکيو آهي. جو چاهي ته مان
 پرين ۽ جي پار هلائڻ نه پوءِ شرير جي سڪن مان هٽ ڪڍي. سُرُ
 اسانجي خردِي ٿا مٽين. هي الاهي عشق جو سؤدو سر ڏئي
 به هٽ اچي، نه به لاهو سستو ڇڏيو.

”پريان سندي پار جي، مڙ پئي مٺائي،
 ڪانهي ڪڙائي، چڪين جي چيٽ ڪري.“ (شاه پٺائي).
 يعني: مالڪ وٽان جيڪو به ڏک سک اچي، تنهن ۾ سڀ
 ڇڏائي آهي.

سچو پريم ۽ پاؤ

پرمات ۾ پريم، پکٽي، پاؤ ۽ ضروري آهن. بنا پريم
 جي آلسن جي، رڳو خشڪ روزا، نمازون، عبادتون، ورت ۽
 نير قلداڪ لٽا ٿين. هي خشڪ ۽ سڪل مارڻ، صرف لڙڪن
 سان ئي آڻو، نرم ۽ لسو ٿئي ٿو ۽ جڳياسوءَ کي جلدي منزل
 مقصد تي پهچائي ٿو. پريم بنا سڀ سڀ، ٽپ، گيان ۽ ڌيان
 پولا ۽ ڪوڪلا آهن. انهيءَ کان سواءِ انسان روحاني راز بنا رهجو
 وڃي ۽ مالڪ جو سچو پکٽي ۽ جو خزانو ٿيڻو پائي سگهي.

پريم بنا ٻلي ڪڍي هزارين سال عبادتون ۽ پراڻاڻون ڪريو،
 پر توهين سڄا سالڪ ڪين بڻجي سگهندا. جنهن کي عشق نه
 آهي تنهن مان خدا راضي نه آهي.

مالڪ پريم روپ آهي. God is Love تنهن ڪري مالڪ
 سان ملڻ جو آسان طريقو پريم آهي.

ٿئي، اهو هن جي اڀياس جو هڪ ضروري حصو يا الڳ آهي. جڏهن ماڻهوءَ ۾ دنيا جي ٻرين کان سڄي ثلث اهندي يا اهن کان هن جي دل کڻي ٿيندي، تڏهن ئي هي سچو ٻرمائڻي ٿي ٻرمائڻ ۾ لڳندو، پر هيءَ من اهڙو نه ٿيندو، جس ۽ لڙائڻو آهي، جو جي هو ڪيئي ڪيئي البار ڪري ۽ سر کائي نه وري اهڙو ڪم اڳتي ڪڏهن به نه ڪندس تڏهن نه هو ڪٿي جي به وانگر عرصي ڏيکاري ٿو رهي. من پهرين پيشي ڳالهه يا ڪم تي ثلث ڪندو آهي، پر ٿوري وقت کان پوءِ هو اهو ڪم وري ڪرڻ لاءِ تيار هوندو آهي. اها سچي ثلث نه آهي. سچي پيشاني يا السوس ڪرڻ سان من جي صفا ٿي ٿئي، پر جنهن کي پيشاءِ ڪرڻ ۾ ثلث ٿي اچي سر ڪوڙيا وڌو ملهن آهي.

سناري ماڻهوءَ جي ڪارروائي ڪم موجب ٿي ٿئي، مگر ٻرمائڻيءَ ۽ سچي گروهه جي شش جي ڪارروائيءَ ۾ گروهه جي مڙج ۽ ڌارا نه شامل ٿي ٿئي. جن تي اها گروهه جي دنيا آهي، اهن جي اندر جي صفا ٿي نه ٿيندي ٿي رهي. چئن ڌارا جيڪا اڻجي ديش کان اچي رهي آهي، اهيءَ کي مڙج جي ڌارا ڪري چولدا آهن.

”ڏکڻ منجيان سڪ - مون لڏا جهڙيون،

ڏورهندي کي ڏک - سوليان ٿيڻا سڄان.“ (سچل)

اچي سرور لک لهن جن سان مالڪ ياد ٿو پوي. اهن نه آهي نه مالڪ پهرين سڳي ڏئي، نه پوءِ سُر سڄن. مرڻ مهل هو اوهان کي پيشو ٿو ڪري، نه جيئن مرمه جو سرور سڄي وڃو. اهو چوڻ نه سائين اول سڳي ڏئي نه پوءِ، سرور سهنداسن، اهو آهي مالڪ کي مڙي حاب ڪرڻو. کيس اسانجي اڳيئي اون آهي. مالا کي ٻار جي گهٽ اون ۽ سبال رهندو آهي ڇا؟ پوءِ ٻار کي مالا لاءِ ڪي چوڻ لهي ٿو؟ منڙي اسان لاءِ ڇا ڪيو آهي! سڀ ڪيو اس، رڳي سڄي ڪري، وساه

تجربو ڪجهه به نه اٿس، نه پوءِ اهو سمجهڻ گهرجي ته هن ڪجهه به اڃا حاصل نه ڪيو آهي. يعني زبان سان چيو يا ڳالهه ٻڌي، رڳو سمجهڻ نه ڏک ۽ تڪليف ۾ ڦاٿو آهي، اهو گرو يا اهڙو آهي جهڙو بنديءَ تي رقم جمع آهي، پر هٿ ۾ ڪجهه به نٿو ٿي، مگر ڏک ۽ تڪليف جي حالت سهڻا هڪ ٻي ڳالهه آهي. اصل ڦاٿو ته انهيءَ آزمودي ۾ آهي. اهو جڏهن لسان کي ملندو، تڏهن ئي هو خوشيءَ سان چاهيندو ته مون کي ڏک ۽ تڪليف ٿئي! انهيءَ کان پوءِ ئي، هو دنيا جي سامان وڃائڻ ڪري ڪڏهن به ڏکي نه ٿيندو.

اٽي ڪمر ٻڌ، لوڇ نه لهين سهرين،

هو ٽائڻ جو هنڌ، ڏسين اکڙين سان. (سچل)

جڏهن دنيا جو سامان هن وقت نه آهي يا جڏهن هو دنيا کان ڏکي ٿو ٿئي، ته پوءِ هو ائين نه چوي ته دنيا کي گولي هڻي ڇڏيان ۽ مالڪ پاڻيهي منهنجي سيال ڪندو، اهو من جو وڏو ڏوڪو آهي ۽ اها هڪ بالڪل اڃائي ۽ بيهودي ڳالهه آهي ۽ ڇاڪاڻ ته اڃا هن جي اندر ۾ آسا ۽ خواهش پوري پيئي آهي. هن کي گهرجي ته پنهنجي اندر مان آسا، ترشنا ۽ دنيا جي پڌارڻن ۽ شين مان پنهنجو چمڪو ڪري ڇڏي. من جڏهن ڪنهن ڳالهه تي ڏکي ٿو ٿئي ته چوي ٿو ته، مان درياءُ ۾ ٻڏي مران يا هي ڪريان يا هو ڪريان. اصل ۾ اها سڀ من جي چترائي آهي. حقيقت ۾ هن ۾ برداشت يا سهڻا جي شڪت جي ڪمي آهي، مالڪ کي هنجي اندر جي سچي حال جي سڀ خبر آهي ته، ڪٿي ڪٿي هي ٻڌڻ ۾ ڦاٿو پيو آهي. گرو آهستي آهستي هن جا سڀ ٻڌڻ ٽوڙيندو ويندو. اهو سڀ ٽڪڙ ۽ جلد بازيءَ جو ڪم نه آهي پر اهو سڀ ٽاري ٽاري ٿيندو.

سچيءَ ڳالهه جو مطلب هي آهي ته ڏک ۽ تڪليف ۾

ڦاٿو آهي. هن جي ڏک ۾ جيڪو آزمودو ۽ تجربو ٿو

مؤلفي ۽ رواجي ڪاڏي پيئي جي سامان ڪاٺيا، ٻيو سب
سامان ڪم جو نه آهي. ائين سمجهي جي جو سامان ڪم ۽
جتن ڪري ٿو ۽ سب مالڪ جي پنج ٿي ڇڏيندو ته ٻيو ڏو
ڪجهن ٿي دنيا جي دڪن کان ڇڏيو ۽ ٻيو هن کي دنيا جي
دڪن جو ڪوڊ ڀڙ نه ٿيندو.

ائين نه آهي ته هميشه ايتري مانيءَ کي نه ۽ ڪلڻ
ٿي ٿئي ۽ دنيا جو ڪجهه نه سامان هن کي ٿي ٿئي. جيڪو
ضروري سامان آهي، سو نه هن کي ٿي ٿئي، پر جيڪو نه
سامان هن کي پرمات ۾ ٿي ٿئي، سو مالڪ هن کان
ڪسي ٿو وٺي يا اصل هن کي ٿي ٿئي.

پڳت چون ٿا ته:-
صاحب انا مانگيون، ۽ ۾ ڪتب ساز،

مٿن پي ٻوڙا ٿا رهن، ته ته ٻوڙا جا به.
يعني مالڪ مان ٿو ٿاڻ ايترو ٿي ٿئي، جنهن ۾ منهنجو
۽ سب ٻڌجي آهي ۽ مان به نڪر نه ٿو ٿئي ۽ جيڪو نه ساز
مون وٽ آهي، سو به نڪر نه وڃي.

جوت جو مطلب اهو آهي ته هن کي نه ۽ ڪلڻ ٿو وٺي.
الهي ۽ مان هن کي ڇڏائڻ لاءِ ڪجهه نه ۽ ڪلڻ ٿو وٺي.
الهي ۽ ڳالهه کي بنگل فچ ڏي ڪلڻ گهرجي.

سڄي تلاشيءَ کي دنيا جي آڻ ۽ خواهش نه هئڻ گهرجي
۽ هن جو دنيا جي شين ۽ سامان مان ڪم ڪرڻ هئڻ گهرجي.
مالڪ ايتري مانيءَ جا آهستي آهستي ٻڌڻ ٿو وٺي، اهو
ڪم ڪم نه آهي پر اهو ٿو وٺي ته ٿي ٿئي.

الهيءَ جو مطلب اهو آهي ته نه ۽ ڪلڻ ٿو وٺي، ڦاٽو آهي
۽ الهيءَ ڳالهه جو ٽڪرو ۽ آزمودو، هڪ وڏي ۽ ضروري شي
آهي. اها ڳالهه هڪ ڪم جو آڻاس، يعني ٿي ڪارروائي
هن آهي. جيڪڏهن ڪنهن کي ڪم ۽ سمجهه آهي پر

ڪم آهي يا رڳو هن جون ڳالهيون ٻڌل آهي.

جڏهن جيءَ تي مالڪ ڏيا ٿو ڪري، تڏهن هن
تڪليف ۽ حادثا ٿو ڏئي، انهيءَ ۾ انسان کي پنهنجي
جو نتيجو معلوم ٿو ٿئي، ته ڪيتري قدر هنجڻا ٻڌن
آهن ۽ ڊڪ ۽ تڪليف جيڪا هن کي آهي سا هو خوش
انهيءَ وقت سڀي ٿو يا نه؟ اها ئي هن جي سچي آ
آهي! ڊڪ ۽ تڪليف کان سواءِ، انسان جو اڀياس مڪم
۽ من ۾ صفائي ايندي. جڏهن هيءَ من مان مٿل نڪر
هي دنيا کان آڄو ٿيندو ۽ هن ۾ مالڪ جي دٻش وڃي
سچي چاهه ٿيندي. انهيءَ ڪري مالڪ ڏيا ڪري، جي
ڊڪ ۽ مصيبت ٿو ڏئي. جيڪي وڏا ڀاڳي جيءَ آهن انهن
گڏوگڏ ٻرھ ۽ ٿڌ ٻه ٿو ڏئي. پر اهڙا وڏا ڀاڳي وري هون
آهن جن ۾ مالڪ لاءِ ٻرھ ۽ ٿڌ هوندي آهي. اهڙن ماڻهن
جو ٿو ڪم راس ٿي ويو.
اصل ۾ ماڻهوءَ کي جيڪو ڊڪ ٿو ٿئي سو اڪثر عزت ۽
وڏائيءَ جو آهي.

هي سهانگا سڪ، جي ساري عالم آيا،
ڏور مهاڻا ڏک، جي ور ٿا ورھ ورائين. (سچل)
دنيا جا سڪ سستا آهن. پر مالڪ جي ٻرھ جا ڏک مهاڻا
۽ پري آهن جي هنجو ڪم راس ڪندا.
جڏهن انسان کي سمجهه ٿي اچي ته ڊڪ ۽ تڪليف ۾
فائدو آهي، تڏهن ڊڪ وقت جيڪا هن کي قدر ٿي چوڻ
ٿي لڳي، سا هنجي. ٻڌن کي ڏوڏو ٿي ڏئي. مان يا وڏائيءَ
جي تڪليف معنيٰ ته دنيا جي سامان جو نه هئڻ، انهيءَ دنوي
سامان وغيره جتي نه هئڻ جي خيال کي انسان سولو هٿائي
سگهي ٿو. اهڙو تڏهن ٿيندو، جڏهن ڪنهن کي اهو سمجهه ۾
ٿي وڃي ته هن دنيا جو جيڪو به سامان يا مان وڏائي آهي
و سڀ بي جاءِ ۽ ناشوان آهي يعني ته دنيا جو سامان سواءِ

پرمات ۾ دڪ تڪليف ديا آهي

هن دنيا ۾ انسان کي دڪ ۽ سڪ ٿئي ملل آهن. سڀ ڄڻو سڪ جي چاهه رکڻ ٿا، مگر دڪ جو هئڻن عن مالڪ جي ديا آهي.

ڏک سڪن جي سولين - ڳوڙن يا سڪ ڏکڻ ڏي. (شاه)
 دڪ ڪرڻي انسان چڻي ٿو، مصيبت ۽ رنج ديا آهن.
 مصيبت ملل انسان ۾، انهيءَ کي ٿارڻ جي شڪتي پيدا ٿي
 ٿئي ۽ انهيءَ ۾ هن کي دنيا جي اصلي ۽ سچي حالت معلوم
 ٿي ٿئي، ان جو دڪدالڪ حال ڏسي مائهو ڪي دنيا لاءِ
 ثروت پيدا ٿي ٿئي، تنهن ڪالهه ٿي مالڪ جي ديش وڃڻ
 جي هن جي آندو ۾ سچي چاهه پيدا ٿي ٿئي. تنهن ڪري
 جنهن ٿي مالڪ ديا ٿو ڪري، انهيءَ لاءِ هر آهي سڀني حالت
 پيدا ڪري، هن جي من ۾ ڪٿائي پيدا ٿو ڪري ۽ هن کي
 اهڙيءَ طرح دنيا جي شين ۽ پوکڻ کان هٽائي ٿو.

هنڌ عجائب پوکڻ جو - سي پوکڻ

انهيءَ ڏٺاڻ ڏرڻ - آهي قدر ڪيچ ڏي. (شاه صاحب)
 مالڪ وٽ پوکڻ جو عجب هنڌ آهي، جو پوکڻ سان نه
 ٿيندو آهي پر سڀيءَ سان ٿيندو آهي. اهو ئي هنڌ ڪيچ ۾
 يعني مالڪ جي درگاهه ۾ پوکڻ ٿيندو.

جيڪڏهن ڪو شخص اڀياس نه ٿو ڪري، پر جي هو
 آهي سڀني حالت مان آڃا نه لڳيڻو آهي، نه سوچيڻو نه هن
 جو اڀياس آڃا ڪچر آهي. انهيءَ تجربي جو اصل مطلب هن
 ۾ دنيا لاءِ ثروت يا ڪٿائي پيدا ڪرڻ جو آهي، سو چئبو نه
 آڃا هن ۾ پيدا ڪرڻ ٿو آهي. بلڪه هر انهيءَ آزمودن ٻا،
 اڀياس ۾ ٿورو ڪيترو آند حاصل ڪري، ڪجهه ڪٿائي ٻاڻ
 کان ٻڌي ٿو وڃي. انهيءَ مان ظاهر آهي نه دڪ ۽ تڪليف،
 مصيبت ۽ آهي سڀني حالت جو هئڻ بلڪل ضروري آهي.

مالڪ جي مڙج ۾ ڀرمارئيءَ جي واسطي جيڪا ٺاندي واري ڦالھ هوندي سا ٿيندي، پوءِ کڻي اهو ڪم ٻاهران ڏسڻ ۾ آيو اچي، پر انهيءَ ۾ جيو جو ڀرمارئي لاپ ضرور هوندو. آلا! ڏاهي ۾ ٿيان - ڏاهيون ڏک ڏسن، مون سين مون ڀرين ۽ پورائيءَ ۾ پال ڪيا.

يعني شان مان ڏاهي ۽ عمل واري نه ٿيان. ڏاهيون ئي ڏک ٿيون ڏسن، مولتي نه مالڪ منهنجي اڳجهائيءَ ۾ ئي وڌيون مهر ٻاليون ڪيون آهن.

دنيا ۾ سنت مت کان سواءِ، ٻي ڪا به مت نه آهي، جنهن دستي من ڪي چومت لڳي. پر هي جيو انهيءَ ۾ گهرائجي ٿو وڃي. جي هو گهرائجي نه وڃي ۽ مالڪ جي مڙج ۾ رهي، اهو خيال ڪري نه ٻڌن ٿا ڪالواءِ هن جو ڪارج نه بڻبو، نه پوءِ هن جي من جي صفائي جلد ممڪن ٿي سگهي ٿي، پر جيڪو گهرائجي وڃي ۽ برداشت نه ڪري سگهيو، نه پوءِ هن جي من جي صفائي آهستي آهستي ڪئي ويندي. ڀرائي ڏمائي ۾ ماڻهو اڻسور جي وڃهه هئا ۽ هنن ۾ گهڻو وڙاڻو هئو ۽ هو گهڻو ڪشت ۽ اڪليف برداشت ڪري ٿي سگهيا، پر هن وقت جيون جي حالت تمام لازڪ آهي هنن ۾ اڪي اڳئين وانگر ڪو وڙاڻو آهي ۽ اڪي هنن ۾ اڪليف سڻو جي ڪا قوت آهي. انهيءَ ڪري هن وقت ستن ڀر ٿويءَ تي اهڙي مڙج پکيڙي آهي، جيئن جيو بنا کڻي ۽ اڪليف جي، سولائي سان سنت مت ۾ شامل ٿين ۽ سندن من جي صفائي ٿئي.

ڪري رهيو آهي. وڏي ۾ وڏيون مصيبتون، ٻاهران مٿان ئي
ٿارو ٻڌي جهنگلي سڌ انسان کي ٿئي پوي.

سچو مالڪ اهو ئي آهي، جنهن پنهنجو ڀل ۽ طاقت من
مان هٽائي، سچي مالڪ جو آسرو ورتو آهي ۽ جيڪر به دڪ
سڪ هن وقت اچي ٿو، تنهن کي شڪ سمان سمجهي مالڪ
جي ڇرلن جو هر آڌار وٺي ٿو.

”سڪ دڪ ڊولو سر ڪر ڄالو، اور مان ايمالا،

هر ڪ سو ڪ ئي رهي آئينا، تن چڪ لڌ پڇالا.“

جيڪر سڪ دڪ، مار ۽ بي عزتي هڪ ڪري سمجهي ٿو
۽ هڪي موشن يا غم هڪ مثل آهي، تنهن ئي هن دنيا ۾
اچڻ جو مطلب سمجهيو آهي.

جڏهن ڪڪر گجگوڙ ٿا ڪن يا اولاد ٺاهڻ لڳا ٿا،
طوفان ٿو اچي يا ڪا پٺاڪ ڪل سامهون نظر ٿي اچي، ته
ڪيئن نه ٻالڪ پنهنجي ماءُ جي گرد ۾ وهي ٿو وهي ۽ هن
کي پنهنجي ٿو پوي. اهڙيءَ طرح جيڪڏهن ٻار مارئيءَ کي
ڪا آفت اچي پوي، ته هن کي گهرجي ته پنهنجي اندر ۾
مالڪ جي ڇرلن يعني جنهن ڌارا کي جنهن ٻڌي پوي. انهيءَ جو
اهو مطلب نه آهي ته ڪو ٻاهران مصيبت کي روڪڻ جو هر
ضروري جنهن ٻڌي ٿو. بلڪ جو دليري جنهن آهي سو
ضرور ڪرڻ گهرجي، لڪن اندر ۾ ٻروسو اهو ئي رکي، ته
ڪرڻ ڪرائڻ وارو سڀ مالڪ پاڻ آهي ۽ غنيمي بيٺڪا مڻج
طولدي ائين ئي ٿين. جنهن يا ڪوشش مالڪ جي مڻج جي
ڪارروائي ظاهر ڪرڻ جو هڪ رستو آهي. جيڪڏهن ڪو
کلي ٻڌي ته هن جي ڪيڙي ضرور آهي؟ مالڪ جي
مڻج يا لٽي پنهنجي ڪارروائي ڪندي، ته اها هن جي هڪ
وڏي ڀل آهي. ڇاڪاڻ ته مالڪ اندر ۾ گهٽ آهي ۽ انهيءَ
ڪري هر چاهي ٿو ته هن جي ڪارروائي ۾ گهٽ رهي ۽
ظاهر ٿيڻ ۾ نه اچي.

پرمارٽيءَ کي مالڪ جي

مؤج ۾ رهڻ گهرجي

انسان کي آرام يا تڪليف جيڪا به اچي، تنهن کي مالڪ جي مؤج سمجهي، برداشت ڪرڻ گهرجي. جيڪڏهن مالڪ باهه ۾ ساڙي يا پٺاڙ تان هيٺ ڪيرائي يعني دنيا ۾ ڏک ڏئي يا شاهوڪاريءَ مان غريبي ڏئي، يا ڪنهن وڏي عهدي تان هيٺ لاهي، مطلب ته جيڪا به حالت اچي انهيءَ ۾ خوشيءَ سان رهڻ گهرجي.

جيڪي ڏلائون سو سڀ صحت،

نه ڇڏڻ آزار ان کي نڪي مصيبت. (شاهه)

يعني جيڪي مالڪ ڏئي تنهن ۾ ڀلو آهي، انهيءَ کي آزار يا مصيبت نه ڪري سمجهو.

جڏهن اهڙيءَ طرح پرمارٽيءَ جي ورڻي ٿيندي، تڏهن ئي هن جو چت پرسن ۽ خوش رهندو، ڳوٺا هن جو سڄو ٻار هن جي مٿي تان لهي ويندو. جنهن جي اهڙي حالت آهي، اهو ئي سڄو مالڪ جو داس آهي. هن کي پوءِ خبر پوندي ته ڪهڙيءَ طرح نه مالڪ هن جي ڀل ڀل سنڀال اڻهي رهيو آهي. سڄو ڪڇ صبر، مٿي خيال کڙو رهين،

ڪينو ۽ ڪفر، پري ڪرڻ ڀاڻ کون. (سچل)

ڏسو ته ماءُ ٻار جي ڪيئن نه سنڀال ٿي ڪري. ٿڌي هوا لڳي ته هن کي ڀڪي ٿي، جي گرمي ٿي ٿئي ته هن کي وڇڻو ٿي هڻي. هوءَ پنهنجي ننڍ ۽ آرام جو ڪجهه به خيال نٿي ڪري ۽ هر وقت ٻار جي سنڀال ڪندي رهي ٿي. جيڪڏهن ٻار جي بدن تي ڪو جيت ٿر وڃي، ته هڪدم اهو پري ڪري ٿي ڇڏي، جنهن جي خبر ٻار کي به نٿي پوي. اهڙيءَ طرح مالڪ پنهنجي ٻار جي سنڀال ۽ رکڻا برابر

کاڌا. پر هي مالڪ! منهنجو نقش نام تي امر پڌو وارو آهي.
 ”دي دي ليڙ دوال آساري، پسندو ڪي ٺاهري،
 سڄي سڄي نه ديهي ڪيئي، اڏجاڻي سڀ مهري،
 سوئن لنگا، سوئن ماڙي، سنهيءَ ڪسيءَ نه ڪيري.“
 دل ٻا جا ماڻهو پڙه يا بهاد مڙي ڪاڻي، پتيون لهرائي
 محل ماڙيون ٿا لهرائن. پر آخر اهي سڀ ماڻه ڪي ٺاهري
 لهندا. ماڻهو ماڻا ملڪيت ڪئي ڪري، ڏرو به ڪنهنڪي
 ڏيئي دان پنج ٿا ڪن. اهي اڳيالي هيو سمجهن ٿا ته سڀ
 مال ملڪيت آسانجي آهي. راول جنهنجي سولي لنگا هئي،
 سولا سندو محل ماڙيون هون، سي به هنج ٿا ٿيا. اي دليا جا
 لوڪو! توهين لائين سمجهو نه دل ٻا جا سڀ پدارت ڪنهن
 جا به نه آهن.

”سڀ مردن من اڃاڻا، هوڻ نسيءَ ڪا پالا.“
 هي مردن اڳيالي جيڙا ٻڌ نه جيڪي مالڪ کي وٺي ٿو
 سولي ٿئي ٿو.

”شاهه همارا لاڪر ٻارا، هر لڪي وٺجاري،
 جيءَ بند سڀ راس نسيءَ ڪي، مار آبي جيولي.“
 منهنجو مالڪ وڏو سيد آهي. اسين سڀ هنج واپاري
 آهيون. اسانجا جيو آلمانون ۽ شير سڀ هن جي ملڪيت ۽
 لڄي آهن. جيئن کي وٺي منهنجي هو ماري ۽ جتاري ٿو.

پرمارئيءَ کي مالڪ جي

مؤج ۾ رهڻ گهرجي

انسان کي آرام يا تڪليف جيڪا به اچي، تنهن کي مالڪ
مؤج سمجهي، برداشت ڪرڻ گهرجي. جيڪڏهن مالڪ
سارڙي يا پهاڙ تان هيٺ ڪيرائي يعني دنيا ۾ ڏک
يا شاهوڪاريءَ مان غريبي ڏئي، يا ڪنهن وڏي عهدي
تان هيٺ لاهي، مطلب ته جيڪا به حالت اچي الهيءَ ۾
خوشيءَ سان رهڻ گهرجي.

جيڪي ڏٺائون سو سڀ صحت،
نه چٽ آزار ان کي لکي مصيبت. (شاه)
يعني جيڪي مالڪ ڏئي تنهن ۾ ڀلو آهي، انهيءَ کي آزار
يا مصيبت نه ڪري سمجه.

جڏهن اهڙيءَ طرح پرمارئيءَ جي ور ٿي ٿيندي، تڏهن
ٿي هن جو چٽ پرسن ۽ خوش رهندو، ڳوٺا هن جو سڄو ٻار
هن جي مٿي تان لهي ويندو، جنهن جي اهڙي حالت آهي،
اهو ئي سڄو مالڪ جو داس آهي. هن کي پوءِ خبر پوندي ته
ڪهڙيءَ طرح نه مالڪ هن جي پل پل سنڀالائي رهيو آهي.
سڄو ڪڇ صبر، مٿي خيال ڪڙو رهين،
ڪينو ۽ ڪفر، پري ڪرڻ پاڻ کون. (سچل)

ڏسو ته ماءُ ٻار جي ڪيئن نه سنڀال ٿي ڪري. ٿڌي هوا
لڳي ته هن کي ڀڪي ٿي، جي گرمي ٿي ٿئي ته هن کي
وڇڙو ٿي هڻي. هوءَ پنهنجي ننڍڙي آرام جو ڪجهه به خيال
نٿي ڪري ۽ هر وقت ٻار جي سنڀال ڪندي رهي ٿي.
جيڪڏهن ٻار جي بدن تي ڪو جيت ٿو وهي، ته هڪدم
اهو پري ڪري ٿي ڇڏي، جنهن جي خبر ٻار کي به نٿي
پوي. اهڙيءَ طرح مالڪ پنهنجي ٻار جي سنڀال ۽ رکشا بابت

کاڌا. پر هي مالڪ! منهنجو شڪار ۾ ٿي آيو پر ڏيڻ وارو آهي.
 ”دي دي ليڙو دوال آساري، پسمندر ڪي ٿا پري،
 سونڀر سڀ ٿا ڏيئي ڪهي، اٿڻ ڄاڻي سڀ ميري،
 دل ٻا جا ماڻهو پڙه يا بنياد مڃي ڪسيءَ ٿا ڪيري.“
 محل ماڙيون ٿا لهرائين. پر آخر اهي سڀ حاڪم هي ٿا پري
 ڳهندا. ماڻهو مائا ملڪيت ڪئي ڪري، ڏرو به ڪنهنڪي
 ڏيئي ڏان پڻ ٿا ڪن. اهي آڳاٽي جو سوچين ٿا، سڀ
 مال ملڪيت آسانجي آهي. راوڻ جنهنجي سولي لڪا هئي،
 سولا سندر محل ماڙيون هوا، سي به هجا ٿا ٿيا. اي دل ٻا جا
 لوڪو! توهن ائين سمجهو ته دل ٻا جا سڀ پدارت ڪنهن
 جا به ٿا آهن.

”سڀ مورڪ من اڃاڻا، هوڪ نسيءَ ڪا پاڻا.“
 هي مورڪ آڳاٽي جهڙا ٻڌ ته جيڪي مالڪ ڪي وٺي ٿو.
 سولي ٿي ٿو.

”شاهه همارا لاڪر پارا، هر لڪي وٺاري،
 جيئن ٻڌ سڀ راس نسيءَ ڪي، مار آبي جهولي.“
 منهنجو مالڪ وڏو سٺو آهي. ائين سڀ هجا واپاري
 جهڙن. آسانجا جهڙو آڻائون ۽ شين سڀ هن جي ملڪيت ۽
 لڃي آهن. جنهن ڪي وٺي ٿينڪي هو ماري ۽ جاري ٿو.

پرمارٽيءَ کي مالڪ جي

م-ؤج ۾ رهڻ گهرجي

انسان کي آرام يا تڪليف جيڪا به اچي، تنهن کي مالڪ جي مٿج سمجهي، برداشت ڪرڻ گهرجي. جيڪڏهن مالڪ باهه ۾ ساڙي يا پهاڙ مان هيٺ ڪيرائي يعني دنيا ۾ ڏک ڏئي يا شاهوڪاريءَ مان غريبي ڏئي، يا ڪنهن وڏي عهدي تان هيٺ لاهي، مطلب ته جيڪا به حالت اچي انهيءَ ۾ خوشيءَ سان رهڻ گهرجي.

جيڪي ڏٺائون سو سڀ صحت،
نه ڇڻه آزار ان کي لکي مصيبت. (شاهه)
يعني جيڪي مالڪ ڏئي تنهن ۾ ڀلو آهي، انهيءَ کي آزار يا مصيبت نه ڪري سمجهو.

جڏهن اهڙيءَ طرح پرمارٽيءَ جي ور ٿي ٿيندي، تڏهن ئي هن جو چت پرسن ۽ خوش رهندو، ڳوٺا هن جو سچو ٻاڻ هن جي مٿي تان لهي ويندو. جنهن جي اهڙي حالت آهي اهو ئي سچو مالڪ جو داس آهي. هن کي پوءِ خبر پوندي ڪهڙيءَ طرح نه مالڪ هن جي پل پل سنڀال اچي رهيو آهي سچو ڪم صبر، مٿي خيال ڪڙو رهين،
ڪينو ۽ ڪفر، پري ڪرڻ پاڻ کون. (سچل)

ڏسو ته ماءُ ٻار جي ڪيئن نه سنڀال ٿي ڪري. تڏي ه لڳي ته هن کي ڀڄي ٿي، جي گرمي ٿي ٿئي ته هن کي وڇو ٿي هڻي. هوءَ پنهنجي ننڍ ۽ آرام جو ڪجهه به خبر نٿي ڪري ۽ هر وقت ٻار جي سنڀال ڪندي رهي ٿي جيڪڏهن ٻار جي بدن تي ڪو جيت ٿيو وڃي، ته هڪ اهو پري ڪري ٿي ڇڏي، جنهن جي خبر ٻار کي به پوي. اهڙيءَ طرح مالڪ پنهنجي ٻار جي سنڀال ۽ رکشا

انهي جو ديهه ٿي جواب ڏئي، ”هي جيو آتما! تون به رڳو
 استري ٿو نڪين ۽ چوري ۽ ٻراڻي ٿو ڪرين.“ لاهڙ ٻڌي
 جيو آتما چوي ٿي ”هي ديهه! جڏهن تومن جيو آتما هلي
 ويندو، تڏهن تون پتي ۽ ڇڏيل ۽ ڌڪاريل استريءَ وانگر
 ڇڏجي ويندين ۽ يعني تنهنجي مٿل شرير جو ڪير به آدر نه
 ڪندو!“

”تون ڪاٺيا رهيته سمنتر، تڏ ڪيا ڪر ڪاٺيا؟
 ڪر چوري ميءَ جا ڪڇ ليٽا، نا من ڀلا ڀاڻيا،
 هٿ نه سڀا، ٻاٽ نه ڀوڻي، اهلا جمر گواڻيا.“
 ”هي ديهه! هن سڀني جي سنسار ۾ رهي، ٿو ڪهڙو
 چڱو ڪم ڪيو؟“ نه ديهه ٿي جواب ڏئي، ”هي جيو!
 جڏهن لڳي ۽ چوري ڪري، مان ٿو وٽ ڪجهه کڻي ايندي
 هيس، تڏهن اهو سڀ تنهنجي من کي وڻندو هو. مون تنهنجي
 سنگت ۾ رهي، هن لوڪ ۽ ٻرلوڪ ۾ مون پنهنجي عزت
 وڃائي ڇڏي. اهڙيءَ طرح مون منهنجي جمر برباد ڪري
 ڇڏيو.“

”هه ڪري ڏهيلي هوڻي، بابا ڏانڪ ميري ٻاٽ نه پوڄي ڪوئي.
 گرو نانڪ صاحب جن فرمائين ٿا ته ديهه بلڪل ڊکي ٿي
 چوڻي:- ”هي جيو! هاڻي تنهنجي وچوڙي (موت) کانپوءِ
 منهنجي ڪير به ڳالهه نٿو ٻڌي. مان ڏاڍي ڊکي آهيان.“
 گرو صاحب جن اهو اُپديش ڪري هاڻي سمجهائين ٿا ته:-
 ”لاڙي، ٽرڪي، سونا رڀا، ڪپڙ ڪيري پارا،
 ڪسهي نال نه چلي، نانڪ جهڙ جهڙ پئي گوارا،
 ڪوڙا ميرا، منهن سڀ ڪڇ چاڪيا، اڪ اُمرت نام لمارا.“

ٽرڪي گهوڙا (موٽر وغيره) سون، چاندي ۽ ڪپڙن جا
 ڀڳ، اهي ڪنهن سان به سنگ نه هليدا. گرو صاحب جن
 فرمائين ٿا، ”هي مورڪ انسان! تون انهن ڪوڙن پدارتن ۾
 قاسي مرن ٿو.“ وڌيڪ فرمائين ٿا، ”مصريون، ميوا مون سڀ

ڪاها! مون توکي لائڻ وٺندو ڏلو، جيئن ڏرڻيءَ لاءِ
 آزمائدي آهي. يعني تون چوراسي لک جوهن م ڏک
 کائين. شاه صاحب فرمايو آهي:-
 (پروان)

”تالي دي تالي، دٻا دم نه هڪڙو
 تي لوڙها لڻ سڀ، جوڙهندءِ جالي،
 ڪوڏرءِ ڪالي، آهي سر سڪون.“

”سڻ سڻ سڻ هماري،
 سگرت ڪٿا رهي مري جيئندڙي،
 پڙ نه آهي واري.“

دٻه ٻي آيا کي چوي ته ”آڙي آيا، منهنجي سڀا ۾
 نهيا سگرت جا ڪم يعني ٿام جو سمون، ٿوسان سڀ
 دهندي. منهنجي چولو موٽي ڪم ملندو.“
 (پروان)

”پر لاڙو وڃي ڪڙي ڪندن ڳالهيڙي،
 جاهي ماضي موٽيا، ڏر ڏي ڏيئي،
 خبر نه پئي، ته ڏيڄ ڏالون ڪيترو.“ (شاه)
 ”هي انسان! ڏل مٽيءَ جي گير ڏويي شوهر وڃي،
 تون ڪيڙيون ڳالهيون ٿو ڪرين! موت ڪالو نه منهنجي دٻه
 وڃي ڪال جي ڪنوار جو مڙه ڪٿي، سائڻ م ساڙي ايندا.
 هر ڪال پوندي ته تون لڳيءَ پڌيءَ جو ڪيترو ڏاڍو، پاڻ
 ن ڪٿي وٺين.“

”هه ته آکاڻي مري ڪاٿيا، تون سڻ سڻ هماري،
 لندا چندا ڪم اسرائيلي، جهولي لاهاري،
 بل پراڻي جو هيءَ جڙي، ڪم چوري پر لاري،
 مس چليا تون پڇي رهي، اڀه چتر هر ٿيو ناري.“
 ”تي چوي، هي منهنجي ڪاها! تون منهنجي سڀا
 پراڻي لندا، ساراه ڪري، ڪوڙيون چاهيون ٿي هڻين.“

هه لاشو (۲) ڪالي = لاش جي مان ٿي هڻڻ.

آجائي ٿي وڃي، ڇاڪاڻ ته نام ستگروءَ جي وس آهي. جيڪو
ستگروءَ جي شرن ۾ ايندو، تنهنڪي نام ۽ نام باقي ملندا.
جهڙيءَ طرح لڏون لڏون ڇوڙ سان، لڏون ڪين اچي اسان
جي وات ۾ پوندو. “Spirituality cannot be taught but

caught.” ڪروڙن جڳن پڙهڻ ۽ ويچارڻ ۽ پستڪن جي
پوڄا ڪرڻ سان، اسانڪي ڪڏهن به آتما جو اندريون گيان
نه ٿي سگهندو. سنت ستگرو، سچ ۽ گيان جو خزانو آهي ۽
پڳتيءَ جو چشمو آهي. هو جيون ڪي سچيءَ راهه ٿان وٺي،
ڌر ڌار پهچائڻ لاءِ سمрт آهي. هو ڏسڻ ۾ ٻاهران انسان آهي
۽ انسان وانگر ڳالهائي ٿو، پر سچ پچ هو خود مالڪ پاڻ آهي.
آڏوري گروءَ مان سچو پرمارت پراپت ڪڏهن به نه ٿيندو.
”جان ڪا گرو هئ، انڌلا، ڇيلا ڪها ڪراءِ،

انڌي انڌا ليليا دونو ڪوٺ پراءِ.“ (گرو نانڪ)
يعني جنهنجو گرو گيان جو انڌو آهي، اهو انڌو، چيلي ڪي
ڪيئن رستو ڏيکاريندو! اهي ٻئي وڃي لڙڪ جي کوٽ ۾ ڪرندا.

“If the blind leads the blind, both shall fall
in to the ditch.” (Bible)

اصلي سچو گرو، اسانڪي ٻاهران رسمن ۽ رواجن ۾ لٿو
ڦاسائي، پر هو اسانڪي شبد جي ڪمائي ڪرڻ جو طريقو
ٻڌائي ٿو. هو اسانڪي، اسان جي شرير اندر، پنجن شبدن جو
رستو ڏيکاري، مالڪ سان ملائي ٿو.

”گهر ۾ گهر دڪلاءِ دي، سر ستگر پرڪه سجان،

پنچ شبد ڏنڪار ڏن، نه باجي شبد نشان.“ (گرو نانڪ)

شش ڪي پنهنجو ٿن، من ۽ ڌن گروءَ ٿان قربان ڪرڻ
گهرجي. سچو گرو شش جي هڪ پاڻي به پنهنجي ڏاڻي ۾ رچ
لاءِ نٿو وٺي. گرو پورهيو ڪري پنهنجي روزي ڪمائي ٿو.
گرو نانڪ صاحب جن ڪيتي ڪري گذران ڪيو، ڪير
صاحب جن ڪهڙو آڻيو ۽ روداس صاحب جن جئين جي

پوشیده دلق آدمه يعني ڪو سر در آمد. (شمس نه
يعني مالڪ باالڪي مظهر م دروازي (سري ل) يا
هند ڪري، وري پاڻ لالائي چولي م ڪرو ٿي، اهو درو
ڪولڻ اچي ٿو. بدل سائين فرمايو آهي.
”آءٌ ٻلي آئين مار چالي، وڳو ٻلي لالائي،
يعني مالڪ لالائي شير م ٿي اچي ٿو. ٻلي شاه فرمايو
آهي، ”مولا آدمي بن آيا.“
گرو مالڪ صاحب ۽ ٻيا ست فرماين ٿا، جيڪڏهن
ست لام ۽ سچ ڪند جي پراڻي چاهيو ته سڳروءَ جي ٻولا
ڪريو. هن معنيٰ ته ڪن جو آهي نه، ڪولن ۽ پوئين
پڙهڻ مان ۽ آئين جي تبڪ ولسن مان، ڪو سچ ڪند وجهو.
ڌرمي ڪتابن کي پڙهڻ سان پڙهڻ سڀي ڳالهه آهي ۽ آئين
لاءِ پيار ۽ عزت هئڻ گهرجي. پر آهڙن ڪتابي ماڻهن جو ۽
چستن يعني شير ۽ آتما جي اصليت يا سچائيءَ کي اڃا نه
سمجهيو آهي. اهي ڪتاب اسانجي روحاني زندگي معي نه
ٿا چاڙهي سگهن. اهو چڙهه Life impulse ڪنهن آتما
زندگيءَ واري گروه مان ٿي ملي سگهندو. ٻول ٿئي مان
ٿي ٻيو ٿيڻ پري سگهيو. گروه جي لام جي بخشش کانسواءِ
ڪنهن کي مالڪ نه ملندو.
گرو داني ڪوئي نه ٿاڻي، نه ڪوئي جي ڪرم ڪمائي.“
(مجله ۳)
گرو امرداس صاحب جن فرماين ٿا ته گرو کانسواءِ هن
مار ساگر مان ڪير نه ٿي ٺار ويندو.
ڪوئي پڙم ٻلي سيار، ڪرڻ ڪوئي نه اٿس ٺار.“
جيڪي ماڻهو ست لام ٺار يا واهڪروءَ جي ڊگڙ اُڪرن جو
ڪن ٿا يا ڪن مان پوءِ لڏا ڏکڻ آئين جي ڪوئي

آجائي ٿي وڃي، ڇاڪاڻ ته لام ستگروءَ جي وس آهي. جيڪو ستگروءَ جي شرن ۾ ايندو، تنهنڪي نام ۽ رام يعني ملندا جهڙيءَ طرح لڏون لڏون ڇوڙ سان، لڏون ڪين اچي اسان جي وات ۾ پوندو. "Spirituality cannot be taught but caught." ڪروڙن جيئن پڙهڻ ۽ ويچارڻ ۽ پستڪن جي پوڄا ڪرڻ سان، اسانڪي ڪڏهن به آتما جو اندريون گيان نه ٿي سگهندو. سميت ستگرو، سچ ۽ گيان جو خزانو آهي ۽ پڳتيءَ جو چشمو آهي. هو جيون کي سڄيءَ راهه تان وٺي، ڌر ڌار پهچائڻ لاءِ سميت آهي. هو ڏسڻ ۾ باهريان انسان آهي ۽ انسان وانگر ڳالهائي ٿو، پر سچ پچ هو خود مالڪ پاڻ آهي. اڏوري گروءَ مان سچو پرمات پراپت ڪڏهن به نه ٿيندو. "جان ڪا گرو هڻه اٿڻا، ڇيلا ڪها ڪراءِ،

الذي اٿڻا ليليا دوتو ڪوٺ پراءِ." (گرو نانڪ) يعني جنهنجو گرو گيان جو اٿڻو آهي، اهو اٿڻو، ڇيلا کي ڪيئن رستو ڏيکاريندو! اهي يعني وڃي لڙڪ جي کوٽ ۾ ڪرندا. "If the blind leads the blind, both shall fall in to the ditch." (Bible)

اصلي سچو گرو، اسانڪي باهريان دامن ۽ دواجن ۾ نظر ڦاسائي، پر هو اسانڪي شيد جي ڪمائي ڪرڻ جو طريقو ٻڌائي ٿو. هو اسانڪي، اسان جي شرار اندر، پنجن شيدن جو رستو ڏيکاري، مالڪ سان ملائي ٿو.

"گهر ۾ گهر دکلاءِ دي، سو ستگر پسرڪه سڄان، پنچ شيد ڏلڪار ڏن، تھ باجي شيد نشان." (گرو نانڪ)

شش کي پنهنجو تن، من ۽ ڌن گروءَ تان قربان ڪرڻ گهرجي. سچو گرو شش جي هڪ پائي به پنهنجي ذاتي خرچ لاءِ نظر وٺي. گرو پورهيو ڪري پنهنجي روزي ڪمائي ٿو. گرو نانڪ صاحب جن کيتي ڪري گذران ڪير، ڪير صاحب جن ڪهڙو اٿيو ۽ روداس صاحب جن جئين جي.

نه سگهندو.

ڌرمي پستڪ کي رومال واڙهي، اُنجي آرئي ڪيتر
ڏينهن ڪندي به، پستڪن مان اهو آواز نه اُڪتو ته، 'شل
نام چٽ ۾ اُچيو ۽ سڳي رهو.' انسان کي اهو خيال ڪرڻ
گهرجي ته، گرنت صاحب وغيره ۾ جيڪا ستگروءَ جي مهم
لکيل آهي، اُن ڳالهه جي ڪوچ ڪريون. ڳرو نانڪ صاحب جن
جڏهن پرگهت ٿيا، تڏهن گرنت صاحب ڪٿي هون؟ ڳرو صاحب
جن پنهنجن وڃن سان، جيون کي سمجهايو ۽ سندن اُڌار ڪيو.
الهيءَ مان اهو ظاهر آهي ته، گرنت ۽ ٻين پستڪن ۾ ڪنهن
کي به سنت پٺاڻ جي طاقت نه آهي. اهڙا گهڻي ماڻهو آهن
جن سؤ سؤ دفعا گرنت صاحب ۽ ٻين پوئين جو پاٽ ڪيو
آهي. پر انهن پستڪن ۾ ڇا آهي، اهو اُڃا ڪين پوريءَ طرح
سمجهڻ ۾ ڪين آيو آهي! اهڙن پاڻن ڪرڻ مان ڪجهه به نه
ورندو ۽ آتما جي چڙهائي نه ٿي سگهندي. تنهنڪري سنت
ستگروءَ کي ڳولڻ ضروري آهي.

”مورڪ سڀ منجهي پيا، ويدن جي واچ ۾،

سامي لڪ سڙوڀ جي ڪنهن سياڻي سمجهي،

جنهن کي ڏٺي ڪنجي، سترعين عشق جي.“

ساميچن فرمائين ٿا ته مورڪ رڳو ڌرمي ڪتابن پڙهڻ ۾ لڳي
ويا. پر مالڪ جي سڙوڀ جي خبر آلهي سياڻي سمجهي آهي
جنهن کي ستگروءَ نام جي ڪنجي بخشي آهي ۽ جنهن جو
ستگروءَ ۾ سچو عشق آهي.

جهڙيءَ طرح رڳو ڊاڪٽري يا انجنييري ڪتابن پڙهڻ سان،
ڪوبه ڊاڪٽر يا انجنيئر نٿو ٿي سگهي. انهيءَ ئي لاءِ جيئري
اُستاد جي ضرورت آهي. ڪي وري مري ويل سنتن کي
پنهنجو پاڻ ڳرو ڪري پيا پرچين. ڪوبه بيمار ڪنهن مري
ويل ڊاڪٽر کان شفا پائي نٿو سگهي. ڪابه زال مري ويل
مٿس مان اولاد پيدا نٿي ڪري سگهي. انهيءَ لاءِ جيئري

آهي، پر آلهي ۽ کان وٺيڪ ضروري آهي، سڱروءَ جي شش
 ڪي شخصي مدد. انسان لاءِ من ۽ مايا جو ٿڪو وهندڙ وهڪرو
 ۽ پنجن خروماڪ دشمن، ڪار ڪروڙ وغيره جي حملي کي،
 انسان جو آڪيلي سر مٿاڻر ڪرڻ ناممڪن آهي. انسان جي
 آتما پنهنجيءَ ڪوشش جي باوجود، جنر مرن جي اوڙاهه ۾
 ڪلهجي بيٺي وڃي. جڏهن سڱرو پنهنجي مدد جو پهرو هٿ
 ڏيکاري ٿو، تڏهن ڪا به شڪي، هنجي شڪي ۽ هي آڏو
 لڳي اچي سگهي. پنهنجي ڪوچيءَ کي ڳهرجي ۽ وٽس جي
 Contemporary ڪروءَ کي ڳولي، آلهيءَ جي سنگهه ۽ شعرا
 ڪري هن ۾ اڀر پيار ۽ وشواس رکي، پنهنجو ڪم ڪرائي.
 سوامي جي مهاراج جن فرمائن ۾،

شيد پيد ٿر ڪرسي پائو، شيد مالو ڪر جاءِ سمالو.

يعني سڄو ڪرو شيد جو رستو ڏيئرو، جنهن جي ڪمالي
 ڪرڻ سان اڙمائي ۾ ملي هڪ ٿر ٿجي.

”گرو برهما، ڪرو وشو، ڪر ديو ميهرون،

ڪر ديو پار برهما، سمی سري ڪر ديو لمه.“

شاسترن ۾ چيل آهي ڪرو ٿي برهما، وشو ۽ شو آهي.
 ڪرو ٿي پار برهما برمسور آهي. پنهنجي ڪروءَ جي ٿي
 اڳيان لمو.

گرنٿ صاحب ۾ هر جڳهه اهو ئي لکيل آهي ڏ سڱروءَ
 کي ڳوليو. پر افسوس جو مائٽو سڄي سلسل کي ٿا ڳولن ۽
 گرنٿ ڳولن جي بڙخ ۾ ئي پورا آهن. پهرين مک ڳالهه آهي
 سڱروءَ سان بد ڀمت. جيڪو سڱروءَ کي پيار ڪري ٿو،
 پنهنجي ئي سڀ ڪجهه حاصل ٿر ٿي. پر جيڪو رڳو نام ۽
 سلسل لڙڪ جي ڳولاءِ لڳو ويٺو ۽ سڱروءَ سان بد ڀمت ڪري،
 سر مائي رهجو وڃي. شون ۽ ڪرڻي پيئي لاءِ اڀار ضروري
 آهي. جيئن ڪير ڏ پنهنجي وقت جي جيتري ڪروءَ ۾ پڙون
 وشواس ڏ وڌندو، تيئن اهو چوراسيءَ جي چڪر کان پٽي

ڪامل گرو ۽ شش

گرو ڄاڻڻ ۽ هنجي اصليت سمجهڻ ڏاڍي مشڪل آهي.
 گروءَ کي سمجهڻ لاءِ هن جهڙيون اکيون گهرجن.
 ”اي وڏو اڻڄاڻ هروڙيءَ ڪو، تن اڻڇي ڪو ڄاڻيءَ سوء.“
 گرو اها هستي آهي ڇا مالڪ سان ملي هڪ ٿي چڪي
 آهي ۽ ڇا مالڪ جي حڪم موجب انسان جو شرار ڌاري،
 جيون کي مالڪ سان ملائي ٿي ڇڏي. پرماتما گروءَ جي روپ
 ۾ ئي اسان سان ڳالهائي سمجهائي ٿو.
 ”نن ڪا به برهم ڪٿي ناهي، برهم ٻولي ڪا به ڪي اولي.“
 گرو نانڪ صاحب جن فرمائين ٿا، ”گرو ۾ آب رکيا
 ڪٿاري.“ پوءِ گروءَ ۾ مالڪ جي وچ ۾ ڪو به تفاوت ڪونهي.
 وڌيڪ گرو صاحب جن سمجهائين ٿا ته:-

”سمندر وڏو ڏکيو هو ڏيکيا، اڪ وسنت اڻڻ ڏکائي،
 گرو گوڀند، گوڀند گرو هئ، نانڪ پيد نه پائي.“
 يعني اسان اندر ۾ ڪمائي ڪري هڪ عجيب ڳالهه ٿئي
 ته گوڀند ۽ گرو هڪ ئي ساڳي ڳالهه آهي. تيرٿن، ورتن، ورتن
 مندرون ۾ مالڪ جو سڄو پتو ڪين ملي سگهندو. مولانا روم
 جن فرمائين ٿا:-

”مسجد است آندرون اوليا - مسجد گاهه هست آنجا خدا.“

يعني:- پرماتما ستن جي اندر آهي. جنهن کي خدا جي
 اڳيان نظر آهي، اهو ڪامل فقير اڳيان جهڪي. انسان
 پنهنجي سر ڪا به اهڙي ڳالهه نٿو ڪري سگهي، جنهن مان
 سندس چوڻڪارو ٿئي. خود پرماتما به سڌيءَ طرح کيس ٻڌائي
 نٿو سگهي. ڪال جي چار کان ٻڌائڻ لاءِ، مالڪ هڪ قدر تي
 رستو مقرر ڪيو آهي، جو آهي، ستگروءَ جي معرفت مالڪ
 کي ملڻ. ”نانڪ جنڪو ستگر مليا، تن ڪا ليڪا نيرا.“
 جڳياسوءَ کي پوري ڄاڻ يا علم Knowledge ضروري

وڏو ڏاڏو ۽ سڄي سولهن لهر لا ۽ حليمي آهي.

پڳڻي ۽ ٻر هڪ ئي وڏي رڪاوٽ آهي جڏا آهي، پاڪند
يعني پاڻکي ڌرمالما، پڳڻي، ٿياڳي ۽ پاڻکي سڄي ڏيکارڻ جي
ڪوشش ڪرڻ.

پڳڻي حاصل ٿيڻ سان، خواهشون هليو ٿيون وڃن، ماڻهو
صبر ٿو سگهي ۽ غم ۾ هڪ جهڙو ٿو رهي. هو سڄي صاحب
کي سڀ جهڳڙ ۽ سڀ ۾ ڏسي ٿو. هو دنيا ۾ اٿڻ، رهڻ،
کالڻ پيئڻ وغيره کي هي سڀ ڪرڻ موجب ڪري ليکي ٿو
۽ هن ۾ مان ۽ منهنجي ٿا رهن.

”آبي پڳڻي پاڻ ٿيڻ، آبي ملي ملائي،

نالڪ ٿاڻ ۾ وسري، جهون ٻاڻون ٿيون وڃائي.“

سڄي پڳڻي ڪرڻ وارو پاڻکي مڃڻ ٿو سمجهي ۽ مالڪ
کي ڏاڏي مڃڻ هلائڻ وارو هري ٿو ليکي ۽ هو دنيا جي
ڏنڊن کان پاڻيچي چٽي ٿو وڃي ۽ پوءِ هنکي دنيا جو وهندڙ
۽ مڙا سڀ ٿاڻو ۽ ٿڪا ٿا لڳن.

”ڪاٺ پٿري ڪها ڪري پٿري، ڪلاون هارو وڃائي.“ (مجله ۵)
آندڙ ۾ جڏهن انسان ٿوري ٿل ۾ ڏان ڪري جمال کي
پڪو جهاني، سرم شبد جي ڪمائي ٿو ڪري ۽ جڏهن
هن جي آتما آندڙ ۾ شبد کي سهرش ٿي ڪري يعني لڳي
ٿي يا مڃاڻ ٿي ڪري، تڏهن وقت آتما کي ايتري ڏسي
حد خوشي ۽ آندڙ ٿو ٿئي، جهڙو لڪ ٿاڻو سان ڪار هڪ
ٿي وقت پوکڻ جو آندڙ يا مڙو ملي تڏهن کان وڌيڪ آتما کي
آلهيءَ مڃل آندڙ ۽ خوشي ٿي حاصل ٿئي. ڏاڏي ڪالهه هنکي
دنيا جون خوشيون ۽ پوکڻ سڀ ئي مڙي ۽ ٿڪا ٿيا لڳندا آهن.

وڃاڻڻ سان سڄي پڳڻي ڪاڏ ٿي سگهندي. شيد ۾ پوريءَ طرح ڏٺاڻ لڳائي، آلهي ۾ گڏجڻ سان ئي سڄي پڳڻي ٿي ٿي. ڪرو آمداس صاحب جن فرماين ٿا:-

”سڄي پڳڻ ڪس شيد پيار، اُٻا ۾ واکا سدا اُڙڌار،

پڳڻ ڪري موروڪ آڻي چٽاوي، لڄ لڄ ٿي بهت ڪه ٻاوي.“

”لڄي ٿي پڳڻ نه هولي، سد مري پڳڻ ٻائي جن سولي،

ڪر ڪي شيد سدا هر ڏٺائي، اڻا پڳڻ هر ٻاولبان.“

ڪر ڪي پڳڻ اها آهي، جنهن ۾ سولي طرح ڏن پيدا

ٿي. اهڙيءَ پڳڻ ڪانواءِ اُڏر جي ميل يا گند نه ويندو. شيد

ٻڌڻ ڪلهوءَ ٿي آيا روپي رستري، پاڻ وڃائي، مالڪ ڪي

پيار ڪرڻ ٿي سگهي. آيا جو ٿام سان لڳڻ آلهيءَ جو ٿالو

پڳڻي آهي. اها ٿام، ڏن يا شيد جيڪو رات ڏينهن اُڏر ۾

وڃي رهيو آهي آلهي جي ٿي رنگ ۾ رنگڻ ڪري، ٻو

ڪنهن جو رنگ آيا ٿي لڳو چڙهي.

صهر ڪا ٿام ڪي وولي جاڻا، پوري ڪر ڪي شيد پڄاڻا،

اُن دن پڳڻ ڪري دن رائي، سڄي هي سڌ ٻاولبان.“ (محل ۳)

آلهيءَ ٿام جي ٿي پڳڻيءَ مان لسان جڦري. مرن ٿو سگهي

؟ ٿوساگر مان ٿري ٿو.

”اڻا پڳڻ جن جهوم مري، ڪر پوسادي ٻڙڄل ٿري.“ (محل ۳)

اصل ۾ پڳڻي اها آهي جنهن ۾ جيڪي. نه مالڪ هي

طرف کان اچي، آلهي ۾ پٺائي سمجهي، آلهيءَ کي مڃي يا

مڃول ڪجي. دوست دشمن سڀني ۾ مالڪ سڃاڻ ٿار اچي ؟

مالڪ جي آيا جو پالن ڪجي.

”جو ڪڇ ڪڇو سولي پٺائي، اُٺي پڳڻ ڪمائي،

متر شرو سڀ اڳ سالي، چوڪ جڳڻ لڙائي.“ (محل ۵)

پيد ڪڍ، ٻڌي، اُٺڪڻ، هوشياريءَ ؟ چتران ۾ ٿي رهجي

ويا ۽ هو ڳرلٽ پوئين ۾ ڦاسي ٻاهر مڪي ٿي ويا. سڄي ڀڳتي
ڪامل ڳروءَ کان ٿي حاصل ٿي ٿئي. جنهن ڪري شيد يا سڄي
ٻاڻي آندڙ ۾ ٻڌڻ ۾ ايندي آهي. جنهن مان هومس، ٽڪير، يا
وڏائي ناس ٿي ٿئي ۽ جيو کي سڄو سگ پراپت ٿو ٿئي. جنهن
۾ جيو ۾ وڏائي موجود آهي، تنهن آڃان آندڙ ۾ شيد نه
ٻڌو آهي.

سڄي ڀڳتي، سستي ۽ پيڪاري ٿئي سڪاري. آسپن ڪرمن
بنا دنيا ۾ رهي نٿا سگهون. آسانجي سڄي هر مندر يعني
شرار کي جيئري يا قائم رکڻ لاءِ ڪم ڪارج ڪرڻ گهرجي.
ڀڳتي مارگ سڀ ڪنهن قوم، ذات، مذهب ۽ ملڪ لاءِ آهي.
ڀڳتي سيني ڪرمن ۽ ڌرمن کان وڌي ۽ سولي آهي.
ڀڳتيءَ جي رستي ۾، استري، ڌن، لاسٽڪ ۽ دشمن،
بابت ڳالهين ڪرڻ وڌيون آڻڪون آهن. ماڻا جو روپ استري
آهي تنهن جون تنهن بابت ڳالهين ٻڌڻ يا ڪرڻ سان ڪام
پيدا ٿو ٿئي. انهيءَ ڪري عشقي گانا، ناول، قصا، آکاڻيون،
سنيماٽون ۽ خراب سنگت کان دُور رهڻ گهرجي. اهڙيءَ طرح
لاسترن کي به ڌارين مردن سان پريم وغيره رکڻ ۾ پرهيز
ڪرڻ گهرجي.

ڌن دولت بابت ڳالهين ڪرڻ ۾ لوپ ٿو پيدا ٿئي ۽ پير
جي مالي ترقي ۽ مان عزت ڏسڻ يا ٻڌڻ سان ۽ دولتمند
شاهوڪار ٿيڻ جي حرص جي زور ڪري، ڀڳتي هتي ٿي
وڃي. لاسٽڪ آهي ماڻهو آهن، جنجو ايشور ۾ اعتبار نه آهي
انهن جي به سنگت ڪرڻ سان مالڪ ۾ شڪ ۽ اوشواس پيدا
ٿئي. دشمن جي ڳالهين ٻڌڻ سان، من ۾ ڪروڌ پيدا ٿو ٿئي
۽ ڀڳتيءَ ۾ رڪاوٽ يا اڻڪ ٿي ٿئي.

ڀڳتيءَ جي رستي ۾ وڏي رڪاوٽ، دولت، طاقت، اولاد
صحت، علم، عقل، ذات، خاندان، نيڪ همت، خوبصورتي
سولهن، مرثي، عهدي وغيره جي پيدا ٿي ٿئي. ڀڳتيءَ

وڃائڻ سان سڄي پڳتي ڪانه ٿي سگهندي. شيد ۾ پوريءَ طرح ڏٺان لڳائي، اُٺي ۾ گڏجڻ سان ئي سڄي پڳتي ٿي ٿئي. ڪرو اُمر داس صاحب جن فرمائين ٿا:-

”سڄي پڳت ڪس ڪس ۾، اُٺا پر ڍاڪا سدا اُڙدار،

پڳت ڪري مورو ڪا ۾، لڄ لڄ ٿي ٻيٽ ڪا ۾.“

”لڄي ٿي پڳت ڪا ۾، ٿي ڪا ۾، سڌ موي پڳت ٻائي جن سولي،

ڪر ڪي شيد سدا هر ڏٺائي، اُٺا پڳت هر ڀولائي.“

ڪر ڪا ۾، سڄي پڳتي اها آهي، جنهن ۾ سولي طرح ڏٺن پيدا

ٿي. اهڙيءَ پڳتي ڪانسواءِ اُڻڻ جي مل يا ڪنڊ نه وڃي. شيد

ٻڌڻ ڪانه ٿي اُٺا روپي اُٺي، پاڻ وڃائي، مالڪ ڪي

ٻيڙ ڪوڻ ٿي سڄي. اُٺا ڪو ٿي سان لڳڻ ٿي، ڪو ٿي

پڳتي آهي. اها ٿي، ڏٺن يا شيد جيڪو رات ڏينهن اُڻڻ ۾

وڃي رهيو آهي اُٺي جي ٿي ڍاڪ ۾ وڻجڻ ڪري، ٻيو

ڪنهن ڪو ٿي اُٺا ٿي ٿي ٿي.

صبر ڪا ٿي ٿي، پوري ڪر ڪي شيد پڳت،

اُن دن پڳت ڪري دن وائي، سڄي هي سڄي پڳت. (مجله ۳)

اُٺي ٿي ٿي، مان اُٺان جيڪو مورو ٿي سڄي

۽ ٿي ٿي مان ٿي ٿي.

”اُٺا پڳت جن جيڪو موي، ڪو پڳت ٿي ٿي.“ (مجله ۳)

اُٺ ۾ پڳتي اها آهي جنهن ۾ جيڪي به مالڪ جي

طرف کان اچي، اُٺي ۾ پڳتي سڄي، اُٺي ڪي موي يا

ٻيڙ ڪڍي، دوست دشمن سڄي ۾ مالڪ سڄي نظر آهي ۽

مالڪ جي آڳاٽو ٿي ٿي.

”ڪو ڪو سولي پڳتي، اُٺي پڳت ڪا ۾،

مرو شرو سڄي سڄي، ڪو ڪو پڳت ٿي.“ (مجله ۵)

پڳت ڪا ۾، ٿي ٿي، اُٺان ٿي، ڪو ڪو ٿي ٿي ٿي.

ر وڃڻ ۾ دير ٿي لڳي.

”ايت موهي ڏوبا سنسار - گرمڪ ڪوئي اُٿري پار،

ايت موهي ڦر ڇوڻي پاڻي - موهي لاڳا ڄم پور جاھي،

گرد پڪيالي ڄپ ٽپ ڪماھي - نه موه ٿوئي نه ٿاھي پاھي،

ندر ڪري تا ايه موه ڄاڻي، نانڪ هر سڀون رھي سماھي.“

شيخ شبلي هڪ ڀرون فقير ٿي گذريو آهي. هڪ دفعي

۾ ڇڻا هن وٽ بيعت يعني نام جي بخشش وٺڻ ويا. شبليءَ

هر هڪ کي اُڪيلو جدا جدا ڪري گھرايو. هڪ کي چيائين

نه ڇڏهه ”لا لا ال الله شبلي رسول ال الله.“ هي شخص، ٿوبه

ٿوبه ڪري چوڻ لڳو تون پاڻکي پيغمبر سڏائي، مونکي حضرت

محمد جي امت مان ڪڍڻ ٿو گھربن. شيخ شبليءَ هنکي نام

جي بخشڻ کان ڪٽي. جڏهن ٻيو شخص هن وٽ ويو ته

هنکي چيائين نه ڇڏهه ”لا لا ال الله شبلي رسول ال الله.“ هي

شخص اهو ٻڌي چوڻ لڳو ته جيڪڏهن توهان جو درجو رسول

يا پيغمبر جيڏو آهي، ته پوءِ مونکي توهان وٽ اچڻ مان ڪهڙو

فائدو ٿيو. شيخ شبلي هن جي هردي جي ڌوڻي نام جي

وجهڻ جي لائق سمجهي، هنکي نام جي بخشڻ ڪئي. سو

ڪامل سنتن فقيرن جو درجو پيغمبر ۽ اولادن کان وڏو ۽ مٿي

ٿيندو آهي.

نام پڳتي

ستگرو وٽ ئي هري نام يا پوري شبد جي پڳتي آهي.

”هر هر راڪي ستم ڏيلا، اُن پڳت هر نام درڙا،

بن ستگر پڳت نه هوڙي، نام نه لڳي پيار،

جن نانڪ نام آڙاڏا، گر ڪي هيت پيار.“

گر ٻاڻيءَ ۾ شبد ٽن جي ڪمائيءَ کي، پڳتي سڏيو ويو آهي.

سڄي پڳتي گروءَ جي شبد جو پيار آهي، جنهنجي وسيلي

آتما پنهنجي پتي ڀرمانا کي، پنهنجي دل ۾ پڪو ٿي وهاري

شبد جي پڳتي ٿي مالڪ کي پسند آهي. نچڻ، ٽپڻ، ٽڙ

آلترمڪ شيد سان ڳنڍي سگهيو. ڪو به انسان ڪيڙو نه هجي پر هو پاڻي شيد کي پڪڙي کڻي سگهندو، جيڪو ڪو نه هجي لام دان نه هجي.

ستڪروءَ کان لام ولڻ ميل آيا، شيد ڏن کي لڳي لائق ٿي. لام ملڻ وقت ئي چڻ نه سٺ، ڪروءَ جي ٿور ڄمڻ ٿو ويهندو. جو جڏهن ڪمائي ڪري ٿو، هڪڙو آهستي آهستي ظاهر ٿيندو جي ڦير نه ٿو ٿاڻي. لام جو ملڻ جڙ کي سڄي روحانيت ۾ رند ڪرڻ جو آيا يا جتن آهي. لام جو سڱو ۽ پر لاس ٿيڻ، انسان جي آڏو ٿيڻ مسڪارڻ تي منحصر ٿو وڃي. ڪا زمين بلڪل تيار هوندي آهي ۽ ڪا زمين گهٽ تيار هوندي آهي. ستڪر لام ڏيڻ وقت پنهنجي چيٽا ۽ جوت (Consciousness and Light) شش جي آيا ۾ وڃي ٿو، جنهن مان شش ۾ روحاني چيٽا ۽ جوت يا ٿور ظاهر ٿيڻ جو ٻيو هن ۾ داخل ٿو ٿي، جو ڪمائي ڪرڻ سان اڀري ٿو. ٻيو شش پاڻ ۾ ارڪت (Futness) محسوس ٿو ڪري.

ستڪروءَ جي بخشش ڪڏهن به مٽجي نٿي سگهي. لام جي ٻج کي ڪال ۽ ماما جي طاق ۽ لاس يا چٽ ٿي ڪري سگهي! ”ڪرڪي ڏاڍو نه مٽي ڪو.“ جيئن سڄي ستڪر کان لام نه ملندو ٿين سڄو ڳاڻ ٿو ٿي ۽ سڄي جي ٻرڻ ٿي ڪروءَ جو لام ملي ٿو. لام ئي مان ٿيڻ وارن کي ٿي ٿوري کان چٽائي ٿو.

ماما مرڻ جو سمنڊ وڏو غور ٿاڻي آهي، انهيءَ ۾ سارو مان اڙهندو پيو وڃي. ڪو ڪرڪي ٿي سمنڊ مان ٻار ٿو. جيڪڏهن ڪير سڄي ڪروءَ کان لام وٺي ۽ ڪنهن طرح ڇڏي، ان ۽ ڪرڪي ڪالڊ ۾ لڳي وڃي نه پوءِ هڪڙو ٻيو ٿي ۽ نه ئي هڪڙو ٻيو ٿي. پوءِ هڪڙي ٻج

گهر وڃڻ ۾ دير ٿي لڳي.

”ايت موهي ڊوبا سنسار - گرمڪ ڪوئي اُٿري پار،
ايت موهي ڦر جوئي پاڻي - موهي لاڱا ڄم پور جاھي،
گرد پڪيالي ڇپ ٽپ ڪماھي - نه موه ٿوئي نه ٿاھي پاھي،
ندر ڪري ٿا اِيه موه ڄاڻي، نانڪ هر سڀون رھي سماھي.“
شيخ شبلي هڪ ٻرون فقير ٿي گذريو آھي. هڪ دفعي
۾ ڇٽا هن وقت بعيت يعني نام جي بخشش وٺڻ ويا. شبلي
هر هڪ کي اڪيلو جدا جدا ڪري گھرايو. هڪ کي چيائين
تہ ڇٽہ ”لا لا لال الله شبلي رسول لال الله.“ هي شخص، توبہ
توبہ ڪري چوڻ لڳو تون پاڻکي پيغمبر سڏائي، مونکي حضرت
محمد جي امت، مان ڪيڏا ٿو گھرين. شيخ شبليءَ هنکي نانڪ
جي بخشش ڪانه ڪئي. جڏهن ٻيو شخص هن وقت ويو تہ
هنکي چيائين تہ ڇٽہ ”لا لا لال الله شبلي رسول لال الله.“ هي
شخص اهو ٻڌي چوڻ لڳو تہ جيڪڏهن توهان جو درجو رسول
يا پيغمبر جيڏو آھي، تہ پوءِ مونکي توهان وٽ اچڻ مان ڪهڙو
فائدو ٿيو. شيخ شبلي هن جي هردي جي ڌرتي لار جي
وجهٽ جي لائق سمجھي، هنکي نام جي بخشش ڪئي. سڀ
ڪامل سنڌن فقيرن جو درجو پيغمبر ۽ اولادن کان وڏو ۽ مٿس
ٿيندو آھي.

نام پڳتي

ستگروءَ وٽ ئي هري نام يا پوري شبد جي پڳتي آھي
”هر هر راڪي سَئِمَ ملايا، اُن پڳت هر نام درڙاڻا،
بن ستگر پڳت نہ هو وُئي، نام نہ لڳي پيار،
جن نانڪ نام آڙاڻا، گر ڪي هيت پيار.“
گر ٻاڙي ۽ ٻر شبد ٽن جي ڪمائيءَ کي، پڳتي سڏيو ويو آھي
سڄي پڳتي گروءَ جي شبد جو پيار آھي، جنهنجي وسيلن
آتما پنهنجي پتي پرمانا کي، پنهنجي دل ۾ پڪو ٿي وهار
شبد جي پڳتي ئي مالڪ کي پسند آھي. لڇڻ، ٽپڻ، نانڪ

آئرمڪ شهد سان ٺهڻي سگهيو. ڪو به انسان ڪٿي به لائق
هجي پر هو پاڻيئي شهد کي ٻڪڙي ڪن سگهندو، جيستائين
ڪ ٿو هڪي لام دان نه هجي.

ستگروءَ کان لام وٺڻ مٿل آهه، شهد ڌن کي لڳڻ لائق ٿي
ٿئي. لام ملڻ وقت ٿي ڇڻ نه سٺ، گروءَ جي گهر جنم ٿو وٺي
۽ پنهنجي ڪمزورين مٿان، هنجو آهستي آهستي ظاهر ٿيندو.
ويندو. جيئن جڏهن ڪمائي ڪري ٿو ڪري، پوءِ هو شراب
جي قيد ۾ نڪر ٿو. لام جو ملڻ ڇڻ کي سڄي روحانيت ۾
رندڙ ڪرڻ جو آهه يا جتن آهي. لام جو سڳو ۽ پراڻو لڳو،
انسان جي اندر ٿين سڪاڻن ٿي مٽي ٿو وٺي. ڪا زمين
بلڪل تيار هوندي آهي ۽ ڪا زمين گهٽ تيار هوندي آهي.
ستگر لام ڏيڻ وقت پنهنجي چيستن ۽ جرم (Consciousness
(and Light) شش جي آهه ۾ وجهي ٿو، جنهن مان شش ۾
روحاني چيستن ۽ جرم يا نور ظاهر ٿيڻ جو پيچ، هن ۾ داخل
ٿو ٿئي، جو ڪمائي ڪرڻ سان اڀري ٿو. پوءِ شش پاڻ ۾
ارڪس Fitness محسوس ٿو ڪري.

ستگروءَ جي بخشش ڪڏهن به مٽجي نٿي سگهي. لام جي
پيچ کي ڪال ۽ ماڻا جي طاقت به لاس يا جت ٿي ڪري
سگهي! ”ٿرڪي ڏاند نه مٽي ڪري.“ جيئن سڄي ستگر
کان لام نه ملندو تيئن سڄو گيان نٿو ٿئي ۽ سچ جي ارڪس
نه ٿيندي، ”ان ٿر ڏيکيا ڪٿي گيان.“ وڏن ڀاڱن وارن کي
ٿي گروءَ جو لام ملي ٿو. لام ٿي من ٿي. پاري ٿو ۽ جهر مٿي
جي ٿوري کان چٽائي ٿو.

ماڻا مره جو سمنڊ وڌو جو ڏانڊاڪ آهي، انهيءَ ۾ سارو
جهان لڙهندو پيو وڃي. ڪو ٿرڪي ٿي سمنڊ مان تار
وڃي. هيڪڏهن ڪير سڄي گروءَ کان لام وٺي ۽ ڪنهن طرح
هو چي، آه ۽ ڪرم ڪالڻ ۾ لڳي وڃي نه پوي، هنجو پوءِ
ٿو ٿئي ۽ نه ٿي هنجو جهر مٿي ختم ٿو ٿئي. پوءِ هنجي لمح

آهيان ۽ هو جنم مړۍ جي چکر کان چٽي ٿو. ڪنهن وڏي پاڻي واري کي سڃي گروءَ کان نام دان ٿو ملي.

گر منتر کي مسلمان فقير بيعت ڪري چوندا آهن، انهي جي ڏيڻ سان، مرشد مرید کي روحاني لحاظ سان، روحانيت ۾ زندگي بخش جو قابل ٿو بنائي.

”گر دیکھا جھ من هئي، ناکه مستڪ پاڳ.“

گروءَ جي بخشيل نام جي دوا سان ئي من مري ٿو ۽ جنم مړۍ ٿو چٽي ۽ مالڪ ملي ٿو.

”من ماري ذات مر جاء - بن مړئي ڪٿي هر پاء.“

گر مک جڏهن نام جي ڪمائي ڪريو، تڏهن کيس خبر پوي ٿي ته ڪيئن من ٿو مري.

”گر مک ڪرڻي ڪار ڪماويءَ - ناس من کي سوجهي پويء.“

نام دان يعني سڃي دیکھيا فقط ڪامل گروءَ کان ئي ملندي آهي. اهو ڪم ڦوڪ ڏيڻ واري گروءَ جو نه آهي. گرشن، پوئين ۽ ڪتابن ۾ نام جو ملڻ نامڪن آهي.

”ستگر دیکھا دیکھا ليني، تن من اڀرو الترگست ڪيني.“

ستگروءَ کان ئي نام مليو. جڏهن گروءَ کي شش، پنهنجو تن من اڀري ٿو، تڏهن ئي هنکي اندر چي خبر ٿي پوي. نام دان ڏيڻ وقت، گرو شش کي سيني (آندر) جو علم ٿو ڏئي ۽ جنهن جي ڪمائي ڪرڻ سان هو روحاني چڙهائين ٿي چڙهي سگهي ٿو. اها ڳالهه يعني نام، شش کي، سمورن، ڌيان ۽ آندرئين شيد کي مدد ٿي ڪري ۽ اندرمان ڪاميابي ٿي ڏئي. نام ڏيڻ ۾ شش کي گرو، شيد سان ملائي ٿو ۽ هن جي انگ سڌ ۾ رهيو. آهستي آهستي گرو شش کان ڪمائي ڪرائي، هن کي نج ڌار پهچائي ٿو.

انسان ڪهڙو به ڪٿي عالم فاضل، هوشيار، ذرهي يا سنجهي ۽ سڀ طرح مڃيل هجي، پر هو اڃان من مالا جي چار ۾ ڦاٿل آهي. اهڙيءَ حالت ۾ صرف سچو ستگرو ئي شش کي

جن اهو شبد جو آواز ٻڌو آهي، تن بي خود ٿي، هوش
وڃائي ڇڏيو آهي ۽ انهنجي لٽ يعني سرت شبد ۾ لڳي ويئي.
سا ساراهيل سبحان جي، تنهن واکاڻ ڪهڙي؟

اها شبد جي جهنگار جي وات، خود مالڪ جي ساراهيل
آهي، تنهنجي واکاڻ ڪيترو ڪري ڪيتري ڪجي!
سهسين سرودن ڪي، پاڻا پوءِ وجهندي.

دنيا جي هزارين باجن ۽ سرودن جي آواز کي، شبد جو
آواز شه ڏيئي، پوئتي وجهندڙ آهي.
گهاندار مرئون موهيا، هي ماڙهو مهندڙي.

وڏا گهندن جا آواز، جن ٿي مرئون مست ٿيندا آهن تن
کان وڌيڪ شبد جي جهنگار ماڻهن کي مست ٿي ڪري.
ادبون! عبداللطيف چئي، هيءَ مٿا جٽاريندي.

شاهه صاحب جن فرمائين ٿا ته هي چڱياسو ڀانڙو! جيڪي
دنيا جا ماڻهو، روحانيت ۾، مالڪ جي طرف کان مغل جيو
آهن، تنکي اها شبد جي مٺي رس، سجاڳ ڪري جيئاري
سڄي سائينءَ سان ملائيندي.

سچل سائين جن شبد لاءِ هيٺيون اشارو ٿا ڏين:-

”اڄ بڻ پورب ڀار ڏي، ڪڪر ڪڪوريا،

سارنگ سر سرائتا، ساجهري سوربا،

سَر مندِل ۽ سارنگيون، چنگ چنگا سوربا،

اُپ اُٺي اورتا، طبل ٿارون ٿيڄ سان.“

بالذيتڙا جيڪي ڪامل مرشد جي ٻڌايل راهه تي وڃن ٿا،
تن کي اندر ۾ روشني ۽ شبد، مالڪ جي راهه ڏيکاري،
اڳيان وڌائين ٿا. سچل سائين جن فرمائين ٿا ته، اندر ۾ جيڪا
ڪڪرن جي اولاده والگر ڪارنهن هئي، تنهن مان بجليءَ
جي روشني ۽ شبد جي گجگوڙ جو منو آواز نڪتو. اهو سڀئي
سازن، چنگن، ڌڪڙن وغيره جي آواز کان به وڌيڪ سربلور
آهي. وڌيڪ فرمائين ٿا:-

شاه صاحب شيد جي آواز کي، هڪ هڪ سار سان پست
 سڃيائين ٿا ته، جيتوڻيڪ اولي ٿو وڃائي آهيءَ مان سريلو
 ڪڍندا آهن، تنهن کان به اندروارو اڀر شيد موهيندڙ آهي
 مرليءَ جيئن مات ڪري، نه تنهن لڻ ٿئي.
 مرليءَ جو آواز جهنگلي لارڪ ٻڌي سمجه ٿي، پنهنجو
 سر ٿوڙي ۽ پڪاري جو به سريلو آواز اهي سڀ شيد جي
 پست م ڪري ٿا آهن.

لارو جيئن ٿوڙي ڪري، سو ڪنڊ نه ڪنڊ ٿي.
 سڀني جا ميار جي مينهن جي ڪنڊن جي آواز ٿي سمجه
 ٿي، ميار جي عشق ۾ دل ٿي ٿري درياءُ پار ڪري،
 هڪي ملڻ ويندي هئي، آهيءَ ڪنڊن جي آواز کان به شيد
 جو آواز وڌيڪ مٿي آهي.

ڏارو جيئن ڏٺاڇ ڪري، ننگن تنهن ٿڪي.
 جنهن رباب جي موهيندڙ آواز، راءِ ڏٺاڇ جي دل کي
 موهي سمجه ڪيو ۽ جنهن لاهن پيچجو سر ڪهي مٿان ڪيو،
 تنهن کان به شيد وڌيڪ مٿي آهي.

نه سري نه سنڌ ڪا، لڪا هئد هڙي.
 شيد جيئن عجيب سار، ٻاهر روءِ من ٿي نه آهي ۽ لڪي
 ڪي اهر سنڌ يا هئد به آهي.

مٿيان مٿي ٿيڻ، چوڻا جن چڙهي.
 جن اندر جي شيد جو مڙو چڪيو آهي، سي چوڻا، نه اهر
 مٿان کان نه مٿي آهي. سر مارليءَ به شاه صاحب چيو آهي،
 ماڳيون، ملهون، مٿيون چنگالون چاشنون، حلوا، اٺن
 ملن شين کان به شيد مٿي آهي.

وڻن اولائي ان کي، وڻن ۾ ڪن وڙهي.
 بيارا مل! ٿون اهر شيد جو آواز ٻڌي، آهيءَ پٺيان
 ڪ ڪٿي وڃ. مات ڪري نه وڃي.
 پيغور ناڙو سي ليا، ٿرلدي جن ٻڌي.

جن اهو شبد جو آواز ٻڌو آهي، تن تي خود ٿي، هوش
جائي ڇڏيو آهي ۽ انهنجي لٽو يعني سرت شبد ۾ لڳي وئي.
سا ساراهيل سبحان جي، تنهن واکاڻ ڪهڙي؟
اها شبد جي جهنگار جي وات، خود مالڪ جي ساراهيل
هي، تنهنجي واکاڻ ڪيترو ڪري ڪيتري ڪجي!
سهسين سرودن ڪي، پاڻا پوءِ وجهندي.
دنيا جي هزارين باجن ۽ سرودن جي آواز کي، شبد جو
آواز شه ڏيئي، پوئتي وجهندڙ آهي.

گهائدار مروڻ موهيا، هي ماڙهو مهندڙي.
وڏا گهندن جا آواز، جن تي مروڻ مست ٿيندا آهن تن
کان وڌيڪ شبد جي جهنگار ماڻهن کي مست ٿي ڪري.
آديون! عبداللطيف چئي، هيءَ مٿا جٽارهندي.
شاهه صاحب جن فرمائين ٿا ته هي جڳياسو ڀائرو! جيڪي
دنيا جا ماڻهو، روحانيت ۾، مالڪ جي طرف کان مٿل چيو
آهن، تنکي اها شبد جي مٺي رس، سجاڳ ڪري جيئاري
سڄي سائينءَ سان ملائيندي.

سچل سائين جن شبد لاءِ هيٺيون اشارو ٿا ڏين:-

”اڄ پڻ پورب پار ڏي، ڪڪر ڪڪوريا،

سارنگ سر سرائتا، ساجهري سوربا،

سُر مندل ۽ سارنگيون، چنگ چڱا سوربا،

آپ اُتي اورنا، طبل ٿارون ٽيڄ سان.“

پانڌڙا جيڪي ڪامل مرشد جي ٻڌايل راهه تي وڃن ٿا،
تن کي اندر ۾ روشني ۽ شبد، مالڪ جي راهه ڏيکاري،
اڳيان وڌائين ٿا. سچل سائين جن فرمائين ٿا ته، اندر ۾ جيڪا
ڪڪرن جي اولاده والگر ڪارلهن هئي، تنهن مان بجليءَ
جي روشني ۽ شبد جي گجگڙ جو منر آواز لکڻو. اهو سڀئي
سازن، چنگن، ٽڪڙن وغيره جي آواز کان به وڌيڪ سربلور
آهي. وڌيڪ فرمائين ٿا:-

شاه صاحب شيد جي آواز کي، هڪ هڪ ساز سان ٻيٽ
 سمجھائين ٿا ته، جيت به اولي ٿو وڃائي آئينء مان سريلو
 ڪڍندا آهن، تنهن کان به اندر وارو آئيد شيد موهيندڙ آ
 موليء جنهن مات ڪيو، نه تنهن ٿل ٽسڙي.
 موليء جو آواز چيٽڪي لارگ ٻڌي مسه ٿي، ٻيٽ
 سر ٿو ٽٽي ۽ پڪاري جو به سريلو آواز اهي سڀ شيد
 ٻيٽ ۾ ڪجهه به نه آهن.

لارو جنهن ٿوڙيء کي، سو ڪنڊ نه ڪنڊ ٿي.
 سڀئي، جا مڃار جي مينهن جي ڪنڊن جي آواز ٿي مسه
 ٿي، مڃار جي عشق ۾ دلي ٿي ٿري درياء پار ڪري،
 هڪي ملڻ ويندي هئي، آئينء ڪنڊن جي آواز کان به شيد
 جو آواز وڌيڪ ملو آهي.

ڌارو جنهن ڏٺاڇ کي، ٽنڊان تنهن ٽڪڙي.
 جنهن رباب جي موهيندڙ آواز، واه ڏٺاڇ جي دل کي
 موهي مسه ڪيو ۽ جنهن لاء هن پنهنجو سر ڪٽي قربان ڪيو
 تنهن کان به شيد وڌيڪ ملو آهي.

نه سري نه سنڌ ڪا، لڪا هند هڙي.
 شيد جهڙو عجيب ساز، ٻاهر روه زمين ٿي نه آهي ۽ لڪي
 ڪي اهو سنڌ يا هند ۾ آهي.

مٺاڻيان ملي ڳيٽر، چولدا جن چڪڙي.
 جن اندو جي شيد جو مڙو چڪو آهي، سي چوٽا، نه اهو
 ملان کان به ملو آهي. سر مارئيء ۾ شاه صاحب چيو آهي،
 ماکون، مٺون مصرتون چنگاليون، چاشنون، حلوا، الهن
 منهن شين کان به شيد ملو آهي.

وڻن اولائي ان کي، ويهه ۾ کن وڙي.
 ي پيارا مل! ٽون اهو شيد جو آواز ٻڌي، آئينء پٺيان
 وڌ ڪٿي وڃ. مات ڪري نه ويهه.
 بيخود ٻاڙو سي ٿيا، ٻولدي جن ٻڙي.

سنڌي ڪامل هوشن جي شيد جي وات

ڪامل سنت فقيرن جو مالڪ سان ملڻ جو رستو نام يا شيد آهي. اسانجي سنڌ جي ڪاملن شاه، سچل، سامي وغيره جو به اهو ئي شيد جو رستو آهي. سندن ڪلام ڇاڇي پڙهي ڏسو. سر رامڪليءَ پر شاه صاحب ڪليءَ طرح شيد جو بيان ڪيو آهي. شيد جي سڃي معنيٰ ۽ وات، ڇٽيءَ طرح اهيئي سمجهي سگهندا، جنکي ڪنهن ڪامل سنت يا فقير، شيد جو ڳجهو راز ڏنو هوندو. نه ته ٻين لاءِ شيد ڳائڻ وڃائڻ جي ڳالهه آهي. اهو منو، ڪشش وارو، مهيندڙ سڃي شيد جو آواز آهي، جو اسانجي آتما کي، روحاني رستو ڏيکاري، مالڪ سان ملائي ٿو. شيد جي وات بيان سڃي سائينءَ سان هڪ ٿيڻ بلڪل ناشدليءَ جي ڳالهه آهي. اها ڳالهه هر ڪنهن کي ٿڌي سيني غور سان سمجهڻ گهرجي. تنهنڪري هي منهنجا ڀائرو. ٿوهين ڪنهن ڪامل سنت کي ڳولي سڃي وات وٺي، هي اموڪ اساني ڄامون سڦل ڪريو. سڃي شيد جي ڀيٽ ۾ دنيا جا سڀ ڳائڻ ۽ وڃائڻ جا ساز سڀ ٻنهي رهجو وڃن. اسان ان ڄاڻن کي شيد جي آواز کي سمجهائڻ لاءِ شاه صاحب ۽ ٻين سنڌي ڪاملن ڀيٽ ۽ سلوڪ چيا آهن. جي نموني طور هيٺ ڏجن ٿا.

سنڌڙيان سڱري ڳالهه ڳجهڙي، مون ماريندي ڪڏهن.
 سڱري ڪنهن جانور جو سنگ ٿيندو آهي، جنهن کي عام فقير ناد يا سنگ وانگر وات سان وڃائيندا آهن. شاه صاحب جن فرمائين ٿا ته، ستگروءَ جي سڱري يعني شيد جي مهيندڙ آواز جو راز ڳجهو آهي جو ٻڌي اهو ڪڏهن منهنجي من کي ماري، مون پر فنائي ۽ ليستي آڻيندو.

جا وڃائين جتڙا، نه تنهن ٿڙ جهڙي.

اسانکي سنڌ جي ڳولن ۾ چيڪي راڳ جا ساز هوا سي هوا نه، نه، چنگ، ڀڪتاڙ، رباب، سرود، گهند وغيره. هاڻي

اهو سڃو سائين وڃي ٿو رهي.

الهيءَ سرڪم ٻار جو پتو ڪو ٿڌن ٻائي سگهندو، جو خوشيءَ سان هو سڏون ڪي سائي ٻيائي، ٻار ۾ جهالڪي ٿي هئي ٻنڌ اُڀس (ڪلا) ۽ سڏون پيو آهي. ٻالڏيٿڙي ڪي دل وجود يعني ٻار وٺايو آهي. اهي ٻنڌ آهن جا آهن.

(۳) گمان مار ڳوٺ. هي ٻنڌ آڪاسي، هوائي جهاز وار ٻنڌ آهي. هٿ اها محنت ڪرڻي ٿي پوي، جنهن جو سر سامي سان لاڳاپو آهي. جنهنڪري هنڪي سسيءَ جو ٻنڌ ڇوڏا آهن. هٿ ڏک سک آهستي ڪرڻ. ڏک سک جو لاڳاپو ڏيه سان ٿيندو آهي. ٻالڏيٿڙو هٿ ڏيه کان ليارو آهي. پوءِ هنڪي ڏک سک وري جا جوڙ هٿ هر سڀ ۾ مالڪ ٿو ٿئي. هٿ ٻيائي ڪانهي. هٿ سڙي ڇاپ آهي.

ڀڳتي هر حال ۾ ضروري آهي. اها ليار ٿو ٿي، آيو دڙو ٿي ڪري. جنهنڪري سرڪم اهڙو ڪار نه رهندو. ڀڳتي مارڻ ڏاڍو ڪم ٿو ڪري. جڳياسوءَ کي لاهي، لهي، ٻڌائي ۽ ڇڏي ۽ عزت نان هٿ ٿو ڪاٿيس. چاهه ڇڪا ٿو ڇڏايس، ڪن سڀني جو ٿيڻ ٿو ڪرائيس. مطلب نه ٻالڏيٿڙي ڪي ٿي لاهي لهي، بڪرو ۽ ٻيٽو ٿو ڪري ۽ غير ڪڍي اڏو ٿو ڪرائيس. اها عشق جي آڱ آهي جا سڄي صاحب، روءِ ڪاٿسراءِ ٻيو سڀ جلائي ٿي ڇڏي. گمان ٻاهر ٻيئي ٿي ۾ ٻيٽو هڻندو آهي نه ڇيو جو لاهي عشق، اڏو صاف ۾ نه مان ٻڌو وڃي آئي واسو ڪرڻان جيڪڏهن جڳياسو، سڄي مڙي محبوب متڳروءَ جي وچن جي چئي ۾ سرڪڻ جو سبق ٻڪر ڪري نه پوءِ سرڪڻ (مرشد) ٿو ڪرڻ (رشد) ۾ ٻالهيءَ چڪي آڻيندس.

(هوائي) رستو آهي.

(۱) **ڪرم مارڻ** :- ڏسون ته هن رستي ۾ ڇا ڪرڻو آهي ؟ ڪٿڙو آياس ڪرڻو آهي ؟ هيءَ زمين يا خشڪي جي وات آهي. هي اسٽولٽا جو پنڌ آهي، ٻاهر مڪتا جو رستو آهي جو شرار سان ڪرڻو ٿو پوي، چپ ٽپ، اوجاڳو هن مارڻ ۾ اچي ٿا وڃن، هن پنڌ ۾ جڳياسو پيائيءَ ۾ آهي. کيس ٻيو ٻيو ٿو ڏسڻ ۾ اچي. ڪرم مارڻ ۾ جيئو مان، مان ٿو ڪري. اها ڪٿڙي مان مان آهي؟ اهو ڪار سان گڏيل مان، نقلي مان ؟ نه اصلي مان ! هت جڳياسو پاڻڪي شرار ٿو سمجهي، جنهن ڪري کيس، سک سک ۽ ڊڪ ڊڪ ٿي ٿا پاسن. هن پنڌ ۾ اندر ٻيون ٻاهر مڪتا تي هريون پيئون آهن. انهن کي آهستي آهستي ستن جي صحبت ۽ ستسنگ ۾ هيري اندر ورائجي ٿو. اندر ۾ جو ڪم آهي هلا، انهن کي انهيءَ نموني ڏي لائي لام جي ڪمائيءَ ڏي ورائڻو آهي.

(۲) **ڀڳتي مارڻ** :- ڀڳتيءَ ۽ گيان مارڻ ٻئي انٽرمڪتا يعني اندر جا پنڌ آهن. ڀڳتي مارڻ بهري يعني پاڻيءَ جو پنڌ آهي، دل جي وات آهي، جتي پيرن جي پنڌ کي وسارڻو آهي. شاه لطيف صاحب فرمايو آهي:-

”هل هٿين سان هوت ڏي- پيرن پنڌ وسار.“

هي قلب ۽ قرب جو پنڌ آهي. سيني ۾ سڪ سانڍڻي آهي، عشق ۾ پاڻ بچائڻو آهي، جنهنڪري اندر جو غير لڪري وڃي. هت سک ڊڪ پرينءَ جي صورت ٿا ولن نه اٿنهيءَ ئي اهي موڪليا آهن. هت جڳياسو، ’مان مان‘ ڪرڻ بدران، ’تون تون‘ ڪرڻ ٿو سگهي. هت هڪ پاڻ، ٻيو مٿڙو پرين، ٽيون آهستي ڪوٺ!

جڏهن هي ڀڳتيءَ جي جوين ۾ اچي، نه پوءِ نه ’تون‘ رهي ۽ نه ’مان‘ رهي. باقي هڪ ئي سندس مٿڙو محبوب، سچو مرشد وڃي ٿو. رهي ۽ پاڻ گم ٿيو وڃي ۽ جت ڪت

رائي) رستو آهي.

(۱) **کرم مارڳم :-** ڏسون ته هن رستي ۾ ڇا ڪرڻو
 آهي ۽ ڪهڙو آڀاس ڪرڻو آهي؟ هيءَ زمين يا خشڪيءَ
 جي واٽ آهي. هي اسٽولتا جو پنڌ آهي، ٻاهرڪتا جو رستو
 آهي جو شرار سان ڪرڻو ٿو پوي، ڇپ ٽپ، اوجاڳو هن مارڳ
 ۾ اچي ٿا وڃن، هن پنڌ ۾ جڳياسو پياڻيءَ ۾ آهي. کيس پيو
 پيو ٿو ڏسڻ ۾ اچي. کرم مارڳ ۾ جيئو مان، مان ٿو ڪري.
 اها ڪهڙي مان مان آهي؟ اهنڪار سان گڏيل مان، نقلي مان
 ۽ نه اصلي مان! هت جڳياسو پاڻڪي شرار ٿو سمجهي، جنهن
 ڪري کيس، سک سک ۽ دڪ دڪ ٿي ٿا پاسن. هن پنڌ ۾
 اندر پون ٻاهر مڪتا تي هر پون پيئون آهن. انهن کي آهستي
 آهستي سنڌن جي صحبت ۽ ستسنگ ۾ هيري اندر ورائجي
 ٿو. اندر ۾ جو ڪم آهي هائ، انهن کي انهيءَ نمولي ڊڳ لائي
 نام جي ڪمائيءَ ڏي ورائڻو آهي.

(۲) **پڳڙي مارڳم :-** پڳڙي ۽ گيان مارڳم ٻئي انٽرمڪتا
 يعني اندر جا پنڌ آهن. پڳڙي مارڳم بهري يعني پاڻيءَ جو
 پنڌ آهي، دل جي واٽ آهي، جتي پيرن جي پنڌ کي وسارڻو
 آهي. شاه لطيف صاحب فرمايو آهي:-
 ”هل هئين سان هوت ڏي- پيرن پنڌ وسار.“

هي قلب ۽ قرب جو پنڌ آهي. سيني ۾ سک ساليڻي
 آهي، عشق ۾ پاڻ پچائڻو آهي، جنهنڪري اندر جو غ
 نڪري وڃي. هت سک دڪ پورن جي صورت ٿا ولن
 انهيءَ ئي اهي موڪليا آهن. هت جڳياسو، ’مان مان‘ ڪ
 بدران، ’تون تون‘ ڪرڻ ٿو سگهي. هت هڪ پاڻ، پيو م
 پيرن، ٽيون آهيئي ڪونه!
 جڏهن هي پڳڙيءَ جي جوڀن ۾ اچي، نه پوءِ نه
 رهي ۽ نه ’مان‘ رهي. باقي هڪ ئي سندس ملڻو مڪ
 جو مرشد وڃي ٿو رهي ۽ پاڻ گم ٿيو وڃي ۽ جت

نه اڏائيندو، ٿيسين خدا پرست ٿيڻ ممڪن نه آهي. چوراسيءَ جو چڪر ٺام يا شيد جي ڪمائيءَ سان ئي ڪٽجي سگهندو. ”من مريد سلسار هٿي، گر مريد ڪوئي ساڌ، جو مائي گر بچن“ ڪيو، ٿاڪا ما اڳاڙ ۲.

”گرو جا ٻچن منڊ، ايها ڀڳتي سار.“ (مجله ۵)
يعني گروءَ جي وڃڻ يا غتر کي مڃي ڪمائي ڪرڻ ئي سڄي ڀڳتي آهي. اها سڀني ڳالهين جو سار ٿي يا اصليت آهي.

“Be The doers of The Word and not hearer alone.”

گروءَ جي وڃڻ جي ڪمائي ڪرڻ وارا ٿيو؛ نه گروءَ کي ڏيکاري ٻاهران ’جي حضور‘ چوڻ وارا ٿيو.

”گرو ڪا ٻچن سڌ جيا ڌارو، مائس جمر لستارو.“ (مجله ۵)
گرو جا وڃڻ يعني ٺام کي سچ ڪري سمجهڻ، آلهي موجب ڪمائي ڪري پنهنجي منڊ جمر جو اڌار ڪريو.

ٺام هو مارڳه

ٺام مارڳه معنيٰ اها واٽ جا ٺام سان ملائي. ٺام جي طرف هلڻ جا ٽي رستا آهن. (۱) گرم مارڳه (۲) ڀڳتي مارڳه (۳) گمان مارڳه. ٺاهڻ ٽنهي ۾ به ڳالهون ضروري آهن پر هڪ ڳالهه ٺاهڻ سڀني ۾ ساڳي آهي.

- (۱) گرم مارڳه ۾ ويراڳ ۽ آڀاس ضروري آهن.
- (۲) ڀڳتي مارڳه جنهن ۾ ويراڳ ۽ ووڳڪ ضروري آهن.
- (۳) گمان مارڳه جنهن ۾ وري ويراڳ ۽ ويچار ضروري آهن، يعني ويراڳ سڀني ۾ ضروري آهي. ان کانسواءِ ٻنڌ طه نه ٿيندو. جنهن ڏليا ۾ مسافري ڪرڻ جا ٽي رستا آهن. (۱) زمين (۲) سمنڊ. (۳) آسمان. گرم مارڳه زمين واري واٽ آهي. ڀڳتي مارڳه، سامونڊي رستو آهي ۽ گمان مارڳه، آسماني

گرو آمداس صاحب جن فرمائين ٿا ته:-

”شريرون پالن ڪو ٻاهر ڄاڻي،

نام نه لهي، بهت ڏک پائي.“

يعني جيڪو انسان پنهنجي شرير کان ٻاهر، نام کي ڳولڻ جي ڪوشش ڪري ٿو، تنهن کي نام هٿ نه ايندو. هو بيڪاريءَ وانگر ڪجهه به حاصل نه ڪري ڏک پائيندو.

ٻاهران ڪرم، ڌرم، بستڪ پڙهڻ، تيرٿ، ڪرڻ دان، ورت وغيره سان پائڻ پورو ڌر ڌار پيهي ڪين سگهندو. شبد ٽي هنڪي مٿي سچ ڪند پهاڻيندو. شبد کانسواءِ ٻيو ڪوبه رستو، سچي سائينءَ سان ملڻ جو ڪونهي. جيسين آسان به سچي مالڪ جي ملڻ لاءِ سچو پريم يا بره نه آهي، تيسين مالڪ سان ملي هڪ نه ٿي سگهنداسين. اها بره يا اهو پريم، سچي سنت جي سنگت کانسواءِ نٿو حاصل ٿئي.

انهيءَ نام ۽ ناميءَ يعني سچي نام بخشيندڙ (سنگروءَ) به ڪوبه فرق نه آهي. گروءَ جو اصلي سروپ شبد آهي. سڀ سچا سنت مهاتماون شبد مان هن دنيا به آيا ۽ پنهنجو ڪم ڪري وري ايترو به ملي ويا. انهيءَ ڪري جيئري سچي سنت مان ٽي آساني لاپ ملي سگهندو ۽ نه سوين سال اڳ مري ويلن سنتن مان.

دنيا به آسانجو خيال پنهنجي سرور جي ذري به ۽ ٻاهر مان مائٽن، زال، ٻارن، ديش، قوم، ملڪيت جي بيشمار زنجيرن به جڪڙيو پيو آهي. سنت جيڪي به هدايتون ڏين ٿا، تن جو مطلب اهو آهي ته اسين پنهنجي من کي شبد رستي وساري ڪري، مٿين منڊلن تي وڃون.

دنيا به پرماڻا کي پوڄڻ وارا ٿورا آهن. پر زال پرست، معنيٰ زال کي پوڄڻ وارا، قوم پرست، خود پرست، مائٽ پرست، بنت پرست وغيره گهڻي انسان آهن. خدا پرست، خدا پرست، جيڪي ڪامل مرشد اندر جو رستو

لام آڪو يعني رام رام، آلا آلا، اوم اوم وغيره چوڻ سان
دل ۾ ڪالهه پيدا ٿيندي! اڃا سڄي نام جي شڪتي آهي جا
سڀ پيدا ڪري ٿي. حافظ صاحب جن فرمائن ٿا:-

”عالم از صورت، ابن ظهور گرفتار،

از حضور، بساط لسور گرفتار.“

يعني سڄيءَ سرشتيءَ، مالڪ هي شيد ۽ اُڻو سان ئي
صورت يا شڪل ورتي آهي.

گرو مالڪ صاحب جن فرمائن ٿا:-

”سڄي شيد، سڄي پست هوئي،

پن نامي محض نه پائي ڪولي.“

يعني سڄو شيد ئي آساجي مالڪ وٽ پست رکندو ۽ نام
کالسواء ڪنهن کي نه مڪتي نه ملندي يعني نه سڄو شيد لفظ
يا اکر نه آهي پر اڃا سڄي شڪتي آهي.

”پن شدي اُٿر آٿيڙا نه وڃن ٿي ٿا چوڪي ٿي.“

يعني شيد کي اُٿر ۾ حاصل ڪرڻ کالسواء، اُٿر جي
اولده دُور نه ٿيندي، لڪي مال ئي ملندو ۽ لڪي چوراسيءَ
جو چڪر هٽندو. اهو سچو ثابت ٿو ڪري نه شيد آڪو نه
آهي، پر هڪ شڪتي، طاقت ۽ اُڻو آهي. وري گرو صاحب
جن فرمائن ٿا:-

”شيد مري سو ئي جن پُورا، سڱر آڪه سڱائي سڱرا.“

يعني ڇڄڪو شيد ۾ ملي ٿو ٿئي اهو ئي ڪامل نشير
يا سمند آهي. سورج، سِرُ شڪتوان سڱورءَ ئي اڃا ڳالهه
ٻڌائي ۽ سڄيالي آهي.

ڪرائيسٽ باليل ۾ فرمايو آهي:-

“Now ye are clean, Through The Word, which
I have spoken unto you.” (John, 15:3)

يعني شيد جو مون ٿوڪي ٻڌايو آهي، تنهن ئي ٿوڪي صاف،
پاڪ ڪيو آهي.

طرح آسین نام سان چڙون!

گرو نانڪ صاحب جن فرمائين ٿا: ”سڄي شبد سڄي پٽ هوئي“ يعني سڄي شبد ٻڌڻ سان، مالڪ وقت پٽ سان رهجي ٿي اچي. هاڻي سپاڻڪ لائين ٿو ڏسڻ ۽ اچي ته ٻيو به ڪو شبد آهي جو سڄو نه آهي! جيئن روشني چوڻ سان معلوم ٿو ٿئي، نه ٻي به ڪا شيءِ آهي جا سڄي روشني نه آهي. جنهن کي اوندهه ٿو سڏجي. سڄو شبد معنيٰ جيڪو سدائين هجي، فنا نه ٿئي ۽ ساڳيو ٿي شبد هجي ۽ ست نام يعني سڄو نام، ”آد سچ آهي، جڳاد سچ آهي ۽ پوءِ به سچ آهي يعني هوسين پي سچ.“ بابا سانوڻ سنگهه صاحب جن شبد کي ”Unwritten law and unspoken language.“ ڪري سڏيو آهي.

رواجي طرح ڪيترن ڌرمن جا ماڻهو، ڪتابن جي پڙهڻ کي، اکرن جي جهڻ ڪي، ڳائڻ وغيره کي نام، شبد يا ٻاڻي ۽ جو جهڻ سمجهن ٿا. اهي لفظ نه ڪجهه وقت چڻي، ڳائي وڃائي مات ۾ اچو وڃن يعني فنا ٿيو وڃن. گرو نانڪ صاحب جي چوڻ موجب اهي سڃا نام نه آهن. گرو نانڪ صاحب، سواءِ جي مهاراج، مولانا روم، شاه صاحب، سامي صاحب، سچل سائين، سينت جان وغيره انهيءَ سڄي نام جي ئي رستي جي سکيا ٻڌائي ۽ ڳائي آهي. هاڻي اچو ته ٿڌي سڀني انهيءَ ڳالهه جي ڀرتال ڪريون.

گرو نانڪ صاحب جن فرمائين ٿا ته:-

”نام کي ڌاري ڪند، برهمند، نام کي ڌاري سگلي جنت.“
يعني ڪند، برهمند ۽ سڀ جيو نام جي آڌار تي آهن. اها سڄي نام جي شڪتي آهي جنهن جي آڌار تي، سڀ آهن ۽ نه اڪري نام جي آڌار تي. گرو امرداس صاحب جن فرمائين ٿا، ”نامي ٿي ٿي سڀ ڪجهه هون ٿا.“ يعني جيڪي ڪجهه به آسین دنيا ۾ ڏسون ٿا سو سڀ نام پيدا ڪيو آهي. هاڻي

ٲا چوڻ، ڪي ڪاڊ (God) ٲا چوڻ وغيره. پر الهن مان ڪهڙو
 سچو نالو ٻا نام آهي جو اسانجي ڀرڇڻ لائق آهي ۽ اسانڪي
 مڪئي ڏيئي سگهندو؟

نام ٻن نمن جو آهي. (۱) ڌڻ آتمڪ (۲) ڏن آتمڪ.
 ورن آتمڪ نام ٻاهرڀون نام آهي، جو لڪي پڙهي ۽
 ٻاڻيائي سگهجي ٿو. سڀ ڪرنت، ٻولھون، ڪتاب رهي سڀ
 ورن آتمڪ نام سان ٻر ٻا ٻا آهن. الهي نام جو سمون، روحانيت
 ۾ ٻهرڀون شروعاتي ڏاڪو آهي. انهيءَ نام جي جهڻ سان
 هڪ نمر جو اسانجو خيال، هڪ هنڌ جهي ٿو ۽ انهيءَ ۾
 اسانجي دل ۾ ڪجهه قدر شائتي ۽ عوشيءَ حاصل ٿئي ٿي.
 پر اها شائتي ۽ عوشيءَ سڄي مڪمل نه آهي. ڏن آتمڪ ۾
 ڪي شهد نه ڪري سڏيندا آهن. اهو اندر جو نام يا آواز آهي
 جو ٻي امت آهي ۽ لکن، پڙهن ۽ ٻاڻيائڻ ۾ ٻيڻا اچي، پر
 آتما هنڪي اندر ۾ اٻڙ ڪري سگهي ٿي. اهو نام سڀ ڪنهن
 جهڙي اندر آهي. هندو انهيءَ کي برهم ٿا ٿا، آڪاش
 والي وغيره ڪري سڏن ٿا. مسلمان انکي اسم اعظم، ٻانگ
 آسماني، نداد (آواز) سلطاني وغيره ڪري چوڻ ٿا. مڪرستان
 جنهن کي ڌڻ (Word) يا لوگاس (Logos) ۽ چيني کي ٽاو
 (Tao) چوڻ ٿا. نام يا شهد جو سڀلڙو آواز سڀ ڪنهن جي
 اندر ۾ آهي، پر سڄي گروه جي مدد ڪالسواءِ اهو ٻڌڻ ۾ ٿو
 اچي. انهيءَ شهد جو اسان، اسان جي ٻن اکين جي وچ ۾،
 اندر پٺيان آهي، جنهن کي نمن اک، شؤ نمر، لٽ سوندا
 وغيره ڪري چوڻ ٿا.

انهيءَ ڏن آتمڪ نام ڪالسواءِ آتما روحانيءَ معين منڊلن ٻي
 جهڙهي ڪن سگهندي! جنهن نام جي سڀ مٿاڻا ٿون. باراه
 ڪن لا ٿين ڪي ٻائي، من وس ۾ ٿو اچي ۽ آتما پنهنجي
 اعليٰ وطن، سج ڪنڊ ۾ پهچي ٿي. هاڻي اهو نه سمجهون ته
 حتميت ۾ سچو نام يا شهد ڇا آهي، ڪٿي آهي ۽ ڪهڙيءَ

ڪه پيا سهون .
 افسوس، هزارين پيرا افسوس، اسانجي هن چال، بيوقوفيءَ
 ڪم عثليءَ تي آهي . مالڪ! تون رحم ڪر، رحم ڪر ؟
 رحم ڪر . معافي ڏي، معافي ڏي .

نام چا آهي ؟

مالڪ جي نام بابت اسين گهڻوئي ڪجهه ٻڌون ۽ پڙهون
 پيا . پر اصل ۾ سچو نام چا آهي جو اسان کي هڪڙي نرو
 آهي ؟ نام هڪ قدرتي سائنس آهي، جا هر هڪ جي اندر
 آهي پوءِ هو ڪٿي ڪهڙي به ڏس، قوم يا ڌرم جو هجي .
 ڪل مالڪ هڪ آهي . اسانجا هٿ، پير، اکيون وغيره ساڳيا آهن
 نه پوءِ لائين ڪڏهن ڪين ٿي سگهندو نه مالڪ هندن واسطي
 هڪڙو، مسلمانن واسطي ٻيو ۽ عيسائين وغيره واسطي ٽيون
 آهي ؟

ستن جون ڪٿي اوليون نرالون آهن پر انهن جو مقصد
 هڪ ئي ساڳيو آهي . سنت بار بار سمجهائين ٿا ته نام جي
 ڪمائي ڪانسواءِ ٻيو ڪوبه رستو هڪڙي جو ڪونهي . سڄا سنت
 دنيا ۾ ڌرم يا مذهب لاءِ واسطي ڪونه ٿا اچن، پر هو چيو
 ڪي نام جو رستو ڏيکاري مالڪ سان ملائين ٿا . جيڪو سنڌ
 سچ ڪند يعني مقام حق ٿاين پهتو آهي، اهو ئي سچو سنڌ
 آهي .

ستن مهاتمان، مالڪ جا ڪيترائي نالا ٻڌايا آهن ۽ هن
 گڏن جي واکاڻ ڪئي آهي . ڪي هنڪي رام ٿا چون يعني
 سڀ ۾ رمي رهيو آهي، ڪي هنڪي خدا ٿا چون يعني
 پاڻي پيدا ٿيو، ڪي واهگرو (باهارو گرو) ٿا چئون،
 اڏا سوامي (اڏا = آتما، سوامي = مالڪ يعني آتما جو مالڪ)

ڪري، ۽ اچو، جلدي ڪريو جن کي ٻار وڃڻو آهي. مون
ڏٺو آهي ته جو سگروءَ هي ٻڙيءَ ۾ ويٺو، اهو ئي ٻار
ٻڏجي ويو.

هڪ ئي لڏپلا، هڪ لڏڪي، هڪ ٻاري ۽ زال،

جتي سڄو وڃي، سي سڄي ٻيڙي لال.

يعني ته ڪو مري ويو، ڪو مري جتي ٻياري ڪري
رهيو آهي ۽ ڪو وري ٻاڻڪي ۽ ڪو سمجهي دل ۾ ويٺو
آهي، پر جنهن سڄي جي ڪمائي يعني نام ۽ شيد جي ڪمائي
ڪئي، اهو ئي سڄي ٻيڙيءَ وٽ پهچي ويو.

ڏسو! ته انسان هماليه جبل جي اڀرست چوٽي جا آلاوهين
هزار فوٽن کان به اوچي آهي، اتي پهچڻ لاءِ ڪروڙين روپيا
خرچي، سرداڻون، بکڙون ۽ لکڻيون سهي، پنهنجي اُميد
صافي جوکي ۾ پيو وجهي. انهيءَ ڳالهه ۾ دل ۾ جيڪو
نالي جي مشهوريءَ کان سواءِ ٻيو ڪجهه به کيس فائدو حاصل نه
ٿو ٿئي.

ٻيا انسان وري ڪروڙين خرچي، چند ۽ ٻين گهرن جي
بهر لهڻ لاءِ، ڪوئڪ ڪوششون ٻڌا ڪن. پر هي حضرات
انسان، پنهنجي شراب اندر، جتي نارا، سج، چند، سحر
برهمند باڪ خود خدا، اسانجو مالڪ، وجود آهي، تنهنڪري
پالڻ جي سڄي ۽ نه ڪو ڪوشش ٿيو ڪري. ڪال يا شيطان
جي چار ڪم ٿي پلائي، ٻاهر پٽڪائي، رهڻ آهي. سڄي برهمند
جنهن شين ۽ سحر سائنس، سندس شراب اندر ۽ سندس ڳهر ۾
ٿي حاصل ٿي سگهن ٿا. انهن اسانجي کوٽيءَ سمجهه ۽ عقل
کي آهي، جو سڄي رهڻ جي رهڻي قبول نه ڪري، اسين
ٻاهران سڙو ۽ سخمون سهي، پنهنجي هٿن سان، هي ئي ٻيا
انسان ڇو نه ٻڌا ڪري، لعنت جا پاڻي ٿي، مالڪ کي
سڃاڻي ۽ سڄي طريقي سان پالڻ جي ڪوشش نه ڪري، ۽
دالمي سک کي لوڪر هڻي، چوراسيءَ جي چڪر ۾ لڳي

وال :- جيڪڏهن مرض رهجي وڃي ۽ ڏهتي نه سگهجي
نه پوءِ؟

واب :- آخر مرڻ وقت، اهو مرض ٿيو پوي ۰

وال :- سڀ کان پوءِ ڪهڙو آهي؟

واب :- ناحق ڪنهنجي دل ڏکڻ ۽ ڪنهنجو احسان
برباد ڪرڻ ۰

الهي گفتگو ڪرڻ مهل بابا لال ديبال ۽ دارا، ٻئي هڪ
ڌڻ هٿ وٺي هئا. اتي زمين تي هڪ ڪڪ پيل هو. دارا
سوال ڪرڻ بند ڪري، اهو هٿ ۾ کڻي به اڏ ڪيو. اهو
وقت سوامي جن اڪيون بند ڪري ڏيان ۾ وٺي رهيا. شهزادي
وڙي سوال پڇڻ شروع ڪيا. باباجي جواب ڏنس ته پهرئين
ڪڪ پڇ ۽ پوءِ گفتگو ڪر، ڇاڪاڻ ته وقت هر ڪنهن لاءِ،
خاص ڪري بادشاهن لاءِ تمام قيمتي ٿو ٿئي، جنهنڪري اجايو
وڃائڻ نه گهرجي. ڪڪ پڇي وقت وڃائڻ مان ڇاڻو حاصل ٿئي؟
دارا بلڪل ادب سان خاموش ٿي ويهي رهيو. تنهن
تي باباجي ۽ چيو ته، پوءِ نه سمجهج. طبيب جو قاعدو آهي ته،
ڪنهن به دوا ڏيڻ ۾ گهٽتائي نه ڪري! دارا جواب ڏنو ته،
مریض جا وڏا پاڻ آهن، جيڪو الهي ۽ ڪير کان شفا پائي.
تنهن تي باباجي ۽ چيو ته، مالڪ وقت پهچڻ لاءِ مالڪ لاءِ پريم
جي ضرورت آهي. انهيءَ درجي جي پراپت هئڻ سان به
توڪي فقيرن جي صحبت هجي، نه پوءِ تنهنجي انهيءَ گڻ
ڪري، توڪي هو پريم جي درجي تي پهچائڻ جو خيال ڪري
سگهن ٿا. مگر آبي يعني هوم ٿاس ڪرڻ گهرجي ۽ آيمالي
نه ٿيڻ گهرجي ۽ مالڪ جي آڀار موجب جو اُميدوار ٿيڻ گهرجي
تنهن کان پوءِ دارا هڪ گلدستو پيش ڪيو ۽ چيائين ته
صحبت جو اثر ضرور ٿيندو آهي. پر ٿاڻن جو آهي جو ڪا
جي پنن مان گلن جي خوشبوءِ نٿي اچي؟ انهيءَ جو ڪهڙو
باباجي ۽ چيو ته، پنن ۽ گلن کي ڪجهه وقت گڏو

جواب:- دليا جي پرڀڄ ۾ ٻڌڻ.

سوال:- ٽيهر کي ڪٿڙي ڳالھ پسند آهي؟

جواب:- اها ته هو دليا جي پرڀڄ ۾ نه ٿا سي ۽ ائين ۾ تڪليف نه ڪري.

سوال:- ٽيهر جو علم ڇا آهي؟

جواب:- گروه جي آکا موصوب هئا.

سوال:- ٽيهر جو دشمن ڪو آهي؟

جواب:- من.

سوال:- ٽيهر جي چالاڪي ڪٿڙي آهي؟

جواب:- دليا جي صحبت کان بچي هئا.

سوال:- ڪٿڙي ڳالھ ۾ ٽيهر جو پورو نقصان آهي؟

جواب:- ڪهت سان ورڻ ۾.

سوال:- ٽيهر جو شوق ڪٿڙو آهي؟

جواب:- هر ڪنهن کان ادب سکڻ.

سوال:- ٽيهر جو ڪٿڙو ارادو هوندو آهي؟

جواب:- خدا جي بندگي ڪرڻ.

سوال:- رزق لاءِ تلاش ڪرڻ لازم آهي؟

جواب:- تلاش ڪرڻ واجب آهي. دليا جي هر شيءِ

تعلق، ڪوشش ۽ تلاش ۾ آهي، پر ايندڙ آهو،

نصيب ۾ آهي. ٺيڪ وارو مالڪ آهي.

سوال:- ٽيهر کي ڪنهن سان دوستي رکڻ گهرجي؟

جواب:- خدا ۽ خدا جي پيارن سان.

سوال:- ۽ دليدارن سان؟

جواب:- دليدارن سان دوستي ۽ دشمني سڀئي نه آهن.

سوال:- ٽيهر لاءِ ڪرشمه ڪالڻ منع آهي؟

جواب:- ڪرشمه ڪالڻ سڀ لاءِ پرو آهي.

سوال:- قرض ڇا آهي؟

جواب:- قرض کي ادا ڪرڻ.

۾ ڀرئوسو رکڻ .

سوال :- هر ڪنهن جي آڳيان ۽ پٺيان ڇا آهي ؟

جواب :- آڳيان رزق ۽ پٺيان موت آهي .

سوال :- خدا جو مالڪ ڪهڙو آهي ؟

جواب :- خدا جو نام خدا جو مالڪ آهي .

سوال :- فقير کي ڪهڙيءَ ڳالهه جو فڪر هوندو آهي ؟

جواب :- پنهنجي مرشد جي شيوا جو .

سوال :- فقير کي ڪهڙيءَ ڳالهه جو شڪ هوندو آهي ؟

جواب :- الاهيءَ ڳالهه جو نه، ڇا عبادت (بدگي) مان ڪري

رهيو آهيان، سا قبول ٿيندي يا نه ؟

سوال :- فقير لاءِ ڪهڙي ڳالهه سٺي آهي ؟

جواب :- نبد ۽ آس کي نه اچڻ ڏئي .

سوال :- فقير کي آس يا سستي ڪهڙيءَ ڳالهه مان ٿي ٿئي ؟

جواب :- گهڻي ڪاٺ مان .

سوال :- فقير جي وهڻ ۽ سمهڻ جو ڪهڙو هنڌ آهي ؟

جواب :- زمين .

سوال :- فقير کي هميشه ڇا ڪرڻ گهرجي ؟

جواب :- ديتا ۽ شڪر .

سوال :- ٻي فائدي ڪهڙو ڪم آهي ؟

جواب :- گذريل ڳالهه ئي افسوس ڪرڻ ۽ ايندڙ ڳالهه کان ڊڄڻ

سوال :- ڪهڙو نشو و نهو آهي ؟

جواب :- معرفت الاهي يعني نام جو .

سوال :- من مان ڪنهن کي چوندا آهن ؟

جواب :- من کي سڀني طرفن کان چڪي، هڪ هنڌ بهار

۽ مالڪ جو تيان ڪرڻ .

سوال :- فقير جي سلامتي ڪهڙيءَ ڳالهه ۾ آهي ؟

جواب :- ملامت يعني ننڍا کي دوست رکڻ ۾ .

سوال :- فقير جي ذلت ڪهڙيءَ ڳالهه ۾ آهي ؟

جي ٻولي . سنڌ مٿي پيار جو مارڳ آهي . توهان کي ٻي
سڄ پڇ ، سڳروءَ جي ويجهو وڃڻو آهي ، نه پوءِ توهين سندس
ٻولي ڳالهايو . ڇا آهي ڀمار جي ٻولي .“

هندستان کان ٻاهر چوٿون دفعو، وري ڇهين جي اڌار
ڪرڻ لاءِ حضور مٿاڇا ڇڻ، ۶ مئي ۱۹۶۸ع سنڳاپور، هالڪ
ڪالڪ، جپان، انڊونيشيا، آسٽريليا، نيوزيلينڊ وٺا . تهن کان
پوءِ به هو ٻاهر ويندا رهيا آهن .

۲۱ آڪٽوبر ۱۹۵۳ع کان وٺي ۱۹۷۲ع تائين حضور جن ڪيترن
ٽي لکن مردن توڙي زالن کي نام جي بخشش ڪئي آهي،
جنهن ۾ اٽڪل چار هزار کن غير هندستاني آهن .

بابا لال ديال ۽ دارا جي گفتگو

بابا لال ديال هڪ ستر اُڀاسي مڙس پٺاڻ ۾ ٿي گذريو
آهي . شاهه جهان بادشاهه جي پٽ دارا شڪوه جي، ستن ۽
دشهن سالن صحنه هوندي هئي . پٽي جي هڪ دفعي لاهور
۾ ملاقات ٿي هئي . جنهنجو اکر دارا ٿي ڏاڍو ٿيو . هڪڙي
سوال جواب پٽي جي وچ ۾ ٿيا، سي ڏاڍا اکرالڻا آهن . تن
مان ڪي هيٺ ڏجن ٿا .

سوال :- نثر جي آءِ ۽ اُنت ڇا آهي ؟

جواب :- آءِ ٿي يعني ليکي آهي ۽ اُنت ٿي يعني اُمر ٿي آهي .

سوال :- نثر جي سر بلندي (وڌائي) ڪهڙيءَ ڳالهه ۾ آهي ؟

جواب :- سر جهڪائڻ ۾ يعني پاڻ کي هيٺ رکڻ ۾ .

سوال :- نثر جي علمندي ڪهڙيءَ ڳالهه ۾ آهي ؟

جواب :- مالڪ کان سواءِ ٻئي ڪنهن سان به دل نه لڳائڻ .

سوال :- نثر جو بل ڪهڙيءَ ڳالهه ۾ آهي ؟

جواب :- پنهنجو بل وساري، دين اُڏيڻ ٿي، مالڪ جي طاعت

شائتيء جي ڳولا ڪڏهن به پوري نه ٿيندي.....“

مينا پواس کانپوءِ حضور جن شڪارو، الي نواس، ڊيٽرايت،
سبرگ، واشنگٽن، ليويارڪ ۾ سٽنگ فرمايو ۽ نام دان ڏنو.
ليويارڪ مان حضور جن سامونڊي جهاز ڪئين ميري (Queen
Mary) جي رستي انگلنڊ ۾ ۳۰ جون تي پهتا. هڪ هفتو لنڊن
۾ سٽنگ ڪري ۽ نام ڏيئي، ۱۴ جولاءِ دهليءَ ۾ اچي پهتا.
هندستان کان ٻاهر ٽيون دفعو وري حضور جن سنه ۱۹۶۶ع
جي مئيءَ مهيني ۾ ڏکڻ آفريڪا ۾ ويا، جتي ۱۸ ڏينهن رهيا.
اُتي ٽرانسوال، نٽال، ڪيپ پراونس، آريڊج فري سٽيت ۽
سوازيلينڊ ۾ سٽنگين کي گڏيا ۽ سٽنگ ڪيائون. ڪل ۸۸
مردن ۽ زالن کي نام بخشيا. انهيءَ وقت تائين اُتي ڪل
سٽنگين جو تعداد ۴۸۷ هو.

سٽنگ ۾ اُتي سوالن جي جي جواب ۾ حضور جن فرمايو،
”جڏهن توهين پيار ٿا ڪريو، تڏهن دنيا توهان لاءِ هڪ گيت
(Melody) مثل آهي. توهان کي رڳو گروءِ جي ٻاهرين سرويپ
سان محبت نه ڪرڻي آهي، پر پنهنجي اندر وڃي، سترگروءِ
جي ٿوري سرويپ سان گڏجو آهي جو ٻيهر سرويپ کان به
توهان کي ويجهو آهي! اهو ٿوري سرويپ، توهان کان ڪڏهن
به جدا نه ٿيندو. گروءِ جي اچڻ وقت سٽنگي، هڪ ٻئي
سان ڪيئن نه پيار ۽ محبت ڏيکارين ٿا، پر هو پنهنجي اندر
۾ گروءِ جو ٿوري سرويپ ڏسن ته پوءِ هنن ۾ پاڻمرادو هڪ
ٻئي لاءِ پيار ۽ محبت پيدا ٿيندي!“

اُتي هڪ هنڌ حضور جن فرمايو ته جي توهين پاڻ ۾ هڪ
ٻئي سان پيار ٿا ڪريو ته پوءِ ائين ڪرڻ سان توهان پاڻمرادو
گروءِ جي ويجهو آهيو.

هڪ سٽنگيءَ مهاراج جن کان سوال ڪيو ته، ”توهين
ڪيتريون ٻوليون ڄاڻندا آهيو؟“ تنهن تي حضور مهاراج جن
جواب ڏنو ته، ”مان فقط هڪ ٻولي ڄاڻان، جا آهي پيار

۾ هر سر جو دليري آرام ۽ مال آهي. تنهن جي ماڻهن جي
 دلن ۾ مون ڪنهن وڏي، اعليٰ ۽ روحاني آدرش جي ڪرڇ
 جي خواست ڏيڻي آهي! انهي ڳالهه جي زندهه ڳاڙهي آهي
 ته، سٺ سٺ معاشي ۽ فليسوفن ڪنهن خاص ملڪ يا قوم تائين
 محدود نه آهي، بلڪ اها عام ماڻهن جي ميراث آهي.

سڀني مذهبن جي ٿلهه ۾ اها سچائي موجود آهي. جيڪڏهن
 اسين دل ۾ سچائيءَ سان ويچار ڪنداسين، ته باوجود دنيا جي
 ترقي ۽ عيش آرام جي، اسين امن ۽ شالتيءَ جي باڪل ويجهو
 نه ڀڃتا آهيون، بلڪ هر روز دنيا ۾ اڃا به ڪافي ڪافي وڏي
 پيئي وڃي. انهيءَ جو اهو ڪارڻ آهي ته، اسين شالتيءَ جي
 تلاش هميشه ملڪي (Political) يا پنڳي (Social) پليٽفارم
 تي ٿا ڪريون. پر اسان دنيا جي شالتي، روحاني نظارن سان
 اصل نه ڪئي آهي. روحانيت ئي آهي جا سڀني جي
 دلن ۾ پرڀر ڀرڻ جو ڀڄ ڀوڪي سگهي ٿي. پر مائتا
 هڪ آهي ۽ اهو اسان سڀني جي اندر موجود آهي.
 اها اهڙي سچائي آهي، جنهن لاءِ ڪو به ڪارڻ نٿو ڪري
 سگهي. جيترو ڪيترن اسان جي دل ۾ مالڪ جو گهڻو ڀار هوندو،
 اوترو وڌيڪ اسين هڪ ٻئي کي ويجهو محسوس ڪنداسين.
 جيترو اسين ڪل مالڪ کان دُور وينداسين اوترو ڀاڄهه اسان
 جي دل ۾ قومي ٿاڻو ۽ غره وڌندا ويندا. جيترو ڪيترن اسين
 دنيا ڏانهن ڊوڙون ٿا، اوترو وڌيڪ اسين لاکڙ ۽ سوار ٻاڻ
 کي محسوس ٿا ڪريون. اسين سڄي دنيا ۾ ڪوشش ڪن
 دنيا ۾ رهي به حاصل ڪري سگهون ٿا، ليڪن اهو سڀ ڪل
 مالڪ جي ڀڳتيءَ جي ذريعي ئي ڪندو.

انهيءَ ڪري جيئن اسين پنهنجي آندو ۾ سک ۽ شالتيءَ
 جي تلاش نه ڪنداسين، تيئن ٻين ٻاهريان ڪڏهن نه اسان کي
 شالتي حاصل نه ٿيندي. سٺ ڇڙن ٿا نه جهٽائين اسان جي
 آتما پنهنجي نع ديش واپس نه ڀڄي آهي، اوستائين اسانجي

ندگي جو ٿيون واقعو هو، جنهن منهنجي زندگي بدلي ڇڏي.“
ن وڌيڪ چيو، ”اسان جا موجوده سنگرو مهاراج چرن سنگه
ن، پنهنجن شين جي زندگيءَ ۾ تمام گهٽ دست اندازي
ڪندا آهن. هنن جو اهو چرڻ آهي ته شين کي مالڪ جي
رضا تي هرحال ۾ راضي رهڻ گهرجي، ڇا ڳالهه روحاني
ترقيءَ ۾ وڌيڪ مدد ٿي ڪري. هو هن ڳالهه تي زور ٿا ڏين
، ڊڪ سڪ، ڪاميابي ۽ ناڪاميابي، بيماري ۽ تندرستي،
سان آڀمان، رنج ۽ خوشيءَ ۾، هڪ سمان هلندا رهو ۽ هر
حالت ۾ ڀڄڻ سمورن کي سڀ کان وڌيڪ سمجهو. جيڪڏهن
ماڻهو دولت ۽ طاقت جي وقت خوشيءَ ۾ ڦولجي يا غريبي
۽ مصيبت ۾ ٽنگ ٿي ڀڄڻ ۽ بدگي وساري ڇڏيندو، ته پوءِ
هو ڀڄڻ ڪهڙي وقت ڪندو؟ هندستان جا مهاڻا هن ڳالهه
تي زور ٿا ڏين ته ڪامل مرشد ٿي چيو کي ڌرم ڀڄائي
سگهي ٿو، هنن جي تعليم موجب گرو ۽ پرماتما هڪ ئي آهي.
پرماتما جنهن ڪروڙن روحن کي هٿ مرڻ لوڪ ۾ موڪليو
آهي اهو خود ئي گرو بڻجي هنن کي هٿان ڪڍڻ لاءِ اچي ٿو.“

انهيءَ جي جواب ۾ حضور مهاراج جن فرمايو ته:-
”مان آميرڪا ۾ پوڄارڪ يا مذهبي پيشوا بڻجي ڪونه
آيو آهيان، بلڪ پنهنجي ڪيترن ئي دوستن جي ڪيترن
وقت کان خواهش تي، هن ملڪ ۾ آيو آهيان ۽ ست ست جي
اصولن کي ٽوهان جي سامهون رکڻ لاءِ آيو آهيان. ست
ست ڪا نئين فيلسوفي نه آهي ۽ نڪي اها ڪنهن خاص ملڪ
يا قوم جي جائداد آهي. سڀ انسان هڪ ئي پٽا جو اولاد
آهن ۽ سڀني مذهبن جي اصليت ساڳي آهي، پر اسين انهيءَ
اصليت کان پري رهجي ويا آهيون، ڇاڪاڻ ته اسان جو سڄو
خيال مادي دنيا (Material World) جي ترقي ڏانهن وڃي
رهيو آهي. رڳو مادي ترقي يا دنيا جي دولت جمع ڪرڻ
۾، سڄي شائتي ۽ دلي خوشي ڪانهي. ٽوهان جو ملڪ جنهن

ڪتاب ۾ لکي آهي.

(۲) ٻيو موقعو اهو هو جڏهن نومبر ۱۹۵۹ع ۾ مان هندستان لاءِ وٺو آيس ۽ مولڪي اهو به پتو نه هو ته اهو لنڊن ۾ ڳوٺ جهڙو ڇو ذڪر ڪتاب ۾ ڪيل آهي سو ڪٿي آهي؟ مان مونجي حوالي جيتوڻيڪ ر سٿر ڪندو، اچي دهليءَ پيٽس. جتان پوءِ نيلس ٺاري ۾ اچي پيٽس. پيٽس ٽانگو سيڪريٽريءَ جي دروازي جي سامهون اچي نيلو. سيڪريٽري مولڪي ٽسي، وڏي آڙ ۽ مون هن کي پيٽس ٽانگو ٻڌايو. انهيءَ مولڪي ڳرو مياراج جن جي ڳهر موڪليو.

مون کي ٽسي مياراج جن باغ ٺڪري آيا ۽ مولڪي پيار سان اندر وڃي ويا. مون کين ٻڌايو ته ڪٿن مولڪي ٺاڪڻر جالن جي ڪتاب پڙهڻ کان پوءِ هڪ اپڻا جو عرصو ٿيو آهي ۽ مان لام ولڻ ٿو چاهيان. هنن مون کان پڇيو ته ڪوشش ڪي جڏهن ئي ٺڪري ڳيٽر وٺي ٿو آهي؟ مون چيو ته اٽڪل ٻه ڪلاڪ. جنهن تي ڳرو جن فرمايو ته لام ملڻ لاءِ ڳيٽ ۾ ڳيٽ ٿي مٺا ماس شراب پهرين جڏهن ضروري آهي. مان ڏاڍو مائوس ٿيس ته هاڻي ڇا ڪريان؟ مياراج جن ڏهن ڏينهن لاءِ باغ وڃي رهيا هئا ۽ مولڪي مٿان ڳرو ۾ رهائڻون ۽ چيائون ته واپس اچڻ کان پوءِ وري پاڻ ۾ گڏياسين.

حضور جن جي باغ وڃڻ جي ٻئي ڏينهن، مان بيمار ٿي پيس ۽ بستري تي ٻيو عوس، ڪرڪان سواءِ ٻيو ڪجهه نه مون نه کائڻو. جڏهن مياراج جن واپس آيا ته مان چڱو ٻڌو ٿي پيس. مون سمجهيو ته اها سموري منهنجي ڪرمن جي صاف ڪرڻ لاءِ ٻاڪل ضروري هئي.

(۳) هاڻي مون فيصلو ڪيو ته مياراج جن جي مڪان تي وري وڃان ۽ وڃي پيٽس جي قسم جو فيصلو ڪريان ته مولڪي نام ملندو يا نه! انهيءَ منهنجي عرض ڪرڻ تي حضور جن مشڪي ڪيو ته آه. شام جو ٺڪي نام ڏنو ويٺو. اهو منهنجي

پوءِ مونڙ رستي ڊيگريڪو لاءِ روانا ٿيا. رستي ۾ سڀني
 سنسنگين سان گڏجندا وهائت وائر جي بستيءَ ۾ پهتا. جتي
 پام سپرنگ ۽ يوڪا وٺيءَ جي ڏهن سنسنگين هندستان جي
 ريشن وانگر اتي هڪ ايڪانت واري جڳهه ۾ ڪٿيا ناهي
 آهي، جتي سواءِ ڀڄڻ ۽ سنسنگ جي هو ٻيو دنيا جو ڪوبه
 ڪم نه ڪندا آهن ۽ دنيا ڏانهن ڇڪڻ جي ڪابه شيءِ هنن
 وقت نه آهي. حضور جن اهو ڏسي ڏاڍو خوش ٿيا. تنهن کانپوءِ
 واپس لاس اينجلس ۾ آيا. هتان پوءِ هوائي جهاز ۾ ۲۱ مئي
 جو سنٽرفرنسڪو روانا ٿيا. حضور جن جو پروگرام سڀ جڳهه
 ساڳيو رهيو ۽ نام به ڏيندا رهيا. هتي ئي ڏينهن رهي پوءِ
 ڪيٽاڊا ۾ ويڪور هوائي جهاز رستي ويا. جتي به ڏينهن
 جتيڏو ڪن ۽ درويدي ڪن (ڪن بياس جي سيڪريٽريءَ جو
 پٽ ۽ ڪرشن بابائي بمبئي جي سيڪريٽريءَ جي ڌيءَ) جي
 گهر رهيا. اتان پوءِ خشڪيءَ رستي، ڪرنل برگ جي شهر
 ميناپولس ۾ ۲۶ مئيءَ جو پهتا. ۲۸ مئيءَ تي جيڪا تقرير ڪرنل
 برگ يونيٽرين سوسائٽي ميناپولس ۾ ڪئي، تنهن جو ٿور
 احوال هيٺ ڏجي ٿو:
 ”اسان جي زندگيءَ جي سفر ۾ ڪيترائي دفعا اهڙا واقعا
 ٿا ٿين جي اسان جي حياتيءَ جو رخ ئي بدلي ٿئي پاسي
 ۽ ۷. ۷. ۷. منهنجي زندگيءَ ۾ اهڙا ئي واقعا آيا آهن

ٻيٽا، اتي حضور هن ئي سسنگ ڪيا ۽ اٽڪل ۸ ڇڻن ڪسي
لام دان ڏنو. ۵ ڏينهن اتي رهي پوءِ سينگارو روانا ٿيا ۽
اُتي ٻن ڪلاڪن ۾ اچي ٻيٽا. هڪ هوائي اڏي تي ڏاڍي
پهڙ هئي. هڪ ۵ ۵ ڏينهن رهيا ۽ چرواين ڇڻن کي لام دان
ڏنائون. پيرائين مٿي سيناگارو مان روانا ٿي سسنگان ٻيٽا.
اُتي ۶ هڪ ڏينهن رهي، ۵ ڇي جو خالڪ ڪالڪ ٻيٽا. اتان
پوءِ ٽوڪو ۾ ويا. جتان ۷ مٿي روانا ٿي هولوڙ ٻيٽا. جتي
ڪن ماڻهن لام ولڻ مٿي خواجش ڏيکاري ۽ انهن کي لام دان
ڏنو ويو. ۹ مٿي هتان روانا ٿي حضور جن آمريڪا ۾ لاس
اهلس ۾ ٻيٽا. اُتي هي هوائي اڏي تي ۱۰ ڇي لٽ اُتي جا
رهاڪو ۽ سسنگي آيا، ٽڪ سسنگسڪو، آروڙا، ٽوڪسار
چوڻن شهرن جا پريان پريان کان ۵ ماڻهو آيل هئا. حضور جن
جي لٽ سان ئي چڻا ۵ اُتي پور پيار جو سلااب آجي ويو.
جنهن ۾ سڀ حاضرين وهي ويا.

هتي هر روز صبح جو ساڍي ۸ بجي کان ساڍي ۱۲
بجي تائين ۽ شام جو ۶ بجي کان رات جو ۱۰ بجي تائين
حضور جن ڊاڪٽر مهينا جي ٿهر، سسنگن کي گڏيا هئا.
جنهن ۾ سسنگ، ملاقاتون، گروپ ميٽنگون ۵ لهندون رهندون.
آسپن هندستاني وڳو ڙهالي جمع خرچ ٿا ڪريون. پر اُتي جا
ماڻهو پڙهيل ۽ سچا ڪوچي آهن. هو ڪا به ٻالو پوري ڇڏيندا
ڪان سواءِ نه ڇڏيندا آهن، ليڪن جيڪڏهن هڪ ڏند ڪن
پوري سوچ وڃي تان پوءِ ڪنهن ٻالو لاءِ ٻڪ ٿي وڃي،
۵ پوءِ هر انهيءَ مطابق پرو عمل ڪندا آهن. جڏهن سسنگ
مٿي جي انهيءَ اصول جي سچائيءَ ۾ ڪن ٻين تي وار نه
ڪل مالڪ پيشن جهڙن جي اڏار لاءِ گروپ جو روپ وٺي
پراريءَ تي اچي ٿو، ۵ پوءِ جڏهن گرو ائين چئي سامهون
اڀندو. تڏهن هو هن کي خود خدا سمجهي تصور ڪندا.
لاس انجلس ۾ حضور جن ۳۵ ماڻهن کي لام ڏنو. اتان

کين عرض ڪيو ته، ٽي چار ماڻهو هت نام نه وٺڻ چاهين ٿا.
 چاڪاڻ لڏين ۾ نام ڏيڻ وقت هو اُٺي اچي نه سگهيا هئا.
 تنهن ٽي حضور جن فرمايو ته، مون کان هڪ ڪم ڪرايو، يا
 هنن کي نام ڏياريو يا پار ٽيءَ جو تماشو پورو ڪريو. تنهن
 ٽي هن چيو ته حضور جن جي هت اچڻ سان ٽي آسان جي
 پار ٽيءَ جي دل پوري ٿي آهي ۽ توهين پلي هنن کي نام
 دان ڏيو. فقط هڪ چانهه جي پيالي پيئڻ سان ٽي پار ٽيءَ جو
 ٻن ڪلاڪن جو ڪم سيڪنڊن ۾ پورو ڪيو ويو.

حضور جن جو آخرين دستنگ جو هنن الگرازيءَ ۾ ڪيو،
 تنهن جي پوري ٿيڻ کان پوءِ ڪرل سائڊرس، مهاراج جن
 جو شڪر ادا ڪيو ۽ هڪ موهيندڙ تقرير ڪئي. حضور جن
 جو جواب، ديا ۽ مهر جي رحمت هئي. انهيءَ ۾ سندن آخرين
 لفظ هي هئا، ”رستو بلڪل صاف آهي جيڪڏهن توهين
 سڌا هليا هليدا ته پوءِ رستو به سڌو ۽ سولو رهندو.“ انهيءَ
 ميٽنگ جو نظارو درد وارو ۽ دلڪش هو. ڪيترن جي اکين
 مان آنسوون پئي وهيون. مبارڪ آهن اهي آنسو جي گروه
 جي پيار مان پيدا ٿيون ٿين.

حضور جن ۶ جولاءِ ۱۹۶۲ع لڏين مان روانا ٿي ۷ جولاءِ
 دهليءَ پهتا. ڪيترن ٽي دستگين جون چنڊون جن ۾ عجيب
 ڳالهون هنن لکيون آهن سي ڪتاب جي وڏي ٽي وچ
 سبب هتي لکيون ڏجن.

ڪيترن سالن کان آمريڪا جي دستگين حضور جن لاءِ
 آمريڪا ۾ اچڻ لاءِ ڏاڍو زور پئي رکيو. آخر مهاراج جن
 ۱۹۶۴ع ۾ اُٺي وڃڻ جو ارادو ڪيو. ايترو وائيس مارش
 سراندي، حضور جن جو پرائيوٽ سيڪريٽري ٿي، انهن
 کڏ روانو ٿيو.

۲۵ اپريل ۱۹۶۴ع حضور جن آمريڪا طرف وڃڻ لاءِ دهلي
 مان هوائي جهاز ۾ روانا ٿيا. اٽڪل ۱۰-۴ صبح جو بئڪا

وري ڪيند جو آواز مولڪي ٻڌڻ ۾ نٿو اچي. مان ٻاڏ کي ٻاڏ واري ٿي سمجهيان جو توهين مولڪي ڪڏيا. مان ڄاڻان ٿي ت توهين خود خدا آهيو. مولڪي الڳ ۽ ٻالڳ ۾ هينئر ڪوبه ڌوڪو نه ٿيئي سگهندو... .. نام وٺڻ کان پوءِ مون کان ڪنهن جي فرض جو ڪيڏو پڇو ٿي ويو آهي. پهرين مون سان هڪ شخص حادثو ٿيو، پوءِ ٻيو ٿيو ۽ هينئر ٽالپو (مصاب ۾ ڪندا) آلم. مولڪي ائين جي ڪا به پرواهه نه آهي. هن وقت ميهجي 1۰ ورهه عمر آهي هينئر مان هڪ ٽالپو نه آهن بنا رعب ٿي چاهيان.“

حضور جن وري ۱۹۶۲ع ۾ يورپ جي سفر ٿي ويا. يورپ ۾ هڪن لائيف اري به ساڻن گڏ ويو هو. ۲۱ اپريل ۱۹۶۲ع تي بمبئي مان حوالي ٿيڻا رستي روانا ٿيا. رستي ۾ يورپ، لاهور، ايران، ترڪي، سئوٽرلنڊ، آئلي، جرمني ۽ سئوٽرل جي سنگمن کي روشن ٿيندا. ۸ جون لنڊن پهتا. اتي حوالي اڏي ٿي سنگمن جي جمع ٿيڻ لاءِ منع ڪئي هوائون. گڏهن به ۵۰ کن ماڻهو اتي آيا هئا. حضور جن لنڊن ۾ ايئر وائيس مارشل سرلڊي جي گهر اچي رهيا. روشن لاءِ اٽڪل ۲۵۰ سنگمي هڪ عال ۾ اچي ڪٽا ٿيا هئا ۽ حضور جن واپس ڪن سنگمن کي روشن ٿيو ۽ ڪيترا ٻين ماڻهن مان به سنگمي آيل هئا. سرڪال گارڊ، جو هڪ پراڻو سنگمي آهي ۽ ستر سامهون ٿين ٻارهن ڏکڻ افرিকা جي سنگمن سان گڏ، ۽ ڪيترا امريڪا سئوٽرلنڊ، هالنڊ، نروئيگي وغيره مان اتي آيل هئا. ۹ جون کان ۲۰ جون تائين حضور جن لنڊن ۽ آئلي جي آسپاس ٻين شهرن ۾ سنگم ڪيو ۽ نام دان پڻ ٿيو. هڪ هنڌ لنڊن کان ۵۰ ميل پري، حضور جن سنگمن جي زور آڻي ٿي هڪ ڪارڊن پارٽي ٿي وڃڻ قبول ڪيو، جنهن لاءِ هنن ٻه ڪلاڪ ڪم ٿيا هئا.

جڏهن حضور جن اتي پهتا ته اتي الڳ ۽ الڳ ٿي ٿي ٿي

جي باهر ورندي ۾ چالھ ٻي رهيا هئا. هڪ ٻور ٻين ليڊيءَ کي پنهنجي طرف ايندو ڏسي، حضور جن اٿي بيٺا ۽ کائڻس پيچيائون، ”مان توهان جي ڪهڙي خدمت ڪري سگهائون.“ اڪين ۾ پاڻي آئي هن جواب ڏنو، ”چئن ڏينهن کان وٺي مونکي توهان جو درشن ٿيندو ٿو رهي.“

حضور جن فرمايو، ”مونکي انهيءَ جي ڪا به خبر نه آهي.“ تنهن ئي انهيءَ ليڊيءَ چيو، ”توهان کانسواءِ ٻئي مونکي ڪنهن به درشن نه ڏنو آهي.“ حضور جن کلي ڏنو ۽ چيو، ”بس جڏهن توهان کي معلوم آهي، ته پوءِ انهيءَ باري ۾ مان ڇا ٿو چئي سگهان!“

انهيءَ کانپوءِ هوءَ حضور جن جي ستنسنگ ۾ ايندي رهي. هن پنجابي زبان ۾ ستنسنگ جو هڪ به لفظ نٿي سمجهيو پر هڪ اڪ حضور جن جي چهرى ڏانهن نهاريندي پئي رهي. جڏاڻهن به حضور جن ويندا هئا، اُتي هوءَ پهچي ويندي هئي. هوءَ ڪوبه سوال نه پڇيندي هئي، صرف مهاراجن جي چهرى ڏانهن پئي نهاريندي هئي. جڏهن حضور جن هاڻڪ ڪانگ مان هوائي جهاز ۾ وڃڻ وقت ويندڙ رُوم ۾ ويٺا هئا، تڏهن هن چيو، ”بيشڪ تون منهنجو ڪرائيسٽ آهين.“ حضور جن فرمايو، ”مان اُن جي چرٽن جي خاڪ برابر به نه آهيان.“

ليڊيءَ چيو، ”ڪرائيسٽ نه، ته تون خود خدا آهين، منهنجو روحاني پيءُ آهين.“

حضور جن بياس مان هن ليڊيءَ کي انگريزيءَ ۾ ڪي ڪتاب پڙهڻ لاءِ موڪليا. ڪجهه وقت کانپوءِ هوءَ بياس نام وٺڻ آئي هئي. هن هڪ چٽي حضور جن کي لکي تنهن جا ٿورا لفظ هيٺ ڏجن ٿا:- ”مان هڪ نهايت دلڪش تجربو ڏسي رهي آهيان ته ڪير پيار ۽ دلاسي سان منهنجي روح کي، بي بيان ۽ بيحد جي طرف سڏي رهيو آهي. ڪڏهن ڪڏهن زنگار لڳي روشني منهنجي سامهون ٿي اچي ۽ ڪڏهن

مٺ اڃا ڇا ٿيڻي آهي! اها اورو، امريڪا، جهان، آمريڪا
وغیره ۾ ٿيل صدي.

پهرين ٻارن ملڪن جو سفر هنن ۸ مئي ۱۹۶۱ع ۾ شروع
ڪيو. سينگاپور، سنگا، بنگال، هالڪ ڪالڪ، ٽرڪير وغیره
۾ سٽنگ ڪري هنن آمريڪا ورتا ڪئي ۽ نام دان ٿيڻي
ڪيترن ئي ڇهن جو اڏار ڪيو. انهن ٻنهي واقعن جو هالڪ
ڪالڪ ۾ هڪ روسي عورت جو عرو، سو هڪ روح ڪڍي لو.
هالڪ ڪالڪ ۾ حضور جن ڪجهه ٿيڻن رهيا ۽ ٻه ئي
سٽنگ ٿي اتي ڪيا. اتي هڪ روسي زال جا ڪالڪ ۾
پروٽيسر آهي، ٽين پينٽر، حضور جن وقت پهچڻ جو قصو
ٻڌايو.

حضور جن جي هالڪ ڪالڪ اچڻ کان ڪجهه ٿيڻن پهرين
ئي، هڪي حضور جن جو درشن پراپت ٿيو. پر هڪي اها خبر
ئي ڪاڌ هئي ته هيءُ ڪنهنجي شڪل آهي ڇا هن کي سامهون
آچي رهي آهي. هن جي ٿاڙهي ٿيڻي ۽ مٿي ٿي پڙڪو
ٻڌل هو ۽ اها شڪل هن اڳي ڪڏهن به ڪاڌ ٿي هئي. الهيءَ
هال ۾ هن جا ڪي ٿيڻن گذري ويا. آخر هڪ ٿيڻن
صوت جو هن اخبار ۾ حضور جن جو ٿوڙو ٿيس، جنهن جي
هالڪ لکيل هو ته هندستان جو هڪ سٺو مهاراج ڇوڻ سنڱه
هالڪ ڪالڪ ۾ سڪ ٿوڙواري ۾ اڄ شام جو پنهان ٿي سٽنگ
ڪندو. هڪدم هوءُ اخبار کڻي، اخبار جي ايندڙ جي آڻيس
۾ آئي ۽ پڇيالهس ته هي مهالما ڪٿي آچي ٿو آهي؟ ٽين
ئي ايندڙ ڇيس ته مولڪي خبر نه آهي ته هو ڪٿي ٿو آهي
پر ٽن سڪ ٿوڙواري مان وڃي اهو پتر ڪڍو. پڇا ڪندي
ٿوڙواري ۾ آئي آئي جي مشنجر کيس ڇو نه مولڪي به ٿورو
پتر نه آهي پر ٿوڙي امريڪن ايڪسپرس هوٽل مان شايد هن
سو پتر ملي سگهي! ٿوڙواري ٿوڙواري وڃي پهچي.
هيءُ وقت شام ۸ مار لڳا هئا. حضور جن الهيءَ وقت ڪري

ر رتو، منهنجو هردو ڀاڙا ۾ ڀرجي ويا ۽ مان هٿ ٻڌي ٻهي
هيس. ”گرو ڀو فرمايو ”توهين اچي ويا، تمام سٺو ڪيو، هيئن
اڪل آهيو ۽ آرام وڃي ڪريو.“ ٻئي ڏينهن سنگروجن سان
ملاقات ٿي ۽ هنن فرمايو ته اسان جو ڀڳتي مارڻ آهي ۽
وڌائت کان اڳ طرح آهي. ويدانت ۾ اسين خوديءَ کي ايترو
مٿي ٿا ڪڍي وڃون، جو پاڻ کي خود خدا ٿا چوايون. سنت
۾ خوديءَ کي ايترو ماريو وڃي ٿو جو الهي ۽ ۾ خدا کان
سواءِ ٻيو ڪجهه به نه ٿو رهي. مون کي گروه جي هٿ لڳائڻ
سان اهڙي نه ڇت ۾ مستي اچي ويئي هئي، جو سڄي رات
مون کي لڏ نه آئي ۽ منهنجي هرديءَ ۾ خوشي ڀري پيئي هئي.
آخر مون هنن کان پڇيو ته امرنات جي رستي تي توهين مون
کي گڏيا هئا؟

هنن فرمايو، ”نه، مان ڪڏهن به امرنات نه ويو آهيان.“
الهيءَ تي مان مات ۾ اچي ويس ۽ سڄي دنيا مون کان
وسري ويئي. اهڙي قسم جا ڪيئي واقعا آهن جي ڪيترا لکي
ڪيترا لکجن.

گرو نانڪ صاحب ۽ ٻين مهاتمان بابت نوابخ ۾ لکيل
آهي ته هنن جي هرديءَ ۾ جيون جي اُڌار ڪرڻ جو ايترو
تہ خيال هو جو مسافرن جون ٽڪيٽون به برداشت ڪري
سمهيل جيون کي اُٿاري سندن اُڌار ڪندا هئا.

حضور چرن سنگھ مهاراج جن به رڳو پنجاب ۽ هندستان
جي سڀني حصن ۾ وڃي مسافريءَ جون ٽڪيٽون سهي،
سمهيل جيون کي اُٿاري سندن اُڌار ڪري رهيا آهن. نه رڳو
ايترو پر ٻاهرين ملڪن ۾ به وڃي اتي ستن جو پيغام پهچائي
رهيا آهن.

سنت ڪنهن خاص قوم يا ملڪ خاطر هن دنيا ۾ نٿا اچن.
اهي سڀني جيون جي اُڌار ڪرڻ لاءِ ديه ڌارڻ ڪن ٿا
حضور بابا سانوڻ سنگھ مهاراج جن اڪثر فرمائيندا هئا ته سنت

دروار پر ډانډې پوڅ هڅي ۽ واپس وځي لاء مولکي نانگو نهي ملو. البته خيال پر هرس نه هک ماڻهو ۽ کي اتي هک مونږ ولځ اتي. مو البته مونږ م وټو ۽ مولکي چيائين نه لږکي جي استمفن لي وځو آهي نه، مون سان هل مان لږکي اتي لاهي ڇڏيندس. مولکي ٻيو ڇا ڪندو هو ۽ خوشي سان مونږ پر ويهي رهس. رستي م هن مون کان پڇيو نه اٿن پنجاب م ڪهڙي خيال کان آيو آهين؟ مون چيو نه ڪهڻو آيو آهين، ڪشمير، امرتسار وغيره ڏسي آيو آهين ۽ چيو نه رستي م امرتسار نه ڏسندو وڃان. هن چيو نه، چکو، ڇهڪڏهن صرف سهر ڪرڻ جي خيال کان آيو آهين نه، هڪ ٻي به ويجهي ڇڪه ڏسڻ لائق آهي، اها به ڏسندو وڃي مان اوڏالين وڃان ٿو، جي ٽينجو خيال هتي نه خوشي سان هل. مون هالو ڪئي ۽ ڪلاڪ کن م مون ڏٺو بياس (راڌا سوامي ڪالوني) اندر پاڻ کي ڏٺو. اتي لائبرري ۽ مٿ ٻاهر سٽنگ ٿي رهيو هو، جنهن م اٽڪل ٻه سؤ کن ماڻهو ويٺا هئا. سٽنگ ڏالهن نه مون ڳڻيو خيال نه ڏٺو، ڇاڪاڻ ته مان پاڻ ويڌائين جو پروايسر هرس ۽ گيت شاستر م ماهر ليکيو ويٺو هوس. پر مون ڏٺو نه هڪو اتي ٿلهي ٿي سٽنگ ڪري رهيو هو، سو اهوئي شخص هو، جنهن مولکي امرتسار جي رستي ٿي، غار م هڪ ڪرڻ کان بچايو هو! اسان ٻنهي جون اکيون پاڻ م ملو ۽ هن مشڪو ۽ مون هن جي پوڄي ڏاڍا پنهنجي اندر م محسوس ڪئي. سٽنگ م هينئر وٺڻ ٿي منهنجي لاء مشڪل ٿي پيو، مون پنهنجي مائيءَ کان پڇيو نه ”ستگروجن ڪڏهن ڪشمير مان واپس آيا آهن؟“ هن جواب ڏنو نه هن سال نه هو اتي ڪو نه وٺا هئا. مون کيس چيو نه مون کي نه هي امرتسار جي رستي ٿي گڏا هئا.

سٽنگ پوري ٿيڻ ٿي، مان گردو جي طرف وڌيس. هن مون کي چرلن م ڪرڻ نه ڏٺو ۽ مون کي پاڪر م

ٺي وڃڻ جو فيصلو ڪيو هو. هزار ڏيند مهلن جي مسافريءَ
 کان پوءِ مان اچي سرينگر اڪيلو پهتس. سرينگر مان اٽڪل
 پنج ڇهه سؤ ياري، ڊاڪٽر وغيره مهنت جي لڪ سان گڏ
 روانا ٿيا. انهن ۾ ڪيترا ساڌو وغيره هئا، جي پيدل پئي
 هليا ۽ ٻيا ماڻهو گهوڙن وغيره تي سوار هئا. ڀروڻيسر ٻيان ٿر
 ڪري نه ڇڏين واريءَ ۾ اُٺ جي ٻيل تائين موٽي ڪار
 اهڙي ڏکيائي ۾ در پيش نه آئي، پر اڳيان اُٺ جي ٻيل
 جي چوٽيءَ تي جڏهن پهتاسين، تڏهن منهنجي اکين جي
 اڳيان، اولهه ڀاڱي وڃي ۽ مان گهوڙي تي وڏي غار جي
 پاسي کان هلندو پئي ويس جي گهوڙي جو پير ٽڙڪي وڃي،
 ته ماڻهو جو جيڪر هڏو به نه بچي! منهنجو مٿو ٽٽڻ لڳو ۽
 مان گهوڙي تان هيٺ غار جي ڀرسان ڪري پيس. ٿورو
 ئي ڳچو هوش موٽي هو، تنهن ۾ رڳو ڏٺم ته هڪ سڪ
 نوجوان موٽي منهنجي اڏهن ۾ سنڀالي ورتو آهي ۽ جڏهن
 هوش ۾ آيس تڏهن ڏٺم ته اهو شخص منهنجي مٿي کي
 مالش ڪري رهيو هو. ايتري ۾ منهنجو گهوڙي وارو جنهن
 کي، الهيءَ ماڻهو ڊاڪٽر کي وٺي اچڻ لاءِ موڪليو هو، سو
 ڊاڪٽر کي وٺي آئي اچي پهتو. اهو صاحب ”اڃا! ڦر ملهنگي“
 چئي، غائب ٿي ويو. ڊاڪٽر موٽي سوڍا جون ٽڪيون
 ڏيئي ڇڏي ته کاڌي جي ڪري اها حالت ٿي آهي. اکين
 وٽ کان پوءِ موٽي آرام آيو. مون ڊاڪٽر کان پڇيو ته اهو
 ماڻهو ڪٿي آهي جنهن مون کي ڪرڻ کان بچايو هو؟ پر
 ڊاڪٽر چيو ته مون نه اهو ماڻهو ڪو نه ڏٺو، مون توکي رڳو
 زمين تي پيل ڏٺو هو. الهيءَ واقعي کي پوءِ مان ڀاڱي ويس
 ۽ آخر وڃي امرت پهناسين، جتي مون اُٺ کان سواءِ ٻيو
 ڪجهه به نه ڏٺو.

”مهند ڪن ڪشمير ۾ رهي مان پوءِ امرتسر آيس ۽ سڪن
 جي درٻار ڏسڻ ويس. اهو ڏينهن اُٺس جو هو، انهنڪري

جو اولاد آهيون، پر جي ڪو به شخص ڪنهن به انسان کان
لٽو ٿو ڪري نه ٿو يا ڏو مالڪ کان لٽو ٿو ڪري ۽ اڃا
هن کي دل ۾ مالڪ جي ملڻ جو پيار ٻڌا ڪونه ٿو آهي.
جيڪو انسان ڪنهن کي اڙچ لڀچ سمجهي ٿو، اهو اصل ۾
مالڪ کي اڇوٽ سمجهي ٿو.

”ٻليو اڻڄڻي ذات ڪا، مٺ ڪوئي ڪري آهڪار،
صاحب کي درٻار ۾، ڪمڻل پگهي ٻڌار.“
ڪير صاحب جن فرمايو آهي :-

ذات ڀات پرڄي نه ڪوءِ،

هر ڪر ٻڄي سر هر ڪا هوءِ.

مالڪ جي درٻار ۾ ڪير به نه چوندو نه، اچو ٻڌڻجي!
توهن پوهڻو آهي ۽ اڳيان اچي وهو ۽ هي شؤدو آهي، هن
کي ٻاهر ڪڍي ڇڏيو! مالڪ جي درٻار ۾ جهڙن جا ڪم
ڏنا ويندا. اسن سڀ ستنگي پاڻ ۾ ڀالو آهيون ۽ اسان ۾
ڪو به اڙچ لڀچ نه آهي. اسان سڀني جو پتا، سڀ نام ۽
ذات ۽ قوم يا ڪُل سڀ ڪُل آهي.

ڪير صاحب جن فرمائين ٿا :-

لام جهٽ ڪوڙهي ڀلا، چوئي چوئي ٻڙي جس جار،

ڪنڇن دٻو ڪس ڪار ڪي، جا مک ٺاهين رار.

يعني اهو ڪوڙهي جهٽجي سڄي چمڙي ڪوڙهه ۾
ٽنگ ٽنگ ٿي پئي آهي ۽ جي اهو لام جهي ٿو نه اهو هزار
دنيا آهيءَ کان پوءِ آهي، جيڪو انسان، دنيا جي لشي ۾،
مالڪ جي پگهيءَ کان دُور آهي.

ستگرو ڪٻڙيءَ طرح جهڙن کي پنهنجي چوٽن ۾ ڪولي
ٿو تنهنجو مثال ڏجي ٿو :- مٿر گهوڙال بنگال ۾ ڪالبع ۾
فيلسُفيءَ جو پروفيسر آهي. هن پنهنجو تجربو هيلين لٽن ۾
بيان ڪيو آهي.

”گرميءَ جي موڪل ۾ مون ڪشمير ۾ امرتات جي ٻالو

سڄي. سنگت جي اکين مان لڙڪ وهڻ لڳا.

دليا جا ماڻهو جن کي اصليت جي خبر نه آهي، اهي سمجهندا آهن ته گرو بڻجڻ ڪو فالدي جو سڍو آهي. هن حالت ۾ خبر پوندي ته اصليت ڇا آهي. موجوده مهاراج جن جڏهن وڪيل هئا، تڏهن سندن مهني جي ڪمائي اٽڪل ۶ هزار روپيا هئي. سڀني ۾ هر پنهنجي گهر ۾ رهندا هئا ۽ پنهنجون بيٺون ۽ ڪنڊ جو ڪارخانو هو خود پاڻ سنڀاليندا هئا. گاديءَ تي وهڻ کان پوءِ ڪير سر سو ڇڏڻو پيو. الهيءَ ڪري انهن ڪمن جي سنڀال لاءِ سندن ڀاءُ پرشور سنگهه جو فوج ۾ ڪم ٿيو، تنهنڪري پنهنجي عهدي جي استيفعا ڏيئي پيئي. سنگت جي پيسن جي هڪ ڀائي به پنهنجي ذاتي خرچ تي هو نه اڳائيندا آهن، اها هميشه ڏري جي گرو صاحبن کان هاندي پيئي اچي.

حضور جن جي گاديءَ تي وهڻ کان پوءِ ٿوري ئي عرصي ۾ ڏري ۾ ڏاڍي ترقي ٿي آهي. هڪ دفعي ستنڪ ۾ حضور بابا سانوڻ سنگهه جي جنم جي ڏينهن جي موقعي تي حضور جن ستنڪ ۾ فرمايو ته، جيڪي ڌرم ۽ مذهبن جا وڏا ٿي گذريا آهن ۽ سڀ رشي مڻي، ڦلي پيغمبر، ويد، پراڻ، قرآن، انجيل وغيره اهي سڀ انهيءَ ڳالهه کي ڀڳو ڪن ته، پر ماڻها سڀ جو پتا آهي ۽ اسين سڀ هندو، مسلمان، سک، عيسائي وغيره هندو اولاد آهيون. هندستان، چين، جپان جو به اهو ئي مالڪ آهي ۽ عربستان، ايران، آمريڪا، افرڪا جو به اهو ئي بادشاهه ۽ ڪرڻا پرڪ آهي. اسان سڀني کي هڪ جهڙا هٿ، پير، نڪ ۽ اکيون آهن. سڀني جو اندر اهو سڙو شڪتيزان پرماڻهو موجود آهي. دليا ۾ سڙو اندر اهو سڙو شڪتيزان جو رنگ جدا جدا آهي، ليڪه گرمي وغيره ڪري انسان جو رنگ جدا جدا آهي، ليڪه مالڪ جي بخشش سڀ ڪنهن کي هڪ جهڙي مليل آهي. جڏهن مالڪ اسان سڀني جي اندر ۾ آهي ۽ اسين سڀ

دل جي صاحب جو ٻڌو ٿي رهڻ ۾ جو لطف آهي، اهو صاحب ۽ نه آهي. ڀڳتي ۽ درويشي، بنا ڪنهن نه رهندي جي، هڪ نعمت آهي، جنهن جو مثال دنيا ۾ نٿو ملي. ٻڌن تي ۽ ۾ جا ٿي نڪري آهي، اها گرو گديءَ جي ذميواري ۾ نٿي ملي. جيڪڏهن سردار ٻڌو جن منهنجي مرضي آهي ۽ ٻاري ۾ ٻڌن ها ته مان هرگز قبول نه ڪريان ها ۽ گرو غريب نواز سڄي پالشاھ جي زير سرپرستي جا بادشاهي آهي اها هينئر ڪٿي آهي؟“ انهن لفظن کي ٻڌي سڀ حيران ٿي ويا ته هڪ طرف هيءَ حليمي ۽ ٻي پرواهي، جو هي ٻنهي جهانن جي بادشاهيءَ کي لب طغي ڏئي ڪرڻ لاءِ تيار آهن، نه وري ٻئي پاسي حرص ۽ هوس ۾ ٻڌل ماڻهو گرو ٻڌڻ جي لالچ ۾، ڪنهن نه ڪنهن جي ڪوڙ ڳالهائين ۾ غار ٿي سگهن.

دٻان دريائي لال ۽ ڀرويسر جگمڙهن لال جي سوال ڪرڻ تي ڪيترائي سال اڳ، حضور مبارڪ بابا سالو سنگهه جن هنن لاءِ آئيني وڏي ذميواري سنڀالڻ جو اشارو نه ڪيو هو. مگر جنهن روحانيت جي ڪمال ۽ آلاهي صفتن جو اظهار، جو ٿوري ئي وقت ۾ هنن ڪيو، تنهن جو مثال هن زماني ۾ مشڪل ٿيندو.

گديءَ تي وهڻ مهل ڪن اهو ئي پتڪو ٻڌو ويو جو سوامي جن کان بابا جمل سنگهه جن کي مليو هو. جو باباجيءَ کالھوءَ حضور مبارڪ جن کي ۽ حضور مبارڪ جن کان پوءِ سردار ٻڌو جن کي ٻڌو ويو.

آئيني وقت موجوده مبارڪ جن فرمايو ته، مان هن ڀڳهه يعني دستار ٻڌڻ جي قابل نه آهيان، جو آهڙن ترڪ هستين جي مستڪ ٿي رکڻ جو ئي شان آهي ۽ الهندي ٿي سونپيون ٿي، پر هينئر هي شرار منهنجو نه آهي، اهو سنگهه جو ئي آهي. آئيني ٿي ريشر وڃيو. يا ڳوڻ جو ڪپڙو وڃيو، ائين چئي هينئر اهو پتڪو ٻڌجي مٿي تي کڻي ٻڌو. آئيني وقت

الهيء کان پوءِ اي شيوا جا هنن وڏي هوندي ڪئي سا
 جي جئين جي شيوا. ستسنگ مهل هزارين ماڻهو جتيون لاهي
 ستسنگ ٻڌندا هئا ۽ ستسنگ کان پوءِ جئين ڳولڻ ۾ گڙبڙ ٿي
 هوندي هئي ۽ ڪيترن جون جتيون مڙجي وينديون هيون ۽
 ڪئين گير ٿي وينديون هيون. هاڻوڪو انتظام جئين رکڻ جو
 هنن ئي شروع ڪيو، جو اڃا تائين هليو اچي. انهيءَ وقت اها
 خبر ٿي ڪاڏهه هئي ته ڪو ست پرش اسانجي جئين جي سنڀال
 ڪري رهيو آهي. نهائي ۽ حامي نه اهڙي هٿ ڳهرجي.
 هنن بي. اي. ايل ايل. بي جو امتحان پاس ڪري
 ۱۹۴۲ع ۾ سرسي ۾ وڪالت شروع ڪئي ۽ پاڻ کي سڀني
 ۾ پيارو ڪيو. ۱۹۵۱ع ۾ سڀني کين وڌان سيا جي لائڪشن
 ۾ بهڻ لاءِ زور ڏنو. ليڪن اڪال پرک جي درٻار ۾ کين،
 دنيا جي روحانيت جي بادشاهت ڏيڻ جو فيصلو ٿي چڪو
 هو. مهاراج جون سنگهه، سردار بهادر جڳت سنگهه مهاراج جن
 جي اڳيان اها ڳالهه رکي. هنن اهو ٻڌي کلي ڏنو ۽ فرمايو
 ”الهيءَ ڪم لاءِ ٻيا ڳوٺيئي ماڻهو آهن، تون اهو ڪم ڪر جو
 ٻيو ڪير به نه ڪري سگهي.“ پاڻ واپس سرسي آيا. هميشه
 سندن اها عادت هوندي هئي ته جي، سندن من ۾ ڪو
 خيال آيو ۽ پورو نه ٿيو ته هري اڃا سمجهي، صبر ۾ رهندا
 هئا ۽ هر حالت ۾ بي فڪريءَ ۽ بي پرواهيءَ سان، من
 خوش رهندا هئا.
 خير! وقت گذرندو ويو ۽ ندين جو پاڻي پلين جي هيٺ
 وهندو رهيو. هڪ ڏينهن اوچتو کين نار ملي، ته ڏنري
 هڪدم هليا اچو، جو سردار بهادر جن سخت بيمار آهن.
 جي مان سان ٿي، هي سرسي مان روانا ٿيا. پياس ڏنري
 پهچي کين معلوم ٿيو ته سردار بهادر جن رات جو چولو
 وٺا هئا ۽ پنهنجيءَ جاءِ تي کين ڪم ڪرڻ جي وصيت ڪئي
 آهي. سندن اکين مان ڳوڙها وهڻ لڳا ۽ فرمايائون ته، ”

صلاح و لنڊا هوا. هنن به ڪڏهن حضور مهراج جن کي ڏاڏي
هي پاڻ سان نه ڏٺو، بلڪه هميشه هنن کي پڙون پرش ڄا
اوتار سمجهي، سندن حڪم جي پيروي ڪندا هئا. لنڊي
هولدي کان ئي کين سنگت جي شيوا جو شوق هوندو هو.
اڃا ڇهن سالن جا هئا ته سندن عمر ڇهين ڇوڪرن سان گڏ،
حضور مهراج بابا سالوڻ سنگت جن جي خدمت ۾ اچي عرض
ڪيائون ته، مان به ڪجهه شيوا ڪرڻ چاهيان ٿو، ٻڌايو ته مان
ڪٿڙي شيوا ڪريان؟ حضور جن ڏاڏا خوش ٿيا ۽ کلي چيائون
ته توکي اها شيوا ڏيندس جا ٻيو ڪير نه ڪري سگهندو.
پوءِ پنهنجن هٿن سان هنن کي ۽ سڀني ٻارن کي لڏون ورهائي
ڏنائون. موجوده مهراج هن ڏانهن ٺهاري چيائون ته ڏاڏي ۾
رواڻو ڪٿا گهڻا ٿي پيا آهن ۽ سڀني کي ٿڌڪ ٿا ڪن. تنهنجي
شيوا اها آهي ته ڪنهن به ڪٿي کي ڏاڏي ۾ رهڻ نه ڏي.
ٻيا ڇوڪرا ته ٻرساد واري ٻاهر هليا ويا، مگر هي هڪ ٺارو
عجب ٻالڪو ڇوڻا لڳو ته، ”ٿڌ هڻڻ کان سواءِ اهي ڪٿا نه
لڪرندا، مولڪي انهن کي مارڻ جو پاپ نه نه لڳندو.“ حضور
جن ٻيڙ مان هن کي گود ۾ وهاريو ۽ چيو ته وڃ، توکي ڪو به
پاپ نه لڳندو، هيءَ سنگت جي شيوا آهي.

سڀني اٿي سمجهو ته حضور جن ڏانهن هنکي خوش ڪرڻ
لاءِ ٺارو آهي. مگر حيرانيءَ جي حد نه رهي، جڏهن هڪ
ڏينهن کان پوءِ ڏاڏي ۾ ڪوبه ڪٿو نظر نه آيو. ڏاڏي ۾ داخل
ٿيڻ جا ڪيترائي رستا هئا. انهن سڀني رستن تي هن به
ڇوڪرا ٻيڙي ڇڏيا ۽ فقط هڪ دروازو بحالي رکيو، جنهن
مان آندڙان ڪٿن کي گهري ٻاهر ڪڍڻ ٿي وار ۽ به ٻار اٿي
به ٻيڙا وٺا جيئن ڪوبه ڪٿو اندر نه اچي سگهي. اهڙيءَ
طرح سڀ ڪٿا ٻاهر ڪڍيا ويا. راجا صاحب هرنالوڻ سبڪدواري
ڇوڻا لڳو ته ٻٽ! اها ڳالهه ته اسان کي به پيران سمجهه ۾ ٿي
آئي جا تو هينئر ڪم آڻي آهي.

د وکړو نشو د پټي سگهجي، ننهن کري هميشه سچائي ۽ سان
کريو.

۱۱- مصيبت، پريشاني، تکليفون ۽ بيماري اهي سږ اسانجي
توري ۽ لاء اچن ٿيون. اهي اسانکي وڌيک سنو بڻائڻ ۾ مددگار

مالڪ ڏانهن زياده ويجهو ٿيون آڻين.
ڪرشن پڳوان پاڳوت ۾ اوڌو ڪي فرمايو آهي ته مان پنهنجن
پارن پڳتن کي ٽي وڏيون قيمتي سوغاتون ٿو ڏيان. (۱) توري
غريبي (۲) توري بيماري (۳) توري لرآدري. انهيءَ
جو مطالب اهو آهي ته ايشور جي پراپتيءَ جي رستي ۾
سنساري پدارثن جو موڙ، وڌائي، حشمت ۽ ايمان، اهي
سڀ وڌيون رڪاوٽون آهن. حضرت عيسيٰ سچ چيو آهي
ته ”آٺ جو سڙيءَ جي پاڪي مان نڪرڻ سولو آهي، انهيءَ
جي پيٽ ۾، هڪ آمير ماڻهوءَ لاءِ، مالڪ جي محل ۾ داخل ٿيڻ
ڏکيو آهي.“

۱۲- ڪڏهن به ڪنهن جي نندا نه ڪريو. اهو مهاپاپ
آهي. ڪڏهن به ڪنهن جي دل نه ڏکيو، انهيءَ جهڙو پاپ
پيو دنيا ۾ ڪونهي.

حضور چرن سنگهه جي مهاراج

مهاراج چرن سنگهه جي (موجوده مهاراج جن) سرد
هر بنس سنگهه جا وڏا پٽ ۽ حضور مهاراج بابا سانوڻ سنگهه
جا پوٽا آهن. سندن جنم ۱۲ نومبر ۱۹۱۶ع ۾ موگي ض
فيروزپور ۾ سندن ناناڻي گهر ٿيو. ننڍي هوندي کان ئي
حضور مهاراج جن جو هنن ئي گهڻو پيار هوندو هو. جڏهن
بالغ ٿيا تڏهن، حضور مهاراج جن هنن جو عقل ۽ سياڻپ ڏس
ڏٺي جي انتظام بابت پاڻ ڏٺي جي پيءُ ڳالهه ۾ هنن

گهرجي. اسين ڪاڙو ۾ ڇو ٿا اچون؟ ڇاڪاڻ ته اسان جي اندر
۾ ويچار نه آهي. ماءُ پنهنجي پٽ جي مرڻ تي ڇو ئي رولي
۽ رولاپ ڪري؟ ماها وڃڻ تي ماڻهو ڇو ٿا آبگياست ڪن؟ اهو
سڀ الهيءَ ڪري آهي ته اهي شپ ويچارن کان ڪم نٿا
ولن. هميشه لڏيءَ دل سان ويچار ڪريو ۽ پوءِ قدم کڙو.

۷- چنتا ۽ فڪر ڪرڻ سان ڪوبه مسئلو حل نٿو ٿئي.
چنتا جي ماءُ تي سمجهي آهي. پنهنجي دڪن ۽ مصيبتن کي
ڪل موشيءَ سان اڏائي ڦٽو ڪريو. اسان ۾ فڪر جي عادت
مان اهو ٿو ظاهر ٿئي ته هن کي پرمالما جي دنيا ۽ مهر تي
ڪوبه ڀروسو نه آهي. پرمالما کي سندس مرضيءَ موجب هلڻ
ڏيو ۽ اها خواهش نه ڪريو ته پرمالما ٿوهان جي مرضيءَ موجب
هلي! بلڪه هنجي رضا ۾ راضي رهڻ جي ڪوشش ڪندا ته
ڪڏهن نه ٿوهين دڪي نه لهندا.

۸- پنهنجن ضرورتن ۽ خواهشن کي گهٽايو. جنهن اسان
کي ڪنهن به شيءِ جي ضرورت نه آهي، اهوئي بادشاهن
جو بادشاهه آهي.

”جس ڪو ڪچڙو نه چاهيئي ووهي شهشاهه.“

۹- روحاني ترقيءَ لاءِ لڳ ڇال چڱو رکڻ.
”جتيان ڪام ٿوهان ٿام ٿهين.“ ڪام ۽ ٿام اهي ٻئي هڪ
ٻئي جا دشمن آهن. پنهنجي اندر مان ڪام جي خواهش ڪڍي
ڇڏيو. وشه جي ڀڙڻن جي مراءشن رکڻ ۽ پوءِ سمجھ ڪندڙ
داخل ٿيڻ جي اميد رکڻ، اهو پنهنجو پاڻ کي ڏوڪڻ ڏيکڻ
آهي. اهڙي ماڻهوءَ لاءِ سمجھ ڪندڙ جو دروازو ڪڏهن به نه
کندو!

۱۰- اسان جون اڻڌاسرت ۽ ٻڙاڻائون بلڪل بي فائدي ۽
اجاڻون آهن جيڪڏهن انهن سان گڏ پرمالما جي دروازي کولڻ
لاءِ اسين ٻڙي ٻڙي ڪوشش نه ڪنداسين. ستگرو چاڻي
ٿو ته اسان جي ٻڙاڻا سڄي آهي يا بناوٽي. پاڻ رکڻ ستگروءَ

سودار بهادر مهاراج جا چونڊ وڃن

۱- رڳو گروہ کان لام ولڻ سان ڪو ماڻهو ستسنگي نٿو ٿي پوي، بلڪ ست ست جي اصولن موجب حياتي لاهڻ ضروري آهي.

۲- ٿورو ئي علم، گهڻي عام کان بهتر آهي. فقط اصولن جي خبر هئڻ مان ڪهڙو فائدو، جيڪڏهن الهيءَ مطابق ماڻهو هليو نه آهو علم سڀ اجايو آهي. اهو ائين آهي جهڙو گڏهه جي پٺيءَ تي ڪتابن جو لڏو لڏڻ.

۳- اسان جو شرار هر مندر آهي جنهن ۾ پرمالما رهي ٿو. الهيءَ سڄي مندر کي ماس، بيضا، شراب ڪباب سان گندو ڪريو. لڪي ڪوڙ، لڳي، ڪام ڪاوڙ، لوپ لالچ، فرسٽ، وڏائي ۽ ٻين سنساري واسنائن کي الهيءَ ۾ داخل ڪريو. الهيءَ شرار کي ڀڳوان جي رهڻ جي لائق بنائڻ لاءِ هن کي رمل ۽ پوتر لاهي ورتو.

۴- ڪا به مفت شيءِ نه حاصل ڪريو، ائين ڪرڻ سان هڪ لعين قرض ۾ پاڻ کي ڦاسائڻو آهي. جيستائين هن دنيا ۾ ڪنهن کي به هڪ پائي ڏيڻي آهي، نه انهن جي ادا ڪرڻ لاءِ جنم وٺڻو پوندو. قيمت جي ادائي چاهي توهين لڏي ۽ ڏيو، يا جنس ۾ ڏيو يا پنهنجا نيڪ ڪرم ڏيئي ڪريو، جيڪن ڏيڻ بنا اصل ڇوڪارو نه آهي.

۵- نوجوان ستسنگي هڪ نوجوان وڌو زال وانگر آهي. پنهنجي کي گهرجي نه هميشه گروہ جي قلعي اندر بند رهن سدائين گروہ جي آڱر جهلي هان ۽ هن جي ٻڌايل اصولن کان هڪ به قدم اهر نه رکن ۽ پنهنجي رهڻ لاءِ الهيءَ قلعي هڪ لنڊي ڪوٺڙيءَ جي چئن پتين اندر رهن. آهي تيرن آهن. (۱) خاموشي (۲) ٿورو ڪاڻڻ (۳) ٿورو سمهڻ (۴) اڪيلائي.

۱- ستسنگيءَ کي هميشه ويچار ڪرڻ جي عادت هئڻ

مان ايندجي مرشد کان ولدس. جڏهن هنن جي مرضي هرلدي
 لڏهن هو مولڪي ڏيندا!“
 اهو اڏي لسوڙي شاهه قربان ٿي ويا ۽ چوڻ لڳا، ”واه!
 گروهه اي اڙسو ۽ وڏاس هجي نه اڙو ٿي هجي!“

الهيءَ کان پوءِ جڏهن سردار اهاڙو جن چيڙ ڏانهن لباس
 آيا ته مشهورن هنن کي ڏسي کڻي ڏٺو ۽ پڇيائون، ”لسوڙي
 شاهه جو منهن ڇو سال آهي؟“ پوءِ ڏها جي مڙج ۾ اچي سردار
 اهاڙو جن کي پوساد گهرائي ڏنائون ۽ الهيءَ کان ڪيترائي
 داما وڌاڪا کڻي ڏٺو، جو سالهن لسوڙي شاهه کان وٺي جو
 هنن انڪار ڪيو هو.

مشهورن جي هيءَ حڪم سان ٺوڪريءَ جي وقت لالهور ۾
 هو سسنگ ڪندا هئا. هنن جو سسنگ موده ڏين ۾ جان
 ٺوڪيو ۽ هو هنن جي عيالي سادگي، علميت، پگتي ۽ روحانيت
 جو هڪ ئي مثل ٺوڻو هو. جنهن ڪريءَ يا بلنگ ٿي حضور
 جن وٽ اها هئا تنهن ٿي هو ڪڏهن به نه وڃندا هئا ۽ سدائين
 الهيءَ اڻيان سر جهڪائيندا هئا. گاديءَ ٿي وهڻ کان پوءِ
 جڏهن هنن مشهورن جي عيالي ڏٺي ۽ حالت ڪئي، تڏهن
 صرف هڪ لنڊي ڪٽ جنهن تي هڪ ٺراسي ۽ وائو رکيو
 وڃو هو، تنهن ٿي وڃندا هئا. ڏانهن هجي يا واپس هجي،
 انهن نه وقت ڪو جهيڙو هئو وقت ايندو هو نه هو هيڪ
 ٺهيو، جن سان وڃي هئو ٿي ٻاڻيو ٻولي شروع ڪندا هئا. هنن
 انڪل جو ويٺو صورت ٿي ٿر ڏان ڏٺو ۽ ۲۲ آڪٽوبر ۱۹۵۱ع
 جو جوڙو ٿي جيڪو سمايو. چولي ڇڏڻ کان پهرين، هنن
 پنهنجي چيٽي تي ويٺو جو وصيت نامو مياراج جون منگي
 جي ٿي ٿي ويٺو جو ڪري ويا.

هنن جي وصيت ۾ ڪنهن وارو اڪرو برنسپال رکيو ڪري
 هنن کي لار جي بيميش وٺي ويا هو.

فقط هڪ ڪسيس نوڪر خادم ۽ ناچيز بندو ٿي رهڻ چاهيان
 « بعد ۾ ٻئي دفعي حضور عياراج جن جي زور ڪرڻ
 ري ۽ حضور جن جي فقط حڪم مڃڻ لاءِ، اهو ڪم هنن
 پيالو، ليڪن هنن جي اها خواهش ڪڏهن به نه هئي.
 هي هميشه پنهنجي ستگروءَ کي ڪل مالڪ سمجهندا
 ۽ هنن ڪڏهن به گروءَ ۾ منڻ پاڻ نه آندو. گروءَ جي
 زور جو هر زنده مثال هئا. سندن شرڻ ۽ وشواس بنسبت
 هڪ ڳالهه هڪ دفعي پروفيسر لالچند ٻڌائي، ته جڏهن سردار
 ببادرڻ لالپور ۾ رهندا هئا، تڏهن وقت سائين ليسوڙي شاه
 هڪ نهايت مشهور ڪمائيءَ وارو فقير اُٿي رهندو هو. پري
 پري کان ماڻهو هن جو درشن ڪرڻ ۽ کانئس ڪجهه برڪت
 گهرڻ ايندا هئا. جو حضور بابا سانوڻ سنگهه عياراج ۾ وڏو
 عقيدو رکندو هو ۽ چوندو هو ته حضور جن سڀني دنيا جي
 قسمن جا بادشاهه آهن. جڏهن به ڪو سنگتي لالپور ۾ هن
 وقت ويندو هو ته هو کيس چوندو هو ته، منهنجا سلام حضور
 جن جي خدمت ۾ ضرور پهچائجو. هڪ دفعي سردار ببادر
 جن پنهنجي نوڪريءَ جي وقت ۾ هن وقت ويا هئا ۽ هو کين
 ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ پنهنجي آسٽان اُٿي هنن کي پاڪ
 پائي گڏيو. خوشيءَ ۾ اچي فرمائين، ”ڇهه ته هن وقت سڀ
 مٿيون روحاني منزلون پنهنجي لاءِ کولي ڇڏيان!“ سردار ببادر
 جن صاف انڪار ڪيو ۽ چيائون، ”نه سائين جي! توهان جو
 وڏي مهرباني!“ اهو ٻڌي هو حيران ٿي ويو ته ماڻهو مون و
 هڪ ڪٿي لاءِ ٻوڙندا ٿا اچن ۽ مان هنن کي ته ساري روحا
 دولت مفت ٿو ڏيان، پر هي اها وٺڻ کان صاف انڪار
 ڪري! وري ٻيو دفعو چيائين، ”هن وقت جيڪي گهرجن
 ڪريان، ڇهه ڇا گهرجي؟“ وري به سردار ببادر جن
 ”سائين! جيڪڏهن توهان کي ڪجهه ڏيڻو به آهي
 ته ڏيو، جيڪي به مون کي وٺڻو آهي

ٻيو به مثال ڏجي ٿو. جڏهن سندن ڪاليج جو انگريز پرنسپال وٽان ٿيو، تڏهن سندس جاءِ تي پرنسپال ٿيڻ جو حق سرڊار بٻارو جن جو هو. پر سرڪار هنن جو حق ڏيئي، هڪ جرنلر مسلمان پروفيسر جو سندن شاگرد ٿي رهيو هو، تنهن ڪري، هڪ وڏو جي حالت هئڻ سبب پرنسپال ڪيو ويو. انگريز پرنسپال ۽ ٻيا سڀ اهو ڏسي حيران ٿي ويا! سڀني دوستن ۽ مٿن مائٽن، سرڊار بٻارو جن کي زور ڪيو ته الهيءَ جي الصافيءَ جي برخلاف ضرور اڀل ڪرڻ گهرجي، بلڪه راه بٻارو لالا شڪرداس سرڪاري وڪيل جو سندن گهرو دوست هو ۽ پروفيسر لالچند هڪ اڀل به ناهي ۽ ٽائيم ڪري رکي هئي، ليڪن هنن اها موڪلاڻ کان صاف انڪار ڪيو. جڏهن انهن دوستن انهيءَ ڳالهه جو ذڪر حضور مهاراج جن سان ڪيو، تڏهن حضور جن کين چيو ته، ”ڇو، ڇڪت سگهه! تو مون سان به الهيءَ ڳالهه جو ذڪر نه ڪيو؟“ تڏهن هنن جواب ڏنو ته، ”حضور! منهنجي سرڪار نه توهن آهيو، جيڪڏهن اهو حڪم ڪنهن ٻئي جي هجي ها ته مان اڀل ڪريان ها، مون کي ڪا به شڪايت نه آهي، جنهن جاءِ تي حضور جن منهنجو رهڻ مناسب خيال ڪيو آهي، اهو بلڪل درست ۽ ليڪ آهي.“

انهيءَ وقت حضور دين دبال جي رحمت ۽ بخشش جا دروازا کلي ويا ۽ فرمائون ته، ”هڏا ته هن وقت توکي ڇا گهرجي؟ گهر ڇڪي گهرڻو آهي.“ هنن جواب ڏنو، ”مون کي نه توهان جي رحمت جي نظر گهرجي.“ انهيءَ کان پوءِ ڇڪي هنن کي ڏٺو سو سڀني کي معلوم ٿي آهي.

جڏهن حضور مهاراجن، هڪ وقت هنن کي گرياني جي ڪم سنڀالڻ لاءِ چيو، تڏهن جا ديتا هنن ڏيکاري تنهن جو مثال دلداري ۾ مشڪل ٿيندو! هنن اکين ۾ آنسو آڻي، صاف انڪار ڪري، بلڪل عاجزيءَ سان عرض ڪيو، ”حضور! اهو ڪم نه بادشاهن جي لائق آهي ۽ حضور جن جي بادشاهه آهن، مان

۽ فقط هڪ خسيس نوڪر خادم ۽ ناچيز بندو ٿي رهڻ چاهيان
 ٿو! ” بعد ۾ ٻئي دفعي حضور مهاراج جن جي زور ڪرڻ
 ڪري ۽ حضور جن جي فقط حڪم مڃڻ لاءِ، اهو ڪم هنن
 سنڀاليو، ليڪن هنن جي اها خواهش ڪڏهن به نه هئي.
 هي هميشه پنهنجي ستگروءَ کي ڪل مالڪ سمجهندا
 هئا ۽ هنن ڪڏهن به گروءَ ۾ منڻ پاڻ نه آندو. گروءَ جي
 پريم جو هر زندو مثال هئا. سندن شرن ۽ وشواس بنسبت
 هڪ ڳالهه هڪ دفعي پروفيسر لالچند ٻڌائي، ته جڏهن سردار
 بهادر جن لائپور ۾ رهندا هئا، تنهن وقت سائين ليسوڙي شاه
 هڪ نهايت مشهور ڪماڻيءَ وارو فقير اُتي رهندو هو. پري
 پري کان ماڻهو هن جو درشن ڪرڻ ۽ کانئس ڪجهه برڪت
 گهرڻ ايندا هئا. جو حضور بابا سانوڻ سنگهه مهاراج ۾ وڏو
 عقيدو رکندو هو ۽ چوندو هو ته حضور جن سڀني دنيا جي
 فقيرن جا بادشاهه آهن. جڏهن به ڪو سنگتي لائپور ۾ هن
 وقت ويندو هو ته هو کيس چوندو هو ته، منهنجا سلام حضور
 جن جي خدمت ۾ ضرور پهچائجو. هڪ دفعي سردار بهادر
 جن پنهنجي نوڪريءَ جي وقت ۾ هن وقت ويا هئا ۽ هو کين
 ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو ۽ پنهنجي آسٽ ٽان اُتي هنن کي پاڪر
 پائي گڏيو. خوشيءَ ۾ اچي فرمائين، ”ڇهه نه هن وقت سڀ
 متيون روحاني منزلون تنهنجي لاءِ کولي ڇڏيان!“ سردار بهادر
 جن صاف انڪار ڪيو ۽ چيائون، ”نه سائين جي! توهان جي
 وڏي مهرباني!“ اهو ٻڌي هو حيران ٿي ويو ته ماڻهو مون وٽ
 هڪ ڪٽي لاءِ ڊوڙ ٿيندا ٿا اچن ۽ مان هنن کي نه ساري روحاني
 دولت مفت ٿو ڏيان، پر هي اها وٺڻ کان صاف انڪار ٿو
 ڪري! وري پيو دفعو چيائين، ”هن وقت جيڪي گهرين سر
 ڪريان، ڇهه ڇا گهرجيئي؟“ وري به سردار بهادر جن چيو،
 ”سائين! جيڪڏهن توهان کي ڪجهه ڏيڻو به آهي ته به
 مون کي ڪجهه به نه ڏيو، جيڪي به مون کي وٺڻو آهي، سو

پير به مثال ڏجي ٿو. جڏهن سندن ڪاليج جو انگريز پرنسپال رٽائر ٿيو، تڏهن سندس جاءِ تي پرنسپال ٿيڻ جو حق سردار ببادر جي جو هو. پر سرڪار هنن جو حق وٺي، هڪ جرنلر مسلمان پروفيسر جو سندن شاگرد ٿي رهيو هو، تنهن کي، هڪ وڏو جي مالٽ هٿ ۾ سبب پرنسپال ڪيو ويو. انگريز پرنسپال ۽ ٻيا سڀ اهو ڏسي حيران ٿي ويا! سڀني دوستن ۽ مٿن مائٽن، سردار ببادر جي ڏور ڪيو ته الهيءَ اي الصافي ۽ جي برخلاف ضرور اڀل ڪرڻ گهرجي، بلڪ راه ببادر لالا شڪرداس سرڪاري وڪيل جو سندن گهرو دوست هو ۽ پروفيسر لالچند هڪ اڀل به ٺاهي ۽ ٽائيم ڪري رکي هئي، لڪن هنن اها موڪلائڻ کان صاف انڪار ڪيو. جڏهن انهن دوستن الهيءَ ڳالهه جو ذڪر حضور مهاراج جي سامان ڪيو، تڏهن حضور جي ڪنن ۾ نه، ”جو، جيڪو سگهه! ٿو مون سامان به الهيءَ ڳالهه جو ذڪر نه ڪيو؟“ تڏهن هنن جواب ڏنو ته، ”حضور! منهنجي سرڪار نه ٺوهين آهي، هڪڙهن اهو ڪم ڪنهن ٻئي جو هجي ها ته مان اڀل ڪريان ها، مون کي ڪا به شڪايت نه آهي، تنهن ڄاڻ ٿي حضور جي منهنجو رهڻ مناسب خيال ڪيو آهي، اهو بلڪل درست ۽ ليڪ آهي.“

الهيءَ وقت حضور دين ديال جي رحمت ۽ بخشش جا دروازا کلي ويا ۽ فرمايائون ته، ”اڏاءُ نه هن وقت ٿو ڪئي ڃا گهرجي؟ گهر جيڪي گهرڻو آهي.“ هنن جواب ڏنو، ”مون کي نه ٺوهان جي رحمت جي نظر گهرجي.“ الهيءَ کان پوءِ جيڪي هنن کي ڏنو سو سڀني کي معلوم ٿي آهي.

جڏهن حضور مهاراج، هڪ وقت هنن کي گربائي جي ڪم سنڀالڻ لاءِ چيو، تڏهن جا ديتا هنن ڏيکاري تنهن جو مثال دنيا ۾ مشڪل ٿيندو! هنن اکين ۾ آسون آئي، صاف انڪار ڪري، بلڪل عاجزيءَ سان عرض ڪيو، ”حضور! اهو ڪم نه بادشاهن جي لائق آهي ۽ حضور جي ٿي بادشاهه آهن، مان

۽ ستر ٿان واپس اچي وري ڀڄڻ ۾ وهندا هئا. سندن هلت جو حال هيٺئين شعر موجب هو -

”ڪيا خاڪ سِر ڪيڄئي، دنيا ئي رنگ ڀڙڪي،

مهلت نه آرزو ڪي، فرصت نه جستجو ڪي.“

يعني نه دنيا جا رنگ ۽ تماشا، جي سڀ خاڪ ٿي پئي ۽ ۾ ملي ويندا، تن جي پٺيان ڇا ڊوڙيو! انهن کي هٿ ڪرڻ لاءِ نه اسان کي دل آهي ۽ نڪي ڪي انهن کي ڳولڻ لاءِ اسان کي ڪو وقت ئي آهي.

جيترو عرصو هو لائپز ۾ هئا، انهيءَ وقت سندن هي طريقو هوندو هو، جو هر ڪنهن ڇنڇر جو ڪاليج بند ٿيڻ کان پوءِ سڌو بياس ويندا هئا ۽ آرتوار جو سڄو ڏينهن گروءَ جي چرٽن ۾ گذاري، رات سفر ڪري، سومر ڏينهن صبح جو پنهنجي ڊيوٽيءَ تي اچي حاضر رهندا هئا.

سڄي عمر هنن پنهنجي من ۽ سر ۾ ئي سخت ظابطو رکيو ۽ سدائين تپ جي زندگي گذاري. هنن ايتري قدر خاموشي اختيار ڪئي هئي، جو سواءِ ڪنهن ضروري ڳالهه جي، ڪڏهن خاص دوستن سان به چپ نه چوريندا هئا.

رڻجي پٽسي ۾ ايترا ته بي پرواهه هئا جو سندن پگهار مان ٻه سو روپيه خرچ لاءِ پروفيسر لالچند رکي، باقي روپيا سندن سوت سردار پگت سنگهه وڪيل کي، سندن گهر جي خرچ لاءِ موڪلي ڇڏيندو هو. سندن پٺين جي ڪمائي ۽ مڪانن جي مسواڙ به هر اڳاڙيندو هو. جڏهن پينشن ورتائون تڏهن سندن پراوڊنٽ فنڊ جا هزارين روپيا هنن سڌو آڻي سردار پگت سنگهه کي ٻڌائڻ بنا، سندس منشيءَ کي ڏيئي هن جي (پگت سنگهه جي) پاس ۾ ڪو به جمع ڪرائي ڇڏيا. منشيءَ جڏهن اهو ذڪر سردار صاحب سان ڪيو تڏهن هن جي اکين ۾ پاڻي اچي ويو.

دنيا جي زر، مال ۽ عهدي جي بي پرواهيءَ جو سندن

سلي مالداران ۾ ڪري ڇڏيو آهي ۽ ڇوڪري به هن وقت
 حياتي وڏي تي وڃي آهي، جهڙهن وقت منڱر وڌ ڪيو
 ۽ سڄي عاتلي ۾ بدلائي ٿيندي ۽ ڏاڍي گهٽتائي ٿيندي.“
 الاهيءَ تي حضور جن حڪم ڏنو ته، سڀئي گرو صاحب جن
 ۽ محامل دشمن شادي ڪئي آهي. اولاد لاءِ به اهو حڪم
 مڃڻ ضروري آهي، تنهن ڪري شادي ٿيڻ گهرجي حڪم
 موجب هن ۽ شادي ڪئي، پر پنهنجي استري سان گڏ
 لالهور ۾ رهي آيا مهيا رهيا. جڏهن هڪڙو پٽ ڪن ڄائو
 تڏهن هنن کيس چيو، ”عائلي توکي والد بکرڻا ملو آهي،
 الاهيءَ سان والد ڪندي رهي.“ جنهن کان پوءِ هو سڄي عمر
 اوسي ڏينهن ۾ ئي رهي.

الاهيءَ وقت کان پوءِ سندن حياتي هڪ واحد ۽ شير جي
 زندگي ئي بڻجي. دلها جا راک ۽ تماشي جي ڪن ڪا به نه
 نه هئي ۽ نه انهن ڪن لاءِ ڪن ڪا خرچت ٿي ملندي هئي.
 نه هنن کي ڪا به پيشو هو ۽ لکي ڪتب يا تماشي ۾
 وجهڻ به ڪڏهن هنن جي دل هوندي هئي. هو پنهنجن
 درشن جي پوري ڪرڻ ۾ ئي مشغول هوندا هئا. رڳو ڪاليج
 ۾ ويندا هئا ۽ الاهيءَ کان پوءِ سڄو وقت ماڻه جي ياد ۽ انهن
 سمورن ۾ گذاريندا هئا.

منجهند هو پاڻي لاءِ جڏهن ڪاليج کان ايندا هئا ته
 جهنگري ۾ سندن لوهڪر ڪاڏو، سڙي آلي وڪندو هو تنهن
 واپس جهنگري ۾ وقت ملندو هو، سو آڃاڙو ۽ وڃائيندا هئا ۽
 اهو وقت بزرگن واري ڪمري ۾ عليا ويندا هئا. واپس پنهنجي
 منٽ جيڪي به آئي ۽ ڪن ملندا هئا، اهي انهن ۾ صرف
 ڪندا هئا. ٺار جو ٽيڪس ضرور ويندا هئا، ليڪن هميشه
 اڪي ويندا هئا. ڪڏهن پروفيسر لالچند جو پهرين سندن
 شاگرد هو ۽ پوءِ سندن ڪاليج ۾ پروفيسر ٿيو، سو ڪڏهن
 واندو عزت جي مٿه ميه ۾ پنهنجو سمورن ڪندا ويندا هئا

”آؤر ڪاڇ ٿيري ڪٿي نه ڪام-
مل ساڌ سنگت ڀڄ ڪنول نام،

سر انجام لاڳ پوڄل ٿرون ڪي-
جنم ٻرڻا جات رنگ مايا ڪي.”

يعني ساڌ سنگت ۽ ڀڄڻ کانپوءِ، تنهن جا ٻيا سڀ ڪم،
ڪنهن به ڪم جا نه آهن. سنسار روپي پو ساگر مان ٽرڻ لاءِ
سخت ڪوشش ڪر. مايا جي رنگ ۽ دنيا جي تماشن ۾ پنهنجو

جنم ٻر باد ٿيندو پيو وڃي. مهل پنهنجو ڪم ڪري وٺي. هنن
بس اها لک اوڏي ۽ مهل پنهنجو ڪم ڪري وٺي. هنن
جي طبيعت هميشه ويچاروان هوندي هئي ۽ شروع ۾ ئي هنن
جي عملي جيون هئي. هروقت اهي لکون سندن زبان تي
هونديون هيون. هنن جي من اهو فيصلو ڪيو هو ته جڏهن
منش جنم جو اصلي مقصد، سر انجام لاڳ پوڄل ٿرون ڪي،
يعني پوڄل مان ٽرڻ لاءِ سخت ڪوشش ڪرڻ لاءِ آهي ته
پوءِ، ”ڀڄ ڪيول نام ٿي“، منش جنم جو اصلي مقصد ٿي ٿو
وڃي. انهيءَ آدرش کي پنهنجي اڳيان رکي هرو سڄي عمر
انهيءَ تي ٻکا رهيا.

اجا سندن شادي ڪانه ٿي هئي. هنن تي ماما سندن مڱڻو
بالڪڙي ۾ ٿي ڪري ڇڏيو هو. تعليم پوري ڪرڻ کان پوءِ
گهر ۾ سندن شاديءَ جو ذڪر هليو. هنن جواب ڏنو ته گهر
صاحب ۾ انهيءَ ڪم جو ڪٿي نه ڪر ڪيل آهي؟ گرو صاحب
جن ته ”ڀڄ ڪيول نام“، يعني فقط نام جي سمورڻ ڪرڻ جو
هدايت ڪئي آهي. ڪيتري وقت تائين انهيءَ لاءِ گهر و
زور ڏيندا رهيا، پر اها سڄي سندن ڪوشش اجائي ٿي
ٿي. سندن سڳو سؤت سردار ڀڳت سنگهه جلد ۾ و
هو تنهن اها سموري ڳالهه وڃي حضور مهارج بابا سانوڻ
جن جي اڳيان پيش ڪئي ۽ عرض ڪيو، ”حضور! ڪ
سالن کان منهنجي پيءُ ۽ منهنجي چاچي، هن جو مڱڻو

پنهنجي هڪ هڪ وڪڻ ڪري ڪاليج ۾ سڀ هن کي ”گرو جي“ ڪري سڏيندا هئا. پيرهن هنن کي لائبروري گورنمينٽ انگريڪلچر ڪاليج ۾ ڪميسٽري جو پروفيسر مقرر ڪيو ويو، جتان واپس پرنسپال جي عهدي تان هن رٽائر ڪيو.

ڪاليج جو پرنسپال مسٽر لالدرس هنن جي قابليت ۽ لياقت مان ايترو تـ غور ۽ غور ڪيو، جو هن سڄي ڪاليج جو انتظام هينجي حوالي ڪري ڇڏيو ۽ هو ڪو به ڪم هنن جي صلاح کان سواءِ ڪو نه ڪندو هو.

۱۹۰۸ع ۾ سردار بهادر جن حضور جن مهاراج بابا سالوڻ سنگهه جي چرلن ۾ آيا ۽ نام وٺي هنن تمام گهڻي ڪمائي هئي. پينشن رهڻ جي گهر جو سڄو انتظام هنن پروفيسر لالچند کي سپرد ڪيو جو هنن جي صحبت ۾ مستسڪي ٿي پيو هو. هو پاڻ وقت بگهار مان پائي نه رکندا هئا ۽ سڄو بگهار پروفيسر لالچند جي هڪ ۾ ڏيندا هئا. انهيءَ مان هنن ڪيترن غريب شاگردن جون فيون ۽ ٻيو خرچ ڏيئي هينڪي وڏي تعليم ڏياري. هڪ شاگرد کي نه ورائيندو هيندي خرچ سان تعليم ڏيارڻ لاءِ موڪلائون، جنهن جي خبر لالچند کانسواءِ ٻئي ڪنهن کي نه ڪانه هئي.

۱۹۰۹ع ۾ نام وٺڻ کان پوءِ هنن جي حواليءَ ۾ ٿيو اچي وار ۽ هنن جو سڄو لاڙو پرمارن جي طرف ٿي وار. انهيءَ وقت ۾ هو برادريءَ ۾ ڪنهن جي موت تي ويا هئا ۽ اتي گرنت صاحب جي پات ۾ شامل ٿيڻ جو ڪم اتي موقعو مليو. گرنت صاحب جو پات نه آسان به ٻڌو آهي ۽ ٻڌڻ به. هڪ ڪن سان ٻڌوسين ۽ ٻئي ڪن کان اُهو ڪري وار، ٻن جيڪي آلمانون، سچ ڪند ڪن، ڪنهن خاص ڪم لاءِ هن دنيا ۾ اچن ٿيون، تن جي چال ۽ هلڪ بلڪل ٺارائي ٿي ٿئي. گرنت صاحب هڪ لک اچي ٿي.

هٽن سان چيو تمام ڊڪي ٿا ٿين، ٿڌهن ست پرش ديال رح
ڪاٺي، مٿس جو جنم وٺي دنيا ۾ اچي ٿو.

شروع ۾ جيترو زور سان سنگ حضور جن جو شروع ٿيو،
اوڻو زور سان، ماڻهن انهيءَ جي مخالفت ڪئي.

۱۹۱۱ع ۾ حضور جن پينشن وٺڻ کانپوءِ جڏهن ڏاڍي ۾
ستسنگ شروع ڪيو ٿڌهن ستسنگين جو ٿورو تعداد هوندو

هو. بابا جڏهن سنگهه جي مهاراج جن اٽڪل ۲۴۰۰ ماڻهن کي
لام دان ڏنو هو، جن مان ڪيترا گذر ڪري ويا هئا. انهيءَ

وقت هر ڪنهن آثار تي وڏو ستسنگ ٿيندو هو جنهن ۾
اٽڪل ۲ ٽي سؤ ماڻهو ايندا هئا. آهستي آهستي سنگت وڌندي

وڃي لکن سان لڳي.

حضور جن ۾ لک الن هزارن کي نام دان بخشيو ۲۴ اپري
۱۹۴۸ع ۾ صبح جو ساڍي آئين ٻڃي چولو ڇڏيو ۽ پنهنجو
جاء تي سردار بهادر جڳت سنگهه جن کي وصييت ڪري مقرر
ڪري ويا.

سردار بهادر جڳت سنگهه جي مهاراج

سردار بهادر جڳت سنگهه جن جو جنم ۲۷ جو

۱۸۸۴ع ۾ ٿيو هو. سندن پتا جو نالو سردار پولاسنگه هو،
نؤ سي ڳوٺ، ضلع جلندر ۾ هڪ وڏو زميندار ۽ ڊسٽرڪٽ

لوڪل بورڊ جو ميمبر پڻ هو.

سردار بهادر جن جلندر ۾ تعليم حاصل ڪئي. جتان مئٽرڪ

پاس ڪري پوءِ گورنمينٽ ڪاليج لاهور ۾ داخل ٿيا،
هنن ايم. ايس سي. M. Sc. جي ڊگري حاصل ڪئي.

سندس ڪلاسي چوندا هئا ته جڳت سنگهه شراف
سادگيءَ جو پتلو هوندو هو. اعليٰ چال چلڪت ۽ نفس

يعني اُحد شيد جو اُپاس ! بھڻن لامن جي پيد کان ڪير به وائڻ ڪن جو. ڪرو لالڪ صاحب جن جي گهر جا ودوان سک ڏ، ڪرو ڪرلڪ صاحب جي تعليم کي ويدانت ۽ يوگ سان پڙهڻ ۾ فخر سمجهندا هئا. ڪو ڪرو لالڪ صاحب کي ويدانتي سمجهندو هو ! ڪو ڪس يوگي مٿه جو ڪرو سمجهندو هو ؟ ڪو وري هنن کي ڏاڍي ڏاڍائين جو اُپاسڪ بهان ڪندو هو. ڪرو مٿه جي هن اسادي اصولن جي قائم ڪرڻ لاءِ، ڪرو صاحب هن پنهنجي سڄي عمر صرف ڪئي هئي ۽ پنهنجي مثال سان، جنهن سچائيءَ کي ثابت ڪرڻ لاءِ هن پنهنجي جان قربان ڪئي هئي، انهيءَ جي پاڙ، ڪهاڙيءَ سان ڪٽڻ شروع ٿي وئي هئي. ڪرو صاحب جن نه دهل ٿي ڏولڪر هڻي بڪار پيدا هئا نه:-

”مٿه ڪوئي ڀرم ٻلي سٺار-“

ڪر بن ڪوئي نه اُرس ٻار.“

۽

”ن ڪر ٻڙي ڪوئي نه ٻاوي-“

لڪ ڪوئي جي ڪرم ڪماوي.“

انهيءَ تعليم جي برخلاف، نه ڪروءَ کان سواءِ ڪابه مڪتي حاصل ٿئي ٿي سگهي، سڪن ۾ ڪرو ڪرڻ جي مضممت مخالفت جاري ٿي وئي هئي، ڪرو پڳڻي ۽ شيد اُپاس جو ڪوبه نالو نه ڄاڻندو هو. انگريزي تعليم جي اُگر هيٺ، لوجوان لاسڪهڻيءَ جي طرف ڪرلدا پئي ويا. غريب پڳڻي ۽ ڄمار وڃڻ، غريب ڪري عبائي ٿيندا پئي ويا. دنيا زور ۽ شور سان اڏڻ ۾ هي طرف ٽڪڙو پئي وئي ۽ ايشور مان ماڻهن جو وڌاس ڪرلدا پئي ويو.

رحمت جي بادلن وسط کان اُڳ، آسمان ۾ ڪارن ڪڪرن ۾ الڳ ڳالڳ ضروري آهي. پر ٿوري ئي جڏهن رنج، غم ۽ ظلم جي ڪارن بادلن سان طوفان ٿو اچي ۽ ڪال جي آلياڻي

گرو نانڪ صاحب ڪرٽار پور ۾ پوک ڪرائي. جيڪو به
شخص حق حلال جي روٽي ڏٺو ڪاٽي، اهو ڀڄڻ
سمون هرگز نه ڪري سگهندو.

مولانا رحم فرمايو آهي ”پرمانا جي بندگيءَ لاءِ حلال جو
کاڌو ضروري آهي ته متان اهو دڪ ۽ خرابي پيدا نه ڪري!
حلال جي روزيءَ سان علم، سياڻپ، عشق ۽ بره پيدا ٿا ٿين.
گرو، شبد جو شوق ۽ مالڪ جي ملڻ جو پيار حلال جي روزي
پيدا ٿي ڪري ۽ انهيءَ مان پنهنجي پاڪ دل ۾ مالڪ جو
شوق ۽ اکين ۾ نور پيدا ٿو ٿئي. جنهن کاڌي کان مان حسد،
غفلت ۽ جهاليت وڌي، انهيءَ کي حرام جي ڪماڻي ڪري
سمجهو.“ ڪبير صاحب جن به فرمايو آهي ته:-

گرهي ڪا ٽڪرا ٻرا- جاڪي ٺو ٺو اٽڪل ڏانت،
ڀڄڻ ڪري ٺو اُڀري- نهين ٺو ڪاڍي آنت.

يعني پراڻي گهر جو ٽڪرو ڏاڍو ٻرو آهي، جنهن ۾ ٺو
ٺو آڱر جيڏا ڏند آهن، اهو ڀڄڻ ڪرڻ سان هضم ٿيندو، نه
نه ته اهو آندا ٿي ڪڍي ڇڏيندو.

لام وانڻ کان پوءِ حضور جن جو اهو قاعدو هوندو هو ته
جيڪو به ڀڳهار کين ملندو هو، سو سڀ آڻي حضور باباجي
مهارج جن اڳيان رکندا هئا. انهيءَ مان جيڪو به باباجي
مهارج جن ڏري جي خرچ لاءِ مناسب سمجهندا هئا، سو رکي،
باقي هنن کي گهر خرچ لاءِ ڏيندا هئا. جيستائين باباجي مهارج
جن حيات هون، تيستائين سندن اهو ئي طريقو رهيو. باباجيءَ
جي وقت ۾ جيڪي عمارتون ڏري ۾ ٺهيون سي سڀ حضور جن
جي ڏنل رپين مان ٺهيون هيون.

ستسنگم ۽ نام:- حضور جن عام ستسنگ پهرين ۱۹۱۰ع
۾ جاري ڪيو. پنجاب جي اها حالت هئي، جو اصلي روحانيت
هتان گم ٿي ويئي هئي. گرو نانڪ صاحب جي ڀڳتي مارڻ
جي تعليم جو اثر بالڪل گهٽجي ويو هو. سرت شبد مارڻ

نه آهي.“ ٻيو وٺي، سسڪن کي هميشه چولدي هئي نه
 ”حضور جن ڪاهه شيءِ کائين نه ڪونه ٿا، پوءِ ڇو خواجھ شواهه
 هنن ٻن ٻنڌا پيا مڇڙ ٿا ڪرايو. آئينده جيستائين ترهال کي
 لکيو نه وڃي، تيستائين ڪا به شيءِ نه آئيو.“

حضور جن چولدا هئا نه ”جيڪو به ساڌو، ڪنهن جو هڪ
 به ڊاٽو کائي ٿو، نه اهو ڏيڻ واري جي ڪرمن جو ٻوڙو ٿو
 کلي ۽ اٻيءَ جي ڏيڻ به ڏو نه چئندو.“ بيڪي ساڌو،
 ٽڪائي، ٻا ميهٽ يا ٻوڇاري، ٻوڇا جي پٺن ولندڙ ٽوڙين ۽
 ٻن اهڙن ماڻهن کي جن جو گدو ٻن ٻن ڪمائيءَ تي ڇوڙو
 هو، تن کي ٿلهو ڏيڻ کان هو انڪار ڪندا هئا.

حضور جن اڪثر سسڪ م فرمائيندا هئا نه سڄو گرو،
 سسڪ جي هڪ پاڻي نه ٿو وٺي. جيڪو گرو شين کان
 رها پيا وٺي، پنهنجي ٻارن ٻچن کي پالي ٿو، اهو گرو نه
 آهي، پر هڪ مڱڻو ۽ بڪاري آهي. گرو ڏانا آهي، هو حق
 حلال جي ڪمائي ڪري، پنهنجن ٻارن ٻچن کي پالي ٿو ۽
 جيڪي بچس ٿو سو خدا جي خلق جي خدمت ۾ لڳائي ٿو.
 گرو لالڪه جن چيو آهي:-

”گرو پير سڏائي منگڻ ڄاڻي، ٿاڪي مڙ نه لاڳو پالي،
 ٽپال کائي ڪجهه هڻن دي. لالڪه راهه پڇاڻي ٿي.“
 يعني جو گرو پاڻ کي پير سڏائي، ماڻهن جي رهن پٺن
 مان پنهنجو بهت پالي ٿو، اهو گرو نه آهي، پر هڪ پير آهي ۽
 اٻيءَ جي پرن تي ڪڏهن به مڙ نه ٿيڪيو. جيڪو حق
 حلال جي ڪمائي ڪري، پنهنجو ڪتب ٿو پالي ۽ جيڪي
 کيس بچي ٿو، اٻيءَ مان ساڌو مستن جي شيوا ٿو ڪري اهوئي
 حق جي راهه ڄاڻي ٿو.

جيڪي به وڏي درجي وارا نٿو ۽ مٿاڻا ٿيا آهن، تن
 پنهنجي هٿن سان پورهيو ڪري، پنهنجو گذران ڪيو آهي.
 ڊڪير صاحب ڪهڙو اٿيو، روهانس جتان جي مرمت ڪئي،

آيو آهيان. زال کي چيائين ته تون ڪوبه فڪر نه ڪري،
 س، گرو مهاراج جن جي شرن ۾ هلي وڃ. پنهنجي ڀاءُ کي
 ٿين ته جيڪڏهن توکي جنم مړڻ جي ڦاسيءَ کان چٽو آهي
 جلدي وڃي بياس ۾ حضور جن کان نالو وٺ. اُتي ڪل
 ڪه منهن سرار ڌارڻ ڪري آيو آهي، پر دنيا هن کي نٿي

چاڻهي!

حلال جي روزي :- حضور جن حلال جي روزي ۾ جو
 خاص خيال رکندا هئا ۽ اڪثر فرمائيندا هئا، ”من جي پوئو
 ماءُ شد ان جو هڪ ضروري آهي. جيئو ڪاٺو ان تيئو ٿيندو
 من.“ حضور جن هميشه پنهنجي حق جي ڪمائيءَ تي گذارو
 ڪندا هئا ۽ پنهنجي جائز آمدنيءَ کان سواءِ ڪڏهن هڪ ڪٿو
 به غير جي ڪمائيءَ جو منهن نه وڃهندا هئا ۽ نه ڪنهن کان
 هڪ پئسي جي شيءِ به، پنهنجي ذاتي غرض لاءِ قبول ڪندا
 هئا.

هڪ دفعي حضور جن کي، سوڍا بائڪارب گهرائي هئي
 ۽ دريائي لال چچ کي چار آنا ڏيئي فرمائون ته ”اهڙو
 آڻوڙو ئي جڏهن تون ڏاڙي آچين، ته هنن ئي پئسن جي سوڍا
 بائڪارب وٺيو اچ.“ حضور جن ڪڏهن ڪنهن کان ڪا به
 شيءِ نه وٺندا هئا ۽ نه ڪنهن جي گهر جو ڪاٺيندا هئا. جڏهن
 ٻاهر ستنسنگ وغيره تي ويندا هئا، ته پنهنجو کاڌو ٺهرائي پاڻ
 سان کڻي ويندا هئا. جيڪڏهن ڪجهه ڏينهن لاءِ ٻاهر ويندا
 هئا ته پنهنجو کاڌو ٺاهڻ لاءِ رسوڀر پاڻ سان وٺي ويندا هئا
 هو پوري قيمت ڏيڻ کان سواءِ ڪڏهن به ڪنهن جي شيءِ
 قبول نه ڪندا هئا. بعضي کي ستنسنگي، وڏي پير
 ماڪي يا ڪشمير جا صوف يا ڪوٺيا جون باداميون آڻيندا
 حضور جن انهيءَ جي قيمت جا پورا پئسا ڏيئي، پوءِ اها
 قبول ڪندا هئا ۽ چوندا هئا ته ”مون کي توهانجي پير
 ۽ انهن شين جي ضرورت

کيس مٿي اچڻ کان روڪيو، ڇاڪاڻ ته حضور جن بلڪل لڪل هئا. تنهن ئي حضور جن چيو، ”تو من مٿ ڪٿي نه، هاڻي وڃي هن کي ڳولي اچ.“ هن هڪ اچي ڏٺو ته اهو شخص کيس لٿر نه آيو. پوءِ ڇوڌاري ڏٺي ته هن کي ڳولباڻن، پر هو ڪٿي به نه لڌس. آخر لباس ٿي جڏهن موٽي آيو ۽ مٿي حضور جن وٽ وڃڻ تي هو نه ڇا ٿو ڏسي، ته اهو ماڻهو هڪ ورانديءَ جي پٽ سان لڳو سمجهو. هن هڪ جهوڙي هن کان معافي ورتي ۽ چيائينس ته ”پاڻي! توکي حضور جن ياد ڪيو آهي. اهو ٻڌي انهيءَ ماڻهوءَ جي اکين ۾ پاڻي اچي ويو. مهاراج جن مٿي هن جو انتظار ڪري رهيا هئا. انهن سمجهيو ويو ته مهاراج جن هن سان به ٿي منت ڳالهائي کيس رخصت ڏئي آرام ۽ بمبدا. لڪن ستن کي آرام ڪٿي آهي؟ هن شخص وڏيءَ عاجزيءَ سان نام ملڻ لاءِ عرض ڪيو ۽ حضور جن هن کي نام ڏيڻ لاءِ تيار ٿيا. حڪم ڏنائون ته هليون دروازو بند ڪريو ۽ ڪنهن کي نه مٿي اچڻ نه ڏيو. ۽ رات جو ۱۱ بجي نام ڏئي وائڻا ٿيا. اهو شخص اوڏيءَ مهل ئي واپس آيو ۽ کڏي لاءِ روالو ٿي ويو. نام ڏيڻ کانپوءِ حضور جن ائين ضرور ڪندا هئا پوءِ ڪٿي ڪيتري به گرمي يا سردِي هجي، بيمار هجن يا ندرست هجن.

ڪجهه ڏينهن کانپوءِ حضور جن هڪ چٽي، درياڻي لال کي ڏئي، جنهن ۾ لڪل هو ته جيڪو مريد وارو ماڻهو ٿورا ڏينهن اڳ، نام وٺي ويو هو، سو لباس سان ڏهه ڏينهن موٽڻ کانپوءِ ڪڏاري وارو ۽ حضور جن آخري وقت ئي هنجي جيڪا سڀال ڪٽي تنهن جو احوال انهيءَ چٽيءَ ۾ لکيل هو.

انهيءَ ماڻهوءَ کي فقط نه ڏينهن بخار آيو هو. مرڻ وقت اٺي وٺي رهيو ۽ پنهنجي زال ۽ ٻار کي چوڻ لڳو، ”هن وقت من جي اندر جو درد ڪلي ويو آهي، ڪرو مهاراج جن آهن ۽ چون ٿا ته هاڻي تيار ٿي، مان توکي

آيو آهيان. زال کي چيائين ته تون ڪوبه فڪر نه ڪري،
 ۽ گرو مهاراج جن جي شرمن بر هلي وڃي. پنهنجي پاء کي
 ٽيڻ نه جيڪڏهن ٿو کي جنم مرڻ جي ڦاسيءَ کان ڇڏيو آهي
 جلدِي وڃي بياس بر حضور جن کان نام وٺ. اُتي ڪل
 ڪه منهن سر رڳو ڌارڻ ڪري آيو آهي، پر دنيا هن کي ٿئي
 ڇاڻي!

حلال جي روزي :- حضور جن حلال جي روزيءَ جو
 پاڻ خيال رکندا هئا ۽ اڪثر فرمائيندا هئا، ”من جي پوڻا
 لاءِ شد ان جو هٿ ضروري آهي. جهڙو ڪاٺو ان تهڙو ٿيندو
 من.“ حضور جن هميشه پنهنجي حق جي ڪمائيءَ تي گذارو
 ڪندا هئا ۽ پنهنجي جائز آمدنيءَ کان سواءِ ڪڏهن هڪ ڪٽو
 به غير جي ڪمائيءَ جو منهن نه وجهندا هئا ۽ نه ڪنهن کان
 هڪ پئسي جي شيءِ به، پنهنجي ذاتي غرض لاءِ قبول ڪندا
 هئا.

هڪ دفعي حضور جن کي سوڍا بائڪارب گهرائي هئي
 ۽ دريائي لال چڄ کي چار آنا ڏيئي فرمايائون ته ”ايندڙ
 آرٽوار تي جڏهن تون ڏڙي اچين، ته هنن ئي پئسن جي سوڍا
 بائڪارب وٺير اچ.“ حضور جن ڪڏهن ڪنهن کان ڪابه
 شيءِ نه وٺندا هئا ۽ نه ڪنهن جي گهر جو ڪاٺيندا هئا. جڏهن
 ٻاهر ستنسنگ وغيره تي ويندا هئا، ته پنهنجو کاڌو ٺهرائي پاڻ
 سان کڻي ويندا هئا. جيڪڏهن ڪجهه ڏينهن لاءِ ٻاهر ويندا
 هئا ته پنهنجو کاڌو ٺاهڻ لاءِ رسو پياڻ سان وٺي ويندا هئا.
 هو پوري قيمت ڏيڻ کان سواءِ ڪڏهن به ڪنهن جي شئي
 قبول نه ڪندا هئا. بعضي کي ستسنگي، وڏي پير
 ماکي يا ڪشمير جا صوف يا ڪوٺيا جون باداميون آڻيندا
 حضور جن انهيءَ جي قيمت جا پورا پئسا ڏيئي، پوءِ اها
 قبول ڪندا هئا ۽ چوندا هئا ته ”مون کي توھانجي پير
 ضرورت ۽ انهيءَ جو قدر آهي ۽ انهن شين جي ضرورت

کس مٺي اچڻ کان روڪيو، ڇاڪاڻ ته حضور جن بلڪل لڪل هئا. تنهن تي حضور جن چيو، ”تو من سم ڪٿي نه، هاڻي وڃي هن کي ڦڙلي اچ.“ هن هٻه اچي ڏٺو ته اهو شخص کيس لٿو نه آيو. پوءِ وڌاري ڏٺي ته هن کي ڦڙلڻن، پر هو ڪٿي به نه لڌس. آخر لراس ٿي مڏهن مون تي آيو ۽ مٿي حضور جي وقت وڃڻ تي هو نه ڇا ٿو ڏسي، ته اهو ماڻهو هٻه وڌائي ڇي پست سان لڳو ٻيو هو. هن هٻه ڇوڙي هن کان معافي ورتي ۽ چيائينس ته ”هائي! توکي حضور جن ياد ڪيو آهي. اهو ٻڌي اٿئي ۽ ماڻهوءَ جي اکين ۾ پاڻي اچي ويو. مٿاڇرا جن مٿي هن جو انتظار ڪري رهيا هئا. ائين سمجهيو ويو ته مٿاڇرا جن هن سان به ٿي منت ڳالهائي کيس رخصت ڏئي آرام ڏيندا. لڳن سنن کي آرام ڪٿي آهي؟ هن شخص وڏي عاجزيءَ سان نام ملڻ لاءِ عرض ڪيو ۽ حضور جن هن کي نام ڏيڻ لاءِ تيار ٿيا. حڪم ڏنائون ته هٻيون دروازو بند ڪريو ۽ ڪنهن کي نه مٿي اچڻ نه ڏيو. ۽ رات جو ۱۱ بجي نام ڏئي والدا ٿيا. اهو شخص اوڏيءَ مهل تي واپس اچي هن تي ٿاڏي لاءِ روانو ٿي ويو. نام ڏيڻ کانپوءِ حضور جن ائين ضرور ڪندا هئا پوءِ ڪٿي ڪٿي به گرمي يا سردِي هجي، بيمار عجن يا ندرست عجن.

ڪجهه ڏينهن کانپوءِ حضور جن هڪ چٽي، درياڻي لال کي ڏني. جنهن ۾ لڪل هو ته جيڪو سرڪ وارو ماڻهو ٿورا ڏينهن اڳ، نام وٺي ويو هو، سو بياس سان ڏهه ڏينهن موٽڻ کانپوءِ ٿوري ويو ۽ حضور جن آخري وقت تي هنجي جيڪا سڀال ڪئي تنهن جو احوال اٿئي ۽ چئي ۽ لکيل هو.

اٿئيءَ ماڻهوءَ کي غلطي به ڏينهن بخار آيو هو. مرڻ وقت اٿي وڃي رهيو ۽ پٺڇي زال ۽ ٻار کي چوڻ لڳو، ”هن وقت مٽجي اندر جو ٻڙو ڪٿي ويو آهي، گرو مٿاڇرا جن وقت وٺا آهن ۽ چوڻ ٿا ته هاڻي تيار ٿي ۽ مان توکي

وٺڻ آيو آهيان. زال کي چيائين ته تون ڪوبه فڪر نه ڪر،
 بياس، گرو مهاراج جن جي شرمن ۾ هلي وڃ. پنهنجي ڀاءُ کي
 چيائين ته جيڪڏهن توکي جنم مرڻ جي ڦاسيءَ کان چٽو آهي
 ته جلدي وڃي بياس ۾ حضور جن کان نام وٺ. اُتي ڪل
 مالڪ مٿس سرسڙ ڌارڻ ڪري آيو آهي، پر دنيا هن کي نٿي
 سڃاڻي!

حلال جي روزي :- حضور جن حلال جي روزيءَ جو
 خاص خيال رکندا هئا ۽ اڪثر فرمائيندا هئا، ”من جي پوڻا
 لاءِ شڏ اُن جو هٿ ضروري آهي. جهڙو کائبو اُن تهڙو ٿيندو
 من.“ حضور جن هميشه پنهنجي حق جي ڪمائيءَ تي گذارو
 ڪندا هئا ۽ پنهنجي جائز آمدنيءَ کان سواءِ ڪڏهن هڪ ڪٿو
 به غير جي ڪمائيءَ جو منهن نه وجهندا هئا ۽ نه ڪنهن کان
 هڪ پئسي جي شيءِ به پنهنجي ذاتي غرض لاءِ قبول ڪندا
 هئا.

هڪ دفعي حضور جن کي سوڍا بائڪارب گهرائي هئي
 ۽ دريائي لال جيج کي چار آنا ڏيئي فرمايائون ته ”ايندڙ
 آرتوار تي جڏهن تون ڏاري اچين، ته هنن ٽي پئسن جي سوڍا
 بائڪارب وٺيو اچ.“ حضور جن ڪڏهن ڪنهن کان ڪابه
 شيءِ نه وٺندا هئا ۽ نه ڪنهن جي گهر جو کائيندا هئا. جڏهن
 ٻاهر ستنسنگ وغيره تي ويندا هئا، ته پنهنجو کاڌو ٺهرائي پاڻ
 سان کڻي ويندا هئا. جيڪڏهن ڪجهه ڏينهن لاءِ ٻاهر ويندا
 هئا ته پنهنجو کاڌو ٺاهڻ لاءِ رسوڀو پاڻ سان وٺي ويندا هئا.
 هو پوري قيمت ڏيڻ کان سواءِ ڪڏهن به ڪنهن جي شيءِ
 قبول نه ڪندا هئا. بعضي کي ستنسنگي، وڏي پريم سار
 ماکي يا ڪشمير جا صوف يا ڪوٽيا جون باداميون آڻيندا هئا
 حضور جن انهيءَ جي قيمت جا پورا پئسا ڏيئي، پوءِ اها شيءِ
 قبول ڪندا هئا ۽ چوندا هئا ته ”مون کي توهانجي پريم جو
 ضرورت ۽ انهيءَ جو قدر آهي ۽ انهن شين جي ضرورت

کس مٿي اچڻ کان روڪيو، ڇاڪاڻ ته حضور جن بلڪل لڪل هئا. تنهن ئي حضور جن چيو، ”لو من مت ڪئي نه، هاڻي وڃي هن کي ڳولي اچ.“ هن هٻت اچي ڏٺو ته اهو شخص کيس نظر نه آيو. پوءِ چوڌاري ڏٺي پر هن کي ڳولائين، پر هو ڪٿي به نه لڌس. آخر ڀراس ٿي جڏهن موٽي آيو ته حضور جن وقت وڃڻ تي هو نه ڇا ٿو ڏسي، ته اهو ماڻهو هٻت ورائدي جي پٺ سان لڳو پهتو هو. هن هٻت چوڙي هن کان معافي ورتي ۽ چيائينس ته ”ياڻي! توکي حضور جن ياد ڪيو آهي. اهو ٻڌي انهيءَ ماڻهوءَ جي اکين ۾ پاڻي اچي ويو. مهاراج جن مٿي هن جو انتظار ڪري رهيا هئا. ان سمجهيو ويو ته مهاراج جن هن سان به ٿي منت ڳالهائي کيس رخصت ڏيئي آرام ڏيندا. ليڪن سنتن کي آرام ڪٿي آهي؟ هن شخص وڏيءَ عاجزيءَ سان نام ملڻ لاءِ عرض ڪيو ۽ حضور جن هن کي نام ڏيڻ لاءِ تيار ٿيا. حڪم ڏنائون ته هليون دروازو بند ڪريو ۽ ڪنهن کي نه مٿي اچڻ نه ڏيو. ۽ رات جو ۱۱ بجي نام ڏيئي وائڻا ٿيا. اهو شخص اوڏيءَ مهل ئي واپس اسٽيشن تي گاڏي لاءِ روانو ٿي وارو. نام ڏيڻ کانپوءِ حضور جن اڻٻڻ ضرور ڪندا هئا پوءِ ڪٿي ڪهڙي به گرمي يا سردي هجي، بهار هجن يا ٿڌو سٺ هجن.

ڪجهه ڏينهن کانپوءِ حضور جن هڪ چٽي، درياڻي لال کي ڏٺي، جنهن ۾ لڪل هو ته جيڪو ميرت وارو ماڻهو لورا ڏينهن اچي، نام وٺي ويو هو، سو لباس مان ڏهه ڏينهن موٽڻ کانپوءِ ڏياري ويو ۽ حضور جن آخري وقت تي هنجي جيڪا سنڀال ڪئي تنهن جو احوال آلهيءَ چٽيءَ ۾ لکيل هو.

آلهيءَ ماڻهوءَ کي فقط ٻه ڏينهن بخار آيو هو. مرڻ وقت اٽي ويهي رهيو ۽ پنهجي زال ۽ ڀاءُ کي چوڻ لڳو، ”هن وقت منهنجي اندر جو پردو کلي ويو آهي، گرو مهاراج جن مون وقت ويٺا آهن ۽ چون ٿا ته هاڻي تيار ٿي، مان توکي

سنگ جي وڃڻ لاء تيار ٿيا. کين هٿ ٻڌي عرض ڪيو
 ته، اڄ توهان جي طبيعت ليڪ نه آهي، تنهن ڪري ستسنگ
 نه وڃو. حضور جن جواب ڏنو ته، مان بلڪل ليڪ آهيان ۽
 ستسنگ به ضرور وهندس.
 وري به سڀني کين نه وڃڻ لاء عرض ڪيو. تڏهن هو
 فرمائڻ لڳا، ”هن بدن کان ڇيٽرو ڪم ورتو وڃي
 اوترو بسو آهي، هڪ ڏينهن ڪمس باهه ۾ ٿي وڃي
 آهي، بابا جيءَ جيڪا ڏيوي سو ٺهي آهي، انهيءَ ۾ ڪو ٺاهي
 نه ڪرڻ گهرجي.“ جڏهن ستسنگ ۾ ويٺا، تڏهن اهڙي نه
 سندن گرجنا هئي جو ڪنهن کي شڪ نه ٿيو ته ڪو کين بخار
 آهي! پورا اڏائي ڪلاڪ ستسنگ ڪري واپس گهر آيا.
 انهيءَ وقت دريائي لال سيشن ڇڄ مهاراج جن سان گڏ هو. هو
 دروازو بند ڪري رهيو هو ته هڪ ماڻهو ڀڄندو اُٿي آيو ۽
 چوڻ لڳو، ”مان هينئر آيو آهيان ۽ مولڪي مهاراج جن جو درشن
 ڪرڻو آهي.“ دريائي لال کيس چيو ته ”پاڻي! اڄ حضور جن
 جي صحت ليڪ نه آهي، هينئر ستسنگ ڪري موٽيا آهن
 اولده ٿي ويٺي آهي، صبح جو اچي درشن ڪڍج.“
 پر هو چوڻ لڳو ته، مولڪي هينئر درشن ڪري موٽي
 وڃڻو آهي ۽ سڀاڻي ميرت ۾ نوڪريءَ تي ڇڙهڻو آهي
 وغيره وغيره. تنهن تي ڇڄ صاحب غصي ۾ اچي هن
 چيو، ”بابا! رحم ڪر، حضور جن کي ڪجهه سال جيئڻ
 ڏيو.“ پوءِ هن زور سان دروازو بند ڪري ڇڏيو.
 وقت انهيءَ شخص جي چاهي تي اهڙي ته اڏاسي ڇا
 وٺي جو هن جي دل پگهرجي وئي پر هن دروازو نه
 جڏهن هو مٿي ويو، تڏهن حضور جن هن کي فرمايو،
 ماڻهو جو تمام پري کان آيو آهي، انهيءَ کي مون وٽ
 آهي، وڃي دروازو کولي اچ.“
 ڇڄ صاحب جواب ڏنو ته برابر هڪ ماڻهو آيو هو،

حضور جن جو هلاڪ ٿڪو هوندو هو ۽ جيڪي هنن سان گڏ هوندا هئا، سي ٻنٻان ٿي رهندي ويندا هئا. هڪ دفعي حضور جن ۱۹۴۵ع، آلت آباد ويا هئا. هي اُتان موٽڻ جو واقعو آيو. صبح جو سويل آئي اشنان ڪيائون، تنهن کان پوءِ سسنگ ڪيائون. پوءِ موٽر ۾ چڙهي راولپنڊي ۾ آيا. اُتي سنگھ، ڪن سسنگ ڪرڻ لاءِ مجبور ڪيو. جتي ٻه ڪلاڪ کن سسنگ ڪيائون. اُتان پوءِ لالهور آيا، اهو سفر هڪ سؤ ميلن کان به وڌيڪ هو.

لالهور ۾ سيرا سنگھ سسڻ جمع جي ماءُ جو مرڪ ڀرڻ هو. اُتان پوءِ کان پوءِ روالا ٿي ٻي بجي رانس ڌاري آئي ڪهور ٿا ۾ پهتا. جتي ڊاڪٽر ايسر سنگھ جي ڏيءَ جي شاديءَ جو آئند ڪاڄ، جئين نجي صبح جو شروع ٿيو هو. حضور جن سڀني کان پهرين آئي آسڻ ٿي راجمان هئا. اُتان پوءِ الن بجي صبح جو چاندرو ويا، اتي يارهن بجي موٽر ڊرائيور جيڪو سردار سيرا سنگھ، پنهنجي موٽر سوڌو حضور جن کي راولپنڊي مان وٺڻ لاءِ موڪليو هو، اُهيءَ کي روالو ڪيائون ۽ کيس يارهن روپيه ۽ ٽڪو عالم ڏنائون. هي ڊرائيور مسلمان بناڻ هو ۽ سلام ڪري چوڻ لڳو، ”بابا! اسان کي وري ياد ڪر، مان تينهن سان جو جوان، ننڍ ۽ ٿڪ ڪري مري وار آهيان، پر توهان سڄي رانس لکي سمها آهيو ۽ نه ڪاڏو آڻو نه به توهانجي چوري ٿي نور الاهي پيو چمڪي، توهن آدمي نه ٻڌا جو ڏندا آهيو.“ اُهيءَ وقت مهاراج جن جي عمر اٽڪل ۸۷ سال هئي.

هڪ ٻيو واقعو درج ڪري هن مضمون کي ختم ڪيو ٿو وڃي. هڪ ڏينهن حضور جن جي طبيعت ليڪ نه هئي، زڪام ۽ بخار هون. سڀني سمجهيو ته اڄ سسنگ ۾ حضور جن ڪين ويندا. هينانين ڪپڙ پال چار وڃايا، هوڏانهن حضور جن جهٽ پٽ

۽ روانا ٿيا، تنهن وقت کان وٺي ٻيڙي ۾ ٻار ۽ ٻارڙي
ڪوٺڙيءَ جي ٻاهر اُس ۾، اُچ وڃ شروع ڪئي، ڏهن ٽي
بيبي رڪوٽ ڪاٽڻ پڇيو، ”مهراڻ! توهين ۾ سٺو ٻار ۽ اُس
ٻي ڪو نه سگهندا آهيو، سو اُچ ٽيڙو اُس ۾ ٻاهر ڪڍو اها
ٻيڙي؟“

باباجيءَ ڪجهه به جواب نه ڏنو ۽ اُس ۾ ٿهندا رهيا، ڏهن
حضور جن، اٽڪل فرلانگ کن ڏري جي وڃڻ لڳا، ٻهٽا،
ڏهن باباجي مهراڻ جن، پنهنجي ڪوٺڙيءَ ۾ اُڏر هليا ويا.
ڏهن حضور جن ڏري ۾ اُڏر ٻهٽا، ڏهن بيبي رڪوٽ ڪن
سي ڪلي چيو ”پاڻي صاحب! مولڪي نه پهرين ٿي معلوم ٿي
يو هو نه تون اچي رهيو آهين! باباجي برابر هڪ ڪلاڪ اُس
پئي آيا ويا ۽ هيٺ ڏر ويا آهن.“ حضور جن کيس جواب
ڏنو: ”ٻيڙي تون ڇڏ نه ڪا انٽريامي مهاڻا آهين ۽ ٽوڪي

روانا ٿيا، تنهن وقت کان وٺي باباجي مهاراج جن پنهنجي
 دولٽريءَ جي ٻاهر اُس ۾، اُچ وچ شروع ڪئي. تنهن ئي
 جي رڪوٽ ڪاٽڻ پڇيو، ”مهاراج! توهين نه سياري ۾ به اُس
 هي ڪونه سگهندا آهيو، سو اڄ تنهن اُس ۾ ٻاهر ڇو پيا
 ريو؟“

باباجيءَ ڪجهه به جواب نه ڏنو، اُس ۾ ٺهندا رهيا. جڏهن
 حضور جن، اٽڪل فرلانگ کن ڏيري جي ويجهو اچي پهتا،
 تڏهن باباجي مهاراج جن، پنهنجي ڪوٺيءَ ۾ اندر هليا ويا.
 جڏهن حضور جن ڏيري ۾ اندر پهتا، تڏهن بيبي رڪوٽ کين
 ڏسي کلي چيو ”پاڻي صاحب! مون کي نه پهرين ئي معلوم ٿي
 ويو هو ته تون اچي رهيو آهين! باباجي برابر هڪ ڪلاڪ اُس
 ۾ پئي آيا ويا ۽ هينئر اندر ويا آهن.“ حضور جن کيس جواب
 ڏنو ته ها! بيبي تون ڇو نه ڪا انٽريامي مهائما آهين ۽ توکي
 سڀ خبر آهي؟ بيبي چيو، ”مون کي اهو خيال آيو هو ته،
 ڪنهن جي لاءِ هي اُس پيا سهن.“ حضور جن چيو، ”انهيءَ
 ڪري ئي رستي ۾ مون کي ڇيٽ جي سخت اُس، برسات جي
 ٿڌي هوا وانگر پئي معلوم ٿي!“
 حضور جن گرميءَ سڙيءَ جي ڪا به پرواهه نه ڪندا هئا.
 برسات هجي يا طوفان هجي، جيڪو به ڪم ڪرڻو هوندو
 هون، سو ضرور ڪندا هئا.

هڪ دفعي حضور جن لنگر ۾ ويا، جتي زالن تون ئي مانيون
 پئي پڇايون. اُتي هڪڙي چلهي ۾ تمام گهڻو ڪارو دولهون
 نڪري رهيو هو. حضور جن سڌو وڃي دونهين جي وچ ۾ بيبي
 رهيا. ٻيو جيڪو ماڻهو مهاراج جن سان گڏ هو، تنهنجو نه دونهين
 ڪري ساهه گهٽجڻ لڳو ۽ اکين مان پاڻي اچڻ لڳس. هن مهاراج
 جن کي عرض ڪيو، ”حضور هتي تمام گهڻو دونهون آهي،
 توهين ٿورو پاسو ڪري بيهو.“ حضور جن فرمائڻ لڳا،
 ”مون کي نه دونهون ڪجهه به نٿو ڪري.“ ۽ اُتي ئي هو

ٻار ٿي ڪبا آهن. جڏهن حضور جن جي دٻا ۽ مهر چرن ڳالهيون
ٿيون ياد پون تڏهن اکين مان آسون ٿيون وهڻ لڳن.

حضور جن جي قوت برداشت: - حضور جن جي سهڻا
جي شڪتيءَ جو ڪهڙو بيان ڪجي! جهٽ جي گرمين ۾ ڪنهي
ميدان تي، لائري ڪالونءِ، ٻار ورتو بيهي، ڪٽڪ سنگن سان
جدا ڪرائيندا هئا. اُتي ڪي ستسنگي نه اُس جي ڪري
لڳجي پوندا هئا ۽ هيڏانهن هوڏانهن وهڻ لاءِ جاءِ ٻيا ڦرلهندا
هئا، مگر حضور جن فوجي ڪمانڊر وانگر سڌا بيٺا هوندا هئا.
ڪي حضور جن کي چوندا هئا ته، صبح کان وٺي حضور جن
اُس ۾ بيٺا آهن هينئر هلي ٿورو آرام ڪريو تنهن تي حضور جن
مشڪي ڦرمايائيندا هئا ته اچهو! هاڻي هلون ٿا، باقي ٿورو
ڪم آهي.

هڪ دفعي جو ذڪر آهي ته حضور جن، اُس ۾ بيهي پئي
ڪم ڪرايو ۽ هڪڙي ستسنگيءَ چٽي کڻي سندن مٿان ڪٽي
جهلي پيو. تنهن تي حضور جن چيو ته اُهيءَ جي ڪابه ضرورت
نه آهي. اُهيءَ وقت حضور جن جو هڪ داستان ياد آيو، جو
هنن هڪ دفعي ٻڌايو هو ته، هڪڙي ڏينهن گرميءَ جي موسم
۾ هو ائبٽ آباد مان باباجي مهاراج جن جي درشن لاءِ نياس
اچي رهيا هئا ۽ اٽڪل هڪ بجي منجهند جو نياس جي
وٺي اسٽيشن تي اچي پيئا. ڏينهن لاري هلڻ بدران، اُهيءَ
ٿي وقت اُس ۾ ڏيري ڏانهن پئجهو رخ رکيائون. انهن ڏينهن
۾ ٽانگا وغيره اُتي ڪول هوندا هئا. رستي ۾ هڪ هنڌ
چانو ۾ سڄڻ پير مٿي آيو، پر دل ۾ چيائون ته وڃين ٿو ڪرو
جو درشن ڪرڻ ۽ ڏسڻ ٿو اُس ۽ چانو ۾ من کي اٿن چئي،
هڪدم اُتي پئجي پيا. هاڻي ڏيري جو حال ٻڌو.

باباجيءَ مهاراج جن سڄي عمر برهمچاري هئا. تنهن ڪري
هر گرمي ڳڻي محسوس ڪندا هئا ۽ اُس ۾ ٻاهر ڪول
لڪندا هئا. جنهن وقت حضور جن نياس اسٽيشن کان ڏيري

وڃي آرامي ٿيا هئا. مان ٻارهان ڌريءَ ۾، ڪوٽ ٻوٽ لاهي، هڪ ٿڌي ئي مٿن کان سر رکي لپتي پيس. اها ٻارهان ڌري حضور جن جي رهڻ واري ڪوٺيءَ جي لڳ هئي. انهن ڏينهن ۾ ڌري ۾ به ننڍا سٿسنگ گهر، جي ڪوٽ جي ويجهو آهن، ٻارهان ڌريءَ ۾ چوٻاري کانسواءِ، ٻي ڪا به عمارت رهڻ لاءِ ڪانه هوندي هئي. حضور مهارج جن اُڀرندي واري چوٻاري جي مٿان، ماڙيءَ ۾ آرام ڪندا هئا. هنن ۱۸ سال لڳاتار ٻهاڙي علائقن ۾ نوڪري ڪئي هئي ۽ هي سندن پهرين ئي سال هيٺ ميدان ۾ رهڻ جو هو. انهيءَ ڪري هو ٻن پهرن جو خميص لاهي ڇڏيندا هئا ۽ فقط هڪ ڪپو ۽ بدن جي ڍڪڻ لاءِ چادر اوڀاريندا هئا. ڏيوان درياڻي لال چوي ٿو ته ”مان ٻارهان ڌريءَ ۾ لپتي نه پيس، مگر مون کي آرام نه آيو. هيٺ فرش باه جهڙو نٿل هو ۽ مٿان باه جهڙي لڪ پئي لڳي. اڄ ۾ ڇپ سڪندا پئي ويا ۽ ائين پئي سمجهيم ته هڪ باه جي ڪوري ۾ پيو آهيان. ٿوري وقت کان پوءِ ڏٺم ته، سامهون مهارج جن، اُس ۾ چوٻاري کان هيٺ لهي، منهنجي سڀرائيءَ کان اچي بيٺا ۽ فرمايائون ته تون هت لڙهه ۾ ڇو پيو آهين؟ جلدي اُٿ. پوءِ هنن پنهنجي بدن تان چادر لاهي، مون کي پنهنجي پٺي ڏيکاري ۽ چيائون ”ڏس! تو منهنجو بدن زخمي ڪري ڇڏيو آهي. بٽاسنگهه کي جلدي سڏ ڪيائون ۽ هن کي حڪم ڏنائون ته هڪ منجي کڻي اچ. پوءِ سندن ڪوٺيءَ جي ڀرسان هڪ ڪچي ڪوٺيءَ ۾، اها چارپائي وڇائي، انهيءَ جي مٿان فراسي ۽ وهڻو رکائي، بٽاسنگهه کي چيائون ته ڪوٺيءَ ۾ پيل گهگهيءَ مان ٿڌو پاڻي کڻي اچي مون کي پياري. پٺي ڏينهن پيبي رکڻءَ مون کي ٻڌايو ته، مهارج جن پٺيءَ جي قوتيدن ڪري سمهي نه سگهيا هوا ۽ چوڻ لڳي، ”پائي! تنهنجا ڪي اهڙا سخت ڪرم هئا، جن جي ڪري توکي لڙڪه جي باهه ۾ پوڙيو هو ۽ اهي ڪرم مهارج جن

آپوڻ کان به آپوڻ آڳوڻ، هنن جي مڃاڻندو ۽ مڃوهر شرار جو
 درشن ڪري گد گد ٿي وينديون هيون ۽ سسنگ م سندن
 مشڪل ۽ کلڻ، گويا آمرت جون تولدون وسط ترار هوندو هو
 ۽ شوڪن جي مرده دل کس، آلمڪ جهڙن بڻسهندو هو.
 سندن ميا آلم سسنگ جنم جنم جي پام ڪرمن جي ميل
 کي، هردي مان صاف ڪندو هو. ها ملين ۽ ميا وڪاري
 روح به سندن سسنگ م آهي بدليجي ويندا هئا. حضور جن
 جي ابدش جو اڌ بجليءَ سمان هو. ڪلاڪن جا ڪلاڪ درشن
 ڪري به سسنگ درشن جي پيا سي وڃندي هئي.

حضور جن ديا جا سمنڊ، پير جا ساگر ۽ پاڇو جا درياءَ هئا.
 سندن بخشش جو خزانو سدائين پُرل هو. جنهن وقت ڪو به
 پاپي يا گنهگار سندن سامهون ايندو هو، انهيءَ وقت سندن
 رحمت جو درياءَ جوش م اچي، هندي گناهن جو ميل صاف
 ڪري ڇڏيندو هو.

حضور جن فرمائيندا هئا ته سبب جهڙن جا پام اها ڏس.
 جهڪڻ هن هو آسان جي ڪرم ٿي نظر ڪن، نه پوءِ ڪوب
 آسان، سندن ويجهي وهڻ جو لائق نه آهي. هنن جي دل ۾
 سڀني لاءِ رحمت ۽ ديا جو پاڻ هوندو هو. فرمائيندا هئا ته سب
 آسان هڪ ئي پتا جا پت آهن ۽ پاڻ ۾ پاڻ آهن، اهو ڪنهن
 کي چڱي ۽ هميشه هو اها هدايت ڪندا هئا ته ڪنهن جي
 به ڌارائي نه ڏس! فقط هن جي مٿين ۽ ڳڻن ڏانهن نگاه ڪراو.
 هو سڀني کي هڪ نظر سان ڏسندا هئا ۽ هر ڪو انهن سمجهندو
 هو ته پياراج جن مڃتا آهن.

دريائي لال رنگارنگ مين ڇڄ ۽ ڪهورڻا رياست جهر
 وارا، هڪ پنهنجو واقعو هن رياست ٿو بيان ڪري ته، ”هڪ
 دفعي چوَن جي مهيني ۱۹۱۱ع يا ۱۹۱۲ع ۾، مان حضور جن جي
 درشن لاءِ لباس ڌاري ۾ ويس ۽ اتي ٻن ٻنن جو وڃي پيتس.
 اتي سڀ کاڌو کائي پنهنجن ڪولن ۾ دروازا بند ڪري

اچو ڪوٽ پائيندا هئا. سندن صورت، اچي ڏارهي ۽ سفيد
ڪپڙن سان ڏاڍي سرييا ڏيندي هئي ۽ ڏاڍي من موھڻي
بيٺي لڳندي هئي. دل پيئي چاهيندي هئي ته ڪلاڪن جا
ڪلاڪ ٻيھي اهو درشن ڪجي.

دريائي لال رٿا پڻ سيشن جيم ڪپور ٿلا وارو ڳالھ ٿو
ڪري ته، هڪ دفعي ۱۹۱۴ع يا ۱۹۱۵ع جو ذڪر آهي، جنهن
وقت هو جلندڙ ۾ وڪالت ڪندو هو. هڪ ڏينهن هو ۽
پگت سنگھ وڪيل بڻي، حضور جن کي اسٽيشن تي ڇڏڻ آيا
هئا. انهيءَ وقت اتفاق سان چوڌري رحيم بخش وڪيل،
پنهنجي مرشد کي به اسٽيشن تي ڇڏڻ آيو هو. جڏهن هنجي
مرشد حضور جن کي ڏٺو، ته ائيني هڪدم ٻيھي، هڪ ٿڪ
مھراج جن ڏانهن هن تھارڻ شروع ڪيو. جيڏانهن پليٽ فارم تي
مھراج جن پئي قربا، هن به اوڏاهين پنهنجو منهن پئي ڪيو.
پنج ڏھ منٽ لھائي حالت رهي، آخر هن کان رھيو نه ٿيو
۽ حضور جن جي ويجهو اچي چوڻ لڳو، ”توھان جي پٿري
جو الاهي نور ۽ روحاني پرڪاش اھڙو موھيندڙ ٿو لڳي،
جو دل تي چاهي ته اهو ڏسندو ئي رھان!“ تنهن تي حضور جن
فرمايو، ”اها سڀ توھان جي دل جي صفائي ۽ هردي جي
پرتو آهي ۽ مون ۾ نه ڪابه صفت نه آهي.“ هو چوڻ لڳو
”پورگن جو لائين چوڻ ئي نه وڏو شان وارو آهي.“ پر
ٻار لائين پاڻ ۾ ڳالھيون ڪندا رھيا. ٻئي ڏينهن چوڌري
رحيم بخش هنکي ٻڌايو، ”حضر فرمايو ٿي ته، توھان جي
مھراج صاحب، سڄي جھان جي فقيرن جو وڏو شھنشاھ آهي
حضور جن جي تقرير ڏاڍي دلڪش ۽ اکر واري هوندي
هئي. آواز اوچو، منو، سريلو ۽ من موھيندڙ هوندو هون.“
تي ئي ڪلاڪ پريم سان اُپديش فرمائيندا رھندا هئا ۽ ذري
به ٿڪاوٽ محسوس نه ڪندا هئا. جنهن وقت ستسنگ لا
تخت تي اچي وھندا هئا تنهن وقت ملين ۾ ملين هر دو

موجب پوروڻ پوکسيءَ جو گڻ ٻڌائين ٿيون. سندن ٻالين
 دڻيون ڳوڏن ٿاين ٻڄندون هيون، سندن چرون ڪمورن ۾
 ٻدم جو نشان هو. جڏهن ته انهن ٻوڙن چوڻن تي، ڪنهن ٻاڙوان
 کي سر جهڪائڻ نصيب ٿيندو هو ته هتي دل مان ساري
 اولهه ۽ ڪشم دور ٿي ويندي هئي ۽ ايتري جي الز جو آند
 ڪيون ٿاين ٿاين، هن جي روح تي چاليل رهندو هو.
 حضور ۽ هي ڪڙي ڪڙي آڱ جي شوي ورلن ڪري
 ٿي سگهجي؟ ڪاٺين لاسداس ۽ ڪروءَ جي چوڻن جي هڪ
 ٽپن بابت درماڻي ٿا ٿين.

”سري ڪرو ٻڌ ٿڪ مٽي ٿي چولي. سورت ٻه درشت هئي هولي،
 دان موڙ ٿي سو سو ڪاشو. ٿڙي پاڳ او آهي جا سو،
 او ٿو هٿن ٻه ٻارڇن هئي ڪي. مٿن دوش ڊڪ پڻ وڃي ڪي،
 ۽ سا سو آڻين اڻجي ورڪ ساڌڪ سڌو سو جان،
 ڪوڪ ٻه ڪم سيل ٻن پوئل پوري لڏان.“
 يعني ته سري ڪرو ٻوڙن جي هڪ ٽپن جو ٿوڙ، لال ۽
 هيرن ۽ ٻي ٻي روشنيءَ سان آهي. هنن جي چوڻن جي
 سورڻ سان، دونه درشتي (آندون آڱ) کلي ٿي، انهن جو
 سورج روابي ٻارڪاش، هردي جي آڻڪار کي لاس ٿو ڪري.
 انهيءَ سان ٻا ٻاڙ آهي، جنهن جي آند ۾ اهو آهي.
 انهيءَ ۽ روشاليءَ سان هردي جو ٿوڙ ڪي ٿو ۽ سار
 روابي آڻاري رات ۽ دڪ ۽ دوش دور ٿو ٿئي.

جنهن سڪروءَ ۽ ٻي ٻارن جي ٿوڙ جو سرون ٻڄندي
 اکن ۾ وڏو آهي، اهو ساڌڪ، سڌ ۽ سڄان ٿي ٿو وڃي ۽
 اهو ٻڄندي آند ۾ آڻڪار جي لٽا، نه ٻر ٻر ٻڄندي
 ۽ ارڙي ٿي ٿو.

حضور ۽ ڪنهي ٻاڙي آهي وڌڪ جا ڪڙا ٻاڙيندا هئا.
 سڌ، ٻڄو، آهي، انهن جي مٿان آهي وڌڪ جي
 ٻڄامون ٻاڙيندا هئا. جڏهن ٻاڙو وڌندا هئا ته

بابا نظام الدين ملتان وارو به انهيء وقت اُتي موجود هو.
 جو بابا جمل سڳهه کان نام ورتل هو. هو تمام پراڻو ڪمائيءَ
 و مهاتما هو ۽ حضور جن هن جي وڏي عزت ڪندا هئا.
 حضور جن هن ڏانهن اشارو ڪري فرمايو ته توهان جي ڳالهه جو
 جواب هي ٿي پندو. جنهن تي بابا نظام الدين چيو، ”بابو جي!
 هو سڀ اچن ۽ سمرن آسان جي ۽ توهان جي ڪري ڪيو
 ٿو وڃي. سنت خود مثال ٿي آسان کي اهو نه سڳارين ته
 آئين پوءِ سڳي ڪونه سڳهنداسين.“ حضور جن کلي فرمايو،
 ”ڪري ٿي ٻڪارڻ تي به ڪو ورتل اها ڳالهه مڃي ٿو.“ انهيءَ
 تي بابا نظام الدين چيو، ”انهيءَ ڪري ٿي ته آلهن جي بد ران
 حضور جن کي اهو ڪرڻو ٿو پوي.“

حضور جن جو درشن، صورت ۽ سيرت.

حضور جن جي شان ۽ جمال جو حال، ڪير بيان ڪري
 سگهي؟ ڊگهو قد، پتلو ڊولائتو جسم، نازڪ بدن ڳاڙهي رنگ
 مائل، گورو رنگ، ڪلمڪ مڙو ۽ سندن اکين ۾ سدائين آمريت
 پُريل هر، نڪ ڊگهو جنهن جي هيٺان مڇڙون، سفيد سونهاريءَ
 سان گڏيل هيون. سندن چهرو رعب وارو، ڏاڏي ڳل تي اک
 کان هڪ آڱر هيٺرو هڪ ڪارو ٿر، جنهن جي خوبصورتِي
 اڳيان، حافظ جي پيش ڪيل قيمت - سمرقند ۽ بخاري جو
 بادشاهت به ٽچ معلوم ٿي ٿي.

”اگر آن ترڪ شيرازي، بدست آرد دل مارا،
 بخال هندوش بخشند، سمرقند و بخارا را.“
 جيڪڏهن اهو شيراز جو پهلو انهنجي هٿ ۾ اچي و
 نه پوءِ هنجي ڪاري ٿر تان، مان جيڪر سمرقند ۽ بخارا
 سندس مٿان قربان ڪري ڇڏيان!
 ساڄي ڳل تي هڪ ڪارو گول نشان هون، جنهنجي ڪ
 پُر سان ڏاڙهيءَ جي وارن کي ڪارو رنگ ڏنو هو. ان
 مٿان سڌيون پنج ليڪون يا رڳائون هين، جي

ڪرڻي ۽ ڄڻ مارڻ آهي. جيڪو سر لٿو ڏيئي سگهي، تنهنڪي
منڊو نه ڪٽيو نه. جيستائين دنيا جو پيار نه ڇڏندو تيستائين
مالڪ جو بناو ڪيئن نه ٿيندو؟“ انهيءَ شخص جيون ڳالهيون
بهڙي، دل ۾ اڪثر اهو سوال ٿيندو هو ته، حضور جن نه
ڪل مالڪ، ساڪيات سمع ٻڌڻ، آلاسيءَ ۽ سڳند جا والي
آهن ۽ سمع نه شروع کان وٺي سمع ٿيندا آهن، پوءِ هنن
کي ڇهن سمن ڪرڻا ۽ ايتري ڪشت ڪرڻا جو ڪپڙو ضرور
هو، جو ڇيٽو به ٽپڪو وقت کين ملي ٿو، سو ڇهن اڀياس ۾
گدارين ٿا. ڪرو لالڪ صاحب، ڪس صاحب ۽ ٻين سندن جو
نه نه اهڙي دستور هوندو هو.

درمالي لال ڳالهه ٿي ڪري ته اسان مان، ڪنهن کي نه
حضور جن کان انهيءَ سوال پڇڻ جو حوصال ٿي نه ٿيندو هو.
حضور جن جو اڏڙو نه ڪٽيو وٽس هوندو هو، جو انهن جي
سامهون غير مطلب جي ڳالهه لاءِ زبان ٿي نه ڪلندي هئي، پر
هڪ دفعي اسين سڀ حضور جن جي ڪمري ۾ ويٺا هئاسين
اجا حضور جن اُٿي نه آيا هئا. لالا ذراڻ ڪيل جو پيءُ ٻارو
مباداس، هو حضور جن جي هٿ هٻڪ لوڪريءَ ۾ ساڻن گهڙو
وقت رهيو هو، اهو به اُٿي ويٺو هو. انهيءَ کي اسان انهيءَ
سوال ڪرڻ لاءِ زور ڏنو. جڏهن حضور جن آيا، تڏهن هن
کين چيو، ”حضور! سو هٿن ڇهن ٻيو ٿا ڪرڻ؟“ لوڻان کي
انهيءَ جي ڪپڙي ضرور سم آهي؟“ پهرئين نه حضور جن
انهيءَ سوال جي جواب ڏيڻ ۾ تائڻ جي ڪوشش ڪئي ۽
فرمايو، ”ڇهن نه ڪجي نه ٻيو ڇا ڪجي!“ پر مباداس چوڻ
لڳو، بابا جي مٿاڇي ڇهن نه، حضور جن کي پيرين ڏي پيرن ٿا ڏيڻ
وقت مالا مال ڪري ٻڌڻو ۽ ڇيو هٿاڻون نه، پيچجي پٺيان
ميڪو مڙهي پٺيءَ تي ڪم ڪندو آهو مولڪاڻ چٽو ٿو ٿي ۽
ٻي ڪٿي ايندو، پوءِ ٿو هٿن ڪاها کي ڪشت جو ٿا ڏيندا
رهو؟“

ماٿئون، ”بيڪ ۽ ننڊ ماڻهو پنهنجي مرضيءَ موجب گنهائي
اٿي سگهي ٿو، اهو هنڪي پنهنجي اختيار ۾ آهي. زنده
ٻڌ لاءِ تمام ٿوري خوراڪ ۽ تمام ٿوري سمهڻ جي ضرورت
ٿئي ۽ ڇڻ ڪرڻ سان اهي ٻئي خود بخود گهٽجي وڃن ٿا.“
هڪ دفعي حضور جن فرمايو، ”ڀائي! مون نه ڪجهه به
ڇڻ نه ڪيو آهي. مونکي نه باباجي مهاراج جن ڪيو ڪرايو
بخشيو آهي.“ ڀائي بنٽا سنگهه جو اٿي بيٺو هو سو چوڻ لڳو،
”حضور! اهي ڇهه ڇهه ۽ ٽو ٽو ڪلاڪ ڇڻ ۽ ٽي ٽي ڪلاڪ
هڪ آسٽ ٿي وهڻ ۽ ڪيترا ڪيترا ڏينهن کاڌو نه کائڻ، اهي
سڀ ڳڻپ ۾ نه آهن ڇا؟“ تنهن ٿي حضور جن جواب ڏنو،
”نام وٺو مهانگو آهي، جيڪڏهن سو ڏيڻ سان به
اهو ملي ته به انهيءَ کي سستو ڪري سمجهو.“
حضور جن سٽسنگ ۾ اڪثر فرمائيندا هئا ته ڇڻ ڪرڻ،
جوانيءَ جي موت برابر آهي. اهو بزدل ۽ ڪمزو طبيعت وارن
جو ڪم نه آهي. رانيون ڄاڳڻ، بڪ پياس سهڻ، هر ڪنهن
قصر جون سختيون برداشت ڪرڻ، من جي خواهشن کان منهن
موڙڻ، اهو ڪو آسان ڪم نه آهي!
وڌيڪ فرمائيندا هئا ته اهو سڀ تڏهن ٿيندو، جڏهن من
۾ ستگروءَ جي پيار کان سواءِ ٻي ڪا به محبت نه رهندي.
جيئرو پنهنجي هڪ هڪ ساهه لاءِ چوڪيداري ڪري ۽ ڏسي
نه، سندس چٽ ۾ آندڙ گروءَ کانسواءِ ٻي ڪا به شڪل
۽ ٻيو خيال ته نٿو اچي؛ ۽ آندڙ ۾ هن جي نڃ لاڳ، رڳو
گروءَ جي چرڻن ۾ رهي ۽ هو ٻاهر دنيا ۾ فقط نالي مائر ورتي،
تڏهن ئي وڃي ڪجهه بچندو. وري فرمايائون، ”سمرون
۾ ايترو ته پيار هئڻ گهرجي، جو هڪ ڀل به سمرون
نه وسري. جنهن کي سمرون سان پيار نه آهي
انهيءَ کي گروءَ جي عشق جي مالڪ نٿو ملي؛ هي
لڳي آهي. زباني جمع خرچ سان

[illegible]

سندو ۽ ٻين ٻولڻا هئا ته ”شروع ۾ تـمـن سان مڙسڻ لڙائي
 آهي مڙسڻي آهي، پر پوءِ اهو من اهڙو نه ٿو مالبردن ٿو ڪري
 ٻارن آهي، پر اهو پوءِ ٻارن ڪوڙ لاءِ مجبور ٿو ڪري.“
 سندو ۽ ٻين جو هڪ ٻار ٿو اهو ڪر پئسانگهه جو ڪيڏو ئي وقت
 سندن سڌا ۾ رهندو هو، سو ٻار ڪڍو هوندو، حضور جن
 سڀني سڳي واپس آڻڻ ۾ ويا هوندا هئا. جڏهن کيس ڪنهن
 واپس سڳائي ٿي هئي ته هو هميشه حضور جن کي آڻڻ
 ئي وائڻ ٿي ٿيندو هو، جو ڪڏهن کيس لڏو واپس سڳائي
 هئي، ته پوءِ کيس اُهي ڪري ٻيئي ٿيڻ جي وڃي وڃي،
 سڳائي ۾ ڪڍي ٻيئي ٿيڻ ڪندا هئا. اهو سندن شروعاتي
 ۽ ٻيو ڪو به نه.

[illegible][illegible]

آلٽ سوامي. ” اهڙيءَ طرح ٻين مهاڻائن به سوامي ٻڌ جو
 بارو ڪيو آهي. سوامي جن فقط هڪ لفظ رادا، آلهيءَ ۾
 ٺو آهي، جنهن کي بنا سمجهي ايترو اعتراض ٿو ڪيو وڃي!
 پوءِ سوامي جن جي لاهيل پوئي سار وڃن مان هڪ شبد
 ڪڍي ڄاڻون ته هي پڙهه :-

” رادا آڌ سرت ڪا نام - سوامي آڌ شبد ٻج ڌام،
 سرت شبد آڌ رادا سوامي - ڏولو نام اڪ ڪر جاني.“

آلهيءَ کان پوءِ حضور جن چيو ته ”هاڻي اصليت مولڪي
 سمجه ۾ اچي ويئي ۽ جيڪڏهن اهو مالڪ جو نالو آهي ته
 پوءِ مولڪي آلهيءَ تي ڪوبه اعتراض نه آهي.“

ٻئي ڏينهن حضور جن کي نام مليو. باباجي مهاراج جن نام
 ڏيئي ڪن فرمايو ته، ”تنهنجي امانت مون وٽ رکيل هئي
 جا اڄ مون توکي ڏي آهي.“ اهو ٻڌي هنن کي بابا ڪاهن
 جا لفظ ياد آيا ته ”جنهن وٽ تنهنجي امانت آهي، اهو پاڻي
 توکي ڳولهيندو.“ ڪجهه وقت کان پوءِ حضور مهاراج جن
 موڪل وٺي، باباجي مهاراج جن وٽ ڏيڻي ۾ آيا.

هڪ ڀرڻو ستسنگي جو آلهيءَ وقت حضور جن سڄو ڏينهن هڪ
 هو سو ٻڌائي ٿو ته آلهيءَ وقت، حضور جن سڄو ڏينهن هڪ
 ننڍڙيءَ ڪوٺڙيءَ ۾ اندر دروازو بند ڪري ويهندا هئا ۽
 ڪنهن کي به انهيءَ ۾ اندر وڃڻ جي موڪل ڪانه هوندي
 هئي. شروع ۾ هو ٿورو کاڌو کائيندا هئا، ليڪن بعد ۾ ته
 کائڻ پيئڻ ئي بلڪل نالي مائر هوندو هون. هڪ روپي جو
 اٺو نپاس اسٽيشن تان گهرائيندا هئا جو ڪيترن ڏينهن تائين
 پيو هلندو هو! حضور جن کي پوئي پڙهڻ جي هر رو
 عادت هوندي هئي، پر هاڻي انهيءَ پاسي کان به خيال
 ويندو رهين. رات ڏينهن شبد آپاس ڪانسواءِ، ٻيو ڪوبه
 ڪم ڪونه ڪندا هئا. ٽي ڪلاڪ پيرن تي ويهي آسڻ ۽ ٽي
 ڪلاڪ ٻيهي ڀڄڻ ڪندا هئا، اهو ڪاٺ جي ه فوٽ ٻه گهي

آهي. ويدالتي ساڌو ۽ جي ڳالھ ٿي هنن کي ڏاڍو عجب ۽ لڳو ۽ آلهي سان گڏ افسوس به ٿين ته جن ماڻهن کي اسين گمانجي مڃائيا سمججي، انهن کان روحانيت جي سبق حاصل ڪرڻ ۾ پينچو پار ٿا سمجهون، آهي ماڻهو بنا ڪنهن تشنگام جي، غلط بيان ڪرڻ ۾ ڪسر نٿا رکن! ٻئي ڏينهن هنن بابا جي مٺاڇ جي خدمت ۾ لام جي بخشش لاءِ عرض پيش ڪيو، ليڪن آلهي سان گڏ اهو به چيو ته مولڪي راڌا سوامي لام نه ڏنو وڃي. ٻئين ڏينهن ٿي بابا جي ٽوڪ ڏيئي ڪلي ڏنو ۽ چيائون ته آلهي نالي ٿان ٿوڪي ڇو شرم آهي؟ حضور جن جواب ڏنو ته مولڪي شرم ڪانهي پر اهو نالو مولڪي ڏرا عجب ٿو معلوم ٿئي.

بابا جي ڪالڻن چيو ته، ”اڄ ڪهڙي ۽ ٻاڻي ۽ جو پاٽ ڪندو آهين؟“ هنن چيو ته چپ صاحب ۽ چاب صاحب، اهي ٻئي منهنجا روزا ٿين ٿا آهن ۽ ٻيو وقت به وقت مان گرت صاحب به پڙهندو آهيان. بابا جي ۽ چيو ته چاب صاحب ۾ ڪرو ڪوبند سڳو صاحب اهو ڇو ڇو ڪيترائي نالا رکيا آهن، جيڪي ٻين ڪنهن به گرت يا ٻوٽي ۾ نه درج ڪيل آهن؟ حضور جن جواب ڏنو ته اهي نالا مون ڪڏهن ڳڻيا نه ڪرانهن پر سمجهان ٿو ته اٽڪل ٻارهان ٻارهان سؤ هوندا. بابا جي مٺاڇ جن فرمايو ته جڏهن ٻارهن سؤ نالا ٻي ٿو اڳ ڪين به گرت ۾ نه ڏٺا آهن، تن کان ٿوڪي شرم نه آهي، نه ٻيءَ جيڪڏهن ڪنهن مڃائيا، اڪال پري ڇو ٻياري مان، هڪ ٻيو نالو رکيو، نه ٻيءَ آلهي ۽ اڳي ٿوڪي ڇو اعتراض آهي؟ ٻيءَ وري چيائون ته راڌا سوامي نالو واهڪرو ۽ جو آهي راڌا روح کي چون ٿا ۽ سوامي آلهي ۽ جو مالڪ آهي. راڌا سوامي معنيٰ روح جو مالڪ.

ڪل مالڪ کي نه سوامي سوامي سڏي مڃائين ڪري سڏيو آهي. ڪرو مالڪ صاحب جن چيو آهي، ”اڄ اُٻار

ٺٽي ۽ واري مهاڻا جي تلاش آهي، آڃ ڪله هت هڪ
 ٺٽي ۽ وارو مهاڻا آيو آهي، جيڪڏهن هنجو درشن ڪرڻو
 نه مون سان گڏ هلو. ڳالهين ڪندي هن ظاهر ڪيو ته اهو
 ڏاڏا سوامي مت جو نيتا آهي ۽ هو سرف شيڊ بون جي مارڱ
 تعليم ڏئي ٿو. تنهن ئي انهيءَ ويدانتي ساڌوءَ رڌا سوامي
 مت جو نالو ٻڌندڻي وٺي انهيءَ جي ننڍا ڪرڻ شروع ڪئي.
 هو چوڻ لڳو ته ”اڃا مائٽو ناستڪ آهن ۽ ايشور ڪي ٿا مڃين.“
 هو وڌيڪ چوڻ لڳو ته ”ناستڪن سان ملڻ به ڪهڙو لاپ
 آهي، اهڙن ماڻهن جي سنگت کان پري پڄڻ گهرجي.“
 حضور جن چيو ته ”ڳالهين ڪرڻ سان شايد هو ناستڪ مان
 آستڪ بڻجي پوي!“ انهيءَ مهاڻا جي لاهائي منشا هئي ته
 ڪهڙيءَ به طرح هيءُ آلي نه وڃي.
 خير! ٻئي ڏينهن حضور جن بابو ڪاهن سنگهه سان گڏ،
 سڪڊيال آگري جي ستسنگيءَ جي اوطاق تي ويا، جتي باباجي
 مهاراج لٿل هئا. ٽي چار ڏينهن لڳاتار ڳالهيون ٿينديون رهيون.
 حضور جن سوال ڪندا ٿي رهيا ۽ باباجي ڏاڍي پرهم سان،
 جواب ڏيندا رهيا. هنن ايترا ته سوال ڪيا جو بعضي به
 ستسنگي ٽنڪ ٿي پوندا هئا ۽ اها شڪايت ڪرڻ لڳا ته هو
 شخص نه اسانجو ستسنگ خراب ڪري ڇڏيو آهي! باباجي
 فرمايو ته هن کي سوال ڪرڻ ڏيو. چوٿين ڏينهن کان به
 سندن سڀ سوال ختم ٿيا. کين هاڻي يقين ٿي ويو ته گرو نانڪ
 صاحب جي سچي تعليم يعني اها شيءِ جا گرو نانڪ صاحب
 جن کان گرو انگد صاحب جن کي ملي ۽ وري گرو نانڪ
 صاحب جن کان گرو آمرداس جن کي ملي، اها مون کي
 کان ملي سگهندي! پنجن نامن جو پيد ۽ شيڊ مارڱ جهڙي
 ذڪر بار بار گرنت صاحب به اچي ٿو، اڄو پهرئين
 هنن کولي ورتن ڪيو آهي. حضور جن پاڻ عجب به
 ڪيتري قدر هن مت جي متعلق ماڻهن به غلط فهمي

مان خالي ڪرڻ وٺندس، اڄ توکان ڪجهه وٺي وٺندس.“ هن چيو
 ”توڪي ايترو ملندو، منهنجي ماءُ ئي نه آهي. پر اڃا اهو وقت
 نه آيو آهي.“ حضور علي پڇيس ”اهو وقت ڪڏهن ايندو؟“
 هن چيو ته ”هاڻي اهو سمنو اچڻ وارو آهي.“ وري حضور جن
 چيو ته ”ڇا! تون ڏيندين يا ڪو ٻيو ڏيندو؟“ جواب ڏنائين
 ته ”منهنجي حصو مٿن وقت نه آهي، ڪوئي ٻيو ڏيندو؟“ تنهن
 ئي حضور جن پڇيو ته، ”اهو ڪٿي آهي، آلهي جو نالو ۽ پتو
 ٻڌاء؟“ هن جواب ڏنو ته، ”توڻ هنڪي ڳولي نه سگهندين،
 هو پاڻ ئي منهنجي ڳولا ڪندو، منهنجي امائت هن وقت
 وڪي آهي.“

ٿورو به اٿين؟ حضور جن هڪ ڏينهن مريءَ ۾، گهرڙي
 ئي آفيس مان ٻهڙاڻان هڪ پٽي لڌا ته، آلهيءَ وقت سندن
 سامهون رستي ۾، باباجي مهاراج ۽ ٻهئي وڪو مٽي ٻهڙاڻي
 پٽي ويا، جن کي هنن ڏٺو ۽ سمجهيو ته شايد هي ڪو نوجوي
 پيشتر آهي جو آفيس مان پنهنجي پيشن وٺڻ ٻيو وڃي يا
 ڪمپريءَ ۾ هن جي ڪا اڀيل هوندي! جڏهن حضور جن
 باباجي مهاراج جي ڀرسان لنگهي ويا، تڏهن باباجيءَ ٻهئي
 وڪوءَ کي چيو، ”مان هن شخص لاءِ ئي هڪ آيو آهيان، هي
 منهنجي گهڙي وقت کان مٽي آهي.“ تنهن ئي ٻهئيءَ چيو
 ته ”هن نه لوهان کي واهڪروءَ جي فتح نه ٿي چئي، هي چڱو
 لوهان جو وائڻ آهي؟“

باباجيءَ جواب ڏنو ته ”هن ويچارڻ کي ڪٿڙي خبر آهي
 ته اڄ کان چوٿين ڏينهن هو مون وقت ايندو.“ ٿورو به اٿين.
 حضور جن ڳالهه ڪندا هئا ته، آلهيءَ وقت هو هڪ ويدالتي
 مهاڻا کان، هڪ ويدالتي جو ڪتاب پيا پڙهندا هئا. تنهن
 ڏينهن جنهن وقت اهو ويدالتي ساڌو هنن وقت ويٺو هو ته،
 پاڻ ڪاهن سنگهه ڪيترن لکين مڙهين جو هڪ ڪلارڪ،
 هنن وقت آيو ۽ چيائين، ”لوهان کي ڪمپري وقت کان ڪنهن

ڪمائيءَ واري مهاڻا جي تلاش آهي، اڄ ڪلهه هت هڪ
ڪمائيءَ وارو مهاڻا آيو آهي، جيڪڏهن هنجو درشن ڪرڻو
آڻو ته مون سان گڏ هلو. ڳالهين ڪندي هن ظاهر ڪيو ته راج
واڻا سوامي مت جو نيتا آهي ۽ هو سرف شيد مارڻ جي مارڻ
جي تعليم ڏئي ٿو. تنهن ئي آلهيءَ ويدانتي سادوءَ، واڻا سوامي
مت جو نالو ٻڌندي ٿي وئي آلهيءَ جي لندا ڪرڻ شروع ڪئي.
هو چوڻ لڳو ته ”راڻي ماڻهو ناستڪ آهن ۽ ايشور کي نٿا مڃين.“
هو وڌيڪ چوڻ لڳو ته ”ناستڪن سان ملڻ ۾ ڪهڙو لاپ
آهي؟ اهڙن ماڻهن جي سنگت کان پري ڀڄڻ گهرجي.“
حضور جن چيو ته ”ڳالهين ڪرڻ سان شايد هو ناستڪ مان
آستڪ بڻجي پوي!“ آلهيءَ مهاڻا جي راڻي مڏيا هئي ته
ڪهڙيءَ به طرح هيءُ آلي نه وڃي.

خير! ٻئي ڏينهن حضور جن بابو ڪاهن سنگهه سان گڏ،
سڪديال آگري جي ستسنگيءَ جي اوطاق تي ويا، جتي باباجي
مهارج لعل هئا. ٽي چار ڏينهن لڳاتار ڳالهيون ٿينديون رهيون.
حضور جن سوال ڪندا ٿي رهيا ۽ باباجي ڏاڍي پريه سان،
جواب ڏيندا رهيا. هنن ابترا ته سوال ڪيا جو بعضي ٻيا
ستسنگي ٺٽڪ ٿي پوندا هئا ۽ اها شڪايت ڪرڻ لڳا ته هن
شخص نه اسانجو ستسنگ خراب ڪري ڇڏيو آهي! باباجيءَ
فرمايو ته هن کي سوال ڪرڻ ڏيو. چوٿين ڏينهن کان پوءِ
سندن سڀ سوال ختم ٿيا. کين هاڻي يقين ٿي ويو ته گرو نانڪ
صاحب جي سچي تعليم يعني اها شيءِ جا گرو نانڪ صاحب
جن کان گرو انگد صاحب جن کي ملي ۽ وري گرو انگد
صاحب جن کان گرو امر داس جن کي ملي، اها مولڪي هنن
کان ملي سگهندي! پنجن نامن جو پيد ۽ شيد مارڻ جنهن جو
ذڪر بار بار گرنت صاحب ۾ اچي ٿو، اڄو پهرئين دفعي
هنن کولي ورتل ڪيو آهي. حضور جن پاڻ عجب ۾ پيا ته
ڪيتري قدر هن مت جي متعلق ماڻهن ۾ غلط فهمي ٿيل.

مان خالي ڪونه ويندس، اڄ توکان ڪجهه وٺي ويندس.“ هن چيو
 ”تو کي ايترو ملندو ۽ پنهنجو امت ئي نه آهي. پر اڃا اهو وقت
 نه آيو آهي.“ حضور چي: ”اهو وقت ڪڏهن ايندو؟“
 هن چيو: ”طائي اهو سمجھ واري آهي.“ وري حضور چي
 چيو: ”ڇا! تون ڏيندي يا ڪونه ڏيندو؟“ جواب ڏنائين
 نه ”پنهنجو حصو تون وٺ نه آهي، ڪوئي به ڏيندو؟“ تنهن
 ئي حضور چي: ”اهو ڪٿي آهي، آلهي ڇو لالو؟ پتو
 ٻڌاء؟“ هن جواب ڏنو: ”تو هنکي ڳولي نه سگهندين،
 هو پاڻ ئي پنهنجي ڳولا ڪندو، تنهنجي امانت هن وٽ
 رکي آهي.“

تو به ائين؟ حضور چي هڪ ڏينهن مريءَ ۾، گهوڙي
 تي آيس مان بھار ٿان هڪ پتي لٽا، آلهي وقت سندن
 سامهون رستي ۾، ناناهي مهاراج ۽ ٻي رڪو مٿي بھار تي
 پتي ويا، جن کي هنن ڏٺو ۽ سمجهو نه شايد هي ڪو فوجي
 پيشمر آهي جو آيس مان پنهنجي پيشمن وٺڻ بهو وڃي يا
 ڪمشنريءَ ۾ هن جي ڪا اُپيل هوندي! جڏهن حضور چي
 ناناهي مهاراج چي: ”اڃا تان لنگهي ويا، تڏهن بااچيءَ ٻي
 رڪو کي چيو، ”مان هن شخص لاءِ ئي هڪ آيو آهيان، هي
 منهنجو گھڙي وقت کان مڃايو آهي.“ تنهن ئي ٻيءَ چيو
 نه ”هن نه توهان کي واهگروءَ جي فتح به نه چئي، هي چڱو
 توهان جو واقف آهي؟“

بااچيءَ جواب ڏنو ”هن ويڃاري کي ڪٿڙي خبر آهي
 ته ان کان چوٿين ڏينهن هو مون وٽ ايندو.“
 حضور چي ڳالهه ڪندا هئا، آلهي وقت هو هڪ ويدالتي
 ”ان“ هڪ ويدانت جو ڪتاب پيا پڙهندا هئا. تنهن
 ۾ چيو وقت اهو ويدالتي ساڌو هنن وٽ ويٺو هو نه،
 ”ڪو ڪنٽرولمينٽ ميجسٽريٽ جو هوند ڪارڪ،
 ”ان“ ۽ ”ان“ توهان کي ڪيتري وقت کان ڪنهن

هزار روپيا روڪڙا هئا. رستي ۾ بابا ڪاهن جي گڏجڻ لاءِ
 شاوَر اسٽيشن تي لهي پيا. ڏٺائون ته بابا ڪاهن اڳيئي اُتي
 اسٽيشن تي بيٺو هو ۽ چيائين ته ”اڄ منهنجي سرڪار کي اچڻو
 هو، ڇير نه خود ئي وڃي هن سان گڏجان.“ اُتان پوءِ هُو
 حضور جن کي پنهنجي رهڻ واري هنڌ تي وٺي ويو. ٻيو نه
 ڄاڻڻ لاءِ هنکي ڪجهه به نه هو، سو پنهنجو ڪمبل لاهي کڻي
 اُتي وڃيائين. حضور جن جڏهن اُنهيءَ تي وهڻ کان انڪار
 ڪيو، تڏهن چوڻ لڳو، ”ڇا مان توهان کي وهاريان ٿو ۽ توهين
 يا وهو؟“ ۽ زبردستي حضور جن کي اُن تي وهاريائين. دير
 ائين پاڻ ۾ ڳالهائون ڪندا رهيا. موڪلائڻ مهل حضور جن هنجي
 ڳيان پنج روپيا رکيا. هُو چوڻ لڳو ته ”مان پورا ويه وٺندس
 اُچا گول گول.“ حضور جن فرمايو، ”بابا! هاڻي تون وڏو
 الهي ٿي پيو آهين. اڳي چئن پنجن روپين ۾ راضي ٿيندو
 نئين، اڄ ويه روپيا ٿو گهرين؟“ هن جواب ڏنو ته ”مان
 الهي ڪونه آهيان، مال موجب ذڪوات (دان) ٿيندي آهي،
 ون نه هزار روپيا کڻي آيو آهين ۽ مون ويه روپيا گهريا آهن.“
 حضور جن ويه روپيا ڪڍي هنجي سامهون رکيا. تڏهن هُو
 چوڻ لڳو، ”تو کي خبر آهي ته مون کي روپين جي ڪابه
 پروا نه آهي، هيتر ئي چوڪرا ايندا ۽ اهي سڀ ٿري
 پيدا. مان چاهيان ٿو ته تنهنجي ڪمائي پاڪ ۽ سڦل ٿئي.
 منهن ڪمائيءَ لاءِ غريب غريبي لاءِ حصو نڪري ٿو، اها
 ڪمائي هضم ٿي ٿئي، نه ته اُنهيءَ جو زهر خرابي پيدا ٿو
 ڪري.“ ٿوريءَ دير کان پوءِ اُتي ننڍا ننڍا چوڪرا آيا ۽
 ننڍي ڪپڙن جي تلاشي وٺي سڀ روپيا کڻي هليا ويا ۽ هر
 ٺهن کي گاريون ڏيندو رهيو.

ڪيترن ڏينهن کانپوءِ هڪ ڏينهن تمام گهڻي دير ٿاڻين،
 حضور جن بابا ڪاهن وٽ ويٺا هئا ۽ ڪيتري رات گذري کانپوءِ
 وُ چوڻ لڳو ته ”هاڻي تون وڃ.“ حضور جن چيس ته ”اڄ

پڙهيا، جهڙوڪ گهٽاءِ، بزرگي، وشست، آئيندو وغيره ۽ آبهاسي
مٿاڻائين سان ائين ٿي ويچار ڪيو ۽ سمجهيا. مسلمان شهرين
کان مولانا دوم، شمس لهر پڙ، خواجہ حافظ جا ڪتاب ۽ مڃد والڻ
ٿاڻي وغيره پڙهيا ۽ سمجهيا. هڪ يادريءَ سان انجمن تائين
ڳالهه ٻولي نه ڪندا هئا.

حضور جن فرمائيندا هئا ته ڪن ڪڏهن به، ڪنهن به
ڌرمي سرسائيءَ ۾ وڃڻ کان عار نه هوندو هو. جتي به ڪن
سڀي ڳالهه نظر ايندي هئي، اُتان اها حاصل ڪندا هئا. هڪ
ڪتاب، موسر غنوحات مڪي، گهڻيءَ ڪوشش کان پوءِ مصر
مان گهراي پڙهيا. ان ۾ قرآن شريف پوري طرح پڙهيو هو. ان
اُهوئيءَ طرح پنجنهن سالن جي عمر تائين، ڪامل ستگروءَ جي
ڳولاءِ الهيءَ مڪمل فرض جي نماريءَ جو انتظام ٿيندو رهيو،
جو حضور جن کي باپي سڃيءَ عمر ۾ پورو ڪرڻو هو.

باباجيءَ جو درشن: - سن ۱۸۹۴ع ۾ جڏهن مريءَ ۾
هئا. تڏهن سندن ملاقات بابا جمل سنگهه سان ٿي. الهيءَ وقت
کان پوءِ سندن حياتيءَ جو ٻيو دور شروع ٿيو. انهيءَ ڳالهه جو
اشارو گهڻو وقت اڳ، پشاور جي هڪ فقير ڪاهن ڪيو
هو. جڏهن حضور جن جي ٺوڪري، اوشهره ۾ هوندي هئي،
تڏهن اڪثر هو آواز ڏينهن بابا ڪاهن کي ڪڏهن ويندا هئا،
جو بلڪل مستحڪم جي حالت ۾ رهندو هو ۽ ڪنهن کي به پاڻ
وقت اچڻ نه ڏيندو هو. جيڪو به سندس ويجهو ايندو هو
تنهن کي ڪاروبار ڏيئي پٺڀري ڇڏيندو هو. حضور جن جڏهن
ملڻ ويندا هئس، تڏهن هو لاهيندو هو ۽ عزت سان پيش ايندو
هو ۽ ڪن ڏاڍو ٻار ڪندو هو. حضور جن به هن جي ڏاڍي
خاطري ڪندا هئا ۽ جنهن به شيءِ جي ڪس ضرورت هوندي
هئي سا ڪس ڦلي ڏيندا هئا.

هڪ دفعي حضور جن بلڪل مائولتن جي دؤري لان واپس
هڪ مهيني جي موڪل تي گهر وڃي رهيا هئا. ڪن پاڻ سان

ي حڪم ڏنو هو ته هاڻي تون پنهنجي خاوند کي، پتي
 سان نه ڏسج، تنهن تي هوءَ پوريءَ طرح سان قائم رهي.
 حضور جن کي ٽي پٽ ڄاوا - (۱) سردار بچت سنگه
 (۲) سردار بست سنگه (۳) سردار هربنس سنگه. سردار
 بست سنگه ۳۲ سالن جي عمر ۾ گذاري ويو.
 حضور جن جا ماما، پٽا، ڏاڏو ڏاڏي سڀ ڌرمي خيالن جا
 هوندا هئا، تنهنڪري کين ننڍپڻ کان ئي وڏي روحانيت جو
 شوق هوندو هو.

سندن گهر جا سڀ مرد ۽ زالون، هر روز صبح جو چپ
 صاحب جو پاٽ ڪندا هئا، جو کين ننڍي هوندي کان ئي
 ياد هوندو هو. ۹-۱۰ سالن جي عمر ۾ هنن گرنت صاحب جو
 پهريون پاٽ پورو ڪيو. شروع کان کين ڪتابن پڙهڻ جو
 ڏاڍو شوق هوندو هو، ليڪن اڃا اها فضول ڪتاب پڙهڻ ۾
 پنهنجو وقت نه وڃائيندا هئا ۽ فقط ڌرمي ڪتاب پڙهندا هئا،
 جهڙوڪ نانڪ پرڪاش، رامائڻ، مهاپارٽ، پاڳوٽ وغيره.
 انهن ڏينهن ۾ ڌرمي ڪتاب ٿورا هوندا هئا ٿڌهن به ڪٿان
 نه ڪٿان اهي هٿ ڪري پڙهندا هئا ۽ ڪيترائي ڌرمي
 ڪتاب گهرائي پڙهيائون. ڪيترا اسلامي ڪتاب اردوءَ ۾
 ترجمو ڪيل، جهڙوڪ ڪيميائي سعادت، احياءِ علوم وغيره
 هنن پڙهيا.

شروعات ۾ نوڪريءَ جي وقت ۾ يعني باباجي مهاراج جن
 جي درشن کان اڳ، حضور جن پنهنجو ڪافي وقت ساڌ
 مهائائن ۽ مسلمان فقيرن جي صحبت ۾ گذاريو. جڏهن ۱۸۹۱
 ۾ سندن بدلي مري پهاڙ تي ٿي، ٿڌهن اُتي پريومل ڌرم
 جي پير سان سڙاڙي جاءِ ۾ رهندا هئا. انهيءَ ڌرمسالا ۾ امرنا
 جي ڀائرا وڃڻ وارا مهائما، اڪثر اچي رهندا هئا. انهن
 حضور جن کاتو ڪپڙو ۽ ڪجهه مسافريءَ جو خرچ پڻ ڏيندا
 هئا. انهيءَ زماني ۾ حضور جن ويدانت جا ڪيترائي ڪ

اهو ڪم ڪري ڏيکاريو، جو انسان جي طاقت کان ئي ٻاهر
 هو! پوءِ انهن سر لکين مٿان ڪاٺ جا سليڪر لڳائي، انهن فيروزن
 کي ٿورو ڪاٺي ٻيو دفعو وري اهي ڪم آڏا ويا ۽ اهي
 اهو ٻيا هو ڇڻ نه آهن ۽ ڪوبه نقص ڪونه هو. حضور جن
 فرمايو ته ”اها سچي رات گروءَ جي شڪرائي ڪرڻ ۾ گذري،
 دوم دوم، ٽن ستگرو پئي ٻيکارو.“ پر گروءَ جي دٻا، مهر
 ۽ فضل جو ڪوئي ڪيترو شڪر آڏائي ڪري سگهي ٿو!
 وري فرمايائون ته ”سچي هردي سان جيڪو عرض گروءَ
 جي چرلن ۾ ڪيو ٿو وڃي، سو گرو ضرور اهو ٻرو ٿو
 ڪري.“ ۽ ليا جي پدارثن جو عرض ڇا ڪرڻو آهي! گروءَ کان
 نه گرو ئي گهرڻ گهرجي.

از خدا غير از خدا جزوي مضراه،

دل مکن از فکر با طلبا سباه. (مولانا روم)

وري چيائون ته جڏهن باباجي مهاراج سان، انهيءَ واقعي
 جو ذڪر ڪم، نه هو فرمائڻ لڳا، ”مالڪ هميشه پنهنجن
 پيارن ڀڳتن جي مدد ڪري ٿو ۽ سرامي سڀ پنهنجا ڪم ٻورا
 ڪندو.“

گرهست آشرم:- حضور جن جي شادي ۲۴-۲۵ ورهين
 جي عمر ۾ ڪشن ڪٿور سان ٿي. اٺاويهن سالن جي لوڪريءَ
 جي عرصي ۾ فقط ٽي دفعا بن بن مهين لاءِ سندن رستي
 ساڻن گڏ لوڪريءَ ئي رهي، باقي سڄو وقت هوءَ پنهنجي
 گهر ۾ رهندي هئي. باباجي مهاراج جي درشن کان جلدي
 پوءِ، حضور جن پورن طور سان جتي رهڻ جو ارڻ ٿرڻان
 ڪري ڇڏيو هو. انهيءَ وقت سندن عمر اٽڪل ۳۶-۳۷ سال
 هئي.

۱۹۴۴ع ۾ مانا ڪشن ڪٿور جي چولي ڇڏڻ کان پوءِ هڪ
 دفعي حضور جن فرمايو ته، ڪشن ڪٿور، مولڪي پنهنجي ٻري
 بالڻ ۾ ٻريءَ طرح مدد ڪئي ۽ باباجي مهاراج جن جيڪو هن

لاء ڪجهه ناشتو ۽ پاڻي کڻي آيو هو. هنن پاسيرو ٿي لاهو
 ۽ جڏهن واپس آيو ته حڪم ڏنائون ته ”باقي چئن سرنگهن
 کي تسليم رهي ڪم شروع ڪريو.“ تنهن تي مزورن چيو ته ”بارود
 وٺڻ کي نه اٿن تي سرنگهن ۾ باهه لڳائي وڃي آهي.“
 حضور جن فرمايو ته ”لاهو ٻڌي منهنجي بدن جو چڻ نه
 ڪري سگهي ٿو.“ سمجهيم ته هاڻي آندڙ پٿرن کانئ
 ت ٿي سگهي ٿو. ۽ دٻول جا بت ڇيهون ڇيهون
 ڪري دڪانن جا شيئا وغيره ۽ دٻول جا بت ڇيهون ڇيهون
 ٿي ويندا ۽ انگريزي آفيسر چوندا ته هڪ ديسي آفيسر جي
 هٿ هيٺ ڪم ڏيئي، سرڪار کي دڪانن وارن ٻڌڻ
 دل ۾ چير نه ٻوڙي وڃي. ٻارود جي دڪانن وارن ٻڌڻ
 فيوزن کي ڪڍي ڇڏيان. ليڪن منهنجي ساٿي آفيسرن ۽ ٻين
 چيني زبردستيءَ موٽي لائين ڪرڻ کان روڪيو، مگر انهيءَ
 وقت صبر ڪئي ٿو اچي!
 ٻوڙي جيئن سرنگهن وٽ ويس ته آڏو دل مان پراڻا
 لکتي، ”اي مالڪ! هن وقت منهنجي عزت ۽ لڄ تنهنجي
 هٿ ۾ آهي.“ پهرين سرنگهه وٽ پهتس ته آفيسرن چيو ته
 ”سرنگهه ڦاٽل واري واسطي واپس آڻ.“ پر اُهيءَ وقت جس
 تي ويندڙ خدا جي واسطي واپس آڻي، پري اچي، نه ته بدن ٻرڻا ٻرڻا
 جو ڪنهن کي هوش هرا! پهرين سرنگهه جو فيوز ڪڍيو و
 منهنجي حيرانيءَ جي حد نه رهي، جڏهن ڏٺو ته وقت شر
 ٿي ٿورو ٻري وسامي وڃي هئي. ٻوڙي ٻيءَ سرنگهه
 وٽ ٿي ٿورو ٻري ويس، چوٿين تي ويس سڀني جي
 حالت هئي. چار ٿي وڏيون ٿورو ٻري پاڻ کان پاڻهي و
 ويٺون هيون.
 انهيءَ وقت سگرو دين دٻال جي مهر ۽ دٻا جي
 مون تي ٿي، اها منهنجي دل جاڳي ٿي. روم روم مان
 جي احسان جو شڪر ڪري رهيو هو. دل چاهيو
 پنهنجو ٽن من گروءَ جي چرڻن تان قربان ڪري ڇڏيان

آئين انگريزي واپارين ۽ ٻانڊين سرڪار کي نويس ڏنو ته ”جيڪڏهن بارود سان ٺڪر ٺاڪايل ڪري، سندن دڪانن ۽ دپول جي شين ۽ حضرت عيسيٰ ۽ ميريءَ جي بتن کي نقصان ٿيو، ته آئينءَ لاءِ سرڪار ذميواري ٿيندي.“ وڏا آفيسر وڏي ويچار ۾ پئجي ويا ۽ حڪم ڏنائون ته ”اهو تيار ۽ دپول جو ٺڪر، مٽرڪن سان ٺاڪيو وڃي.“ پر اتي ٺڪر اڻڙو نه هئو جو انهيءَ کي پوڇڻ ڏاڍو مشڪل هو. ۱۵ ڏينهن ۾ اڻڙي طرح ڪم ڪرڻ سان پتو پيو ته ٻن سالن ۾ به اهو ٺڪرو ٺاڪائي نه سگهندو ۽ جيڪو خرچ سڄي وائورو ڪس لاءِ منظور ٿيل آهي، سو سڀ انهيءَ هنڌ لڳي ويندو.

انهيءَ لاءِ آفيسر گڏ ٿيا ۽ سندن دماغ ۾ ئي ڳالهه ٿئي آئي ته هاڻي ڇا ڪجي! آخر حضور جن ڏانهن ٺهاري هنن سڀني ڇو نه ”توهن ڪا انهيءَ لاءِ ٺهري ٻڌايو؟“ تهن ئي حضور جن چيو ته ”منهنجي خيال ۾ هڪڙي ٺهري آهي، پر انهيءَ لاءِ ٽي چار سو ڪاٺ جا سلهر گهربا.“ سڀني چيو ته ڪٿي چار هزار سلهر آهن. توهان کي ڪل آختياري آهي، جيئن ڪجهه تهن ڪريو، پر ڪم ڪيئن به جلدي پورو ٿئي.“ سلهرن لاءِ آڏو ڏنو ويو.

پهرين سرنگهه ڪوئي انهيءَ مقام تيئون ٺهرون سلهرن جون رکيون ويڙهون، تهن جي مقام وري ڳرا پيو رکيا ويا ته جيئن سرنگهه جي اندر بارود ڦاٽي نه اٿئي ۽ جو زور سلهر پڇي ڇڏان ۽ ڀرءُ پيو ته اڏامن ۽ ٻاهر ڪوبه نقصان نه ٿئي. انهيءَ سڄي ٺڪر ۾ حضور جن پاڻ روبرو ڪم ڪرائيندا هئا. جڏهن پاڻيءَ جي ٿڌن لڳايل جو ڪم دڪانن جي سامهون اچي پهتو ۽ اوستائين سڄي ڪم جي پوري جاڳ مڙيون ۽ زبردستن کي پئجي ويئي هئي، پر انهيءَ هنڌ خود حضور جن بهي اُٺ سرنگهون کولايون. سرنگهون هي مقام سلهرن جون ٺهرون لڳايون ويڙهون، باقي ٽي سلهر لڳائڻا هئا. انهيءَ وقت حضور جن جو ٺڪر

سکيا پوء انگريز آفيسرن جي پڙهائڻ لاء کين اسڪول ماستر مقرر ڪيو ويو. ڪجهه عرصي کان پوء کين رڙ ڪڍي ۽ ٻر پلٽڻ طرفان پڙهڻ لاء موڪليو ويو. جتي انجنيئري ۱۸۸۲ع ۾ پاس ڪيائون. جنهن کانپوء کين پنهنجي پلٽڻ ۾ مليٽري انجنيئرنگ سروس ۾ رکيو ويو، جتان سب ڊويزنل آفيسر جي عهدي تان رٽائرڊ ڪيائون.

بابڙ ڪلاب سنگھ، جو ڪيترو وقت حضور جن جو هيٺ ڪلارڪ هو، سو ڳالهه ٿو ڪري ته حضور جن ڏاڍا محنتي هئا ۽ جانفشانيء سان ڪم ڪندا هئا، اسين ٿڪجي پوندا هئاسين پر هو اصل نه ٿڪبا هئا. سرڪاري ڪم ۾ رات ڏينهن هڪ ڪري ڇڏيندا هئا ۽ کائڻ به وسري ويندو هون. بيمار جي هڪڙي لفظ سان، سڀني جون دليون هٿ ڪري ڇڏيندا هئا.

ڪڏهن به ڪنهن سان سختي ڪانه ڪندا هئا. جو ڪم پين آفيسرن کان نه ٿي سگهندو هو يا انهن جي عقل کان ٻاهر هوندو هو، نه اهو هنن کي پوري ڪرڻ لاء موڪليو ويندو هو. مري پهاڙ ۾ واٽر ورڪس به حضور جن جي زار نظر انهيءَ هو. تمام پري کان پاڻي آڻڻو هو. جتان پاڻي آڻڻو هو، اهو رستو تمام اڻانگرو هو ۽ وچ ۾ تمام ڏکيا جبل هئا. جن مان وڏي پاڻيءَ جا ٿڙا لنگهائڻا هئا. اهو تمام مشڪل ڪم هو.

پهرين نه اتي جيڪي انگريزي آفيسر ڪم ڪندا هئا، سي مٽرڪن سان پهاڙن جا پٿر پڇائيندا هئا، انهيءَ ۾ وڏو خرچ اچي ٿي ويو. انهيءَ ڪم جي سوچڻ لاء سڀني آفيسرن جي مينڊگ ڪوٺائي ويئي. حضور جن اها تجويز پيش ڪئي ته، بارود سان پٿر ٽاڪيا وڃن ته انهيءَ ۾ خرچ گهٽ ايندو ۽ ڪم به جلد پورو ٿيندو. سڀني کي اها رٿ پسند آئي. جڏهن وڏا پاڻيءَ جا ٿڙا مريءَ جي ٻار مان ٿي لنگهيا، جتي انگريزن جا وڏا ڊڪان هئا ۽ هڪ ڊپول به هئي، تڏهن

ڪالواء ڪنهن جي به گرد ۾ وڃڻ پسند نه ڪندو هو. سڄي
ڏينهن ۾ رڳو ٻه چار ڇهه ڪر جا پيئندو هو.

جڏهن سندن ماما صبح جو سڪمئيءَ جو پاڪ ڪندي
هئي، ته هو ڇپ ڇاپ ڪت ٽپ ٽپي ٽپي ٻڌندو هو. ٻالڪ
اڻسٽا ۾، ٻن ٻارن سان تمام گهٽ راند ڪندو هو. ڪتاب
پڙهڻا بالڪل صاف رکندو هو.

سندن ماما جو اهو لير هوندو هو، جو هوءَ هر روز سنان
ڪري، سڪمئيءَ ۽ ڇپ صاحب جو پاڪ ڪري پوءِ ڪجهه
ڪائيندي هئي. هڪ دفعي جڏهن حضور جن اُنن ٽن سالن
جا هئا، ته سندن ماما کي ڏاڍو اچي بخار ٿيو، پهرسان ۸۷
ڏينهن هوءَ بخار ۾ به سنان ڪري، پاڪ پيئي ڪندي هئي،
مگر اُنن ڏينهن ڪيس اهڙو نه زور سان ٽپ ٿيو جو هوءَ اُٿي
ٿي سگهي. سندس چٽ ۾ اها جتوڻا هئي ته اڄ ڏينهن ٽالن
ڪونه ڏينهن بنا پاڪ جي نه وڃي آهي، آهيءَ ڪري سوچ ۾
هئي ته، آهيءَ مهل مهاراج جن پنهنجي ڪت ٽان اُٿي، ماما وقت
آيا ۽ چوڻ لڳا، ”آمان! ٽن اح پاڪ نه ڪندين ڇا؟“ ماما جي
اکن ۾ پاڻي اچي ويو. مهاراج جن چيو ته ”مان اح پاڪ ڪندس.“
پهرائون ٻه چار ٻوڙيون ته مهاراج جن کي ماما سان روز پاڪ
ڪندي ياد ٿي ويون هيون. ليڪن ماما جي حيرانيءَ جي
حد نه رهي، جڏهن هن سڄو ڇپ صاحب ارڙهين جي ماما کي
ٻڌايو، آهيءَ خوشيءَ ۾ ماما جو ٽپ ٽپي ٿي لهي ويو.

حضور جن اسڪول ۾ هميشه پهريون نمبر ايندا هئا. پنهنجي
اُستاد جي ماما بتا سمان عزت ڪندا هئا ۽ هن کي ڪو نه ٿان
پاڻي ٻري اشان ڪرائيندا هئا ۽ سندن گهر جو ڪم به خوشيءَ
سان ڪندا هئا. جڏهن ٺوڪريءَ ۾ هوندا هئا، تڏهن به پنهنجن
جهولن ماسترن کي سوکڙيون موڪليندا هئا.

حضور جن کي فوج ۾ ٺوڪري ڪرڻ جو شوق هوندو
هو ۽ هو ۱۴ نمبر پنجاب پلٽ ۾ داخل ٿيا. ۴-۵ مهينا ٻريڊ

نه مون وٽ سڀني اولارن جون ڪنڊليون آهن جي مون هن جي ڪنڊليءَ سان پڙهيون آهن. ههڙو تپسوري مهاڻا دنيا ۾ مشڪل پرگهت ٿيندو آهي.

هن جا لفظ ٻڌي، بابا شير سنگهه چيو ته ”چا هو ساڌو ٿيندو؟“ پنڊت چيو ته ”نه! هي دين ۽ دنيا ٻنهي جو مالڪ ٿيندو ۽ لکن جيون جو هو اڌار ڪندو. پوئين جو پرم پوڳي، اميرن جو امير ۽ دنيا ۾ مشهور ٿيندو. لکن ماڻهو هن جي تابع هوندا. وڏا وڏا راجائون هن جي اڳيان مستڪ جهڪائيندا.“
جولشيءَ وڌيڪ چيو ته ”هڪ گرهه ڪرڻ مهاراج جهڙو هن جي ڪنڊليءَ ۾ آهي، جو هن کي ڏسندي ماڻهو هن تي موهت ٿي ويندا. پيو گرهه، هن کي سري رامچندر جهڙو آهي، جنهن ڪري هو پنهنجي استريءَ سان گهڻو وقت نه رهندو. ٽيون پوڳ هن ۾ سري گرو نانڪ صاحب جهڙو آهي ته هي سڄي عمر، جڳهه جڳهه گهمي جيون جو اڌار ڪندو. هن جو ستسنگ ۾ سدائين تيان هوندو، هي پورن پوڳي ٿيندو ۽ گروهه کي من سان مڃيندو. ڌن، ڌار، مڪان ۽ سواريءَ جو سڪ هنکي هوندو. لوڪاچار لاءِ گرهست ۾ ڪاروبار ڪندو، ليڪن گرو پڳتي ۽ ستسنگ ۾ هن جو تيان رهندو. جينستائين چاهيندو تيستائين هو جيترو رهندو ۽ جڏهن سندس اڇا ٿيندي تڏهن سرشتي ڇڏي ويندو. آخر آنت ۾ ڪنهن شش کي حڪم ڏئي هليو ويندو جو شش ڏني، داني، شيل ۽ اڪنڊ پوڳي هوندو.“

سندن ماما چوندي هئي ته، هي ٻالڪ اوستا ۾ ڪڏهن به نه رهندو يا رڙندو هو. جڏهن هو ٻن يا ٽن سالن جو هو ته هر روز صبح جو هنکي چئڻ بهي جاڳ ٿيندي هئي ۽ بتيءَ ڏانهن پيو ڏسندو هو. پهرين ڪٿ تي مات ڪري لٽيو پيو هوندو هو ۽ جڏهن ڏانهن چڙهندو هو ته لٽين پيو پيو ڪندو هو جو چڻ نه ڪو چپ پيو ڪري. هو هميشه پيو ڪندو هو. ماما

سري حضور مهاراج بابا سانوڻ سنگھ

جيتوڻيڪ ڏيرا بابا جڻمل سنگھ جو بنياد جڻمل سنگھ جن وڌو هو پر ڌاري جا آڏيندڙ، حضور بابا سانوڻ سنگھ جن آهن. بابا جڻمل سنگھ جي ڏينهن ۾ اتي فقط هڪ ڪرلڙي هوندي هئي، پر حضور مهاراج جن جي ڏينهن ۾، اهو هڪ لکيندي بستي ٿي پيو.

حضور بابا سانوڻ سنگھ جو جنم ۵ سالوڻ سنه ۱۹۱۵ وڪرمي تراو ۲۷ جولاءِ ۱۸۵۸ع ۾ جتان ڳوٺ ۾ پنهنجي لالائي گهر ٿيو. سندن وڏا گروال خاندان هئا، مهال سنگھ وارا ڳوٺ صلح لڏپال ۾ رهندا هئا. سندن پتا سردار ڪابل سنگھ ڀوج ۾ صوبيدار مقرر هو. سندن خاندان ڳوٺ جي پسگردائيءَ ۾ ٽن ڏينهن کان مشهور هو - (۱) جنم جي خوبصورت (۲) اعليٰ چال چلن (۳) ساڌو شيوو.

سندن ڄمڻ کان ٽي چار سال اڳ، هڪ مهال سندن گهر ۾ اڳڪٿي ڪئي هئي، ته هن گهر ۾ جلدي هڪ لالائي پالڪ پيدا ٿيندو، جو حڪروڙي هوندو ۽ سڄيءَ دنيا ۾ مشهور ٿيندو.

گرت صاحب مان سندن نالو سانوڻ سنگھ لکيو. حضور جن جي ڄمڻ کان اڳ، انهيءَ سال اتي برسات کان پيئي هئي ۽ نسل سڪندا پئي ويا، ليڪن سندن ڄمڻ جي ڏينهن، صبح کان وٺي شام تائين برسات پئي پيئي ۽ ڏڪر پوڻ ٿري ويا.

سندن ڏاڏي نانا شير سنگھ سندن چلي، هڪ لڏپال جي مشهور چرلشيءَ کي لاءِ ڏني. چرلشي سندن جنم ڪندڙيءَ جا ڪره ڏسي حيران ٿي ويا. هن چيو ته هي پالڪ ڀرون ڀرمشور جو اوتار پيدا ٿيو آهي. اهڙو سرو ڪلا سمپورن اوتار هن مرت لوڪ ۾ سڀ کان پوءِ پيدا ٿيو آهي. هن چيو

هئا. پوءِ جڏهن شري حضور بابا سانوڻ سنگهه جي مهاراج جن
 سندن عقيدتي ۾ آيا، تڏهن اها ڪوٺڙي پڪي ڪري ٺهرائي
 وئي. پيٽ لاءِ پاڻي، انهيءَ وقت کي پريهي ستسنگي ڀرسان
 درياءَ تان ٽماڻ ٽڪليف وٺي ڏين ۾ پري، کڏن مان لنگهي
 کڻي ايندا هئا. انهيءَ ڪوٺڙيءَ جي ويجهو حضور بابا سانوڻ
 سنگهه، هڪ ڪوهه باباجيءَ جي اجازت سان ٺهرايو. باباجيءَ انهيءَ
 ڪوهه جو نالو سوامي ساگر رکيو. شري حضور بابا سانوڻ سنگهه
 مهاراج جن فرمائيندا هئا ته، انهيءَ ڪوهه جو پاڻي، پاڻي نه آهي،
 پر ديجا ٻي شيءِ آهي. ڪوهه ٺهرائڻ کان پوءِ باباجيءَ جي
 ڪوٺڙيءَ ڀرسان ٻه ڀيون ڪوٺيون ٺهرايون ويئون، هڪ ٻيئي
 رڪوءَ لاءِ ۽ ٻي روٽي پچائڻ لاءِ. انهيءَ کان پوءِ ستسنگي جي
 رهڻ لاءِ ڀيون چار ڪوٺيون ۽ هڪ چوٿاري ٺهرايا ويا جنهن ۾
 هيٺڙن زالون رهنديون آهن. تنهن کان پوءِ هڪ ننڍو ستسنگ
 گهر ۽ ٻارنهن دري، پندارو وغيره ٺهيا. انهن سڀني جو خرچ
 سري حضور بابا سانوڻ سنگهه جن ڪيو هو. انهيءَ کان پوءِ
 هڪ وڏو ڪمرو جو ڪوهه جي ڀرسان آهي، سو ستسنگ لاءِ
 ٺهيو. انهيءَ ستسنگ گهر ۾، باباجي مهاراج جن فقط هڪ
 ستسنگ ڪيو هو.

چولي ڇڏڻ کان ڪجهه ڏينهن اڳ، فرمائڻون نه منهنجي
 وڃڻ ۾ بناقي ٿورا ڏينهن وڃي پچيا آهن. پاڻي ملڪي رام
 (پيپي رليءَ جو پتا) اکين ۾ پاڻي آڻي چيو، ”حضور اسان
 کي ڪنهن جي حوالي ڪري ٿا وڃو؟“ تنهن تي باباجيءَ
 فرمايو، ”منهنجي وڃڻ کان پوءِ بابو سانوڻ سنگهه ڪم ڪندو،
 انهيءَ جو مون کان چٽو ٿو ٿپ ۽ ٽيڇ هوندو ۽ شهر شهر، ڳوٺ
 ڳوٺ ۾ راڌا سواميءَ جو نالو پيو پڌرو.“

پياس ڏياري ۾ تيرهن سال ستسنگ ڪرڻ کان پوءِ ۲۴۰۰
 ماڻهن کي نام ڏئي، بابا جڙمل سنگهه جي مهاراج جن، ۲۹
 ڊسمبر سن ۱۹۰۳ع ۾ پرم ڌام پڌاريا.

آئي اچي راس ڏينهن، ڇن ۽ سمن بر مڱهن رهيا. بياس استمشن
جي ڀرسان پاڻي لاهالنگه. تندور واري کان ڪجهه بيسٽ جون
مانيون ۽ پمبل لوڻ ولي ايندا هئا ۽ انهن کي هڪ پٽڪي ۾
ٻڌي، وڻ ۾ لٽڪائي ڇڏيندا هئا. نهن چوڻين ڏينهن جڏهن
ڪنن بک ساڻهندي هئي، تڏهن هڪ سڪل روئي ڪڍي،
پاڻيءَ ۾ پٽائي کائي ڇڏيندا هئا ۽ درياه جو پاڻي پي اچ
مٽائيندا هئا.

اها اڪاس واري جڳهه جا دلجا جي ڳوڙ کان پري هئي
سا ڪن ڏاندو پسند هئي. ڀرسان ورائچ ۽ پلسراءِ ڳوٺن ۾ اها
ڳالهه مشهور هئي ته آلهيءَ جاءِ تي هڪ ديو (اڪاس) رهي
ٿو، جو ماڻهن ۽ جانورن کي ماري کائي ٿو ڇڏي. آئي جا
ٿورڪ ڳالهه ڪندا هئا، ته جانورن ۽ سالن جي هڏن جا ٻجورا
آئي پيل هوندا هئا، آلهيءَ ڪري ڪور آلهيءَ پاسي نه ويندو
با لنگهندو هو.

ورائچ ڳوٺ جا ٻيهر مرد ٻڌائيندا هئا ته سندن ڳوٺ جو
هڪ مستانو فٽر جنهن کي ڪاهنا ڪملا ڪري چولدا هئا،
اهو بابا جمل سنگهه جي آئي اچڻ کان ڪيئن سال اڳ آلهيءَ
پاسي پٿر، سرن جا ٽڪر وغيره گڏ ڪري هڪ ڏيڍ ٻڌائيندو
ويندو هو. ماڻهو پڇيندا هئس ته هي ڇا ٿو ڪرين؟ ته هو ڪن
جولندو هو ته هتي نادر شاه ايندو، آلهيءَ جي محل لاهڻ لاءِ
هي مصالح ٻيو گڏ ڪريان ۽ هو چوندو هو ته هڪ هڪ وڏو
شهر ٻهندو.

جڏهن سمع روشن ٿي ٿئي، ته ڀروانا خود بخود انهيءَ طرف
ڇڪجي ۽ اچن. بابائيءَ جي ٿورڪي ۽ ڪمال جي مشهور
چوڌاري ڳوٺن ۾ پکڙجي ويئي. سندن حياتي سندس مڙجي
اصولن مطابق هئي. هو پيشن ٿي پنهنجو گذر ڪندا هئا ۽
ڪابه شيءِ ڪنهن کان ڪانه وٺندا هئا.

ٻهريان ڪيئن سال هو آئي هڪ ڪڇيءَ ڪوٺڙيءَ ۾ رهندا

ڪوشش ڪيائون ۽ فرمايو، ”پاڻي صاحب! سوامي جن جي
 صل شيوا نه ٿو هان ڪٿي ۽ ڇهن سمن ڪري پنهنجي لڄ
 هر پهتا آهيو، مون نه سڃي عمر سرڪاري لوڪري ڪٿي ۽
 لڳ ڳاڻي ڪري اها گذاري.“ باباجي مهاراج جن ٽنهن تي
 جواب ڏنو ته، ”ٿوهان جهڙي شيوا ٻئي ڪنهن به ڪال
 ڪٿي، سوامي جن جي ٿوهان تي وڏي ديا هئي. ٻئي ڏينهن
 حضور صاحب جن هڪ ريشمي پوشاڪ کڻي باباجي جن وٽ
 آيا. پوشاڪ کي باباجي ولڻ کان انڪار ڪيو ۽ فرمايو ته هي
 ريشم ۽ ڪپهه خاب نه ٿوهان کي سونهن، مون غريب هاريءَ کي
 هي ڪهڙي ڪم ايندا! حضور صاحب جن ٽنهن تي جواب
 ڏنو، ”ڇا! حضور سوامي جن ٿوهان کي بادشاهن جو بادشاه
 نه بڻايو آهي ڇا ۽ روحاني دولت سان والا مال نه ڪيو آهي
 ڇا؟“ ليڪن باباجيءَ اها پوشاڪ ولڻ منظور نه ڪئي. جنهن
 تي حضور صاحب جن فرمايو، ”ڇڱو! انهيءَ کي هڪ دفعو
 پاڻي پوءِ مون کي موٽائي ڏيو.“ ٽنهن تي ڇاڇا پرتاپ سنگه
 چيو، ”ائين نه ٿيندو، انهيءَ پوشاڪ کي پاڻي کانپوءِ منهنجو
 حق ٿيندو.“ پر، مانا رانڌاڇيءَ، اها پوشاڪ وٺي، پنهنجن
 هٿن سان باباجيءَ کي ڏني، تڏهن ئي هنن اها ورتي.
 پوءِ ڇاڇاڇي مهاراج، هڪ آسٽ ڪٽي آيا ۽ باباجيءَ کي
 گڏيءَ تي وهاريو لاءِ ڪوشش ڪيائون، ليڪن باباجيءَ اتي
 وهڻ کان صاف انڪار ڪيو. جڏهن رانڌاڇيءَ اهو ڪين چيو
 ته، ”هي آسٽ سوامي جن جو آهي ۽ اهو توکي ڏيڻ لاءِ هڪ
 ڏيئي ويا آهن، تڏهن هنن اهو وٺي پنهنجي مستڪ تي رکيو
 اهو آسٽ اڃا تائين، ڏيري جي ترشي خالي ۾ رکيل آهي.
 آخر ۳۴ سالن جي لوڪري ڪرڻ کان پوءِ باباجيءَ مهارا
 جن سنه ۱۸۸۹ع ۾ پيمشن ورتي. پهرين ۱۱ ڏينهن پنهنجي
 ڳوٺ گهمان ۾ رهي پوءِ پياس ٺڌي جي ڪناري تي کڏ
 ۾، جنهن جي ويجهو هيٺ ڏيرا بابا جڻمل سنگه آباد آهي

ماناڃيءَ فرمايو ته سوامي جن سڀ انتظام ڪري ڇڏيو آهي
 تون ڪوبه فڪر نه ڪر ۽ وقت ئي سڀ ڪجهه ٿيندو.
 ڪجهه وقت کانپوءِ هڪ رات جو سويل ڇڏهن ماناڃي
 اڻڻان ڪرڻ لاءِ ٿي ويئي، تڏهن ٻيئي رڪره ٿي واکو
 ڪري ڄاڳاڻائين ۽ چيائين ته سڀاڻي صبح جو جهڙو ڪرو تون
 ڄاهن ٿي تيزو هٿ پهچي ويندو، اهو سوامي جن جو سڀوت
 پٽ ۽ گرمڪ آهي، سوامي جن پنجاب جي ڌرتي ڪيترو
 وقت لهر جو هن جي لاءِ لڳائي ڇڏي هئي، سڀاڻي وڃي هن
 کي استمڻن ٿان وٺي اچي.

صبح جو نانا ڄڻل سنگهه جن آڱري ۾ آيا ۽ ماناڃيءَ هنن
 کي آدرستڪار سان پاڻ وٽ رهايو. ڪجهه ڏينهن کانپوءِ ۽
 باباڃيءَ جي روائي ٿيڻ کان هڪ ڏينهن اڳ، کين هڪ
 ريشمي پٽڪو، جو هره انداز ڪڍي آئي ۽ سڀني جي
 دٻيو اهو کيس ٻڌو ۽ فرمايو ته سوامي جن، چولي ڇڏڻ
 کان اڳ اهو ٻولي ڏنو هو ۽ ڇهه هزارن ۾ ڄڻل سنگهه منهنجو
 سڀ کان پيارو پٽ ۽ شش آهي، تنهن کي اهو پٽڪو ٻڌائج.
 هن اهو ماناڃيءَ جي مڱي ٿي ٻڌي فرمايو، ”توهن پنجاب
 وڃي، سوامي جن جو حڪم پورو ٿيڻ جو ڀاءُ آهيو ۽ پنهنجن
 شين جو ٻهڻ ڏيو.“

ٻي رڪره کي به باباڃيءَ سان گڏ وٺو ڪيو ويو ۽
 کيس ڇهه وار نه اها سڀ سوامي جن جي شيرا ڪري سمجهج.
 راءِ بهادر سالگرام صاحب ۱۸۷۷ع ۾ پيشن وٺي آڱري پهل
 ملهه ۾ مستندڪ شروع ڪيو. هڪ دفعي باباڃي مهاراج جن
 هنن کي آڱري ۾ گڏجڻ ويا. باباڃيءَ سان انهيءَ وقت گڏ ڇاڄا
 پرنس سنگهه ۽ بابا غريب داس جن به هئا. راءِ بهادر سالگرام
 کي سڀ حضور صاحب ڪري چوندا هئا.

هو اٿي باباڃي مهاراج جن سان وڏي پرير سان پاڪر پائي
 گڏيا ۽ زبردستي هنن کي پاڻ سان گڏ ڪاڍي ٿي وهارڻ جي

ٿيو. ڏرو خود مالڪ آهي، جهڪي به هو ڪري ٿو سو
 سمجهي ٿو ڪري. ليڪن سالگرام پاسي واري
 هڪ رستي هيٺ اندر لهي ويو. جنهنجو کيس جهڪو ٿيل مليو
 سو نه هوئي ڄاڻي ٿو. سوامي جن چيو ته، ”مان انهيءَ وقت
 غصي ۾ هوس ۽ بدن جي سزا کان پوءِ، مون کيس حڪم
 ڏنو ته هن کان پوءِ ڪڏهن به تون درشن ڪرڻ لاءِ لوڪريءَ
 کان موڪل وٺي نه اچج، جيئن ڪه مان توکي معافي نه
 ڏيان. پوءِ ڄمڻل سنگھ کي گهرائي، پرساد ڏيئي، مون گاڏيءَ
 جي چوڻ کان اڳ کيس موڪل ڏني. مان هنجي گرمڪتا ۽
 پڳتيءَ مان ڏاڍو خوش آهيان.“
 بابا جي مهاراج جن جو هڪ گريپائي چنڊاسنگھ جو انهيءَ
 وقت اُتي حاضر هو، هو پنجاب جو ويٺل هو، تنهن سوامي جن
 کي عرض ڪيو ته، ”توهان به پنهنجي ڀرم ڌام وڃڻ جي
 دڪ جي ڳالهه ٻڌائي آهي، آسانجور والي وارن ڪير ٿيندو
 پنجاب ۾ به عام ستسنگ جاري ٿيڻ گهرجي.“ تنهن نه
 سوامي جن فرمايو، ”انهيءَ عرض جو اڪال پرڪ نيد
 ڪري ڇڏيو آهي ۽ ڄمڻل سنگھ جي نالي لاهو ڪم سر
 وٺو آهي. پنجاب ۾ نام خوب جاري ٿيندو ۽ سڀني
 پوري سڀال ٿيندي.“ تنهن کان پوءِ سوامي جن پُرشاد
 گڏ هڪ پٽڪو پُرشادي ڪري، بابا جيءَ کي ڏنو ۽
 پريم سان هنن کان موڪلائي کين روانو ڪيو.
 سڀني رڪو پنجاب جي رهڻ واري ڪيترن وقت
 سوامي جن جي انٽرڊان ٿي وڃڻ کانپوءِ، مانا راجا جي
 شيوا ۾ رهندي هئي. هوءِ هميشه مانا جيءَ ۽ چاچا جي
 عرض ڪندي هئي ته پنجاب ڳرن جي ڌرتي آهي ۽
 وقت کان وٺي اها لام کان خالي رهجي وئي آهي.
 مهاڻا لام جي پرچار لاءِ موڪليو، اهڙو زبردست
 پنجاب جي سخت ۽ ٿرڌي ڌرتيءَ کي

کي هڙ آگري سوامي جن وٽ موڪلندا هئا. آخر سوامي جن کين حڪم فرمايو، ”آئينده پنهنجي علائقي جو مالڪ، لام ٽلڻ لاءِ مون وٽ نه موڪلج ۽ خود لون هڪي نام ٽپندو ڪج.“ الهيج ڪالھوءَ هن نام ٽپڻ شروع ڪيو. جهالسيءَ به هن سوامي جن جي وقت ۾ اهن چئن کي نام ٽلو.

سنه ۱۸۷۷ع ۾ هڙ موڪل ٿي آگري آيا ۽ موڪلائڻ مهل، سوامي جن کين چيو ته، ”هيج منهنجي ۽ تنهنجي آخري ملاقات آهي، هينئر منهنجي سناري پالرا ختم ٿي واري آهي، اڄ ڪالھوءَ ڏي به سروب جو گڏجڻ نه ٿيندو.“ باباجي جي اکين ۾ پاڻي ايندو ٿي سوامي جن هڪي گاي لڳايو ۽ هڪ گڏريل واهو، باباجي جي گرمڪا عو حاضرين ماڻهن کي ٻڌايو ته، ”هڪ دفعي مون حڪم ٽلو ته مان ڪجهه ٽپهن پنهنجي ڪرلي بند ڪري ٻين ڪندس ۽ جيسين دروازو مان نه کوليان تيسين ڪوبه مون وٽ نه اچي. مون زنجير لڳائي دروازو بند ڪري ڇڏيو هو. اتي ٽپهن جڙيل سگهه موڪل ٿي آگري آيو هو. هينئر اهو لم هڙندو هو ته جيسين روشن نه ڪندو هو تيسين کاڌو وغيره نه کائيندو هو. شيواڌارين مان منهنجو حڪم هڪي معاوم ٿيو.

هي برادر به ٽپهن بنا کاڌي ويٺو رهيو. تئين ٽپهن سالگرام به روشن لاءِ لٿاق سان آئي اچي لکتو. جڏهن هڪي به منهنجي حڪم جي عور پيئي ته هڙ ٽالو ڀرمان ٿيو. هڙ اهو ئي ٽپهن موڪل ٽلي آيو هو.

جڙيل سگهه جي به ٽن ٽپهن جي موڪل، الهيج ٽپهن ختم ٿي واري هئي. به ٽي ڪلاڪ انتظار ڪرڻ ڪالھوءَ هن جڙيل سگهه مان صلاح ڪئي ته دروازا سب اندران بند آهن، اڄ نه پاسي واري گهر سان ڪڏهن به عيت لھون ۽ روشن ڪرائون. پر جڙيل سگهه الهيج ٽالھ مڇڻ کان صاف انڪار ڪيو ۽ پنهنجي من جي خوشي اندران هن ڪرؤءَ جو حڪم مڇڻ ٿي

”ٻيو وڌيڪ فرمايائون ته، ”انهيءَ پاسي ماڻهن جو نه
 ڪرڻو آهي. بيشمار ماڻهو اُتي راهه ٺياري رهيا آهن.“
 پر ڪلائڻ مهل باباجيءَ چرڻن ۾ مٿو ٽيڪي چرنامرت لاءِ
 ڪيو. سوامي جن فرمايو ته، پاڻي ڪٿي آڇ ۽ چرنامرت
 ي وٺ. ”پوءِ باباجي مهاراج جن تالھ ۾ پاڻي ڀري آيا.
 مي جن وڏيءَ دٻا ۽ رحمت سان، پنهنجا ٻئي چرڻ تالھ
 رکيا ۽ فرمايو، جنهن به جيتو ڪي ٽون نام ڏيندين، اهو سڌو
 چڪند ويندو. ڪابه طاقت انهيءَ کي روڪي نه سگهندي.“
 باباجي تالھ وارو پاڻي هڪدم ٻي ويا. رواني ٿيڻ وقت
 سوامي جن ٻئي هٿ باباجيءَ جي مٿي تي رکيا ۽ وري فرمايو،
 ”منهنجا ٻچا! ٿو ايتري نه ڪمائي جمع ڪئي آهي، جو
 پنهنجي ڪمائي ڪيل نام جو هڪ ڪٿو ڏيئي، ٽون لکن کي
 سڃڪند وٺي ويندين.“ انهيءَ وقت اُتي پوءِ ٻين پيارن شيون
 به چرنامرت وٺڻ جي اڃا ڪئي، پر سوامي جن فرمايو، ”پاڻي!
 جا اصل چيز هئي سا نه هڙ ڪٿي ويو، هاڻي نه باقي پاڻي وڃي
 رهيو آهي، جيتري مرضي تڏهو اوترو اهو ٻي ڇڏيو.“
 باباجي جي پلٽڻ جي بدلي آڱري مان دهليءَ ٿي، پوءِ
 آمبالي کان جهانسي ٿي ۽ پوءِ سندن پلٽڻ پشاور وٺي. اتان
 وري پوءِ راولپنڊي، سيالڪوٽ، مردان، ملتان، لاهور وغيره
 وٺي. باباجي مهاراج جن ترقي ڪري پهرين نائڪ ۽ پوءِ حوالدار
 ٿيا. سڀني وڏن آفيسرن کي اها خبر پئجي وئي هئي ته باباجي
 ڪامل ٽري آهڻ ۽ فقط حق حلال جي روزي ڪمائڻ لاءِ
 هنن فوج ۾ نوڪري ڪئي آهي. آفيسرن هنن جي پهرين
 ڏيئي معاف ڪري ڇڏي ۽ ڪنهن به قسم جو سخت
 هنن کان نه وٺندا هئا.
 شروع شروع ۾ ڪيترن سالن تائين، سوامي جن جي زور
 تي به، باباجي مهاراج جن ڪنهن کي به نام دان نه ڏنو. جي
 هنن کان نام دان وٺڻ جي خواهش ڪندو هو،

فرمايو ”هيءَ سنڌ ساهي آهي“ ۽ اُتي هي ڪلام چيو:-
 ”په ڏٺن هئ لوڪ اکر ڪي، ڪوئي ٻڪري سنڌ ساهي.“
 ڪجهه وقت کان پوءِ باباجيءَ جي پلٽڻ وري آڱري ۾
 بدلي ٿي آئي.

آڱري جي سسڪ ۾ عام طور، راءِ بهادر سالگرام جي
 ”پير جي شيوا“ ۽ بابا غريب داس جي ”ودا، علميت ۽
 دينا“ جي تعريف ٿيندي هئي، اُتي باباجيءَ جي ”روحاني
 چڙهائي ۽ اوچي ڪمائيءَ“ جو ذڪر اڪثر ڪيو ويندو هو.
 اُتي سڀ سسڪي هميشه باباجيءَ بابت لکڻ پيا چولدا هئا
 ته ”هن پنجاپ ۾ ڪال ۽ مهاڪال جو تخت اي لوڏي ڇڏيو
 آهي.“ جنهن تي هڪ دفعي سوامي جن فرمايو ته، ”هن پنڪاڻ
 فتح ڪري ڇڏيو آهي ۽ هي اصل پنجاپي ٻڌي وار آهي.“
 لاهيءَ ڳالهه جو اشارو پنهنجن اُڏرن ۾ جي فتح ڪرڻ جو
 هو، پوءِ وري فرمايائون ته ”هنجو ۽ منهنجو پراڻو ساٿ آهي،
 پنڪاڻ مون هتي حوالي ڪري ڇڏيو آهي.“

آڱري ۾ نوا هنداس هڪ ڪمائيءَ وارو مهالو سوامي
 باغ ۾ رهندو هو. هڪ دفعي حضور بابا سالڙڻ سنگهه جي
 مهاراج هنڪي گڏجڻ آيا هئا. نوا هنداس بابا جڻمل سنگهه جي
 وڏي اعراف ڪئي ۽ چيو ته ”سوامي جن اسانکي اڪرم بهادر
 پر باباجيءَ کي نه سمجهي هئڻ سان هن سمنڊ ڀري ڏنو، جيئن
 امير ماڻهو دولت لٽائي ڏيندو آهي.“

ڪجهه وقت کانپوءِ وري باباجيءَ، سوامي جن کي عرض
 ڪيو ته، ”مان حضور جن جي قدمن کان پري رهڻ نٿو چاهيان
 ۽ مونکي نوڪريءَ مان رخصت ٿيڻ جي موڪل ڏني وڃي.“
 تنهن تي سوامي جن فرمايو، ”تون انگريزن جو ملازم نه آهين
 بلڪه منهنجي نوڪريءَ ۾ آهين، مان هميشه تنهنجي اُکر
 سکر هڻندس. جي مان توکي تنهنجي ساڄي ۽ ڏائي پاسي نظر
 نه اچان ته پوءِ تون به نوڪري ڇڏي مون وقت هليو

و رهيو ۽ ٽن مهينن کانپوءِ ليڪ ٿي هلا لڳو. هيٺس هو
ن صوبيدار نه هو. هو هر روز پهر پائين باباجي جي درشن
ايندو هو ۽ سڀني سان چڱيءَ طرح هلا لڳو. پاڻ گوشت
ڪڍڻ چڱي ڏانهن ۽ ٻين کي به چوندو هو ته ماس کائڻ
پاپ آهي. انهيءَ کانپوءِ پلٽڻ ۾ ڪنهن به باباجيءَ کي ڪا به
ڪليف ڪانه ٿي. سڀ آفيسر ساڻن پريم سان هلندا هئا ۽
رد الکرار آفيسر هنن جي عزت ڪندا هئا.

هڪ دفعي افغانستان جي سرحد جي ويجهو پٺاڻن وٺي
ساد مڇاڙو. پٺاڻ اوچتو اڪي ايندا هئا ۽ بدو قباڙي ڪري
ري پڇي ويندا هئا. ڪيترائي دفعا وڙهڻ جي ميدان تي،
باباجي مهاراج کڏ کڻي، بدو قباڙي سان رکي ڏيان ۾ ويٺا هوندا
هئا ۽ جڏهن پٺاڻ اُتي ايندا هئا ته چوندا هئا ته، هي ڪو فقير
آهي ۽ کين ڪجهه به نه ڪندا هئا ۽ سندن بدو قباڙي به
هٿ نه لائيندا هئا، هو اڳيان وڌي بدو قباڙي ڪري، وري
پڇي ويندا هئا.

ٻيو هڪ واقعو جو مهنت اندر سنگه جو باباجيءَ جي هٿ
هٿ ڪم ڪندو هو، ٻڌايو ته اسانجي پلٽڻ جو مردان شهر ۾
ٿورو هو. ڪال پڳوان، باباجي مهاراج جن کي عرض ڪيو ته
مون کي هتي ڪارا جي بيماري ڦهلائي آهي، انهيءَ ڪري
توهين پهتجي پلٽڻ کي هتان پري وٺي وڃو يا جيئن به حڪم
ڏيو ٿيئن ڪجي! باباجيءَ کيس چيو ته چار ڏينهن ترس، پوءِ
تو کي جيئن وٺي ٿيئن ڪج. اهڙو اتفاق ٿيو جو ٽئين ڏينهن
پلٽڻ کي اتان ڪوڙ ڪرڻ جو حڪم اچي ويو. پلٽڻ جي
رواني ٿيڻ کان پوءِ اُتي سخت ڪارا اچي پيئي ۽ سوين
ماڻهو مري ويا.

سال ۾ ٻه مهينا فوجي سپاهين کي موڪل ملندي آهي.
باباجيءَ انهيءَ موڪل ۾ آگري اچي خوب پڇن ۾ لڳي ويندا
هئا. هڪ دفعي سوامي جن، هن کي اڀياس ۾ ويٺل ڏسي

ٻاهر ڪڍي آئي وڪيائون. هن جي زال ۽ ٻار به هن سان گڏ آئي آيا هئا. اتي ڪن پتو پيو ته اهو ڏينهن آرٿوار جو هو ۽ ٻاناجي جهنگل ڏانهن هليا ويا هئا ۽ اها خبر نه هئي ته هو ڪيڏي ۽ ميل واپس ايندا. ٻاناجي ۽ چو اهو اصول هو ته موڪل ڏينهن، هو صبح جو پنهنجي آفيسر کان اجازت وٺي، ٻاهر ڪنهن ويران هنڌ، هليا ويندا هئا ۽ اُتي وڃي ڏيان ۾ وهندا هئا ۽ رات جو واپس ايندا هئا. انهي ڏينهن کاڌو به نه کائيندا هئا. صوبدار سور ۾ پئي ڪڪرايو ۽ سندس زبردستن ڪس جي ڏٺو، ”لوهان سيني کي هڪ جهڙو ٿي سمجهيو، هڪ ڪامل فشر کي گھٽ وڌ ڳالهائي هاڻي هيءَ سزا پوڻي رهيا آهيو.“
 پوءِ سندس ڪت واپس آندِي وئي.

پئي ڏينهن وري صوبدار جي ڪت ٻاناجي ۽ جي ڪمري وقت آندِي وئي. ٻاناجيءَ هن کي ڪت سان اٿڻ جي منع ڪئي، نه پگڙ هڻو وري نه لڪري پوي ۽ کيس فرمايو ته ڪوبه فڪر نه ڪريو، سڀ لڳ ڀڳ ٿي پونڌو. تنهن ئي صوبدار چيو ته، ”نه ڏينهن مون سخت سور ۾ کائيا آهن، جن ته دوزخ جي سزا پوڻي رهيو هوس. هينئر لوهان وقت ايندي منهنجي درد گهٽجي ويو آهي، مولڪان سخت غلطي ٿي ۽ مولڪي معاف ڪريو.“ تنهن ئي ٻاناجيءَ چيو ته ”لوهان نه منهنجو ڪوبه نقصان نه ڪيو هو، مان ته پاڻ ترحان جو زبردست آهيان، مولڪي ڪابه طاقت يا عبادت نه آهي.“ ٻاناجيءَ هي حليمي ۽ پينائي ڏسي، صوبدار چئي اڪن ۾ پاڻي اچي ويو ۽ چرڌاري جيڪي سياهي اتي بنا هئا سي حيران ٿي ويا ته ڇا! اهو صوبدار جو ڪالھ تائين ڪاريون پيو ڪڍندو هو ۽ سزا ڏيڻ جون ڌمڪيون پيو ڏيندو هو تنهنجو هينئر ڪيڙو نه اچي هي حال ٿيو آهي! ٻاناجيءَ هنجي پگڙ هڻڻ تي هٿ ٽپرائي ۽ فرمايو ته، ”گهرايو نه، ڏک سک سرور کي پوئڻو آهي ۽ جلدي آرام اچي ويندو.“ انهيءَ ڪالھو صوبدار جو درد

ٺڏهن هڙ مون کان ڪٿي ويو ته مان گوشت کائيندس
هارا ٻائين ته پوءِ هو گوشت کائڻ چڏيندو! تنهن تي
بيدار ڪاوڙ ۾ ڀرجي ويو ۽ چيائين ته ”مان اها ٿر ٿر نه
ٿو ڏس، شام جو جنهن به گوشت نه کادو، تنهنڪي نوڪريءَ
خارج ڪيو ويندو.“

انهيءَ ڏينهن شام جو صوبيدار ٿانگي ۾ گيمٽ ٿي ويو ته
مدرس ٿانگو اونڌو ٿي پيو ۽ کيس سخت چوٽ آئي ۽ هن
بي اسپتال ۾ کڻائي ويا. هن جي ٽنگ ۽ چيلو جو هڏو ڀڄي
بي هو ۽ هن کي ڪاٺ جون پٿيون ٻڌيون ويون. درد ۾
ڪيڪراٽ پئي ڪيائين ۽ سڄي رات نٻڌ نه آيس. پئي ڏينهن
روئي چوڻ لڳو ته حوالدار جڻمل سنگهه جي ڪرپي، هيءَ
منهنجي حالت ٿي آهي ۽ هو ئي منهنجو علاج ڪندو. مان پاڻ
جڻمل سنگهه کي سندس گهر ۾ ڇڏي آيو هوس، نه ته ڇوڻ
ها ته انهيءَ ئي منهنجي گاڏي ڪيرائي آهي.“ هن چيو ته
مون خود هن جهڙو ماڻهو سامهون ايندو ڏٺو. جنهن ٿانگو اونڌو
ڪري موٽي چيو، ”تون ٻين کي مردار ٿو ڪارائين، مرڻ وقت
گوشت کائڻ جي سزا پوڻي ٿي پوي، انهيءَ جو ٿورو نمونو
هينئر پوڻي وٺ!“ جن اٿي اهي لفظ ٻڌا تن چيس ته ”حوالدار
جڻمل سنگهه هڪ ڪامل فقير آهي، انهيءَ سان توکي گستاخي
نه ڪرڻ گهرجي هئي.“

اندر سنگهه انهيءَ بابت وڌيڪ ڳالهه ٿو ڪري ته، جنهن
وقت باباجيءَ کي صوبيدار جي گاڏي اونڌي ٿيڻ ۽ ٽنگ
ڀڄڻ جي خبر پيئي، تنهن وقت هو ڪٿ تي ليٽيا پيا هئا
پاڻ کان پاڻيتي پئي چيائون، ”سرامي جي! مون ته لائين ڪر
چيو ته هن جي ٽنگ ڀڄي، هي ويچارو ٻارن ٻچن وارو آه
۽ هن جا ٻار ڪيئن ڪندا! هن جي سخت اکرڻ نه منهن
ڪجهه به نه بگاڙيو هو.“
صبح جو صوبيدار جي ڪٿ باباجيءَ جي ڪهري ۾

ڪولاڙ ۾ ڪالهه وارو حساب ڪونه لکايو ايتري. مون ڄيڻ مائس
۾ ڇاڙ ڏينهن ۾ مان آندڙ رهيو آهيان ۽ اڄ ئي ۾ ٻاهر آيس
آهيان. هن جو ۾ ٽون ڪرڙ ٿو ڳالهائين. ٻيا جيڪي مائٽو
حساب مڻل حاضر هئا تن مان هڪ کي گهرائين تنهن جو ۾
ڏسو، هي ڪاغذ جنهن تي ٽوهن حساب لکندا هئا! مون ڪرو
جن جي ڏها مصروف ڪئي ۽ انهن جا شڪرالا مڃيا.

اگر ۾ ٽي سال رهڻ کانپوءِ ٻيا ڄمڻل سگهه جي پلٽڻ جي
بدلي ٻن ٻن هنڌ ٿيندي پئي رهي.

مهنت آندڙ سگهه، شهر قصور ضلع لاهور جو ويٺل، جو
ٻاٻاڇي مهاراج جن جي پلٽڻ ۾ ساهي هو ۽ اڪثر ٻاٻاڇي جي
خدمت ۾ رهندو هو، تنهن هي واقعو ٻڌايو، ته سنه ۱۸۷۴ع ۾
جڏهن سندن پلٽڻ پٿور ۾ هئي تڏهن اتي هڪ ٽون صوبدار
انهيءَ پلٽڻ ۾ بدلي ٿي آيو. هو شوق ۽ تند مزاج آدمي هو ۽
هروقت پير زبردستن کي ڊٻائي ڪارون ڏيندو هو، سڀ
ساهي هن مان ٽنگ ٿي پيا. ٻاٻاڇي انهيءَ وقت حوالدار هئا ۽
سڀ ساهي سندن عزت ڪندا هئا. سڀني ساهين ٻاٻاڇيءَ کي
عرض ڪيو ته صوبدار سڀني کي سنائي سزا ٿو ڏئي. تنهن
کي هنن ڪين چيو ته ٿور ۽ سخت ٻنهي قسمن جا آفيسر پيا
اهندا ۽ ويندا آهن، جيڙو به آفيسر اچي، انهيءَ سان گذر ڪرڻ
گهرجي. جهڪڻ هن اهو گرم مزاج آهي ته ٽوهن ٿور سياڻو جا
ٿور ۽ ملت خوشامند سان وقت ڪاٽيو، ته هميشه گرمي ٿي
رهي نه سڍي.

ٻئي ڏينهن صوبدار پنهنجي عادت موجب، ٻاٻاڇيءَ کي
آفيس ۾ گهرايو ۽ چيو ته ”مون ٻڌو آهي ته ٽون گوشت ٺٽر
کائين ۽ ٻن ساهين کي به انهيءَ کائڻ کان منع ٿو ڪريان. باد
رڪ نه جو ساهي گوشت نه کائيندو تنهن کي ٺوڪريءَ کان
موقوف ڪيو ويندو.“ تنهن ئي ٻاٻاڇيءَ ڏيندا سان جواب ڏنو،
”جناب! گوشت کائڻ واري سان منهنجو مقابلو ڪي ڪريو،

حاضريء ورور حوالدار جو منهنجو دوست هو ۽ مان
 کي گرمي سڀڪار بندو هوس، تنهن کي چيو ته مان توکي
 ويو هوس ته ۹ ڏينهن مان ستسنگه ۾ وڃان ٿو ۽ اها ڳالهه
 منهن سان نه ڪج، سو مان هينئر آيو آهيان. هن چيو ته
 حاضريء مهل جڏهن مان منهنجو نالو ۽ نمبر پڪار بندو هوس
 هن هر روز تون حاضريء جو جواب ڏيندو هئين. مون کي
 رو ويهه ٿي ويو ته سوامي جن حاضري پرائي آهي ۽ مون

سنگرن جو شڪر ڪيو.
 وڌيڪ باباچي مهاراج جن فرمائين ٿا ته اسان کي ناتال جي
 ڏينهن موڪل ملندي هئي جنهن ۾ ڪم نه ڪيو ويندو
 مون خيال ڪيو ته اهي ڏينهن ٻاهران ڪمري کي ڪلف
 اي پڻ ڪندس. روئيء واري کي چئي ڇڏيو ته روئيء
 مون کي سڏ نه اچي ۽ جي ضرورت پئي ته مان پاڻي
 ي روئي کائي ويندس ۽ چيو مانس ته ڪو منهنجو پڇيئي
 چئج ته هت ڪونهي. اتفاق سان پٺيان ڪو لکڻ جو سرڪاري
 ڪم اچي اوچتو لکيو. منهنجي ڪمري جي ٻاهران ڪلف
 جبل هو ۽ ڪرلڻ واري سمجهيو ته مان ڪونه آهيان. تنهن
 ڪري مان انهيء ڪم تي وڃي نه سگهيس. ايتري ۾ آفيسر
 ڪلارڪ کان گهر ڪئي ته جلد حساب ڏي. منهنجي نه هجڻ
 ڪري هو حساب ٽهي ڏيئي سگهيو. سندس دل ۾ آيو ته
 آفيسر کي چوان ته حوالدار جڏهن سنگه حاضر ڪونهي. آهي
 وقت ڪلارڪ مون کي چونڊو ٻڌو ته ”مان حاضر آهيان، بلڪه
 تون حساب وٺي له.“ ڏينهن ۾ ئي دفعا حساب لکيو ويندو
 هو ۽ ٽيئي دفعا آفيسر کي اهو پڇاريو ويندو هو.
 مان چار ٿي ڏينهن ڪمري ۾ آندو هوس ۽ مون کي انهي
 ۾ ڪابه خبر نه هئي. رڳو صبح جو چئين بجي ۽ رات
 ٽين بجي ضروري حاجت لاء ٻاهر نڪرندو هوس.
 ڪلارڪ ڏينهن ٻاهر نڪتس ته ڪلارڪ وري مون

آگري ۾ هنن سوامي جن جا گهٽڻي ڪرڻڪ ڏٺا.

باباجي فرمائين ٿا ته ”هڪ ڏينهن سوامي جن مولڪي چيو ته هينئر لوڪريءَ تي وڃ، پر منهنجو چيف سٽنگ مان وڃڻ تي نه هو. مان لکي لکي سٽنگ ٻڌندو رهيس. روح ۾ رات ۾ حاضر ٿي وڌا هئا. مان حاضريءَ مهل نه ويس پر اتي بچي رات جو وڃي آئي پيٽس. سٽري ۾ پوري ٿي هر ڏينهن کي چيو ته مان نه مان حاضريءَ مهل غير حاضر هوس، هاڻي پنهنجي ڪمري ۾ وڃان يا حاضريءَ واري حوالدار وٽ وڃان؟ سٽريءَ چيو ته توهين نه حاضر هئا ۽ منهنجي ڀرسان بيٺا هئا. اٿان پوءِ مان حاضريءَ واري حوالدار وٽ آيس، تنهن سان چيو ته حاضريءَ جي ڳڻپ مهل توهين حاضر هئا. مولڪي هڪ ئي ويٺي ته سوامي جن مون تي اها مهرباني ڪئي آهي ۽ پاڻ منهنجي روپ ۾ اچي حاضري ڏئي اٿن.“

الهيءَ ڳالهه کان ۱۵ ڏينهن پوءِ فوجي ڪورٽ (Court Martial) ۾ ڏينهن لاءِ وهڻي هئي. اتي قانوني ڪتاب رکڻ جي ڏيکاري مون تي هئي. مون هڪ فوجيءَ کي چيو ته ”ڪتاب رکڻ جو ڪم تون ڪر نه مان اهي ۹ ڏينهن سٽنگ ۾ وڃي رهان.“ هن اها ڳالهه قبول ڪئي.

مون سوامي جن کي چيو ته ”مان ۹ ڏينهن موڪل واپس آڻڻ آهيان ۽ توهان جي چرٽن ۾ رهندس.“ مولڪي رهڻ لاءِ هڪ چوهارو ڏار وٺو. ٽائين ڏينهن جڏهن مان چانوڻيءَ ۾ ويس، ته الهيءَ فوجيءَ کان پڇيو ته ”قانوني ڪتاب ڪٿي آهن، جو اهي سنڀالي وري خارج ۾ ڏيڻا آهن.“ هن چيو ته ”اهي ڪتاب توهين آڇ صبح جو پنهنجي اصلوڪي جڳهه تي رکي ويا هئا. ڇو توهان کي اهو وسري وڃي آهي؟ توهين نه روز اهي ڪتاب رکندا رهندا هئا ۽ ڪم لڳي کان پوءِ وري پنهنجي ساڳيءَ جاءِ تي رکي ويندا هئا.“

باباجي جن چيون ٿا ته پوءِ اٿان ئي، مان پنهنجي ڪوارٽر ۾

ستنسنگ ٻڌا ۽ سمجھائون ته هن کان مٿي ٻيو مهاڻا
 ٿي وڃي ٿو، پر پٽي چرڪيا ته مان سڪ آهيان ۽ هي مونو آهي
 ته ٻنهن ستنسنگ کانهوءَ جڏهن سڀ ماڻهو هليا ويا ۽ باقي
 ٿي جن ۽ باباجي وڃي بچيا، اوڏي ۽ مهل سوامي جن، هندي
 ۽ مت سمجھائي چيو ته، ”اها سڪ ۽ موني کان مٿي آهي.“
 سڄو ڳولائو ٿيڻ گهرجي. ڪرم ڪالڊ ۽ ڦاسي ڳولائو
 ڪري اصليت کان دور رهجو وڃن. تون سوچ، ته مٿي ئي وڏا
 رڪائڻ يا نه رڪائڻ ۾ ڪهڙو فرق ٿو ٿئي؟ توکي واهگروءَ سان
 ڳوڻو آهي يا وارن سان ٻڌجڻو آهي؟“ پوءِ هو لام جو اُڀرڻ
 ٿي آڀياس ۾ لڳا رهيا. انهيءَ وقت باباجي ۱۸ سالن جا هئا.
 هڪ ڏينهن سوامي باغ ۾ باباجي آڀياس ۾ ويٺا هئا ته
 سوامي جن اُتي اچي لکتا، باباجي ٽان ۾ هئا انهيءَ ڪري
 لمسڪار نه ڪري سگهيا. سوامي جن سندن ٽان ٻاهر هيٺ آندو
 ۽ چيائون، ”هاڻي تون خوش آهين ته، جو مون توکي گرو صاحب
 وارو رستو ڏنو آهي؟“ باباجيءَ چيو ته، ”اهو بلڪل سچ
 آهي، پر منهنجي آتما جڏهن مٿين منڊلن تي ويٺي، ته اُنکي
 ڪجهه رڪاوٽ ٿي.“ سوامي جن چيو، ”اهي منڊل اڳي جڏهن
 تون مون سان هئين ٿڏهن اِهو اڳيئي ٻار ڪري ڇڏيا آهن.“
 تنهن ئي باباجيءَ چيس، ”انهيءَ جي ٿاڻي ڪهڙي آهي؟“
 سوامي جن چيس ته ”وري ٽان ۾ ويه.“ پوءِ هنن جون سڀ
 رڪاوٽون دور ڪري ڇڏيائون. باباجيءَ پوءِ سوامي جن
 کان پڇيو، ته ”هاڻي مان ڪٿي وڃي رهان ۽ آڀياس ڪريان؟“
 سوامي جن چيس ته ”هن دنيا ۾ سوارٽ ۽ ڀرمارت ٻئي ضرور
 آهن. جيڪڏهن سوارٽ کي ڇڏبو ته پوءِ آڀياس لاءِ ٻين
 کاڌي وغيره لاءِ پاڙو، انهيءَ ڪري ڪر ۽ پورهيو ڪري ڪم
 وٺندو، تنهن ڪري وڃي ڪم ڪر ۽ پورهيو ڪري ڪم
 باباجي پوءِ آڳري ۾ ۲۴ نمبر پلٽي ۾ پرتي ٿيا. اُتي
 ڪندا هئا ۽ ستنسنگ پڻ ٻڌندا

پرسان هڪ جهنگل ۾ هنن هڪ وڏي عمر وارو سادو ڏٺو. جو نه شهر ۾ ايندو هو ۽ لکي ڪنهن کي ويجهو اچڻ ڏيندو هو. هو جهنگل جا ميوا کائي گذر ڪندو هو ۽ رات ڏينهن ٺڪن تي اهي آپاس ڪندو هو. جڏهن نانا جي هنجي ويجهو ويا ته سادو چين ته ”عنان عليو روح، عرو هتي ڇهتا ۽ روح رهن ٿا جي توکي کائي ويندا.“ ٺٽن تي نانا جي ۽ چيس ته ”جڏهن هو ٺڙهان کي ٿڌا کائين ته پوءِ مولڪي جو کائيندا؟“ اهو جواب ٻڌي، مٿان هنن سان سٺي لملي ڳالهايو. پاڻ جي ۽ هن کان پنجن شين جي پند هائس پڇيو جن جي هڪ ڳولا ۾ هئا. انهيءَ سادو ٿڌو شوڪارو ڀري ڇڏيو، ٿڌن نه انهيءَ شيءِ جي ڳولا ٿي ڪرڻ جنهن جي ڳولا ۾ مان به آهيان، آپاس کاهيو مولڪي سڏيون ملهون آهن پر پنجن شين کان سواءِ مڪتي نه ملندي. مون اندر آپاس ڪري ڏٺو آهي ته هڪ وڏو مٿان، آڱري ۾ رهي ٿو جو سترهن آرڙهن نالن جي اڪيلي آپاس ڪرڻ کان پوءِ هينئر دلها کي سٺ مارڻ جو رستو ڏيکاري رهيو آهي.“

پاڻ ڄڻل سڳو جن سڌو آڱري ۾ آيا. خوشيءَ ڪري ٽڪر ۾ هنن سادو کان، مٿان جو پتو نه ٿي پڇيو. آڱري ۾ هنن مندر وغيره ڳوليا پر ڪجهه به پتو نه پيو. آخر هڪ ڏينهن جيئرا ۾ سنان ڪندي هنن سوامي جي مهاراج جن جي ٻن شين کان، سوامي جي مهاراج هائس ڪجهه چوندو ٻڌو. انهن کان پتو پڇي هو ٻئي ٿليءَ ۾ آيا، هتي سوامي جن اوڏي ميل اُجا ستمنگ شروع ٿي ڪيو ۽ اهڙي مڙج ورتائي جو جڻ صاحب جي سرهن ٻوڙي ”پنج پرون، پنج پڙڏان- پنڇي باوه درگاه مان“ جو ستمنگ شروع ڪيو. سوامي جن انهيءَ تي پنجن نامن جو پند، شيد وغيره ٿي روشني وڌي.

پاڻ جي مٿو ٽڪي اٿي ويا. سوامي جن پڇين ته ”ڪٿان آه آهين؟“ هنن چيو ته ”پنجاب مان.“ هنن سوامي جن جا.

بابا جئمل سنگھ

هنن جو جنم ۱۸۳۹ع ۾ پنجاب ۾ پياس جي ڀرسان گهمان ڳوٺ ۾ ٿيو. ننڍي هوندي کان ئي بابا جئمل سنگھ جن کي ساڌو سنتن جي سنگت جو شوق هوندو هو. سندن ڳوٺ ۾ بابا کيمداس رهندو هو جنهن هنن کي ويدانت سمجهايو ۽ گرنت صاحب پاڙهيو. گرنت صاحب ۾ ٽپ ٽپ ئي نام ۽ شبد جو بار بار ذڪر ڪيل آهي. انهيءَ پڙهڻ سان هنن کي معلوم ٿيو ته اهو باهران زبان سان چوڻ يا ڳائڻ وڃائڻ وارو شبد نه آهي، پر اهو ساريءَ سرشتيءَ کي هلاڻ وارو آهي. ”نام کي ڌاري ڪنڊ پرهمند.“ بابا کيمداس کان هنن اها ڳالهه سمجهڻ چاهي، پر هو اها کيس سمجهاڻي نه سگهيو. جلد ئي هنن جو پتا گذر ڪري ويو. پوءِ هي مهاتمانن جي ڳولا ۾ نڪتا. جتي به ڪنهن ساڌو سنت جو پتو پوندو هو ان ئي هنن کان پنجن شبدن بابت وڃي پڇندا هئا، پر ڪوبه هنن کي سمجهاڻي نه سگهيو. آخر گهمندا گهمندا هو اٽڪڙ ضلع جي هڪ هزارو ڳوٺ ۾ آيا، جتي هڪ اڀياسِي بابا بالڪ سنگھ رهندو هو. هن کان پنجن شبدن بابت پڇيائون. هن چين ته ”مان واهگروءَ جو جاپ ڪندو آهيان، باقي پنجن شبدن جي مون کي خبر نه آهي.“ آخر هو نوشيرا، پشاور مان گهمندا مردان ۾ آيا جتي هنن کي هڪ اڀياسِي گرنتي گڏجي ويو. هن باباجيءَ کي ٻن شبدن جو راز ٻڌايو، جنهن جو هر اڀياس ڪندو هو. تنهن کان پوءِ هنن کي ڀروسو ٿيو ته مالڪ جنهن ٻن شبدن بابت پتو ڏنو آهي سو پنجن جو به ڏيندو. پنهنجي ڳوٺ ڏانهن واپس اچي رهيا هئا ته رستي ۾ هنن کي ساڌن جو ٿورو مليو، جنهن سان گڏجي هو هردوار اچي پهتا.

اُتي هو ڪيترن ساڌن مهاتمانن کي گڏيا، پر ڪير به کين پنجن شبدن جو اُٺ ڏيئي نه سگهيو. آخر رشي ڪيش جي

”آئینده وري اهڙو عرض نه ڪم، ڇاڪاڻ ته عرض ڪرڻ سان سندن دل لڪار ڪرڻ لڳي چاهي، پر هن شرار کي وڌيڪ رکڻ ڪنهن به طرح، مناسب ڏسڻ ۾ نٿو معلوم ٿئي.“ آخر پندرهن ڏينهن ڪالهنءِ ۱۵ جون ۱۸۷۸ع ۾ هي حاڪمي چولو ڇڏيائون.

سوامي جي مهاراج جن جي ٻولي جوڻي سماجيت ڪالهنءِ هو ٻڪي جيءَ کي پرنڪس ڏسڻ ۾ ايندا هئا.

هڪ ڏينهن ٻڪي جيءَ کي گرد واري ۾ صبح جو چڙهين بڻي سوامي جن جو درشن حاصل ٿيو. هن سوامي جن کي عرض ڪيو ته سڀني ساڌن تي ديا ڪريو. تڏهن سوامي جن فرمايو ”ديا ڪنهن تي ڪٿي وڃي؟ ڪو ديا وٺڻ وارو به نه هجي ته ان تي ديا ڪٿي وڃي. ڏس! ته سڀ ساڌو باغ ۾ ننڍ ۾ سڀيا پيا آهن ۽ وٽ به ساڌو ملنداس ۽ ديالداس ٻڌن تي ويٺا آهن، پوءِ ڪنهن تي ديا ڪٿي وڃي؟“

ستگروجن ته هميشه ٻئي هٿ ڊگهڙي، پرائيه ڪال جو جهون تي ديا ڪرڻ اچن ٿا، پر جيئن ننڍي ڏس ٿي، ٻڌن سمن لڳا ڪن ۽ ديا وٺڻ کان سواءِ رهجو وڃن.

”مریدا! رام ڪستوري ٽنڊ گئي. ستیان ملي نه پاء،

جنان نئن لهندرا ٽلي. ننان ملن ڪٿاء.“

مرید صاحب جن فرمائين ٿا ته رام جو ڪستوري وڪامي وٺي، ڇهڪي سڀيا پيا هئا، تن کي خبر ئي ڪالهه ٻيئي نه آها ڪٿي پيا آيا وڪامي وٺي. جن جي اکين ۾ ننڍ آهي، تن کي ڇا ملندو؟

جوڙي مٿو ٽيڪيو ۽ ڏوه لاءِ معافي گهڙي ۽ غرض ڪيتر
 اڳتي توهانجي ڪم جي انفرادي نه ٿيندي. تڏهن
 پور جن هڪي معاف ڪيو ۽ ڏيا جو هٿ سندن مٿي تي
 پيو. انهن ئي گرمي جي پرک ٿي ٿئي. ڏيا وارن جو
 پور حال آهي، جو جيڪڏهن انهنجو قصور ڪين ٻڌايو وڃي ته
 رڳو هو ناراض ٿا ٿين، بلڪ سٽنگ به ٿي اچڻ چڱي ٿا

ن ۽ پوءِ هو خالي رهيو وڃن. سوامي جي مهاراج جن، جيڪا پاڻي سار وڃن به لکي آهي
 انهيءَ به عام فهم ۽ سولي زبان به سٺ مٿ جا اڻڇي کان
 اڻڇا خيال بيان ڪيل آهن. انهيءَ به چئيءَ طرح سمجهايل آهي
 ته سٺ مٿ اڻڇي ۽ اعليٰ درجي جي مٿ ڪيل آهي.
 سڀني کان مٿين مٿن جي مهما ورن ڪيل آهي.
 سوامي جن ان به سٺ لوڪ ۽ رڏا سوامي ڏام جي مهما
 جو احوال اهڙو سولي ٻوليءَ به لکيو آهي، جو انهيءَ جو
 مطلب اڻڻ هيل مرد توڙي زالون به چڱيءَ طرح سولائيءَ سار
 سمجهي سگهن ٿا.

سوامي جن پنهنجي چولي ڇڏڻ جو خيال به سال اڳ حضور
 مهاراج راءِ بهادر سالگرام کي ٻڌايو هو. تڏهن هنجي تمام گهڻي
 اڻلٽا ٿي هنن وڌيڪ رهڻ منظور ڪيو هو. هيٺ سوامي
 حضور مهاراج جن کي وري چيو ته ٻڌجن ڏينهن کانپوءِ هي ڪا
 چهر ڇڏيو ويندو. اهو ٻڌي هنجي دل سٺ پيئي ۽ افس
 ڪرڻ لڳا ۽ وري عرض ڪيائون ته هن وقت اهڙي مو
 نه ورتائيندا ته سڀني جيون ٿي سندن وڏي ڏيا ٿيندي
 انهيءَ ئي سوامي جي مهاراج جن فرمايو ته ”هي شرار
 راءِ بهادر جن ڪيترا ڀيرا اها ويٺي ڪئي ته هن وقت
 ڪجهه ڏينهن وڌيڪ ڏيا ٿي. انهيءَ ئي سوامي جن
 انهن واسطي شرار قائم رکڻ قبول ڪيو ۽ هي ڪم

ڳالهائي ۽ سڳهيو. آخر ۾ سڀ ڇوڻ لڳا ۽ جڻسب ۾ سوامي جي
 مهاراج جن، وڏا مڃاڻا آهن ۽ ماڻهو پڻ ڦاٽي هئا. جي ننڍا
 ڪري پاپ جو بوجھ پنهنجي سر تي ٿا وجهن.

سوامي جن جي گھر جي ٻاهران جتي سڻسڻ ٿيندو هو
 اتي ڏاڍا فشر اچي وهندا هئا ۽ ماڻهو انهن کي ڏاڍو دان
 ڏيندا هئا. سڻسڻ کي ڏاڍي ٻڪليف ٿيندي هئي ۽
 سڻسڻ ۾ پڻ انهيءَ ڳوڙ ڪري خلل پوندو هو. انهيءَ
 ڪري سوامي جن شهر کان ٻاهر رهڻ جو ارادو ڪيو. شهر کان
 ٽي ميل پري هئا هڪ هنڌ پسند ڪيو ۽ اُتي باغ جو بنياد
 وڌو. باغ ۾ رهڻ جون ڇاڙون تيار ٿيون ۽ سوامي جن پوءِ
 اُتي وڃي رهڻ لڳا. اهو هنتر سوامي باغ جي نالي سان
 سڏجي ٿو.

هڪ دفعي سوامي جن کي تمام ڳهڙي پيڙ پاڙ پسند ۽ اُتي
 ۽ ڪجهه وقت اڪالت ۾ رهڻ پسند ڪيائون، انهيءَ ۾
 ڪن شمن جو امتحان به وٺو هو. ٻڌهن ٻاهر حڪم ڏنائون
 ته هن وقت ڪو به بنا اجازت نه اچي ۽ گھر جو دروازو بند
 ڪري پاڻ اندر ڪمري ۾ ڌيان ۾ ڪجهه ڏينهن ويٺا هوندا
 هئا.

راءِ بغداد سالڪرام جن، انهيءَ وقت آڳري ۾ موڪل ٿي
 آيا هئا ۽ انهن کي درشن جي ڏاڍي پسند هئي. انهيءَ
 وقت بابا جمل سنگھ جن به، ٽن ڏينهن جي موڪل تي اُتي آيل
 هئا. جن مان به ڏينهن لائين گذري ويا هئا. (انهيءَ بابت
 وڌيڪ احوال بابا جمل سنگھ جن جي بيان ۾ لکيل آهي.)
 راءِ بغداد، درشن جي اڪبر پوري ڪرڻ لاءِ ڪڏهن وڃي
 صيب درشن ڪيو.

جڏهن سوامي جن هن کي ڏٺو، تڏهن ناراض ٿي فرمايائون
 ته ”بنا موڪل ٿون جو صحت آيو آهين ۽ تو منهنجو حڪم ڇو
 ڪين مڃيو؟ هيئن هڪدم هليو وڃ.“ راءِ بغداد جن سڏو ٿي،

تمهجي خاطر بارش پيئي آهي پر اصل ۾ مالڪ جو حڪم

جڏهن سوامي جن جو ستسنگ تمام زور سان ترقي ڪندو
 ٿيڻ لڳو ته سندن برادريءَ وارن اچي ڏاڍو گورڙ ۽ تڪرار
 ڪيو ۽ اڃا اها آفواهه ٿهلائڻ لڳا. انهن سڀني گڏجي اها تجويز
 ڏني ته سوامي جن جي خاندان کي، برادريءَ مان ڪڍي
 سونجي ۽ جيڪو به مرد يا زال سندن برادريءَ جو، هنن جي
 چڱي ۽ ڇڏي ۾ ويٺو، تنهن کي برادريءَ مان نيڪالي ڏجي.
 سنگ ۾ ويٺو، تنهن سا هنن هلائي ۽ جهڳڙا ڪندا رهيا،
 ڪا به کين طاقت هئي سڳهيو، ڇاڪاڻ ته سندن برادريءَ
 سندن وس ڪجهه به نه هلي سڳهيو، ڇاڪاڻ ته سندن برادريءَ
 مان ڪيترن جا مت مائت ستسنگ ۾ ويٺا هئا، اهو جهڳڙو
 ڪيترا سال انهن ماڻهن جاري رکيو. شادي ۽ غميءَ ۾ به
 ستسنگ ۾ ايندڙ برادريءَ وارن کي هو تڪليف ڏيڻ لڳا.
 انهن برادريءَ وارن اهو فيصلو ڪيو ته فلاڻي ڏينهن
 انريءَ جا خاص ماڻهو ۽ برهمڻ، نهالچند جي گهر، ڏهين
 جي ڏينهن جو اچي گڏ ٿين ۽ سوامي جي مهاراج جن به اُتي
 چن. انهيءَ ئي سوامي جن، ڇاڇا پرتاب سنگهه کي سندن پاران
 اُتي وڃي حاضر ٿيڻ جو حڪم ڏنو. ڇاڇاچيءَ اهو حڪم
 برچشم رکيو. پر سوامي جن کي عرض ڪيو ته، ”مان اڪ
 پٿرن گڏ ٿيلن ورتن جو ڪيئن مقابلو ڪري سگهندس
 تنهن تي سوامي جن فرمايو ته، ”تون شوق سان اُتي وڃ،
 سڀ سنڀال ڪندس.“ ڇاڇا پرتاب سنگهه مقرر ڪيل جاءِ
 ويو ۽ اُتي ڏٺائين ته سڀ گڏ ٿيا ويٺا آهن ۽ هو به اُتي
 ۽ چيائين ته جنهن کي به ڪجهه چوڻو آهي سو چوي؟
 به ڪلاڪ گفٽو هليدي رهي. سوال جو ڀورو جواب، ڇا
 هنن کي ڏيندو رهيو. سڀني جا چپ ڏندن سان لڳا
 ۽ چپ ٽٽي ويا. ڏهن لالا جڳن پُرساد ۽ لالا هردوار
 ۽ چپ ٽٽي ويا. ڏهن لالا جڳن پُرساد ۽ لالا هردوار

درشن ڏيئي فرمايو، ”جهڙيءَ طرح اڳي تون شورا ڪندي هئين، تنهن هينئر به وڃي ڪر.“ مٿاراج جن هميشه هن کي آندو به درشن ڏيندا هئا. ڪنهن به ستنگيءَ کي ڪا خاص ڳالهه، سوامي جن کان پيشتي هوندي هئي ته هن وٽ ايندا هئا ۽ هو آندو به سوامي جن کان پڇي، هنن کي سندن ڳالهه جو جواب ڏيندي هئي.

اڪي جي ۽ وشني، اهي ٻئي هميشه سوامي جن جي شورا به رهندون هون. وشني، سوامي جن جي کاڌي ٻيئي جي شورا بلڪل عقل ۽ هوشباري سان ڪندي هئي. سوامي جن ڪڏهن ڪڏهن بنا اطلاع جي ٻاهر هليا ويندا هئا، اهيءَ ڪري هيءَ هميشه ڪجهه ٿورو کاڌي جو سامان هڙ به ٻڌي هڪ ڳوٺريءَ ۾ وجهي ڇڏيندي هئي. جنهن وقت سوامي جن اوجھو ٻاهر هليا ويندا هئا ته هوءُ پوءِ، ڳوٺري کڻي ڊوڙي سندن پٺيان ويندي هئي ۽ جتي سوامي جن نرسندا هئا اتي کاڌو تيار ڪري کين ڏيندي هئي.

هڪ دفعي سن ۱۸۷۴ع ۾، ملڪ ۾ ڏاڍو اُڇي ڏڪر پيو. مينهن اصل لڳي پيو. ماڻهو ويچارا بي حال ٿي، سوامي جن وٽ آيا ۽ عرض ڪيائون ته ڪو مينهن وسي، هزارين جيڙ اڪ ۾ مري رهيا آهن. اهو ٻڌي سوامي جن جاموس رهيا. وشني اُهيءَ وقت اُتي ويندي هئي، تنهن ماڻهن کي چيو ته، توهن پنهنجي ڳوٺ هليا وڃو ۽ سياڻي پاڻيبي مينهن ٻوندو. جڏهن ماڻهو هليا ويا تڏهن سوامي جن وشنيءَ کي چيو ته ”ناراش جو نه حڪم نه آهي، تو لڙجاست بنا، ائين ڇو چيو ته سياڻي مينهن ٻوندو؟“ تنهن ئي وشنيءَ عرض ڪيو ته هاڻي مينهن ضرور وسڻ ڏيرجي ۽ مان نه هينئر چئي ويندي آهيان. تڏهن سوامي جن فرمايو ته سڀ گڏجي ڀڄن ٿي وهو، نه پوءِ مينهن ٻوندو. پوءِ ٻئي ڏينهن نرسات ٻڌي. سوامي جن پوءِ وشنيءَ کي چيو ته آئنده ڪڏهن به ڪنهن کي نه اهڙيءَ طرح نه چوڻي ڪج.

بابا ڄمڻ سنڱه جي مهاراج ڪيئن سوامي جن جي چرڻن ۾ آيا، تنهنجو سڄو احوال هن ڪتاب ۾ جدا ڏنو ويو آهي.

زالن مان به ڪي، جي سوامي جن جي چرڻن ۾ آيون ۽ جي پريم جون مورتيون هيون؛ تن مان به ڪن جو ذڪر ڏجي ٿو. انهن مان هڪ هئي ڪاوچي ۽ ٻي هئي شروچي، جن ۾ پرمارئي انگ تمام زياده هوندو هو. ٻئي گڏجي سوامي جي مهاراج جن وٽ اينديون هيون.

هڪ دفعي شروچي، سوامي جن جي سامهون سٽسنگ ۾ ويٺي هئي ۽ سندس اکين مان پريم جا ڳوڙها پئي ڳڙيا. ٽڏهن ڪن ماڻهن هن کان پڇيو ته ”تون ڇو پئي رئين؟“ هن جواب ڏنو ته ”سوامي جن مولڪي درشن لڌا ڏين.“ تنهن ئي هنن چيس ته ”سوامي جن نه تنهنجي سامهون ويٺا آهن.“ ٽڏهن هن چيو ته ”هي اهو درشن نه آهي جو ٻن ڏينهن کان اڳ مولڪي آندڙ ۾ ٿيندو هو.“ تنهن ئي سوامي جن فرمايو ته ”وڃي ڀڄن ئي زور ڏي ته درشن ٿيئي.“ انهيءَ کان پوءِ هنڪي درشن ٿيندو رهيو. هيءَ آڏيءَ رات کان وٺي صبح تائين ڀڄن ڪندي رهندي هئي ۽ اُڪل ڏهه ٻارنهن ڪلاڪ هرروز ڀڄن ئي رهندي هئي.

هاڻي ٻڪي جيءَ جو حال ٻڌو. هوءَ شروچيءَ جي ننڍي پيٽ هئي. هنجي پريم جي وري عجيب حالت هئي. جڏهن سوامي جن سٽسنگ ڪندا هئا، ٽڏهن هن جون اکيون لال ٿي وينديون هيون ۽ انهن مان آنسون پيون وهنديون هيون. هيءَ اڪل ٽو ڪلاڪ روز ڀڄن ڪندي هئي ۽ هن ڪي سوامي جن جي درشن جو آندڙ ۾ پورو آڌار ٿي ويو هو. هنجي سرت به مٿين ديشن ۾ پهتي هئي. جڏهن سوامي جي مهاراج جن، جوت ٿي جوت ۾ سائجي ويا هئا، ٽڏهن ٻڪي جي به ڏينهن بيهوش پئي هوندي هئي ۽ هنجي سرت، سوامي جي مهاراج جن جي چرڻن ۾ لڳي رهندي هئي. سوامي جن هنڪي آندڙ ۾

راء بهادر اڪثر اهوئي عرض پيش ڪندو رهيو ته، پاڻ به
 واڌا سوامي مع شروب پرگهت ٿئي يا ٺهڻي ۽ ٻالهي هنجي
 دل مان اها خواهش منهنجي وڃي ۽ اڳتي وڌج ٿو هائجي، جيئن
 ٿلهو ٿيڻ ڪريو!

ٿڌهن هڪ دفعي سوامي جن فرمايو ته، ”هيءَ مع شروب
 پرگهت ٿيندي ۽ شهد جي رس به اڪثر ملندي رهندي.“
 هڪ دفعي ٻيو ذڪر آهي ته، جڏهن حضور مهاراج جن
 ٿرڻ، ڪرڻ ۽ ٻين جو ڪنڊن ٻڌي ڪيو، ٿڌهن فرمايائون ته،
 ”اها به سمجهو ته وڏو هن جاءِ تي ٿرڻ، ورس ۽ ڪرڻ ٻين
 جو ڪنڊن ٿو ٿئي، پر اهو ڪنڊن سڀني ڏينهن ۾ پاڻي هجي خود بخود
 ٿيندو ۽ ماڻهو خوشيار ٿي، پنهنجيءَ مع تي شروب ويچاريندا
 ۽ انهن ۾ جيڪي چند جي چاڻهي ستوڻي هوندا، سي هن
 واڌا سواميءَ يعني سند مع ۾ داخل ٿيندا ويندا.“

سوامي جن جو حڪم هو ته سند مع سندگ وڌندو
 ويندو. جڏهن راءِ بهادر سالگرام جن ٻينهن وڌي ۽ آگري ۾
 وڃي سندگ ڪيائون، ٿڌهن سندگ ايتري قدر وڌي جو
 هزارين جيون اڀري ورتو. هندستان جي هر حصي بنگال،
 پنجاب، سنڌ، دکن، راجپوتانا، بمبئي ۽ وچ هندستان کان
 ماڻهو آيا.

پنجاب ۾ بابا جمل سنگھ کي سندگ ڪرڻ ۽ نام دان
 ٿيڻ لاءِ حڪم ڏنو ويو، جن بهاس ۾ اچي ٿورو وڌو. جتي
 اچي ۽ ٻيو نوجو آسڻ هن وقت پنهجن اکين سان ٻيا ڏٺون.
 لکن جي لاءِ وڏو هندستان جي ڪنڊ ڪڙج مان سند مع
 ۾ آڻي وٺا آهن، پر دنيا جي ڪنهن ملڪ جهڙوڪ اسپين،
 اٽليڪيا، سينگاپور، سگان، خانگ ڪانگ، جپان، آمريڪا،
 ڪيناڊا، انگلنڊ، سٽرولنڊ، جرمني، ڏکڻ آفريڪا، ويسٽ
 انڊيز، آسٽريليا وغيره وغيره مان ماڻهو سند مع ۾ ايندا ٻيا

بيادر لاء ملاقات جو ذڪر ڪيو. سوامي جنهن لاء ملاقات
ڪرڻ جي اجازت ڏني. آرٿور ڏينهن صبح جو راء بيادر
سالگرام، سوامي جنهن وقت آيو، هنن هنڪي پنهنجي آيپاس واريءَ
ڪوٺيءَ ۾ آندو گهرايو. راء بيادر پنهنجو سڄو حال سوامي جن
سان ڪيو ۽ ڪيترائي ڀرمارڻي سوال پڇيا. برابر ئيڪ جواب
ملڻ تي هنڪي تسلي ٿي ۽ شائتي حاصل ٿي.

هن ملاقات ۾ چار پنج ڪلاڪ لڳي ويا. جڏهن راء بيادر
ٻاهر آيو، تڏهن هن پرنٽپ سنگهه کي چيو ته، ”مون جنهنڪي
ڪوڄيو ٿي، سوئي مونڪي مليو.“

راء بيادر سالگرام هرڪنهن آرٿور تي سوامي جنهن وقت ايندو
هو ۽ آخر هو هر روز سوامي جنهن جي خدمت ۾ اچڻ لڳو. اٽڪل
ويهه سال هن سوامي جنهن جو ستسنگ ڪيو ۽ تنهن مان ڌن سان
هن سوامي جنهن جي اول درجي جي شيوا ڪئي، جنهن کي
ڏسي سڀ ماڻهو عجب ۾ پئجي حيران ٿي ويندا هئا.

هو سوامي جنهن جي واسطي شهر کان ٻاهر ڪوه تان منو پاڻي
گهاگهر ۾ پري کڻي ايندو هو. جيڪو ۽ آکاڙ جي مهينن ۾ به
ننگي پير لٽل ڌرتيء تي برابر هڪ ميل پنڌ ڪري، لاهو پاڻي
آڻيندو هو. سوامي جنهن جي کاڌي لاء پنهنجن هٿن سان چنڊ ۾
آڻو پيهندو هو ۽ وڻ مان سندن لاء ڏندڻ ڪڍي ايندو هو.
هرڪنهن قسم جي اوچ لوڙي نيچ شيوا ڪري، هو ڏاڍو
خوش ٿيندو هو ۽ ٻاهر ويندو هو.

راء بيادر سالگرام جي دنيوي ۽ ڀرمارڻي ڪارروائيءَ ۽
سوامي جنهن وڏي دٻا فرمائي. جڏهن کان وٺي، هو مهاراج جي
جي چرڻ ۾ آيو، تڏهن کان وٺي هنجي هردي ۾ هروقت
اها خواهش هوندي هئي ته راجا سوامي مت يعني سب مت
خوب جاري ٿئي جنهنڪي ڏسي کيس خوشي ۽ آندڻ ٿئي
جيئن جو خوب آڌار ٿئي.
سوامي جنهن هنجو لاهو عرض ٻڌي خاموش رهندا هئا.

راء بهادر سالگرام جو پوست ماسٽر چمرل جي آفيس ۾ سڀ کان وڏو عملدار هو، تنهن کي پاڻن صاحب ڪنهن ڪم لاءِ ميرٺ ۾ گهرايو. راءِ بهادر سالگرام به انهيءَ هنڌ جتي پرٿاب سنگهه کي رهايو ويو هو تنهن جي لڳولڳ ٻئي ڪمري ۾ اچي رهيو. ٻنهي ڪمرن جي وچ ۾ وڏي هڪڙي پٽ هئي. پرٿاب سنگهه صبح جو جڏهن ڪم کان واندو ٿيندو هو، تڏهن ورندي ۾ وٺي سڪميءَ جو پاڻ ڪندو هو، ڇاڪاڻ ته انهيءَ وقت تائين سوامي جن اڃا پنهنجي ٻاڙي ڪال رجي هئي، انهيءَ پاڻ جي ٻڌڻ ۾ راءِ بهادر کي ڏاڍو آلتا ايندو هو ۽ هو ڏيان سان اهو ٻڌندو هو. تنهن ڪالهه پرٿاب سنگهه، حاٽي جي سامهون باغ جي اڪالت ۾ وٽن هيٺ آبهاس نه ڪندو هو ۽ ڪلاڪ ڏيڍ ڪالهه جڏهن کاڌو تيار ٿيندو هو ته پوءِ اهو کائي هو تڏهن بچي ڪچهريءَ ۾ سرڪاري ڪم سان ويندو هو. اها هن جي ڪارروائي، راءِ بهادر ڪجهه ڏينهن پئي ڏني، تڏهن هن پرٿاب سنگهه جي نوڪر کان پڇيو ته هو باغ ۾ ڇا وڃي ڪندو آهي؟ تنهن ئي نوڪر چيو ته اهو نه مولڪي معلوم نه آهي، پر سمجهيان ٿو ته هو ڪجهه آبهاس ٿو ڪري.

هڪ دفعي رات جو لوڻ بچي، جڏهن ڪمري ۾ رهيل سڀ ڪلاڪ پنهنجن کٽن تي وڃي ليٽيا، تڏهن راءِ بهادر سالگرام، پرٿاب سنگهه کان معذن احوال پڇيو. جيڪا نه ڳالهه هئي سا هن هنڪي ٻڌائي ۽ سوامي جي مهاراج جن جي دٻاءُ ۽ منما جو به ٿورو احوال هنڪي ٻڌائين. انهيءَ مهل راءِ بهادر، سوامي جن جي درشن ڪرڻ جي، ڏاڍي خواهش ظاهر ڪئي. اهو فيصلو ڪيو ويو ته جڏهن پرٿاب سنگهه واپس آڻي ويندو، تڏهن سوامي جن کان هنجي لاءِ سائن ملاقات جي موڪل وٺي موڪل ڇڏائيندو.

آخري واپس اچڻ سان، پرٿاب سنگهه سوامي جن سان،

هن ٻار کي وڌيڪ عمر ڏئي. رڏا اهو عرض سوامي جن
ڳيان پيش ڪيو. تنهن تي سوامي جن جواب ڏنو ته هن ٻالڪ
جي عمر تمام ٿوري آهي. ها باقي هڪ ڳالهه آهي جنهن ۾
هي ٻالڪ وڌيڪ جيئرو رهي سگهندو. اها هيءَ آهي ته مان
تنهنجي عمر هنکي ڏيان! جي اها ڳالهه کيس منظور آهي ته
پوءِ ائين ٿئي! رڏا جيءَ اها ڳالهه قبول نه ڪئي ۽ ٻار ٻن
ننهن کان پوءِ گذر ڪري ويو.

سوامي جن جا شيوڪ مرد توڙي زالون هئا مگر انهن مان
تمام خاص ٿورن جو هيٺ ذڪر ڪيو وڃي ٿو.

انهن مان هڪ هو سوامي جن جو ننڍو ڀاءُ سيٺ ڀرتاب
سنگهه، جنهن کي چاچا جي به ڪري چوندا هئا. جڏهن هن
جي عمر ڏهه سال هئي تڏهن کان وٺي هي سوامي جن جي
چرلن ۾ رهندو آيو ۽ ڪڏهن به هنن کان پري نه ٿيو. مهاراج
جن ئي هن جي پرورش ڪئي هن جي دين ۽ دنيا جا سڀ
ڪم سڌاريا يعني پڙهائڻ، شادي وغيره جا ڪم، ڀرمارت جي
ڏات ۽ ديا سڀ هن ئي ڪندا رهيا. جڏهن کان وٺي
هن کي سمجهه آئي، تڏهن کان وٺي هو سوامي جن کي گرو
ٻاؤ سان ڏسندو هو ۽ هميشه برابر هنن جي شيوا ۽ فرمانبرداريءَ
۾ پڪو رهيو. جڏهن جڏهن ٻاهران موٽندو هو ته پهرين سوامي
جن جو درشن ڪري، پوءِ ٻيو ڪم ڪندو هو. سوامي جن
کانسواءِ ٻئي ڪنهن ۾ به هن جي ڀريت نه هئي.

ٻيو خاص ۽ پيارو سوامي جن جو شيوڪ، راءِ بهادر سالگرام
هو. هو ڪيئن سوامي جن جي چرلن ۾ آيو تنهن جو ٿورو بيان
هيٺ ڏجي ٿو.

هڪ دفعي چاچا ڀرتاب سنگهه، ڊاڪٽر پاتن صاحب پوست
ماسٽر جنرل سان گڏ، ميرٺ ۾ گشت تي ويو هو ۽ اتي هن سان
گڏ مهينو ڏيڍ رهيو. هن کي اتي پوست آفيس جي کاني جي
پين ٻن ڪلاڪن سان گڏ هڪ جاءِ ۾ رهايو ويو. انهيءَ وقت

مان ست پرش پرگهت لرو. جنهن جو لستان ست لوڪ يا
سج ڪند آهي.

شبد پٿرون:- ست پرش جو شبد، جنهن کي ست نام
۽ ست شبد ۾ چيو وڃي ٿو. انهيءَ مان ٻيو سو هئڻ شبد،
ٽيون ٻار ٻوهر شبد، جنهن جي مدد سان ٽن لوڪن جي
وڃنا پيل آهي، پندا ٿيا. چوٿون ٻوهر شبد، جنهن مان
سوڪير يعني رهندي ويد ۽ ايترو مانا پرگهت ٿيا. پنھون
مايا ۽ ٻوهر جو شبد، جنهن ۾ لروڪيءَ جي وڃنا جو
مصالح پرگهت لرو ۽ آڪاشي ويد ظاهر ٿيا. مايا شبد جي
هيت، ويراث پرش جو شبد ۽ چير ۽ من جو شبد
پرگهت لرو.

سوامي جي مهاراج جن، عام ستنگ پنهنجي گهر، ٻني گليءَ
۾ سنه ۱۸۶۱ع ۾ شروع ڪيو ۽ اهو هنن ستنگ برابر سال ۱۷۱
سال ڪيو. انهيءَ عرصي ۾ اٽڪل اٺن ڏهن هزارن کي هنن
سرت شبد پيدا جو پنداش ڏنو. جنهن ۾ سڀ ذات جا ماڻهو
هندو، حنبي، سک، عسائي ۽ ڪي مسلمان پڻ هئا.

ستنگ ۾ سوامي جن، مورتي پوڄا، گنگا جمن جي پوڄا،
ورب سر جو ڪندن ڪري، فقط هڪ سڄي مالڪ ۾ اعتقاد
وڌائيندا هئا. انهيءَ جي برخلاف اڪثر ڪي ماڻهو اٺ ڏهه
ٻار ۾ گڏهي، اُهي ستنگ ۾ گور ۽ نصف شروع ڪندا هئا.
مگر جڏهن سوامي جن جا جواب ۾ وڃن ٻڌندا هئا، ته بلڪل
ڇڻ ٿي ويندا هئا.

ست، ڪال جي ڳالهه ۾ اڪثر داخل نه ٿيندا آهن. هڪ
دفعي سوامي جي مهاراج جن، پنهنجي ساهري گهر ٺرڊ آباد ۾
ويا. انهيءَ وقت سندن ذميهٽيءَ راڌا جو ڀاتيو، جو هڪ ئي
ڪينڊو ٻار گهر ۾ هو ۽ ماڻس کي وڏيءَ عمر ۾ ڄاڻو هو ۽
سيءَ کي ٻارو هو، سو اچي سخت بيمار ٿيو. راڌا جي
ڀاتيو، راڌا کي چيو ته، سوامي جن کي هوءَ عرض ڪري

ڳاڻي يا انهيءَ طرف وٺي وڃي. ٻاهرئين ستنسنگ جو نمولو
هي آهي نه، جڏهن آڀياسيءَ کي سڄي مالڪ يا سنگروءَ جو
درشن نصيب ٿئي، تڏهن هو هنن جا وچن ٻڌي ۽ درشن
ڪري ۽ جيڪا شيوا ٿي سگهي سا ڪري. انهن ٻنهي ستنسنگ
ڪرڻ سان، ڪجهه ڏينهن ۾ جڳياسوءَ جي حالت بدلاجي ويندي.
پيا جيڪي پرمات جا ڪم آهن جهڙوڪ ٿيرت، ورست،
مندرو مورئون پيٽڻ ۽ پوئين پڙهڻ، پات ڪرڻ، چپ ڪرڻ،
صفائي لام جو سمون ڪرڻ وغيره، انهن ڪمن ڪرڻ سان ڪجهه
قل ضرور ملندو، مگر جنم مرڻ جو ٿيرو بند نه ٿيندو يعني
مڪتي ڪانه ملندي.

آتما يا روح ست پرش جي آئس آهي. لاهو هن ڏيهه ۾
وڏو جوهر آهي، جنهن جي طاقت سان، سڄو بدن، من،
اندريون وغيره پنهنجو پنهنجو ڪم ٿيون ڪن. سندن انهيءَ
جوهر کي چوندي، ان جو منهن ان جي اصل پندار جي طرف
ڪيو آهي. جڏهن ان جو سڄو ڌيان اوڏانهن ٿيندو، تڏهن
آهستي آهستي انسان جي حالت بدلاجدي ويندي. پوءِ دنيا
۽ ان جا پدارت، روز بروز آتما جي نظر ۾ ٽچ ڏسڻ ۾ ايندا.
انهيءَ سوکيم جوهر جو اثر ۽ هٽ، ٻن اکين جي وچ ۾ آهي
اتان ئي لاهو بدن ۾ ڦهليل آهي ۽ سڄي بت کي طاقت ڏئي
رهيو آهي. انهيءَ جوهر يا آتما جو پندار ناد يا شبد آهي.
شبد جي مهما سڀني متن ۾ آهي، مگر شبد جو پيد تفصيلوار
ڪنهن مت ظاهر نه ڪيو. انهيءَ ڪري مظهر انهيءَ ڪا
ناواقف رهجي ويا آهن. هاڻي راڌا سوامي يعني سنت مت
شبد جو تفصيل صاف اڪرن ۾ لکيو ويو آهي.
سڀني جي آد يعني شروعات راڌا سوامي يعني ڪل مال
آهي، راڌا معنيٰ روح، سوامي معنيٰ مالڪ، راڌا سوامي مع
روح يا آتما جو مالڪ. راڌا سوامي ڏسڻ ۾ شبد بلڪل ڳ
آهي ۽ انهيءَ شبد جو تصور هن دنيا ۾ ڪونهي. انهيءَ

جي طاقع سان سڄي رچنا هلي رهي آهي ۽ جيڪي به
 ٻڙم سمنه اٿان اچن ٿا، اهي به اعاليٰ طاقع کڻي لا اچن.
 ٿيندڙي آئين ۾ ۽ آلاهي ٻڙش ۾، ٻڙ جهڙو به فرق نٿو
 ٿئي. اهي سڀ آلاهي ٻڙش يا ٻڙم سمنه، هن سنسار ۾، جهڙن
 جي اٻڪار لاءِ ٻڙ گهٽ ٿين ٿا. سنسار ۾ انهن کان گهٽ به
 وڌو نه آهي.

سوامي جي مٽارج جن، رات ڏينهن هڪ اڪيلي ڪواريءَ
 ۾ اٽڪل پندرهن سال سرت شهيد جو آئند وٺندا رهيا. اڪثر
 نه ڏينهن هو بلڪل ٻاهر نه نڪرندا هئا ۽ لڪي ضروري
 حاجتن لاءِ ٻاهر ويندا هئا ۽ سڄو وقت آلاهي ڏيس ۾ سمايا
 پيا هوندا هئا. سندن شرار تمام سرڪم هوندو هو. صرف
 هڪ چٽاڱ (۶۰ گرام) جهڙو سندن سڄي ڏينهن جو کاڌو
 هوندو هو، تڏهن نه هو شير وانگر گرجندا هئا ۽ اٽڪل ڪلاڪ
 بنا لڪاوت جي وڃن فرمائيندا هئا.

سرت شهيد جي جڳتي، حاسوامي جن هاڻي شروع ڪئي
 هئي، سا اڳ ڪنهن نه اهڙيءَ سوليءَ طرح جاري نه ڪئي
 هئي. انهيءَ سبب ڪري ئي آندريون اڀياس جيڪو ٻين متن
 ۾ هو، سو پوشيدو ٿي وڌو هو، تنهن ڪري سڀ ماڻهو ٻاهر
 مڪي ٻڙجا، ڏرم ۽ ڪرم ۾ لڳي ويا ۽ سڄي مالڪي کي سڃاڻڻ
 ۽ انهيءَ کي ملڻ جي جڳتي ۽ هن جي رستي ۽ منزلن جي
 پيد کان هو ناواقف ٿي رهجي ويا.

اڏا سوامي سرت ۾ چار ڳالهون ضروري آهن. واراڻ، ٻورو
 ڪرو، ستسنگ ۽ نام جو پيد. انهن چئن ڳالهين سان ئي انسان
 جو اڏار ٿو ٿئي. ڪرو سچو ۽ ٻورو هئڻ گهرجي. نام نه اصلي
 ۽ ٻورو هئڻ گهرجي. صفائي نام سان ڪم نه ٿيندو. ستسنگ
 به سچو هئڻ گهرجي. هڪ آهي آندريون ستسنگ ۽ ٻيو آهي
 ٻاهرين ستسنگ. آندريون ستسنگ اهو آهي نه اڀاسي، آندرو
 ۾ پنهنجي سرت چاڙهي اها پنهنجي سچي ڪروءَ جي چرلن ۾

ي وچ ۾ آهي. انهيءَ پردي جي دُور ٿيڻ کان پوءِ ئي،
 پنهنجي سمنڊ ۾ پئجي ويندي. سو اهو پرديو سگرؤءَ
 شوق، پرير ۽ اڀياس کانسواءِ هتي ڪين سگهندو.
 جنهن وقت سواميءَ جن، پريمين کي اُڀرڻ ڏيندا هئا،
 هيءَ وقت ڪن پريمين کي، پنهنجي بل سان مٿين لوڪن
 و آندو ۽ وٺائيندا هئا. تنهن ڪري، انهن کي هڪدم وشواس
 ۾ ويندو هو. انهن جي سرت تمام مٿي نه چاڙهيندا هئا،
 ڇاڪاڻ ته جيرو گهڻي آند کي هڪدم برداشت ڪري نه
 سگهندو آهي.

هڪ دفعي جي ڳالهه آهي ته، هڪ زال جنهنجو نالو نخت
 ٻائي هو جا پنجاب جي ويٺل هئي ۽ سوامي جن جي گهر ۾
 ئي رهندي هئي. هڪ ڀيري هن جا ڪي مائٽ مٿرا وغيره
 گهرت ڪري آڻي ۾ نخت ٻائيءَ کي گڏجڻ آيا ۽ کيس
 چيائون ته تون هت ڇا لاءِ پيئي آهين؟ توکي اڃا تائين هت
 ڇا حاصل ٿيو آهي ۽ نيرت وغيره ڇو نٿي ڪرين؟ اها ڳالهه
 هن سوامي جن سان ڪئي ۽ کين چيو ته مون کي ڪجهه اندر
 جو آندو بخشيو ۽ سرت کي مٿي چاڙهيو. تنهن ئي مهاراج جن
 سوچيو ته مٿان هن جي وشواس ۾ گهٽتائي نه ٿئي، تنهن ڪري
 هن کي چيائون ته ڀڄن ۾ ٿي ويهه. پوءِ هن پنهنجي بل سان
 هن جي سرت کي مٿي چاڙهيو ۽ وٺي ٿورو وڌيڪ چڪيو.
 انهيءَ ئي هوءَ رڙيون ڪرڻ لڳي ته منهنجي جان تي ٺڪري
 ۽ چيائين ته جيڪا شيءِ مون کي بخشي آڻو سا مون ٽائي ورتو، مان
 سهي نٿي سگهان، بار بار لائين چئي هوءَ بيھوش ٿي پيئي. ٻه
 ڏينهن هوءَ بيھوش ٿي رهي. پوءِ مهاراج جن هن جي سرت
 کي هيٺ لاٿو. اهو سچو احوال هن پنهنجي مائٽن سان ڪيو.
 پوءِ انهن سڀني کي يقين آيو ۽ سڀني سوامي جن کان اُڀرڻ
 ورتو.

آنامي پرش يا ڪل مالڪ، جو سڀ جو پندار آهي ۽ جنهن

ٿيندو هو ۽ سوامي جي مهاراج جن اُپاس جي آئند ۾ ئي ذڪريءَ سان رهيا ۽ هنن راڌا سوامي مت جو پرڪاش شروع ڪيو. راڌا سوامي مت کي سٺو مت به ڪري چئبو آهي ۽ آلهيءَ ۾ سرت سُبڊ ٻوڙ ۾ اُپاس ڪرايو ويندو آهي. مالڪ سُبڊ سروب آهي. سُبڊ مان ئي سرشتيءَ جي سڀ رچنا ٿي آهي. سُبڊ جي رستي ئي سرت يعني آلهه مٿين منڊلن تي چڙهندي. آلهيءَ واسطي ستن، هي سڀ کان سڌو ۽ سولو رستو، ستن جي اُڌار لاءِ جاري ڪيو آهي. هن مت ۾ سرت کي سُبڊ سان لڳائڻو آهي يعني شروع ۾ ئي آلهه کي مالڪ جو پٽ ٻڪڙار وڃي ٿو. اها هن مت جي هڪ وڏي خوبي آهي. براهمي زماني ۾ ڇههڪي سٺ ٿي آهن، سڀني ڇهون کي ڇڏهن هو گهر ٻار ڇڏيندا هئا، تڏهن هنن کي اُڀرڻ ڏيندا هئا ۽ سرت سُبڊ ٻوڙ، براهمام رستي ڪرائيندا هئا جو نالو مسئل ۽ خطرناڪ رستو هو. اهي ڪم گرهستيءَ کان نه ٿي ڪم سگهندا هئا. آلهيءَ ڪري تمام ٿورا آلهيءَ جو فائدو وٺي ٿي سگهيا، پر راڌا سوامي دٻال، ڇهون ئي اهڙي دٻا ڪئي جو، گرهستن کي به هنن اُڀرڻ ڏنو ۽ براهمام کي بلڪل آلهيءَ رستي مان ڪڍي ڇڏيو. هنن اُڀرڻ جي جڳهه اهڙي سولي ڪري ڇڏي، جنهن کي مرد، زالون ٻار ۽ ٻيا سڙائيءَ سان ڪري سگهن ٿا. آلهيءَ ۾ گهر ٻار ۽ روزگار ڇڏڻ جي ڪا به ضرورت ناهي ۽ اُپاسي، پنهنجي جڳهه تي هن اُپاس جو فائدو ۽ اُڌار جي ٿاڻي پنهنجي اکين سان ڏسي سگهي ٿو.

سوامي جي مهاراج جن الوداد (وداد) ۽ پريم تي زور ڏنو آهي ۽ فرمايو آهي ته آلهيءَ مان دٻا جي ڪم کي ڪوبه هرج ٺڪو ٿئي. مالڪ پريم جو سروب آهي ۽ چيو به پريم سروب آهي. فرق ڏيو آهي ته، مالڪ پريم سُبڊ آهي ۽ هي چيو پريم جي هڪ ٻُڌ آهي. مگر ماها جو ٻڌو بهي

آهي ۽ مسلمانن جي مذهب ۾ وياج وٺڻ حرام آهي .
صاحب الزمان فرمايو آهي ته :-

”چوڻ چوري، مضهيري- وياج، گھوٽس، پر لار،
چو چاهي ديدار ڪو- اتي وسڻ لوار.“

يعني ته چوڻ، چوري، شيبازي، وياج، رشوتخوري ۽ ٻراڻي
ل، جو مالڪ جو جيڪو ديدار ڪرڻ چاهي، سو انهن شين
ي هڪدم ڇڏي ڏئي.

وياج جي ڪم بند ڪرڻ کان پوءِ، گھر جو دنيوي ڪم،
بندران داس جي پگهار سان چڱيءَ طرح هلندو رهيو. هنڪي
شروعات ۾ چاليهه روپيا پگهار ملندو هو. هي صاحب به اول
درجي جو ٻرمارڻي ۽ رسيدو ماڻهو هو. هن ڪيترا ٻرمارڻي
ڪتاب ڇاپا ۽ سوامي جن جي ٽن، من، ڏن سان خدمت ۽
برمابرداري ڪئي. هن اها برمابرداري، ايتري قدر ڪئي
جو هو پنهنجا ڪهڙا به، حضور مهاراج جن جي موڪل کان سواءِ
ڪين ٺهرايڻدو هو. جتي جتي هن جي بدلي ٿيندي هئي،
اُتي هو سڪول ۽ پيٽيم خانا کوليڻدو هو ۽ سرڪاري عمالدار
به هنڪي آهي ۽ ڪم ۾ مدد ڏيندا هئا. ان شهرن ۾ اڃا به
هي هينجا ڪم، جن جو هن بنياد وڌو هو سي اڃا به جاري
آهن. هڪ اجمير ۾، جتي چار پنج سال پوسٽ ماسٽر هو
ٺاهو آهي گورنمينٽ سڪول جو اڄڪلهه گورنمينٽ ڪاليج
جي صورت ۾ هليو پيو اچي.

سندس نوڪريءَ ۾ واڌارو ٿي، پنج سو روپيا سنڌ
پگهار ٿيو. کيس سڄي اُوڌ جي پرڳڻي جي پوسٽ
پنهنجي خدمت ڪري، فيض آباد ۾ رکيو ويو، جتي هن
پنهنجي خالو کوليو جو اڃا تائين هلندو پيو اچي. سنه ۱۸۷۷
والسزاءِ وٽان، کيس انهن خيرآئي ڪمن ڏيکاري هڪ سنڌ به
جڏهن شروعات ۾ بندران داس کي چاليهن روپين
ڏيڻ سڄي عيالداريءَ جو خرچ آهي.

۾ ويو هو، جتي هو بيمار ٿي پيو هو، سو آگري ۾ موٽي آيو. اهو سندس پڄاڙيءَ جو ڏينهن هو. انهيءَ وقت مهاراج جن بنا جي، اهڙي شبرا ۽ خدمت ڪئي، جيڙي اولاد کسي لازم ۽ مناسب آهي. سڄي رات هن جي آتما جي سنڀال ڪندا رهيا ۽ پاڻ خود پاڻيءَ جو پات ڪندا رهيا ته جيئن هنجي سمن، نام هو آندو وٺندي رهي. انهيءَ عرصي ۾ سندن پتا ڪيترائي دفعا، انهي آند جو بيان ورتل ڪيو. آخر ۾ مهاراج جن هن جي آتما کي ست لوڪ ۾ پهچايو.

سوامي جن جا پتا ۽ ڏاڏو سڀ پارسي پڙهيل هوندا هئا ۽ لوڪريءَ وارا هوندا هئا جڏهن سندن پٽاجن ننڍرستيءَ ۾ ضعيف ٿي پيا، تڏهن لوڪري چڏي گهر ۾ اچي رهيا ۽ هو ڀرمارت جي طرف وڌيڪ ڌيان ڏيڻ لڳا. ڇاڪاڻ ته گهر جو خرچ ڪن هلائڻو هئو، تنهنڪري هن پيسي ڏيڻ وٺڻ يعني وياج وٺي جو سلسلو شروع ڪيو ۽ اهو سلسلو سندس مرڻ کان ڪجهه ڏينهن پوءِ به جاري رهيو. انهيءَ عرصي ۾ سوامي جن جي وچن ڀاءُ يعني سوامي جن کالپوءِ ننڍي ڀاءُ بندراڻ داس کي، پوست ماسٽر جنرل جي آفيس ۾ لوڪري ڦٽي. تڏهن سوامي جن پنهنجي سڀ کان ننڍي ڀاءُ لالا پرتاب سنگهه کي ڪم ڏنو ته، ”اي ڀارا! جڏهن سڄي مالڪ هينئر روزگار جي صورت بي ڏسڻ آهي، تڏهن هاڻي ڏيڻ وٺڻ يعني وياج جي رهن مان ڪٽڻ ۽ گهر ٻار جو خرچ ڪرڻ نامناسب آهي. تون سڀني قرضدارن جا رستامو، ڪاغذ وغيره ڦولي ڪڍ ۽ انهن سڀني کي کولي ڇڏ ته جي توهان کي آسانا روپيا واپس ڏيڻا آهن ۽ پنهنجو ايمان سلامت رکڻو آهي ته، آسانا ڦٽ ڏنل روپيا، يعني وياج ڪجهه به نه هڪ هفتي اندر ڏيئي وڃو، نه ته توهانجا دستاويز ڪاغذ وغيره توهانجي روبرو ٽڪرا ٽڪرا ڪري اڇلايا ويندا ۽ اهو ڪم هڪدم بند ڪيو وڃي. ماڻهن کان وياج وٺڻ جي ڪم کي سڄي مهاڻن ڀرو.

شهر ۾ گهرايو. مگر ٿوري وقت کان پوءِ هنن راجا کي چيو ته،
هن نوڪريءَ ۾ منهنجو ڀڄڻ بندگي جو ڪم نٿو ٿي سگهي.
انهيءَ ڪري هو استيفعا ڏيئي واپس آڱري ۾ آيا ۽ اُتي عبادت
۾ ئي مشغول رهندا هئا. مگر سندن پتا جي لاءِ خواهش هئي
ته مهاراج جن ڪجهه روزگار ڪن. تنهن ڪري هن سندن
سهرڙي کي ڦرند آباد لکي موڪليو ته، هي سوامي جن کي
ڀاڻ وٽ گهراڻي سمجهائي، نوڪريءَ لاءِ ڪجهه سلسلو ڪري.
مهاراج جن پنهنجي سهرڙي کي به چيو ته مان ڀرمارت جو هرج
نٿو ڪري سگهان، اُبت مان اهڙي قسم جي نوڪري ڪندس،
جنهن ۾ رڳو هڪ ٻن ڪلاڪن جو ڪم هجي.

انهيءَ وقت بليڪڙهه جي راجا کي ڪنهن پڙهائڻ واري
جي ضرورت ٿي ۽ سندن سهرڙي کيس چيو ته جهڙي نوڪري
توهين چاهيو ٿا، تهڙي ئي هڪ هيءَ نوڪري آهي. سهرڙي
جي چوڻ تي، ڪجهه وقت سوامي جن اُتي وڃي نوڪري
ڪئي.

راجائن جي نوڪريءَ ۾ اهو قاعدو هو ته پگهار کانسواءِ،
نوڪر ۽ کاڌو به هو ڏيندا هئا. جيڪو به کاڌي جو سامان راجا
وٽان سوامي جن وٽ ايندو هو، سو سڀ هو غريب محتاجن کي
ڏيئي ڇڏيندا هئا ۽ ٻيا نوڪر عجب کائيندا هئا ته هي سڀ
شيون مالڪ جي راهه ۾ ڏيئي ٿو ڇڏي! هو تمام ضروري شين
کان سواءِ ٻيو ڪجهه به ڀاڻ وٽ نه رکندا هئا.

جيڪو به سوالي مهاراج جن وٽ ايندو هو، سو هنن جي
در تان خالي نه ويندو هو.

هيءَ نوڪري مهاراج جن فقط پنهنجي پتا جي مرضي ٿوري
ڪرڻ لاءِ ڪئي هئي. هو اهو خوب ڄاڻندا هئا ته هنن جي پتا
جو ديهانت فلاڻي وقت ٿيندو. جڏهن اهو وقت ويجهو آيو،
تڏهن هو نوڪريءَ جي استيفعا ڏيئي، هڪ ڏينهن پهرين،
آڱري ۾ آيا ۽ ٻئي ڏينهن سندن پتا، جو شڪوه آباد شاديءَ

د ٻال ديش نه ڪري چئجي ٿو. اهو ديش ڪال جي حد کان
 ٻاهر آهي. انهيءَ ديش کي پري نه ٻيا ديش آيا آهن ۽ رازا
 سوامي آهن.

سوامي جي مهاراج جن جي ڪيتري تعریف ڪئي وڃي.
 اهو ئي چوڻ ڪافي آهي ته ڪل مالڪ آيا آهن، پٺڻ، پاٺ
 هيون جي اڏار لاءِ هن دنيا ۾ اچي پرگهت ٿيو آهي. سڄي
 مالڪ حڏهن ڏٺو ته عام ماڻهو، ترڪ، ورت، پاٺي، پٿر ۽
 مورت، مدرن ۾ آڻي پيا ڦر ۽ هنن کي مالڪ چوڻ لڳا
 ڪر نه ڏيئي لغو ڪئي، ٿڌهن هن خود ديهه ڏاري، هيون
 کي اچي سڄو پيد ظاهر ڪيو.

سوامي جن اڃا مدرسي ۾ ئي پڙهندا هئا ته انهيءَ وقت
 کان وٺي، جيڪي نه سندن تعلق ۾ ايندا هئا، تن کي سسار
 جي لاشمان هڻڻ جي چڱيءَ طرح سمجهائي بيان ڪندا هئا.
 جيئن هنن سار وڃن ۾ لکيو آهي ته:-

”په ٽن دولپ ٿر ٿي پايا. ڪوت جنم بنڪا جب ڪايا،

آب يا ڪو برتا مت ڪوٺو-ڇيتو جن جن پڳتي ڪمايو.“

سوامي جي مهاراج جن جي شادي، فرید آباد ضلع دهليءَ ۾
 لالا عزت راءِ جي ڌيءَ رازا سان ٿي. هن کي نه سوامي جن
 اوچي درجي جي پمارت جي سمجهائي ڏيندا هئا. رازا جيءَ
 ئي مستڪ جو اهڙو نه اُڻو ٿيو جو هن پنهنجا سڀ زيار، هي
 هزارن روپن جا هئا، سي سوامي جي مهاراج جن هٿ وڪڻي،
 ساڌو شيرا ۾ خرچ ڪرائي ڇڏيا. جيڪو به گهرستي اچي
 پنهنجي ٽڪلف رازا جيءَ کي ٻڌائيندو هو، تنهنکي هوءَ سيدو،
 ڪڙو ۽ ڪجهه نقدي به ڏيندي هئي. هن کي ساڌن جي
 ڪارائتو جو ايترو نه شوق هو جو هوءَ پاڻ هر روز جالهن جالهن
 ساڌن جو کاڌو پنهنجي هٿن سان وڌي هن کي ڪارائيندي هئي.
 سوامي جن جي پڙهائيءَ پوري ڪرڻ کانپوءِ، ڪنهن راجا
 کي پارسي ڄاڻو ۽ جي ضرورت ٿي ۽ هن سوامي جن کي باندا:

ض کٽي ويندو هو نه جيستائين هن جو ڪم پورو نه ٿيندو
 ، نيسين کين شانتي نه ايندي هئي. ڪير به هنن سان گڏجي
 ويندو هو نه هو هن سان تمام پريم پرست سان گڏيا هوا ۽ هن جو

ڪم ضرور ڪندا هوا ۽ خوش ٿي واپس ويندو هو.
 مهاراج جن جا پٽا لالا دلواڻي سگهه پهرين، ڪرو نازڪ صاحب
 جي ٽيڪ رکندا هوا ۽ انهن جي پاڻيءَ جو پاڪ ڪندا هوا،
 چپ صاحب، رهواس ۽ سڪميءَ جو هو روز پاڪ نيم سان
 ڪندا هوا. اهو نمونو سوامي جن جي ڏاڏي کان وٺي هلندو
 پئي آيو. هنن جي هٿ جي، سڪمي پارسِيءَ ۾ لکيل، اڃا
 تائين موجود آهي.

پوءِ مهاراج جن جي پٽا کي ٽلسي صاحب جو پورن سنت
 هو جو هائرس ۾ رهندو هو ۽ آگري ۾ به ايندو هو، تنهن
 جو سنگ ٿيو، جن جي هو پريم سان شيوا ڪندا هئا. سندن
 ڏاڏي، ماڻا، پٽي ۽ ناليءَ کي به ٽلسي صاحب جو ستسنگ
 پرايٽ ٿيو. انهيءَ ڪري انهن سڀني ۾ سنت مت جي مهم،
 پرست ۽ سرت شيد يوگ جو قدر ڏهن نشين ٿي ويو هو، مگر
 انهن مان ڪن کي اڃا پيد جي پوري پوري واقفيت نه هئي.
 تنهنڪري سوامي جي مهاراج جن ڏيا ڪري سڀني منزلن جو
 احوال ۽ ٻيا سڀ راز هنن کي چڱيءَ طرح سمجهايا. هو هر روز
 شام جو ٿورو ستسنگ ڪري هنن کي سمجهائيندا هئا.
 هڪ ڏينهن ٽلسي صاحب جي سندن ماڻا کي خود چيو هو
 ته تون پنهنجي پٽ کي، پٽ پاڻ سان نه ڏسج. هي پريم سنت
 آهي، جنهن توهان جي گهر ۾ اچي جنم ورتو آهي. انهي
 ڪري گهر جا سڀ پاڻي ادب ۽ پرست سان مهاراج جن سا
 ورتاءُ ڪندا هئا.

عام طرح ماڻهو گيتو پهريل ڪپڙن وارن کي سنت ڪرڻ
 ليکيندا آهن. مگر سچو پريم سنت اهو آهي، جنهن جي آ
 تنهنجي لوڪن کان پري، ست لوڪ ۾ پهتي هجي، جنهن ک

هن ستگرو ڪوٺو هوند - ٺهين واکو ڏر ساوي،
 لڪين اهڪ آواز - چراغ ڪي جوت هن ماڻهن،
 گيان سڌي سڌ - اور ڪوٺو سڌا ٺاهين،
 پلٽو جو ڪوٺي سڏين - ٺاڪي پوري پاڪ،
 اٿا ڪو وان گگن م - لس ۾ چوڻن چراغ.

پلٽو صاحب جن فرمائين ۱۱ ڏ آسانجو مٿو، آيتي ڪوه وانگر
 ٿرو مٿي ۽ منهن هيٺ آهي، جهڙن ۾ جوت بنا ٿيل ۽ وقت جي،
 ٻارهن ئي مهينا سڌائين رات ڏينهن پٽي ٿري. اها جوت آلهي ڪي
 ڏسڻ ۾ ايندي، جهڙي سڌي ستگرو ۽ کان اڀرڻ جو رستو
 مليل هوندو ۽ هن آلهي موجب عمل ڪبو هوندو. آلهي ۽ جوت
 مان ئي شيد جو آواز پيو لکري. اهو شيد جو آواز آلهي ڪي
 ٻڌڻ ۾ ايندو، جيڪو ڏيان ڪري شيد جي ڪمائي ڪندو.
 اهڙو شخص وڏو ڀاڻ وارو آهي.

سوامي جي مهاراج

ڀرم پرش، سوامي هي مهاراج جن آڪري ۾ پٺي
 ڪلي ۽ ۱۸۱۸ع ۾ جنم ورتو. سندن
 اصل نالو شو ديال سنگهه هو، ڀرم ڪٿري سبب هئي،
 سندن وڏا اصل پنجاب ۾ رهندا هئا. جڏهن هو ڇهن سالن جا
 ٿيا، تڏهن سندن ماما کين صبح جو سويل سنان ڪرائي ٻڌڻي
 لاءِ ٺهاري ڪندي هئي. انهيءَ وقت کين پاڙهن جو به ڪم چالو
 هو. هنن هندي، گرمکي، پارسي به سکي ۽ انهن ۾ تمام قابل
 ٿي ويا. انهيءَ زماني ۾ پارسيءَ جو رواج زور هو. سوامي جن
 سڪرت ۽ عربي پڻ ڄاڻندا هئا.

مهاراج جن وقت ڪيترا چوڪرا سکيا ايندا هئا. جن ڪي
 هه مٿت وڏا دان ڏيندا هئا، جيڪڏهن ڪوبه هنن وقت

عني ستگروء جي شرط ۾ اچڻ ۽ انهي جي ٿي مدد سان
 پنج چور - ڪام، ڪروٽ، لوپ، موه ۽ آهنڪار وس ۾
 آهن. انهن چورن کي قابوءَ ۾ آڻڻ سان ٿي، شرار روپي
 آهي ۽ بر صانع، سانت ۽ انصاف جو ور تاءُ ٿو هلي. تنهن کان
 ۽ آندڙ مان ٿي گڻ نڪري ويا ۽ پڳتي اچي وئي. سم
 ۽ جهيٺڪ سان ڪوئي مت نڪري وئي. پوءِ سنت سپاهيءَ
 ي ڪرپا ۽ مدد سان منهنجو ڪايا روپي قلعو فتح ٿيو.

سچو علم اهو آهي جنهن تي عمل ڪجي.

پلٽو پڙها پر عمل نهين - عمل بن علم خاڪ هٿ جي.
 علم پڙهي اور عمل ڪري - اُسکي هم ٿو مشتاق هٿ جي،
 بيحد ڪٿي اور حد رهي - اُسڪا ٿو منهن ناپاڪ هٿ جي،
 پلٽو گفتن سوئي ديدن - وه ٿو معرفت کي ناک هٿ جي.
 يعني:- پلٽو صاحب جن فرمائين ٿا ته ڪير به ڪيترو ڪٿي
 علم پڙهيو هجي پر جيڪڏهن هو عمل نه ڪري ته پوءِ هنجو
 سچو عام (گيان) آجايو آهي. وڌيڪ هو فرمائين ٿا ته مان انهي
 کي پسند ڪريان ٿو جو عام پڙهي انهي موجب هلي ٿو. ڇڪو
 ٻاهران بيحد مالڪ جون رڳو ڳالهيون ٿو ڪري پر هو حد وارن
 ديوتائن کي چڱي ٿو، انهي جو منهن ناپاڪ آهي. پلٽو صاحب
 جن فرمائين ٿا ته سنت جيڪي آندڙ ۾ ڏسن ٿا، سو اسانکي
 ٻڌائين ٿا. اهي ئي سچي مالڪ سان مليل آهن.

پلٽو صاحب اندر جو پيد ٻڌائين ٿا.

آلتا ڪو وان^۱ گگن ۾ - تس ۾ جرين چراغ^۲،
 تس ۾ جري چراغ - بنا روغن^۳ بن ٻائي^۴،
 ڇهه رتو ٻارنهن ماس - رهن جرتاه دن رائي،
 ستگرو ملا جو هو نه - تاه ڪي نظر ۾ آوي،

(۱) وان = ڪوه (۲) چراغ = بتي پيٽي ٻري (۳) روغن

(۴) ٻائي = ڀوت (۵) جرتا = ڀوت.

سچو واپاري ڪهڙي آهي؟ ان جا نشان ۽ رهڻي.

بنيا پورا سوڻي هئي. - ڇو ٿولي ست نام،
ڇو ٿولي ست نام. - ڪميا ڪا نام^۱ وڇاوي،
پر نه ٿاڙو ڪري نام^۲ وشواس بنائي،
ووڻ ڪي ڪري دڪان. - گبان ڪا لباد پنا،
گادي هئي ستوش. - نام ڪي ماري ٿينا^۳،
لاڏي آڏي^۴ بچن. - وڃن ڦر مڻي ٿولي،
پلٽو جس ڪي تن پري. - آسي سي ميرا ڪام،
بنا پورا سوڻي. - ڇو ٿولي ست نام.

يعني:- سچو واپاري اهو آهي ڇو ڪميا جي ٿوري ۽ ٿي
ونهي، ست نام ڪي ٿوري ٿو هو پر نه جي ساهمي ۽ م وشواس
جا وقت وڃي ٿوري ٿو. هو ووڻ ڪي پنهنجو دڪان ٿو بنائي
۽ ان م مالڪ جي گبان جي ڏي وقت ڪري ٿو. هو ستوش جي
گادي ۽ ٿي وانهي، شوق سان آڏي وهندي نام ٿو جهي ۽
سڀني سان ملا ٻول ٿو ٿولي.

ڪهڙن من جي پنجن وڪارن کي قابو ڪجي؟

ستگر ڪي پرتاب سڀن. - پڪڙا پالڇون چور،
پڪڙا پالڇون چور. - نگر م عدل چلايا،
ٽرگڻ دها نڪار^۵. - آڻي^۶ پگڻ وسايا،
لوپ موه ڪو پڪڙ. - ٽالھ ڪي گردن ماري،
رشنا اور آهنڪار. - ٻيٽ ديو ان ڪو ٿاڙي،
دُرمٺ دها نڪال. - سُم ڪو حاڪم دينا،
ڇڙهي ساهي سب. - اُمڻ ڪا پڙه^۷ ڪبا،
پلٽو سحر^۸ مٿن ڪبا. - پڙا ملڪ م شور،
سب گر ڪي پرتاب سڀن. - پڪڙا پالڇون چور.

(۱) نام = ٿوري (۲) نام = وقت (۳) ماري ٿينا = تان مرڪ
(۴) لاڏي آڏي = آڏي وهندي (۵) نڪار = ڪڍي
(۶) آڻي = ٿي (۷) پڙه = ڦر (۸) سحر = ڪوشش.

و ماڻهن کي تڙم کان ٻرغلائي، اُپتي راهه تي توهلائي
تو ڪري.

لمان جي ملن ۽ قاضين، آئوڌ جي نواب جا وڃي ڪن
”هي شريعت جي برخلاف پرچار ڪري رهيو آهي ۽
ب جي عقيدن کان ماڻهن کي ڦيري رهيو آهي. انهيءَ
ي هن ڪي قرآن جي فرمان موجب جيئري جلائڻ
جي.“

سر نپت، اهو ڏانهن آيو، جڏهن پنڊتن ۽ ملن جي چوڻ
نواب حڪم ڏنو، ته هنڪي جيئري جلائو وڃي. پلٽو صاحب
ر ڪت تي ڇاڙهي، پنڊت ملان وغيره سرگس لاهي نهارا
ڄاڻيندا هزارن مان هرڪا ڏيندا پئي ويا ته پلٽو بي ايمان کي
ن ر ڪت تي ڇاڙهي عام ماڻهن کي ڏيکاريو ٿو وڃي، ته ڪافرن
جو موت ڪيئن ٿيندو آهي.

ان ڪالپوءِ پلٽوءَ کي ٻڌي انهيءَ رڪت کي باهه ڏئي ويئي.
ان ڪالپوءِ پلٽوءَ کي ٻڌي انهيءَ رڪت کي باهه ڏئي ويئي.
روايت آهي ته رڪت نه سڄو جلي خاک ٿي ويو پر پلٽو صاحب
اٿان آئيو ڏيان ٿي ويو.

پلٽو صاحب جي ڪنڊلين ۽ دوهرن مان ڪجهه هيٺ ڏجن
ٿا. پڙهندڙن کي به خبر پوندي ته پنڊت ۽ ملان هن ئي ڇو
اچي. ڪاوڙيا هو هميشه چوندو هو ته ايشور جا بنابل انسان
سڀ هڪ جهڙا آهن ۽ ڪوبه اوچ نيچ ڪونهي. سنن ڪرمن
وارو اوچ آهي، ٻيڙن ڪرمن ڪرڻ وارو، شراب گوشت ۽ ماس
ڪائڻ وارو، دغا بازی ۽ فريب سان پئسو ڪمائڻ وارو، وشو
پوڄه پوڄڻ وارو ۽ چيڪو مالڪ جي سڄيءَ پگهتيءَ ڪا
رهت آهي سوئي نيچ آهي. مالڪ جي درٻار ۾ جيون جا
ڪرمن موجب فيصلو ٿو ٿئي ۽ نڪي ذات، تڙم يا مذهبه
ٿي. هو صاف چوندو هو ته ڪوبه پنڊت ملو، مولوي مال
درٻار ۾ پنهنجن بدڪار پوئلڳن کي بچائي ڪ

هائ هاء ڪن ۽ مينهن مٿو پئڻن . سڃا انسان ، دنيا جا دڪه ۽
 ڪليفون صبر سان سهي نه مالڪ جو در لٿا ڇڏين . نتيجو
 اهو ٿو ٿئي، جو ڪوڙا سڌو وڃيو نرڪ جا دڪه ڏسن ۽ چوراسي ۽
 جي چڪر ۾ پون . اُتي ڪوڙن جا جپ، ٽپ جوڳ، اصل لٿا
 اڪم... سڃا سڌو مالڪ جي گود ۾ وڃيو وهن.

ڪوڙن جي ڪوٺي، ٿانءُ نه پوي جوڳ جپ،
 پوڳن پوڳ نرڪ جا، رهن سڌا روئي،
 سامي سڃارن جو، سر سڃو سڃوئي،
 جڏهن رنگ رٿي لوئي، ٿن رٿا رهن رنگ ۾.

* * *
 موزڪ ڇڏ گمان، ڪاٻا ماٻا ڪل جو،
 جهي وٺ جاڳي ڪري، پيد بنا پڳوان،
 اچي هٽندءِ اوچتو، ڪال ٽهري ڪان،
 سامي سڀ جهان - ماري جنهن مٿي ڪيو.

* * *
 منجه ٿي منجه تڙوار، وڃي ويل سڀ ڪهين،
 چنگ تڙورا ڪيترا، سامي ساز آڀار،
 اٿئي پهر آند ۾، وڃي پرينءَ پچار،
 ڪو ورلو مڱڻ هار، سمجهي هن سرود ڪي.

برمارت م پر آهي وڌائڻ لاءِ شڪر ۽ رضا ٿي راضي
رهڻ هي عدايت ڪئي آهي.

سدا ڪر شڪر، سامي ڏر ڏوسن جي،
پاوين ملي ملندو، پاوين شڪر ٽڪر،
رکي چاه آندو پر، گهٽ وڌ ڪڏهن نه گهر،
نور الهي م تر، نه خاصو خلوت دار ٿين.
سامي جن ڌر ڌر ڪري سمجهائين ٿا نه من مت ڇڏيو،
نٿو ت ۽ آڇري سکو.

ڪر آدب سان عاجزي، پالڻ گهي ۽ م پاء،
من مت ڇڏي ڪر، صحت چوڻ سان لاء،
پارين ڪي پرچاء، نه سامي پالين سچ ڪي.
سامي جن فرمائين ٿا نه سچو ستورو وڌن پاڻن سان گوملي
جن کي ڏر مستڪر پر لکيل آهن ٿن ڪي ٿي ملندو.
پاڻن ڏنڻو پيو، لڏهن سندن سنگ ٿيو،
جهڏ جو هنن جو، سو سڀ ٿاب پيو.
* * * *

لکيو منجهه لامع، ٽهن ڪي سامي مليو ستورو.
ستورو م ٻورو ٻرندو، ٻرندو ۽ ٻرون وشواس هڻڻ بلڪل
هروري آهي.

عاشق ڪولائين، نه صرفو ڇڏ سرور جو،
ڏيئي سڙ ستورو ڪي، پيراڳي پائين،
لڏهن - ٿو لائين، سامي سهرين سان.
* * * *

وڏو جان ويساه، سامي سنيڪهن کون.
سامي جن آخر م فرمائين ٿا نه دلها جا ماڻهو، مالڪ نه به.
هڻي آمله شيء جو قدر پائجي، وهيو ڪوڙين حرفتن م ٻرون.
هن پنهنجي ڪئي جو ڪيو ٿا لوڙين، لڏهن ويٺا.

ديوي ۽ ديوا، مورک پوچين مت ري،
 لائن پوڳ پرائت جو، کير ڪنڊون ميوا،
 ورلو ساڌ ڪري، سامي سڌ سيوا،
 الڪه اڀوا، پورن ڏسي پريم سان.

* * * *

مورک واڌ ڪئي، پنڊت چڙهي پاڻ ڪي،
 ٻڌاڻين سڀ ڪي، چارئي ويد پڙهي،
 سامي سار سڙوپ ڪي، ڪيائين ڪين سهي،
 وڻڙو پاڻ وهڻي، ڏيئي هت ٻين ڪي.

سامي جن ڪليءَ طرح سمجهائين ٿا ته ڪو به ڪانڌو ۽ ڪانڌو ۽ اڌر
 هو ڪلف ڪڏهن ڪين ڪانڌو. ٻيا به سڀ سنت رئين
 ڪئي ويا آهن.

ڪنهن ڪون ڪين لهي، اوديا ڪلف اڌر جو،
 ٿوڙي ٿيڙت ٿپ ڪري، ڏک بک سڀ سهي،
 ٿياڳ ڪري گهر بار جو، غفا منجهه رهي،
 ساڌو سرن پوي، نه سڪي ٿئي سامي چوي.
 سامي جن فرمائين ٿا ته انسان اڃا اچي مايا پٺيان لڳو
 هي ۽ مٿن مائٽن جي موه ۾ ڦاٿو آهي، انهن سڀني ڪي هن
 جي ضرور ڇڏڻو آهي. سائينءَ جي نام کان سواءِ ٻيو ڪجهه به
 پاڻ نه هلايو آهي.

گهرين ڪوهه گهڙي، مورک مايا رام ڪون،
 ويا پٽيندا ڪيترا، منهن تي هت هڙي،
 ٿون پي نيندين ڪانڪا، ڪوڏي ساڻ ڪڍي،
 سار سنڀال ڏڍي، نه سڪي ٿئين سامي چوي.

* * * *

ڪنهن جو ڪولهي ڪو، جي ٿو پاڻ پائين،
 پياڙي پرين ڪون ڪري، جامو مٺي جو،
 جڏهن ويندءَ پاران پنڊي مون، پراي چونداءِ پوءِ،
 سنگي ٿيندءِ سونه جيڪي چيپدين جگدش ڪي.

سامي سلوڪ لاهي ڪاغدن جي چٽڪن ۾ لکي خالي
 مٿ ۾ وجهندو ويهندو هو. جنهن مان سندس مٿ جي پوري
 خبر پوي ٿي. نه اها بلڪل سچي سمع مٿ هئي. سامي
 صاحب ڪالهاڻ جو مٿو ۽ سڀ ڪنهن لاء هن کي اندر ۾ پيار
 هو ۽ هن ڪنهن کي نه رنڀاريو. جيئن شيخ سعدي چيو
 آهي ته:-

”شعير ڪي مردان راه خدا،
 دل دشمن هر ڪر دل دلدنگ.“

يعني:- ٻڌو اٿم ته مالڪ جي راه ٿي هلندڙ پوڻ ڪڏهن
 به دشمن جي دل کي نه ڏکيو ٿو. هن جي رهڻي آدرش
 واري هئي. هن هر ڪاڏو پٿر ۽ پھريون سادو هوندو هو.
 پنهنجن سلوڪن ۾ هڪ ڇڏڻ ۽ غريبيءَ سان هلڻ لاء چيو اٿس.

غريبي گلزار، آئي مڙجاري مهگهو چوي،
 ساڙڻ ڪاڻ جگر ۾، آئي اڀر آهنگار،
 اسان يعني بول ٻڌائڻ، توهان کي نڪار،
 اڳتي اوهانجي اختيار، اسان چيو حرف حساب جو.

هن کي پاڪند اصل ڪن وٺندو هو. سچل وانگر بخوف ٿي
 هن ٿور ۾ جي پاڪندن کي ٻڌو ڪيو آهي.

”وڌن ها وادي، آسڻ آهون ڪن ڪي،
 لکي جاڻون جست ۾، ڪا اٽڪل استاد ٿي.“

سچل به ملن ۽ قاضين کي ساڳئي نموني چيو آهي.
 لکي قاضي، لکي ملا، معلم پير بيطاسين،
 لکي لاء لکي جا لاهي، رنگ رساء رکياسين.

ساميءَ مدد ۽ مڙهين ۾ لاڪڙن ۽ پٿرن جي پوڄا ڪن
 وڌيڪ اٿم پوڄا زندهه گروءَ جي ڪئي آهي، جنهن جي
 ذريعي اسان هن پوڄل جي ساگر مان ٿري سگهي ٿو. مورو
 پنهنجن ٻن کي ڪتابي گبان ڏين ٿا پر پاڻ مالا ۾ لالا ٻيا آهن.

سامي

پاڻي چنڊراءَ بچي مل جو پٽ، ذات جو ٿنڀ، جو
 جو نالو مشهور آهي، سو شڪار پور ۾ سنه ۱۷۴۳ع ۾
 هو. آمرتسر ۾ سندن ڪوٺيون هيون. هو سٺي سياڻيءَ
 جهي طبيعت جو هو. شاهوڪار هوندي به نهڻو هوندو هو.
 باهه ورهين جي عمر ۾ کيس آتمڪ رنگ لڳو. سوامي جن
 ڪرو سوامي مينگهراج، بهاولپور رياست جي، احمدپور ڳوٺ
 و ويٺل هو. هو شڪار پور ۾ هاڻي در وٽ هيمنڊاس جي
 ڙهيءَ ۾ اچي رهيو هو.

هڪ رات پاڻي چنڊراءَ خواب ۾ هڪ مهاڀرش جو درشن
 ڪيو، جنهن کيس هي وچن چيا ته، ”ستل لال اٿي پاڻ سڃاڻ،
 سرن وٺي پنهنجو اود يا جو ڀرم نوار.“
 صبح ٿيندي پئي خواب ۾ ڏٺل، مهاڀرش جي درشن کان
 تڙڦڦا لڳو. نيڪ شام جو جيئن دڪان تي ويٺو هو ته اهو ساڳيو
 خواب وارو مهاڀرش ڏٺائين.

اوچتو اچي، سڄڻ ٻينو سامهون،
 سامي سڏ ڪيو چوي، ڪو رڳو منجهه رچي،
 سمجهي ڪنهن سڄي، اها ڳالهه اگم جي.
 پاڻي صايب دڪان تان هيٺ لهي سوامي مينگهراج جي
 چرڻ تي ڪري پيو. ستگروءَ کيس هردي سان لڳايو. سوامي
 مينگهراج پنهنجي پياري شش جي گهر چاليهه ڏينهن رهيو
 کيس الڌر جي آيتو ۾ رڱي ڇڏيائين.
 ”پاڙهي ڪيو پرڳ، مرشد خام مرشد ڪي.“

آٺ ڏهه سال گروءَ جي سنگت ۾ رهيو ۽ سندس چا
 کان پوءِ هو آمرتسر وڃي رهيو ۽ هن وڏيءَ عمر ۾ سنه

کي ٿو گذجي. مالڪ جي پنڌ ۾ بچند دٻتون ۽ ڏکيا لڙون آهن. هن سفر ۾ غم گوند ۽ سوز ٿي سڄا رهيو آهن.

”اٿي ڪمر بند - لڙج! نه لهين سهرڻن،

هاڙي! وارو هنڌ - ڏسين اڪڙين سان.“

سڄا سند ۽ فقير ايڪانٽ جو اٿس سڄاڻن ۽ ان اکرڻ ۾ لڳا ٿا. هن ٺڪي شروع جي ڪٿان ۽ ٺڪي ڪنڌ دور ۾ ڪاهه لا پڙهن. هو دنيا جي خيالن کان ڪنارو ڪري واحد منجهه ٿا ٽپيون ڏين. مالڪ جو پهرين اڪل هو سو کين سهين روپن ۾ ظاهر ٿيو آهي. هر هنڪي سج ۽ چ ڏسي سگهي ٿو پر اسان جي جسماني اکين کان هو مڃي آهي. هنجو ديدار آهي ٿا ڪن، جن پاڻ کي ڪم ڪيو آهي.

پرين، پياري، سکر، مرشد جو مارگ نهايت اڙجو آهي. جيڪي الههءَ رستي تي من ٿا ٿن جو رشت وڏو آهي. جي هن راهه ۾ فنا ٿا ٿين، تن کي حقيقي محبوب وڃي رهيو آهي. اي عاشق! هي پنڌ پري ڏسي، پر پٺتي نه پاء. تون مارگ تي سرخرو ٿي. جي تون فنا ٿين نه هون ٿيندي هج ۾ آهي. پرينءَ جو پنڌ عجب آهي. سندس روشن مٿان سر گهورڻ گهٽاء. هي پنڌ پرين جو نه آهي پر سر ۽ سڀيءَ جو آهي. هن پنڌ ۾ مان يا خودي ٿي هلي سگهي. اهوئي طالب هن سفر ۾ هلي سگهندو جنهن مان ٽرڪ ڪئي.

”پنڌ عجائب پرينءَ جو - ”مان“ سان ڪن هلي،

ساڻي چاهه چلي“ - جڏهن ”مان“ ڇڏي وڃ ۾.

مالڪ جي سڪ بنا جيڪا گذري ويئي آهي سا سڀ اجائي ويئي. اڃا وقت ڪو ڪو رهيو آهي، هينئر ئي اُٺ ۽ سجاڳ ٿي.

(۱) لڙج = ٻُڙل (۲) هاڙي = هاڙو جهل.

(۳) چاهه چلي = شوق سان مالڪ جي راهه تي هلي.

شد با ستروء جي هدايت ڪي ضرور مڃڻو آهي.
 ”منجهه حضور هاديءَ جا - طالب ٻانهون ٻڌي وهندڻ،
 چئن چرائي، مرشد چوندين - ڪلمو ڪفري ڪهندڻ،
 گرءِ گوبند صورت ساڳي - راهه انهيءَ ۾ رهندڻ،
 رنگ ريتي ئي رنگ ٿي - سچا! ٺاهه انهيءَ ۾ ٺهندڻ.“
 * * *

”لاڦائيءَ! جو ڪلمو مون ڪي - مرشد پاڻ پڙهايو،
 ناپوڏيءَ جي نشي اندر سگر سیر ڪرايو،
 هٿير ڏيئي همت وارو - سارو بار ڪٽايو،
 صدقو سچل مان سگر تان - جنهن جانب جوش جڳايو.“
 جهمين دل مان غور نه ڏکڻو آهي ڏهسين حق
 حضور ي اصل حاصل نه ٿيندي - مذهبن ماڻهن
 ڪمراه ڪيو آهي. ماڻهو سچ ڪي نه سمجهي، وڃي ظاهري
 ٿين، رواجن ۽ رسمن ۾ ڦاٿا آهن. ڪي ٿيرت پيا ڪن، ڪي
 رٿون پيا پوڄين، ڪي مسجدن ۾ نمازون پيا پڙهن، ڪي
 ري مندرون ۾ مستڪ پيا نوائين.
 ”مذهبن ملڪ ۾ ماڻهو منجهابا،
 شيخ، پيري، بزرگي - بي حد پلايا،
 ڪي نمازون ٺٽڙي پڙهن - ڪن مندر وسايا،
 اوڏا ڪين آيا - عقل وارا عشق ڪي.“

سچل سلوڪ جو پيغام ڏنو آهي ته اي انسانو! پاڻ
 ڪ ۽ محبت رک، نه ته هٿ هٿڻا ڀوندو. خ
 مرد، توهان ڪي اشارو ڏاڏين ته هي وجهه
 ماني جاهون آجايو دنيا ۾ ڦاسي برباد نه ڪر
 سچل صاحب جن سمجهائين ٿا ته مالڪ، سستيءَ ۽ ڪا
 ن ڪونه ملندو، پر ڪوشش، محنت ۽ ڪشالن سان ئي
 هڪو همت ۽ ڪشالا ٿو ڪري سوئي سڃي

جو. انسان خاص خداييءَ جو مالڪ آهي، يعني سڄي ڪندڙ ۾
 وجھڻ، سندس حق آهي ۽ هن دنيا جي ترڪي ۾ سندس سير
 آهي، سڄي گياڻيءَ جي نظر ۾ هرڪا صورت سندس ئي
 آهي. هو لامڪان آهي ۽ هرڪنهن خيال کان آزاد آهي. در
 حقيقت انسان نه هندي، نه سنڌي نه عربي نه آمريڪي يا
 آفريڪي آهي، پر لڳيءَ جا سڀ لاهي رنگ آهن. مالڪ
 اُمرت جو حشم آهي، جنهن تان انسان پري نه آهي. جهڪي
 هٿ آهي سو هٿ آهي. رڳو وچ وارو حجاب يا پردو پري
 ڪرڻو آهي.

”سچل سارو سوچ ٿيو۔ منجهان ڪثرت ڪُل
 الف مان آدم ٿيو۔ ڪري هنگامو هُل،
 هندو مومن هڪ ٿيو۔ پُل نه پئي ڪنهن پُل،
 ٽپ ڪلائي ڪل۔ مرا مار پئي منصور جان.“

* * * *

سچر سائين هڪڙو۔ ناهي شڪ گمان
 پنهنجو تماشو پاڻ ڏسي ٿو۔ صورت منجهه سلطان،
 ڪاٺي پڙهي پوڻيون۔ ڪاٺي پڙهي ڦران،
 ڪٿي عيسيٰ ڪٿي احمد۔ ڪاٺي هنومان.
 حيرت ۾ حيران۔ پنهنجون وڌائين پالڪي.“

سچل فرمائي ٿو ته انسان حق جو جزو آهي. مالڪ
 جو ڪوبه ڌرم نه آهي تنهنڪري انسان جو به ڪو
 ڌرم يا مذهب نه آهي. هن کي نه هند جو نه سنڌ جو
 يا ٻئي ڪنهن ولايت جو ٻڌندو چئي سگهجي ٿو، ۽ نه وري
 هن کي ڪنهن ڌرم جي نالي سان سڏڻ روا آهي.
 ”ڇا جو شڪ گمان۔ سڀڪا صورت ٽپن جي،
 مٿان ڪرڻ ارمان۔ ڳهٽا! الهيءَ ڳالهه جو.“

سڀ ڪجهه اندر ۾ آهي ۽ ٻاهران ڪجهه به
حاصل نه ٿيندو. هو آڀو ڪڍي هستيءَ کي نابود
ڪرڻ جي سڃي صلاح ٿو ڏئي.

”ٻاڻ وڃائي ٻاڻ، ڳولي لهج ٻاڻ کي،
ٻاڻ منجهائين ٻاڻ کي، پوندي ڄاڻ سڄاڻ.“

* * * *

”ڇا جو ڪعبو، ڇا جو قبلو - هي ڀي سڀ بهانا،
ناقص نيت، ڪعبي واري - مرد گهمن مستانا،
سچل سنگر ائين آيو - حق لهن مستانا.“
يعني :- تيرت ۽ مندر ڀيٽ، اهي مالڪ جي ملڻ جا
ڪوڙا بهانا آهن. سڃي سنگرو اها چڱيءَ طرح سمجهائي آهي.
مالڪ جا سڃا پيارا، مالڪ جي ئي عشق ۾ پيا گهمن ۽ انهن
کي ئي مالڪ ملندو.

”طالب زنده نه ٿوري طاعت - مڙج منگان مون مستي،
ڏني آه استاد ازل جي - هت طلب جي تختي،
سڃا مستي مڙل نه ايندي - جان جان وڃي نه هستي.“
يعني ته پراڻا پام ۽ ظاهري ڌرمي پاڪاين ڪرڻ سان ڪجهه
به نه ورتندو. هر شدي جهڙا توکي طلب جي تختي يعني
نام ڏنو آهي، انهيءَ رستي تون خودي وڃاء. ته
شبد ڏني ٻڌي، سڃي مستي مليئي.

هن ساريءَ سرشنيءَ ۾ وحدت مان ڪثرت آهي، يعني
هڪ مان گهڻا ٿيل آهن. دنيا جي هر هڪ ڇيڙ ڪل جو جزو
آهي. آتما ست پرش جي انس آهي، ابشور جو روپ
آهي. سائين هڪ آهي ۽ پنهنجو نماشو ٻاڻ پيو پسي. ڪٿي
پوئين پيو پڙهي نه ڪٿي قران. سلطان پاڻکي پاڻي هي حيرت
۾ وڌو آهي. جيڪي به سرشتي ۾ ڏسي رهيا آهيون، سو
سڀ انسان جي اندر ۾ آهي هڪ ئي ذات تو ۾، مون ۾،
هن ۾ ۽ هرجاء آهي. انسان مالڪ جو حصو آهي ۽ مالڪ انسان

”جي من مان ڪڍان نه مڙس نه حضوري حاصل نه ٿئي.“
يعني جيئن من مان مڙس يعني وڌ ماڻهوءَ ۽ خودي نه
ڪڍي، تيئن مالڪ جي حضوريءَ ۾ نه وڃي سگهيو ۽ نه الهيءَ
جو روشن اندر ۾ ٿيندو.

سچل سمجهائي ٿو ته، انساني چولو هڪ ئي ٻيا رتن آهي.
انسان ۾ ئي عاشق جي سوغات ۽ مالڪ جي ملڻ جو رستو
آهي ۽ نه ڪو اهو دٻري دٻولائڻ ۽ ملائڪن ۾ آهي. انسان جي
ئي اندر ۾ مالڪ ۽ حقيقي سلطان آهي.
”لاهي مڃيسر ملڪن، اها امانت،

خامن خيانت، وڏي آجي عشق ۾.“

خامن فقير سچل چوي ٿو ته، مالڪ انسان جي صورت
۾ هوندي بڻجي ٿو اچي.

”عشقون ئي انسان - آيو سيلالي سِر ٿي،
صورت ۾ آدم - آدم دم مهمان،
مجا! لون سلطان - ستر سج سڌارو.“

ٻاهريان مذهبن، ريتون رواج ٿي آهن جي مالڪ
کان پري ٿا ڪن.

”مذهبن ملڪ ۾، ماڻهو سمجهايا،

اوڏا ڪن آيا، عقل وارا عشق کي.“

* * * *

”ٿوڙج رواج رسمن سارون - بُرد ٿين مردانو،
ٻاڻ بگائو، مزل نه چالين - آهين سار بگائو.“
سچل سچيءَ راه ٿي هلڻ جي هدايت آهي ۽ چوي ٿو
ته، دنيا وارو مذهبي رستو، سچو رستو نه آهي ۽
اهو مالڪ کان آسائڪي ڏي ٿو ڪري. الهيءَ جي
خلاف هن آواز اٿاريو آهي.

”جاڏي ٻورب پنڌ - ٿاڏي آڻ نه وڃڻو

هي هنن جو هنڌ - منجهن هنڌ هڻڪلاج ۾.“

۱۲۱
والهين کي ۽ ٽنڊڙ رنگين نموني پيش ڪيو. عام لوڪ ڪٿائون
جي هر هڪ جي زبان تي هيون، تن کي هن بيتن ۾ آڻي، ماڻهن
کي رڻجاني راز سيکاريا. جڏهن ته:-

”جي تون بيت پائين، سي آيتون آهين،
وڃيو من لائين، پريان سنڌي پار ڏي.“

*

*

*

*

”پيهي جان پاڻ ۾ - ڪير رُوح رهاڻ،

نڪو ڏوگر ڏيهر ۾ - نڪا ڪيچن ڪاڻ،

پنهون ٿيس پاڻ - سڻي ٿان سُر هراڻ.“

سچل جنهن رڻجاني ڊيگري جو ڀڪڻ لاڻو آهي، سو

چوي ٿو ته:-

”آءُ ادا سالڪ صهي ڪر - تون هن طلسمات کي،

پڇ ڊوئي ٿا ڪل پوئي - دُور ڪر درجاءِ کي.“

وڌيڪ چوي ٿو ته:-

”وسر - روزو، ٺاهي ياد نماز مولڪي،

ڪيڙو مست، پرين جي ناز مولڪي.“

سامي نماڻو، حلير گر ڪرپا ۽ گرم سان آڪي ٿو ته اڄ

ته توکي واڻي سڻايان. اها واڻي، جا من، واڻي، ٻڌ کون پري

۽ آندڙ اگرجر آهي.

”مندر مرلي، کان وڃائي مَن سان،

ٻنڌي گوبڙي گوار جي سامي سُر پلي،

اوديا ڳنڍ ٿلي - ڏسي منهن محبوب جو.“

سچل سڄي رهبر والگر، قاضين ۽ ملن تي چوهه چنڊ

آهن، جي مذهب يا ڌرم جي سڄي ۽ معنيٰ کان بيخبر آهن

وڳو بهشت جي دلاسن ۽ دوزخ جي ڌڙڪن سان ماڻهن

وڃي رکندا آهن. سچل کين سڄي راه تي هلڻ جي

هدايت ٿو ڪري:-

تنهن جو ڏک، هي ٺيڱو لاهيندو.“ يعني هن جيڪا روحانيت
 ڏليا پر ظاهر ڪئي آهي، تنهن کي سچل وڌيڪ ظاهر ڪندو.
 شاه صاحب جو اهو سچو نامو آيو، ڇو ته جيڪي راز ۽
 رمزون پاڻ پيشيده نموني سمجهايون هوائين، سي سچل کليل
 نموني ظاهر ڪيون آهن.

سچل کي پارسي ۽ عربيءَ جو ڳوڙهو اڀياس هو. هي
 شاه وانگر سماع تي عاشق هو. جڏهن هو سارنگي ۽ طبل تي
 آواز ٻڌندو هو، تڏهن بهشود ٿي ويندو هو، نه فقط ايترو پر
 مٿي جا وار نه آيا ٿي ويندا هئس. الاهيءَ حالت ۾ سندس
 زبان مان شعر پالومت ڪري نڪرندو هو، جو فقير ۽ منهنجي لکندا
 ويندا هئا.

سچل انگالو پسند ڪندو هو ۽ ڪڏهن به دروازن کان
 ٻاهر نه وڃو. هن جو کاڌو ٿوري پوڻاڪ سادي نموني جا هئا.
 دال ۽ ڏڏ ڪيس وٺندا هئا. سمهندو به ڪاڪ جي صندل
 ٿي هو. هو صاحب انعام پرهيزگار، لهنو، لمانو ۽ ڏالو
 حليم هو.

سچل سرفست وچولي قد جو هو ۽ وار ڊگها ۽ اکيون مرڱهه
 جهڙيون هئس. سندس چهر تي ٿي همجهه آڏاسائي پريل هوندي
 هئي. هن ۱۸۲۹ ۾ نوي ورهين جي ڄمار ۾ هن نالي جهان
 مان لاڏاڻو ڪيو. وفات کان ٿي ڏينهن اڳ، پنهنجي حجرت ۾
 وڃي ڪاروبار ۾ ويٺو ۽ لنگر ٻه ٻڌ ڪري ڇڏيائين ۽ رمضان
 جي ۱۴ تاريخ حق ۽ حق پاڻ ۾ هڪ ٿيا.

سچل جي مکيه شخصيت ۾ يوسف (نالو يوسف) مڪتوب،
 شير قادر بخش (بديل) شادي شهيد ۽ مير علي مراد خان ٽالپر
 اچي ٿا وڃن. هي پنهنجي روحاني امانت نالو يوسف کي
 ڏيئي وڃن.

شاه، سچل ۽ سامي سنڌ جا ٽي ئي ٻيا رتن آهن. شاه سنڌ
 وارا سي ٺيڱو ۾ روحانيت جو ڪو چاڙهو ۽ منڪل

لهين کي ولندڙ رنگين نموني پيش ڪيو. عام لوڪ ڪٿائون
ي هر هڪ جي زبان تي هيون، تن کي هن بيتن ۾ آڻي، ماڻهن
ي روحاني راز سيکاريو. چئن نه:-

”جي تون بيت پائين، سي آيتون آهين،
وڃيو من لائين، پرمان سندي ٻار ڏي.“

* * * *

”بيهي جان پاڻ ۾ - ڪير روح رهاڻ،
اڪو ڏونگر ڏيه ۾ - نڪا ڪيچن ڪاڻ،
پنهون ٿيس پاڻ - سڀئيءَ کان سؤر هوا.“
چل جنهن روحاني ڊيگري جو ڀڪڻ لاڻو آهي، سو
ٿو نه:-

”آءُ ادا سالڪ صهي ڪر - تون هن طلسمات کي،
پڇ ڊوئي ٿا ڪل پويءَ - دؤر ڪر درجاب کي.“
ڏيک چوي ٿو نه:-

”وسر روزو، لاهي باد نماز مولڪي،

ڪٽو مست، پوينءَ جي ناز مولڪي.“
مامي نماڻو، حليم گر ڪر ٻا ۽ گر گر سان آڳي ٿو نه اچ
ئي وائي سڃاڻان. اها وائي، جا من وائي، ٻڌ کون پري،
سار اڳوڻو آهي.

”مٿر مرلي، کان وڃائي مُک سان،

بندي گوپي گوار جي سامي مُرت پيلي،

اودا ڳنڍ ٿلي - ڏسي منهن محبوب جو.“

سچل سڄي رهبر والگر، قاضين ۽ ملن تي چوه چنڊ:-
آهن، جي مذهب يا ڌرم جي سڄيءَ معنيٰ کان بيخبر آهن
وڳو بهشت جي دلاسن ۽ دوزخ جي ڊڙڪن سان ماڻهن ۾
دعب رکندا آهن. سچل کين سڄيءَ راه تي هلاڻ جي صا
هدايت ٿو ڪري:-

تنهن جو ڏک، هي ٻيڳر لاهيندو.“ يعني هن جيڪا روحانيت
 دنيا ۾ ظاهر ڪئي آهي، تنهن کي سڃل وڌيڪ ظاهر ڪندو.
 شاه صاحب جو اهو مٿن سڄو ٿاڻ ٿيو. ڇو ته جيڪي راز ۽
 رمزون پاڻ پوڻ ٿا، سوچيائون هوائين، سي سڃل کليل
 نموني ظاهر ڪيون آهن.

سڃل کي پارسيءَ ۽ عربيءَ جو ڳوڙهو اڀياس هو. هي
 شاه وانگر سماع تي عاشق هو. جڏهن هو سارنگي ۽ طبل تي
 آواز ٻڌندو هو، تڏهن به خود ٿي ويندو هو، نه فقط ايترو پر
 مٿي جا وار به اڀا ٿي ويندا هئس. انهيءَ حالت ۾ سندس
 زبان مان شعر پالوڪ ڪري نڪرندو هو، جو فقر ۽ منشي لکندا
 ويندا هئا.

سڃل اڪالم پسند ڪندو هو ۽ ڪڏهن به درازن کان
 ٻاهر نه ويو. هن جو کاڌو ٿوڙي پوشاڪ سادي نموني جا هئا.
 دال ۽ ڏڏ کيس وڻندا هئا. سمجهندو به ڪانگ جي صندل
 ٿي هو. هو صاحب نهايت پرهيزگار، نهرو، نمائو ۽ ڏاڍو
 حلير هو.

سڃل سرسمت وچولي قد جو هو ۽ وار ڊگھا ۽ اکيون مرڱھ
 جهڙيون هئس. سندس چهر تي ٿي هميشه اداستاني ڀريل هوندي
 هئي. هن ۱۸۲۹ ۾ نوي ورهين جي ڄمار ۾ هن نالي جهان
 مان لاڏاڻو ڪيو. وفات کان ٿي ڏيهن اڳ پنهنجي حجري ۾
 وڃي ڪاروبار ۾ ويٺو ۽ لڪڙ ٻيٺ بند ڪري ڇڏيائين ۽ رمضان
 جي ۱۴ تاريخ حق ۽ حق پاڻ ۾ هڪ ٿيا.

سڃل جي مکيه شخصن ۾ يوسف (نالڪ يوسف) معقوب،
 فقير قادر بخش (بذل) شادي شهيد ۽ مير علي مراد خان ٽالپر
 اچي ٿا وڃن. هي پنهنجي روحاني امانت نالڪ يوسف کي
 ڏيئي ويو.

شاه، سڃل ۽ سامي سنڌ جا ٽي ئي ٻيا وڏا آهن. شاه سنڌ
 جي وارياسي نگر ۾ روحانيت جو ڪٺو چاڙهو ۽ مشڪل

سچل

سچل جو جنم ۱۷۳۹ع ۾، فقير صلاح الدين صاحب جي گهر،
 ٺٽي جي ڳوٺ ۾ ٿيو. ن رازن جو ڳوٺ خيرپور رياست ۾،
 ٺٽي پور اسٽيشن کان ٻن ميلن جي مفاصلي تي آهي. سچل
 طالب ان کي صدق وچان ”در راز“ ڳجهه جو دور ڪري
 پيدا آهن. سچل جو نالو عبدالوهاب هو. کيس سچل-سر مست
 هيءَ ڪري ٿو سڏيو وڃي، جو سندس ڪلام ۾ انا الحق واري
 بصوري مستي آهي. هڪ ڪامل درويش هو ۽
 سچل جو ڏاڏو فقير صاحب هو صاحب پهرين مير
 ”موراڳي“ جي لقب سان مشهور آهي. هو صاحب پهرين مير
 صاحب جي نوڪريءَ ۾ هو، پر پوءِ دنيا ترڪ ڪري، وڃي
 ڪٽر جي وطن هيٺان مالڪ جي خدمت ۾ ويٺو. کيس ٻه پٽ
 هئا. جن مان وڏو هو فقير ميان صلاح الدين (سچل جو والد)
 ۽ ننڍو هو ميان عبدالحق، جنهن کي سچل پنهنجو مرشد ڪيو.
 سچل آڃا ٻار ئي هو ته سندس پيءُ گذاري ويو. هو پوءِ
 پنهنجي چاچي عبدالحق جي سنڀال هيٺ رهيو ۽ کيس مرشد
 ڪيائين.
 ظاهريءَ طرح فقير صاحب سندس چاچو ۽ سهرو هو. سچل
 جي گهرواري، شاديءَ کان صرف ٻه ورهيه پوءِ گذاري وئي
 هن وري شادي نه ڪئي ۽ باقي عمر هن اڪيلائيءَ ۾ مالڪ
 جي ياد ۾ گذاري. سچل جو پنهنجي مرشد ۾ پڪو وشواس
 ۽ هن کي خدا ڪري سڏيو اٿس، ڇاڪاڻ ته ڪامل فقير
 جوئي روپ هوندا آهن.
 شاه صاحب پٺاڻي واري ۱۷۵۲ع ۾ وفات ڪئي، جنهن
 سچل جي عمر صرف ۱۳ سال هئي. چون ٿا ته شاه صاحب
 سچل جي پوئين عرصي ۾ درازن ۾ ويو هو.
 ”استان جيڪو ڏيکڙو ڇاڙهيو“

سڀاچي شاه سائينءَ کي ڏيک وٺي ڪن وٺندو هو.
هو چوندو هو ته وڏائي ڇڏڻ جي سنگت کان هميشه پاسو
ڪجي، نه اخلاق کي نقصان پهچندو.

”لاڻيون لباس هن، سي ڇپائي ڇڏ،

آڏن آسڻ ڪن جي، پاسي ٿن ۾ آڏ.“

اڀ سڄڻ! ٿون سٺن ۽ قيمتي ڪپڙن جون ڳالهيون ٻري
ٿئي ڪري ڇڏ ۽ ’مان ۽ منهنجي‘ جون جهڪي وڏائيءَ جون
ڳالهيون ڪن ته، ٿن جي سنگت کان پاسو ڪر.

آدمڻ اخلاص، مٺائي مالو ڪيو،

هاڻي کائي سڳو، سندو ماڙهوءَ ماس،

دلبر! هن دل ۾، وڃي رهندو واس،

ٻئي سڀ لوڪ لباس، ڪو هڪ دل وٺندو هيڪڙو.

ماڻهن پنهنجي سڃاڻي ۽ سٺا ڪٿ وڃائي ڇڏيا آهن. هينئر
ماڻهو هڪ ٻئي سان وڙهي ٻيا پنهنجو ماس پٽن ۽ رت چوسين.
ٻارا! هر ڪنهن جي لڳي ۽ سرهاڻ وڃي دل ۾ رهندي.
هينئر ماڻهو رڳو ٻاهران ظاهري ڏيک ٿا ڪن پر دل جو سچو
ڪو ور لو آهي.

لڪ ميڙ ٿي لٽيا، هنهن ويا هزار،

ترڪي آرس اڪڙين ۾،

ڌڪو هالڻ لوڻ، رنگ ڪٽري گهرين.

انسان پاڻ سان پنهان يعني ساهن جا اُمل ماڻهڪ ڪٽي آڏ
آهي. هن ننڍن، سٽيءَ ۽ غلب ڪري، سڄي سائينءَ کي
وساري، حباڻيءَ جا قيمتي ساه لٽائي برباد ڪري، پاڻکي سچو
۽ بيگرو ڪري ڇڏيو. اهو ئي سمجهو، وري مالڪ جي وصال ۽
مڪتيءَ جون سڏون ٿو ڪري!

پيرئين ۽ پائين، پائنت پڇي ڇڏ،
ڪٿو وٺو پورهيو، هوڏ وجهند هڏ،
هتي ڏيڍو منج ڏڏا! جتي ڏڪن ڏهسي^۲ واريون.
جيڪڏهن هڪ وڏائيءَ ۾ پرڇي پاڻڪي وڏو ٿو سمجهين،
نه اي سڄڻ! تون اهو هڪ وڏائي ٻري ڦٽي ڪري ڇڏ.
اها وڏائي پنهنجي ڀڄن جي ڪمائيءَ کي، بي فائدو بڻائي،
توڪي نقصان ۾ وجهندي. اي بيوقوف! مالڪ جي درٻار ۾
وڏا وڏا ڀڄن ڪرڻ وارا پير فقير نه ڪنهن ۽ ڊڄن ٿا، سو
تون ڪهڙي وقت آهين.

جاسين اٿئي ڪو دم پساه، تاسين چرخي لالچ چاه،
پڇا پاڻ ڪندء پائشاه، نه نوڪن ست نه ڪپاه،
نه ڪٽڻ جي نيت نارا، چرخو چوري ڪت ڪا تار.
جيستائين شرار ۾ ساهه اٿيئي، تيستائين دل لائي نير سان
ڀڄن سمرن ڪر. ستگرو جڏهن نوڪان موت کانپوءِ صاحب
ڪتاب پڇندو، ٿڏهن جي ڀڄن سمرن پنهنجي هڙ پلٽ ڪجهه نه
نه هوندو نه پوءِ تون ڪهڙو جواب ڏيندين. هي پيارا! تون
هيٺر جيسين جيئرو آهين چڱي طرح ڀڄن سمرن ڪري
سوڀارو ٿيءَ.

شاه صاحب جن هميشه هدايت ڪندا هئا ته هر ڪنهن
انسان کي نهٺائي ۽ هيٺائين ئي هلي، پنهنجي ويڪ موجب
هلاڻ چڱائي.

پاڻي منهن مٺو ۾، غربت ساڻ گذار،
مفتي منجه وهار، نه قاضي ڪانڀارو ٿين.
اي جيو! تون مات، صبر ۽ غريبيءَ ۾ گذار ۽ پنهنجي
ويڪ موجب هلا ڪر.

(۱) ڏيڍو = هڪ وڏائي.

(۲) ڏهسي = ڏه سو پوڻيون ڪٽيندڙ.

ڪوچو^۱ وڌ^۲ ڪا پائين، ڪنهن ۾ ڪٽين،
 ڪارڻ سود سواربون، آڻا^۳ منجهه اچن،
 ان جي سولهن سيد ڇٽي، صراف ئي سڪن،
 آڱهيا ست سندن، پاڻي ٽراڙيءَ نه ٿوربا.

سڄن پڪي ڪرڻ وارن کي آهڙي مرشد جي لٽو لڳل
 آهي، جو هو مرشد جي پوڙ ۽ پاڙ ۾ ڀڄن بندگي لهر سان ٻيا
 ڪن. اهي صبح جو سويل ڀڄن جي ٺهڻي لاءِ آڻي اچن ڀڄن
 ۾ وهن. آهڙي جي ٻار ڀري ڀڄن لاءِ، ڪامل مرشد سڪن ٿا.
 اهڙن ڀڄيڪن جو ڀڄن، مالڪ وقت بنا حساب ڪتاب جي
 قبول آهي.

ست آهن جو سڦرو، جي ٻر^۴ ۾ ڀڄائين،
 آواز اُرت جو، ساهه نه سڻائين،
 لڪاڙ لطيف ڇٽي، ڪميو ڪٽائين،

جي مالڪ موٽائين، توءِ ملهه مهالگو ان جو.

ڀڄن آهن جو سڦرو آهي، جي ڏيکاءِ کان سواءِ ڳجهو نام
 جو سمون ڪن ٿا. اهي ڪمبدين، توبه ڪندي ڳجهو ٿا نام
 جهن، ڀڄن ڪو به ٻاهر آواز نه لڪري. اهڙا سڄا جهنگواسو
 دنيا جي هومت، وڏائي ۽ ڏن کي لٽا چاهين. اهڙن سڄن
 عاشقن جو مالڪ وقت وڏو قدر ۽ ملهه آهي.

کي اوبين^۵ عرب ۾، کي ڪابل منجهه ڪٽين،
 ست آهن جو سڦرو، مٽيو مالڪن،

قادر ڪم ڪدن، ٿيلهي^۶ ٿلهي وارون.

مالڪ وقت ملڪ ۽ ذات جو ڪو به فرق نه آهي. ڪٿي
 جي نه سڄن ڀڄن جي ڀڄن جو، مالڪ وقت ملهه ۽ قدر آهي.
 اهڙن سڄن عاشق جي ٿوري ڀڄن هوندي به، هو مالڪ جي
 درٻار ۾ داخل ٿين ٿا.

(۱) ڪوچو = ڪپڙي ۽ (۲) وڌ = لٽو (۳) آڻا = ڀڄن ڪرڻ

(۴) ٻر = ڳجهو (۵) اوبين = ڪٽين (۶) ٿيلهي = ڏکي.

ستڻي ۽ بهانا ڦٽا ڪر. پاسيرو ويهي مالڪ کي ياد ڪر، نه
ت کانپوءِ آئند ماڻهن.

پڳو ئي پيڙ، جاسين رتو راس ٿئي،
بري بيڪاريءَ سين، هاري! پاڻ م هير،
ڪت ڪٽينديون ڪير، نئين سين نه ڄاڻجي.

پڳل آئت ئي هلاءِ جيسين مرمت ڪري لهر ٺهي راس
ٿي. يعني جي بيمار آهين ۽ جيسين چڱو ڀلو ٿين، تيسين پيو
چن بندگي ڪر. اي هارابل مورڪ! ٻڙي ۽ بيڪاري ۽
ستڻي ئي پاڻ کي نه هير. خبر نه آهي تون ٺيڪ ٿين يا
۽ توکي وري بندگيءَ لاءِ نئون انساني جنم ملي يا نه ملي.

پيرئين ۽ پائئين، لائن وڏو ٿو ڪانڊ،
وٺي اور آرت سين ڳچيءَ پايو پاند،
نه تنهنجو ئي وٺوان^۱، ڪٿو وٺو^۲ نه ٿي.

تون پڇن سمون ڪري پاڻ م آهنڪار ٿو ڪرين. لائين
ڪرڻ م سنگرو ناراض ٿيندو. هٿ وڌائي ڇڏي، ٺهائي سان
پڇن ڪر، نه تنهنجو ٽچ پڇن به مالڪ وٽ قبول ٿو لڌو.
چاٽ پائي چٽ به، سنهو ڪٽيو جن،
تن جو صرافن^۴ ڊڪو^۳ داخل نه ڪيو.

جن من به ارڪا ۽ حسد رکي، سنهو ست ڪٽيو يعني
بندگي ڪئي. تنجي بندگي مالڪ وٽ ڌري به قبول نه پيئي.
محبت پائي من به، رنڊا روڙيا جن،
تن جو صرافن^۴، اُڻ تورڊو آڳهايو.

جن ٻاريم پيار سان ڪٽي ٿلهو ست ڪٽيو يعني ڪنهن به
نموني پڇن سمون ڪيو، تن جي بندگي، بنا حساب جي، مرشد
وٽ قبول پيئي.

(۳) ڊڪو=ڌرو

(۲) وٺو=برباد

(۱) وٺوان=عبيدار

(۴) صراف=مرشد.

تون وقت ٻڌاڻ ڪندڙن لاءِ مالڪ وقت صاحب ڏيڻ مهل ۽
 سنگين جي وچ ۾ تون افسوس ڪري، وقت جا ڳوڙها ڳاڙهندڙن.
 ڪٽڻ جي ڪاڌ ڪري، مٽي ساهين هڏا،
 جيت سرتون ڪندڙ سڏا اٿ سڪندڙن سينگار ڪي.

تون ٻڌڻ سون م مٽي ڪري، لبتن پير جيءَ آرام
 ڏين، پر جڏهن سستنگي توکي مالڪ جي ديدار لاءِ سڏ ڪندا
 ٿا هن تون، مالڪ جي ديدار تان رهجي ويندين.
 اڄ پڻ اڄيٽ ڪي مرن، لڪي ڪٽي ڪال،
 پوري! تون پال، ڪاڌ ڪريڻو ڪيترا.
 اي سڄو! ڪالهه تو ٻڌڻ نه ڪيو، اڄ به سمجهو ٻيو آهين.
 اڙي ٿي سڄو بهتوف! سچو مرشد تون سان ڪيتريون ڀلايون
 ڪري، ڪيتريون ڪندو!

اڄ پڻ اڄيٽ ڪي مرن، لڪي ڪٽي ڪال،
 سون اڄي اڪڙيا، اوت ٻوڪي مال.
 هه! ٿين جي حال ۾ جن ڪاٻي منجهان ڪين ڪيو.

ڪالهه وانگر اڄ به تون ننگون نڙي سمجهي ٿين، سڏو ٿي
 نه وٺين ۽ جهوٽا ڪاڌ. اهڙيءَ طرح پنهنجي حوالي ٻڌاڻ ڪري
 توکي ٻڌاڻ آڇي وٺو. پنهنجي اهڙي هلڪ ٿي وڌو افسوس
 ۽ لعنت آهي.

سون مارڻڪا هٿا، ڪوهه نه ڪين وڌ،
 وڃي ڪند ڪا ٻوڪا، گهٽون گوهون ڇڏ،
 نه صراڻي سڏ، سرڪيو هوند مثالين.^۷

توڪي هينئر سون جهڙا هٿ آهن يعني لسالي جولي ۾
 حوالي آهي. حواليءَ ۾ تون ڇو لڏو ٻڌڻ ڪرين؟

(۱) ساهين هڏا = شير ڪي آرام ڏيڻ (۲) اڄيٽ = آرامي
 ۳ = اٿ جون ڪالون (۴) هه = لعنت (۵) حال = ڏور
 (۷) مثالين = آئند ماڻهن.

سڄي رهبر کانسواءِ تنهنجو ٻچن سهرن نيڪ برابر نه ٿيندو.
 جي ٻچن جو ڦل ڏيڻ سڀ ڪامل مرشد جي وس ۾ آهي.
 ڪڏهن تو ستگروءَ کي راضي ڪيو نه پوءِ تنهنجو ڪيترو
 ٿورو ٻچن قبول ٿيندو.
 ٿوڙي تون ڪاتار، ڄمر، هيڪلي^۲ پيرن،
 ڏني ڪا ڏٺار، صرافن انهن ست ۾.
 تون ڪٿي ٻاهران ڪٿي يعني ٻچن سهرن ۾ هوشيا هجين،
 ته به مٿان اڪيلي آئت هلائين يعني مرشد جو آسرو ۽ سهارو
 مٿان ڇڏين! ڇاڪاڻ ته صراف يعني مرشد تنهنجي ست يعني
 ٻچن سهرن ۾ ڪا اوڻائي ڏني آهي.
 جان ڪٿين ٿان ڪت، هيءَ^۳ هڏ وهائي^۴،
 ڪاپائي^۵ سڀڪا، ڪتي سڀاڻي^۶.
 ڄاتو جن ڄاڻي، ٿن هٿان پهي نه ڇڏي.
 جيترو ڪتي سگهين يعني ٻچن سهرن ڪري سگهين اوڻرو
 ڪر. هيءَ آمله حياتي، آڃائي سستي ڪري برباد نه ڪر
 جيترو نيڪ ۽ صحيح ٻچن سهرن ڪيو، اوڻرو ستگروءَ ڪر
 وڻيو. جن اها ڳالهه سمجهي آهي، ٿن ڪٿن ۾، ڪپهه جو ڏر
 به هٿان نه ڇڏيو آهي يعني منت به آڃايو نه وڃايو آهي.
 هيءَ هڏ وهائي، جان ڪٿين ٿان ڪت،
 ڪو پنهنجي عيد^۷ کي، پيري ڪڇ ڀرت.
 مٿان روئين رت، صباح وچ سرئين.
 وقت هميشه ساڳيو ڪين هوندو، مٿان اهو وڃائين!
 جي ملڻ جي خوشي لاءِ، سٺو ڀرت ڀري يعني نيڪ
 ٻچن سهرن سان زندگيءَ کي سهڻو بڻاءِ، جي ائين نه ڪر.

(۱) ڄمر = مٿان (۲) پيرن = آئت هلائين (۳) ڏٺار = ڳو
 (۴) هيءَ = هيءَ وقت (۵) وهائي = گذري (۶) ڪاپائي
 (۷) سڀاڻي = وڻي (۸) عيد = مالڪ جو ميلاد

تون پنهنجو سر مستگروء مٿان وارو ٻيو وارح يعني ٻلهار ٻيو
وجھ. پوءِ تون لار روئي ڇڙو هلائي، اُن مان ست جي سڌي
لار ڪڍج يعني تہ پنهنجي مٿال کي هڪ هنڌ بنا ٽڪڻ جي
جمالي، لار ڇڏج.

وھي هٿان ٿو منڍ وٺي وٺي، ڪن ڪٽي ۽ ڪي ٻيٽ ٻار وٺي،
وقت تمام ڏس نہ ٿوئي، وقت ساڻو بند تون ٻيٽي،
ليٽ خاصي رڳ لار، ڇڙو ڇوري ڪٽ ڪا لار.
سڳورا شاه صاحب جن، آسائي سستي ۽ لنڊر وقت
وڃائيندو ڏسي، اُٿس ڪاٺي، سمجهائين ٿا، نہ اي ٻارا!
ٺهجي عمر پائي ۽ وانگر ٽڪي وهندي پئي وڃي. ٿر پاسرو
وٺي اچن سمن ڪن ڪيو آهي. هينئر نہ تون همت ڪري،
پنهنجي ٻيٽ ۽ آندڙ کي صاف ڪري، ٻرلر سان اچن سمن
ڪر، نہ سڄي سائين اڳيان سرهو ٿين.

اُٺي ڪا پائي آڏي ٻيٽ ٻيٽ طلب جي سڀرو سڀر،
ست صبر جو ڪٽ تون هير، ٻيٽ ٺاڙي ۽ سين هنڌو هير،
روز رضا سان اوب دلبار، ڇڙو ڇوري ڪٽ ڪا لار.
تون آڏي ۽ رات جو اُٺي، سڱ صبر ۽ ٻرلر سان اچن
ڪر. پنهنجو ڏيان، سڪن ٺاڙي ۽ يعني ٽن اک ٽي جمالي،
خوشي سان اچن ڪر.

تون پوري سڌ نہ اُٺال، ڪرڻ ڪمڻي قيد مثال،
وڙ وڙ پنهنجي هٿ هٿ حال، وٺي وڃا ٻيٽ سمنڊا سال،
هڪس ٺوڙ ٽن لنڊر ٺوڙ، ڇڙو ڇوري ڪٽ ڪا لار.
اي بندوق ڪمڻا! لنڊون ڪري، اچن نہ ڪرڻ جا ڪوڙا
ٻالا ڪري ٿو پنهنجي عمر ٻڙاڊ ڪري ڇڏي. هينئر نہ وقت
نہ وڙ آهي، اُٺي اچن سمن ڪر.

ڪٽي ڪٽيندن ڪيترو، ڪر سوداگر ٻار.
ڪٽڻ مٿي ڪرڻ ڇڏي، آهي آهي جي اختيار،
ٻيٽي ٻوڙ هٿ ٿو ٻار پنهنجو ست سوجهي ڪو ڪر.

ڪڇ ڪڇ ڀڄ ڪٿي سان ڪيندي، مان ۾ ماريس،
ڪڇ ڪڇ ڀڄ ڪٿي سان ڪيندي، ڳڻين ۾ ڳاريس،
ڪڇ ڪڇ ڀڄ ڪٿي سان ڪيندي، ٽڪر ڏيگارينس،
آئين پهر عبداللطيف چئي، ٽڪر ڏيگارينس،
صبر سڪارينس ته، پوئو ڪٿي کان بس ڪري،
شاھ صاحب جن فرمائين ٿا ته من روپي ڪٿي ڪي وس
ڪرڻ لاءِ گهڻو نه ڳالهائ ۽ صبر ۾ ره، تون سڄي مرشد جي
رون وٺي، شيوا ڪري، دين غريب ٿي، مالڪ جي خوف ۾
هي، اها ڳڻتي ڪر نه ڪيئن سڄي سائين سان ٺهڻي ايندي،
سڄي ڏينهن ۾ هڪ دفعو ڪاء. ڪاوڙ غصو ڇڏي، صبر ۽
شڪر ۾ ره، انهيءَ کانپوءِ ٿي تنهنجو من روپي ڪٿي پوئو ڪٿي
۽ وڙهڻ بند ڪري، سڌو ٿيندو.

شاھ لطيف جي پڇڻ بددگيءَ جي لاکھڙي واٽ
پراڻي زماني ۾ آسانجي سونهاريءَ سنڌ ۾، زالن صبح
جو سونل اُٿي ڪجهه مان آئت ٿي ست ڪٽيندڙون هيون،
هڪ منڙي شاھ صاحب جن تمام سولي ساڌارڻ Practical نمولي
نام چوڻ جي واٽ سمجھائين ٿا ته جيئن سندن هم وطني،
ساڌا، آڻڻ ٺهيل آدهي به، مرشد کان مليل نام چوڻ جي واٽ
سوليءَ طرح سمجھي، عمل ڪري، وڃي سڄي صاحب سان ملن
واڳڻيون واحد رب عظيم، ڪر ٻانهان کي حمد ڪير،
مومن پڙهه تون قلب سليم، سر صحابن واري وار،
چرخ چوري ڪت ڪا ٿار،
شاھ صاحب جن فرمائين ٿا ته، نام چوڻ شروع ڪرڻ
اڳ، تون مالڪ جا شڪرا ڪر، ته هي مالڪ يعني
ستگرو! تون ٿي منهنجي چوراسيءَ جي چڪر جي بيمار
جي هٿائڻ وارو ڪير يا ڊاڪٽر آهين. تون هن پنهنجي
ٿي ڪر ٻا ۽ رحم جي نظر ڪر. تنهن کان پوءِ هو فرمائين
ته، هي مومن يعني گروءَ جا پيارا! تون نام ٻاهران نه پر آن
دل سان، هڪ هنڌ خيال کي ڄمائي، پريم پيار سان

لاهن. اها آئي ڪڏهن آهڻ چئي پاڻ نه رڳو نستي آهي.
 اهو ٻڌي آلهي ۽ چڱياسوءَ چيو ته ”سائين مون بس ڪٿي
 توهان جو پند ٿو سمجهي سگهان. تنهن ئي شاه صاحب کلي
 جس نه ڄڻ ٻيا هاڻي ڇا ٿو چوان؟ وري چيائين نه سائين!
 ”ماري ڪٿي مون وهڻ سان، وڌائي ڏس ڪها،
 هاڻي تان سڀڪار پس ٿون، نه منهنجي سزاريءَ ۾ سڌو ٿئي.“

تنهن ئي شاه صاحب حبس نه ٻڌا ٻڌا
 ”اڏ ڪاڏو ان جو، سو ٿورو ڪاه وڃهينس.“
 لنگ ٽوڪل غنو حقيقت، ٿرا ٿهرائينس،
 پنهنجي وقت نماز سان، پورا پهرائينس.
 وحد هو، واحد هو، لاشريڪ هو، اهو وات ڪڙيالو ڏيس،
 بد انعام کان پاسو ڪري، اهو ڇيهوڪ چڪائينس،
 آڻي آسرويل جو، ٿوبه طائف جو ڪوڪڙو گهمائينس،
 محبت جي ميدان ۾، ٿوروون ٿلائينس،

اها هر پهرائينس، نه سڌو ٿئي شاه عبداللطيف چئي.
 يعني: شاه صاحب جن فرمائين ٿا ته، هن من روپي گهوڙي
 کي ڏس ڪرڻ لاءِ، ٿون ٿورو ڪاه. هنکي سڌي هلائڻ لاءِ،
 ٿون مالڪ ۾ ٽوڪل رک ۽ گروءَ ۾ پڪو وشواس ڪر ۽
 سڄو وقت پور ۽ لپاڙ سان من کي ايڪاگر ڪري پوءِ دلها
 روپي ميدان ۾ هنکي هلاء. من روپي گهوڙي جي وات ۾
 ٿون هٿن ڄڻ، نه هي مالڪ! ٿون ئي سڄو آهڻ ۽ تنهنجي
 ڪوبه راز نه آهي. تنهن کانپوءِ ٿون من کي ٻيڙن ڪمن ۽
 ڪام ڪروڻ، ٿوب، موه ۽ اهنڪار کان پاسي ڪرڻ لاءِ هنکي
 لاءِ هر ڇيهوڪ لڳاء. صبح هر سويل آلي، ٿوبه ۽ ٻين
 بندگي ڪر. دلها ۾ پور سان هل. اهوڙيءَ طرح هلاڻ سان من
 سڌو ئي ڏس ۾ ايندو.

ٻئي هنڌ شاه صاحب وري من جي ڀيٽ ڪئي سان.
 ڪٿي آهي.

رمايو:-

جنهن جي شاه عبداللطيف چڻي، ٿالاڳ چڻي لائين،
ڪلف تنهن قلوب جا، ري ڪنجيءَ لاهين،
موتائي ٿا نين، نيت بدورا ڪهڙا.
يعني سڄا سنت دل صاف ڪرڻ وارا ڪٿي اڃا آهن. هو
ندر جا ڪلف بنا ڪنجيءَ ٿا لاهين. فقط بدنيت وارن کي
ڪهڙا موتائي ٿا ڏين.

پوءِ شاه صاحب چيس ته هل ته پنهنجي مرشد شاه عنايت
علي شاه وٽ هلون. پتي اُٿي پهتا، شاه صاحب پنهنجي مرشد
کي مٿو ٽيڪيو ته هن شاهه صاحب جو ڪند، اڏيءَ تي رکي
ڪاٺيءَ سان سر ڌڙ کان ڌار ڪري ڇڏيو.
”اُٿي اڏيءَ تي ٿا سالڪ سر ڪپين.“
اهو ڏسي مريد اُٿي پڳو ڏيڪندو پتي ويو ته اڳيان شاه
عبيد نظر آيس مريد چيس ته واهه سائين! مون کي ڪند ڪهاڻ
هليا هوا؟ تنهن تي شاهه فرمايو:-

سڌڙ يا صرافن سان، ٿا ڪوهه پچاران ڪن،
جڏهن ڪات ڪلان ڪڍيا، ٿڏهين پڇيو ڏور وڃن،
پڪون سي پيٽن، سر جنين جا ست بر.
يعني ريساڙا، صرافن سان رڳو ريسون ٿا ڪن، هڙ ۾ ڪجهه
نه لائڻ پر هو جواهرن وٺڻ جون سڌون ٿا ڪن. سڄا صراف
يعني سنت جڏهن پريم جا ڪات ٿا ڪڍن ته هو وليو پڇو
اهڙي پريم جا پيال پيئندا، جن آهنگار ۽ آڀو ستن اڳيان
ڪيو آهي. شاهه صاحب وڌيڪ چيو:-

”اها سسي جا ماس جي، سا اُٿي ٿا لاهين،
ڪامل مرشد روح کي، نر نهو ڪري ٿا نين،
اُٿي وڃي گڏين، جائي ڪينو آهي ڪين ڪي.“
اهو مرشد ماس جي سسي نه پر آهنگار جي س

۾ سڌو ٿئي.

يعني: من روپي گهوڙي کي سڌي ڪوڙ جا مون ڏاڍا
وس ڪيا، پر هو سڌو نٿو ٿئي. هاڻي توھن ھڪي آھڙي
ٿرلب يا رھت سڪارو جو هو منھجي چئي ۾ ھلي. (منھجي
چئي ۾ ھلي اهو سوکھر اھڪار، مان مان جو آھي، جو ستن
کي ڪن وٺندو آھي.)

لھندي شاھ صاحب چيس ته، ”مايا، ڏن ڪھڙو ڏيان؟“
مريد چيو ته ”مايا جا طالبو ڪتا ٿيندا آهن.“ وري شاھ چيو
ته، ”پلا ٿيو سون، ڪهڙا جواهر ڏيان؟“ هن چيو ته ”ڪهڙن
سون وشرو جي چاهيا اٿڻ لسترين کي ٿيندي آهي!“ وري
پڇيائينس ته ”ڪاڏا پتا سوا لڏون هر دم ڪهني؟“ تنهن ئي هن
چيو ته ”ڪاڏي جي چاهه نهوسڪن کي ٿيندي آهي!“ اهو
ٻڌي شاھ صاحب فرمايو ته، ”اها اڃا يالندو صاف نه ٿيو
آهي!“ شيواڌاريءَ وري سڪ مان ڪھڙو وٺي شيوا ڪئي.
پرسن ئي وري پڇيائونس ته ”پتا ڇا ڪهڙجي؟“ وري نه هن
چيو ته:-

مادي ڪتي مون هن ڏھت مان، وڏائي وس ڪيا،
هاڻي تات سڪارھس ٿون،

ته منھجي سواڙيءَ ۾ سڌو ٿئي.

شاھ صاحب چيس ته، ”پارا اڃا ڪهڙو صاف نه آهي.“
لڏھن شيواڌاريءَ چيو ته:-

”آهي ڪٿڻ ڪٽپ ڪٽي ويا، جبڪي ڍاڪ ڍاڪن،

ڪهڙا دلاسا دل کي، ڏيهاڙيون لا ڏين،

موتالي؛ لا ٿين، ماڻهو ميرا ڪهڙا.“

يعني دل صاف ڪرڻ وارا کتي ستر ٿي ويا جي سڄي
دڪ مرنل کي رڳيندا هئا. هو ڪهڙا دلاسا ڏيندا ٿا رهن
۽ دل ڪهڙا موتالي ٿا ڏين.

ڪڏهن ڪل چرچو ڪندو به هو. اڪثر گنپير نظر ايندو هو. ڏيک ويڪ سان ڪين پوندي هيس، لڪو سيند سومي سان. سرار جي سينگار کان کيس نفرت هئي. انهيءَ باري ۾ هدايت ڪيائين ته:-

”سرمون سياهيءَ جو رتن ڪي رها،
ڪائي ڪرائيءَ جي - مڙس ٿي ۾ پاء،
اڪين ۾ اٽڪاء - لالائي لالن جي.“

يعني ڪارو سرمون رتن جي سينگار لاءِ آهي. جي تون مڙس آهين ته اها سومي جي سرائي اڪين ۾ نه پاء، پر اڪين ۾ مالڪ جي سڪيءَ عشق جي لالائ پاء.

شاه سادي پوشاڪ، اڪثر ڪفي پائيندو هو. سادو کائيندو هو. ننڊ نهايت ٿوري ڪندو هو. اوچي بستري تي ڪين سمهندو هو ڳوڙهيءَ تي سمهندو هو. هنجي وات مانيطي لالت چيان، پانڌ پڙهي کي رستو ڏيکاريندو آهي ۽ ساوڪت جو سبق پئي سيکاريندو. هڪ ڏينهن هو منجهند جي وقت آرام ۾ هو ته باهران ڪنهن باڪريءَ آواز ڏنو. ”سوڻا، پالڪ، چوڪا.“ شاه آواز تي چرڪ ماري اٿيو. فقيرن کي عجب لڳو ۽ سبب پڇيائونس. هن فرمايو، ”آبا اوهان باڪريءَ جو هروڪو نه ٻڌو؟ هن ٿي چيو، ”جيڪو پالڪ سٺو سو چڪو.“

انهيءَ کان پوءِ وري ڏينهن جو ننڊ نه ڪيائين ۽ ٻين کي ٻڌ صلاح ڏيندو هو ته گهڻو سمهڻ چڱو نه آهي. شاه جيترا منهنجي تن کي تڏا يا بکون ڪڍيون سي ڪنهن وري ڪڍيون هونديون. جيئن جيئن وڌيڪ سختي ايندي هيس، تيئن تيئن وڌيڪ مالڪ جي ڌيان ۾ وهندو هو.

هڪ مرتب، شاه جي ڏاڍي شيوا ڪئي. راضي ٿي فرمايائونس ته ”ڇا گهرجي؟“

هن عرض ڪيو ته: ”ماري ڪٿي مون هن وقت سان، وڏائي وس ڪيا، هاڻي تات سيڪار پس تون، نه منهنجي سواريءَ

هڪ دفعي شاھ عبدالڪريم مخدوم صاحب جي ديدار لاءِ
 ٿي ويو ۽ وقت ٿي پت وٽان لنگهڻو هوس. اُتي پنهنجن فقيرن
 کي اشارو ڪيائين ته منهنجي اولاد مان هڪ الله لوڪ ٿيندو
 جو هي هنڌ وسائيندو. اها ڳالهه سچي ٿي ۽ شاھ اُچي پت
 وسالي. مشراڻي گذر لاءِ ڪنهن ڏيک جو ضرور ڪرڻو آهي.
 ماڻهن سان گڏ شاھ پنهنجن هٿن سان به ڪم ڪندو هو. آخر
 هڪ مٽيءَ جو جهوڙو پاڻ لاءِ ۽ هڪ حويلي ماءُ پيءُ لاءِ
 ٺهرايائين. پنهنجن فقيرن کي لڪا ڪڍي پت ورهائي ڏنائين.
 هنن پنهنجون جهوڙيون جهوڙيون

شاھ صاحب جي دل ڪڙمل، باجهاري ۽ پاڪ هئي. هو
 پاڻکي ٻرجاڻو کان پري هو. هنجي راهه لبستي ۽ واري هئي.
 هو ٿورو ڪالندو ۽ سادا ڪپڙا پائيندو هو. پُور ٻولدو هوس
 نه جتي نه ڪين پائيندو هو ۽ اڳهاڙو پنڌ ڪندو هو. ربيع
 ٿي سمهندو هو. ڪنهن جو نه ٿورو ڪم ڪندو هو. پاڻي نه
 پيا ٻري پيئندو هو.

شاھ جي جسماني حواليءَ جا ڏينهن جڏهن پورا ٿين ٿي
 آيا تڏهن پورا اڪيهه ڏينهن خلوت (ڌيان) ۾ رهيو. انهيءَ
 ساري عرصي ۾ ٽن ورهين جيتري مالي مس ڪاڙي هونديائين.
 جڏهن ٻاهر نڪتو تڏهن سنان ڪري چادر اوڍي، مرالهي
 (سمانڙيءَ) ۾ رهيو. اها حالت ٿي ڏينهن هلي. انهيءَ کانپوءِ
 ڏسڻ نه رڳو سندس حاڪمي جسم وهي رهيو آهي. هن سنه
 ۱۷۵۲ع ۾ چولو پيڙيو. پنهنجن فقيرن کي ٽڪيڊ ڪيو. هوائين
 نه جڏهن مان دم ڌيان، تڏهن دفن کان پوءِ منهنجي مرڻ جي
 ڳالهه ظاهر ڪيو. سندس ترسعت مٿان ميان غلام شاھ ڪلهوڙي
 هڪ عالشان قبر اُڏاڻو.

شاھ قد جو اُٻيل ڏکيو، شڪل جو سڳو هو. سندس
 پنهائي ڪنڊي هئي، سندس اکين مان جهڙ نه جوڙ پئي
 لڪندي هئي. هن جي هلمه درويشي هئي. ڪڏهن

”لکي لکي واء، ويا انگڙا لکجي.“

شاھ عبداللطيف ان درد جي دابين تي چرڪ ڀري اُٿيو ۽

ورائي ڏنائين:-

”بيئي کڻي بساء، بسڻ ڪارڻ ڀرين ۽ جي.“

ويهن ورهين جي عمر ۾ عرو قرب ۽ درد جا شعر چوڻ لڳو. هن کي الائي عشق جي تنوار لڳل هئي. بسڻ سمجهو ۽ شادي ڪندو ۽ هي چترچنگ چڙي ڏهندو.

هڪ ڏينهن بنا موڪلائي هو جهنگ ۾ هليو ويو، جتي عرو کين جي ٽولي ملي ويس جي سان اُگهاڙين ڀرين ڪڍجي رهندو رهيو. ٽي سال انهن سان گهمندو رهيو ۽ انهن کان ٿياڳ ويراڳ، اوجاڳا عبادت ڪت ۽ ڪشالا پرايائين ۽ رڳي واس ٿيو. هو ڏانهن سندس پيءُ، پنهنجي پٽ جي وڃڻ تي رهي حال ٿي پيو. هڪ ڏينهن شاھ اُچي گهر پهتو. ٽن ورهين جي دوران ۾ دشمن جي صحبت ۽ پالڻ پالڻ جي ماڻهن جي ملاقات، سندس دل مان ڏئي جي ڪت ٿي لاهي چڙي ۽ هن ۾ انسان ذات لاءِ قرب ۽ همدردِي وڌي.

شاھ صاحب مرزا مل بسڻ جي لائي سڌه بکر سان شادي ڪئي. عرو نهايت ڀاڪدامن ۽ علم عرو هئي. جهڙيڪ وڏ گهراڻي ۽ ناز سان پيل هئي، ۽ به گهر جو سمورو ڪم وڏن پچائڻ صائين وغيره پنهنجن عئن سان ڪندي هئي. جهڙو هو شاھ پلارو، ٿڙي هئي سندس گهرواري سگهڙ. شاھ کي ڪوبه اولاد ڪونه ٿيو. شاھ صاحب جي زندگي هاڻي رسيد شخص وانگر، اربل هموار هئي. پنهنجو وقت بندگي ۽ ڏهاڻ ۾ لڳائيندو هو. سندس مرشد عنايت علي شاھ عرو، شاھ جو ناماچار ايترو وڌي ويو جو هالن ۽ مٿيارن هي ڀرين جي سڀني ۾ حسد جي باه ڀڙڪي اُٿي. انهن ڏينهن ۾ ميان نور محمد ڪلهوڙو سنڌ جو حاڪم هو. اهو انهن جي ڳالهين تي لکي، شاھ صاحب جو دشمن ٿي پيو ۽

شاهه عبداللطيف

شاهه حيدرآباد سندھ ضلع جي، هالا حويليءَ نالي ڳوٺ ۾ سنه ۱۲۹۸ع ۾ ڄائو هو. سندس والد جو نالو شاهه حبيب هو. سندس ڏاڏو شاهه عبدالڪريم بلڙيءَ وارو مشهور درويش ۽ شاعر هو. شاهه جي جنم کانپوءِ سندس والد هالن جي ڀرسان ڪوٽڙيءَ نالي ڳوٺ ۾ لڏي اچي ويٺو. ننڍي هوندي کان ئي سندس ڪهڙي ۽ رهڻي غير معمولي هئي. درويشيءَ جا آثار بالڪل ۾ ئي منجهس نظر ايندا هئا. اڪيلائي هنکي ڏاڍي وڻندي هئي. جڏهن ۵-۶ ورهين جي ڄمار جو ٿيو تڏهن کيس آخوند نورمحمد وٽ پڙهڻ وھاريو ويو. جڏهن آخوند آلف بي سيڪارٽ شروع ڪيس ۽ چيائينس ته، ڇڏ ”آلف“ ته شاهه هڪدم چيو، ”آلف“ وري آخوند چيس ته ڇڏ ”ب“ ته شاهه چيو ته ”ب“ وري ڇا جي! هن کي پيءُ وٽ وٺي آيا، جنهن پنهنجي پٽ جي روحاني رمز سڃاڻي ۽ چيائينس ته، ”آبا تون بيشڪ حق تي آهين.“ شاهه ڪا اسڪولي تعليم ڪانه ورتي هئي.

شاهه اڪانت ۾ گذاريندو هو ۽ جي پور پوندو هوس، ته جنگهه ۾ هليو ويندو هو. هنکي مولانا روم جي مثنوي ۽ شاهه ڪريم بلڙي وارو رسالو هميشه ساٿ هوندو هو. هڪ ڀيري جهنگ ۾ واريءَ جي دڙي تي وهندي اهڙو مالڪ جي ڏٺا ۾ اچي ويو، جو پنهنجي بدن جي خبر ئي نه رهيس. تڏهن اهڙيءَ حالت ۾ هو. جهولن جي ڪري، واريءَ لڙجي ويو. شاهه حبيب گهڙي ڳولا ڪئي پر پتو ڪونه پيس. نيٺ هڪ ڏنار جي نظر شاهه تي وڃي چڙهي، جنهن پٽس ڪڍي ٻڌايو. جڏهن پٽس اُٿي پهتو ته ڏٺائين ته شاهه جو واريءَ ۾ ڊبجي ويو آهي، باقي سندس چادر جي ڪنڊ پٽي ڦرڪي. درد جي آواز ۾ پڪار لائين:-

يعني جنهن جو پٽ مالڪ جي رنگ ۾ رنگيو ويو آهي ۽ اهو
پيءُ ماءُ کي ٿوري ٿورو.

ٻئي شاه جو چوڻ آهي ته اڄڪلهه ڌرم جا پرچار ڪم ڪيتر
ڪري پڳياردار، سوار ٿي لوڪ آهن، نئين ڪري ڌرمي انسان،
واٽار جا مرڪزي ٿي ويا آهن، پر مالڪ جا سڃاڻپ ۽ عاشق
الهن سڃاڻپ کان الڳ آهن.

”ڌرميائي ڌڙوالي رهندي. ٺاڪر ڌواڙي لڳ،

مسيحان وڃ ڪسي رهندي. عاشق ذهن الڳ.“

اڻڻ تي سمجهو خود ماضي ڌرم جي رڪاوٽ جي ڪري
انسان، انسان هو ناهن آهي ۽ ممڪن ٿي ٻيو آهي.

”لهذا مستي ليداء. نه خدا خانه ڪهي،

نه خدا مڪن ٿو ٿئي. اڏوڻ، ٻڌندي جيئي،

ٻڌا ساهه ڪو رسد مل ٿي. مٽي سڀ لڳندي.“

يعني ته پر مالڪ نه مدر ۾ ملندو ۽ لڪي ڪهي يا هر دواڙ
۾ لهندو. اڪيٽرون واري مون ٿيڻ تي مالڪ کي ڳوليو پر
آهي نه هڪي نه ٿوري، پر جڏهن مون کي سچو مرشد مليو ته هن
هن منهنجا سڀ اُٺا ۽ وهر ۽ ڀر ٺاهي ڇڏيا ۽ لڪيٽون دور
ڪري ڇڏيون.

آزمائش مهل گهڻي قدر پڙهيل ڪري پوندا آهن. جڏهن ڪنهن کي گرو حڪم ڏيندو آهي ته تون فلاڻي شيوا ڪر يا فلاڻي هنڌ ستمنگ ڪر، ته پوءِ ڪي سڄڻ پاڻکي ڪجهه جو ڪجهه پيا سمجهندا آهن ۽ پوءِ هو رهجو وڃن. شيواڌارين کي سدائين منو ڳالهائڻ گهرجي ۽ هميشه چئجي 'معافي يار معافي' سائين جي در توبه ڪجي. شاه صاحب فرمايو آهي، "توبه جي تون ٿند نٿو" ڪن سياڻن چيو آهي:-

"جيڪو منڙا ٻول ٿو ٻولي، در ديا جا سو ٿو کولي،

سڪ سڄو سو ماڻي ٿو، سڪي سو پاڻ کي ڄاڻي ٿو."

بلي شاه من جي هٿ وڌائي ۽ اوچي ذات کي ناس ڪرڻ لاءِ هڪ ڏينهن جڏهن رستي تي ڪڏڙن ويٺي ڳالو ۽ نچيو ته هي به هنن سان وٺي نچڻ لڳو. ماڻهن ڏوڙي وڃي، پٽس کي چيو ته منهنجي پٽ پهرين گڏهيون رکيون ۽ هاڻي وري هو رستي تي ڪڏڙن سان گڏ پيو نچي، چڱي هو سيدن جي عزت برباد ڪري رهيو آهي. راهو ٻڌي پٽس هڪ هٿ ۾ لڪو ۽ ٻئي هٿ ۾ مالها کڻي اچي اُتي لڪو. بلي شاه جڏهن ڏٺو ته سندس پيءُ آيو آهي تڏهن، دل ۾ چيائين ته اڄ ٻار به خالي نه وڃڻ گهرجي. سو پيءُ ڏانهن نھاري، توبه ڏيئي وري وٺي نچڻ لڳو ۽ ڳائيندي چوڻ لڳو:-

"لوڪان دي هٿ ماليان - ٽي ٻائي دي هٿ مال،

ساري عمر پٽ کي مر ڳيا - ٽي گس نه سڪيا بال،

چينا! لاهون ڇڙي دا او يار! چينا لاهون ڇڙيندا."

يعني ماڻهن جي هٿ ۾ مالهائون آهن، منهنجي پيءُ جي هٿ ۾ به مالها آهي. سڄي عمر ائين پئميندي هو مري ويا ۽ هڪ وار به ڇڪي نه سگهيا. پوءِ اها حالت ٿي جو پٽس به ٽي، لاهن سيني سان گڏ نچڻ لڳو ۽ چوڻ لڳو:-

"پتر جنان دي رنگ رنگيلي - ماءُ پيءُ ليندي تار،

چينا لاهون ڇڙي دا او يار - چينا لاهون ڇڙي دا."

قرار ڪندو رهي ۽ ڏٺي اصل ڪجهه نه ۽ نه ٻوڙ ٿوڻ
 الهيءَ کي ڇا ڪندا؟ قاضيءَ چيو ته الهيءَ جي در گهي ٿوڻ
 گهرجي ۽ جهيڙي جلائڻ کپي. اهو ٻڌي ٻلي شاه چيو ته مون
 ڪتابن ۽ گرثن ۾ پڙهيو ته هي ڪرو ۽ هو ڪرو، هن مهاڻا
 هونئن ڪيو ته هي ڏٺو. مان اهي ڳالهيون پڙهي ٿڪس، پر
 سڄي حقيقت حاصل نه ٿي. اهو جواب ٻڌي هو لاعواب ٿي
 پيا ۽ هليا ويا.

جڏهن ماڻهن هڪي ڏاڍو اچي تنگ ڪيو، تڏهن هن
 واپي گڏهيون ڪري ڪيون، ته ماڻهو هن تي نفرت ڪن ۽
 ويجهو ٿي نه اچن. ٻلي شاه اوجيءَ ذات جو سيد هو. هنجي
 ڪنهن ويجهي ماڻه جي گهر ناهي هئي. هن پنهنجي مرشد
 عنايت شاه کي شاديءَ تي آڻڻ لاءِ عرض ڪيو. عنايت شاه
 هڪ گهٽ ذات جو ڪڙمي لوڪو، پنهنجو عروضي شاديءَ
 تي موڪليو. ٻلي شاه هي ماڻهن، لوڪن کي گهٽ ذات جو
 سمجهي هن کي ڪا عزت نه ڏني. هي هو عئل وارا هجن
 ها ته هڪي عنايت شاه جو عروضي سمجهي هنجي عزت ڪن
 ها! شاديءَ تان موٽي هن چوڪري، عنايت شاه کي هنن جي
 سڄي همت ٻڌائي. عنايت شاه ناراض ٿي چيو ته هن لکمي
 ٻلي شاه جو پاڻي به ڪين پيئبو. الهيءَ جو ڪالو ٻلي شاه
 جو آڏو ڀون نام جو رنگ ٿي ويو.

هي مرشد جي جدائيءَ ۾ ئي قرار ٿي پيو ۽ هڪي ڪنهن
 به لموئي راضي ڪرڻ لاءِ هيءَ وڃي ڳاڻڻ وارن ڏان کان
 ڳاڻڻ ۽ نچڻ سکيو. هڪ ڏينهن ڳاڻڻ وارن سان گڏ، هي به
 ڏانا ڪڙا پائي، عنايت شاه وقت ڳاڻڻ ويو ۽ ڳائيندي مرشد
 جي ڀر ۾ جي مستيءَ ۾ اچي ويو. عنايت شاه هنجي آواز
 سڻي ڪيو ۽ پڇيائين ته تون ٻلي شاه آهين؟ هي مرشد هي
 هڏن تي ڪري پيو ۽ معافي گهريائين. مرشد هڪي ڪٽي ڪٽي
 سان لالو. سٺ سڌائين ڊالو ٿيندا آهن.

بلي شاهه

بلي شاه جو ۱۶۸۰ع ۾ لاهور جي پير سان پندوڪ ۾ ذات جو سيد هو. مذهبي تعصب ۽ فرقي پرستيءَ کان مٿي هو. برابر چاليهه سال هن کوچ ڪئي. گهڻي ڪتاب هياڻين. پڙ وڙيس ڪجهه به ڪونه. آخر ڪنهن ماڻهوءَ چيس خامخواه جو پير پٽڪين ۽ مٿا هڻين، عنايت شاه وٽ وڃ ته ڪجهه حاصل ٿيندي.

ڪملون بس ڪرين او يار، اڪ آلف ٿيري ڏر ڪار.
هو عنايت شاه وٽ لاهور ۾ آيو، جنهن کان رستو مليس.
ڪمائي ڪيائين ۽ آندڙ ڀرڊ وڪايس. بلي شاه کي پنهنجي مرشد لاءِ بي حد محبت هئي. چوندو هو ته: ”مولا آدمي بن آيا.“
مرشد جي مهر سان رنگ ۾ رنگجي ويا، مستيءَ ۾ چوڻ لڳو:-
”حاجي لوڪ مڪي نون جاني،
اسان نون جاني،
حاجي لوڪ مڪي نون جاندري،
ميري ٿيڙ وچ نوش! (ڪند).“

يعني:- دنيا ماڻهو مڪي ٿا وڃن پر پنهنجو مڪو مرشد جي درگاهه آهي. سچو ٿيرت يا مڪو پنهنجي دل آندڙ آهي جتي پنهنجو مرشد سدائين وسي ٿو.
عام ماڻهن جي نظر ٻاهرين آهي، سي اهي ڳالهيون ناهن سمجهن ٿا.

جڏهن شريعت وارن هن جون ڳالهيون ٻڌيون تڏهن ڳالهائڻ لڳا ته بلي شاه ڪفر ٿو ڪري ۽ هن جي برخلاف فتويٰ ڪيو. سڀ ڪنا ٿي هن وٽ آيا ۽ پنهنجو اعتراض ڪيو. بلي شاه کيس چيو ته پهرين پنهنجي مقدمي جو ڪيائون. بلي شاه کيس رضعي هجي ٿيڻ ڪريو. ڪريو، پوءِ جيڪا توھان جي ڪو ماڻهو چاليهه سال مون کي ٻڌايو ته جيڪڏهن

- ۴- ڪو به دڪان يا ٽڪليف ڏيڻ نه شڪايت نه ڪري.
- ۵- سڄو ٻولائڻ اهو آهي جو موت کي بيار ٿو ڪري ۽ هو خوشيءَ کي ٿو ڪري، مالڪ جي ڏڪر (لام) جو ٻڌڻ ٿو ٻڪري.
- ۶- سڄو ڪو به اهو آهي جو جڏهن صبح جو اُٿي نه هن کي رات واري ڳالهه ياد نه هجي.
- ۷- سڄي ٻولائڻ ۾ چار ڪٿا ٿيندا آهن. (۱) لاش کي روڪڻ (۲) بک سٺڻ (۳) घर ۾ خوش رهڻ (۴) دشمن سان دوستي رکڻ.
- ۸- جيڪو ماڻهو بدگي ٿو ڪري، اهو حرام جي روزي ٿو کائي.
- ۹- اي غافل! تون موت جي اچڻ کان اڳ، پنهنجو ٿورڙو ڪار ڪر ۽ موت لاءِ هميشه تيار ره.
- ۱۰- جنهن کي مالڪ بيار ٿو ڪري، تنهن تي دڪن جو مينهن ٿو وسائي.
- ۱۱- دُشمن يا سٺ جو روشن ڪرڻ ۽ انهي جي خدمت ڪرڻ ٻئي بدگي ۾ داخل آهن.
- ۱۲- اولاد لاءِ ماءُ پيءُ جو منهن ڏسڻ، بدگي ۾ داخل آهي. جو پٽ ماءُ پيءُ جي قدم بوسي ڪري ٿو يعني پري ٿو پوي، انهيءَ جا مالڪ گناهه معاف ٿو ڪري.
- ۱۳- مالڪ جنهن کي پنهنجو ٿو ڪري، تنهن کي ئي شيون ٿو بخشي. درياءُ جهڙي مٿاوس، زمين جهڙي ٻالڻ ۽ ٻروش واري دل ۽ سڄ جهڙي ششم (Patronage).

جتان پوءِ اجمير آيو. انهيءَ وقت هن جي عمر ٻاونجاه سال هئي. اجمير ۾ هي صاحب اندروني ايباس ۾ لولين ٿي ويو ۽ وڏي درويش گتيءَ کي وڃي پهتو. هن جي ايباس جو اهو حال هو جو هو لڳاتار سترهن سال رات جو نه سمهيو. سڄو وقت هو ڏيان ۾ رهندو هو ۽ وڏي آواز ڪرڻ سان هو پنهنجن اکيون کولي ڏسندو هو. هن اجمير ۾ هڪ لنگر کوليو جو هندستان ۾ پهريون لنگر هو.

خواجه صاحب جي زندگي وڏي پاڪ هئي. هو سادو ۽ تمام ٿورو کائيندو هو. هن جو لباس هڪ ڪڙڻو ۽ هڪ ڳوڏ هئي. اهي قائدا هئا ته انهن کي پاڻ خود چڻي هڻي پائيندو هو ۽ ايستائين نڪر ڳنڍيندو هو، جيستائين ڪابه گنجائش نه رهي.

خواجه صاحب جي وڃڻ واري وڏي اوچي درجي جي آهي. هو فرمائيندو هو ته جيڪو فڪر، فاعلو (لنگهڻ) ۽ بيماريءَ سان دوستي ٿو رکي، تنهن کي مالڪ پنهنجو دوست (پيارو) ٿو ڪري.

۹۵ ورهين جي عمر ۾ هن صاحب چولو ڇڏيو. اجمير ۾ هنجي مقبري کي درگاه ڪري چوندا آهن، جتي هر سال ميلو لڳندو آهي ۽ ڀري ڀري کان ماڻهو زيارت ڪرڻ ايندا آهن. خواجه صاحب جن ۲۱ مئي ۱۲۳۸ع ۾ حجري ۾ گهڙيا ۽ دروازو بند ڪري ڇڏيائون. ستن ڏينهن کانپوءِ جڏهن ڪوبه آواز اندران نه آيو تڏهن در ڀڃي اندر ڏٺائون ته خواجه صاحب هي فاني چولو ڇڏي دائمي بقاداري حاصل ڪئي هئي. هنن جي موت جي پوري تاريخ نه معلوم هئڻ ڪري، سندس درگاه تي ڇهه ڏينهن ميلي لاءِ مقرر ڪيا ويا آهن.

خواجه صاحب جا ڪي چونڊ وچڻ

- ۱- خدا جي پهچڻ لاءِ خلعت کان ڀري ۽ خاموش ۾ رهجي.
- ۲- عارف جي علامت اها آهي ته هو خاموش ۽ غمگين رهي

خواجه معين الدين چستي

حضرت غريب نواز خواجہ سہمد معین الدین چستی
۱۱۴۳ ھ ۱۸۴۳ ھ ۱۸۴۳ ھ ۱۸۴۳ ھ ۱۸۴۳ ھ ۱۸۴۳ ھ ۱۸۴۳ ھ ۱۸۴۳ ھ ۱۸۴۳ ھ ۱۸۴۳ ھ
۷ سالن جي عمر ۾ لائين هو ڪراسان ۾ رهيو. چوڏهن
سالن جو ٿيو ته سندس والد جي مڪاني ڄامون ڇڏيو. وري
۾ هن کي هڪ هرا تي هلندڙ آئي پيڻ جي چڪي ۽ هڪ
باغ مليو، جنهن جي آمدني ايتري هئي جو هو آرام سان
زندگي گذاريندو هو. هن جي شهر ۾ چڱي عرف هئي.

خواجہ صاحب هڪ ذهين باغ ۾ ويٺو هو ته هڪ درواش
ابراهيم قندوزي نالي آئي آيو، جنهن جو هن وڏو آدرستگار
ڪيو ۽ ڪجهه انگڙون ڄا چڱا هن جي اڳيان رکيا، جي هن
وڏي شوق سان کائڻ. شير صاحب پنهنجي ڳوٺاريءَ مان هڪ
کڙو نڪر ڪڍي، ان کي ڇاڙهي اهو خواجہ صاحب جي
واٽ ۾ وڌو، جو هن لعنت سمجهي کائڻ. اڃا اهو لڙيءَ
جي هيٺ مٿس ويٺو ته هن جي نياڻيءَ جو ٻرو دور ٿي ويو ۽ هو
ڄا مان ڇا ٿي ويو! هن جي طبع دلبا مان اداس ٿي پئي.
هو باغ ۽ چڱي وڪڻي، سڀ ٻيا مالڪ جي نالي خراب
ڪري ڳهر مان لڪري ويو.

آخر ٺارون شهر ۾ اچي خواجہ عثمان هارونيءَ جي خدمت
۾ رهيو جنهن آخر کيس خاص مرادن ۾ رکيو ۽ لواڙي ڇڏيو.
پوءِ ساڍا ويهه سال هن مرشد جي صحبت ۾ گذاريا، جڏهن
خواجہ صاحب ويٺو هو، اوڏاهن هيءُ هن سان گڏ ويٺو
هو ۽ هيٺ پيڻجي مرشد جو سامان پنهنجي مٿي تي کڻي
هندو هو.

هن کي هندستان ۾ وڃڻ جو اشارو مليو، مرشد کان
مرڪبالي جو ڪيٽن ڦيرن ۽ اوليائن سان ملاقات ڪندو،
ب الدین غرويءَ جي لشڪر سان هندستان ۾ لاهر آيو.

اها دال روئي نه پير کي ڪڏهن به ڪاٺي ڪانه هئي ؟
 پر شربت پيئڻو هو. پير صاحب کي ته رڳو مردن کي آزمائڻ
 صبح ٿيو حضرت نظام الدين هيٺ لٿو. ڇا ڏسي ته
 ڪن فقط اُچر خسرو پيئو هو. پير صاحب پڇيس ته باقي ٻيا
 ڪيڏانهن ويا؟ خسرو ڇير نه فلاڻو، فلاڻي وقت ويو وغيره
 ٻيو. پير صاحب پڇيس ته تون ڇو ڪين وئين؟ هن جواب
 ڏنو ته هليو ته مان به وڃان ها، پر توهان ڪانسواءِ پير ڪوبه
 مڏي مون کي ڏسڻ به نه آيو جتي ڪٿي مان وڃان. پير صاحب
 هو ٻڌي ڪٿي، هن کي گلي لڳايو ۽ پنهنجي گدي هن کي
 ڏني. سو فقير سڀ ڏسن ٿا ته ڪٿڙو لائق آهي ۽ ڪٿڙو
 لائق نه آهي.

گرو اُمداس صاحب جن به اهڙيءَ طرح پنهنجن شين کي
 آزمايو هو. شين کي چيائين ته ٿلها ٺاهيو ۽ وري ٻاهيو.
 وري ٺهرايائين ۽ وري ٻهرائائين. ڪيترا شين ڪڪڙي پيئي
 رهيا ۽ فقط هڪ گرو اُمداس وڃي بچيو. شين هن کي ڇير
 نه گرو صاحب ڀاڳل ٿي پيو آهي ۽ هن جي مٿ ۾ مارجي ويئي ڇا؟
 آهي، انهيءَ سان گڏ پنهنجي به مٿ ۾ مارجي ويئي آهي ڇا؟
 گرو اُمداس اهو ٻڌي روئي ڏنو ۽ ڪين چيائين ته توهان کي
 جيڪي وڻي سو پلي منهنجي نالي چئو، پر گرو صاحب جن
 لاءِ ڪجهه به نه چئو. وڌيڪ چيائين ته جيڪڏهن گروءَ جو
 عقل قائم نه آهي، ته پوءِ ڪنهنجو به عقل قائم نه آهي، جيڪڏهن
 هو ڀاڳل آهي پوءِ سارو جهان ڀاڳل آهي. ستر پيرا گرو اُمداس
 ٿلها ٺاهيا ۽ ٻاڻا، هن جو گروءَ ۾ پڪو وشواس هو ۽ گروءَ کي
 ئي هن گرو ٿي سمجهيو.

وڃن ٿي ويساهه، رڳو جنهن رهت سان،
 سو اٿي انتر مڪه ٿيو، دروند داناءُ،
 سامي لڏائين سر ٿي دوم دوم مون راهه،
 پاڻي ٻڌ اسگاهه، چڙهي ويو چوڏل به. (سامي)

تي ڏٺو اٿئي؟“ جواب ڏنائينس ته ”جيڪي نه ساڻ هوم سو ڏٺو.“ اهو ٻڌي حضرت نظام الدين چيس. ”تڏهن به اها سستي ملي اٿئي.“ هن جو ڪمال جهڙو عشق ڏسي، نظام الدين ايتري قدر جيو ته مسرور ۽ هي قهر، منهندي قهر جي ٻي سان نه لاهيو، جي لاهندا ته اها ڦاٽي ٻولندي.

حضرت نظام الدين کي ۲۲ ورهه هئا، جن مان هر هڪ جي خواهش هئي ته گاديءَ تي موليٰ. نظام الدين هنجي پرڪ لپو ٿي ڇاڪي. هڪ ڏينهن هن مريدن کي چيو ته هلو ته شهر گهمي اچون. بازار ۾ مڏهن ماڻهن پير صاحب کي ڏارو، تڏهن ڇوڙ لڳا ته اڄ پير صاحب نه مريدن سان بازار ٻيو گهمي! گيمندي اچي وڻسبانن جي مڇلي ۾ پھتا. ماڻهو عجب ۾ پئي ڇوڙ لڳا ته اڄ پير صاحب مريدن کي ڏولي ڪٿي ٻيو گهمي! آخر نظام الدين هڪ وڻسبا جي ماڙيءَ هڪ اچي سٺو. مريدن کي چيائين سڀ هتي بهرو ۽ ڪوبه هتان نه وڃي، مون کي مٿي ڪر ڪم آهي، اهو لاهي ٿو اچان. ائين چئي هو مٿي ماڙيءَ تي چڙهي ويو.

وڻسبا پير صاحب کي ڏسي هڪ جهڙي ٻي ڇوڙ لڳي، ”مينجا وڏا ڀاڳ آهن جو توهان منهنجي گهر ۾ پڌار يا آهيو، من نه وڌي ڪنڀاڙو آهين، ڪجهه ڪم ڪريو.“

حضرت صاحب چيو ته مون کي هڪ رات رهڻي آهي. خدا ڪمرو ڏي ۽ تون ٻئي ڪنهن ڪمري ۾ آرام ڪر ۽ هيءُ پٽا وٽ پئڻدي ٺوڪر کي ڇڏ ته ٿاڻيءَ ۾ ٻه چار ٿلڪا، دال ۽ ڪٽورو ۽ هڪ ٻاٽلي شربت جي ولي نه ڪي ڪٿي اچي. ٺوڪر جوڻا مڙج، سڀ ولي، ٿاڻي نه ڪي ڪٿي آيو. هڪ مريدن جڏهن اهو ڏار ته ڇوڙ لڳا ته، پير جي ٻيري وٺي هلي آهي. هاڻي مٿي شراب ڪباب جو دؤر هلندو وغيره وغيره. ائين مان هڪ هڪ ڪري ڪڪندو ويو باقي هڪڙو ڇڏو وڃي رهيو.

پيائينس نه اڄ ترس، جيڪي به ملندو، سوئون ڪٽج. مالڪ
 جي موج اهڙي ٿي، جو انهيءَ ڏينهن ڪجهه به نه آيو، پئي
 انهن به ڪجهه نه مليو. ٽيون ڏينهن به خالي وٺو. اهو حال ڏسي
 هن غريب چيو، ”حضرت صاحب! هاڻي مان وڃان ٿو. منهنجي
 نصيب ۾ ڪجهه به نه آهي.“ تنهن تي حضرت نظام الدين چيس،
 ”ڇڏو هيءَ منهنجي جتي ڪٿي وڃ، رستي تي وڪڻي، خرچ
 ڪج.“ نٿل دل سان هو جتي ڪٿي گهر لاءِ روانو ٿيو.

انهيءَ رستي ٽان امير خسرو، نظام الدين ڏانهن پئي آيو.
 امير خسرو چوڻ لڳو ته ڪٿان منهنجي مرشد جي خوشبوءِ
 پيئي اچي؟

جڏهن اهو غريب وانهڙو، هن جي ڀرسان سامهون لنگهي
 اڳيان هليو ويو ته پوءِ وري خوشبوءِ پٺيان اچڻ لڳي. خسرو
 سمجهي ويو ته انهيءَ ماڻهوءَ وٽ انهيءَ جو راز آهي. انهيءَ
 کي سڏي چيائين، ”تون ڪٿان ٿو اچين؟“ هن جواب ڏنو،
 ”مان دهليءَ مان نظام الدين اولياءَ وٽان ٿو اچان. مان غريب
 آهيان، نياڻيءَ جي شادي ڪرڻي اٿم، مون سمجهيو ته هو
 صاحب ڪجهه ڏيندو، مگر فقير وٽ به ڪجهه نه هو، جڏهن
 مالڪ ڪجهه نٿو ڏئي ته پوءِ فقيرن وٽان به ڪجهه نٿو پوي.“
 امير خسرو وڏو پريسي شش هو. اها ڳالهه ٻڌي هن کي
 دک ٿيو. مسافر کي چيائين، ”تو کي هن وٽان ڪجهه مليو به،
 ڪين نه؟“ وانهڙو چيس ”اڃا هيءَ جتي ڏٺائين.“ خسروءَ
 چيس ته ”اها وڪڻندڙ؟“ هن چيس ته ”وڪ.“ امير خسرو هڪ
 اٺ پنهنجي لاءِ ۽ هڪ اٺ زال ۽ ٻارن لاءِ رکي، ٻيا سڀ
 اٺ مال سان لڏيل، هنکي ڏيئي ڇڏيا ۽ چيائينس ته ”هاڻي
 وڃي پنهنجي نياڻيءَ جي شادي ڪر.“ خوش ٿي مسافر مال
 سان لڏيل اٺ وٺي هليو ويو.
 جڏهن خسرو، مرشد جي درٻار ۾ آيو، تڏهن اها جتي
 اڳهي صفا ڪري اُٺي رکيائين. نظام الدين پڇيس، ”گهڙو جتيءَ

فرېدا! جي ڄاڻا ٿل ٿورڙي۔ سول ٻڪ ٻري،
جي ڄاڻا شيٽ ٿنڌڙا۔ لا ٿورڙا ساڻ ڪري،
جي ڄاڻا ٿرڙ ڇڻا۔ ٻمڙي ٻائي ٻنڊ،
ٿي جيڙڙ مي ٺاه ڪر۔ سڀ جڳ ڏٺا هئد.

هي رب! جي مونکي خبر هجي ها ته، منهنجا سوانح روئي
ٿر ٿورا آهن، ته مان سنڀالي انهن جو ٻڪ ٻريان ها يعني سنڀالي
پنهنجي عمر گذاريان ها، ۽ اهنڪار، وڏائيءَ ۽ ٻري جي وشن
ٻريئن ۾ ڪن وڃان ها! هي منهنجا شاه مگرو! جي مونکي
خبر هجي ها، ته ٿون ٺاهڻ ۽ ٻي وسيلن جو آهين، ته مان پوءِ
اصل هٿ وڌائي ڪن خبريان ها، جي مونکي ٻريجي هجي
ها ته، هي سريرو روئي چوڻ جلدي ڇڻو وارو آهي، ته
مان جيڪر انهيءَ کي ٻڪي ٻنڊ ٻڌان ها. يعني هٿ ڪري
ته ڳالهائين ها! ڇو ته مون سڄي دنيا ڳولي ڏني آهي، ته دنيا
۾ ٿو جيڏو وڏو، پر ڪو نه آهي. ٿون ئي جيئون جو وڏو
آسرو آهين. 'مان ۽ منهنجا' اهي اهنڪار جا خيال سڀ اڃا
آهن ۽ اهي دکن ۾ وڃڻ وارا آهن.

آمير خسرو

آمير خسرو، هي نظام الدين اولياءَ جو شش هو ۽
ملتان جي نواب وقت هن کي وڏو عهدو هو. وڏيءَ ڪمائيءَ
وارو درويش هو. ڪنهن ڳالهه ٿان حاڪم سان منجه پند ٿي
پس ۽ عهدو ڇڏي ڏنائين. پنهنجو سامان اٿن ئي لڏي، ٻارن
ٻچن کي ساڻ ڪري، هو پنهنجي مرشد نظام الدين ڏانهن دهليءَ
۾ ورتو.

هو ڏانهن نظام الدين وقت هڪ غريب ماڻهو آيو ۽ چيائينس.
'ڄاڻي ۽ جي شادي اٿم، ڪجهه مونکي ڏيو. هاڻي ٽئين وقت
آهي.؟ سندن ٺڪر ئي مشڪل هلندو آهي.'

”اٺ فريدا! اُٺو ساز، صبح نواز گذار،

جو سر سائين نالويءَ سولائيءَ ڪر. اٺار.“

اُٺ: ٻه فريد صاحب جن فرمائين ٿا ته، اي بندو! اٺ،

هڪ منهن ڏولي ڇڏي ڪر. جيڪو سر سڃي سائينءَ يعني

ستگروءَ اڳيان نٿو نهي يعني ڇڏي ڇڏي نٿو ڪري سو ڪيٺ

لاٿي آهي.

”جو سر سائين لالويءَ، سو سر ڪيڇي ڪانءَ،

ڪڍي هڪ جلائيءَ، بال سڏي ٿانءَ.“

جو سر سائين اڳيان نٿو نهي يعني ڇڏي سمون نٿو ڪري،

تنهن کي ڇا ڪرڻ گهرجي؟ فريد صاحب پاڻ ئي جواب ڏين

ٿا ته لاهي سر کي ڊيگري هيٺيان ڇيڻ ۽ ڪالين وانگر جلائڻ

گهرجي.

”فريدا! پڇل نه ڇاڳيو ه، ڇيو ٿو ڏيو مٿيو،

جي ٿو رب وساريا، ته رب نه وساريو ه.“

اُٺ: ٻه فريد صاحب جن فرمائين ٿا ته جيڪڏهن تون

ڏيوئين رات جو اُٺ وٺي نه ٿو ڇاڳين ته پوءِ تون جيئري

ٿي مٿل آهين. جيتوڻيڪ تُو صاحب کي وساريو آهي تنهن

هوندي سڃي صاحب ستگروءَ توکي نه وساريو آهي.

”فريدا! گلي س سڃو ويه، اڪ ڀونديدي نه لهان،

دڪان جڻهه مالهه، ڪارڻ تان ما پرين.“

فريد صاحب جن فرمائين ٿا ته ڳالهين ڪرڻ وارا نه ويه

سنگتي ملي ويندا، پر ڳولڻ سان هڪ به سڃو پريتم نه ملي

سگهندو. مان پنهنجي پريتم جي سڪ ۾ ڇيڻي وانگر پيو دڪان.

فريدا! من ميدان ڪر. ٿوئي ٿي لاه،

اڳي مول نه آواسي. دوزخ سڏي باهه.

هي فريدا! اُٺ ۾ نيچائيءَ جون ڪڏون پوري، اُٺڪار

ڇا ڏڙا ڏاهي، تون من جي ميدان کي صاف ۽ نرم ڪر، ته

موت کانپوءِ توکي ٺڪ جي باهه ۾ ڪين سڙڻو پوندو.

صاحب کي چيو ته منهنجو پيءُ ته بادشاه آهي ۽ هو اهڙي طرح مال موڪلندو رهندو ۽ مان فقير اڻو لباس پائي چڪي آهيان. هلو ته هلي پئي هندو رهون. فرید صاحب پوءِ دهليءَ جي گادي جمال الدين کي ڏيئي، پاڻ زال سوڌو پنجاب ۾ پاڪپن ڳوٺ (جو هينئر پاڪستان ۾ آهي) ۾ اچي رهيو. اُتي به ناصر الدين بادشاه هنکي ڪيترا ٺٽا ڀريا ۽ چئن ڳوٺن جي سند لڌرانو ڪري موڪليا. روڪڙ ته هن ڳوٺن ۽ مسڪينن ۾ ورهائي ڇڏي ۽ ڳوٺن جي سند بادشاه کي موٽائي موڪليائين ته فقير رهي سندن ڇا ڪندا!

شيخ فرید صاحب جي مشهور مرید نظام الدين اوليا پنهنجي مرشد بابت هيٺيون ٻه بيت چيو آهي.

”پر من پر آسمه، مولا فرید

همچو اؤدر سحر مولا فرید.“

يعني منهنجو مرشد مولا فرید آهي ۽ انهي جهڙو ٻيو هن دنيا ۾ خدا ٻڌا نه ڪيو آهي. شيخ فرید صاحب سنه ۱۲۶۶ع ۾ ۹۳ ورهين جي عمر ۾ هي جمالي حاڪمي چولو ڇڏيو.

شيخ فرید صاحب جا ڪي چوڻ وڃن

”اوڀدا! خالق خلق مه، خلق ڌسيءَ رب ماه،

مدا ڪس ٿو آڪييءَ، جا ٿس بن ڪوئي ماه.“

يعني: مالڪ سڀني جهڙن ۾ موجود آهي ۽ سڀ خلق مالڪ ۾ ئي ڌسي. تنهنڪري ڪنهن کي به مندو يا اڇڙو نه چئجي، ڇاڪاڻ ته مالڪ کانسواءِ ڪير نه خالي نه آهي.

”فرید! چار گنواها هند ڪيءَ، چار گنواها سر،

لبکا رب منگيڻا، ٿون اهو ڪيري ڪم.“

چار پير يعني ۱۲ ڪلاڪ ڏينهن جا، ٿو رلي پئي وڃاها ۽ رات جا چار پير ٿو سمهي ٿيند ۾ اڀاڻ ڪيا. مالڪ جڏهن ٺوڪان لکي وٺندو ته ڪپڙي ڪم لاءِ ٽون دنيا ۾ آئين نه پوءِ ٽون ڪهڙو جواب ڏيندين.

خوش ٿي ۽ چيائينس، ”هٽ! هينئر تون رچي واس ٿي لائق ٿيو آهين.“ پوءِ فرید صاحب ڳچ وقت دهليءَ ۾ پنهنجي مرشد قطب الدين جي صحبت ۾ گذاريو ۽ خوب خدمت ڪيائين. مرشد جي چولي ڇڏڻ کانپوءِ هو سندس گاديءَ تي ويٺو. دهليءَ جي بادشاهه ناصر الدين بدو ته فرید صاحب هڪ اعليٰ درويش آهي ۽ هو هنجار مرید ٿيو. هڪ ڏينهن بادشاهه فرید صاحب کي پنهنجي محلات ۾ وٺي آيو ۽ راڻيءَ کي چيائين ته آڄ اسانجو نصيب زور آهي، جو ڪامل درويش اسان وٽ آيو آهي، انهيءَ وقت بادشاهه جي ڌيءُ هزارا اُئي ٻيئي هئي. فرید صاحب پڇيو ته هيءَ ڪير آهي؟ بادشاهه چيو ته هيءَ منهنجي ڌيءُ آهي. بادشاهه سمجهيو ته فرید صاحب جي مرضي هن سان شادي ڪرڻ ٿي آهي. هن فرید صاحب کي ڌيءُ جي آڇ ڪئي. شادي ٿي. بادشاهه گهڻو ئي ڏاجو ۽ ٻانهيون ڌيءُ کي ڏنيون. شهزادي هزارا پنهنجو ڪمرو، اوچي سامان سان ڪٽي سينگاريو ۽ رات جو وڃي اُئي پلنگ تي سمهي. جڏهن فرید صاحب ڪمري ۾ گهڙيو، تڏهن کيس اهو لائق ڏسي ڪراهنٽ آئي ۽ هڪ ٿڌو گهرائي، پلنگ جي پاسي ۾ وڃائي اُتي سمهي پيو. ٻئي ڏينهن شهزاديءَ پنهنجي ٻانهيءَ کي اها شڪايت ڪئي. ٻانهيءَ فرید صاحب کي انهيءَ بابت چيو. فرید صاحب جواب ڏنس ته اسان فقيرن کي لائق ۽ اڏنڊر پسند نه آهي، هزارا کي ڇڪائي ته پنهنجا زبور ۽ اوچا ڪپڙا وڪڻي، جيڪي ملي سو غريبن کي ورهائي ڇڏي ۽ غريبي اختيار ڪري هوءَ سادي پوشاڪ پهرِي.

شهزاديءَ پوءِ ائين ئي ڪيو. ٿوري وقت کانپوءِ فرید صاحب جو زال ٿي اهڙو اکر ٿيو جو هن دنيا جو عيش آرام ڇڏي، غريبي اختيار ڪئي ۽ ٻچن بندگيءَ ۾ لڳي رهي. بادشاهه کي اها ڳالهه نه وڻي ۽ هن ئي دفعا گهڻو ئي مال موڪليس، جو هن سڀ مالڪ جي نالي ڏيئي ڇڏيو. تنهن ئي شهزاديءَ فرید

جي چوڻ تي به هن لازلين، ٻانهيءَ کي مارڻ نه ڇڏيو. ڪجهه
ڏينهن ڪالههءَ فرید صاحب وري اچي لاهي مڪان وٺان
لنگهيو. ڏسي ته اها نوڪري هئي، گهر جي مالڪيائي بچي
وئي آهي. پڇيائين ته ڪر ڪير! ٻههجي مالڪي ڪئي آهي؟
هن جواب ڏنو ته هوءَ مري ويو آهي. تنهن تي فرید صاحب کيس
چو ته مون کي هننهي خبر هلي ڏيکارو. اتي گڏجي نيرستان
۾ آيا. ڏٺائون ته وٽس جي خبر ڏيڻ کولي ڇڏي هئي ۽
جهن هنجو ماس کائي ڇڏيو هو ۽ وٽس جي اکين جي کولڻ
۾ پڪن جا اڇا ويا عزا. وٽس ۾ اچي فرید صاحب هي شهد
اڇاريو:-

”فرید! هن لوڻ (اکن) جڳ موهيا، سي لوڻ ميه ڏنڊ،
ڪل ريمڪ نه سهديان، سي پڪي سوء ٻيٽ.“
اي فرید! هن سڀني اکن جڳ کي ٿي موهيو، سي اکون
مون ڏٺيون هيون ته اهي سري جي ڍڪ يعني سنهون
ڪڪرو نه ٿي سهي سگهيون! اُڃ لهن اکين ۾ پڪن جا اڇا
ويئا آهن.

هڪ دفعي فرید صاحب ڪنهن شهر مان ٻڌي لنگهيو ته
اُتي کيس بيگرم وٺي ويا. هنهن حاڪم کيس بيگرم وڌو هو،
سو اُتي اوجھر گهوڙي سان ڪري پيو ۽ ڪنڊ ڀڄي پيس ۽
مري ويا. اُتي فرید صاحب هي سلوڪ چيو:-

فرید! پني ٽيڙي سولوي، ٿي ٿا گر لڄ،

عزرائيل فرشتا، ڪي ڪهر نالي آڄ.“

اي فرید! سرار روپي سهڻو ڏٺو ڀڄي پيو ۽ سولن سوانن
جي ٽوڙي ٽٽي پئي. جهلج خبر نه آهي ته اُڄ ڪنهن گهر
۾ مهمان ٿيندو يعني ڪال جو بڪ ڪير ٿيندو.

هيٺن سالن جي ڪمائيءَ ڪالههءَ فرید صاحب جي ڪمائيءَ
اڳي ۽ هڪي مالڪ جو آندو بر آڻيو ٿو. هاڻي ٽيون دفعو
سالن ڪالههءَ گهر موٽيو. هن ٻيري ماڻس هن کي ڏسي ڏاڍو

”جوڀن جالدي نا ڊوان، جي شه پريت نه جاء،
 فرید! کتي جوڀن پريت بن، سنگ گئي ڪملاء.“
 آرٽ:- جوانيءَ کي ويندو ڏسي مان ٿو ڊجان، بشرطڪ
 نڪان منهنجي پريت سڄي شاه مرشد جي پريت نه وڃي، ڇو
 ڪيترن منهنجون جوانيون، ڪيترن ئي جنمن ۾، بنا مالڪ
 جي پريت جي، سڪي ڇت ٿي ويئون. وري ڪڏهن مڙج
 ۾ اچي چوندو هو نه:-

”برها برها آڪيئيءَ، برها نون سلطان،
 فرید! ڇت ٿن بره نه اوچي، سونن جان مسان.“
 آرٽ:- بره بره نه سڳو پيو چئي، ڇو نه اها ڪا
 خسيس چيز آهي! پر بره! نون شاهن جو شاه آهي. جنهن
 جي دل ۾ مرشد جي لڳ ۽ بره نه آهي، سو شرار سڳو مسان
 وانگر آهي. جڏهن فرید صاحب کي مرشد جي وڇوڙي جو
 دڪ ٿيندو هو ۽ آندو ۾ هنجو درشن نه ٿيندو هوس، تڏهن
 هنجون هاري، زار زار روئي پڪاريندو هو:-
 ”فرید! چه ده نالا ڪپيا، جي گل ڪپهه چڪ،
 پون نه لائي معاملي، سهان نه لائي دڪ.“

فرید! جنهن ڏينهن ڄمڻ وقت تنهنجو نالو ٿي ڪپيائون
 انهي وقت جي تنهنجي ڳچي انهي ڊوان چوڪ کان ڪپجي
 پوي ها، نه تون مري وڃي ها. پوءِ تون نه ايڏي جنجال
 پئين ها ۽ نه ايترا دڪ سھين ها!

هڪ ڀيري فرید صاحب هڪ شهر مان پئي لنگهيو، ڏاڍا
 نه هڪ عاليشان مڪان ۾ هڪ سهڻي وٽشيا، پنهنجي نوڪرياءَ
 کي ڏاڍي مار پيئي ڏني. فرید صاحب کي ڏاڍو قياس
 ۽ انهي سهڻيءَ زال کان پڇيائين ته، ”تون ڇو ٿي هنڪي
 مارين؟“ هن هنڀليءَ عورت چيو، ”هن منهنجو سڙو
 طرح سهر نه پيو آهي، جنهنڪري منهنجي اکين ۾ سهر
 موٽي سؤر ٿا ڪرائين.“ فرید

۱ اهڙيءَ طرح هو نام جي ڪمائي ڪندو هو. هو ڏاڍو ڳري ڪندا ٿي ويا، ايتري قدر جو پکي هنکي مردو سمجهي، مٿان ويهي، اچي لڙڪا هڻندا هئس. انهي حالت ۾ هن هٻنبون سلوڪ چيو:-

”مريد! تڻ سڪا پنجر ٿيا، تان ڪونده ڪاڱ، .

اچي ٽٽس رب نه باهيو، ڏيک ٻڌي ڪي ڀاڳ.“

يعني اي مريد! پنجر بدن سڪي پورو ٿي ويو آهي ۽ ڪاٺ پنهنجي پٿرن جي ٿرڻ ۾ لڙڪا ٽاهڻ، پُر افسوس، جو اڃا تائين توکي رب نه ملو آهي! ڏسو! نه هن ٻڌي جي ڪهڙي نه ڪوئي قسم آهي! لائين چئي هو ڀار ڀار روڻندو آهي ۽ وري ڪاٺن سان هيءَ لال لٽوڻدو هو.

”ڪاڱا! ڪراڱ ڏوڏو ليا، سگلا ڪالبا، ماس،

اي! ڏو ٽه ٻيا مت چڙهيو، پر ڏيک ڪي آس.“

يعني:- اي ڪاٺ! منهنجو شرار تو ڳولي ڪڍيو ۽ سڀ آلهي جو ماس کاڌو، پر منهنجن ٻن اکين کي مٿان چهن، جو جو لهن پٿرن سان، مونکي پنهنجي پُٿر مرشد جي ڏسڻ جي آس آهي. وري ويراڳ ۾ اچي ڪاٺ کي مريد چوندو هو:-

”ڪاڱا! چوڻد نه پنجر، سڀيءَ نه اڏر جاھ،

جست پنجر ۽ ميرا شهر وسيءَ ماس نه ٿڌون ڪاھ.“

اُٺ:- هي ڪاٺ! منهنجو شرار جو سڪي پورو آهي ڳو آهي، تنهنڪي لڙڪا نه هئا. جي ڪٿي اُن ئي لائق سان وهين، نه اتان اڏامي وڃ، ڇاڪاڻ ته آلهيءَ شرار ۾ منهنجو مالڪ يعني منگرو وسي ٿو. خاص ڪري منهنجي دل جو ماس نه ڪاٺ جي منهنجو پُٿر وسي ٿو.

سارو ڏينهن رات هو سڄي سائينءَ جي سڪ ۾ گهارندو هو ۽ چوندو هو نه مرشد جي پُٿر هڪ ڪوڙ ۾ جي هيءَ منهنجي جراتي هلي وئي، نه نه ڇا ٿيو. هڪ ڏينهن چيائين:-

”جوڀن جاندي نا ٻڌان جي شھ ڀرپٽ نه جاء،
 فرید! ڪٿي جوڀن ڀرپٽ ٿي، تنگ گئي ڪملاء.“
 آرٽ:- جوانيءَ کي ويندو ڏسي مان ٿورو ڄاڻ، بشرطيڪ
 کان منهنجي ڀرپٽ سڳي شاه مرشد جي ڀرپٽ نه وڃي، جو
 ڪيترن منهنجون جوانيون، ڪيترن ئي جنمن ۾، بنا مالڪ
 ي ڀرپٽ جي، سڪي ڇٽ ٿي ويئون. وري ڪڏهن مڙج

اچي چوندو هو نه:-
 ”برها برها آڪيئيءَ، برها نون سلطان،
 فرید! جت تن بره نه اوبجيءَ، سو تن ڄاڻ مسان.“
 آرٽ:- بره بره نه سڳو پيو چئي، ڇڻ نه اها ڪا
 عيس چيز آهي! پر بره! نون شاهن جو شاه آهي. جنهن
 جي دل ۾ مرشد جي لاسڪ ۽ بره نه آهي، سو شرار سڳو مسلط
 وانگر آهي. جڏهن فرید صاحب کي مرشد جي وڇوڙي جو
 دڪ ٿيندو هو ۽ آندو ۾ هنجو درشن نه ٿيندو هوس، تڏهن
 هنجون هاري، زار زار روئي پڪاريندو هو:-
 ”فریدا! چه ده نالا ڪپيا، جي گل ڪجهه چڪ،
 پون نه لائي معاملي، سهان نه لائي دڪ.“

فرید! جنهن ڏينهن ڄمڻ وقت تنهنجو ٿاڙو ٿي ڪپيا ٿور
 انهي وقت جي تنهنجي گچي انهي ٻڌان چوڪ کان ڪجهه
 پوي ها، نه نون مري وڃي ها، پوءِ نون نه اڏي جنجال
 پيڻ ها ۽ نه ايترا دڪ سهيڻ ها!
 هڪ پيري فرید صاحب هڪ سهڻي وئشيا، پنهنجي نوڪر
 نه هڪ عاليشان مڪان ۾ هڪ فرید صاحب کي ڏاڍو ڦيلاس
 کي ڏاڍي مار پيئي ڏني. فرید صاحب کي ”نون چو ٿي هنکي
 ۽ انهي سهڻيءَ زال کان پڇيائين ته، ”نون چو ٿي هنکي
 مارين؟“ هن هنڀليءَ عورت چيو، ”هن منهنجو سڙمون
 طرح سهر نه پيو آهي، جنهنڪري منهنجي اکين ۾
 اڳا آهن، جي مونکي سؤڙ ٿا ڪرائين.“ فرید

۴ اهڙيءَ طرح هو نام جي ڪمائي ڪندو هو. هو ڏاڍو ٿري ڪندا ٿي ويا، ايتري قدر جو پکي هنڪي مردو سمجهي، مٿان ويهي، اچي لڙڪا هڻندا هئا. انهي حالت ۾ هن هيلين سلوڪ چيو:-

”فريڊ! تڻ مڪا پنجر ٿيا، تليان ڪولڊه ڪالڪ،

اچي ٿاس رب نه باهيو، ڊيڪ بندي ڪي ڀاپ.“

يعني اي فريڊ! تنهنجو بدن سڪي پورو ٿي ويو آهي ۽ ڪاٺو تنهنجي پيرن تي ٿرڻ ۾ لڙڪا ٽاهڻ، پر افسوس، جو اڃا تائين توکي رب نه ملو آهي! ڏسو! نه هن بندي جي ڪپڙي نه ڪوئي قسم آهي! تائين چئي هو زار زار روڻندو هو ۽ وري ڪاٺون سان هيءَ لاءِ لتولندو هو.

”ڪالڪا! ڪراڪ ڊولڊوليا، سگلا ڪالبا، ماس،

اي! دو ٽيٽا مٿ ڇوٽو، پير ڊيڪن ڪي اس.“

يعني:- اي ڪانءَ! منهنجو شرير تو ٿوري ڪڍيو ۽ سڀ آلهي جو ماس کاڌو، پر منهنجن ٻن اکين کي مٿان جهين، جو جو تائين ليتون سان، مونکي تنهنجي پريم مرشد جي ڏسڻ جي آس آهي. وري وٺو، پر اچي ڪانءَ کي فريڊ چوندو هو:-

”ڪالڪا! چولڊ نه پنجر، سڀيءَ نه اڏر جاھ،

جست پنجر ۽ ميرا شه وسيءَ ماس نه ڏئون ڪاه.“

آرٽ:- هي ڪانءَ! منهنجو شرير جو سڪي پورو اچي ٿو آهي، تنهنڪي لڙڪا نه هڻ. جي ڪٿي ان تي لاش سان وهين، نه اتان اڏامي وڃ، ڇاڪاڻ ته انهيءَ شرير ۾ منهنجو مالڪ يعني سنگرو وسي ٿو. خاص ڪري منهنجي دل جو ماس نه ڪاٺ جي منهنجو پريم وسي ٿو.

سارو ڏينهن رات هو سڄي سائينءَ جي مڪي ۾ گهارندو هو ۽ چولندو هو نه مرشد جي پريم هٿ ڪرڻ ۾ جي هيءَ منهنجي حوالي هلي وئي، نه به ڇا ٿيو. هڪ ڏينهن چيائين:-

ڪمي آهي، تنهنڪري وري وڃي پوري ڪمائي
وري هو جهنگ ڀرڻ لڳو. هن دفعي هن ڦل ڦول
ڇڏي ڏنا ۽ چڱي ڪمائي ڪيائين. ڪاٺ جي ٺهيل
مائي، پيت سان ٻڌي ڇڏيندو هو. بک مهل انهيءَ ڪاٺ
روئيءَ کي ڇڪ هڻي، بک جو خيال مڻائيندو هو. ڪوبه
جي آڇ ڪندو هوس ته چوندو هو ته روئي ڪاڏي
باقِي بچيل، ڪپڙي ۾ پيت سان ٻڌي ڇڏي آتم. انهي
ت هي ڪلام چيائين:-

فرید! روئي ميري ڪاٺ کي، لاوڻ (لاهي ٿي) ميري بک،
منا ڪاڏي ڇوڙي (اُٿرائي) گهڻي سهنگي ڏک.
يعني منهنجي روئي سڪل ڪاٺ جي آهي، جا منهنجي
بک ٿي لاهي، جن ماڻهن سڀيا ڦاڪا کاڌا آهن، آهي ئي گهڻا
ڏک ڏسندا.

ڪجهه سالن کانپوءِ فرید صاحب گهڻا ڪشت سهي، اڳئين
کان به وڌيڪ نام جي ڪمائي ڪري گهر موٽي، سمورو حال
ماءُ سان ڪيائين. ماڻس ڏٺو ته آيا به هن ۾ پڳتيءَ جو ڪجهه
قدر آيمان آهي! سمجهيائين ته جتي خودي آهي، اُتي خدا نه
هوندو. ”ڪيئن مائيندا من ۾، خودي ۽ خدا.“ هنجي مرضي
هئي ته پئس پورن درويش ٿئي. تنهنڪري هن دفعي واري ٽپسي
ڪرڻ لاءِ چيائين، ”اي پت! تنهنجي هن ڪوڙ ڳالهائين
به نسل ٿي، ڇو جو تُو پاڪند ڪيو، ماڻهن سان ڪوڙ ڳالهائين
نه روئي ڪاڏي آتم ۽ ڪجهه ٻڌي آتم. ڏٺيءَ وٽ ڪو
قبول نه آهي. (اها ڪاٺ جي روئي پاڪپن ۾ آيا فر
صاحب جي آشرم ۾ رکيل آهي).
فرید صاحب ٽيون دفعو وري ڪجهه سال جهنگ ۾ گذارڻ
ڪنن ڪمائي ڪئي. جهنگ ۾ هڪ ڀراڻي مسجد جي ڪو
اوندو لٽڪي هن ڪنن ڪمائي ڪئي. مسجد جو مڃاڻو
اوندو لٽڪي هن ڪنن ڪمائي ڪئي. مسجد جو مڃاڻو

د نعر ڪجهه سال هن رڳو ڇڏيڪن جا ٿيل ڪاٺي لام جي ڪمائي ڪئي. وار وڏا ۽ گهٽ پدار ٿي ويا هئس. جڏهن گهر مرنهه لاءِ ماڻس کيس بهار سان ڦٽي ڏيڻ لڳي. وارن جي چڪ لي هن رڙ ڪري ڪهايو. تنهن تي ماڻس مهڻو ڏيئي چيس ”هٿا!“ ڪا خبر آهڻي نه جن وٽن جا پن ۽ مهو ٿي ڪاڌيءَ تنهن وقت نه وٺن ڪي ڪيڏو اهڙا ٿي رهيا. انهن نه ڪا دائي ڪڙڪ ٿي ڪئي! تون ٿوريءَ چڪ ٿي ٿو ڪهڙائين. وٺن به نه نه ساهه آهي ۽ هوندڪ به نه صبر سان لا رهن. تنهن مهل ٿرڀد صاحب هي سلوڪ چيو:-

”صبر منجهه ڪمان، اي صبر کان ٿيڻو،

صبر سندا پاڻ، خالق خطا نه ڪري.“

يعني جنهن کي ڪمان ستروڪ جو، ڪمان جو ڏاڳر نه صبر جو ۽ پاڻ لا ٿو نه ستروڪ جو آهي، تنهنجو سڄو سائين نشان (اڳتي) نه ڪاٽيندو.

پهرئين دفعي جهنگ به ڪمائي ڪرڻ وقت، ٿرڀد صاحب گذرن ۽ ڇاهن جي ٻنڀ وٽان اچي لنگهه. ڪو اهو ماڻهو ٻنڀ مان هڪ ڇاهن چورائي ڪاٺي، ڪلون ٻاهر آڻي ٿڌيون ڪري ويو هو. ٿرڀد بگ به اهي ڪلون کائڻ لڳو. ٻئيءَ واري هنڪي ڏسي ورتو ۽ ٻه چار ٿڌيون هنڪي لڪاء ڪرايائين. ٿرڀد صاحب هڪ ٻڏي هنڪي چيو، ”مان! مون ڇاهن ڪاٺ ڪاڏي آهي، پر پست به ٻيل ڪاٺون ڪاڏون آهن.“ اٺي وقت هن هيءَ بيت چيو:-

”ٿرڀد! جتنا خوشمٿان ماڻها، تنهن ٻيٽا روڪ،

ڪٿي ڪاڏي مارين، گهر ڪاڏي ڪيا هون.“

جيتوڻي ٿرڀد! جيتريون خوشمون ماڻهن ٿيون، اوتري ٿرڀد بگ ۽ ٻيٽا ٻڌن لا ٻڌن، ٿرڀد ڪن ڪاڏي مار ڪاڏي، تنهن جي ٻڌن ڇاهن جي گهر ڪاٺن ها، نه پوءِ خبر نه آهي ڪهڙو ٿيڻي ها! گهر آيو نه ماڻس کيس چيو نه، اڃا تنهنجي

شېخ فرید صاحب گنج شکر

فرید صاحب جو جنم سنہ ۱۱۷۳ع ۾ پنجاب ۾ کولہوال
ڳوٺ ۾ ٿيو. ننڍي هوندي، هنجي مائا هن ۾ بنديءَ جو ٻج
وڌو. ماڻس هر روز نماز جي مڃي يعني آسٺ هيٺان، کنڊ
جي پڙي رکي ڇڏيندي هئي ۽ چوڻدي هيس نه، جيڪو ٻار
نماز پڙهندو، تنهنڪي مڃي هيٺان کنڊ ملندي. انهي ڪري
کيس گنج شکر ڪري چوندا هئا. ماءُ جي سکيا ۽ اکر ڪري
هن ۾ ڌرم جو انگ پيو.

فرید کي ماڻس ملتان ۾ تعليم وٺڻ لاءِ موڪليو، جتي هن
جلد ئي سڀ ڪتاب پڙهي پورا ڪري ڇڏيا. هڪ ڀيري
دهليءَ جو مشهور ڪامل فقير قطب الدين، ملتان ۾ ويو هو ۽
فرید جي هٿ ۾ هن هڪ ڪتاب ڏنو. هن پڇيس ته ”هي
ڇا آهي؟“ فرید چيو ته ”اها آهي.“ تنهن ئي خواجه قطب
الدين چيس ته ”اها توکي لغو ڏيندو.“ ڪجهه وقت کانپوءِ
هنن ديش ديشانتر جو گشت ڪيو ۽ فقيرن ۽ مهاتمانن جو
سڏ ڪري لاپ ڀراپت ڪيو.

آخر ستر ٽن موٽي، هو دهليءَ ۾ قطب الدين اوليا جي
شيوا ۾ حاضر ٿيو ۽ هنجي خوب شيوا ڪيائين. قطب الدين
مريدن کي هدايت ڪندو هو ته جي توهين ڀانيو ته روحانيت
۾ اڳتي وڌون، ته ٿورو سمهو، ٿورو ڪاڻو، ٿورو ڳالهائو ۽ ٿورو
دنيا سان وهندو رکيو. ڪجهه وقت کانپوءِ خواجه صاحب هن
کي نام دان بخشيو. فرید ڏاڍي نام جي ڪمائي ڪئي. ست
ست ڏينهن هو کاڌو نه کائيندو هو. مرشد وقت ڪجهه وقت
رهي هو گهر موٽي آيو.

فرید صاحب جي ماءُ هنڪي پمارت جي ٽريءَ ۾ ڏاڍي
مدد ڪئي. چون ٿا فرید صاحب کي سندس مڙيءَ ماءُ ئي
دعا ڪي ورتي، نام جي ڪمائي لاءِ جهنگن ۾ موڪليو. پهرين

مان مالڪ سان محبت ٿو ڪريان، لھڪن جڏھن ٿوري غور کان ڪم ورتو، تہ مولڪي معلوم ٿيو تہ پھرين تہ مالڪ مولڪي بھار ٿو ڪري ۽ تہ ڪ مان ھنڪي پيار ٿو ڪريان.“

مالڪ مولڪان خواب ۾ پڇيو، ”ٿوڪي ڇا ٿو ڪري؟“ مون چيو مائس، ”مالڪ ڇھڪي ٿو ڇاھن سو ڪر.“ مالڪ چيو، ”ڇوڙيءَ طرح ٿو ۾ن مھنجو آھي، اھڙيءَ طرح مان تہ ۾نھنجو آھيان.“ وڌيڪ خراج صاحب جن فرمائين ٿا تہ، پرا ۱۲ سال ۾ن ۾نھنجي روح کي اُٻارڻ ھي ڪوشش ڪئي. ۾ن روح کي صحت ڪھان ھي ڪوڙي ۾ وڌو ۽ خوب ڪوشش ۽ جدوجھد ھي آءِ ۾ ساڙيو. تنھن کانپوءِ ۾ن ان کي ڇھين، ٽڪار ۽ ملاھت ھي سانڌاڻ ٿي رکي، پاڻ کي خوب ڏوھ ڏيڻ blame ھي مٽڪن سان ستي، پنج سال انھيءَ کي آرو ۾ن مڃي، بندگي ۽ ڀرمارت سان پاڻ کي صاف ۽ پالڻ ڪيو. پوءِ سال کن ۾ن ھن ۾، ويچار سان پتي ٺھاريو. ۾ مولڪي ۾نھنجي چيلو ۾ وڌائي، ھڪ ۽ خوديءَ جو پتو ٻڌل نظر آيو. پوءِ پنج سال پيا تہ وڌيڪ ۾ن وري محنت ڪئي. جيستائين ڪو اھو خوديءَ جو پتو نٿي. تنھن کان پوءِ ۾ن ڏٺو تہ، سڄي دنيا مھنجي لاءِ مردو آھي، ڇھنڪي مان قبرستان ۾ دفن ڪري آيس. انھيءَ کان پوءِ ئي مرشد ھي مٿو سان، وڃي مان مالڪ ۾ ھڪ ٿيس.

جو اهڙيون ڳالهيون ٿو ڪري! جڏهن پير جي مستي لٿي، ٽڏهن مريدن کائڻس پيئڻو نه ٺوهان پاڻ کي خدا چو ٿي سڏيو؟ هن چيو، نه وري جيڪڏهن مان لائڻ چوان، نه مون کي شريعت موجب سزا ڏجو. تن چئن ڏينهن کان پوءِ وري هي مستي ۾ چوڻ لڳو ته مان خدا آهيان.

جڏهن مريدن لائڻ ٻڌو، ٽڏهن ٻوڙي تلوارون ۽ چريون کڻي هن کي قتل ڪرڻ چاهيا ٿيون. مشوري ۾ لڳيل آهي ته جن مريدن هن جي سر تي وار ڪيو تن جو سر ڪٽجي ويو، جن هٿن تي وار ڪيو تن جا هٿ ڪٽجي ويا. مطلب ته جن پير جي جنهن انگ تي وار ڪيو، تن جو اهو عضو ڪٽجي ويو ۽ پير مست هائڻي وانگر ڦرندي پئي چيو ته، ”مان خدا آهيان، مان خدا آهيان.“ جن مريدن پير کي ڪجهه به نه ڪيو، سي مال ۾ پنهنجي گهر هليا ويا. وري کين جڏهن پير سان ڳالهائڻ جو موقعو مليو، ته کيس چوڻ لڳا ته، ٺوهان کي قتل ڪرڻ وارا خود قتل ٿي ويا پر ٺوهان کي تلوار جو ڪجهه به اثر نه ٿيو. پير صاحب کلي جواب ڏنو ته جيڪو مالڪ کي ياد ڪندو آهي، سو مالڪ جو روپ ٿي ويندو آهي، تنهن کي ڪوبه قتل ڪري نه سگهندو آهي.

خواجہ باڙيد جا چونڊ وچن

چڱن ڪمن ڪرڻ کان چڱن ماڻهن جي صحبت ڪرڻ وڌيڪ سٺي آهي. اهڙيءَ طرح ٻن ڪمن کان، ٻن ماڻهن جي سنگت تمام ڀري آهي.

بک اهڙو بادل آهي جنهن مان رحم جي برسات کانسواءِ ٻيو ڪجهه به نه وسندو. جيڪڏهن ٺوٺي ڪو احسان ٿو ڪري، ته پهرين ٽون مالڪ جو شڪر ڪر ۽ پوءِ احسان واري ماڻهوءَ جا ٿورا مڃ، ڇاڪاڻ ته مالڪ ٿي هن جي دل کي ٺو لاءِ مهربان ڪيو آهي.

خواجہ صاحب جن فرماين ٿا ته، ”مان خيال ڪندو هوس، ته

خواجه بائزيد

خواجه بائزيد هڪ ڪامل درويش ٿي گذريو آهي. هڪ ڏينهن هو مالڪ جي ڏيان ۽ بندوق جي ويٺو هو ته الهه وقت اٽڪي هن کي بندوق مان لطف آيو ۽ نه هن جو ڏيان ٽڪيو. نوڪر کان پڇيائين ته هن وقت گهر ۾ ڪهڙي شيءِ رکيل آهي؟ نوڪر چيس ته هڪ انگورون جو ڇڪو رکيل آهي. تنهن تي بائزيد چيس ته اهو ڪنهن کي ڏيئي ڇڏ. تنهنجو گهر ڪر وائڻي جو دڪان نه آهي. انگورون ڏيڻ کان پوءِ هو وري مالڪ جي ڏيان ۾ ويهي رهيو، تنهن کان پوءِ هن کي بندوق مان مڙو آيو.

خواجه بائزيد سڄو وقت مالڪ جي ڏيان ۾ هوندو هو. هڪڙو ماڻهو لڳاتار ويهه ورهيه هن وقت رهيو. جڏهن بائزيد هن کي سڏ ڪندو هو، تڏهن پهريائين ڪالٿس نالو پڇندو هو. هڪ ڀيري الهه شخص هن کان پڇيو، ”توهين شايد چرچي ۾، سڏ ڪرڻ مٿل مولڪان نالو پڇندا آهيو ڇا؟“ مان ويهه سال توهان جي خدمت ۾ رهيو آهيان، پر توهين هر روز مون کان نالو پڇندا آهيو!“ هن جواب ڏنو، ”مان اهو چرچو ٿو ڪريان، مالڪ جي ذڪر يا نام، مون کان ٻيا سڀ نالا ٻلائي ڇڏيا آهن، تنهنجو نالو ياد نه ڪريان ٿو، مگر اهو مولڪان وسرار وڃي.“

هڪ ڏينهن بائزيد خدا جي ياد ۾، پاڻ کان ايترو نه ٻڌجي وار، جو هن پنهنجي اندر ۾ مالڪ کان سواءِ ٻيو ڪجهه به نه ڏٺو. مستي ۾ اچي هو چوڻ لڳو، ”من خدايم، من خدايم، من خدايم.“ يعني مان خدا آهيان، مان خدا آهيان، مان خدا آهيان.

مريد نه هن جي اوسان ويٺا هئا. جڏهن هن اهي اکر ٻڌا، دل ۾ چوڻ لڳا ته آخ. اسان جي پير کي ڇا ٿيو آهي،

ڪي نئين سر رول تي ڏني ۽ هڪ وڏو جشن ملهائون، جنهن ۾ هن حافظ کي راج ڪري ڪري ڪوٽ ڪئي. پر حافظ انهيءَ جليسي ۾ شامل نه ٿيو ۽ بادشاهه کي هيٺيون شعر لکي موڪليائين:-

”اگر آن ترڪ شيرازي، بدست آرد دل مارا،

بخال هندو ش بخشند، سمرقند و بخارا را.“

هن بيت ۾ ٻاهرين معنيٰ آهي ته جيڪڏهن شيراز جو پهلوان منهنجي هٿ ۾ اچي ته، هنجي ڳل جي ڪاري تر مٿان مان سمرقند ۽ بخارا کي قربان ڪري ڇڏيان. مگر هن شعر جي اندر ۾ معنيٰ آهي ته، جيڪڏهن منهنجو پرون سنگورو يعني ڪامل مرشد منهنجي اندر ۾ پر گهٽ ٿئي، ته مان فقط هن جي هڪ ڪاري تر مٿان سمرقند ۽ بخارا (دنيوي نعمتون) کي قربان ڪري ڇڏيان. اها آهي سنگوروءَ جي وڏائي، جنهن جي اسان کي ڏري ته خبر نه آهي، انهيءَ جو قدر الهن کي آهي، جن پنهنجي اندر ۾ ڪامل مرشد جو روشن ڪيو آهي.

حافظ ۷۶ ورهين جي عمر ۾، هي حاڪمي جسم سنه ۱۳۸۸ع ۾ ڇڏيو، هن جي جنازي سان وڏي پيڙ هڻي، جنهن ۾ شهر جا آمر هوا ۽ بادشاهه خود موجود هو.

اديس جا ڪي سهڻا وچن

سهڻو وقت، موت کي پنهنجن مٿن کان سمجهو ۽ جاڳڻ وقت موت کي هر وقت پنهنجي سامهون سمجهو.

هميشه اها ڳالهه پڪي ياد رکڻ، مان، توهين ۽ سڄو عالم سڀ مروت وارن مان آهيون.

جيڪي ترڪي مليل آهي تنهن تي صبر، سنئون ۽ شڪر ڪري ره، ته مٿان مالڪ جي بدگي مهل تنهنجو ڪنهن ابيءَ شيءِ ڏانهن ڌيان نه ڇڪجي وڃي.

جنهن ماڻهوءَ کي هي ٽي شيون سنئون لڳن ٿيون يعني چڱو کائڻ، سنو پهرڻ ۽ شاهوڪارن جي صحبت ڪرڻ انهيءَ ماڻهوءَ لاءِ ترڪ تمام ويجهو آهي.

ڏي ۽ آهڻ، توکي برابر چور کڻي وٺا هئا.

هرڪريه کي وٺي هو شهر وٽ پهتو، ۽ چاليئس نه ڇاهريءَ طرح توهان مولڪي، ڪڪرم لاءِ وٺيا وٽ موڪليو هو، پر اندروني انهيءَ ۾ ٻي رڌ هئي، جو مولڪي پنهنجي ڏي ۽ سان ملاڪار هرو. شهر ڇڏي نه هائي خراج حافظ کي وڃي ڄڻ نه، شهر جي ٻي متحرم نه توکي ٻڌائي. حافظ وٽ پهچي قاضي سندس قدم تي ڪري پيو، ۽ عرض ڪيائين ته پنهنجي ڪلام جي ٻي سٺ نه ٻڌايو. تنهن تي حافظ صاحب چيو ته:-
 ”ڪه سالڪ پنهنجي نه ٻڌو، ر راءِ و رسر منڙلها.“

يعني ڇاڪاڻ ته مرشد منزلن جي راءِ ۽ دسمن کان پورو وائڻ هوندو آهي، تنهن ڪري جهڪي ڪرو چوي الاهيءَ کي نه لٽا بنا چئون ڇا جي، انڪه پوري وشواس ۽ برابر سان سٺ ڪري مڃڻ گهرجي.

حالانڪا هر ٻار مشهور پيشا هي آهي -

”شب لاريڪي پير، موهجي گرداب چيئن خايل،

مڃا داند حال ما، سڪسارن ساحلها.“

يعني راس اندري، شهرن جو ڏپ ۽ مڙهن پيو پوي. جهڪر ڪناري تي همستر ويندو آهي، تنهنڪي منهنجي حال جي ڪهڙي خبر. ماڻهو سمجهن ٿا ته جيئن دنيا جي ڪارروائي ٻيا ڪريون تنهن پومارئي ڪارروائي نه ڪري وينداسين.

اها هنن جي وڏي غلطي آهي. سچ پچ نه پومارٽ ۾ ٻاڪل مروت جي رستي تان هلڻو آهي. پومارٽ هڪ تڪليفن وارو ۽ اٽالڪو رستو آهي، الاهيءَ ۾ جهڙي مڙر آهي. اندر ٽن اهاڻس ۾ اٽڪ اٽڪ ۽ رڳ رڳ مان آڻا لڪري مٿي نڙهي ٿي، الاهيءَ ۾ ڪهڙي تڪليف ٿي ٿئي تنهن کان ماڻهو اي خبر آهن، الاهيءَ کي لٽا اهاڻسي ٿا ڇاڻن.

نيمرو ڪهڙيون سلطنتون هڪ ڪهڙيون ۽ بادشاهن جو نه بادشاهه نهو. آخر هن ڪروڙين رپيا خرچي، سمورين ۽ بظرا

قاضي منجهي پير نه هيءَ ڪهڙي ماجرا آهي. هڪ چوي
 مڙس کي شراب ۾ رڱي ڇڏي، پير وري چوي ٿو ته وٽس
 وڃ. آخر شهر ۾ پڇا ڪري آهي، پر مالڪ وٽي هئي. هن
 ٻڌائين ٻاهر نڪري وئي هئي، پر گراهڪ نه موٽو آهي! هن هڪڙي
 ضيڪ کي ڏسي چيو ته گراهڪ نه موٽو آهي! هن هڪڙي
 موڪري هلي هئي، جا هيٺر جوان ٿي چڪي هئي.
 چوڪريءَ کي چيائين ته توکي نه خبر آهي ته اسانجو پيشو
 حرام آهي. الهه ڪري توکي اهوئي ڪرڻو پوندو جنهن لاءِ
 اسان توکي خريد ڪيو هو.
 چوڪريءَ کي هوءَ قاضيءَ وٽ اڪيلي ڪوليءَ ۾ ڇڏي
 آئي ته متان گراهڪ نه واپس وڃي. چوڪري اداس هئي ۽
 اکين مان ڳوڙها پٽي ڳاڙيائين. قاضيءَ سوچيو ته جي هيءَ
 وٽس هجي ها ته ڪنڊي اچي ها. سو هيءَ وٽس نه آهي ۽
 الهه ۾ ڪو راز آهي. قاضي پڇيس ته مان توکي هٿ ڪونه ٿو
 چوڪري چپ. وري چيائينس ته مان مصيبتن جي
 لالچ، ٻڌاءِ نه ٿو ڪير آهي؟ هن چيس ته مان مصيبتن جي
 ماريل آهيان، هيل تائين مان ليڪ پاڪ رهي آهيان، اڄ پهرين
 پيرو، ائين ۾ ئي قاسم. قاضيءَ چيس ته سچ ٻڌاءِ ته ٿو
 ڪير آهي؟ چوڪريءَ چيو ته مونکي ٿورو ياد آهي ته اسان
 ي. ڳوٺ ۾ ڏاڙو لڳو هو ۽ چورن مونکي پڪڙي ورتو ۽
 وٽس وٽ وڪيائون. تنهن ئي قاضي ڳوٺ جو نالو پڇيس.
 چيو مونکي ٿورو ياد آهي ته فلاڻو منهنجو ڳوٺ هو. قاضي
 جواب ڏنائين ٿورو ياد آهي ته فلاڻو پاڙو هو. قاضي
 هڪين؟ جواب ڏنائين ٿورو ياد آهي ته فلاڻو پاڙو هو. قاضي
 جواب نه اهوئي مڃيو هو. ڏاڍي اُٿل ٿيس ۽ پڇيائينس
 ٻيءَ جو نالو ٻڌاءِ. هن چيو ته مان ننڍي هيس، ٿوري ياد
 آهي ته هي منهنجو نالو هو. اهو ته پاڻ خود قاضي هو
 آهي. نه هي منهنجو نالو هو. ٿوري ياد آهي ته هي منهنجو نالو هو.

درواڻي ۽ شمراڻي ڏاڏي ۽ جي هئي. هن جي زال جراتي ۾
 ئي گذاري وئي هئي.

حافظ جي ديوان کي سڀ ڪنهن مذهب جا سمجهو ماڻهو،
 روحاني سروپ ۾ حاصل ڪن ٿا. صوفي الهی کي امرت
 لاءِ ڪري سمجهن ٿا. رواجي ماڻهو هن جي غزلن جي طاھري
 معنيٰ سمجهي گمراه ٿا ٿين ۽ الهی اندرولي معنيٰ ۽ اهد جي
 لاءِ ٿاڻن لٽا پھچي سگھن.

هيٺيون حافظ جو هڪ مشهور شعر آهي.
 به مٿي سجاده رنگين ڪن، گرت پير مغان گرديد،
 ڪه سالڪ بيخبر نه بود، ز راه و رسم منزلها.

يعني جهڪڻ ٽنهنجو مرشد يا گرو ٿوڪي چوي ته تون
 مٿي (ماڙ جي ڪپڙي يا آسن) کي شراب ۾ پسا ٿو تون
 هڪدم ڏاڻن ٿي ڪر ۽ الهی ۾ ڏرو نه ڪه نه آڻ، ڇاڪاڻ
 ته رستي ٻڌائڻ وارو سؤلھون ٻئي ٽنهنجو گرو، رستي جي
 منزلن جون، سڀ راتيون ۽ رستون ڄاڻي ٿو.
 پٿرن ست نه:-

”به مٿي سجاده رنگين ڪن، گرت پير مغان گرديد.“
 اها ٻڌي سڄي ايران ۾ شور مچي ويو، ته اهو ٻاڪل
 ڪٿر جو ڪلام آهي. ماڻهو قاضي وقت ويا ۽ قاضي خواجه حافظ
 وقت آيو ته الهی ڪلام جو مطلب سمجهاء يا اهو واپس ورتو.
 خواجه صاحب چيس ته ٽيتر ٽنهنجو ڪلام واپس نه وٺندا آهن،
 ڇاڪاڻ ته هنن کي جيڪي اُڏوان مالڪ جو هڪم ٿو ٿئي،
 سو ئي هُو ڇڏن ٿا. قاضي چيو ته ڀلا الهی جو مطلب سمجهاء.
 حافظ چيس ته فلاڻي ٽڪريءَ تي هڪ ٽيتر ويٺو آهي تنهن
 وقت وڃ، ته هُو ٿوڪي الهی جو مطلب سمجهائيندو. ٽيتر وقت
 پهچي الهی ست جو مطلب پڇيائين. ٽيتر چيس ته سامهون
 هڪ جهڪڻ شهر آهي، اتي فلاڻي هنڌ هڪ وٽيا رهندي
 آهي، الهی وقت وڃ ته اها ٿوڪي سوال جو جواب ڏيندي.

وڙهن ۽ جهڳڙن ٿا ۽ انسان جي پوئر نالي کي خراب ٿا.

نزاع بر سر دنيا، دنون نه بايد ڪرڻ،

به آشتي بهر، نور ڏيندڙ ڳوٺ فلاھ.

يعني :- ٽچ ڌن دولت واسطي وڙهن ۽ جهڳڙو ڪرڻ نه
ر جي . سڀ سان ماري هلو . الهیءَ سان ئي ڪاميابي حاصل

ڪري سگهندا.

نه فقط ايران، عراق، بغداد ۽ هندستان ٽائين حافظ جو نالو
مشهور ٿي ويو، بلڪ مسافر قافلن سان گڏ هن جا غزل، ملڪان
ملڪ ڳائيندا ويندا هئا. وڏا بادشاه ۽ نواب هنکي سوغاتون
موڪائيندا هئا ۽ پاڻ وقت اچڻ لاء چينيون لکندا هئا. پر هو
پنهنجي اڳڪٿت پسند ۽ سنئونشي سڀاء ڪري، ڪٿي به وڃڻ
پسند نه ڪندو هو.

ڏکڻ هندستان جي سلطان محمود شاه بهمني ۽ هن جي
وزير فضل الله، حافظ جي هاڪ ٻڌي هنکي هڪ خط لکيو ته،

اسان وقت اچ . خط سان گڏ ڪجهه اشرفيون به موڪلياڻونس .
حافظ انهن گنيمن مان ڪجهه ڦرڻ آڏا ڪيو، ڪجهه راھي پنهنجي

پاڻيچي کي ڏنيون ۽ ڪجهه پنهنجي سفر لاء پاڻ وقت رکي
هندستان لاء روانو ٿيو. رستي ۾ اهي اشرفيون به هن ماڻھو

کي ورهائي ڏنيون ۽ کيس ڪجهه به نه وڃي بچيو. ايران
۾ سوداگر جي هندستان اچي رهيا هئا، سي حافظ جي ڪ

ڪرڻ لاء تيار ٿيا ۽ هو اهڙيءَ طرح هرمز بندر ٽائين اچي
پهتو. ڏکڻ هندستان مان هنجي لاء هن بندر تي غور

موڪليو ويو هو. اچا غوراب جو لنگر ئي مس ڪيو هو
نه سخت طوفان اچي لڳو. حافظ گھيرائجي ويو ۽ هيٺ

آيو. هن هندستان وڃڻ جو ارادو ٽرڪ ڪري ڇڏيو.
غزل لکي انهن سوداگرن هٿ، بادشاه کي ڏياري موڪ

ڪندو هو. سڄو وقت لڳتي پاڻ ۾ گذاريندو هو. ڇوڪري
ڪمائيندو هو سو نئون جي شيوا ۾ خرچ ڪري ڇڏيندو هو.
هن جو دروازو پنهنجي ۽ ٻرائي لاءِ هميشه کليل هوندو هو.
هنجو هردو ٻرل ۾ رس ۾ لولهن هوندو هو. سؤرداس ۽ مهراڻ
ٻائي والگر هن جي نزلن ۾ ٻرل جي مڌو رس، هن ڄڻ ڪري
وهندي آهي. هن جي دل ڪيتري قدر اڏاوت هئي سا
هيئن شعر مان ٻئيءَ عالم ۾ ظاهر ٿئي ٿي.

وفا ڪم ملامت ڪشمير خوش بها شير

در تر شيب ما، ڪافريست رنجيدن.

يعني مان ڏک ٻيو کان، ڇڙاڙن ٻيو سٿان پُر دل ۾ خوش
رهان ٿو، ڇاڪاڻ ته پنهنجي مذهب ۾ ڪنهن سان نه لاراض
۽ رنج ٿيل هڪ وڏو گناهه آهي. آسان ڪي هن سسار ۾
پنهنجي جهڙن ڪهڙيءَ طرح گذارڻ گهرجي، انهيءَ وشم ۾
پنهنجي مٿ ظاهر ڪرڻ ۾ حافظ لکي ٿو ته:-

چنا نري ڪ آگر ڪاڪ ره شوي ڪس را،

نهار خاطر آ ره گذار مان نه رسد.

يعني دنيا ۾ اهڙيءَ طرح پنهنجي حياتي گذارين، جو جڏهن
توهين ڪنهن جي رستي جي ڏور ۾ پهچي پيو، تڏهن به
توهان کان ڪنهن جو هردو ملڻ نه ٿئي.
وري حافظ لکي ٿو ته:-

در حجب دوستي بفان، ڪ ڪام دل ٿيار آرد،

نهان دشمني ارڪن، ڪ رنج ٿي شمار آرد.

مٿي جو وڻ پوکيو جو توهان کي دل گهرو ٿي ٿئي ۽
دشمني جو پوڻو آڏو ڇڏيو، ڇاڪاڻ ته هن سان اٽڪ
ڏک ۽ لڪلئون پهچنديون آهن.

دنيا جي وڏي درجي يا شان جي، حافظ جي نظر ۾ ڪابه
وڌائي نه آهي. انهيءَ ڪري هو چوي ٿو ته سسار جو ڏن ۽
تولست وغيره ڪنهن به ڪم جا نه آهن جنهن جي لاءِ انسان

حافظ جي غزلن جي ديوان ۾، جنهن شراب جو ذڪر ڪيل
هي، سو ڪو انگوري شراب ڪن آهي يا ڪو ٻي شيءِ
ن ٺهيل شراب نه آهي، بلڪ اهو سچو پُرير يعني مالڪ جو
مشق آهي. انهيءَ طور تي جنهن خوبصورتيءَ جو بيان هن
ڪيو آهي، اها سچائي آهي.

حافظ جي سچي حياتيءَ جي وقت ۾، ايران ۾ جهڳڙي جو
زمانو هو. هن جي اٽڪل چاهتر ورهيه عمر جي وقت ۾، ست
بادشاهه ٿيا ۽ وڏيون خولريز يون لڳيون. سڀ کان آخري
نيمور جو حملو هو، جو حقيقت ۾ هڪ قيامت جو نمونو هئو.
انهيءَ بي دردي ۽ حيثيتاڪ خولريزيءَ کي، هن پنهنجن اکين
سان ڏٺو. اهڙي دنيا جي ٿورن سالن جي ٻاهرئين چمڪار
لاءِ، هنڪي سخت نفرت هئي. هن سچيءَ عمر جي بادشاهيءَ
کان وڌيڪ، هڪ گهڙي، اڪانت ۾ آرام سان گذارڻ وڌيڪ
ٿي سمجهي.

حافظ تمام رڳو ملڪو هو. آمير، غريب، ننڍي وڏي سڀني
سان گڏجنڊو هو. حافظ جو نالو صوفي فقيرن ۾ تمام پُرير سا
ورڻو ويندو هو. هن جي اُپديشن جو ماڻهن تي ڏاڍو اثر پيو
گهر گهر ۾ هنجي اُپديشن جو سڀ کان وڏو آدر هو. هو مڪار
(ٽڳي) ۽ غريب جو سخت دشمن هو. جيڪي اُپديشن ڪن
ماڻهو پنهنجون خوبيون ظاهر ڪندا هئا، تنکي هي ٻرو سمجهي
هو. هو چوندو هو ته مسجد يا مدرسو ۾ وعظ يا ستسنگ ڪرڻ
وارا، اڪيلائيءَ ۾ آهي ڪم ۽ ڳالهائون ٿا ڪن، جي اُپدي
يا وعظن ۾ هرگز نه هونديون آهن.

حافظ سڀاءَ جو تمام مٺو هو. هنکي ٿر چيترو به اهو
نه هو. هو تمام سادي ۽ آزاد حياتي گذاريندو هو. هر
هر د و تمام شد ۽ دل بلڪل صاف هئي، جنهن ۾ ڪا
ذرو به نشان نه هو. هن جو من، وچن ۽ ڪرڻي ساڳي
پڪش ۾ هئا.

حافظ

خواجہ شمس الدین محمد حافظ س ۱۳۱۵ع ۾
 شہراز ۾ ڄائو هو. آخري خاندان ۾ ڄائو هو جنهن ۾ علم جو
 وڏو قدر هو. انهي ڪري هڪي بالڪهڻي ۾ پڙهڻ وڌايو
 وڌو. پهرين هن قرآن شريف کي پڙهڻ کان ڪجهه اڳهه ڪري
 هڪي حافظ ڪري چوندا هئا. اهو لقب هڪي اهڙو پسند
 آيو، جو هن پنهنجو تخلص حافظ ئي رکيو. قرآن کي پڙهڻ
 کان ڪرڻ کان پوءِ هي مولانا شمس الدين وقت، قرآن ئي تخلص
 (لقب) ۽ لقب (مسلمان جو ديني ڪتاب) پڙهيو. مولانا شمس
 الدين هن پنهنجي شاگرد جي پڙهي ۽ سمجهه ڪري، هن مان
 اهڙو نه خوش هو جو هڪي پنهنجي اولاد کان به وڌيڪ
 پيار ڪندو هو.

لعل ۾ پوري ڪرڻ کانپوءِ حافظ جي هوشياريءَ جي هڪ
 چرڌاري پکڙجي ويئي. حاجي قوام الدين وڏو، خاص هن لاءِ
 هڪ مدرسو کوليو، ته هو شاگردن کي فقار ۽ حديث پڙهائي.
 حافظ جو سڄو وقت پڙهائڻ ۽ مالڪ جي عبادت ۽ رياضت
 (آزاد) ۾ خرچ ٿيندو هو.

انهيءَ زماني ۾ ايران ۾ شاعريءَ جو ڏاڍو شوق هو، خاص
 ڪري شہراز ۾. يعني گورو وقت اڳ شيخ سعديءَ پنهنجي
 وطن ۾ عشق حقيقي ۽ عشق مجازيءَ جا ٻئي پاسا لکيا هئا.
 حافظ مجازيءَ عشق جي مٿي پيالي (هن خاڪي جسم) ۾
 حقيقي عشق جو شراب (مالڪ جو پيار) پيارڻ شروع ڪيو،
 جو هن کان اڳ شيخ سعدي پري ويٺو هو. مگر هن جو شعر
 اهڙو نه ٿيو، جنهن ۾ دوجي جي ماڻهن کي مس ڪري
 ٻڌايو. ذروي سڀالڻ، خائشان (ملڻ)، آمريت جي مڃڻ، تزارين
 ۽ گهٽين ۾ انهي شراب جو دؤر (مالڪ جو پيار) ملڻ لڳو ۽
 ماڻهو چئڻي طرفن ۾ حافظ شيرازيءَ جا ئي غزل ڳائيندا هئا.

هجي ها، نه پوءِ منهنجي ڪهڙي حالت هجي ها؟ در اصل
سڀ انسان مالڪ جا بنڊا آهن ۽ ڪوبه ڪنهن جو غلام نه آهي.
هڪ ڏينهن هو پنهنجي مريدن سان ڪنهن سرڙهيءَ گهٽيءَ
مان پئي لنگهيو. گهٽيءَ جي بلڪل وچ ۾ هڪ ڪتو سمهيو پيو هو،
جنهن کي هٿائڻ بنا ڪوبه لنگهي نٿي سگهيو. مولانا اُتي ڏار
ٽائين پيو رهيو. پٺيان هڪڙو ماڻهو آيو ۽ اچي ڪتي کي پري
هٽايائين. مولانا کي ڏک ٿيو ته لاحق ڪتي کي تڪليف ڏنائين.
هو اڪثر ڏيان ۾ مھو هوندو هو. ڪڏهن ڪڏهن ڪيترا
ڏينهن جهنگل ۾ غائب ٿي ويندو هو. هڪ ڏينهن بيمار ٿي
پيو. وڏن وڏن حڪيمن هن جو علاج شروع ڪيو. هو مرض
لاءِ ڪوبه فيصلو نه ڪري سگهيا ته ڪهڙي بيماري آهي.
مولانا کان پڇيائون ته توهن پنهنجي طبيعت جو حال ٻڌايو؟
پر هن ڪوبه جواب نه ڏنو.

ماڻهن سمجهيو ته مولانا روم هاڻي ٿوريءَ ڌار جو مهمان
آهي. شيخ صدر الدين اوڏيءَ مهل آيو ۽ هن جي حالت
ڏسي ڏاڍو ڏکي ٿيو، ۽ دعا ڪرڻ لڳو ته شل توهان کي
جلد شفا حاصل ٿئي! اهو ٻڌي مولانا فرمايو، ”ڇا شفا! اها
ٿوڪي ئي هجي، عاشق ۽ معشوق جي وچ ۾ فقط هڪ سنهون
ٻرندو آهي، ڇا! تون لٽو چاهين ته اهو ٻرندو ڪڇي ۽ ٽوڙي، ٽوڙ
۾ ملي وڃي. شيخ کي روئڻ اچي ويو. مولانا اُتي هڪ بيت
چيو. جنهن جو مطلب آهي ته، ”ٿوڪي ڪهڙي خبر نه اُٿل
ڪهڙو بادشاهه ويٺو آهي، منهنجي سولھري چھري کي نه
ڏس، منهنجا پير لوهه جا آهن.“ هڪ ماڻهو مولانا کان پڇيو
ته توهان جي گاديءَ تي ڪير ويهندو؟ جيتوڻيڪ سندس
وڏو پٽ، سلطان، سلوڪ، تصوف ۾ وڏي درجي تي بهتر
هو، ته به مولانا حڪام الدين چليءَ جو نالو ورتو. ماڻهن وري
پيو دفعو هن کان اهو پڇيو، مگر هن اهوئي ساڳيو جواب ڏنو.
هن سنه ۱۲۷۷ع آرتوار ڏينهن چولو ڇڏيو.

جي ياد ۾ رولندو رهيو، ايتري قدر جو هن جا ڳوڙها،
 لڏ ڪري هنجي ڏاڙهيءَ ۾ جهي اُٺ ٿي ويا. صبح جو
 جڏهن گهر وارو هن جو دوست ڄاڳو ۽ هنکي ڏٺائين تڏهن
 هن مولانا کان ڏاڍي معافي گهري. ڳوٺا مولانا صاحب ڪنهن
 کي رڳيءَ ۾ به ٽڪيل ڏيڻ مناسب نه سمجهندو هو. پر
 اسين ماڻهو، ٿوريءَ گهڻيءَ ڳالهه ٿي پنهجن دوستن ۽ مٿ
 ماڻهن سان وڙهون، جهڳڙون ۽ رسُون ٿا.

هڪ ڏينهن مولانا اسين سان گڏ ويٺو هو ته، اُتي هڪ
 ماڻهو ٺهي جي حالت ۾ اچي مولانا سان آڪرايو، ماڻهن هنکي
 ڏڪو ڏيئي پوي هٽايو. تنهن ئي مولانا ماڻهن کي چيو ته،
 ”شراب هن بيمو آهي، پر بدمستي توڙهن ٻيا ڪرايو.“

شهر ۾ هڪ گرم پاڻيءَ جو چشمو هوندو هو، جنهن ۾
 مولانا اڪثر سنان ڪندو هو. هڪ ڏينهن اُتي وڃڻ جو ارادو
 ڪيائين. خدمتگارن اڳواٽ هنجي سنان جو هنڌ صفا ڪري
 رکيو. مولانا جي پهچڻ کان اڳ ڪي ڪوڙهي اچي اُتي سنان
 ڪرڻ لڳا. هن جي اچڻ تي خدمتگار ڪوڙهن کي اتان هٽائڻ
 لڳا، پر مولانا ڪن چيڀرو ۽ اُتي پاڻ به ويهي سنان ڪرڻ لڳو.
 هڪ دفعي ڪي ٻه ماڻهو پاڻ ۾ ٻئي وڙهيا. مولانا اتان

اچي لنگهيو. هڪ ماڻهو ٻئي کي چيو ته هڪ چولڊان نه ڏه
 ٻڌائين. تنهن ئي مولانا چيو، ”پاڻي! جيڪي چوڻو اٿو سو
 مونکي چئو. مونکي هزار لٽ نه چولدا نه موت ۾ هڪ به اکر نه
 ٻڌندا.“ هو ٻئي ڏاڍو شرمندا ٿيا ۽ هنجي قدم تي ڪري پيا.

مولانا پاڻ چوندو هو ته عيتري قدر منهنجي مشهوري
 ايمدي پئي وڃي، اوڻرو مان وڏيءَ عيب ۾ پوندو پر
 وڃان پر ڪرمان سو ڪرمان ڇا؟ انهيءَ ڳالهه جو علاج مونکي
 ٿيو سڄي. هي مشهور ٿي ۽ جي بلڪل برخلاف هوندو هو.
 هڪ دفعي سندس زال، ٺوڪرپاڻيءَ کي پئي چيڀرو. تنهن
 ۾ مولانا زال کي چيو ته، جي هي ٺوڪرپاڻي تنهنجي مالڪي

زرو ترسجو، نه مان ٿورو ڪم لاهي ٿو اچان. ”مولانا اُٺي
 ڪوڪري جي اچڻ تائين بيٺو ٿي رهيو.
 مولانا روم کي مولوي روم به ڪري چوندا هئا. اهو
 نالو هن ئي انهيءَ ڪري پيو، جو هو روم يعني شاعر وڏو
 مولوي هو. هن کي بادشاهه وٽان فقط ويهه دينار مهيني ۾ پگهار
 ملندو هو ۽ هو انهيءَ جي عيوض ماڻهن کي فتوائون لکي
 ڏيندو هو. هن جو هڪ دوست به انهيءَ بادشاهه وٽ وڏي
 عهدي وارو هو ۽ هن کي تمام گهڻو پگهار ملندو هو. ڪنهن
 مريد مولانا روم کي چيو ته، توهان جو دوست ته پاڻ وڏو
 پگهار ٿو کڻي، پر توهان کي رڳو ويهه دينار ٿو ڏياري. تنهن
 ئي مولانا روم فرمايو ته پاڻي! هنجو خرچ به نه ڏسرا!
 مولانا صاحب رات جو فقط ويهي پنهنجي نند پوري ڪندو
 هو ۽ هو چوندو هو ته نند ۽ عاشق جو پاڻ ۾ ويڙهه آهي. ه
 پنهنجن مريدن کي چوندو هو ته سمهي پئو ۽ پاڻ انهن جي
 تسلي لاءِ پنهنجي گوڏن تي مٿو رکي، واهي رهندو هو ته
 مريد، انهيءَ حالت ۾ کيس ڏسي آزاديءَ سان سمهي سگه
 ”سيج ستي نون جهپ نه آوي- نيطن نند حرام،
 راڻيان جاڳڻ صاحب سنڀال- اي فقيران دا ڪام،
 مت عقل دي منجهه گهي- آيا عشق امام.“ (شاه پٽا
 سيج پلنگ تي سمهندين ته مالڪ ڪين ملندو. اها
 حرام آهي. فقيرن جو ڪم آهي رات جو جاڳي مالڪ
 ياد ڪرڻ. جڏهن مالڪ جو پير اندر ۾ ايندو، تڏهن
 جي مت ئي منجهي پوندي.
 هڪ ڏينهن مولانا روم ڪنهن ٻئي ڳوٺ ويو، جتي
 پنهنجي دوست جي گهر رات جو پهتو. ڏٺائين ته
 دروازو بند آهي ۽ سمجهيائين ته گهر جا پاڻي سڀ
 آهن. گهر جو دروازو ڪين کڙڪيائين ته مٿان گهر و
 ات هو ٻاهر ٿي بيٺو رهيو.

مير وارن کي لنگيٺ نه ڏٺي. اها ڳالهه وڏي لي پکڙجي ويئي. هڪ ڏينهن شمس تهر ۾ چپ چاپ ۾ اتان نڪري هليو ويو. موٽي روم سڀي پاسي چوڌاري ماڻهو ڏوڙايا ۽ پاڻ خود به ڳوٺا ۾ ويٺو، مگر هن جو ڪٿي به پتو نه پيو. شمس تهر جي جدائيءَ موٽي کي بيقرار ۽ ممتا ڪري ڇڏيو. جيڪي ڪلام هو ائين وقت چوندو هو سي چٻڙ نه باهه جا ٽڪرا هئا.

”هڪ ڪارڻا پرينءَ جي - ڪيا اکر اکرين،

ملڻ لڳو محبوب جي - تيرن راتو ڏينهن وسن.“ (سچل)

مولانا روم هڪ ٽڙي تي سمهندو هو. هن ڪڏهن به بيبيجي سچي جي بستر تي گاديءَ وٺائيندو نه رکيو. ليد جو چيئر ايندو هوس، نه ويهي ويهي لٽي پوندو هو. هو اڪثر ڏهه ڏينهن ڪجهه به نه کائيندو هو ۽ نهايت وڏي صبر وارو هو. آمر ۽ شاهوڪار ڪس سرخالن موڪليندا هئا، پر هو پاڻ وقت ڪجهه به نه رکندو هو، هڪدم ٻين کي ڏيئي ڇڏيندو هو. ڪنهن شيءِ جي ٿيڻ تي ٿيندي هئس نه سندس پٽ سلطان جي تمام وڏو ڪرڻ تي ڪٿي ڪجهه رکندو هو. جنهن ڏينهن هن وقت ڪجهه به کاڌي جو سامان نه هوندو هو، تڏهن ڏاڍو خوش ٿيندو هو ۽ چوندو هو ته ”آج منهنجي گهر مان ڏرو پئجي جي خوشيءَ آجي رهي آهي.“ هر وقت وات ۾ هرگز ٻيئي هوندي هيس. ماڻهن اٿي جو سبب پڇيس. چالين نه ”مان تير چاهيان ته ڪو منهنجي وات جو ڏانڊو ملو رهي.“ غريب ڪو سوالي ايندو هوس ته اٿي پڇيندو ڪٿو نه لاهي ڏيندو هوس، اٿي ڪري ڪڙي ۾ پڙا به ڪونه ٻڌندا هئس، نه جتن هڪدم اهو لاهي ڏيئي سگهي.

هڪ دفعي مولانا هزار ماڻهي وٺي وٺي ڇوڪرن هڪي ڏاڙهيءَ ۾ چٻڙ لاءِ اڳيان وڌي آيا. هو اٿي بيبي رهيو ۽ سڀ کان چوڪرا ايندا رهيا ۽ سندس هٿ ڇمي هليا پئي.

”هڪ ڇوڪري چيو ته ”مولانا صاحب! مهر ٻائي ڪري

اڳا. اهو ٻڌي شمس ٽيرائڻ چپ چاپ ۾ ڊمڻ هليو
 مولانا کي مرشد جي وڃڻ جو اهڙو نه ڏک ۽ صدمو
 جو هن ماڻهن سان گڏجڻ ئي ڇڏي ڏنو. ڪيتري وقت
 پوءِ آخر جن شمس ٽيرائڻ کي تنگ ڪيو هو، اهي سڀ
 ڏاڍو پيشمان ٿيا ۽ اچي مولانا کان معافي گهرائون ۽ اهو
 سڄو ڪيائون ته مولانا جي وڏي پٽ سلطان سان هو سڀ
 جي، ڊمڻ مان شمس ٽيرائڻ کي وٺي آڃن. مولانا به هڪ
 ڀيري جي چئي پنهنجي مرشد لاءِ ڪين ڏني.

”مٿي ۽ جي چئي پنهنجي مرشد لاءِ ڪين ڏني،
 ”مٿان ٿون مون کي ڇڏين - سو ٺهان ڏي سڄو جا،
 ”هيو بن سان نانءُ ڏئي ۽ جي - ٺهي غريب گڏين،
 ”تو ڄاڻان ڏينهن اهو ئي - ٿيندو الاجي گڏهين،
 ”جڏهن حاضر ٿين حضور ۾ - نانءُ سڄو ڪري سڏين.“ (سچل)
 گهڻن ڏينهن کان پوءِ شمس ٽيرائڻ مولانا وقت صرفيه ۾ آيو.
 وري خوب سندن گڏجاڻيون ٿيڻ لڳيون. مولانا جي گهر
 جي سامهون هڪ تنبو هنيو ويو جنهن ۾ شمس ٽيرائڻ رهڻ
 لڳو.

”معين اٿو انسان، ڀول مٿان ڀلي ڪائي،
 دل ڏرويشي پھري آيو، صورت هن سلطان،
 آهي جڳهه ۾ سوري سرنيون، صاحب جو سٿان.“ (سچل)
 مالڪ انسان جي صورت ۾ هن دنيا ۾ آيو آهي. ه
 ڊرويشن ۽ سنتن جي صورت وٺي، سچ ڪند مان هن دنيا
 سر ڪرڻ ٿو اچي. جڏهن پيءُ کي گڏجڻ ايندو

مولانا جو ٻيو پٽ، جڏهن پيءُ کي گڏجڻ ايندو
 ٿڌهن شمس ٽيرائڻ جي تنبو ۾ آندڙان لنگهي، پوءِ پيءُ
 گهر ۾ اندر ويندو هو. شمس ٽيرائڻ کي ڪيترا دفعا منع به ڪئي هو
 هتي ۽ اُهيءَ نان هن کي ڪيترا دفعا منع به ڪئي هو
 هتي ۽ اُهيءَ حرڪت کان باز نه آيو. حاسدن کي موقعو
 ۾ آيو ته انهن جي حرڪت کان باز نه آيو. غضب آهي، جو هڪ ڌاري

ڇڏائي، انهي کان جيانيس اهتر آهي. پوءِ مولانا هجڙو مريد ٿيو.
 هڪ سئو سالو جو مولانا جي سنگت ۾ ورهه رهيو هيو.
 سو وري عمن ٿو چوي ته شمس ٿرڙو عالم صوفين وانگر
 مريد ڪو نه ڪندو هو. هو اڳت لاهي وڪڻندو هو ۽ جهڪي
 انهي مان ملندو هوس، تنهن تي صبر ۽ شڪر سان گذارو
 ڪندو هو. هو هميشه پيو گهمندو هو ۽ مهمان سراءِ ۾ اُڪندو
 هو. اندر ڏيان ڪري ساهي ۽ ۾ اچي ويندو هو. هڪ
 دفعي شمس ٿرڙو مالڪ کي ويٺي ڪٿي، ”اي شهنشاہ! ڪو
 اهڙو ماڻهو ملاءِ جو منهنجي صحبت مان فائدو وٺي.“ اندر ۾
 آواز آيس ته روم وڃ. هو اُتي پنڌ پيو ۽ اچي قوفه ۾ پهتو ۽
 اچي مهمان سراءِ ۾ رهيو. انهي سراءِ جي اڳيان هڪ ٿلهر هو
 جتي شهر جا وڏا ماڻهو، پڙهيل ۽ ترڪي شام جو اچي ويندا هئا.
 شمس نه اتي ايندو هو. مولانا روم کي هنجي اچڻ جي خبر
 پئي ۽ هن کي گڏجڻ لاءِ گهر مان روانو ٿيو. دستي ۾ ماڻهو
 هن کي پيري پوندا پئي ويا. اهڙي شان سان هو اچي سراءِ
 جي دروازي وٽ پهتو. شمس ٿرڙو سمجهيو ته هي اهوئي
 ماڻهو آهي، جنهن لاءِ مونکي اندران اشارو ٿيو هو. گڏجڻ
 سان انهي ترڪن جون اکيون هڪ ٻئي ۾ ملي ويئون. چانهه
 ڏينهن ٽائين پئي پاڻ ۾ گڏجي ويهي روح رهاڻ ڪندا هئا.
 پوءِ مولانا پنهنجي اندر ۾ وڏو ٿيو سمجهيو. انهي وقت کان
 پوءِ مولانا پاڙهن ۽ وعظ ڪرڻ پئي بند ڪري ڇڏيا ۽ انهي
 پهر هو پنهنجي مرشد جي صحبت ۾ رهڻ لڳو.

”ظاهر بندو باطن مولائي - برهه جي پاڙي ۾ رهي ڪم،

لعر راز ڪري ٿو روشن - علي ولي شاه مردان شهر.“ (بديل)

انهيءَ ڳالهه شهر ۾ وڏو شور مچائي ڇڏيو. ماڻهو ڇرڻ

لڳا ته خبر نه آهي ته هڪ ڊهرائي ڪهڙو جادو ڪيو آهي ۽

جو مولانا هاڻي ڪنهن نه ڪم جو نه وڃي رهيو آهي! شور

اهتر ٻڌو وڌي ويو جو خود مولانا جا شاگرد اها شڪايت

۱. ٿيو. مولانا روم ۽ شمس تبريز جي پهرين گڏجاڻي مختلف
 ۲. ٿي. بيان ڪئي وئي آهي.
 ۳. هڪ دفعي مولانا روم ڪنهن نلاء جي ڪپ
 ۴. وٺيو هو ۽ سندس پٽ سان ڪٿين ڪتاب رکيل هو. اوڏي
 ۵. شمس تبريز آئي اچي نڪتو. شمس پڇيس ته ”ڇا هي
 ۶. ڪتاب آهي؟“ مولانا چيس ته ”ها، هي ڪتاب آهي، تنهنجو
 ۷. ڪتاب آهي؟“ تنهن تي شمس تبريز سڀ ڪتاب
 ۸. سان ڪهڙو مطلب؟“ تنهن تي مولانا کي ڏاڍو رنج
 ۹. ٿي پايو ۽ ۱۰. اچلائي ڇڏيا. اهو ڏسي مولانا کي ڏاڍو رنج
 ۱۱. ٿيو ۽ چيائين، ”اي درويش! تو منهنجي اهڙي شيءِ برباد
 ۱۲. ڪئي آهي جا هيٺ ڪنهن به طرح ملي نه سگهندي.“ تنهن
 ۱۳. تي شمس صاحب نلاء به هٿ وجهي، اهي سڀ ڪتاب پاڻي
 ۱۴. مان سڪل ٻاهر ڪڍيا. اهو ڏسي مولانا کي وڏي حيرت
 ۱۵. وئي ويئي.
 ۱۶. ”سا ست نه سارين، آلف جنهن جي اڳ به،
 ۱۷. ناحق نهارين پيدا ٿيا پرينءِ لاءِ.“
 ۱۸. هڪ شخص وري مولانا روم ۽ شمس تبريز جي ملاقات
 ۱۹. جو هيئن بيان ڪيو آهي. شمس تبريز جي مرشد بابا ڪمال
 ۲۰. الدين، شمس تبريز کي حڪم ڏنو ته روم وڃ، جتي هڪ
 ۲۱. ڏکي دل آهي، تنهن کي وڃي شائتي بخش. جڏهن هو روم
 ۲۲. پهتو ته اتي ڏٺائين ته مولانا روم جي سواري ڏاڍي
 ۲۳. دوم سان پيئي اچي. شمس صاحب رستو روڪي آهسته
 ۲۴. مولانا کي چيو، ”رياضت (روحانيت) جو مطلب ڇا آهي
 ۲۵. مولانا جواب ڏنو، ”شرعت جو حڪم مڃڻ.“ تنهن
 ۲۶. شمس صاحب چيو ته ”انهيءَ ڳالهه جي نه سڀني کي سڌ آ
 ۲۷. تنهن تي مولانا چيو ”پلا انهي کان وڌيڪ ٻيو ڇاڻي سگهندو آ
 ۲۸. شمس تبريز چيو، ”علم جو مطلب هي آهي ته جو
 ۲۹. سچي منزل مقصود تي پهچائي.“ پوءِ هن هڪ بيت چيو
 ۳۰. مطلب هو ته اهو علم جهڪو تنهنجو آيو ۽ خودي

(شاه پٺائي)

مولانا روم

مولانا روم تمام اڙج ڪوٽي جو سٺ ٿي گذر وار آهي. هن جو اصل نالو جلال الدين هو. ايشيا مائنر کي الهي زماني ۾ روم ڪري چوندا هئا. پٽس جو نالو بهادر الدين هو ۽ هندو وطن بلخ هو. هن جو پيءُ انهي زماني جو لائلي عالم هو. هي ۱۲۰۷ع ۾ ڄائو هو. جڏهن هو اڃا ڇهن سالن جو هو ته خواجه فرید الدين عطار جو هڪ ڪامل سٺ هو، تنهن هڪي ڏسي، پٽس کي چيو ته هن اي بها رتن کان غافل نه ٿي. اڙو هن ورهين ۾ هن شادي ڪئي. ڪجهه سالن کان پوءِ پٽ ڄائس جنهن جو نالو سلطان رکيائون. شروعات ۾ هن پنهنجي پيءُ کان تعليم حاصل ڪئي. تنهن کان پوءِ هڪي پٽس پنهنجي شاگرد سيد سرهان الدین، جو هڪ عالم ۽ خداپرست هو، تنهن کي سهرڊ ڪيو. پڙهڻ سان گڏ هو هڪي اخلاق جون ڳالهون پڻ سکيائون ۽ پيءُ جي مرڻ کان پوءِ به مولانا روم پنهنجي استاد جي خدمت ۾ لڳو رهيو.

هڪ ڏينهن هڪو امتحان ورتو ويو. بهادر الدين هڪي ٻورو ماهر ڏٺو ۽ کيس چيائين، ”تو علم جون سڀ ڳالهون سکي راس ڪيون آهن، باقي توکي حتمي علم سکڻ جي ضرورت آهي. پنهنجي پيءُ جي مون وقت امانت رکيل هئي جا مان توکي ڏيان ٿو.“ تنهن کانپوءِ به هو ٽو سال هن وقت رهيو. مولانا روم، علم ۽ اخلاق ۾ ايترو نه مشهور ٿي ويو جو تمام پريان پريان جا ماڻهو، هن وقت علم حاصل ڪرڻ لاءِ ۽ علم جي ڏکين ڳالهين بابت واپا پڇڻ ايندا هئا. هن وقت وڏن وڏن پڙهيلن، اُمير اُمراءَ ۽ شاگردن جي پڙ لکي پيئي هوندي هئي. انهن سڀني ڳالهين هوندي به مولانا کي اڃا دنيا جو دلڪ چڙهو ٻيو هوندو هو. حتمي ۾ هن جي روحاني لڏڪه جو شروعائي ٿوري، شمس لهرڙو جي ملاقات کانپوءِ

سي ٻار ت رهو دن رات، ڪوڊ پنگي ٿر ٿر لات،
 دن ڀاري پيڙ پري پري - ڄم ڪوڊ پنگي ٿر ٿر لات. (سوامي جي)
 ن ڪي تم باد ساري، آب ڀرڻ ۾ رهو پلات. (سوامي جي)
 رات ٿي پنهن موت جو ڏپ ڪر. موت جو ٿي پنهن ٿيندي
 ٿاڏو ٿي ڪيو ۽ خوفناڪ وقت آهي. انهي ايندڙ موت جي
 غافل ٿي ويندو آهين.
 هڪ ٿي پنهن ابراهيم، دجله نديءَ جي ڪپ تي ڳوڙي
 ريني سبي، نه هنجو وزير اٿي اچي نڪتو. ان وقت ابراهيم
 جي شڪل بدلي وئي هئي. ڪٿي بادشاهي لباس ۽ ڪٿي
 ڦاٽل ڪپڙا! ٿڏهن به وزير هن کي سڃاڻي ورتو. پڇيائينس ته
 توهن آيو بن آدم آهيو؟ چيائين ته هائو. وزير چيس ته، مان
 توهان جو وزير آهيان. توهان جي وڃڻ کان پوءِ مون توهان
 جي پٽ کي پالي وڌو ڪيو، هيئر به توهين هلي بادشاهي
 ڪريو ۽ آرام سان حياتي بسر ڪريو. بلخ جي بادشاهي ڇڏي
 توهان کي ڇا حاصل ٿيو آهي؟ اهو ٻڌي ابراهيم کي جيڪا
 سٽي هٿ ۾ هئي سا ڪٿي پاڻيءَ ۾ ڪيرائين ۽ وزير کي
 چيائين، ”پهرين تون منهنجي سٽي پاڻيءَ مان ڪڍي اچ، ته
 پوءِ مان توکي سوال جو جواب ڏيان.“ وزير چيس ته مون کي ڇا
 ڪلاڪ جي مهلت ڏيو ته مان هزار مان لکين سيون آڻي ڇا
 ڪريان. ابراهيم چيس ته مون کي اهائي سٽي گهرجي، ڇا مون
 پاڻيءَ ۾ ڪيرائي آهي. وزير چيو ته اهو ناممڪن آهي. ابراهيم
 ڇاڪاڻ ته پاڻي تمام اونهو ۽ ٿيڙ وهي رهيو آهي. ابراهيم
 ٿوري توج ڏئي نه هڪ مڇي، اها سٽي وات ۾ وجهي پاڻي
 مٿان آڻي. تنهن ئي ابراهيم وزير کي چيو، ”مان توهان جو
 بادشاهيءَ کي ڇا ڪريان! مان نه هيئر آهيان. تون ڇاڻي
 آهيان جنهن جي هٿ ۾ ڪنڊ برهمڊ آهن. تون ڇاڻي
 پٽ ڇاڻي، منهنجو ڪو به واسطو نه آهي“
 پٽ ڇاڻي ۽ پڇاڙيءَ جي وقت ابراهيم ڪيڏانهن هلي

ورڻ جو ڊنگ مولڪي هينئر، هن سڀڪارو آهي. هي ماڻهو
 دنيا جي واسطي سڀ ڪجهه قربان ڪري رهيو آهي، پر
 مان، من جي مرضيءَ موجب هلي رهيو آهيان. ڪهڙو نه چڱو
 ٿئي، جو مان به هروقت پاڻکي مالڪ جو نوڪر سمجهي، دنيا
 جو ڪم ڪار ڪريان! جيڪي مالڪ ڏئي سو واه واه، جيڪي
 ڪري سو به واه واه. دم ڏم تنڪر.

هڪ پيري ابراهيم، سنان ڪرڻ لاءِ ڪنهن حمام ۾ ويو.
 هن جا ٿاڻل پراڻا ڪپڙا ڏسي، ماڻهن هڪي آندڙ اچڻ ڪن
 ڏٺو. تنهن ئي هن چيو، ”جيڪڏهن ڪنهن کي خالي هٿن
 شيطان جي گهر به لڌا اچڻ ڏين، نه پوءِ مالڪ جي گهر بندگيءَ
 جي لمر کان سواءِ ڪٿڙيءَ طرح اچڻ ڏيندائ؟“

ڪن ماڻهن ابراهيم کان پڇيو ته اسين مالڪ کي ويٺي
 ڪرادن ٿا مگر هو اسانجو عرض نٿو اوائلي، الهيءَ جو ڪپڙو
 سڀ آهي؟ هن جواب ڏنو، ”نرهان کي مالڪ جي سڌ به
 آهي، مگر توهين هنجو حڪم نٿا مڃو. ستن ۽ درويشن کي
 سڃاڻو نه ٿا، پر هنن جي چوڻ تي ٿا هلو. هنن جون ٻاڻيون
 ۽ لکيل ڪتاب پڙهو نه ٿا، پر انهن ئي عمل ٿا ڪريو. توهين
 سمجهو نه ٿا ته دوزخ ڪٿيڪارڻ لاءِ آهي، مگر الهيءَ ڳالهه جو
 ڪوبه خوف نٿا ڪريو. شيطان کي پنهنجو دشمن سمجهي نه
 هن کان پري نٿا پڇو، بلڪه هن سان دوستي يعني بيار ڪريو
 ٿا. نرهان کي خبر نه آهي ته موت ايندو ۽ ڇڏيندو ڪونه،
 پر توهين هنن کان ڇڏي ڪوبه آخرت جو لمر نٿا لاهيو.
 پنهنجن ٻارن، ماڻهن، دوستن ۽ اهن جو موت اکين سان ڏسي
 به انهي مان ڪو سبب نٿا پرائو ۽ پرائڻ ۽ پڇڻ ڪن کي
 ٿا ڇڏو، بلڪه اهن جي عيب جوئي ٿا ڪريو. ٻيا ٻڌايو ته
 جيڪو اهڙي قسم جو لجهس ۽ ڊيٽ هوندو، تنهن جو عرض
 مالڪ جيئن قبول ڪندو؟ اهڙي ماڻهوءَ جي ويٺي ڏسي
 نه ٿو، مگر اوائلي نٿو.“

تي خوش پئي ٿيس. انهي وقت اوچتو اچي طوفان لڳو. ٻيڙيءَ واري چيو ته جي ڪنهن ماڻهوءَ کي درياءَ ۾ اڇلائي بک ڏيندا، ته پوءِ طوفان بند ٿي ويندو ۽ سڀني جون حياتيون اچي پونديون. هنن مونکي ڪن کان پڪڙي درياءَ ۾ اڇلائڻ ٿي چاهيو، پر اڃا منهنجي ڪن کي هٿ لائون مس، ته طوفان بند ٿي ويو. جنهن مهل ماڻهن مونکي ڪن کان پڪڙيو هو، تنهن وقت مونکي ڏاڍي خوشي ٿي.

ٻئي دفعي مان هڪ مسجد ۾ سمهڻ لاءِ ويس، پر ماڻهن مون کي اُتي سمهڻ نه ڏنو ۽ ڏک هڻي مونکي گهلي ڏاڪڻان ڌڪو ڏيئي ڪهرائي ڇڏيائون. جيئن جيئن مان ڏاڪڻان ڏسڪندو هيٺ ڪرندو پئي ويس، تيئن تيئن منهنجي مٿي کي ڏک لڳندا پئي ويا ۽ هر هڪ ڏاڪي تي ٺوڪر لڳڻ مهل، مون لاءِ مالڪ جو نئون نئون راز ڪلندو پئي ويو. انهيءَ وقت چير نه اڃا اهي ڏاڪا وڌيڪ هجن ها، ته مالڪ جا ٻيا وڌيڪ راز ڪلن ها. هڪ دفعي اهڙي هنڌ اچي ڦاٽس جتي هڪ مسخرو منهنجي مٿان پيشاب پيو وجهندو هو. انهي وقت مان پيو خوش ٿيندو هوس.

هڪ دفعي هڪ ماڻهوءَ، ابراهيم کي نوڪريءَ ۾ رکڻ لاءِ چيو. ابراهيم نالو پڇيس. نوڪر چيس ته جنهن نالي سان مونکي سڏيندا آهون؟ منهنجو نالو آهي. وري پڇيائينس ته ڪيترو پگهار وٺيندين؟ چيائين ته جيڪو ٺوهين ڏيندا. ابراهيم پڇيس ته ڪهڙو ڪم ڪنديين؟ هن چيو ته جيڪو ڪم ڪرائيندا. وري پڇيائينس ته ڇا پهريندين؟ چيائينس ته جيڪي ٻائڻ لاءِ ڏيندا. وري سوال ڪيائينس ته ڇا کائيندو آهين؟ نوڪر چيو ته جيڪي به ڪرائيندا. وري پڇيائينس ته ٻي ڪا تنهنجي خواهش آهي؟ هن جواب ڏنو ته مان نوڪر ٿيس ته پوءِ منهنجي خواهش ڪهڙي! هن جون اهي ڳالهيون ٻڌي، ابراهيم جي اکين ۾ پاڻي اچي ويو ۽ چوڻ لڳو ته دنيا ۾

ڄاڻن ٿا ٿن ڪي مون دلها سرهڻي ڏيئي آهي، جيڪي ٻر لوڪ
 جا سڪ ڄاڻن ٿا، ٿن ڪي مون ٻر لوڪ ڏيئي ڇڏار آهي،
 ٻر مون هن دلها م، صرف مالڪ جي پنڌي اختيار ڪئي
 آهي ۽ هن دلها کان پوءِ، مون مالڪ جو ڏيڏار پسند ڪيو
 آهي.

هڪ ڏينهن هڪ حجام جڏهن ابراهيم جا وار ڪٽي رهيو
 هو ته اوڙي ۽ مهل، هن جو هڪ مريد اتي اچي لڪيو.
 ابراهيم چيس ته ”تو وٽ ڪجهه هجي ته هن حجام کي ڏي.“
 مريد هڪ ٻر لڙي کڻي حجام کي ڏيئي. ايتري ۾ هڪ لشير
 اتي آيو ۽ اچي ڪجهه گهرائون. حجام تنهن تي هڪدم اها
 ٻر لڙي کڻي هن کي ڏيئي. اهو ڏسي مريد عجب ۾ پئجي
 ويو ۽ حجام کي چيائين، ”اي دوست! اها ٻر لڙي ته
 لڏي ۽ سان ٻر لڙي هئي.“ حجام جواب ڏنس، ”اي ڪنجوس!
 مولڪي خبر آهي ته شاهوڪاري دولت سان نه، پر دل سان
 ٻنڌي آهي.“ تنهن تي مريد ورائيو، ”پر هن ٻر لڙي ۾ ته
 روپيا ۽ گهڻيون ٻر لڙيون آهن.“ اهو ٻڌي حجام چيو، ”جنهن
 ماڻهوءَ کي مان ڪجهه ڏيندو آهيان، تنهن جي قدر جي مولڪي
 سڏ هوندي آهي.“

هڪ دفعي ڪن ماڻهن ابراهيم کان سوال ڪيو، ”تو هان
 جو بادشاهه کي لوڪر هڻي درويشي اختيار ڪئي، پر هان
 ٻڌار نه آئي ۽ ڪالهره توهان کي ڪڏهن خوشي نه نصيب ٿي
 آهي؟“

هن فرمايو ته هبلن موقعن تي مان ڏاڍو خوش ٿيو آهيان ته
 هڪ دفعي مان ٻڙي ۽ ٻر وڃي رهيو هوس، منهنجا
 ڪپڙا ميرا ۽ وار وڏا هئا، اهو ڏسي ٻيا ماڻهو چڻڪي ٻڙي ۽
 ٻر هئا، سي مون تي لٿولي ڪرڻ لڳا. انهن ۾ هڪ مسخرو
 نه هو، جنهن هر هنڌ اچي مولڪي ڏک پئي هڻيا ۽ وار چڪي
 ڇهنديون، پئي پالئون. انهي مهل مان پنهنجي انهيءَ ڏلت

پيشي مفت ۾ حاصل ڪئي آهي! درويش هن کان پڇيتو،
 رويشي به ڪا خريد ڪئي ويندي آهي ڇا؟ تنهن تي
 هن فرمايو، ”ها! مون اها بلخ جي بادشاهي عيوض خريد
 ڪئي آهي، مگر سمجهالٿو ته اها ٿڌهن به موکي سستي ملي
 ٿي.“

هڪ ڏينهن هڪ شاهوڪار، ابراهيم وقت هزار رپيا کڻي
 پوءِ چيائينس ته اهي مون کان وٺڻ منظور ڪرايو، هن فرمايو،
 ”مان محتاجن کان ڪجهه به نه وٺندو آهيان.“ تنهن تي انهيءَ
 ماڻهوءَ چيو، ”مان ته محتاج نه آهيان بلڪ هڪ دولتمند
 آهيان.“ ابراهيم پڇيس ته موکي ٻڌاء ته توکي وڌيڪ خواهش
 آهي يا نه؟ هن جواب ڏنو ته ها، اها ته آلم. تنهن تي ابراهيم
 چيس ته رپيا کڻ ۽ هليو وڃ ڇاڪاڻ ته مون محتاجن جو به سردار
 آهيان.

سڄا فقير پرهيزگار ٿيندا آهن ۽ حق جي ڪمائي ڪري،
 سڄا فقير پرهيزگار ٿيندا آهن. مڪي ۾ هڪ زمزم نالي
 حق جي شيءِ ڪم آڻيندا آهن. ليکيندا آهن ۽ انهيءَ
 ڪوهه آهي، جنهن کي مسلمان پاڪ ڪري ليکيندا آهن ۽ انهيءَ
 ڪوهه آهي، جنهن کي مسلمان پاڪ ڪري ليکيندا آهن ۽ انهيءَ
 مان پاڻي ضرور پيئندا آهن. ابراهيم ڪڏهن به انهيءَ ڪوهه جو
 مان پاڻي نه پيتو، ڇاڪاڻ ته انهيءَ مان پاڻي
 پاڻي نه پيتو، ڇاڪاڻ ته انهيءَ مان پاڻي
 ڏنل پيئائين مان تيار ٿيندو هو.

هڪ ماڻهو ڳچ مدد تائين ابراهيم جي سگت ۽ صبر
 ۾ رهيو هو، سو هڪ ڏينهن هن کان موڪلائي پڇيئي و
 ٿي وريو. موڪلائڻ مهل ابراهيم کي عيت ۽ ارايون ڏنيون هيون
 ”چيڪڏهن توهان مون ۾ ڪي تنهن تي هن چيس،
 مهرباني ڪري موکي اهو ٻڌايو.“ تنهن تي نظر سان پئي
 دوست! مون هميشه توکي دوستي جي ڪنهن ٻئي کان وڃي
 آهي، تنهن ڪري پنهنجا عيب ڪنهن ٻئي کان پڇيو ته ”تون ڪهڙو
 هڪ دفعي خيالي، ابراهيم کان پڇيو ته ”جيڪي ماڻهو
 ابراهيم جواب ڏنس،“

١٠
١١
١٢
١٣
١٤
١٥
١٦
١٧
١٨
١٩
٢٠
٢١
٢٢
٢٣
٢٤
٢٥
٢٦
٢٧
٢٨
٢٩
٣٠
٣١
٣٢
٣٣
٣٤
٣٥
٣٦
٣٧
٣٨
٣٩
٤٠
٤١
٤٢
٤٣
٤٤
٤٥
٤٦
٤٧
٤٨
٤٩
٥٠
٥١
٥٢
٥٣
٥٤
٥٥
٥٦
٥٧
٥٨
٥٩
٦٠
٦١
٦٢
٦٣
٦٤
٦٥
٦٦
٦٧
٦٨
٦٩
٧٠
٧١
٧٢
٧٣
٧٤
٧٥
٧٦
٧٧
٧٨
٧٩
٨٠
٨١
٨٢
٨٣
٨٤
٨٥
٨٦
٨٧
٨٨
٨٩
٩٠
٩١
٩٢
٩٣
٩٤
٩٥
٩٦
٩٧
٩٨
٩٩
١٠٠

"دوتا مسدا مانا چک آلي بيساريء۔"

لَوْ كُنَّا نَعْلَمُ مَا فِي جَنَّةِ الْجَنَّةِ

ڪوئي دوست نه ٿو ڏانهن سڀ اڳ ٻڌي لاسي لائي.

(سوامی جی مناراج)

تہ اُنھیں جس دہرہ "الحسن تو معلوم ہے" میں جاتا تو کتا

پنهجي مقصد ۾ ڪامياب ٿيڻ نه ڏٺو ۽ ٿو هاڻي آجيان
 مزو چڪرو. هائي ابراهيم مڪي ۾ رهڻ لڳو ۽ هميشه پنهجي محنت
 ۾ ڪمائي، پنهجو ۽ پنهجن سائين جو پيٽ پاليندو هو.
 منهن وقت هن پنهجي تخت ۽ تاج کي لت هڻي ڦٽو ڪيو
 هو، تڏهن هنڪي هڪڙو ئي سڪيلڊو پٽ هو جو گج ڏائيندو
 هو. جڏهن پٽس جوان ٿيو تڏهن ماءُ کان پڇيائين، ”آمان منهنجو
 پيءُ ڪٿي آهي؟“ ماڻس هنڪي سڄو احوال ڪري ٻڌايو.
 ٿورن ڏينهن کانپوءِ ابراهيم جو پٽ، پنهجي ماءُ ۽ ڪيترن
 ماڻهن کي ساڻ ڪري، حج لاءِ مڪي روانو ٿيو. اُتي پهچي
 کيس معلوم ٿيو ته ابراهيم جهنگ ۾ ڪائون ڪرڻ ويو آهي.
 پٽس به جهنگ ۾ پهتو. ڇا ٿو ڏسي ته هڪ ٻڍو ماڻهو ڪالين
 جي ڀري مٿي تي کڻي پيو اچي! پيءُ جي پيار هنجي اندر ۾
 اچل ڏئي، پر هن پاڻ سنڀالي ورتو ۽ آهستي آهستي هن جي
 پٺيان هلندو بازار ۾ اچي پهتو. ابراهيم بازار ۾ اچي واک-
 ڪري چيو، ”آهي ڪو ماڻهو جو هيءُ پاڪ شيءِ پاڪ پٽس
 وٺي؟“ اُتي هڪ ماڻهو آهي ڪائون خريد ڪري هو پنهجي آڏي تي
 پٽس مان ڪجهه مانئون خريد ڪري ۽ پنهجن سائين کي به ڏنائين.
 آيو، پاڻ به ڪجهه ڏيان ۾ ويهي رهيو. سندس پٽ
 پوءِ هو مالڪ جي ڏيان ۾ ويهي رهيو.
 سمورو حال ڏٺو.
 ”هٿن سان هاڃ ڪر، مڪ سان نام ڏيڻا
 پگهر جي پورهٽي سان، ۽ ڪجهه بکڻي جي منهن پاء
 ٻئي سانگ رساء، نه خوش هوندين خانو چوي.
 هيٺر حج جي موسم شروع ٿيڻ واري هئي. ابراهيم
 پنهجن شاگردن کي چيو ته توهين زالن ۽ خوبصورت
 ڏانهن ڪڏهن به نه نهارجو. قدرت سان ابراهيم جو
 زال جيئن ڪبي جي چوڌاري ڦيرو پيو.

و، نمن نمن ابراهيم جو روح ملي چڙهندو ويو. پوءِ ڪمڙ
صاحب هنڪي ڇهه نه هاڻي جتي مرعي پوئتي، اتي وڃ پنهجي
پکڙي پوري مڪمل ٿي وئي.

پوءِ هر ڏيندو اچي نيشاپور نالي شهر جي ويجهو هڪ
جهنگل ۾ پهتو. اتي هڪ تمام عرصي تائين غار هئي جنهن ۾ اراڻ
ٽي سال هن وڃي بند ٿي ۽ ڏيان ڪمڙ. هر ڪنهن جمع جي
ڏينهن هر غار کان ٻاهر نڪرندو هو ۽ جهنگل مان ڪالون
ڪليون ڪري، وڪڻي جيڪي ملندس هوس، تنهن جو اُڏ
پهرائت ڪري، باقي اڌ پنهنجن مان مائون خريد ڪري، وري
اچي غار ۾ وهندو هو ۽ ايندڙ جمع تائين وري ٻاهر نه
نڪرندو هو. سڪل مائون پاڻي ۾ پائي انهن تي گذارو
ڪندو هو. جڏهن ماڻهن کي ابراهيم جي اتي رهڻ اچي خبر
پئجي وئي، تڏهن هو اتان نڪري هليو ويو.

چاليهه سال ابراهيم ملڪن جا ملڪ ڦرندو رهيو ۽ آخر اچي
مڪي جي ويجهو پهتو. هن جي اچڻ جو ٻڌي اتي جا ماڻهو
هنجي آڃيان ڪرڻ لاءِ، هڪي اڳيان ملڻ آيا. ابراهيم کي
جڏهن اها خبر پئي ته ماڻهو سندس آڃيان لاءِ اچي رهيا
آهن، تڏهن پاڻ فائلي کان اُٿڻ ٿي، اڳيان وڌي آيو، نه جيئن
نيس ڪو نه سڃاڻي نه سگهي. ماڻهو جهڪي اڳيان وڌي آيا.
هئا، تن ابراهيم کي آلهي ۽ طرف کان ايندو ڏسي، پڇيو ته
چا! ابراهيم ويجهو آهي ۽ اسن سڀ هنجي آڃيان لاءِ وڃي
رهيا آهون. تنهن تي هن چيو، ”توهين هن ڪافر ٿي ايمان
کان ڇا ٿا ڪهرو؟“ اهو ٻڌي ماڻهن وٺي هڪي مارڻ نه ٿون
هڪ ٽپي ۽ درويش کي ڪافر ۽ ٿي ايمان ٿو چوڻ، ٿون
عور ڪافر ۽ ٿي ايمان آهين. ابراهيم فرمايو ته مان به نه اها
ساڳي ٻانهي ٿو چوان. جيڪا توهين چئي رهيا آهيو. جڏهن
اهي ماڻهو هليا ويا، تڏهن هن پنهجي من کي چيو ته، اي من!
مٿي پنهجي ڪٿي جي سزا پائي، مالڪ جو شڪر آهي، جو من

برتڻ ليار آهي. تنهن تي مائي لوئيءَ چيو، ”مان ت
 ڪم ۾ هينئر به ڪجهه به وڌيڪ فرق نٿي ڏسان، هو جهڙو
 ٿي هو، تهڙو هينئر به آهي.“ ڪبير صاحب جي گهر ۾
 ۾ ساڌو مهاڻا اچي رهندا هئا ۽ ڪيترا ٻيرا ائين به
 ڏو. هو، جو گهر وارن کي ڪاٺ لاءِ ڪجهه به نه ٻڌو هو
 هو پوءِ فقط ٿورا ٻڌڻا ڪائي سمهي پوندا هئا. ڪبير صاحب
 ٿيڻ کي چيو، ”ابراهيم اڳئين وانگر انسانجي حڪم مڃڻ کان
 ڪار نٿو ڪري، جيڪي به آسپن هن کي ڏهن ٿا سو ڪاٺي
 ميتوش سان سمهي پوندو آهي ۽ ٻار جيڪڏهن نون هن ۾
 برق ڏسڻ ٿي چاهين. نه هينئر ڪر، آڳي ڪر گهر جو ڪن
 ڪپرو هن جي مٿان وڌو هو، ٻار هاڻي وري ڪاڪوس جو
 مٿان، مٿي ۽ ٻيون ڪنهن به بئس وارون شيون ڪنهن ۾
 وجهي رک، جڏهن ابراهيم گهٽيءَ مان لنگهي ٿڌهن کڏ تان
 هيٺ اهي هنجي مٿان ڪيرائج.“ جڏهن ابراهيم ٻاهر ٿي ويو
 تڏهن مائي لوئيءَ سڄو بئس وارو گند کڻي هن جي مٿان ڪيرايو.
 ابراهيم ڪاٺي ڏنو، خوش ٿيو ۽ منهن ڳاڙهو ٿي ويس. ڇوڻ
 لڳو، ”مٿان گند اڇلائڻ وارا! شاباس هجيئي، شل مالڪ ٺهندو
 پيو ڪري! هيءُ سوئڙ من، ڏاڍو آهڪاري آهي ۽ هنجو
 اهوئي علاج آهي.“
 ”صبر ۽ شڪر سين، ڪر ڪيني کي قتلام،
 نه نالڪا ٺهندو نام لڪجي لاهوئين ۾.“ (شاه)
 يعني صبر ۽ شڪر ڪري پنهنجي
 ٺهندو زالو، ڀڳتن ۾ ليکيو ويندو.
 لوئيءَ سڄو احوال اچي ڪبير صاحب سان ڪيو،
 ابراهيم هينئر ٿي چيو. تنهن تي هن چيو ته هاڻي باقي هن ۾
 ڪسر نه بچي آهي.
 ڪبير صاحب جهڙو ست ۽ وري بخاري جي باد
 ڪبير صاحب هن کي نام جي دولت ڏ

بادشاه پنڄي ترهان وٺڻ ڪرڻ آيو آهتان، پر هڪ غريب
 منگهو ٿي آيو آهتان، وٺڻ جي واسطي مونکي پنهنجي پناهه ۾
 رکڻ. زال جي دل نرم ٿيندي آهي، ڪجهه صاحب، مانا
 لوتڻ جي ستارش ڪرڻ ٿي، انعام کي پاڻ وٺڻ رهاريو.
 ڇهه سال برابر ابراهيم ڪهڙي آلتا ۽ ست ڪٽڻ جو ڪم
 ڪيو، مائيءَ لوتڻ هڪ ڏينهن ڪجهه کي عرض ڪيو، ”هي
 بادشاهه آهي ۽ آسمن غريب ڪوري آهيون. جيڪي به اسين
 کائيندا آهيون سو هيءَ به کائي صبر ۾ رهندو آهي، هن تي
 ڪجهه بخشش ڪريو.“ تنهن تي ڪجهه چيس، ”اڃان هن
 جو هردو ٽرمبل نه ٿيو آهي.“ لوتڻ چيو، ”انهيءَ جي ڪهڙي
 ٿاڻي آهي؟ هو ڇو ڪي ڪائي صبر سان اسانجي شهنشاهه
 ڪري ۽ ڪنهن به ڪم لاءِ انڪار نٿو ڪري، پوءِ هٿ جو هردو
 ڪيئن ٽرمبل نه آهي؟“ تنهن تي ڪجهه صاحب چوڻ لڳو،
 ”ڇڏو هٿن ڪر، ڏهر جو اهو، ڪن ڪپڙو کڻي نون کڏ تي
 چڙهي وڃ ۽ مان ابراهيم کي ٻاهر ٿو موڪلمان، جڏهن هو ٻاهر
 دروازي کان لنگهي، ته پوءِ نون اهو سڄو گند ڪپڙو هن جي
 مٿان اچي، پٺيان هتي لڪي بهج ۽ ڪن لائي ٻڌج ته هو
 ڇا ٿو چوي.“ جڏهن لوتڻ ويٺي، تڏهن ڪجهه صاحب ابراهيم
 کي سڏي چيو، ”هٿ! ملائي شيءِ وڃي ٻاهران ڪڍي اچ.“
 جيئن ابراهيم اڃا دروازي تان ٻاهر لنگهيو ٿي، ته مٿي مائي
 لوتڻ مٿان اچي، سڄو ٽرمبل گند جو ڪپڙو، ابراهيم مٿان وڌو
 ۽ پاڻ پٺيان لڪي ڪن ڏيئي ٻڌڻ لڳي ته ابراهيم ڇا ٿو چوي.
 هو چوڻ لڳو ته ”آفسوس! صد آفسوس!! جي مان بھاري جو
 بادشاهه هجان ها ته جيڪي ڪريان ها سو ڪريان ها!“ مائي
 لوتڻ ڪجهه کي وڃي ٻڌايو ته ابراهيم هٿن تي چيو. تنهن
 تي ڪجهه صاحب چيو، ”مون توکي اڳيئي ٿي چيو ته اڃا
 هن جو هردو، نام جي وجهڻ جي قابل نه آهي.“
 ڇهه سال اڃا به ائين گذري ويا. هڪ ڏينهن ڪجهه چيو ته

ميال نه ڪر، نه جنهن جڳهه ۾ هيترا ماڻهو ايندا ۽ ويندا ته
 پوءِ اها جاءِ هڪ مسافر خانو نه آهي ته ٻيو ڇا آهي؟“ ائين
 چئي اهو ماڻهو اتان ٻاهر نڪري هليو ويو.

”سڀني جي سنسار مٽي، ڇو موھيو من مستانو آھ،
 گھر ٿر ماڙيون محل نه پنهنجا، تن من ڌن بيگانو آھ.
 جاڳ مسافر ڪر سانباھو، ٿيڻو نيٺ روانو آھ،
 دنيا جنهن کي چئجي ٿو، سو پاڻ مسافر خانو آهي.“ (بيوس)
 بادشاهه ابراهيم جي دل ۾ گذريل رات ۽ هن ڏينهن جي
 واقعن ڏاڍو گھرو اثر ڪيو. محل ۾ اچي هي لپٽي پيو، پر
 کيس سک نه آيو. گھوڙي تي سوار ٿي هو جهنگل ڏانهن
 گھمڻ لڪري ويو. هڪ طرف کان آواز آيس ته، ابراهيم!
 انهيءَ وقت کان اڳ پهرين هيٺ ڄاڳ، جڏهن توکي موت جي
 وسيلي ڄاڳايو ويندو.

”جاڳ مسافر جيئڙا، ٿون نٿو نه ڪر نادان،
 سنجيو ٻينو ٿئي سر تي، ٿوري ڪال ڪمان،
 وڃي وسايا سڀ ڪنهن، مٿن جا نه مڪان،
 اڃا ايمان، ڌرمون ڪر نه دنيا جا.“
 انهن ڳالهين هن جي دل ۾ مالڪ جو خوف ۽ دنيا جي
 بي بقائيءَ جو، اهڙو ته اثر ڪيو جو پرامنا جي رحمت سان
 هنجون اندريون اکيون کلي پيون. هن پوءِ نصرت ۽ حڪمت کي
 اس هڻي، يقيني اختيار ڪئي ۽ شهر کان ٻاهر نڪري هليو ويو.
 ابراهيم پنهنجن ڪيلن گناهن کي ياد ڪري پيو روئندو
 هو ۽ جهنگل ۽ ٻھاڙن ۾ پيو گھمندو هو. آخر اچي هندستان
 ۾ نڪتو. گھڻيءَ ڳولا کان پوءِ اچي ڪاشي ۾ پهتو، جتي
 ڪبير صاحب رهندو هو. ڪبير صاحب کي ابراهيم عرف
 ڪيو ته، مون کي پنهنجو شارد ڪري رکو. هن چيس ته تو
 بادشاهه آهين ۽ مان هڪ غريب ڪوري آهيان، تنهنجو
 ڪم ڪونه ٿو ڏيان. ابراهيم تنهن تي چيس،

حضرت ابۇ بن آدم

حضرت ابۇ بن آدم، جنهن کي حضرت ابراهيم به
ڪري ڇڏندا آهن، سو بلخ ۾ بادشاهه هوندو هو. هنجي سهيڻ
جي سڄ روءِ سڙا مڻا ڪن سان ٺاڙ ٿيندي هئي. هڪ رات
اوچتو هن جي اک کلي ۽ ڏٺائين ته سندس مڙهه جي ڀيٽ
ٿي ڪو ماڻهو گهمي رهيو آهي. رڙ ڪري پڇيائينس، ”ڪير
آهين، ۽ هن مهل مٿي ڇا ڪري رهيو آهين؟“ انهي شخص
جواب ڏنو، ”مان هت پنهنجو گم ٿيل اک ڳولي رهيو آهيان!“
بادشاهه چيس، ”اهو ڪيئن ٿو ٿي سگهي، جو بادشاهه جي محل
جي ڀيٽ ۾ اڪي سگهي؟“ هن آدمي جواب ڏنو، ”پلا
اهو وري ڪيئن ٿو ٿي سگهي، جو عرصه عرصه جي حياتي
گذاريندي ۽ سڙا مڻا ڪن جي سڄ ٿي سهندي به ڪڏهن
مالڪ ملو آهي؟“ انهن لفظن هن جي دل ۾ هڪ قسم جو
خوف پيدا ڪيو ۽ اٿي ٿي هنجي من ڀليو کڏو.

پئي ڏينهن جڏهن هو پنهنجي گھر ۾ ٺهيو هو ته هڪ
ماڻهو وڏي رعب سان درٻار اندر لنگهي آيو، پر ڪنهن کي
به همت نه ٿي جو هنکي روڪي سگهي. بادشاهه هن کان وڏي
حيرت سان پڇيو، ”تو ڪير آهين ۽ هت ڇو آيو آهين؟“
هن جواب ڏنو، ”مان ٿوريءَ دير لاءِ هن مهمان سراءِ ۾ آرام
ڪرڻ چاهيان ٿو.“ بادشاهه چيس، ”هتيءَ سراءِ يا مسافر خانو
نه آهي پر هڪ بادشاهي محل آهي.“ تنهن ٿي هن ماڻهو
پڇيس، ”اي بادشاهه! توکان پهرين هن محل ۾ ڪير رهندو
هوندو؟“ هن چيو، ”مٿن جو پيءُ.“ وري پڇيائينس، ”تنهنجي
پيءُ کان اڳ هت ڪير رهندو هوندو؟“ بادشاهه چيو، ”مٿن جو
ڏاڏو.“ اٽڙيءَ طرح ڪيترن پڙهن لائين پڇي، وري هن
ماڻهو بادشاهه کان پڇيو، ”توکان پوءِ هن ۾ ڪير رهندو.“
هن چيو، ”مٿن جو اولاد.“ تنهن ٿي هن شخص چيو، ”ٿورو

عندہ جمائي مضبوطي سان هل، متان ڪري نه پوين.“ تنهن
 ئي هن فقير جواب ڏنس، ”ياڻي! تون پنهنجي سڀال ڪر
 عبادت ۽ بندگيءَ ۾ مضبوط، پڪو ۽ هوشيار ٿي هل، متان
 معرفت ۽ عشق جي راهه ۾ تنهنجا پير ڪسڪي نه وڃن. منهنجو
 ڇا آهي، مان نه هڪ غريب ۽ مسڪين فقير آهيان، جي گپ
 ۾ ڪٿي ڪري به پيس نه ڇا ٿيو، منهنجي لاءِ نه ٻئي حالتون
 ساڳيون آهن!“

هڪ ڏينهن هڪ حسين زال، هن وقت مٿي اڳهاڙي،
 پنهنجي مڙس جي دانهن ڪٿي آئي ته، توهين هنڪي سمجهايو
 ته ليڪ ٿي هلي. تنهن ئي حسن چيس، ”اي ليڪ بخت!
 پنهنجي شڪايت پوءِ ڪج، پهرين پنهنجو مٿو ۽ منهن نه ڏيڪ.“
 اهو ٻڌي هن عورت جواب ڏنو، ”اي حسن! مان نه خدا
 جي هڪ بندي (مڙس) جي محبت ۾ اهڙي نه پاڳل ٿي
 پيئي آهيان، جو مونکي پنهنجي تن ۽ بدن جي سڌ ٿي وسري
 وئي آهي، پر وڏو نه تعجب مونکي تنهنجو آهي ته تون
 مالڪ جي محبت ۽ پيار جي دعويٰ ٿو ڪرين ۽ جيڪڏهن
 تون به مون وانگر پنهنجي مالڪ جي پيار ۽ ياد ۾ رتو پيو
 هجي ها، ته پوءِ توکي اصل اها سڌ نه رهي ها ته منهنجي
 مٿي تي رتو آهي يا نه!“

”ليون نهوڙي نينهن، جنهن کي عشق عجيب جي،

سو وينو درس درياءَ ۾، ٻياڻي سڀ ٻوڙي،

سامي منهن موڙي، ڪنهن ڏي ڏسي ڪينڪي.“ (سامي)

آهي ۽ پاڻيءَ ۾ شراب نه، بلڪ پاڻي آهي. تون ڪنهن جي
 نه ٻاهرين حالت ڏسي، هڪدم هنجو آندرون حال سمجهي
 ڪمن سگهندن! ”حسن هڪدم هن جي ٻرون تي ڪري ٻهر،
 ۽ عرض ڪيائين: ”جيتريءَ طرح تـو هن ٻڌندڙن ماڻهن کي
 اولهي درياءَ مان ڪڍي ٻڃايو آهي، اهڙيءَ طرح مڙڪي هن.
 اهيان ۽ وڌائيءَ جي سمنڊ مان ٻاهر ڪڍو.“ الهيم واقع کان پوءِ
 حسن پاڻ کي هڪ ڏاڍل کان به ڏاڍل، گنهگار کان به گنهگار
 ڪي، پاڻ کان وڌيڪ سٺو سمجهندو هو.

هڪ دفعي، هن ماڻهن کي فرمايو ته توهين تي ڪم هرگز
 نه ڪريو. هڪ نه شاعرو ڪار ۽ وڏن حڪومتن ڪندڙن ماڻهن
 وقت نه وجهو، ٻيو نه ڪنهن نه زال وقت اڪيلائي ۾ نه وهر،
 ڪٿي هوءَ زال توهان کي مسجد ۾ قرآن پاڙهيدي هجي، تنهن
 ڳالهه نه پنهنجن ڪنن کي رڳو ۽ آڃاين ڳالهين ٻڌڻ جو عادي
 نه بنايو. ڇاڪاڻ ته اهي ٽيئي ڪم، خطري کان خالي نه آهن.
 هڪ ننڍڙي ڳالهه تـو ڪري ته، هڪ ٻيري آسڻ خواجه
 حسن سان گڏ، صبر جو ڪنهن پاسي پئي وياسين، رستي تي
 اسان کي ڏاڍي اچي آڇ لڳي. اسان مان هڪ ڇٽو ڀرسان ڪوهه
 تي ويٺو، ٻي ائي پاڻي ٻاهر ڪڍڻ لاءِ ڪو ڏول ڪوهه هو ۽
 هر واپس آيو. حسن چيو ته جنهن مهل مان عبادت ڪرڻ
 وٺان، تنهن مهل توهين سڀ وڃي پاڻي پئجڻو. جڏهن هر
 بندگي ڪرڻ ويٺو ته ماڻهن ڏٺو ته ڪوهه جو پاڻي مٿي ڪناري
 تائين چڙهي آيو هو ۽ سڀني پاڻي پي ڏي ڪيو. هڪ ماڻهو
 لوٽو ٻوڙ تي چاهيو ته پاڻي هڪدم ٿري ۾ هٻڪ لهي ويو.
 اها ڳالهه ٻڌي خواجه حسن چيو، ”آفسوس! توهان ماڻهن کي
 مالڪي تي ٻڙسو ته آهي، جنهن پاڻي هيٺ ڏٺو سو پوءِ اڻ
 ڏهندو.“

هڪ ڏينهن حسن، هڪ مسٽ فئير کي ڏٺو ته هو ڪپ ۾
 ٿاڻا کائيندو پيو وڃي. تنهن تي حسن چيس، ”اي درويش!

ٿڙا اچي ڪريا. هن ماڻهوءَ مٿي ٺهاري چيو، ”اي ڀلا لوڪ! اهو پاڻي جو منهنجي مٿان ڪريو آهي، سو پاڪ هو يا نه؟“ تنهن تي حسن ٻاڪل حلیمائي سان جواب ڏنو، ”اي ڀاءُ! اهو پاڻي پاڪ نه آهي، اهو نه مون گنهگار جا ناپاڪ ڳوڙها آهن، مون هاڻي وڃي پنهنجا ڪپڙا ڌوئ ۽ سنان ڪر.“

اڪين کي آهين، عجب جهڙيون عادتون،
سُر پرائي ساٿ جا، وڃيو وهائين،
اُٺي لٽو لائين، جت حاجت ناهه هٿيار جي. (شاهه پٺائي)
حسن ڪنهن جي به شاديءَ يا خوشيءَ وارن موقعن تي نه ويندو هو، پر مري ويل آدميءَ کي ڪلهو ڏيڻ پنهنجو فرض سمجهندو هو.

هڪ دفعي هو دجله لڏي ۽ جي ڪناري تي گهمي رهيو هو ته، اُٺي ڏٺائين ته هڪ حبشي (شيدي) ڪنهن زال کي پاسي ۾ وهاري وينو آهي ۽ هڪ ٻائي پاسي ۾ رکي اٿس، جنهن مان پاڻ به پيو پئي ۽ اُنهيءَ عورت کي به پيو پياري! حسن ڀاليون نه هي شخص، شراب پي رهيو آهي، جا هڪ تمام بري ڳالهه آهي. دل ۾ چيائين ته هو مون کان نه گهٽ ۾ گهٽ وڌيڪ ڇڳو آهي! وري دل ۾ اٿس ته، نه نه! پر هي پاسي ۾ عورت به نه ورهايو وينو آهي، پوءِ مون کان ڪهڙيءَ طرح ڇڳو ٿي ٿو سگهي؟ ايتري ۾ ڇا ٿو ڏسي ته درياءُ ۾ هڪ ٻيڙي ماڻهن ۽ مال سان لڏي پئي اچي، جنهن ۾ ست ماڻهو ويٺل هئا. قدرت سان اوچتو اها ٻيڙي اونڌي ٿي پئي ۽ ٻڏي وئي. اهو ڏسي اُنهي حبشي هڪدم وٺي پاڻيءَ ۾ ٽپو ڏنو ۽ ٽپيون هڻي، ڇهن ماڻهن کي سلامت ڇڪي ٻاهر ڪڍيائين. حسن بصري جو اُٺي بيٺو هو تنهن کي چيائين ”اي حسن! جيڪڏهن تون مون کان ڇڳو آهين، ته ڀلا ستين آدميءَ کي نه تون درياءُ مان ٻاهر ڪڍي اچ ۽“ وڌيڪ چيائينس، ”اي مسلمانن جا اُچار! هيءَ عورت منهنجي ماءُ

ٻيو رولندو هو.

حسن بصري، ٻي رابع جي خاص شاگردن مان هو. هنجي
مختل يعني سسنگ ۾ وڏا وڏا ماڻهو ايندا هئا ۽ ڏاڍي ٻيڙ
لڳي ٻيڙي هوندي هئي. پر جيستائين ٻي رابع نه ايندي
هئي ته تائين هي وعظ شروع نه ڪندو هو. ڪنهن چيس ته
هڪ عروب جي نه اچڻ ڪري توهين وعظ شروع ڪيو
سو چيو؟ حسن جواب ڏنو ته جو شريف مونکي هالن جي ٻاهر
لاءِ ڏنو ويو آهي، سو مان ماکوڙين جي واپس ۾ ڪيئن
وڃان؟ وري ٻي ٻيڙي ۾ ٻيڙي نه توهان جي مجلس (سسنگ)
۾ ڏاڍي ٻيڙي لڳي، انهيءَ مان توهان کي خوشي ايندي
هوندي؟ حسن فرمايو، ”جهڙوڪ هن ڪو مالڪ جو سچو ڳالو
يا عاشق، سسنگ ۾ ايندو آهي ته اهو خوشي ايندي آهي،
پر ڪوڙن جي ٻيڙي ڪري، پاڻ سچن ماڻهن کي ڪافي ٿي
ٿي.“

ماڻهن کائونس وري ٻيڙي. نه مالڪ جي پاسي، قدم وڌائڻ
لاءِ اسين ڇا ڪريون؟ اسانجي نه دل سمجهي ٻيڙي آهي، تنهن
ڪري توهان جون ڳالهيون اسانجي دل تي اثر نه ٿيون ڪن.
حسن جواب ڏنو، ”توهان جي دل سمجهي ڪانه ٻيڙي آهي،
پر اها مري ڇڪي آهي. سمجهل ماڻهو ڪي لوڏي جاڳائي
سگهجي ٿو، پر مري ويل کي ڪير نه جاڳائي ٿو سگهي؟“
هڪ ٻيڙي بصري ۾ اچي ڏاڍو ڏڪار ٻيو ۽ مڃي ٻيو
ٿي ڪرڻ. شهر جا ماڻهو حسن وٽ آيا ۽ رحيم لاءِ درخواست
ڪيائون. خواجه حسن ڪنهن ڇو، ”اي ٻلا لوڪو! جهڙوڪ هن
رحيم مڃي ٿو ڇا ٻيو نه مرن گهٽڪار کي شهر مان ٻاهر ڪڍي
ڇڏيو.“

هڪ ڏينهن هو پنهنجي مالڪ يعني محبوب جي جذبي ۾
روئي رهيو هو ته اوڏيءَ مهل، هڪ شخص سندس گهر
ننجان اچي. لنگهه ۽ انهيءَ ماڻهو ٿي حسن جي ڳوڙهن جا

جهڪي به اسانجي نصيب ۾ لکيل آهي سو ضرور ٿيندو
ڪهر کڻي ڪيتري به ڪوشش ڪري، پر هوءَ ٿاهاري اصل
نه ٿرلدي.

”ڪڏهن ڳاڙهو گهومت ٿون، ڪڏهن مڙهه مقام ۾،
واريءَ سڌو ڪومت اڏيو اڏيندڻ ڪيترو؟“ (شاھ پٺائي)

* * * *

”رام گهو، راوڻ گهو، جالڪو به پروار،

ڪهه نالڪ ڪڇ ٿر ٺهين، سڀني جڙون سنسار.“ (مڪه ۹)
حسن اهو سڀ ٻڌي چيو: ”هم خدا خواهي و هم دنيا دُون،
ان خيال آست و مهال آست و جنُون.“

يعني ته جو مالڪ کي به چاهي ۽ الهيءَ سان ڪڏهن ڪمپٽيءَ
دنيا کي به چاهين، پر اهي شهنون ڪڏ ڪڏهن به حاصل نه
ٿينديون. اهو خيال يعني مالڪ به ماري ۽ تنهن سان گڏ دنيا به
ملي، سا ڳالهه ٻاڪل آجائي، بيهودي، پاڳاڻو يا هڪ ڇريائي
آهي.

”نوجا پائين ٿوڙ جي، سا وڃي وهائي،

ڪنهن سان ليجهه ڪين ٿئي، ٽن جڙين جواني،

آسو آکاڻي، ڇڪ مڙيئي سڀڻو.“

هي پائي! تون سمجهي ويندو آهين ته ڪا دنيا تو سان گڏ
هلندي پر هوءَ توکي ڇڏي ويندي. ٽن جڙين ۽ جواني
ڪنهن سان به ليجهه نه آهن. آسو پڳت چوي ٿو ته تنهنجي
حياتي هڪ آکاڻي والگر اٿئي ۽ دنيا هڪ سهڻو ڪري
سمجهو.

اهو حال ڏسي، حسن کي ويراڻو وٺي ويو ۽ هن جي من
کي ٺوڪر لڳي ويئي. پنهنجي ماکيت غريبن ۾ ورهائي
ڇڏيائين. آميرن ۽ شاهوڪارن کي ڇڏي، اڪالت ۾ رهي
مالڪ جي بندگيءَ ۾ لڳو رهيو. انهيءَ کان پوءِ، ڪنهن به
هنڪي ڪلندو نه ڏٺو. اُٻت پنهنجي محبوب جي ڦراق ۾ خوب

هراسن، مگر هي معاملو اهڙو آهي، جنهن ۾ ڪم ۾ لڙائي وغيره
ڪري پئجي لٿو سگهي.“ اڻهيءَ کان پوءِ وڏا وڏا پڙهيل ۽
فيلسوف اندر ويندا آهن ۽ هر اڳيان چولندا آهن، ”اي شهزادا!
جيڪڏهن عقل، علم ۽ هوشماريءَ سان پنهنجي مومن کي
روڪي سگهجي ها، ته اسين سڀ طرح سان اها پنهنجي لاءِ
ڪوشش ڪريون ها.“ اڻهيءَ کان پوءِ اها ۽ ٻيون ماڻهو اندر
وڃي هر اڳيان چولندا آهن، ”اي شهزادا! جيڪڏهن دولت،
پئسا، منڍ ۽ نمازي ڪرڻ سان، هيءُ پنهنجي حالت بدلهي
سگهي ها، ته اسين سڀ، پوري ڪوشش ڪريون ها، پر مومن
۽ رادگي پئي اڻهيءَ جي هٿ ۾ آهن، جنهن جي اڳيان ڪابه
سٺاڻ ڪم لڳي ڪري سگهي.“ تنهن کان پوءِ سڀ مومن حسين
اورچان زالون اندر وڃي هر مومن چولنديون آهن، ”شهزادا صاحب!
جيڪڏهن اسانجي سولهن سونپا، چوالي، جالو، زر ۽ مال،
اوکي مومن کان پئسي سگهن ها ته اسين سڀ ڪجهه پنهنجي
مٿان لڙان ڪرڻ لاءِ تيار هئوسين، پر هي سڀ معاملو خداوند
ڪرڻ جي هٿ ۾ آهي، جنهن کي ائين ناسولف ۽ بي جتادار
شمن جي رنج جهڙي ۾ پرواهه نه آهي.“ آخر ۾ بادشاهه پاڻ
پوءِ وڃي اتي پهتو آهي، ”اي منهنجا پيارا پٽ! پنهنجي
عاصل ڪرڻ لاءِ فوج، پڙهيل، اهر، ڙوڪ، سڀ مومن حسين
ڀرتيون، سون ۽ جواهرات سڀ ڪجهه مون آندو آهي ۽ مان
عون نه ڏيڻ موجود آهيان. جيڪڏهن مان پنهنجي هيءُ حالت
بدلي سگهان ها ته هي مومن کي روڪڻ منهنجي وس ۾ هجي
ها، ته مان بالڪل پوري پوري ڪوشش ڪريان ها، ليڪن
اڻهيءَ سان واسطو پيو آهي جنهن جي اڳيان پنهنجو پسيءُ، جو
موند پائڻ آهي، سو نه پيا! پر سڄي دنيا هن جي اڳيان
ڪٽي نه نه آهي. ايندڙ سال تائين توکي سلام آهي.“
”اڳ اڏي آءُ وٺندو، تو پڙي ۽ نا توڙي،

جي ڪري ڪو عرصو عرصو، توڙي ڪري ڪو عرصو ۽ هنءُ.“ (رڪل)

خواجه حسن بصري

خواجه حسن بصري ڏاڍو خوبصورت هوندو هو ۽ بصري جي شهر ۾ رهندو هو. هو هڪ جواهر جي هو ۽ حسن ٺهڻ جي نالي سان مشهور هو.

هڪ ڏينهن هو ڪنهن ڪم سان ڪي روم ويو. انهيءَ زماني ۾ روم، ايشيا مائنر کي چوندا هئا. اتي شهر جي وزير سان سندس ملاقات ۽ ڏيک وٺڻ ٿي. وزير چيس ته مان هيئن ڪنهن ضروري ڪم سان ڪنهن پاسي وڃي رهيو آهيان، تون به مونسان گڏ هلڻ چاهين ته ڀلي خوشيءَ سان هل. حسن ۽ وزير ٻئي هڪجهڙڪل ۾ پهتا. هن ڏٺو ته اتي هڪ خوبصورت نينو لڳل آهي ۽ فوج انهيءَ جي سلامتي ڪري رهي آهي. نينن کان پوءِ ڏٺائين ته امير امرا انهيءَ نينوءَ جي اندر ويا ۽ ٿوريءَ دير ۾ واپس ٻاهر نڪري آيا. وري ڏٺائين ته وڏا بزرگ، پڙهيل ۽ فلاسافر نينوءَ اندر ويا ۽ ڪجهه وقت کان پوءِ ٻاهر نڪري آيا. ان کانپوءِ ڪيتريون سڀڻيون لوجوان زالون، جواهرات سان ڀريل ٿاڻه کڻي اندر ويئون ۽ وري ٻاهر آيون. سڀ کان آخر ۾ بادشاهه پاڻ نينوءَ اندر ويو ۽ وري ٻاهر آيو. هيءَ سڄي واردات حسن وٽي ڏٺي. مگر هنجي سمجهه ۾ ڪجهه به نه آيو ته هي قصو ڇا آهي. تڏهن وزير کان هن انهيءَ ٻاڻه بابت پڇيو؟

وزير جواب ڏنس ته روم جي بادشاهه جو پٽ مري ويو آهي ۽ انهي شينزادي جي قبر هن نينوءَ اندر آهي. اسين سڀ سال ۾ هڪ ڀيرو هت ايندا آهيون ۽ جيڪي ٿو ڏٺو سو سڀ ڪري هليا ويندا آهيون. اول فوج هن قبر کي سلام ڪندي آهي ۽ سڀ سپاهي گڏجي چولندا آهن، ”اي شينزادو! جنهن حالت کي تون پيٽو آهين، اها جيڪڏهن جنگ جوڻ سان بدلجي سگهي ها ته اسين سڀ لڙائي ڪرڻ لاءِ تيار

رکيل آهي ۽ هڪ ٻراڻو ٿڌو پل آهي، جنهن تي هڪ سر
 رکي آهي، جا رابع وهاڻو ڪري ڪم آڻيندي هئي. اهو
 ڏسي هن ٻزرگ جي اکين ۾ پاڻي اچي ويو ۽ چيائين ته
 اي رابع! مولڪي ڪي شاهوڪار دوست آهن، جي چوڻن ته
 هنن کان ڪجهه پنهنجي لاءِ گهران؟ رابع جواب ڏنس ته ڇا!
 ڪڏهن نئون ڪي نه مالڪ وساري ٿو؟ انهيءَ سبب ڪري
 هو غريب آهن ڇا، نه هن ڊگر شاهوڪارن کي ياد ڪيو آهي
 ۽ نه سڪمن کي؟ هن جواب ڏنو ته ٿاڻن نه آهي. سڀني
 جو مالڪ ساڳيو آهي ۽ هر سڀني جي سار سنڀال ڪري ٿو. تنهن
 ئي رابع چيو، ”جڏهن مالڪ کي سڀني جي حال جي پوري
 پوري خبر آهي، پوءِ انهيءَ ڳالهه جي ڪهڙي ضرورت آهي،
 جا هنڪي پاد ڪرائجي! جيڪڏهن مالڪ جي مرضي اها
 آهي ته پوءِ، پنهنجي به اها ئي ساڳي مرضي آهي.“

”جهڙڪي هجڻي ڪري ڇڏ- هڪ ٻار جي حوالي،
 پنهنجون مڙهي خوشيون ڪم- پل سو سچا سنڀالي.“
 ”ستن سبب سڀني وڏائي ويچار سان،

راضي رهن رضا به، پڙهي پڙه پڙهي.“ (سامي)

جڏهن رابع جي اٺل ڪال جو وقت آيو، تڏهن ماڻهن
 کي هن گهر کان ٻاهر ڪڍي ڇڏيو ۽ پنهنجي شهادت عهدي
 کي چيائين ته، مولڪي ستان ڪرائي جي به ڪفن ڏج. ڪجهه
 دير کانپوءِ هن جو ڪوبه آواز ڪونه آيو. تڏهن سمجهيائون
 ته هو ڇوڙ ڇڏي ويٺي آهي. رابع جي قبر جو سامهون
 اولائيز پهاڙ تي اڄ به موجود آهي. ماڻهو هنکي ”امر الخير“
 يعني ”ٻلائيءَ جي ماءُ“ ڪري پڙهن ٿا.

ڪنهن ٻئي کان ڇو گهران؟ دنيا جي ڪنهن به ڇيز جو سوال
مان الله کان به نه ڪندي آهيان جو سڀ جو مالڪ آهي، پوءِ
ڇو ڪنهن به ماڻهوءَ کي سوال ڪريان، جو ڪنهن به ڇيز جو
مالڪ نه آهي.

ٻاجهاڻون ايلي ڏٺي، ٻجهان ٻاجه ٿئي،
سپر سان سٽي، جيڪا چارڻ ڇٽ ۾.
يعني مالڪ زي گهريو ٻاجه، ٿو ڪري ۽ هو سڀ ڪجهه
سمجهي ٿو. مڱهار آيا گهريس به ڪين، وات سان چٽيس به
ڪين، نه به هو سڀ ڪجهه سمجهي، اڻ چيل سٽي، سخاوت
ٿو ڪري.

هڪ ڀيري ڀرپاسا ڏينهن، رابع پنهنجي ڪوٺڙيءَ جو
دروازو نه کوليو ۽ انهيءَ وچ ۾ ڪابه لند ڪانه ڪيائين ۽ مالڪ
جي ڏيان ۾ رهي پئي هئي. ستين رات هنڪي ڏاڍو اچي
ٻڪ ستايو. سندس نفس ڏانهن ڪٿي نه موٽي آيا ڪيستائين
پئي ٽڪليف ڏيندين؟ انهيءَ وقت اوچتو هڪ ماڻهو اچي
در کڙڪايو ۽ کاڌي جو پيالو هن کي ڏنائين. هن اهو پيالو
ولي رکيو ته پهرين ڏٺو ٻاربان. ايتري ۾ هڪ ٻيءَ اچي اهو
پيالو اولتو ڪري ڇڏيو. پوءِ ٻيئي سوچيو ته ڇڱو هاڻي پاڻي
ٻي ٿي اڄ مٿان. جيئن گهگهي مٿي کڻي پاڻي ٿي ڀرائين
تيئن ڏٺو وسامي ويو ۽ گهگهي ٻيئي پئي. وڏيءَ سرد آه
۾ چيائينس ته، اي مالڪ! هيءَ ڪهڙي ماجرا آهي ڄا مون
سان ٿي رهي آهي. آواز آيو ته رابع تون ڇاهين ٿي ڇا ته
دنيا جون نعمتون توکي ڏيان ۽ مان پنهنجو غم ۽ سڪ تنهنجي
دل مان ڪڍي ڇڏيان؟ منهنجو غم ۽ ياد ۽ دنيا جون نعمتون
سڪ ۽ آرام، هڪ دل ۾ گڏ نٿا رهي سگهن. اي رابع! تنهنجو
به نه اها ساڳي مرضي آهي.

مشهور عالم حضرت ولد ديار، هڪ ڏينهن رابع جي گهر
آيو ۽ اُتي ڏٺائين ته هن جي گهر ۾ هڪ ڀڳل پيالو پاڻيءَ لاءِ

سو جه ڪڏهن اها دعوت ٿي ڪري، ته منهنجو مالڪ به پرورد
پرورد آهي، نه پوءِ اها سندس ڳالهه بلڪل غلط ۽ ڪوڙي
آهي.

هڪ دفعي بصري جو هڪ وڏو شيخ رابع وقت آيو ۽
ولي دليا جون پراڻون ۽ ڪلائون شروع ڪيائين. انهيءَ ئي
رابع چيس، ”تون نه دليا کي ٿو پيار ڪرين، جي انهن نه هجي
ها، نه پوءِ تون دليا ۽ انهيءَ جي ماڻهن جي ڪا به شڪايت
يا پراڻيءَ جو ذڪر ڪم ڪرين ها، ڇاڪاڻ ته جو ماڻهو
دليا کي پنهنجو پيارو ٿو سمجهي، سو ئي ان جو ذڪر ڪندو
آهي.“

هڪ ٻي هڪ سوداگر ادب سان رابع کي چيو ته جي
مالڪ جي رحمت نه هجي ته ماڻهو جيڪر هڪدم مري وڃن
۽ هنڪي ڪجهه ڏيڻ چاهيائين، تنهن ئي رابع ورائڻو، ”جهڙڪڏهن
ڪو مالڪ کي پرو چئي به شڪايت ٿي ڪري، تڏهن نه مالڪ
هن کان روزي ٿي ڪسي ۽ جنهن انسان جي دل هتي بهت
سان ڀري پئي آهي، تنهن کي هو رزق بنا ڪيئن رکندو؟
جڏهن کان ولي مون هنڪي سڃاڻو آهي، تڏهن کان ولي، مون
دليا کان منهن موڙي ڇڏيو آهي.“ مرڻ ڪوڙيءَ تائين هن
ڪڏهن به نه چيو ته مالڪ مون کي هڪ رڪ يا هونئن رڪ.
”مجهڙي مٿان ٿڙا سهج سڙو پ به،

بها ڪه سڄڻ هي، اڀي سڏ نه رڪن ڪانه.

اڀي پراڻن عجب کي، تن من ڏن پٽ پراڻ،

سڏا رهن غلطان، سامي سهرين سان.“ (سامي)

هڪ دفعي هڪ شاهوڪار رابع جا پراڻا ڦاٽل ڪپڙا ڏسي
چيو، ”اڀي پسي! ڪم ٿئي ته مان توهان لاءِ ڪپڙا ڪٽي اڃان
۽ هيءَ غريبي دور ڪرمان.“ تنهن ئي رابع چيو، ”دليا جي
غريبي دور ڪرڻ لاءِ ڪنهن کان به گهرڻ مون کي شرم ٿي
اچي، ها. سا، وڃيان مالڪ جو آهي، مان ان کي ڇڏي

جڏهن مالڪ کيس ٿوبه ڪرڻ جي طاقت بخڻيندو آهي ۽
هن جي ٿوبه قبول ڪندو آهي، جيستائين مالڪ انسان کي
ٿوبه ڪرڻ جي طاقت نه ڏيندو، تيستائين هو ٿوبه ڪري
ڪين سگهندو. ”وڌيڪ چيائين، اي انسانو! ٿوبه ٻاهرين
اڪين جي وسيلي، مالڪ جي منزل تي ڪين پهچي سگهندا، ۽
ان جي طرف کان به هن جو رستو ويجهو نه آهي، ڪن جي
رستي به مالڪ جي پهچڻ جي راهه نه آهي، هٿن ۽ پيرن سان
مالڪ در پهچي ڪين سگهيو ۽ اهي سڀ حيرت ۾ رهجي
ويندا پر اصل ۾ سچو معاملو انسان جي دل سان ئي آهي.
ڪوشش ڪريو ته ٿوهان جي دل مالڪ جي پيار ۾ بيقرار ۽
ٽوڙ ۾ رهي. جيڪو به مالڪ ۾ پاڻ وڃائيندو سو ئي مالڪ
سان هڪ ئي ويندو، انهيءَ جي ئي دل بي قرار هوندي.“
”اڪان ٻاجهون ويڪڙا، بن ڪنان سندن -

پهران ٻاجهون چلڻا، بن هٿان ڪرڻا،

جيئي ٻاجهون بولڻا، بن جيوت مرڻا -

نالڪ حڪم پڇان ڪي ٽيون خسمي ملنا.“ (مڪلا ۱)

”عشق سان آلاءِ، پير پريان جي پار ڏي.“ (شاهه پٺائي)

رابع وڌيڪ چيو ته سچو عارف يا طالب اهو آهي جو
مالڪ کان دل جي گهر ٿو ڪري ۽ جي مالڪ هنڪي اها ڏئي
نه اها هو کيس موٽائي ڏئي، انهيءَ لاءِ ته هو (طالب) مالڪ
جي فراق ۽ قبضي ۾ پڪو رهي.

هڪ پيري رابع بهار جي موسم ۾ گهر وٺي هئي ۽ ٻاهر
نه نڪتي. سندس شيوادارڻ اچي چيو ته ماءُ! ٻاهر اچي قدر تي
نظارا ته ڏس! تنهن تي رابع چيس، ”مان مالڪ کي خود ڏسڻ
ٿي چاهيان ۽ نه هنجي ٻاهرين ڪاريگريءَ کي. تون هڪ
واريءَ منهنجي دل اندر، اندروني خوبصورتِي ۽ نظارن جو
ديدار ڪر، نه اها ٻاهرين خوبصورتِي ڀلجي وڃي!“ وڌيڪ
چيائين، ”جيڪو مالڪ جي ڏنل دڪ تي صبر نٿو ڪري،

نه آهي. انهيءَ کان به وڌيڪ اڻوچي ڳالهه ٻڌايو. ”توهن ئي
 ٻيئي درويشن ڇڏو نه، ”پوءِ تون ئي ٻڌاء.“ رابع فرمايو،
 ”مان انهيءَ کي سڄو نثار ٿي سمجهان، توهن کي ڏک ۽ سک
 به ڪونه فرق ٿي ڏسڻ به نه اچي.“

”سک ڏک ٻنهي ۾ ڪرڻ چاهي، اور مان آيل آ،
 هر ڪ سوک ئي رهي آ، تن چڪ ٿو پيچاڻا.“ (مجله ۹)
 هڪ ڏينهن رابع رستي کان پٺي وٺي، نه هڪ ماڻهوءَ کي ٻئي
 ٻڌل ڏٺائين. پڇيائينس ته ٻئي ڇو ٻڌي آئيئي؟ هن جواب
 ڏنس ته ”مٿي به سرور آهي.“ توهن ئي رابع چيس، ”عمر
 ڪيتري آئيئي؟“ چيائينس ته ”ٽيهه سال.“ پڇيائينس ته
 ”آئين توهن سالن ۾ ڪڏهن بيمار به ٿيو آهين يا سدائين نندوست
 ئي رهيو آهين؟“ ماڻهوءَ جواب ڏنو ته ”نندوست ئي رهيو
 آهيان.“ توهن ئي رابع ورائيو ته ”تو توهن سالن جي نندوستي
 جي شڪر جي ٻئي ڪڏهن به نه ٻڌي، مگر هاڻي ٿڌ هڪ
 ڏينهن جي بيماريءَ لاءِ شڪايت جي ٻئي ٿر ٻڌي آهي!“
 هڪ ڏينهن هڙو بيمار ٿي پئي. ماڻهن پڇيس ته ”انهيءَ
 بيماريءَ جو ڪهڙو سبب آهي؟“ جواب ڏنائين، ”اڄ صبح
 جو منهنجي دل ۾ پھت جي سکن لاءِ خواهش پيدا ٿي هئي،
 انهيءَ ئي منهنجي مالڪ مون تي ناراض ٿيو آهي. انهيءَ
 سبب ڪري مون کي هيءَ بيماري ڏني آهي.“

هڙو سدائين پئي آسرن وٺائيندي هئي ۽ ڪڏهن ڪڏهن
 سرد آسرن پوئندي هئي. ماڻهن پڇيس ته توکي ڪهڙو درد
 آهي؟ رابع جواب ڏنو، ”مون کي اندر ۾ اها بيماري آهي
 جن جو ڪرد علاج نه آهي. منهنجو روبرو مالڪ جي دٻار
 آهي ته ڏور ٿيندو.“

وڏي پڇيائينس، ”جهڙو ڪڏهن ڳڻيائين توهن جي ٿو به
 ڪري ۽ پڇيائين، ته پوءِ مالڪ وٽ هجي توهن قبول ٿو
 ٿي يا نه؟“ سمجھي جواب ڏنو، ”هندو ڏهن ٿو به ڪندو آهي،

جهستانين زندگي آهي، تستانين جسم جو هڪ وار به هن جي
 امر جي ضمانت آهي.
 ”پرمان سندي پار جي مڙيئي مٺائي،

ڪانهي ڪڙائي، چڪن جي چيٽ ڪري.“ (شاهه پٺائي)
 يعني جيڪو به دڪ يا سڪ اچي تنهن ۾ مالڪ جي
 چڱائي آهي. جي اهو دڪ يا ٽڪليف سهندن ۽ لاهي ۽ ڳالهه
 چڱي ۽ طرح سمجهندن، ته پوءِ ٻوڪي ڏسڻ ۾ ايندو ته لاهي ۽
 دڪ ۽ ٽڪليف ۾ انهنجي پلائي آهي.

هڪ ڏينهن هڪ فقير رابع وقت آيو ۽ ويهي لڙڪ جو
 ذڪر ڪرڻ لڳو. رابع چيس ته مون وقت لڙڪ جي آڱي
 وسائڻ لاءِ هڪ لوڻو ئي ڪافي آهي. اهڙيءَ طاقت واريون
 زالون به ٿي گذريون آهن. سو سنتن کي ايڏي قدر طاقت آهي
 جو جيون کي لڙڪ مان ڪڍي مانڪ جنم ٿا ڏين.

رابع هڪ ڏينهن ڪنهن کان پڇيو ته ”خدا جي پوڄا ڇو
 ٿو ڪرين؟“ جواب ڏنائين ته ”دوزخ جي باهه جي ڊپ کان.
 وري ٻئي ماڻهوءَ کان ساڳيو سوال ڪيائين. تنهن جواب ڏنو
 ته بهشت جي سڪن لاءِ.“ رابع چيو ته ”بي سمجهه ماڻهو لالچ
 کان خدا جي بندگي ٿا ڪن پر سچا عارف ۽ پڳت راتين نه ڪندا
 آهن. جي بهشت ۽ دوزخ نه هجن ته پوءِ خدا جي بندگي
 جيڪر نه ڪريو؟“

هڪ ڀيري هن وقت به فقير آيا ۽ هن فقيرن کي چيو ته
 ”رب جي ڪا ڳالهه ٻڌايو؟“ هڪ فقير چيو، جيڪو به دڪ،
 رب جي طرفان اچي، انهيءَ کي جيڪو پيار سان سهي ٿو،
 سو ئي سچو طالب آهي.“ رابع اهو ٻڌي چيو ”انهيءَ ۾
 آهنڪار جي بوءِ آهي. انهيءَ کان اوچي ڳالهه چئو.“ تنهن تي
 ٻئي فقير چيو، ”مالڪ جي طرفان جيڪا به ٽڪليف، بيماري،
 تنگي ۽ دڪ اچي تنهن کي سڪ سمجهي، جيڪو سهي ٿو،
 اهو ئي سچو پڳت آهي.“ رابع تنهن تي چيو، ”اهو به ليڪ

۾ انهن ڪمڻن ڪري سگهندڙين؟

هڪ ڀيري سونيان ٿورو بيماريءَ جي خبر وٺڻ لاءِ رابع وٽ آيو ۽ هن کي بيمار ڏسي ساڻس ڪا ڳالهه ڪرڻ ۾ هڻڪ لڳس ۽ تنهن تي رابع پاڻا هنڪي ڇيو ته توکي ڪجهه ڇوٽو هجي ته نالاشڪ ڇٽو.

سونيان- توهان کي بيمار ڏسي ڏک ٿيون ٿا، مالڪ کي پراڻا ڪريو ته اها ٽڪلف دور ڪري!

رابع- مسڪرائي ڇيو ته سونيان، تون ٿورو جاڳي ته سماري مولڪي مالڪ جي مرضيءَ سان ٿي آهي، مالڪ ڪونه ڇڏيو رهيو آهي جنهن جي ورڌ مان پراڻا ڪمڻن ڪرڻا؟ مالڪ جي مرضيءَ خلاف ڪو به عرض ڪرڻ، هڪ غلطي آهي.

”تون صيب تون طيب تون ڏين ڏپ.“

تون ڏين تون لاهين، تون هادي تون رب،

آهي اڀيءَ عجب جڻ، ڌرو ويح وهاون.“ (شاه پتائي).

وري سونيان رابع کان پڇيو ته توهان کي سڀ کان وڌيڪ

ڪهڙيءَ شيءِ کانئس جي مرضي آهي؟ انهيءَ تي هن جواب

ڏنو، ”تون سمجهو ٿي ته اهوڙون ڳالهائون ٿو ڪرڻ. ٻارهن

سالن کان وٺي مولڪي تارين ڪجهه کانئس ٿي. ڏاڍي دل آهي

۽ توکي خبر آهي ته هن بصري جي شهر ۾ ڪجههون ڪهڙيون

نه سمجهون آهن. مگر مون اڃان تائين اهي نه ڪاڏيون آهن.

مان مالڪ جي داسي ۽ غلام آهيان. غلام يا ٻالهيءَ کي ڪنهن به

شيءَ جي خواهش نه ڪرڻ چڱائي. جيڪڏهن مان ڪا به خواهش

ڪرڻ ۽ جي مالڪ کي پسند نه هجي ته پوءِ اها ڪٿر جي

ڳالهه آهي. اسين مالڪ کي ياد ڪرڻ ٿا ڇاهيون، مگر اسين خود

مالڪ مان خوش نٿا رهون. اها وڏي شرم جي ڳالهه ٿيندي،

جو اسين هنجي رضا تي راضي ٿا رهون ۽ کائڻ وڌيڪ ۽

وڌيڪ پيا گهرون. جيڪي اسان لاءِ سٺو هوندو سو سواءِ

پرڻا جي هر ٻالهي ڏهندو. مالڪ مولڪي ٻڌايو آهي ته

چيو ته اهي ڳالهون پاڇي وٺڻ کان وڌيڪ سٺيون آهن
 بگڙي باهه تي رکي رهي. جڏهن بس ڪيائون ته رابع
 ڪل ماني ۽ پاڻيءَ جي گهڻي ڪٽي آئي ۽ سمجهيائين ته پاڇي
 ي وٺي هوندي. پر ڊيگريءَ ۾ ڏٺائين ته پاڇي بالڪل
 ر ٿي پيئي هئي. پاڇي ۽ سڪل ماني پاڻ به کائائين ۽ حسن
 ي به ڏٺائين. هو چوڻ لڳو ته هن مانيءَ ۾ اهڙو عمدو سواد
 آهي، جو مونکي اڳ ڪنهن به کاڌي مان ڪنهن ملو آهي.
 هڪ ڀيري جڏهن حسن بصري رابع جي دروازي وٽ پهتو آهي ۽ روئي
 ڏٺائين ته هڪ امير ماڻهو رابع جي دروازي وٽ پهتو آهي ۽ جواب ڏنو
 رهيو آهي حسن آلهي جو سبب کائڻس پيئڻس. هن جواب ڏنو
 ”رابع لاءِ هڪ شيءِ آندي آهي، مان آلهي خيال کان روٽان
 پيو ته خبر نه آهي ته هوءُ اها قبول ڪندي يا نه، تون مهر باني
 ڪري منهنجي سفارش ڪيس ڪج، ته اها شيءِ مون کان وٺي.“
 جڏهن حسن اندر ويو، تڏهن رابع کي اهو نياپو ڏٺائين. تنهن تي
 رابع جواب ڏنو، ”جي ڪوبه ماڻهو گناهه ٿو ڪري ته به ماڻه
 هن کي رزق پهچائي ٿو، ۽ جيڪو به ماڻه جي پيار ۽ محبت
 ۾ لڳو پيو هوندو، تنهن کي هو کاڌو نه ڏيندو ڇا؟ مون
 مالڪ کي پاڻ آرڻ ڪيو آهي. جڏهن کان به وٺڻ جي خواهه
 واقفيت ٿي آهي، تڏهن کان ڪنهن کان به دولت کان منهن موڙ
 ختم ٿي وڃي آهي ۽ دنيا جي ڌن دولت کان منهن موڙ
 ڇڏيو آهي ۽ پيو مونکي اها به خبر نه آهي ته اهو مال، ۽
 يعني سچ جي ڪمائيءَ جو آهي يا نه. هاڻي ٻڌاء ته اهو
 هن شخص کان ڪيئن ٿي وئي سگهان؟“
 حسن بصري هڪ دفعي ڳالهه ڪندي چيو ته، پرلو
 جي هڪ ڀل به مولڪان خدا جي ياد چئي وڃي، ته مان ا
 روئندس ۽ ورلاپ ڪندس، جو جي اهو فرشتا ٻڌن
 جي به جيڪر دل دهلجي وڃي! تنهن تي رابع چيو
 آهي، جو تون ڪرمان؟ جي هت ائين نه ڪئين ته اُتي

رابع۔ مالڪ کي نه پيسه جي اميد ئي پوڄيو اٿم ۽ نه دوزخ
جي دم کان پر هنڪي محبت ۽ شوق سان پوڄيو اٿم.
حسن بصريٰ۔ تون جئين جي بندگي ٿي ڪرڻ لئين کي
پر ڏلو آهي؟

رابع۔ جي انهي کي نه ڏسان ها ته انهيءَ جي بندگي
ڪمڻ ڪرڻا ها؟

”ورلو ڪو پوري، رکي پريست پوين سان،

هار چمت ڏک سک م، ڪري سامي صوري،

ميت وڃائي من جي، سڀي سر سوري،

سو هر دم صوري، ٻلڪ پراڻون نه ٿي.“ (سامي)

حسن بصريٰ۔ تون شيطان کي پنهنجو دشمن سمجهي
ڏڪاريدي آهين يا نه؟

رابع۔ مان مالڪ جي پيار ۾ ايتري نه مشغول آهيان، جو
مولڪي شيطان سان دشمني رکڻ يا ڏڪارڻ جي واند ڪاڍي
ڪانهي!

حسن بصريٰ جي سڀ سنگ ۾ رابع ايندي هئي. جهستائين
هوءَ نه ايندي هئي، تهستائين حسن اُڀرڻ شروع نه ڪندو
هو. هڪ ڀيري رابع کي اچڻ ۾ دير ٿي ويئي، اٽڪري هن
وٽ شروع نه ڪيو. ان ئي ڪنهن ماڻهوءَ چيو ته هڪ ڪيترا
وڏا ماڻهو ۽ ترڪ وينا آهن پر توهان هڪ زال جي نه اچڻ
ڪري پنهنجو وٺاڪيڻ شروع ڪندا، نه ان ۾ ڪپڙي حرڪت
آهي؟ ان ئي حسن بصريٰ جواب ڏنو ته، جو شريف مولڪي
هائيءَ جي پيارڻ لاءِ ڏنر وٺر آهي سو ڪٿي ۽ جي اڳيان
ڪمڻ رکان؟ مڻهي وٽ ڇا تيموري (طافڪ) آهي ٿي،
سا رابع جي هردي مان اچي ٿي.“

هڪ ڏينهن حسن بصريٰ بي بي رابع جي گهر آيو. رابع
انهيءَ منزل کان وٺي ٻاهر ۽ ڊگڙيءَ ۾ ڀاڄي وڃي
ڇڏي هئائين. جڏهن بي بي مالڪ جون ڳالهيون ڪرڻ وينا ته

آهي. پاڻ رکي مالي کائي ڇڏيائين.

هڪ دفعي رابع ڪنهن جبل تي مٿي ويٺي هئي، جتي سندس چوڌاري هرڀاءُ ٻيا جانور اچي پينا. اوڏيءَ مهل حسن بصري به اُتي اچي نڪتو، جنهن کي ڏسي سڀ جانور پڇي ويا. هو لاهو ٿماشو ڏسي حيران ٿي ويو ۽ رابع کان الهيءَ جو سبب پڇيائين. بي بي رابع تنهن تي پڇيس ته، تُو اڄ ڇا کاڌو آهي؟ حسن چيو فلاڻي جانور جو گوشت کاڌو آهي، تنهن تي هن چيس، ”پلا جيڪو ماڻهو، جانورن جو ماس کائيندو، تنهن جي اندر ڀر گگدامن لاءِ ڪهڙي ڪهل هوندي! جانور پوءِ انهيءَ کان ڪيئن نه پري ڀڄندا؟“

ٻئي دفعي رابع درياءَ جي ڪناري تي ويٺي هئي ته اُتي حسن بصري به اچي نڪتو. هن درياءَ جي مٿان مصلو (اماز جو ٿڌو) وڇائي رابع کي چيو، ”اڄ ته ماڻهن کان پاسيرو نماز پڙهون.“ تنهن تي هن چيس، ”جيڪي تُو ڪجهه ڪيو آهي، سو ته هڪ مڇي به ڪري سگهي ٿي، پر مالڪ کي ملڻ جو اصلي ڪم انهن ٻنهي ڳالهين (پاڻيءَ مٿان وهڻ ۽ ٻاهرين نماز پڙهڻ) کان ٻيو آهي.“

”روزا ۽ نمازون اهو پڻ چڱو ڪم،

لاهو ڪو ٻيو فهم، جنهن سان پسجي پوين ڪي.“ (شاه پٺائي)
حسن بصري- رابع ٺوڪي شادي ڪرڻ تي مرضي آهي؟
رابع- شادي نه شرير سان ٿيندي آهي پر مون وٽ شرير ڪٿي آهي؟ مون پنهنجو شرير خدا کي آڻڻ ڪيو آهي ۽ اهو هن جي آڏين آهي ۽ هن جي ڪم ۾ رهي ٿو. شادي نه وجود سان ٿي ٿئي، مان نه پنهنجو وجود ۽ هستي وڃائي چڪي آهيان.

حسن بصري- ٺوڪي اها اوچي ٻڌوي ڪيئن ملي؟
رابع- مون سڀ مليل شيون وڃائي ان کي ٻانڊو.
حسن بصري- ايمان جي ڪيفيت ڇا آهي؟

۾ مائون هون جي مان لڙن مهالن اڳيان ڪيئن رکان ها؟
 تنهن ڪري اهي مون نئين کي ڏيئي ڇڏيون ۽ مالڪ کي
 عرض ڪيو ته، تو هڪ ٻڌڻ جو واعدو ڪيو آهي
 ۽ ائين ٿاڻه جو مولڪي پڪو ڀروسو آهي، هاڻي اهي ۾
 مائون تنهنجي نالي تي ڏيان. جڏهن مائيءَ ارڙهن مائون
 آڏيون، تڏهن سمجهو ته اهي ارڙهن مون ڏي ڪڏهن نه
 موڪليون وينجن آهن. هر حالت ۾ مون ڏانهن ويهه مائون
 موڪلڻ گهرين هون.

هڪ دفعي رابع مالڪ جي ياد ۾ واپس هلي ۽ پاڻ کي
 ڪمزور محسوس ڪيائين ۽ اتي نند آهي ويس.
 ”سڪ تنهنجي سهريل، ڪهڙي ۽ ڪوري،

سگهان نه چوري، ڏاڏو لير لهن جو.“ (شاه پٺائي)
 انهي ۾ هڪ چور آهي چادر ڪٽي. جڏهن هو دروازي
 وٽ پهتو لڪو لاءِ هليو، ته هن کي دروازو ڏسڻ ۾ نٿي
 ڪرڻ آيو. ڪٽي گهرين پائائين پر دروازو نظر نه آيس.
 اوڏيءَ مهل هن چور آواز ٻڌو چوڻي رهيو هو، ”رابع پاڻ
 مولڪي آڻي ڪري ڇڏيو آهي، تون پاڻ کي مصيبت ۾ نه وجهه،
 هڪ نه شيطان کي نه طاقت نه آهي جو اچي سگهي، پوءِ تنهنجي
 ڇا مجال آهي؟ ڇهه ڪڏهن هڪ دوست سمجهو پيو آهي ته ڇا
 لير! پوءِ دوست (مالڪ) نه ڇڏي پيو.“ رابع جي سڃاڻپ لير
 کان پوءِ چور سندس قدم تي ڪري پيو ۽ معافي ورتائين ۽
 سندس مرشد لير.

هڪ ڏينهن رابع جي شيرازدار کي بصر جي ضرورت
 ٿي، رابع کان پڇيائين ته ڪنهن پاڙيسريءَ کان وٺي اڃان؟
 هن چيو ته چاليهن سالن کان، انجام ڪيو آلم ته ڪنهن کان نه
 ڪجهه گهري ڪن وٺندس، بصر نه آهي ته نه سمهن. قدر
 سان هڪ پڪي آزمائي آئي آيو ۽ ۾ بصر جون ڳنڍون اچي
 ڪيرائين. رابع شيرازدار کي چيو ته اهو بصر کان لاجائز

مڪي جي ويجهو پهتي، ته هن اُٺي چيو ”اي مالڪا مان
ڪيڏانهن وڃي رهي آهيان، تو تـ منهنجي دل قابو ڪري
ڇڏي آهي. مان مٽيءَ مان پيدا ٿي آهيان ۽ ڪعبو به نه پٿر
جو لهيل آهي، مان پٿر کي ڪيڏانهن ڪندس؟ تون ئي
مون کي مل.“

”اندر ڪعبو! اندر قبلو! اندر مسجد مندر اندر،

اندر گهٽ ۾ آهي رام- چر پير ڏهه جا ڏوگر ڏورين؟“
ٻئي دفعي جڏهن مڪي آئي ته جهنگل ۾ ڇا ڏسي ته،
ڪعبو سندس آڇيان لاءِ اڳيان وڌندو پيو اچي! انهيءَ مهل
رابع چيو ”مون کي ڪعبي جي مڪان جي ضرورت نه آهي،
پر مون کي ته مڪان جي مالڪ جي ضرورت آهي، هن ڪعبي
جي عمارت کي ڏسي مان ڇا ڪندس؟“

”ڇاجو ڪعبو، ڇاجو قبلو- هي سڀ بهانا،

ناقص (ليچ) ليت ڪعبي واري- مرد گهمڻ مستالا،

سچل سنگور لائين - حق لهن مستالا.“ (سچل)

هڪ دفعي رابع جي گهر تو مهمان آيا ۽ کاڌو گهرائون
اوڏيءَ مهل رابع وقت فقط ٻه مالينون رکيل هيون، ايتري ۾
هڪ فقير اچي ٻاهر روئي گهري. هن اُهي ٻئي مالينون انهيءَ
فقير کي ڏيئي ڇڏيون. مهمان اهر ڏسي حيرانيءَ ۾ پئجي ويا.
انهي وقت اُتي هڪ زال آئي ۽ رابع کي چيائين ته فلاڻيءَ
زال هي مالينون ڏنيون آهن. هن اُهي مالينون ڳڻيون ته ارڙهن
هيون. مالينون مائيءَ کي موٽائي ڏنائين ۽ چيائينس ”تون پلجي
ويئي آهين، اُهي مالينون منهنجي لاءِ نه ڏنيون ويئون آهن.“

هوءَ واپس هلي ويئي ۽ سڄو احوال پنهنجي مالڪڙ سان
ڪيائين. هن ٻه مالينون وڌيڪ وجهي، اُهي رابع وقت ٻه ڪليون.
هن دفعي رابع مالينون ڳڻيون ته ويهه هيون، جي هن مهمانن
اڳيان رکيون. جڏهن هو کائي واندا ٿيا، تڏهن انهيءَ ڳالهه جو
راز رابع کان پڇيائون. هن جواب ڏنو ته پهرين مون فوت فقط

سڌيائڻ شروع ڪيو، توکي ڪو به آهي ۽ هن پري ڪم ڇو
 نه ڪيو ۽ ڪهڙو ٿيندو؟ توکي دوزخ جي آڱر ۾ جڳو ٻڌو ۽
 انهيءَ کان سواءِ ڪنهن ٻي به ڪهڙي نصيحتون ڪيائين.
 انهن ٻنهي آيتن مان ٻي اهڙو ۽ اکر ڪيو، جو هن روئي ۽ اچي
 چٽڪيو ۽ ان کان ٻاهر هليو ويو. اهڙيءَ طرح ڪيو ۽ گراهڪ
 آئي ٻڌو هو، سو رابع جي لڳ واري شڪل ڏسي ۽
 انهيءَ نصيحتن جي اکر ڪري واپس هليو ويٺو هو. ٺاڻڪا
 انهيءَ ٻانهن کي ٺاهي وئي. هڪ دفعي هن اچي ويٺي
 اهو ٻاهر ڏٺو. هڪ شاهوڪار ماڻهو آيو، دروازو بند ڪيو
 ويو. رابع ۽ انهي شاهوڪار ماڻهو ٻڙهي ۽ پوءِ رابع هن کي
 نصيحتون ڏيڻ شروع ڪيون. هو پوءِ ٺوٺو ٺوٺو ڪري ٻاهر
 نڪري هليو ويو.

ٺاڻڪا (وڏي ڪڙڙي) رابع جي قدمن تي ڪري پئي
 ۽ معافي پڇريائين. رابع ٻنهي تي چيس ”تو کي افسوس آهي
 جو توکي اها ڪم ڪرڻ پئجي وئي. ڪجهه دير سان سڌ ٻولي
 ها ته اها ڪم ڪرڻ وڌيڪ ماڻهو، خدا جي راه ۾ لڳي سڌري
 اٿن ها!“

ان کان پوءِ هوءَ اڪري پئي هنڌ وهڻ لڳي. هڪ ڏينهن
 هن هڪڙي ويڙهي جو ارادو ڪيو ۽ پيئڻجو سامان گڏ ڪري رکي
 ورتي. سان ٿڌ واري ٿي. رستي تي سندس گڏ هڪ مري پيو.
 ٺاڻڪا جي ماڻهن رابع کي چيو، ”اسين پيئڻجو سامان کڻي
 ڪونهن؟“ هن چيو ته توکين ٻئي وجهو، مان نوحان جي سڃاري
 ۽ اڀرڻي تي پهرائڻ هڪڙو ڪا ٺڪتي آهيان. سندس ساٿي
 سڀ وٺي ويا ۽ هيءَ ٻيوڪل ۾ اڪيلي رهجي وئي. مالڪ
 ڏوٽڙا ٺاڻڪا کي، ”هن ٻيوڪل ڏاڍا ڪم ڪم ڪري ٻيڙي سان
 سان ۽ ٺاهڻ اهڙي علم ڪندو آهي جنهن تي تو مون سان ڪئي
 آهي؟“ توکي پڇريائي، عيسا جيڪو عي وچر اڪيلو ڇڏي
 ڏنو آهي، اهو انهن وٽ ۽ ٺاهڻ جو چيو ٿي اٿن! جڏهن

۾ وٺي هئي ۽ پئي چيائين، ”اي منهنجا خاوند! جي مان غلام نه هجان ها، ته هڪ ڀل به تنهنجي بدگيءَ کان غافل نه رهان ها، پر ڇا ڪريان جو يوسف آهيان ۽ هڪ انسان جي قبضي ۾ آهيان. تنهن ڪري اي محبوب! تنهنجي ياد ۾ دير ٿي ٿي وڃيم.“

”ستا اٿي جاڳ، ننڊ نه ڪجي ايتري،

سلطاني سهاڳ، نندن ڪندي نا ملي“ (شاهه پٺائي)

جنهن وقت سبت رهي آڪر اڏا، تنهن وقت هو ڏاڍو شرمندو ٿيو. صبح ٿيندي پئي هن رابع کي چيو، ”هينئر تون آزاد آهين، توکي جيڏالهن وٺي ٿيڏالهن وڃي سگهين ٿي، ۽ جي گهر ۾ رهڻ چاهين ته مان تنهنجي هر طرح شيوا ڪندس.“ پوءِ هو اُتان نڪري ڪنهن ٻئي گهر ۾ رهڻ لڳو. هڪ ڏينهن ڊاڪن اچي آلهيءَ گهر کي ڌاڙو هڻيو. هو ڪيترو مال ۽ ڪي گهر جون چوڪريون به کڻي ويا. اُڃان هيءَ ننڍي هئي ۽ شڪل ۾ سهڻي هئي، تنهن ڪري ڊاڪن هڪي وٺيائين وٽ وڪڻي ڇڏيو. جڏهن هو ٿوري وڌي ٿي ته وڏي وٺيائين (ٺاڪا) رابع کي چيو ته ٻي ٻي! اسانجو جهڪو پيشو آهي تون به اهو ئي ڪر. هن ٻيون به هڪي گهڻي آلهيءَ پيشي جون ڳالهيون سمجهايون. هڪ رات جو رابع وٽ هڪ شاهوڪار اُڀر آيو. ٺاڪا آلهيءَ سان ڳالهه ٻوله ڪئي. ٺاڪا جيڪي پيسا طئه ڪيا ويا سي کائڻس وٺي، رابع جو ڪمرو بند ڪري ڇڏيائين. رابع اُڀر کي چيو ته، اڄ ته پهرين نماز پڙهون، ٻي ڳالهه سڀ پوءِ ٿيندي. نماز اکر نڪتو آهي، نم = ڏيکار. آڙ = آجزي، عذرت يا هيٺائين، يعني مالڪ اڳيان تون هيٺائين ڏيکار. آلهيءَ نماز يعني بدگي ڪندي، رابع چيو ته، ”اي مالڪ! هي ليل روح مون تنهنجي دروازي وٽ آندو آهي، هاڻي جيڪي توکي وٺي سو ڪر. نماز پڙهڻ کان پوءِ رابع هن کي

ڪمرو ۽ هي مالڪ! جيئو ٿو ڪي مان هن وقت بهتوس آهيان ؟
 هت رڳل آلم، پر مولڪي آهي جي ڪا به پراڻه نه آهي، مان
 نه ٿيندي رها ٿي راضي آهيان.

جيڪي ڏٺائون، سو سهرلي صحت،
 نه ڇڏ آزار آڪي، اڪي مصيبت،
 جيڪي ڏٺائون، سو سر ڏيئي سه چنڊڙا،
 ۾ ڇڏ چنائون، اي ڀڳ ڳنڍو سڳين. (شاھ، پٺاڻي)

يعني جيڪو ۽ ڏک ٽڪل ٿئي، سو سٺو سمجهي، پوئو
 ٽهرجي ۽ آهيءَ ڪي آزار يا مصيبت نه سمجهو ٿو ڏهرجي، مصيبت
 ڏسي ٿاين نه سمجهو نه مالڪ توکي وساريو آهي. پاڻ سان
 ملائي لاءِ مالڪ توکي اها ٽڪل ۽ ڏک موڪليا آهن.
 غيب مان آهيءَ وقت آواز آيو. ”اي رابع! افسوس نه
 ڪر، توکي اهو ڊوڄر ملندو، جو آڇ ٿاين ڪنهن ڪي
 معڪل ملو آهي.“ هرو ههههه گهٽ ڪاٺندي هئي ؟
 گهٽ سمجهندي هئي ۽ رابع جو مالڪ جي ياد ۾ مغلول
 رهندي هئي.

اڪن آب وهايو، سر ٿيون ساري رابع،
 وهاين وڏ ٿو، پر چنن نه پراڻه،
 پير کان نراسه، اڪن اوڻو سڪو. (سچل)

اي منهنجون سر ٿيون! منهنجون اڪون وڏ ٿو ۽ منهن
 والڪر، ساري رابع محبوب جي سڪ ۾ ڏاڍ ڏاڍ پئجون روئن
 ۽ اهو روئو پراڻه ٿاين نه بند ٿو ٿئي.

”روئو ڏاڍو ڏاڍ، راتو ڏيان آه مون.“ (سچل)

ڏک ڏينهن، رابع جي سيم ڪي رابع جو اوچتو جاڳ
 ٿي. ڪرڙي جنهن ۾ هرو سمجهندي هئي، تنهن جي اتي
 وسيل هئي، پر سيم ڏٺو نه اها ڪوئي سوچي سان روشن
 ٿي پئي هئي. رابع هڪ ڪنڊ ۾ مالڪ جي ڏيان ۽ بدگي.

بيبي رابع بصري

ذڪر سڪن جي سونهن، گهوريا سڪر ڏکڻ ريءَ.

هن جو نالو رابع هو. رابع معنيٰ سهڻي. هو بصري شهر
جائي هئي، تنهن ڪري هنکي رابع بصري ڪري چون ٿا.
هيءَ هڪ اعليٰ درجي جي فقير ٿي گذري آهي. جنهن رات
هو جائي هئي، انهيءَ وقت سندس مائٽن کي اهو ڪپڙو
ڪونه هو جنهن سان ڪٽي کيس ڏکڻ ۽ لڪي ٿيل ٿي هون
جو ڪٽي ڏيڍ ٻارين، پٺس کي چيائون ته ڪٽي ڪنهن پاڙياري
کان ٿيل وٺي اچ ته ڏيڍ ٻاري سوچيو ته ڪهڙي. مگر پٺس
جو انجام ڪيل هو ته ڪنهن کان به هو ڪڏهن به ڪجهه به
گهري نه وٺندو. گهر وارن هن کي ٿيل آڻڻ لاءِ ڏاڍو زور
ٻڌو ۽ مجبور ڪيو، تنهن تي لاچار هو ويو. ڪنهن پاڙياري
جي در کي هٿ لائي، واپس گهر موٽي آيو ۽ چيائين ته
دروازو بند هو.

رابع جڏهن ٿوري وڏي ٿي، تڏهن سندس ماءُ پيءُ هٿ
ڪاٽس ڪسي ورتا. انهيءَ وقت ملڪ ۾ اچي ڏڪار پيو تنهن
ڪري سندس پيءُ به رابع کي ڇڏي ڪنهن پاسي هلي ويئي
رابع کي اڪيلو ڦرندو ڏسي هڪ ليچ ظالم کيس غلام ڪري
وڪڍي ڇڏيو. جنهن شاهوڪار کيس خريد ڪيو هو سو را
کان سخت ڪم وٺندو هو، جنهن ڪري هو ڪم ڪار
پهچي نه سگهندي هئي ۽ کيس مار ڪاٽي پوندي هئي.
انهيءَ ۾ به هو مالڪ جي رضا سمجهي، رٿي ۽ جهٽري
پرواهه نه ڪندي هئي.

(سامي)
محبتتي مڻستان رهن پنهنجي حال ۾.
هڪ دفعي رابع ڪيڏانهن وئي پئي ته اتفاق سان
پيءُ ۽ سندس هٿ پهچي پيو. انهيءَ وقت هن مالڪ جو

ونتر ٽاسي.

هيئن منت ائوچر ايڪ فريجنر،

سڀر ننگا ڪر مسڪ آهي.

هي ٽن جو نرو، سڄو مالڪ جو مدو آهي. اسح ڪر مسڪ
عيني ايتي، مدو ۾. لعل ٿي، غنجر. وضع ڪري سگهون ٿا.
ڪر مسڪ عيڪي، اندر ٽاس ۾ نئين ٺهڻ ٿي ڪن ٿا. منت
جو اصل مٿس آهي ٿا، آٿو، ڪڙو، روحانيه جي رستي ٿي
اچن وڃن ٿا، عيتن ڪا پڙهجي مٿس ٿي نه پڙهجي
آهي، تپن ٿي آڏو نه ڪرڻو. منت مٿس نه سونو آهي،
لوندو جو سونو نه آهي. عيتي ٿي مڪسي حاصل ڪرڻو،
مٿس ٿي ٻيو ڪرڻو ٿو ٿي! وقت نه وڃي، ڪر مسڪ ۽
عت ڪري هن ٿي عمر ۾ مالڪ جو نه ٿو ڪرڻو، ٻيو جو
ڪرڻو ٿو ٿي!

توڻان جي چوڻ جي مالڪ

پوڄا ڪند. پي. آڏو ٿي

ڪر مسڪ ٿو ٿي،

۱۷ آڪٽوبر ۱۹۶۱ء]

155، ٽال ٽال ٽال، (مٿس ٽال ٽال)

ٽال - ۱

Printed by M. P. Bhandari at the

Ashta Printers Press, Ajmer

and Published by Sri Prasad Acharya, Krishna Vihar,

155, Tala Ganga Sutra, (Model House), Lucknow-1.

يا شبد جو آواز ٻڌ.

موت کان پوءِ مڪتيءَ تي ڪهڙو اعتبار آهي؟ انهيءَ نقد ڌرم کي برگسن، **ڪلڊ ڌرم** (Open Religion) ڪري سڏيو آهي. انهيءَ جي ابتڙ، اوڌر ڌرم کي، برگسن **بند ڌرم** (Closed Religion) ڪري ڪوٺيو آهي.

دٻين رسمن جو مجموعو اهو اوڌر جو ڌرم آهي، جو موت کان پوءِ سرڳ يا ٻئي ڦل جو واعدو ٿو ڪري. اهو زباني جمع خرچ آهي، جنهن تي ڪوبه اعتبار ڪونهي. اڄ اسان کي نقد يا ڪليل ڌرم جي ضرورت آهي. جنهن انسان جو ڌيان، آتمڪ انٽيءَ ڏانهن ٿيندو، سو ئي پنهنجي اندر روحانيت جو جالو ڏسي سگهندو.

اسان جي شريزر ڏهه دروازا آهن. پنج ڪرم اندريون ۽ پنج گيان اندريون، جن جو تعلق جسماني ڪمن ڪرڻ ۾ آهي. پر آتما جو اوزار آهي سرت يا ڌيان ۽ سندس ڳڻ آهي ايڪاگرٿا. شبد جي جهڳوٺ هر وقت انسان جي اندر ٿيندي رهي ٿي. انهيءَ کي ٻڌڻ سان من ايڪاگر ٿئي ٿو. اهو ئي نقد مذهب آهي، جنهن کي سرت شبد يوگ چئجي ٿو. انهيءَ جو پيد پورن گروه وٽان ملي سگهي ٿو. ٽهنڪري ڪا مل مرشد ڳولي، انهيءَ کان رستو وٺي، اسان کي هن ئي زندگيءَ ۾ اصل مقصد تي پهچڻ گهرجي.

سنت جي اصل روحانيت جا سڃا بادشاه آهن، تن کي گهٽيءَ گهٽيءَ، شهر شهر ۽ ديس پرديس يعني جتي به هو هجن اتي کين ڳولي، سندس شرط وٺي، آيياس ڪري، هي منش جنم، جو تمام دراپ ۽ مشڪل ملي ٿو، سو سڃاڻو ڪرڻ گهرجي. سنتن پرماتما کي ڏٺو آهي، در اصل اهي انهيءَ جا روپ آهن.

”نانڪ ڪا پاتشاه دسي ظاهرا.“

يعني نانڪ پنهنجي بادشاه يعني مالڪ کي ظاهر ظهور

يعني ۽ هيءَ دل ڇا آهي؟ پنهنجي ڀرم پتا ڀرمالما کان
 بيمڪ ٿي، ٻين سان پنهون لڳائڻ يا ٻين باپس ڳالهائڻ ۽ واد واد
 ڪرڻ. آتما کي ڀرمالما ۾ لهن ڪرڻ ٿي سڄو ڌرم آهي. اسان
 هي آتما اڳيان جي ڀردي ۾ قيد آهي، تنهنڪي آزاد ڪرڻو
 آهي. اهڙيءَ طرح آتما روڻي فطري يا ڳڙي کي، ڀرمالما
 روڻي ساگر ۾ ملائڻ جو نالو آهي ڌرم يا مذهب. سٺ مڙها
 سڄي ڀرمارڪ جي سکيا ڏين ٿا، پر اسان انهيءَ کان بي خبر
 آهيون.

سٺ آڪٽائين، سمنڊ جي ڪناري تي ويهي De Trinitate
 ٽرنيٽي نالي ڪتاب باپس سوچي رهيو هو، ته هو ڇا ٿو
 ڏسي ته هڪ ننڍڙو بالڪ، هڪ سهي Shell ۾ سمنڊ مان
 ٻاڙي پري، هڪ سوراخ جو هن واريءَ ۾ اُٿي لاهيو هو، تنهن
 ۾ ٻيو اهو ٻاڙي وجهي! آڪٽائين پڇيس ته ڇا ڪري رهيو
 آهن؟ چيائين ته مان سمنڊ خالي ڪرڻ لاءِ ٻاڙي هن ٺڌڪ
 ۾ وجهي رهيو آهيان. تنهن ئي آڪٽائين چيس ته تنهنجي
 سڄي محنت اڃائي ويندي! بالڪ جواب ڏنو ته، آخر ڪجهه
 ته منهنجي محنت مان نالو ٿيندو! اهڙي نموني، جيڪي
 سمجهن ٿا ته ڀرم ستم جي سوچهي، غل ۽ ٻڌيءَ جي
 ڪوشش سان ملي سگهندي، سي انهيءَ بالڪ وانگر ٻيل آهن.
 سٺ مڙها ٽن انهيءَ ڳالهه تي زور ٿا ڏين ته، فقط ساڌا
 رسعي آتما ۽ ڀرمالما جو ڳيان حاصل ٿي سگهي ٿو. انهيءَ کي
 هو نقد ڌرم چون ٿا يعني ته هن زندگيءَ ۾ ساڌا ڪر ۽
 جيئري ٿي انهيءَ جو موضوع حاصل ڪر، جيئريءَ طرح روڪڙا
 بسا ڏئي شيءِ بچوڻ ڪڍي آهي.

”بشراعت چشم سر مشرق ڏسڻ،

ڪلامش را بگوش خود شنيدن.“

يعني جيئري ٿي پنهنجي اندرون اک دواران، نون
 دروي پرڪاش ڏس ۽ اندروني ڪن سان، ڪلام الاهي

”آه من تو مٽلا پيا - ها پر بهت وڪار،
 آه من ڪٿي ڏوٿيئي - ساڌو ڪروڙ پڇار،
 گر ڏوٿي سڪ ڪا پڙا - صابو سرجهٽهار،
 سرت سلا پر ڏوٿيئي - لڪي رنگ اپار.“

(ڪبير صاحب)

يعني هي من نه گندگين سان ڀرڻو پيو آهي جنهن ۾ ڏاڍا
 وڪار آهن. جڏهن ڪروڙو ڏوٿي ٿي، سرجهٽهار جي صابو سان من
 کي، سرت جي پٽيءَ تي ڏوٽندو، ٿڌن ٿي من مان آليڪ
 روڻ جا وڪار نڪرندا.

هي انسانيءَ جسر پاڳ سان مليو آهي، تنهن کي عيش
 عشرت، شراب ڪباب ۽ ٻين گندين ڳالهين ۾ ڀرڻو ته ڪر.
 عام طرح ماڻهو ڪرم ڪانڊ يا شريعت کي، پرمانا کان به
 وڌيڪ اهميت Importance ٿا ڏين. هو سمجهن ٿا ته ڌرم
 جو مطلب آهي، گرلڪ يا پوئين ۾ وشواس ۽ پراڻي گذري
 ويل مهائمان ۾ صدق رکڻ. انهن جا پوڄاري، ظاهري ڏيک ۽
 اڏهر ٿي موهت ٿي، وشواس رکي ويٺا آهن ته ڪرم ڪانڊ
 ئي انسان جو مقصد آهن.

اصل ۾ ڌرم جو سچو مطلب آتما جي مڪتبيءَ جو آهي.
 ڌرم شاسترن ۾ لکيل ريتيون، رواج، انهن جي لکندڙن الهيءَ
 خيال کان لاهيا ته انسان ۾ پرهم، نياڳ ۽ روحاني آزادي وڌي.
 پر ترقي پرستن ۽ ڌرم جي ليڪيدارن جي هٿ ۾ اهي
 ريتيون رواج، هٿڪڙيون بڻجي، جهڳڙن جو ڪارڻ ٿي
 پيئون آهن.

منش جنم جو اصلي مطلب آهي پرمانا جو ميلاپ، سندس
 پرهم ۽ باد ۾ مڱ، خالق سان پيار ڪري، مخلقت ۾ سندس
 جلوه ڏسڻ، پر اڄڪلهه دنيا جي حالت باڪل ايترو آهي.
 ”دالي ڪ چيسٽ دنيا - دل از خدا بریدن،
 جز عشق او گزیدن - جز ذکر اوشیدن.“

حبالي هڪ رات جو دورو آهي، ها پاڻيءَ جي ٽاڪيءَ
 وانگر آهي جنهنجو نل کليل آهي يا بڻال مثل آهي، جنهن
 جي سوراخ مان پاڻي هروقت ٻوڙ نڪري. اها ٽاڪي يا
 بڻال ڪنهن وقت ضرور بحالي ٿيندي! ساڳيءَ طرح اسان
 جي دل پڻ هڪ دورو بند ڪري ڇڏيندي ۽ اسان جو شرار،
 جنهن لاءِ جيتري دنيا ۾ ڇا نه ڪوشش، سر بهت ٿي پيو
 هوندو!

”ڪاها ڪوٽ ڪچر، آهي منارو مٽيءَ جو،
 آهي ساهه سرور ۾، تنهن جوڙي راس ڇو،
 جنهن کي لڏو تن مون، سو پوري ڪون ٻچو!
 ڪري ٿو ڪچر، جڏهن ويو ساهه سرور مون.“

ماڻهوءَ جو سرور آهي مٽيءَ جي منڍ ۾، جي منجهس
 ماڻهو اچي وڃي نه ملائڪن کان به مٿي ٻڃي سگهي ٿو. گل
 ۾ ٿي گل آهن (۱) سوپا (۲) ڪوٽل (۳) سڳندي. هي
 انساني گل! تون به ٿوڙو، دٻا ۽ شيوا جا ٿي گل ڌارين نه
 سرڻ، جي گلن کان به گوءَ کڻي وڃين. ماڻهو جهڪڻ پاڻ
 سڃاڻي نه پر ماڻها جو روپ ٿي پوي ۽ جهڪڻ پاڻ کي نه
 سڃاڻي، پر رڳو ڪوٽل سڏاري، نه به ديوتا بڻجي پوي ۽
 جي انهن انهي مان ڪجهه به نه ڪري نه مٽيءَ جيترو ملهه به
 نه ٿئي.

جڪا گذري يا گذري هاڻي نه پاڻ سڃاڻيون. ”وٽي
 ما وٽي، هاڻي رڪ رهه سان.“ سوچ! نه اهو وقت پري
 ڪونهي، جڏهن تون سڀني کي وساري وهندي ۽ اهو به
 وقت وڃي پوندو ٿو وڃي، جڏهن تنهنجا پيارا سڀ توکي
 وساري ويندا.

اي اسان! دير نه ڪر، هڪدم سڄي سڳروءَ جي شرڻ

مهاڳه

سڄن سنتن ۽ ڪامل فقيرن جي حياتين پڙهڻ سان، اسان
کي سڌ ٿي ٻڌي نه هئو ڪيئن نه محنتون ۽ ڪشالا ڪري وڃي
مالڪ ۾ لين ٿيا آهن ۽ انهن جو مثال اسين سامهون رکي، هنن
جي قدمن ۾ هلڻ جي پيروي ڪري پنهنجو جيون سڦلو
ڪريون ۽ ايندڙ نسل لاءِ مثال رکون.

“Lives of greatmen all remind us,
We can make our lives sublime,
And before we depart leave behind,
Foot prints on the sands of time.”

هاڻوڪي زماني ۾ اسين چاهيون ٿا ته عيش آرام به
ڪريون ۽ مالڪ به ملي، اها ناشدني آهي. هڪ مياڻ ۾ به
ٽراريون ڪين ماڻهي سگهنديون.

”ڪيئن مائيندا من ۾، خودي ۽ خدا،

هن ٽرارين جاءِ، ناهي هڪ مياڻ ۾.“

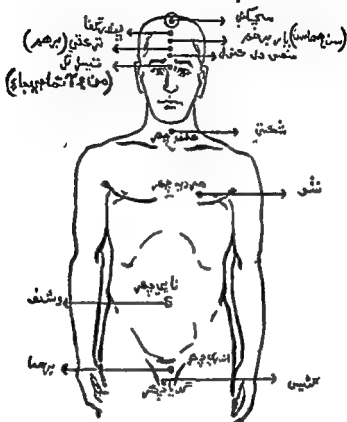
مالڪ جي راهه ۾ مڪڻ جي شيخ پڇاڻي آهي، پنهنجي
رهڻي صاف سڃي رکڻي آهي، خودي وڃائي، پيار سان دل
نمثار ڪرڻي آهي ۽ محنت ڪرڻي آهي.

”کٽيءَ ٿڌيءَ ڪاهه - ناهي ويل وهڻ جي،

مٿان ٿڌي اولهه - پير نه لهين ڀرينءَ جو.“

خبر نه آهي ته اسين دنيا ۾ ڪيترو وقت هونداسين!
جوانن اڳيان ٻڌا ۽ ٻڌن وٺي جوان، راهه رباني وٺي هلندا
پيا وڃن. اولاد جي موهه، عهدي جي لالچ ۽ سستيءَ اهڙو
نه اسان کي قابو ڪيو آهي جو موت ٿي اسان کان وسري ويو
آهي. بيمارن کي درد ۾ پاڪا ڀڄندو ڏسون به ٿا، پر پاڻ کي
سمجهن ٿا ته اسين سدائين تندرست هونداسين. اسان جي

چڪرن جو نقشو

انسان جي اندر ڇهه چڪر ٻن اکين جي مٿان ۽ ٻيا ڇهه چڪر اکين جي هيٺان آهن، هي مٿين چڪرن جا پاڇا آهن ۽ اهي سڃي روحانيت جي ڪم جا نه آهن. هيٺئين پاڇي کي ڪامل ستن چڪر ڪري سڏيو آهي. مالڪ جي ملڪ لاءِ، ڪامل ستن چڪر اڀياس، لسري لڏل کان شروع ٿي، سج ڪنڊ تائين وڃي ٿو. پر هيٺين چڪرن جو اڀياس، جو هيٺين درجن جي پرکين ۽ نشيون جو دستو آهي، سو هيٺين چڪرن کان شروع ٿو ٿئي ۽ مٿي سان لسري لڏل تائين پهچي ٿو، جنهن ۾ عمر ختم ٿيڻ وڃي.

به آڱر

سنڌي پاڙن اڳيان سوليءَ سنڌيءَ طرح، روحانيت پيش ڪرڻ جي لحاظ کان هي ڪتاب لکيو ويو آهي. آسانجي سنڌ جا ڪامل درويش ۽ سنت، روحانيت جي خزانن جون ڪاٿيون ڇڏي ويا آهن ۽ جي انهن ڪاملن جي بوليءَ ۾ ئي، سڄي طرح سمجهي سگهجن ٿيون. ٻيءَ حالت ۾ لاهي سڀ روحاني ڪاٿيون پوريل ٿي رهنديون ۽ سنڌي پاڙ، انهن جو سڄو فائدو وٺي کين سگهندا. هن ڪتاب ۾ ڪي ڳالهيون چونڊي، انکي هڪ گلدستي طرح بنايو ويو آهي، تنهنڪري مان سڄو ليکڪن کان ڪميا چاهيان ٿو.

مان پنهنجي بزرگ دوست، ديوان دريائي لال ڪهور، رٿابود سيشن جج پنجاب، جنهن پياس جي سنت ستڙن جو احوال پنهنجي اردو ڪتاب، 'فردوسي بر آن روء زمين' ۾ ڏنو آهي. تنهن جي صلاح ۽ موڪل سان، انهن حياتين جو ڪجهه احوال هن ڪتاب ۾ ڏنو ويو آهي، تنهن لاءِ سندس شڪرگذار آهيان. هن ڪتاب جو پهريون ڇاپو سنه ۱۹۶۸ع ۾ ڇپايو ويو هو، جو هڪدم ڪپي ويو. هي ٻيو ڇاپو وري ٽئين سر سنڌاري لکيو ويو آهي. هن وقت ڪاغذ جي قيمت، اٽڪل ٽيڙي وڃي ٿي آهي. تنهنڪري ڪتاب جي قيمت وڌيل آهي. مان انهن سڄڻن جو بلڪل ٿورائتو آهيان، جن هن ڪتاب جي ڇپائڻ ۾ مونکي همت ۽ اُتساه ڏنو آهي. شل سڄو سائين کين بزمِ مارت جي راهه ۾ وڌيڪ شوق ۽ سوجهي ڏيندو.

”ٿرون سمورا آڻ ڳندري، مون ۾ عيبن لڪ،
هن منهنجي حال جي، ٿوڪي سڀ پرڪ“

ڪارڻ رب الڪ، مٿان ماڳر^۳ ميهڙين^۴. (شاه صاحب)

بزمِ مارت تي ڪتاب ناولن وانگر لکڙو ڪين پڙهڻ گهرجن.

ر ڏيوي ڏيوي ٻار ٻار پڙهڻ گهرجن.

ڪندو، ۱۵ مارچ ۱۹۷۴ع] پرماتند آڏواڻي ”هاڪي“

(۱) سمو = پٿار (۲) پرڪ = سنڌ (۳) ماڳر = رستو.

سنت سکيا

- ۱- ٻومي من تي متان، ڪوبه ٻيلي سيار،
ستگر ملاح ملڻ ٻيا، ٻيڙي لنگهي نه پار.
- ۲- ستگر دل ڊهلي ۾، وڪڙو مالڪ ٻيا،
هيري اُمرڪ رتن، گرو ڪري ڇاڻ.
- ۳- ستگر سولي چئجي، جو هجي شهد سروي،
ٿو ڌاري خود شهد ٿي، ستگر مالش روپ.
- ۴- شهد گجي اندر ۾، ڪل مالڪ ظهور،
دور دور ستگر جي، شهد سان پري پري.
- ۵- گرو ميلي شهد سان، شهد ملائي ٻار،
ڪڇي هڪ گروءَ جي، کولي بچر ڪهار.
- ۶- طالب جو لا واسطو، ڪنهن ديو ڊاويءَ سان،
هن جا ڪارج سڏ ٿيا، مارا گروءَ منجهان.
- ۷- ٿاڃي ڀيتو شهد سڀ، شهد رهي پري پري،
شهد ڏسي اولي ٻڌي، گهٽ اُن جي ٿوري.
- ۸- ٻوڙا اُنڌا جيوڙ جي، شهد نه ستن ڏس،
ٻٺار ستگر ٿان ٿيان، جو کولي اکيون ڪن.
- ۹- موهيت ٿيو معشوق، هڪ لعرون لعل گلزار،
اُندران لڏو عاشقن، ٻاهر ڏولدي ڪنوار.

فهرست

۲۳	۲۴. نام چا آهي	۱	۱. به اکر
۲۴۱	۲۵. کامل مرشد ء شش	۳	۲. مهاج
۲۴۵	۲۶. دنيا پر انسان جي حالت	۹	۳. يبي رابع بصري
۲۵۱	۲۷. مالڪ جي مڙج ۾ رهڻ	۲۵	۴. خواجه حسن بصري
۲۵۴	۲۸. دڪ ء ٽڪليف ديا آهي	۳۲	۵. حضرت اَبو بن آدم
۲۵۶	۲۹. سچو پُر ۾ر ۽ پاؤ	۴۴	۶. مولانا روم
۲۶۹	۳۰. ڪاميابي ۽ جي ڪنجي	۵۲	۷. حافظ
۲۷۳	۳۱. مالڪ جي راه	۶۰	۸. خواجه بانريد
۲۷۸	۳۲. مالڪ جي راه جا ڏاڪا	۶۳	۹. شيخ فرید
۲۸۸	۳۳. برهمچري ۽ پتور ٿاڻي	۷۲	۱۰. أمير خسرو
۲۹۵	۳۴. ڪرم جي فيلسوفي	۷۶	۱۱. خواجه معين الدين
۲۹۹	۳۵. مور ٿي پوڄا	۷۹	۱۲. بلي شاه
۳۰۴	۳۶. ستسنگ	۸۳	۱۳. شاه عبداللطيف
۳۰۷	۳۷. سرت شبد يوگ	۹۹	۱۴. سچل
۳۱۱	۳۸. شينوا يا خدمت	۱۰۷	۱۵. سامي
۳۱۶	۳۹. نام لاءِ مڪنتون	۱۱۲	۱۶. پلٽو صاحب
۳۲۱	۴۰. سڪ ۽ سور سختيون	۱۱۶	۱۷. سوامي جي مهاراج
۳۲۴	۴۱. ٿياڳ ۽ واراڳ	۱۳۷	۱۸. بابا جمل سنگھ
۳۲۶	۴۲. نينهن نباھڻ	۱۵۴	۱۹. بابا سانوڻ سنگھ
۳۲۷	۴۳. چاڻ يا سچاڻ	۱۸۵	۲۰. سردار بهادر جگت سنگھ
۳۳۲	۴۴. آسيس ۽ دعا	۱۹۵	۲۱. حضور چرن سنگھ
۳۳۳	۴۵. دنيا جو وهنوار	۲۱۴	۲۲. بابا لال ديال ۽ دارا
۳۳۸	۴۶. ستا اُٿي جاڳ	۲۱۸	۲۳. هي مورڪ ڪجهه سوچ

ڪتابن ملڻ جا هنڌ

1. Jethanand Babani, 8, Sawan-Sadan, 2nd Floor,
Plot 274, Road 36, Bandra, Bombay-50
2. Jethanand Babani, C/o Satguru Frame Crafts,
333, Dr. D. N. Road, Fort, Bombay-1
3. R. P. Advani, Sector I, Flat 924,
Central Govt. Quarters, Koliwada, Bombay-37
4. Lachmandas Mohinani, C/o Gentry,
608, Girgam Road, Dhobi Talao,
Opp. Silk Bazar, Bombay-2
5. Rewachand Godhumal, Block 52/4,
Old Rajendra Nagar, New Delhi-60
6. Naraindas Samtani, Babu Mohalla,
Kaisar Ganj, Ajmer (Rajasthan).
7. Mahesh Pustak Bhandar, Babu Mohalla,
Kaisar Ganj, Ajmer (Rajasthan).
8. Shangrila Tailors, Nazirabad, Lucknow-1
9. Parmanand Advani, Krishna Niwas,
155, Talab Gangni Shukul (Model Houses),
Lucknow-1

ساڳئي ليکڪ جا لکيل ڪتاب:-

- ۱- روحاني حياتون ۽ آلمه ڳالهون (روحاني هٿ ۾ آهي)
- ۲- چپ صاحب (ارت سان) ۽ دنيا جهيل.
- ۳- روميءَ جو روحاني خزانو.
- ۴- مڪتيءَ جي راهه.
- ۵- سالوڻ جو مهنو (مستڪ).

روحاني حياتيون ۽ آتمڪ ڳالهائون

[نئين سر سڌاريل]

ليکڪ:-
پرماتند آڏواڻي ”خاڪي“

[ڪاپيون ۲۵۰]

۱۹۷۴

[دعو ٻيو]

سڀ حق واسطا قائم.

